

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Т.К. КОМАРНИЦЬКА
К.Ю. КОМІСАРОВ

СУЧАСНА ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

ТЕОРЕТИЧНИЙ КУРС

2 ТОМ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Т.К. Комарницька

К.Ю. Комісаров

СУЧАСНА ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

Теоретичний курс

Том 2

Mitsubishi Corporation

Видання здійснюється за фінансового сприяння Міцубісі Корпорейшн

This book is published

with the financial support of Mitsubishi Corporation

КИЇВ

Видавничий дім Дмитра Бураго

2012

УДК 811.521'06-26(075.8)

ББК 81.2Япо-923

К 63

Рецензенти:

Бондаренко Іван Петрович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри китайської, корейської та японської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рибалкін Валерій Сергійович, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу класичного Сходу Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського Національної академії наук України

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол № 2 від 25 вересня 2012 р.

Комарницька Т.К., Комісаров К.Ю.

К 63 Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс: в 2 т. Т. 2. / Комарницька Т.К., Комісаров К.Ю.. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 424 с.

ISBN 978-966-489-164-3

ISBN 978-966-489-167-4 (Т. 2)

У підручнику описано різні мовні рівні сучасної японської мови та висвітлено проблемні моменти лінгвістичних досліджень у царині японістики. Розділи підручника присвячено опису мовних рівнів (фонетичного, лексичного, граматичного) сучасної японської мови. Також розглянуто особливості японської системи письма, фразеології, дериватології та стилістики японської мови.

У другому томі підручника висвітлено основні питання морфології та синтаксису сучасної японської мови, а також деякі проблеми японської стилістики.

УДК 811.521'06-26(075.8)

ББК 81.2Япо-923

ISBN 978-966-489-164-3

ISBN 978-966-489-167-4 (Т. 2)

© Т.К. Комарницька, К.Ю. Комісаров, 2012

© Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012

Навчальне видання

Тамара Костянтинівна Комарницька

Костянтин Юрійович Комісаров

СУЧАСНА ЯПОНЬСКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

Теоретичний курс

Том 2

Художнє оформлення обкладинки: *К. Ананко*

Макет і комп'ютерна верстка: *С. Нестеренко*

Підписано до друку 26.12.2012 р.

Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».

Обл.-вид. арк. 21,58. Ум.-друк. арк. 24,76. Наклад 2000 прим. Зам. № 1224.

Видавничий дім Дмитра Бураго

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.

Тел./факс: (044) 227-38-28, 227-38-48; e-mail: conf@graffiti.kiev.ua, www.burago.com.ua

Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41

ЗМІСТ

МОРФОЛОГІЯ

- Граматичне вчення про слово в японській мові. Проблема визначення слова 8
- Частини мови як лексико-граматичні класи слів: функціональний аспект. 13
- Принципи граматичної класифікації слів 17
- Граматична форма й граматична категорія слова 20
- Головні семантико-функціональні особливості іменників у сучасній японській мові 23
- Граматичні категорії японського іменника 28
- Функціональна парадигма формальних іменників у сучасній японській мові 33
- Головні семантико-функціональні особливості прикметників у сучасній японській мові 39
- Граматичні категорії японського прикметника 57
- Функціональна парадигма службових прикметників у сучасній японській мові 59
- Прислівник 62
- Головні семантико-синтаксичні особливості дієслова у сучасній японській мові 66
- Граматичні категорії японського дієслова 79
- Видові форми дієслова 86
- Сполучник. 96
- Частка 102
- Зв'язка 114
- Субстантиватор 118
- Вигук 123

СИНТАКСИС

- Головні проблеми синтаксису сучасної японської мови 130
- Предмет і завдання синтаксису 143
- Комунікативний аспект синтаксису 153
- Специфіка словосполучень в японській мові та їх класифікація . . . 162
- Семантичні типи стійких словосполучень 166
- Стійкі словосполучення японської мови 168
- Головні критерії класифікації речень в японській мові 176
- Поняття члена речення. Специфіка диференціації членів речення в японській мові 180
- Головні члени речення 188
- Другорядні члени речення 190
- Поняття складносурядного речення. Критерії класифікації складносурядних речень 194
- Конструкції на позначення розширення змісту 197
- Конструкції для введення додаткових речень 199
- Конструкції на позначення вибору із двох і більше варіантів. 201
- Конструкції для вираження альтернативи 203
- Конструкції на позначення зміни теми розмови 204
- Загальна диференціація складнопідрядних речень 205
- «Умовні конструкції» у контексті дослідження складнопідрядного речення на матеріалі сучасної японської мови 221
- Огляд видів класифікації японських умовних конструкцій 227
- Семантико-синтаксична класифікація умовних конструкцій сучасної японської мови 234
- Теоретичні засади семантико-синтаксичної диференціації складнопідрядних речень у сучасній японській мові 238
- Складнопідрядні речення з підрядними умови 253
- Складнопідрядні речення з підрядними допусту 275
- Складнопідрядні речення з підрядними причини 279
- Складнопідрядні речення з підрядними протиставними 287

СТИЛІСТИКА

- Завдання, предмет та структура стилістичної науки 294
- Експресивні стилі та реєстри мовлення. 299
- Індивідуальний стиль 302

• Стилістична семасіологія.	308
• Стилістична лексикологія.	312
• Стилістичний синтаксис.	317
• Функціональна стилістика.	331
• Комунікативно-стилістичний потенціал японських складнопідрядних речень.	338
• Особливості вживання японських складнопідрядних речень у текстах різної функціонально-стильової приналежності.	342
• Особливості функціонування умовних конструкцій у японському ввічливому мовленні.	385

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	398
--	-----

МОРФОЛОГІЯ

Граматичне вчення про слово в японській мові. Проблема визначення слова

Для того, щоб досягти об'єктивного наукового висвітлення зазначеного питання, потрібно ще раз звернутися до визначення змісту деяких лінгвістичних понять у галузі граматики.

Ряд дослідників – японських та зарубіжних – присвятили свої праці висвітленню семантичної специфіки лексичних одиниць японської мови, оскільки у процесі вивчення мови, попри намагання ретельно засвоїти (вивчити, запам'ятати) якомога більшу кількість японських слів, іноземці неодноразово стикалися з проблемою адекватного висловлення своєї думки японською мовою. Такі проблеми коріняться, по-перше, у специфічності самих іншомовних лексичних одиниць і, по-друге, в особливостях використання форм синтаксичного зв'язку і побудови речення. Другий фактор став передумовою появи у різних країнах цілої низки ґрунтовних праць та значної кількості невеликих за обсягом наукових розвідок у галузі японської граматики. Акцент робиться на домінуванні в японській мові граматичних явищ над лексичними (на факті вираженні головних понятійних категорій за допомогою саме граматичних засобів).

Подальші лінгвістичні дослідження успішно розгортаються у напрямі функціонально-стилістичного аналізу мови і мовлення (зокрема, ввічливого мовлення) із виходом на застосування теорії комунікації (С.В. Неверов, Кабая Хіроші, Танака Мічіхару, Ямаока Масару та ін.), текстологічних та дискурсивних розробок (О.В. Дебейко, Сакума Маюмі, Терамура Хідео, Хіната Шіґео, Хібія Джюнко та ін.).

Проте, незважаючи на такий помітний прогрес у науковому забезпеченні процесу викладання сучасної японської мови, не можна не звернути

увагу на деякі неточності, а подекуди й суттєві прогалини у трактуванні сутності лінгвістичних явищ та системи японської мови. Витоки таких проблем доцільно шукати на досить низьких щаблях, а саме, починаючи з морфемного рівня. Для уникнення хибної інтерпретації та усунення неточностей у трактуванні японських мовних явищ необхідно з'ясувати, насамперед, що вважати, а що не вважати словом у японській мові і за якими критеріями слід здійснювати віднесення тієї чи іншої лексичної одиниці до певної частини мови.

Розв'язання зазначеної проблеми починається з аналізу та уточнення формулювань визначення дотичних ключових понять лінгвістики.

«Словник-довідник лінгвістичних термінів» Д.Е. Розенталя та М.О. Теленкової подає три визначення поняття «граматика»: 1) розділ мовознавства, що містить вчення про форми словозміни, про будову слів, види словосполучень і типи речень; 2) те саме, що й граматична будова; 3) сукупність правил зміни слів, їх з'єднання у словосполученні та реченні [302, с.80].

Якщо говорити про третє визначення цього поняття, то приблизно такої ж думки тримається й ряд сучасних японських лінгвістів, щоправда компоненти «словозміна» та «словосполучення» одразу ж випадають з поля їх зору: «Грамматика – це сукупність правил з'єднання слів та утворення речення» [645]. Випадіння таких компонентів зумовлене, вірогідно, особливостями системи японської мови. Визначення це може видатися, на перший погляд, вичерпним та зрозумілим, однак у дійсності це не зовсім так – тут виникає ціла низка проблемних моментів.

По-перше, оскільки формулювання містить слова «слово» та «речення», це визначення не можна вважати однозначним через проблемність визначення, тепер уже, цих двох понять. По-друге, японські мовознавці застерігають, що грамматика не зводиться до класифікації частин мови («слів», які складають «речення»), а також до того, що слід просто «вивчити», «запам'ятати».

Отже, постає необхідність подальшого розгортання визначення поняття «граматика»: грамматика – це сукупність правил використання мовних засобів для вираження думки у мовленні. Так пропонується падавати визначення граматики у найзагальнішому вигляді, а задля досягнення наукової точності і кращої кореляції з поняттями сучасної лінгвістики, слід звернутися до ще однієї вітчизняної концепції.

О.О. Селіванова у своїй термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» визначає граматику, по-перше, як розділ мовознавства, що вивчає частиномовну диференціацію мови, її категорійну природу, закономірності словозміни й формотворення та способи зв'язку слів у реченні; по-друге, як фрагмент мовної системи, що містить два мовних рівня (морфологічний

і синтаксичний) і представляє закономірності словозміни і формотворення певної мови, її частиномовну й категорійну організацію, способи зв'язку словоформ у реченні [317, с.98].

Саме друге визначення О.О. Селіванової буде найдоцільніше застосувати по відношенню до граматики японської мови, оскільки, по-перше, «частиномовна диференціація» не стоїть на початку формулювання, по-друге, замість проблемного поняття «слово» вжито поняття «словоформа», по-третє, чітко зрозуміло, що йдеться саме про фрагмент мови, два її рівня (пор. з «те саме, що й граматична будова» у Д.Е. Розенталя і М.О. Теленкової та «сукупність правил» у вітчизняних та японських лінгвістів – це може призвести до змішування понять науки про мову та будови мови), а це є надзвичайно важливою вихідною точкою для подальшого аналізу, коли йдеться про сутність понять «слово» та «речення».

Варто відзначити, що визначний російський японіст І.В. Головнін (1922-1995) не дає визначення поняттю «граматика» у традиційному розумінні – він одразу ж зазначає, що граMATика складається із тісно взаємодіючих, але відносно різних підсистем: морфології (形態論 /кейтайрон/) та синтаксису (構文論 /ко:бунрон;/ シンタクス /шінтакусу/). При цьому синтаксис безпосередньо пов'язаний з розгорнутим мисленням і комунікацією, а морфологія виявляється своєрідною технікою для синтаксису [88, с.5]. Дане формулювання перегукується з концепціями японських лінгвістів, де фігурує дія «考え出す /кангаедасу/» («виражати думку»), але не виключено, що воно може призвести до певної нечіткості уявлення про мовні рівні й граматичну будову мови. Отже, можна зупинитися на вищезгаданому визначенні О.О. Селіванової та перейти до аналізу наступних ключових понять – слова та речення.

Японські лінгвісти зазначають, що дати визначення поняттю «речення» доволі важко. Проте, якщо розглядати речення, виражене на письмі, то завдання істотно полегшується: фрагмент мовлення, відділений крапкою і є реченням. Що ж до традиційного визначення «відрізок, що позначає закінчену думку», то воно видається занадто абстрактним, а отже складним для розуміння. Така інтерпретація класичного лінгвістичного поняття «речення» є дещо незвичною для теоретичного осмислення елементу мовної системи. Не менш цікавим у трактуванні японських мовознавців є і поняття «слово».

«Слово», на думку представників лінгвістичних кіл Японії, є найбільш неоднозначним мовознавчим терміном. Зміст цього поняття пропонується визначити, зокрема, на такому простому прикладі: 太郎は本を読んだ。 /Таро:-ва хон-о йонда/ («Таро читав книгу»). Окрім зазначеного, можуть існувати і такі речення: 太郎が本を読んだ。 /Таро:-га хон-о йонда/ («Саме/

Таро /а не хтось інший/ читав книгу»); 太郎に本を貸した。 /Таро:-ні хон-о кашіта/ («/Я/ позичив книгу Таро»). Якщо порівняти ці три речення, то компонент «太郎 /Таро:/» є для них спільним, а компоненти «は /ва/», «が /га/» та «に /ні/» – відрізняються. У такий самий спосіб, форма «本を /хон-о/» може змінюватися на «本が /хон-га/», «本に /хон-ні/» тощо від речення до речення. Компоненти «太郎 /Таро:/» та «本 /хон/» безпосередньо пов'язані з позамовною дійсністю через своє лексичне значення, а отже вони точно є «словами»¹. Що ж до компонентів «は /ва/», «が /га/», «に /ні/», «を /о/», то вони не можуть самостійно вживатися у мовленні – здебільшого приєднуються до іменників. Але оскільки такі компоненти, хоч і не мають лексичного значення, мають важливе граматичне, вони також вважаються словами. Перший клас слів називають 自立語 /джіріцуго/ («самостійні, повнозначні слова»), а другий – 付属語 /фудзокуго/ («службові, релятивні слова»).

Слово – «основна найкоротша одиниця мови, що виражає своїм звуковим складом поняття про предмет, процес, явище дійсності, їх властивості або відношення між ними» [302, с.414]. Під це визначення підпадають як японські повнозначні, так і реляційні (від лат. *relatio* «відношення») слова. Але тоді постає питання про те, що не є словом у японській мові.

Для прикладу візьмемо словоформу 読んだ /йонда/ (форма минулого часу дієслова «читати»), яка може використовуватися окремо, а отже, поза сумнівом, є словом. Якщо зіставити її з формами минулого часу інших дієслів (泳いだ /ойойда/, 飛んだ /тонда/, 楽しんだ /таношінда/ тощо), то можна без ускладнень виділити спільний компонент «だ /да/», і якщо його відокремити, те, що залишиться (読ん /йон/, 泳い /ойой/, 飛ん /тон/, 楽しん /таношін/), уже не можна буде використати окремо. Сам компонент «だ /да/» також окремо не використовується. Отже, це складові одного слова, а не два слова. Причому компоненти типу 読ん /йон/, 泳い /ойой/, 飛ん /тон/, 楽しん /таношін/ – це кореневі морфеми, а «だ /да/» – службова морфема, флексія, словозмінне закінчення («変化語尾 /хенка гобі/», «語尾 /гобі/»).

Отже, ми підійшли до визначення ключового поняття граматики – морфеми (形態素 /кейтайсо/, 原辞 /генджі/). Морфема – це найменша неподільна значима одиниця мовної системи [317, с.394]. Морфеми поділяються на кореневі (головні, повторюються у споріднених словах чи граматичних формах і виражають сегмент інтенціонального (ядерного) значення слова), службові (модифікують значення кореневої морфеми відповідно до семантики словотворчого типу) та афіксоїди (проміжні між кореневими

¹ До цієї категорії одразу ж відносять і формальні іменники (形式名詞 /кейшікі мейші/), які частково або повністю втратили своє лексичне значення, але здатні виражати граматичне значення у сполученні з іншими словами.

і службовими, що втратили свою мотиваційну роль у семантиці слова й отримали ознаки службових морфем).

І.В. Головнін наголошує на тому, що «морфема – це мінімальна окремо значима, але не номінативна одиниця (субзнак), що відтворюється у словах та мовно-мовленнєвих утвореннях у вигляді морфів (її варіантів), які об'єднані певної спільністю функції, змісту та вираження», і пропонує розрізняти одноваріантні (типу «小山 /кояма/») та неодноваріантні (типу «雨降り /амефури/», але: «雨水 /амамідзу/») морфемами.

Проте, така репрезентація поняття «морфема» дещо уводить в бік від проблеми визначення слова. Тому не варто надмірно зосереджуватися на розчленуванні словоформи на морфи (врешті-решт, у випадку японської мови цей етап не є надзвичайно проблемним) – слід повернутися до окреслених вище типів морфем.

Отже, як уже зазначалося, кореневі морфемами є головними, обов'язковими, але це ще не означає, що їх межі завжди співпадають з межами слова, оскільки кореневі морфемами – це лише понятійне ядро значення слова, що складається з родової ознаки і видових ознак. У цьому можна легко переконатися, якщо повернутися до попередніх прикладів: у структурах «太郎が /Таро:-га/» чи «本を /хон-о/» кореневі морфемами можуть вживатися окремо, а отже вони є словами, а у структурі «読んだ /йонда/» коренева морфема «読ん /йон/» самостійно не вживається, а отже є не словом, а лише морфемою.

Твердження про те, що службові морфемами *a priori* не можуть вважатися словами не є справедливим для японської мови, оскільки, як можна було переконатися, показники відмінку іменника (відмінкові частки) можна вважати словами за тією ознакою, що, будучи відокремленими, вони залишають «повноцінне» слово. Те саме стосується і морфем-афіксоїдів. Можна припустити, що існування такого типу морфем в японській мові є дискусійним питанням, але якщо спробувати розчленувати утворення типу «学生同士 /гакусей до:ші/» («обидва – студенти»), то доцільним є лише виділення компонентів «学生 /гакусей/» та «同士 /до:ші/» – будь-який інший поділ навряд чи матиме сенс, якщо, звісно ж, ідеться про морфемами у класичному розумінні. У таких випадках і коренева морфема, і афіксоїд будуть відповідати словам.

Отже, серед морфем розрізняються ті, що є словами, і ті, що словами не є. Слова (морфемами-слова) традиційно поділяються на повнозначні (自立語 /джіріцуго/) і службові (付属語 /фудзокуго/). Повнозначними є, наприклад іменники, дієслова тощо, а службовими – наприклад, відмінкові частки. Серед морфем, що не є словами, можна назвати закінчення (語尾 /гобі/), префікси (接頭辞 /сетто:джі/), суфікси (接尾辞 /сецубіджі/).

Частини мови як лексико-граматичні класи слів: функціональний аспект

З'ясувавши критерії визначення слова в японській мові, можна перейти до проблеми виділення частин мови. Але перед тим, як говорити безпосередньо про специфіку частиномовного поділу у сучасній японській мові, зробимо невеликий екскурс у галузь порівняльного мовознавства.

Сучасні теорії частин мови і, відповідно, практика віднесення слів до певної частини мови базуються на концепції акад. Л.В. Щерби (1880-1944) [407]. Традиційно на перше місце ставлять морфологічні ознаки. Однак для багатьох мов такий підхід не спрацьовує. Це стосується передусім кореневих (ізолюючих) й аналітичних мов. Тут надається перевага головним чином синтаксичному підходу, тобто враховується здатність слова стояти в певній синтаксичній позиції. Так, зокрема, в китайській мові при віднесенні слів до частин мови враховується тільки синтаксична позиція слова (принагідно зауважимо, що раніше в китайському мовознавстві у зв'язку з відсутністю морфологічних ознак у словах вчення про частини мови взагалі не існувало). У тюркських мовах прикметники не відмінюються і, таким чином, морфологічно не відрізняються від прислівників, а іменники, будучи вживаними у предикативній функції, дістають особові закінчення. У мові зулу (сім'я банту) іменник у функції присудка набуває показників особи, часу, виду, але, тим не менше, не стає дієсловом. Можливо, мають рацію ті лінгвісти, які вважають, що у визначенні частин мови для кожної мови потрібно використовувати різні критерії, оскільки частини мови в кожній мові є специфічними.

Склад частин мови в різних мовах неоднаковий. Особливо ця різниця помітна, якщо порівнювати частини мови в типологічно далеких мовах. Звичайне для слов'янських мов протиставлення дієслова і прикметника не існує в китайській, корейській і японській мовах. Те, що у слов'янських мовах розподіляється між двома названими класами, в цих мовах, як варіант, може об'єднуватися в одній частині мови – предикативи. Звичайним для цих мов є виділення трьох повнозначних частин мови – імені, предикатива і прислівника. В індіанській мові йума наявні тільки дві частини мови – ім'я та дієслово.

Частини мови, за О.О. Селівановою, – це «граматичні класи слів, об'єднані на підставі спільності загального категорійного значення, морфологічних категорій і парадигм, синтаксичних властивостей і функцій» [317, с.659]. Щодо морфологічних категорій і парадигм, то у попередньому підрозділі, як варіант, пропонувалася конкретна позиція, але японські лінг-

жати словами. Йдеться насамперед про так звані «助動詞 /джьодо:ші/» («допоміжні дієслова»).

Витоками проблемності цього питання слід вважати надання надмірної вагомості семантичному критерію. Це аж ніяк не означає цілковитого слідування ідеям структуралізму, однак аналіз японського мовного матеріалу (як усного, так і письмового варіанту) дозволяє зробити доволі закономірний висновок: у процесі дослідження системи японської мови слід в першу чергу орієнтуватися на формальні показники, граматичні формальні засоби вираження – їх система є доволі стрункою, а японську граматику часто навіть називають «табличною» (мінімум винятків). Не слід починати з семантики – спочатку потрібно визначитися з формою, орієнтуючись на яку можна в більшості випадків скласти адекватне уявлення і про функцію. Справедливість такого підходу була обґрунтована вище, коли йшлося про порівняння систем різних мов.

«助動詞 /джьодо:ші/» є яскравою ілюстрацією зазначеної проблеми, адже відштовхуючись від поняття допоміжних дієслів як компоненту складених дієслів (це, наприклад, дієслова «いく /іку/», «くる /куру/», «しまう /шімау/» та інші після серединної форми головного дієслова), деякі дослідники виявляють, що такі дієслівні компоненти, як «れる/られる /реру/рареру/» (значення пасиву або шанобливості) мають схожу функцію, і роблять висновок про доцільність прирахування таких компонентів до допоміжних дієслів. Однак, керуючись одним лише функціонально-семантичним критерієм, можна також дійти висновку, що у значенні можливості «られる /рареру/» – це формальний іменник, оскільки в японській мові паралельно функціонує засіб «ことができる /кото-га декіру/» («*могти щось зробити*»), в якому *こと* /кото/ є формальним іменником. Але такі міркування створюють підставу для визнання цього підходу несистемним, таким що не має комплексного характеру, адже враховані не всі важливі критерії.

При спробі застосувати морфологічний критерій, виявляється, що згадані компоненти взагалі не можна віднести до жодної частини мови, оскільки вони не є словами. Єдине можливе у цьому випадку узагальнення – це те, що і допоміжні дієслова (у сполученні з серединною формою головного дієслова), і словотворчі суфікси типу «れる/られる /реру/рареру/» можна вважати видовими формами дієслів, при чому перші аналітичними, а другі синтетичними.

Тут можна провести паралель зі сполучниками підрядності. Умовне значення в японській мові можна виразити, зокрема, так:

1) 甘いものを食べたら、太る。 /Амай моно-о табетара, футору/ («*Якщо їсти (з 'їсти) солодке, погладшаси*»);

2) 甘いものを食べると、太る。 /Амай моно-о таберу-то, футору/
(«Якщо їсти (з'їсти) солодке, погладшаєш»).

У першому прикладі вжито суфікс «-たら /тара/», а у другому – сполучник «と /то/». Якщо, виходячи зі схожої семантики, вважати обидва утворення сполучниками і відносити до відповідної частини мови, то знову виникне питання, з якого ми починали: що вважати словом в японській мові.

Підкресливши необхідність комплексного застосування всіх критеріїв, повернімося до питання класифікації частин японської мови. Зокрема, І.В. Головнін виділяє окремо такі частини мови, як займенник та числівник [88]. Авторитетний російський японіст Б.П. Лаврентьев відносить їх до іменників, виділяючи поруч з ними такі функціонально-семантичні підкласи, як предметні іменники, локативні іменники, інформативні іменники тощо [197]. Кожен із цих підходів по-своєму справедливий, головне – не слід забувати про те, що таке частина мови, і що є словом саме в японській мові, не накладаючи на її систему «кальки» інших національних мов.

Принципи граматичної класифікації слів

У будь-якій мові словниковий склад у залежності від різних формальних і семантичних властивостей слів поділяється на групи або класи слів. Клас слів визначається як сукупність слів, виділена за ознаками, що є суттєвими з точки зору організації словникового складу в цілому. Підклас слів, на відміну від класу, слід визначити як сукупність слів, виділену за заданими ознаками у середині класу слів. Зрозуміло, що складові підкласу не повинні перетинати межі класу. Що ж до надкласу, то це, навпаки, сукупність слів, виділена за певними ознаками, що об'єднує класи або повністю, без перетину, або з перетинами у різних комбінаціях. Двома найважливішими надкласами слів є повнозначні слова, що слугують самостійними назвами предметів і відношень дійсності, і неповнозначні (службові) слова реляційно-уточнювальної семантики [35, с.62-63].

Про поділ словникового складу японської мови на повнозначні (自立語 /джіріцуго/) та службові слова (付属語 /фудзокуго/) уже йшлося. Тут же хотілося б зосередити увагу на тому, що у сучасному мовознавстві граматичні класи слів (частини мови) виділяються або за декількома, або за однією групою ознак. Ці два принципи можна назвати *полідиференційним* і *монодиференційним* відповідно. За

полідиференційним принципом частини мови виділяються за сукупністю трьох фундаментальних критеріїв: семантичного, формального і функціонального.

Семантичний критерій побудований на оцінюванні абстрактної семантики слів, що об'єднує їх у словесні сукупності, які у плані змісту найяскравіше протиставлені одна одній. Формальний критерій класового розподілу слів передбачає виділення таких елементів їх будови, які повторюються у доволі масштабних сукупностях і є типовими ознаками для їх розмежування або, за словами М.Я. Блоха, «індексами класового розпізнавання будь-якого навання вибраного слова» [35, с.70].

З огляду на особливості мовної системи японської мови, про які йшлося у попередньому підрозділі, особливої актуальності набуває функціональний критерій граматичної класифікації слів, оскільки в його основу покладено розкриття синтаксичних властивостей слів у реченні. Для повнозначних слів (自立語 /джіріцуго/) – це насамперед так звані позиційно-членні характеристики (здатність бути самостійними членами речення). У визначенні підкласової приналежності слів важливе місце займає виявлення характеристик їх сполучуваності. Що ж до службових слів (付属語 /фудзокуго/), то якщо розглянути їх з функціонально-синтаксичної точки зору, деякі з них виявляють свою подібність до граматичних афіксів (показників різних категоріальних значень слів), і для того, щоб відрізнити їх від останніх, необхідно вміти чітко визначати межі слова в японській мові, про що уже докладно йшлося. За функціональним критерієм у граматиці японської мови споконвіку виділяють два надкласи слів: субстантиви (незмінні частини мови) та предикативи (змінні частини мови).

Субстантиви (体言 /тайген/) – це надклас морфологічно-незмінних, лексично значимих, синтаксично самостійних слів, об'єднаних категоріально-граматичним значенням предметності.

До субстантивів перш за все відносяться слова-номінативи – назви предметів неживої природи, а також рослин, тварин, людей тощо, різноманітних конкретних предметів, явищ, якостей і т. ін. До складу субстантивів включаються слова, яка позначають кількість та порядок предметів, але не називають їх, а також слова, які вказують на предмети, але не називають їх. Однак, денотати всіх різновидів субстантивних слів є самодостатніми та самовизначеними і можуть існувати як суб'єкти чи об'єкти окремо, наприклад, від атрибутивних денотатів.

Різниця між субстантивами та іншими класами слів простежується у граматики-семантичному аспекті, а також з точки зору синтаксичних, морфологічних (у тому числі словотворчих) характеристик. У граматики-семантичному (категоріальному) відношенні субстантиви позначають

предмети, а слова інших класів належать до виразників атрибутів предметів. Найбільш характерною рисою синтаксичного застосування субстантивів є те, що вони здатні бути підметом та додатком без синтаксичної субстантивації за допомогою службових слів на відміну від, наприклад, дієслів та прикметників. Вживання у позиції підмета та додатка є визначальною та дуже важливою синтаксичною ознакою субстантивів. Будучи підметом чи додатком, субстантиви супроводжуються відмінковими частками (格助詞/какудзьоші/) が /ga/, を /o/, に /ni/, は /wa/, も /mo/ тощо, модальними частками та іншими допоміжними елементами, як отこそ /koso/, だけ /dake/, など /nado/ та ін.

Окремі розряди і групи субстантивів мають специфічні словотворчі засоби. Їх поєднання з іншими класами слів, окремі граматичні категорії, відношення до словозміни тощо – специфічні. Усі інші класи слів японської мови протистоять субстантивам за трьома головними параметрами: грама- тико-семантичним, синтаксичним та морфологічним.

Лексична значимість та синтаксична самостійність виявляються важли- вими якостями не лише субстантивів, але і дієслів, прикметників та при- слівників. Проте ані дієслова, ані прикметники, ані прислівники не мають категоріального значення предметності, не можуть бути підметом чи додат- ком без синтаксичної субстантивації. Ця здатність субстантивів підкреслює первинність для них синтаксичних функцій підмета та додатка, скріплює їх єдність. Специфіка породження субстантивних синтаксем за допомогою відмінкових часток, особливості складу морфем, в тому числі словотворчих афіксів, відмежовують субстантиви не тільки від власне змінних, але і від незмінних класів слів типу прислівників.

Субстантиви (перш за все іменники) прямо протистоять дієсловам як кла- су непередметних слів, що виражають процесні ознаки предметів, які володі- ють справжньою граматичною змінністю, специфічними окремими катего- ріями, у тому числі чисто дієслівними категоріями виду, стану та директиву.

Чітко відмежовуються субстантиви від прикметників як класу неперед- метних слів, що означають статичні якості предметів, які у переважній більшості (два підкласи з трьох) мають здатність змінюватися, у тому числі й предикативно (один з підкласів), а у випадку незмінності (також один з підкласів) – виражають ознаки і виступають лише у присубстантивній син- таксичній позиції.

Субстантиви корінним чином відрізняються від прислівників, як класу слів, що позначають ознаки динамічні та статичні і не здатні бути ані під- метом, ані додатком, ані присудком.

Будучи в принципі незмінними, субстантиви не мають категорій роду й числа. Відповідно, вони не узгоджуються із залежними чи головними

словами в рамках цих категорій. Характерною дистрибутивною ознакою субстантивів є їх поєднання з одним із службових слів. Але така можливість не завжди реалізується: зустрічається чимало субстантивних синтаксем, рівних одному субстантивному слову, і вони не супроводжуються службовими словами. Субстантивні слова можуть включати в себе афікси, що виражають соціально-особистісні відношення, але оскільки ця категорія факультативна, обмежена рамками визначених стилів, не можна говорити про змінність субстантивів, як про їх обов'язкову характеристику.

Субстантиви у реченні можуть сполучатися зі словами, які відносяться до дієслів, прикметників та субстантивів, займати головне чи залежне положення, бути будь-яким компонентом речення. Однак, вони як правило не вступають у прями відношення, наприклад, з прислівниками.

Таким чином, субстантиви як окреме граматичне об'єднання не важко відрізнити від дієслів, прикметників чи прислівників, хоча є й перехідні групи, які легко трансформуються у прикметники, прислівники, і навіть у дієслова.

За груповими особливостями узагальненого категоріально-граматичного (семантичного) значення, синтаксичних та морфологічних характеристик, субстантиви поділяються на підкласи з їх розрядами.

Предикативи (用言 /йо:ген/) – це надклас морфологічно змінних, лексично значимих, синтаксично самостійних слів. Поняття, що виражаються предикативами, є ознакою предмета, що може означати дію, процес, зовнішній вигляд, характер, кількість, стан. Протистоїть субстантивам.

Основна формальна ознака – наявність відмінювання.

Традиційно до предикативів відносять такі частини мови, що об'єднують у собі ознаки предметів з предикативністю – дієслово та предикативний і напівпредикативний (ад'єктивне дієслово) прикметник.

Граматична форма й граматична категорія слова

Якщо раніше ми говорили про поняття граматичної категорії у загальнолінгвістичному ключі, то тут, з огляду на висвітлення проблем японської морфології, головна увага зосереджена саме на граматичних категоріях слова в японській мові, якщо синтаксис у широкому розумінні – це граматику зв'язного мовлення, то морфологія є граматику слова [183, с.262-263].

Як уже зазначалося, у мовознавстві наразі немає єдиного загальноприйнятого визначення граматичної категорії. Ряд вчених трактує граматичну

категорію доволі широко, зараховуючи сюди всі групи граматичних однаматності. Так, О.О. Потебня категоріями називав іменник, дієслово, час, число, особу, орудний відмінок тощо [287; 289]. Чеський мовознавець М. Докуліл граматичними категоріями називає іменник, істоту, підмет, підрядне речення тощо [108]. Однак є випадки широкого трактування граматичної категорії і в термінологічному значенні. Так, зокрема, Б.М. Головін усі граматичні категорії поділяє на категорії слів, куди відносить частини мови, категорії словесних форм (час, рід, відмінок, число і т. ін.), категорії словесних позицій (члени речення) і категорії словесних конструкцій (речення) [32]. Очевидно, таке широке застосування терміна «граматична категорія», де під ним розуміється будь-яка «єдність граматичного значення і формальних засобів його вираження», не є достатньо коректним. Інше трактування граматичної категорії, як ми пам'ятаємо, запропонували Л.С. Бархударов та Д.А. Штелінг. Граматичну категорію вони визначають як «відношення, виражене в граматичній будові мови через протиставлення двох (і не більше) взаємовиключних за значенням рядів (або груп) форм: це єдність взаємовиключних протилежностей» [28].

Отже, граматична категорія – це система протипоставлених одна одній граматичних величин, тобто граматичних форм з однорідним значенням. За таким визначенням, граматичними категоріями можна вважати категорії числа, виду, бо в межах категорії числа виділяють протипоставлені граматичні значення однини й множини, а в межах категорії виду – значення доконаності і недоконаності дії, і кожне з цих значень має формальне вираження. Однак, цілком закономірно може виникати, зокрема, питання, як трактувати категорію відмінка, якщо у різних мовах існує різна кількість відмінків. Однак відомо, що будь-яку кількість протипоставлених членів можна звести до двох (до бінарної опозиції), як, наприклад, прямий відмінок – непрямі відмінки, дійсний спосіб – недійсний спосіб тощо.

Що ж стосується другої обов'язкової ознаки граматичної категорії – формального вираження, то вона є дуже важливою, оскільки саме наявність чи відсутність формального вираження є основним критерієм розрізнення граматичних і поняттєвих категорій. Так, наприклад, поняттєва категорія статі притаманна всім мовцям незалежно від того, якою мовою вони спілкуються: усі розрізняють чоловічу і жіночу стать. Однак, граматична категорія роду наявна тільки в тих мовах, де вона має формальне вираження: слов'янських, балтійських, романських, німецькій. Для її вираження перелічені мови використовують спеціальні закінчення або артиклі. Оскільки в англійській мові, фіно-угорських і тюркських мовах таких показників немає, то немає, відповідно, і категорії роду. Відсутня граматична категорія роду і в японській мові. Для германських,

романських, болгарської мови характерна граматична категорія означеності-неозначеності, яка формально виражається означеними і неозначеними артиклями. У слов'янських мовах (за винятком болгарської) значення означеності-неозначеності не має формального граматичного вираження, отже й відповідної граматичної категорії тут не існує. Японської мови це також стосується.

Тепер слід згадати, що усі граматичні категорії можна поділити на морфологічні та синтаксичні.

До морфологічних категорій належать категорії роду, числа, відмінка, виду, часу, способу, особи тощо. Межі синтаксичних категорій ще не остаточно визначені на сьогоднішній день. Очевидно, сюди можна віднести модальність, спрямованість, категорію ввічливості (що є надзвичайно актуальним для японської та корейської мов) тощо.

Вітчизняним філологам, незалежно від досліджуваної мови, рекомендується звернути особливу увагу на праці О.Д. Пономарева, присвячені граматичній формі, граматичному значенню та граматичній категорії. У цих працях спершу розглядається поняття граматичної форми та граматичного значення, а вже потім виводиться визначення саме граматичної категорії як найбільш абстрактного та узагальненого поняття.

О.Д. Пономарів стверджує, що якщо лексичне значення слова виражається усією його формою, то граматичне лише частиною звукового комплексу, тобто граматичною формою. Граматична форма – це засіб вираження граматичного значення, показник граматичних значень. А граматичним значенням, у свою чергу, він називає абстраговане поняття, яке оформляє лексичне значення слова й виражає різні його відношення за допомогою граматичної форми (наприклад, кількісна характеристика між предметами і явищами дійсності виявляється в однині і множині) [350].

Граматичні значення внаслідок зіставлення, протиставлення, взаємовідношення, якщо вони однорідні, становлять єдність своїх складників. Так утворюється граматична категорія – одне з найабстрактніших понять. Граматична категорія своїх показників не має, вона виявляється через граматичні значення, які визначаються за допомогою своїх засобів вираження – граматичних форм.

Отже, граматичні категорії – це найбільш узагальнені поняття, які об'єднують однорідні граматичні значення, виражені різними мовними засобами. Так, однина і множина становлять категорію числа, недоконаний і доконаний вид – категорію виду, дійсний, умовний і наказовий способи – категорію способу тощо.

Говорячи саме про граматичну категорію слова, М.Я. Блох наголошує на тому, що граматична форма слова визначається формальною ознакою

слова, що передає певне граматичне значення. Формальна ознака є «експонентом» форми, чи граматичним «формантом», а граматична форма як така реалізується об'єднанням основи з формантом у складі певної парадигми (парадигматичного ряду) [35, с.81].

Головні семантико-функціональні особливості іменників у сучасній японській мові

Якщо говорити про іменник, то за основу теоретичного осмислення проблеми можна взяти працю Б.П. Лаврентьєва [197], де подається така класифікація іменників.

1. Предметні іменники, серед яких виділяються істоти, неістоти та займенники-іменники, при чому іменники на позначення істот поділяються на дві групи: ті що позначають людей, та ті, що позначають тварин.

2. Кількісні іменники з наступним поділом на числівники та імена, що позначають приблизну кількість, не виражену в одиницях виміру.

3. Локативні іменники (на позначення місця, простору або напрямку).

4. Темпоральні іменники (позначають відрізок чи момент часу).

5. Інформативні іменники (позначають сприйняття або передавання інформації і зазвичай вимагають з'ясувальну підрядну частину).

6. Імена дії (позначають дію чи подію).

7. Формальні (службові) іменники.

Безперечно, така класифікація спрямована, з одного боку, на максимальне охоплення лексичних одиниць, що традиційно включаються до класу іменників, а з іншого – на оперативне досягнення практичної цілі, про що свідчить уже сама назва навчального посібника. Проте, на нашу думку, тут можна говорити про існування щонайменш двох суттєвих проблем: по-перше, це певна термінологічна неточність, особливо якщо поглянути на наведені автором японські терміни; по-друге, виникає питання, за якими критеріями проводилася ця класифікація, або, іншими словами, з якою метою (науковою, практичною) виділено деякі підкласи.

Дослідження проблеми варто традиційно почати з уточнення визначення ключового поняття, а саме поняття іменника у сучасній лінгвістиці. О.О. Селіванова подає таке визначення: «Іменник – частина мови, ядро якої характеризується загальнограматичним значенням предметності (субстанції) і типовою функцією підмета й додатка» [317, с.176]. Таке визначення можна справедливо вважати достатньо універсальним, особливо якщо

порівняти його з таким: «Іменник – це повнозначна частина мови, що має значення предметності, вираженої у формах роду, числа і відмінка» [350, с.142]. Дійсно, в українській мові значення предметності виражається саме у таких формах, однак далеко не в усіх мовах наявні відповідні граматичні категорії. Якщо ж говорити про японську мову, то і перше з наведених формулювань, з певних міркувань, не повною мірою може бути застосовано для визначення категорії іменника. Річ у тім, що зокрема іменники деяких семантико-функціональних підкласів додатком не виступають (кількісні числівники 数量詞 /су:рьо:ші/), а інші – зберігаючи кореневу морфему, змінюють форму залежно від синтаксичної позиції і таким чином можуть вважатися іншими частинами мови з семантичної точки зору (вказівники «コソアド /косоадо/»).

Отже, на цьому етапі виникає необхідність зосередити головну увагу на морфологічних та семантико-синтаксичних особливостях саме японської мови. У японській лінгвістиці традиційним визначенням поняття «іменник» є, зокрема, таке: «Іменник – повнозначна морфологічно незмінювана частина мови, яка використовується з відмінковими показниками і може виконувати функцію підмета» [627]. Проте й тут виникають проблеми щодо охоплення одним визначенням усієї граматичної категорії: по-перше, як уже зазначалося, в ряді концепцій виділяються морфологічно змінювані іменники (вказівні займенники); по-друге, кількісні числівники не використовуються з відмінковими показниками; по-третє, так звані «іменники ад'єктивного характеру» (形容詞性名詞 /кеййо:шісей мейші/) навряд чи можуть виступати в ролі підмета речення.

Для внесення ясності у ситуацію, що склалася, пропонується декілька шляхів. Одним із них пішли сучасні японські лінгвісти, зазначивши, що на сьогоднішній день можуть існувати щонайменш дві головні теорії: згідно першої, всі незмінювані лексичні одиниці (体言 /тайген/) слід відносити до класу іменників (名詞 /мейші/); згідно другої, надклас повнозначних незмінюваних слів поділяється на декілька частин мови, центральною серед яких є іменник [627].

Панівною тенденцією на сьогодні є все ж таки слідування другій теорії. Спираючись на системні фундаментальні дослідження у світовій лінгвістиці, є сенс притримуватися цієї теорії, оскільки при дослідженні частиномовного аспекту будь-якої мови відштовхуватися доцільно від трьох ключових понять – надкласу, класу та підкласу.

Справедливість такого підходу засвідчують, зокрема, такі слова М.Я. Блоха: «Словниковий склад залежно від різноманітних формальних та семантичних властивостей слів поділяється на групи або класи слів. Такий поділ може відобразитися або на словниковому складі в цілому, або лише

на його частині. Щоб відобразити ці найважливіші характеристики угруповань лексем термінологічно, у загальних рамках розбиття множини лексем слід розрізнити об'ємну ієрархію «під-» та «над-»-відношень» [35, с.62].

Таким чином клас слів, за визначенням, є сукупністю слів, виділеною за ознаками, що є суттєвими з точки зору організації словникового складу в цілому. Загальне граматичне значення предметності і є такою головною ознакою для класу іменників. Якщо ж говорити про надклас, то це є сукупність слів, виділена за певними ознаками, що об'єднують класи або цілком, без перетинання, або з перетинанням у різних комбінаціях. Дійсно, за ознакою морфологічної незмінюваності в японській мові цілком справедливо виділяти надклас «体言 /тайген/» (субстантиви), який охоплює класи іменника, прислівника та непередикативного прикметника. Різниця між субстантивами та іншими надкласами слів вбачається, насамперед, у граматико-семантичному аспекті, а також з точки зору синтаксичних, морфологічних (в тому числі словотворчих) характеристик. Нагадаємо, що І.В. Головнін, зокрема, зазначає, що у граматико-семантичному (категоріальному) відношенні субстантиви позначають предмети, а слова інших класів належать до виразників атрибутів предметів; найбільш характерною рисою синтаксичного застосування субстантивів є те, що вони здатні бути підметом та додатком без синтаксичної субстантивації за допомогою службових слів на відміну від, наприклад, дієслів та прикметників, і вживання у позиції підмета та додатка є визначальною та дуже важливою синтаксичною ознакою субстантивів [88, с.79]. Якщо брати таку концепцію за основу в повному обсязі, то проблеми виникають, як уже говорилося, із числівниками, але найбільшим каменем спотикання є, поза сумнівом, напівпередикативні прикметники з огляду на їх двоїсту семантичну природу. Проте, як і в багатьох інших випадках, внесення ясності потрібно здійснювати на більш низьких щаблях ієрархічної структури.

Дійсно, переважна більшість ускладнень пов'язана з поняттям лексичного підкласу, який, на відміну від класу, є сукупністю слів, виділеною за заданими ознаками у середині класу слів. За змістом терміну, поняття лексичного підкласу виключає перетинання його складовими меж класу. Японські лінгвісти, прагнучи обов'язкового урахування цієї ознаки, як проміжний етап пропонують, зокрема, з одного боку, одразу ж окреслити сукупності слів, які не можна однозначно віднести до класу іменника, а з іншого – спробувати схарактеризувати клас іменника «у вузькому розумінні» [627].

Так, з лексичного класу іменників на підставі перетину меж класу вилучається такий підклас, як займенник (代名詞 /даймейші/) з наступним позиціонуванням його або як окремої частини мови у складі надкласу субстантивів, або як підкласу у класі непередикативних прикметників (連体詞

/рентайші/) чи прислівників (副詞 /фукуші/). З огляду на синтаксичну функцію означення чи обставини (а не підмета чи додатка) іменниками пропонується не вважати числівники (数詞 /су:ші/, 数量詞 /су:рьо:ші/):

りんごを一個買いました。

/Рінго-о ікко каімашіта/

Купив одне яблуко.

На тій самій підставі до класу іменників не повинен включатися підклас темпоральних іменників (時詞 /джіші/, 時名詞 /токімейші/). І нарешті, наголошується на тому, що «іменники ад'єктивного характеру» (形容詞性名詞 /кеййо:шісей мейші/) слід вважати підкласом не класу іменника, а класу напівпредикативного прикметника, оскільки такі лексичні одиниці здебільшого не вживаються з відмінковими показниками.

Тепер поговоримо про «іменники у вузькому розумінні». Зрозуміло, що таке формулювання не претендує на наукову класифікаційну точність, проте з іншого боку, має певну цінність у прикладному ключі. Тут ідеться, насамперед, про необхідність відокремлення формальних іменників (形式名詞 /кейшікі мейші/) від решти іменників на підставі втратою ними (частково або повністю) свого лексичного значення. Звісно, одразу ж виникає питання про правомірність віднесення такого підкласу до надкласу повнозначних слів (до якого належить клас іменників), але, як буде роз'яснено трохи пізніше, все залежить від того, який критерій лежить в основі класифікації. В окремий підклас пропонується виділити імена дії (動作性名詞 /до:сасей мейші/): 勉強 /бенкьо:/ (навчання), 移動 /ідо:/ (пересування) тощо. Так само виокремлюються власні назви (固有名詞 /кою: мейші/). Усі інші іменники умовно відносять до великого підкласу «звичайних іменників» (普通名詞 /фуцу: мейші/). Така диференціація може бути цілком прийнятною на початковому етапі вивчення японської мови, коли найголовнішим завданням є оперативне отримання загальної інформації про ту чи іншу частину мови.

Якщо ж прагнути системного підходу до розв'язання проблеми, то тут необхідно, насамперед, визначити критерії здійснення класифікації, і робити це слід уже долаючи стратифікаційний етап диференціації лексичного складу (надклас-клас-підклас). Так, зокрема, згадані щойно формальні іменники не увійдуть до надкласу незмінних повнозначних слів через часткову чи цілковиту відсутність власного лексичного значення, якщо за основу взято виключно семантичний критерій. Однак за морфологічними особливостями формальні іменники нічим не відрізняються від інших незмінних слів, а якщо взяти до уваги ще й синтаксичний аспект, то очевидною буде приналежність таких лексем саме до класу іменників. Отже, доходимо

висновку, що механізм класифікації лексичних одиниць сучасної японської мови повинен базуватися на послідовному застосуванні різних критеріїв з обов'язковим урахуванням особливостей цієї мови, а з огляду на останні, домінантними мають бути морфологічний та семантико-синтаксичний критерії.

Так, спершу виділяємо надклас морфологічно незмінних повнозначних частин мови (за семантико-синтаксичними особливостями формальні іменники входять саме до цього надкласу). Далі в середині цього надкласу виділяємо клас іменників – морфологічно незмінних повнозначних слів зі значенням субстанції (предметності). Наступним кроком може бути виділення за морфологічним критерієм простих (普通名詞 /фуцу: мейші/), складених (複合名詞 /фукуго: мейші/: 春風 /харукадзе/ (весняний вітер), 上がり坂 /агарідзака/ (під'їом)) та похідних іменників (転成名詞 /тенсей мейші/: 帰り /каері/ (повернення), 多く /ооку/ (велика кількість), 寒さ /самуса/ (холод-неча)).

За семантико-синтаксичним критерієм пропонуємо виділити, насамперед, два підкласи: абстрактні іменники (抽象名詞 /чю:шьо: мейші/: 自由 /джю: / (свобода), 義理 /гірі/ (обов'язок)) та конкретні іменники (具象名詞 /гушьо: мейші/, 具体名詞 /гутай мейші/: つくえ /цукуе/ (стіл), 学生 /гакусей/ (студент)). Серед конкретних іменників доцільно виділяти підкласи предметних, кількісних, темпоральних, інформативних, формальних іменників та імен дії.

Серед предметних іменників слід розрізняти істот і неістот, оскільки від цього залежить вибір дієслова на позначення наявності (присутності) – いる /іру/ або ある /ару/. Кількісні іменники виявляють спільність синтаксичної функції (означення чи обставини). Темпоральні іменники виявляють специфіку синтаксичної позиції: за умов сталого порядку слів у японському реченні вона є відносно рухливою; відмінкові показники можуть не вживатися. Інформативні іменники зазвичай вимагають з'ясувальної підрядної частини, що суттєво споріднює їх з формальними іменниками і навіть дає підставу для об'єднання цих двох підкласів, але це питання потребує більш ґрунтовного вивчення. Імена дії заслуговують на виділення в окремий підклас на тій підставі, що вони зазвичай суттєво впливають на структурну організацію речення:

中学校訪問がきっかけで、学校の先生になることを決心した。

/Чю:гакко:хо:мон-га кіккаке де, гакко:-но сенсей-ні
нару кото-о кешшіншіта/

Відвідини середньої школи підштовхнули мене до рішення
стати шкільним учителем.

Що ж до правомірності виділення в окремі підкласи особових займенників, імен, що означають приблизну кількість, не виражену в одиницях виміру, локативних іменників тощо, то такі одиниці не виявляють достатніх специфічних рис у семантичній і синтаксичній площинах одночасно для того, щоб їх доцільно було об'єднувати у відповідні групи.

Вказівні займенники, або так звана вказівна система «コソアド /косоадо/», як уже зазначалося, явно перетинає межі класу, а отже має бути виділена не у підклас класу іменників, а в окрему частину мови, що в японській лінгвістичній традиції отримала назву «指示詞 /шіджіші/» – «вказівник».

Граматичні категорії японського іменника

Потрібно, насамперед, згадати, що граматичні категорії роду та числа в японській мові як такі відсутні, на відміну від західноєвропейських мов. Однак, відсутність граматичного розрізнення роду та числа не заперечує наявність різноманітних засобів, за допомогою яких відбувається вербальне вираження поділу за статтю та позначення у мовленні однини чи множини. Це переважно лексичні засоби.

Понятійна категорія числа на граматичному рівні виражена доволі слабо. У японській мові визначення числа іменників відбувається переважно за рахунок контексту, а в морфології дієслова та прикметника, які пов'язані з іменником, ніяких змін не відбувається. Як і у випадку з категорією роду, доводиться говорити не стільки про число іменника, скільки про іменник, який виражає число. Нижче розглянуто деякі ресурси японської мови, за допомогою яких відбувається розрізнення однини та множини.

1. Редуплікації. Повне або часткове повторення кореня, основи або слова: 人々 /хітобіто/ – люди, 国々 /кунігуні/ – країни, 家々 /іеіе/ – будинки. Слід зауважити, що цей морфологічний засіб є актуальним лише для певних, встановлених мовленнєвою практикою слів. Окрім того, у такий спосіб від іменників утворилися деякі прислівники: 年々 /неннен/ – з кожним роком, 時々 /токідокі/ – іноді, 所々 /токородокоро/ – подекуди.

2. Вираження множини шляхом приєднання префіксів 諸 /шьо/ – всі, 数 /су:/ – кілька, 各 /каку/ кожен, 全 /дзен/ – всі (повністю, без винятку): 諸国 /шьококу/ – всі країни, 各地方 /какучіхо:/ – кожен регіон, 数人 /су:нін/ – кілька людей, 全クラス /дзенкурасу/ – всі академічні групи.

3. Суфіксальні утворення たち /тачі/, 方 /тата/, ども /домо/, ら /ра/ та

інші: 子供たち /кодомоґачі/ – діти, 先生方 /сенсейґата/ – вчителі, 馬鹿ども /бакадомо/ – дурні, 労働者ら /ро:до:шяра/ – робітники. Деякі суфікси-показники множини настільки злилися з головним словом, що втратили своє службове значення і увійшли до складу слова: 子供 /кодомо/ – дитина / діти, 友達 /томоґачі/ – друг / друзі.

Наведені приклади дають підставу зробити певні висновки: попри те, що на граматичному рівні в японській мові поняття множини та однини не виражається, існує достатня кількість лексичних засобів, які забезпечують розрізнення понять однини та множини у мовленні.

Доволі специфічними вважаються категорія ствердження/заперечення та категорія часу іменників у японській мові. На відміну від західноєвропейських мов, де вираження цих понятійних категорій відбувається за допомогою лексичних засобів, у японській вони відображаються на граматичному рівні. Ці дві категорії пов'язані між собою, тому і розглядати їх часто пропонують у спільному контексті.

Для того, щоб якомога ефективніше розглянути особливості та взаємозв'язок цих категорій, потрібно згадати, що головною характерною рисою категорії часу (темпоральності) у іменників японської мови є протиставлення двох, а не трьох часових площин: теперішньо-майбутнього і минулого часу, що кардинально відрізняє її від західноєвропейських мов. Теперішнє та майбутнє в японській мові сприймається як єдиний план. Розрізнення відбувається логічно та контекстуально. До того ж, необхідно зауважити, що іменники в японській мові за стилістичними ознаками поділяються на іменники у складній та простій формі. Зручно представляти реалізацію цих двох категорій у формі таблиці (Табл. 2).

Таблиця 2

Формальне вираження граматичних категорій часу та ствердження/заперечення іменників у сучасній японській мові

	Форма ствердження	Форма заперечення
	Теперішньо-майбутній час	
Складна форма	今日は雨です。 /Кьо:-ва аме дес/	今日は雨ではありません。 /Кьо:-ва аме деваарімасен/
	Сьогодні (буде) дощ.	Сьогодні немає (не буде) дощу.
Проста форма	今日は雨だ。 /Кьо:-ва аме да/	今日は雨じゃない。 /Кьо:-ва аме джянай/
	Сьогодні (буде) дощ.	Сьогодні немає (не буде) дощу.

Минулий час

Складна форма	昨日は雨でした。 /Кіно:-ва аме дешіта/ Учора був дощ.	昨日は雨じゃありませんでした。 /Кіно:-ва аме джяарімасен дешіта/ Учора не було дощу.
Проста форма	昨日は雨だった。 /Кіно:-ва аме датта/ Учора був дощ.	昨日は雨じゃなかった。 /Кіно:-ва аме джянакатта/ Учора не було дощу.

З таблиці видно, що реалізація категорії ствердження/заперечення у іменників японської мови відбувається засобами афіксації та відповідної зміни у словоформах залежно від стилістичної форми та часової площини. Вираження темпоральності відбувається аналогічними засобами та відповідними змінами у залежності від категорії ствердження/заперечення. Стають очевидними дуже тісний зв'язок між двома розглянутими категоріями і необхідність розглядати їх систематично у спільному контексті задля досягнення адекватності їх інтерпретації на всіх рівнях.

Наступна іменникова категорія, що буде розглянута, це відмінок. Головною морфологічною особливістю граматичної категорії відмінка в японській мові є їх утворення шляхом приєднання відмінкових показників (що іноді також називаються «суфіксами», «частками» тощо) до іменника; при цьому сама основа іменника не зазнає морфологічних змін. Вельми цікавою і специфічною є й семантико-функціональна сторона системи категорії відмінка.

Називний тематичний відмінок має відмінковий показник は /*wa*/ і є відмінком підмета, що виражає тему висловлювання. Найбільш очевидною ця функція показника は /*wa*/, на думку Б.П. Лаврентьєва, є у реченнях з кваліфікативним, зокрема, іменним присудком, а також у реченнях з дієслівним присудком за наявності додатків [197, с.25].

私は学生です。
/Вааташі-ва гакусей дес/
Я студент.

田中さんは本を読んでいます。
/Танакасан-ва хон-о йонде імас/
Пан Танака читає книгу.

Називний рематичний відмінок (відмінковий показник が /*ga*/) – це відмінок підмета, що виражає рему висловлювання. Рематичний підмет уживається в таких випадках:

1) у членованому за змістом реченні, в якому рема (нова інформація), виражена підметом;

2) у нечленованому за змістом реченні, що усім своїм складом несе нову інформацію;

3) коли присудок виражає бажання/небажання, вміння/невміння, любов/нелюбов, можливість/неможливість та деякі інші відношення; член речення, оформлений показником が /ga/, може позначати об'єкт.

Називний загальний відмінок (не має відмінкового показника) може вживатися:

1) як форма звертання;

2) при тематичному обособленні іменника;

3) як форма перед зв'язкою з іменним присудком;

4) при перерахуванні;

5) перед з'єднувальними сполучниками (と /to/, や /ya/, 及び /ойобі/, ならびに /нарабіні/);

6) при вживанні іменників, що виражають час як обставину;

7) при вживанні іменників, що виражають кількість як обставину.

Родовий (присвійний) відмінок має відмінковий показник の /no/ і може вживатися для вираження належності, походження, частини цілого, матеріалу, кількості чи порядку тощо: 私の車 /ваташі-но курума/ – моя машина, 鈴木さんの子供 /Судзукісан-но кодомо/ – дитина пана Судзукі, 三分の一 /санбун-но ічі/ – одна третина, 二つの目 /футацу-но ме/ – два ока.

Давальний відмінок має відмінковий показник に /ni/ і може використовуватися для вираження адресата дії, місця, часу, мети, кінцевого пункту руху тощо: 社長に話をしてみる /шячо:-ні ханаші-о шіте міру/ – спробувати поговорити з директором фірми, キエフにある /Кіефу-ні ару/ – знаходитись у Києві, 毎朝6時に起きる /майаса рокуджі-ні окіру/ – щоранку прокидатися о шостій, 買い物に行く /каймоно-ні іку/ – йти за покупками.

Знахідний відмінок має відмінковий показник を /o/ і частіше за все вживається для позначення прямого об'єкту: 彼女のことを考える /канодзьо-но кото-о кангаеру/ – думати про неї.

Спрямовуючий відмінок має відмінковий показник へ /e/ і може використовуватися для позначення напрямку або кінцевого пункту руху (у прямому чи переносному значенні), адресата дії тощо – аналогія з давальним відмінком: 京都へ行く /Кьо:то-е іку/ – їхати до Кіото, 部長へ話しておく /бучо:-е ханашіте оку/ – переговорити з начальником відділу.

Орудний відмінок має відмінковий показник で /de/ і може вживатися у багатьох випадках, вказуючи на засіб, матеріал, спосіб, за допомогою яких виконується дія; стан; причину або підставу тощо: 変な方法でやる /хенна хо:хо:-де яру/ – робити у дивний спосіб, 50歳で会社を辞める /годжюссай-де

кайшія-о ямеру/ – покинути роботу у п'ятдесят років, バスで行く /басу-де іку/ – їхати автобусом.

Спільний відмінок має відмінковий показник と /то/ і може вживатися для позначення партнера у спільній дії, особу, з якою існують або відсутні, встановлюються або завершуються стосунки; результат перетворення або зміни тощо: 妻と大阪へ行く /цума-то О:сака-е іку/ – їхати з дружиною до Осаки, 恵美と結婚する /Емі-то кекконсуру/ – одружитися з Емі.

Вихідний відмінок має відмінковий показник から /кара/ і застосовується при позначенні місця чи моменту, з якого починається дія або рух; матеріалу тощо:

今日のコンサートは6時からだ。
/Кьо:-но конса:то-ва рокуджі-кара да/
Сьогоднішній концерт починається о шостій.

ビールは麦から作る。
/Бі:ру-ва мугі-кара цукуру/
Пиво виготовляють з ячменю.

ウクライナから来ました。
/Укураіна-кара кімашіта/
Приїхав з України.

Вихідно-порівняльний відмінок має відмінковий показник より /йорі/ та вживається здебільшого для вираження порівняння; вибору предмета чи дії; обмеження при дієсловах у заперечувальній формі, які виражають неможливість дії або відсутність вибору (у цій функції за показником より /йорі/ можуть слідувати обмежувальні частки ほかに (に) /хока (ні)/, しか /шіка/, які уточнюють та підсилюють значення):

東京は京都よりずっと大きいです。
/То:кьо:-ва Кьо:то-йорі дзутто о:кій дес/
Токіо є істотно більшим за Кіото.

鎌倉へは一度よりしか行ったことがない。
/Камакура-ева ічідо шіка ітта кото-га най/
Я був у Камакура лише один раз.

花より団子。
/Хана-йорі данго/
(Цікаві) не так квіти, як млинці (приказка).

Граничний відмінок має відмінковий показник *から* /кара/ і застосовується при позначенні місця чи моменту, до якого триває дія або рух:

今日の会議は7時までです。

/Кьо:-но кайгі-ва шічіджі-маде дес/

Сьогоднішнє засідання триватиме до сьомої години.

ここまで来たら、勝つだけだ。

/Коко-маде кітара, кацу даке да/

Якщо уже дійшов до цього етапу, залишається тільки перемогти.

すみません。甲子園までいくらですか。[597, с.39]

/Сумімасен. Ко:шіен-маде ікура дес ка/

Перепрошую, скільки коштує квиток до станції Кошіен?

У японській мові існує також поняття «подвійні відмінки» – за іменником слідує не один відмінковий показник, а два. Це можливо у випадках субстантивації та перетворенні додатків на означення:

大使への手紙はどこですか。

/Тайші-е-но тегами-ва/

Де лист до посла?

自分のを忘れてきたから、今日は友達の教科書を使っていた。

/Джібун-но-о васурете кіта кара,

кьо:-ва томодачі-но кьо:кашьо-о цукатте іта/

Сьогодні користувався підручником товариша, бо свій забув узяти.

Функціональна парадигма формальних іменників у сучасній японській мові

Формальні (службові) іменники (形式名詞 /кейшікі мейші/) японські лінгвісти визначають у такий спосіб: «実質的な意味を失なって形式的に名詞としての役割を果たすだけになったもの。ただし、他のことばと組合わさることによって、きわめて重要な文法的機能を果たす。」 /Джішшіцутекіна імі-о ушінатте кейшікітекіні мейші тошіте-но якуварі-о хатасу даке-ні натта моно. Тадаші, хока-но котоба-то куміавасару

кото-нійотте, ківамете джю:йо:на бумпо:текікіно:-о хатасу/ («Те, що втрапило своє основне значення і формально виконує роль іменника. Проте, поєднуючись із іншими словами, виконує надзвичайно важливу граматичну функцію») [627].

Серед формальних іменників виділяють, насамперед, такі: *もの* /моно/, *こと* /кото/, *よう* /йо:/, *ところ* /токоро/, *わけ* /ваке/, *はず* /хадзу/, *つもり* /цуморі/. Для кращого розуміння різниці між звичайними та формальними іменниками, доцільно навести деякі приклади (Табл. 3).

Таблиця 3

Різниця між звичайними та формальними іменниками

Звичайний іменник

これはデパートで買ったものだ。
/Коре-ва депа:то-де катта моно да/
Це рiч, куплена в універмазі.

ここはみんなでご飯を食べるとこ
ろです。
/Коко-ва міннаде гохан-о таберу
токоро дес/
Це місце, де ми всі разом їмо.

Формальний іменник

世の中にはいろんな人がいるものだなあ。
/Йо-но нака-ніва іронна
хіто-га іру моно да на:/
У світі є різні люди...

今からみんなでご飯を食べるとこ
ろです。
/Макара міннаде гохан-о таберу токоро дес/
Ми зараз саме збираємось всі разом поїсти.

Характерною рисою формальних іменників є широке їх уживання в складі усталених граматичних конструкцій. Так, формальний іменник *こと* /кото/ може вживатися, зокрема, у складі конструкції *ことがある* /кото-га ару/. Цікаво, що значення таких конструкцій може часто модифікуватися дієслівними формами, що їм передують. Наприклад, якщо дієслово, що передє конструкції *ことがある* /кото-га ару/, стоїть у формі минулого часу, то все повідомлення вказує на досвід того, хто виражений підметом; на те, що йому в своєму житті доводилося виконувати виражену дієсловом дію:

私はお寿司をを食べたことがある。
/Ваташі-ва осуші-о табета кото-га ару/
Мені доводилося їсти суши.

Якщо дієслово, що передє конструкції *ことがある* /кото-га ару/, стоїть у формі теперішньо-майбутнього часу, то висловлювання означатиме, що виражена присудком дія може відбутися; що так іноді трапляється:

東京でも雪が降ることがある。
/То:кьо:-демо юкі-га фуру кото-га ару/
Буває, що і в Токіо йде сніг.

使用を続けますと、悪化することがあります。
/Шійо:-о цудзукemas то, аккасуру кото-га арімас/
Якщо будете продовжувати застосування, стан може погіршитися.

Не менш уживаними у сучасній японській мові є й конструкції ことになる /кото-ні нару/ (зміна обставин, новий стан та події) та ことにする /кото-ні суру/ (прийняття рішення), і тут слід звернути увагу на службові дієслова, що складають усталену конструкцію вкупі з формальним іменником – їх граматичне значення також багато в чому визначає семантику всієї конструкції:

電車が不通なので、歩くことになりました。
/Денся-га фуцу: наноде, аруку кото-ні нарімашіта/
Поїзди не ходили, тож довелося йти пішки.

健康のため駅まで歩くことにしました。
/Кенко:-но таме екі-маде аруку кото-ні шімашіта/
Вирішив пройтись до станції пішки,
бо це корисно для здоров'я.

Якщо дієслово чи прикметник, які стоять перед формальним іменником こと /кото/, поставити у форму минулого часу, то отримаємо модальні значення: йтиметься не стільки про зміни у самій позамовній реальності, скільки про її сприйняття мовцем і ставлення до неї:

その話は無かったことにしよう。
/Соно ханаші-ва накатта кото-ні шійо:/
Уявімо, що тієї розмови не було.

今度海外旅行に行くと、9回行ったことになる。
/Кондо кайгайрьоко:-ні іку то, кю:кай ітта_кото-ні нару/
Якщо поїду в подорож цього разу, це вже буде дев'ятий раз.

Службові дієслова する /суру/ та なる /нару/ можуть сполучатися і з іншими формальними іменниками, як от よう /йо:/:

できるだけ駅まで歩くようにしています。

/Декірудаке екі-маде аруку йо-ні шіте імас/

Намагаюся по можливості ходити пішки до станції.

赤ちゃんが歩くようになりました。

/Акачян-га аруку йо:-ні нарімашіта/

Дитина почала ходити.

Формальний іменник *わけ* /*ваке*/ відрізняється надзвичайно широкою парадигмою значень. Залежно від того, що саме оформлюється в реченні з його допомогою, *わけ* /*ваке*/ може вказувати на логічне обґрунтування як причини, так і наслідку, а також на загальне усвідомлення мовцем логічності дії чи стану, виражених у реченні. Простежимо, як цей формальний іменник може показувати різні типи відношень між діями чи/та станами на прикладі таких трьох тверджень: 台風が近づいている /тайфу:-га чікадзуйте іру/ (*наближається тайфун*), 波が荒い /намі-га арай/ (*великі хвилі*), 船が出せない /фуне-га дасенай/ (*неможливо відрядити судно в море*):

波が荒い。船が出せないわけだ。

/Намі-га арай. Фуне-га дасенай ваке да/

Великі хвилі. Тож відрядити судно в море неможливо.

波が荒い。台風が近づいているわけだ。

/Намі-га арай. Тайфу:-га чікадзуйте іру ваке да/

Великі хвилі. Це наближається тайфун.

台風が近づいている。どうりで波が荒いわけだ。

/Тайфу:-га чікадзуйте іру. До:ріде намі-га арай ваке да/

Тайфун наближається. Тож не дивно, що такі великі хвилі.

За допомогою одного лише формального іменника *わけ* /*ваке*/ можна поєднувати доволі велику кількість фактів і суджень, усе ширше розвивати думку²:

波がずいぶん荒いですね。

海水浴シーズンも終わりというわけですか。

/Намі-га дзуйбун арай дес не. Кайсуййокушідзун-мо оварі тою: ваке дес ка/

² Цю особливість формальних іменників можна використовувати в якості вправ на застосування граматичних конструкцій, а також з метою поповнення словникового запасу студентів на заняттях з японської мови.

Хвилі доволі великі, чи не так?
Тож і пляжний сезон, мабуть, на цьому закінчується?

台風が近づいているわけだから、つりは無理だろう。
/Тайфу:-га чікадзуйте іру ваке да кара, цурі-ва мурі даро:/
Наближається тайфун, тож порибалити, певно, не вийде.

Наступна проблема, яку варто розглянути у зв'язку з формальними іменниками, це явище граматичної синонімії, яке залишається не до кінця вивченим на сьогоднішній день, насамперед, через проблему визначення граматичного синоніма. Простежимо функціональні особливості деяких формальних іменників на прикладі вираження значення планів та прогнозів засобами сучасної японської мови.

Формальний іменник *はず* /хадзу/ використовується для вираження здогадки, близької до впевненості, що може базуватися на досвіді та знаннях про природний стан речей:

1 時に大阪を出たから、4 時には東京に着くはずだ。

Лчіджі-ні О:сака-о дета кара, йоджі-ніва

То:кьо:-ні цуку хадзу да/

Оскільки з Осаки виїхав о першій,
то о четвертій має прибути в Токію.

どうりで寒いはずだ。外は雪が降っている。

/До:ріде самуй хадзу да. Сото-ва юкі-га футте іру/

Звісно ж, холодно. Бо надворі сніг іде.

Формальний іменник *はず* /хадзу/ не використовується для вираження особистих намірів чи планів. Для цього існують інші формальні іменники, наприклад, *つもり* /цуморі/. І тут цікаво простежити функціонування різних граматичних засобів залежно від ступеню чіткості та виваженості намірів:

旅行に行くつもりだ。

/Рьоко:-ні іку цуморі да/

Планую поїхати у подорож.

旅行に行くつもりだったが、行けなかった。

/Рьоко:-ні іку цуморі датта га, ікенакатта/

Планував поїхати у подорож, та не вийшло.

旅行に行くつもりでその日をあけておく。
/Рьоко:-ні іку цуморі де соно хі-о акете оку/
Маю намір їхати у подорож, тож не плануватиму
на цей день нічого іншого.

Якщо намір є менш чітким та виваженим, формальний іменник не використовується. Вираження планів відбувається за рахунок конструкції «5-та основа дієслова³ + と思う /то омоу/ (と思っている /то омотте іру/):

旅行に行こうと思っている。
/Рьоко:-ні іко: то омотте іру/
Думаю поїхати у подорож.

Якщо намір ще менш узгоджений, то у конструкції з'являється питальна частка か /ка/:

旅行に行こうかと思っている。
/Рьоко:-ні іко: ка то омотте іру/
Думаю, чи не поїхати у подорож.

І навпаки – якщо намір є чітким і максимально узгодженим, то буде використовуватися іменник; причому не формальний, а повнозначний:

ウクライナへ出張する予定です。
/Укураіна-е шюччо:суру йотей дес/
Заплановано моє відрядження до України

Отже, можна зробити висновок, що іменник використовується тоді, коли ступінь вірогідності реалізації доволі високий, а коли він дуже високий, використовується не формальний, а повнозначний іменник.

Функціональна парадигма формальних іменників буває доволі широкою. Так, наприклад, згаданий вище іменник つもり /цуморі/ може виражати найрізноманітніші відтінки значення:

電気を消したつもりで外出した。
/Денкі-о кешіта цуморі де гайшюцушіта/
Вийшов з дому переконаний, що вимкнув світло.

---

³ Див. Табл. 7.

冷蔵庫を買ったつもりで家計を立てましょう。

/Рейдзо:ко-о катта цуморі де, какей-о татемашьо:/

Розрахуймо сімейний бюджет так, неначе вже придбали холодильник.

まだまだ若いつもりだ。

/Мадамада вакай цуморі да/

Почуваюсь іще молодим.

Головні семантико-функціональні особливості прикметників у сучасній японській мові

Прикметники в японській мові (形容詞 /кеййо:ші/) за своїми граматичними та функціональними властивостями значно відрізняються від прикметників в романо-германських або слов'янських мовах, маючи більше дієслівних характеристик, таких як предикативність, категорія часу, умовний та наказовий способи та ін., і граматичний феномен прикметника в японській мові є малодослідженим порівняно з іншими частинами мови.

Актуальність вивчення прикметника як частини мови у сучасному мовознавстві обумовлюється насамперед тим, що головні положення семасіології, дирилатології, синтаксису були виведені передусім на матеріалі іменників та дієслів. Як справедливо відзначає М.Г. Зеленцова, постає питання, наскільки можна застосувати сучасні теоретичні концепції стосовно ад'єктивної лексики [130]. На початковому етапі вважаємо за потрібне називати цей пласт лексики саме так, оскільки, якщо говорити про семантико-функціональні особливості саме японських прикметників, то тут постає ціла низка проблем, пов'язаних із визначенням та класифікацією цих лексичних одиниць за різними критеріями.

В існуючих давніх традиціях вивчення прикметників головним типом їх аналізу був опис їх, насамперед, з граматичної точки зору, що доповнювався певною мірою відомостями про лексичні властивості слів цього класу. З огляду на особливості будови японської мови, а саме на домінування в ній граматичних явищ над лексичними, важко заперечити доцільність такого напрямку у дослідженнях японського прикметника. Проте це спричинило таку ситуацію, що загальні й змістові основи та принципи організації ад'єктивної лексики, так само як і ономасіологічні характеристики прикметників як окремого шару ознакових слів, залишалися маловивченими.

Інтерес до ознакових слів у цілому та їх семантико-функціональних особливостей зокрема, що помітно зріс за останній час через інтенсивний розвиток теоретичної семантики та ономазіології, створив передумови для опису категорії прикметника з нових позицій та розгляду низки питань, що стосуються основоположних сторін цього надзвичайно важливого для переважної більшості національних мов світу шару лексики. Якщо ж говорити про японську мову, то такі проблеми споконвіку викликали інтерес лінгвістів як на теренах Японії, так і за її межами.

Про це свідчить хоча б наявність гострих проблем дидактичного характеру: у процесі викладання японської мови відчувається потреба удосконалення методологічної бази, оптимізації змістового наповнення навчальних курсів, коли йдеться про японські прикметники. Так, викладачі-носії мови останнім часом почали вказувати на те, що такі ординарні прикметники, як «きれいな /кіреіна/ (красивий, чистий)», «大きい /оокій/ (великий)», «おいしい /ойшій/ (смачний)», «面白い /омошірой/ (цікавий)» чи «高い /такай/ (високий; дорогий)» системно подаються у підручниках з японської мови при вивченні відповідних граматичних явищ (конструкцій), але при цьому зовсім не враховується культурологічний аспект. У зв'язку з цим постає питання, яким чином розширити лексичний мінімум за рахунок ад'єктивних одиниць, щоб навчальний процес не втратив при цьому системного характеру.

Як варіанти, поруч із ординарними, загальноновживаними (досить частотними) для вивчення пропонуються також прикметники «まばゆい /мабаюй/ (засліплюючий)», «清々しい /сугасугашій/ (освіжаючий)», «古めかしい /фурумекашій/ (старий, старовинний)», «凛々しい /рірішій/ (мужній і красивий)», «厳かな /огосока-на/ (урочистий, величний)», «恭しい /уяуяшій/ (шанобливий, ввічливий)» та багато інших, котрі, на думку великої кількості носіїв японської мови мають допомогти передати іноземцям, що вивчають японську мову, національний характер та головні риси самобутньої культури японців. Окрім того, викладачі та дослідники в галузі методики викладання японської мови переконані, що лексичні одиниці такого роду допоможуть максимально ефективно залучити органи чуття студентів у процесі вивчення мови і тим самим активізувати не лише запам'ятовування окремих прикметників, а й механізм оволодіння сучасною живою мовою.

Але тут постає ціла низка моментів, проблемних як з методологічної та дидактичної, так і з загальнотеоретичної точки зору. І пояснюється це, вірогідно, не стільки самою семантикою таких ад'єктивних одиниць, скільки специфікою їх актуального використання – семантико-синтаксичними особливостями, що безпосередньо впливають на частотність уживання, яка, у свою чергу, не може не враховуватися у навчальному процесі:

神々しいくらいに白いまばゆい光の中で遊びつつ、
僕はなぜこれらの島々を含む地中海世界に現代社会の根幹を成す偉大な
文明が起こったのかを、しきりに思ったりするのである。[637]

/Камігамішій курай-ні шірой мабаюй хікарі-но нака-де асобіцуцу, боку-ва
надзе корера-но шімаджіма-о фукуму Чічю:кай секай-ні гендайшыкай-но
конкан-о насу ідайна бунмей-га окотта нока-о, шікірі-ні омоттарі суру но
деару/

Граючись у божественно білому засліплюючому світлі, я постійно
замислююсь, чому в районі Середземного моря, куди належать і ці
острови, постала грандіозна цивілізація, що є основою сучасного
суспільства.

この1カ月、胸がそわそわしておりましたが今朝、現場を歩いてみて、
すがすがしい気分です。[654]

/Коно іккагецу, муне-га совасовашіте орімашіта га кеса, генджьо:-о аруйте
міте, сугасугашій кібун-де шьонічі-о мукаете імас/

Протягом цього місяця я дещо нервувався, але коли сьогодні вранці
обійшов місце проведення, то зустрів перший день зі свіжими силами.

上手な眉カット方法できれいに整えられた眉は、清潔感を与えるだけで
なく、凛々しい顔立ちの男性をつくる。[618]

/Джьо:дзуна маюкаттохо:хо:-де кірейні тотоноерарета маю-ва,
сейкецукан-о атаеру даке денаку, рірішіі каодачі-но дансей-о цукуру/

Брови, гарно впорядковані за професійною методикою, не лише
справляють охайне враження, а й створюють справжнього чоловіка.

復活祭の日曜日の行列は、聖週間の厳かなものとは違って非常に明るい
ものでした。[619]

/Фуккацусай-но нічійо:бі-но гьо:рецу-ва, сейшю:кан-но огосокана моно-
това чігатте хіджьо:ні акаруй моно дешіта/

Черга, яка була там Великодньої Неділі, відрізнялася від урочистості
святого тижня і була чимось надзвичайно світлим.

Як можна переконатися, такі прикметники вживаються переважно в
ускладнених і розгалужених структурах (відносно простотою відрізн
няється лише останнє речення), а отже подавати їх разом з ординарни
ми прикметниками на початковому та середньому рівнях вивчення мови
не є доцільним саме з точки зору граматики. Це свідчить про те, що
ад'єктивні одиниці японської мови потребують ретельної систематизації
та наукового опрацювання.

Розпочати шлях до розв'язання зазначених проблем пропонуємо зі з'ясування сутності ад'єктивної лексики.

І.В. Головнін дає японському прикметнику таке визначення: «Прикметники – це клас лексично знаменних, синтаксично самостійних, морфологічно змінних і незмінних слів, що характеризуються узагальненим значенням статичної (ад'єктивної) ознаки предмета, а також ознаки процесу, синтаксичним уживанням переважно в позиції означення, а також присудка» [88, с.178]. Таке визначення достатньо вичерпно дає уявлення про аспекти, в яких доцільно здійснювати аналіз прикметників, оскільки тут чітко розмежовані мовні рівні: лексичний, морфологічний та синтаксичний. Дещо проблемним, однак, може видатися інший момент – з морфологічної точки зору прикметники визначаються як змінні та незмінні слова, що може призвести до порушення стрункості в ієрархічній системі над- та підвідношень, оскільки змінні та незмінні слова в японській мові мають належати до різних надкласів (用言 /йо:ген/ та 体言 /тайген/ відповідно).

Класичним на теренах Японії є визначення, зорієнтоване саме на вищезгадану ієрархію: «品詞の一つ。性質・状態を表す用言。» /Хінші-но хітоцу. Сейшіцу-джьо:тай-о аравасу йо:ген/ («Одна з частин мови. Морфологічно змінні слова, що виражають ознаку та стан») [649]. Саме від цього бере свій початок дискусія про те, чи слід напівпредикативні прикметники (ナ形容詞 /накеййо:ші/) вважати саме прикметниками (дехто із лінгвістів та розробників методик викладання японської мови пропонує відносити такі слова до класу дієслова і називати їх «形容動詞 /кеййо:до:ші/»). Дійсно, семантична й функціональна неоднорідність прикметників спричинила наявність на сьогоднішній день великої кількості варіантів класифікації цих одиниць, і подекуди доволі різних. Неважко пояснити прагнення встановити певну кореляцію між синтаксичними й семантичними підкласами прикметників. Позначення прикметниками властивостей, ознак, якостей предметів детермінує не лише їх змістові, але й функціональні характеристики.

Слід однак пам'ятати, що надклас, на відміну від класу, об'єднує слова або цілком, без перетинання, або з перетинанням у різних комбінаціях [35, с.63]. Отже те, що підкласи знаходяться у різних надкласах, не повинно викликати полеміки. Наголосити потрібно на тому, що об'єднує ці лексичні одиниці у межах класу прикметника. Вичерпну відповідь на це питання дає, знову ж таки, І.В. Головнін: «Морфологічно та синтаксично прикметники є різнорідними, але об'єднуються спільністю семантико-граматичного значення, схожістю головної синтаксичної функції, протиставленням субстантивам, з одного боку, та дієсловам – з іншого» [88, с.178].

За своїм референційним статусом прикметники належать до тих одиниць висловлювання, які самі не мають властивості безпосередньої рефе-

ренції, але відіграють надзвичайно важливу роль у створенні означених або неозначених дескрипцій, виконуючи функцію модифікаторів, уточнювачів тощо. Не вказуючи на референт безпосередньо, прикметники сприяють його ідентифікації шляхом зазначення певних характеристик та ознак референта, або даючи йому певну оцінку, і в багатьох випадках є обов'язковими членами іменної групи.

Згідно з характерною функцією прикметники стоять у синтаксичних позиціях в реченні, що зводяться в основному до двох: атрибутивної та предикативної, тобто прикметники постійно виступають атрибутами, модифікаторами іменника або ж головними предикаторами, вказуючи на характеристики того, про що йдеться у реченні.

М.Г. Зеленцова наголошує на тому, що призначеність прикметників для називання мислимих уже поза предметами властивостей та ознак протиставляє їх іншим класам слів, і насамперед – іменникам. Головне протиставлення базується на різному характері найменувань сторін, властивостей, частин, елементів предмета та їх взаємозв'язків, що їх пізнає людина. Надзвичайно тісний зв'язок і залежність прикметника від іменника, що є носієм ознаки, становить його найяскравішу функціональну рису. Область денотатів, що мають відповідну ознаку, визначає і водночас обмежує вживання того чи іншого прикметника. З іншого боку, чим більш узагальненою є ознака, позначувана прикметником, тим ширшим буде коло явищ, яким вона може бути приписана, і, відповідно, тим ширшою буде сполучуваність прикметника з іменниками, що називають це явище [130].

Прикметники мають широкі семантичні поля не лише всередині сукупності самих прикметників, а й з одиницями більш високого рівня – словосполученнями.

Оскільки прикметник завжди тісно пов'язаний із тим, що він характеризує, проблема самостійності чи несамостійності значення ад'єктивних слів, їх автономного чи незалежного статусу постала через семантичні варіації у значенні, що їх демонструють прикметники у різних контекстах і є надзвичайно гострою. Залежність прикметників від контексту призводить до виникнення багатьох ускладнень як при описі всієї семантичної структури ад'єктивних слів та диференціації їх окремих значень, так і при описі окремого значення прикметника.

Не надто очевидними можуть вважатися відмінності прикметників від дієслів. Проте вони є вельми суттєвими, оскільки в японській мові дієслова можуть виражати щонайменш три види значення: дію (動作 /до:са/), стан (状態 /дзьо:тай/) та ознаку (性質 /сейшіцу/). По-перше, дієслова можуть виражати ознаку предмета у певних своїх видових формах:

会議の資料はもう準備してあります。
/Кайгі-но шірьо:-ва мо: джюнбішіте арімас/
Матеріали для засідання уже підготовані (готові).

そのコーヒーカップは割れていますよ。
/Соно ко:хі:каппу-ва варете імас йо/
Та філіжанка надбита.

По-друге, існує цілий підклас так званих «віддієслівних прикметників», що можуть вважатися також формами дієслів: 優れた人物 /сугурета джимбуцу/ (видатна особистість), 進んだ技術 /сусунда гіджюцу/ (передові технології), 決まった言い方 /кіматта ііката/ (усталений вираз), 大したこと /тайшіта кото/ (важлива річ), 変わった服装 /каватта фукусо:/ (дивне вбрання).

Зближення дієслів та прикметників за деякими їхніми фундаментальними характеристиками, як і перетинання класів за деякими їх властивостями у цілому, не повинно призвести до їх ототожнення. Отже, ототожнення прикметників із дієсловами не є можливим ще й тому, що вони істотно відрізняються від дієслів тією роллю, яку вони відіграють в атрибутивній приіменній конструкції – роллю, найхарактернішою для класу прикметників. Слід зауважити, що прикметники є своєрідними за характером знаковими значеннями, а з огляду на свої функції – номінативно-предикативними знаками, що займають серединну позицію між іменниками та дієсловами.

Слід зауважити, що складність опису семантики прикметників, пов'язана з їх функціональними особливостями, виявляється не тоді коли йдеться про дескрипцію окремого значення та перерахування носіїв ознаки, а тоді коли здійснюється відмежування ознаки від її носія, визначення інваріанта ознаки. Властивість, що позначається прикметником, у сполученні з якимось іменником завжди конкретно визначена, індивідуальна і відрізняється від інших проявів цієї властивості. Прикметник, взятий окремо від іменника, називає інваріант властивості, ознаки по всій її цілісності, неподільності і відмежуванню від ступеню й інтенсивності прояву у різних предметів та явищ.

Розмитість, дифузність ознаки, що її називає прикметник, неокресленість і нечіткість переходів від однієї властивості до іншої має свої межі, які визначають інваріант і цілісність ознаки. Завдяки цій цілісності ознаки і відмежуванню її від конкретних видів і ступеня її прояву не руйнуються семантична єдність і тотожність прикметників у різних словосполученнях. Цим досягається успішне функціонування категорії ад'єктивних слів у мові в цілому.

За словами Л.М. Босової, прикметники належать до ознакових імен, подаючи особливу позицію серед семіологічних підкласів словесних знаків, що характеризують, і характерною рисою ад'єктивних слів є те, що їх категоріальне значення визначається як сигніфікативне значення, що співвідноситься з поняттям про ознаку (якість, властивість) предмета або явища. Специфічність прикметників полягає також у тому, що в їх структурі сполучаються семантичний та прагматичний компоненти: прикметникам при-таманні суб'єктивно-оцінні значення та відповідні конотації [50].

Отже, попри існування великої кількості проблемних моментів в інтерпретації категорії прикметника, можна точно стверджувати, що японські прикметники об'єднані категоріально, хоч і мають морфологічні та синтаксичні відмінності. Такої думки тримається, зокрема, І.В. Головнін, який пропонує підхід до класифікації ад'єктивних одиниць у сучасній японській мові, описаний нижче [88, с.178-179].

Залежно від змінюваності чи незмінюваності, характеру словозміни, особливостей синтаксичного застосування японські прикметники поділяються на підкласи. Якщо за основу класифікації взяти синтаксичні можливості прикметників, то спочатку можна виділити дві групи: 1) прикметники, що можуть виступати і присудком, і означенням; 2) прикметники, що можуть виступати тільки означенням і лише присубстантивним. Першу групу можна поділити на дві підгрупи: а) прикметники, що можуть виступати присудком самостійно, без допомоги службово-предикативних слів; б) прикметники, що виступають присудком разом зі службово-предикативними словами. Якщо ж за основу класифікації взято морфологічні характеристики прикметників, то спочатку можна виділити такі дві групи: 1) змінювані прикметники; 2) незмінювані прикметники. Далі перша група поділяється на дві підгрупи: а) змінювані предикативні прикметники; б) змінювані непредикативні прикметники. Проте, який би із двох критеріїв не брався за основу класифікації, результати будуть схожими – японські прикметники представлені трьома розрядами.

1. *Змінювані предикативні прикметники.* Вживаються не лише у функції присубстантивного та приакцидентного означення, але й у функції присудка-предикатеми, причому в останньому випадку вони не потребують службово-предикативних слів, оскільки самі володіють предикативними категоріями. Ця властивість споріднює їх з дієсловами і дозволяє об'єднати разом з ними в один підклас – предикативи (用言 /йо:ген/). Це такі прикметники, як 長い /нагай/ (довгий), おいしい /ойшії/ (смачний), 面白い /омошірой/ (цікавий) тощо.

2. *Змінювані непредикативні прикметники.* Вживаються як у функції присубстантивного та приакцидентного означення, так і у функції

присудка, але в останньому випадку вони потребують службово-предикативні слова, що виражають предикативне значення. Наприклад, 便利な /бенріна/ (зручний), きれいな /кірейна/ (красивий, чистий), 親切な /шінсецуна/ (добрий, доброзичливий).

3. Незмінювані *непредикативні прикметники*. Не можуть бути ані присудком, ані приакцидентним означенням. Використовуються лише у функції присубстантивного означення. Наприклад, あくる /акуру/ (наступний), 変わった /каватта/ (дивний), 優れた /сугурета/ (видатний).

Така класифікація видається доволі стрункою та вичерпною. Однак тепер може виникнути питання стосовно того, чи всі ад'єктивні одиниці включено до відповідної категорії. І тут, у контрастивному плані, надзвичайно цінною видається думка визначного японського лінгвіста Ямади Йошіо, який пише, що японські предикативні прикметники і ті прикметники, про які йдеться у західних граматиках, помітно відрізняються. Прикметник, зокрема в англійській мові, – це слово, що виступає означенням до іменника, і якщо підійти до японського прикметника з такої точки зору, то до категорії прикметника (形容詞 /кеййо:ші/) доведеться долучити, по-перше, систему вказівних слів із коренями コ・ソ・ア・ド /ко-со-а-до/ (この人 /коно хіто/ – ця людина; あの山 /ано яма/ – та гора); по-друге, іменники із відмінковим показником の /но/ (赤色の表紙 /акаіро-но хьо:ші/ – обкладинка червоного кольору; 緑の木 /мідори-но коноха/ – зелене листя); по-третє, частини складених слів (四百四病 /шіхякушібьо:/ – букв.: чотириста чотири хвороби; 八方美人 /хаппо:біджін/ – фразеол.: і вашим, і нашим); по-четверте, дієслова у позиції означення (咲く花 /саку хана/ – квіти, що квітнуть; そよぐ風 /сойогу кадзе/ – вітер, що шелестить) [147, с.235].

Окрім того, до категорії 形容詞 /кеййо:ші/ Ямада Йошіо не відносить напівпредикативні прикметники, називаючи їх ад'єктивними дієсловами (形容動詞 /кеййо:до:ші/) і даючи їм таке визначення: «Ад'єктивне дієслово – це така частина мови, яка, як показує сама назва, суміщає властивості прикметника й дієслова» [147, с.269]. Справедливість такої позиції вчений обґрунтовує, спираючись на те, що відмінності між дієсловами та предикативними прикметниками знаходяться не стільки у сфері значення, скільки у сфері форми. Більш того, якщо до категорії дієслова почали відносити слова, що позначають і дію, і стан, і ознаку, то включення ад'єктивних дієслів до категорії дієслова є виправданим також із точки зору їх значення. Проте, оскільки цей розряд слів має властивості як прикметника, так і дієслова, і при цьому не є ані першим, ані другим, то доцільно виділити його в окрему, особливу частину мови.

Склалося так, що на сьогоднішній день це дискусійне питання уже є таким, що сягає своїм корінням у давню історію розвитку японської мови.

По-перше, хоч у сучасній мові й існує чіткий поділ на розмовну (話し言葉 /ханашікотоба/) та писемну (書き言葉 /какікотоба/) мову, настільки відчутної прірви, яка існувала раніше між 口語 /ко:го/ та 文語 /бунго/ відповідно уже не спостерігається. Можна стверджувати, що на сучасному етапі такі відмінності перебувають у площині стилістики, а не граматики. А Ямада Йошіо наголошує саме на формальному критерії, погоджуючись із тими вченими, які включають ад'єктивні дієслова до розряду дієслів неправильної дієвідмини за стовпчиком «ラ /pa/» на тій підставі, що у письмовій мові вони аналогічні їм за формою. Ось наведена лінгвістом таблиця, яка ілюструє сказане вище (Табл. 4) [147, с.269-271].

Таблиця 4

Закінчення форм дієвідмінювання ад'єктивних дієслів

Основа	Незавершена форма	Прийогенна ⁴ форма	Заклучна форма	Приімenna ⁵ форма	Завершена форма	Наказова форма
よか /йока/						
静かな	ら	り	り	る	れ	れ
/шідзукана/ どうどうた	/pa/	/pi/	/pi/	/py/	/pe/	/pe/
/до:до:та/						

Отже, на сьогоднішній день доцільно виділяти три підкласи прикметника в японській мові:

1) предикативні прикметники (можуть самостійно виступати присудком) або **イ形容詞** /ікеййо:ші/ (оскільки вони закінчуються на い /i/ у формі присубстантивного означення);

2) напівпредикативні прикметники (можуть виступати присудком але не самостійно; «змінювані непередикативні прикметники» за І.В. Головніним) або **ナ形容詞** /накеййо:ші/ (оскільки вони закінчуються на な у формі присубстантивного означення);

3) непередикативні прикметники (взагалі не можуть виступати присудком) або **連体詞** /рентайші/ (завжди використовуються у функції присубстантивного означення – **連体修飾語** /рентайшю:шьокуго/).

Саме така класифікація видається найдоцільнішою як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Єдиним питанням, що потребує уточнення, може

⁴ Форма приакцидентного означення.

⁵ Форма присубстантивного означення.

бути питання про статус так званих віддієслівних іменників. Б.П. Лаврентьев виділяє їх в окремих підклас і називає предикативними віддієслівними прикметниками або прикметниками на *た (だ) /та (да)* [197, с.58]. Якщо номінація за формальними показниками не викликає заперечень, то віднесення таких прикметників до предикативних може бути доволі проблемним. Проаналізуємо такі приклади трансформації синтаксичної позиції означення у синтаксичну позицію присудка без заміни прикметника:

1) *赤い花を買った。* /Акай хана-о катта/ (Купив червоні квіти) → *この花は赤い。* /Коно хана-ва акай/ (*Ці квіти червоні*);

2) *静かな所へ引越した。* /Шідзукана токоро-е хіккошішіта/ (*Перейшов у тихе місце*) → *この所は静かだ。* /Коно токоро-ва шідзука да/ (*Це місце тихе*);

3) *ある日のことを思い出した。* /Ару хі-но кото-о омойдашіта/ (*Пригадав /події/ одного дня*) → *その日はある。* /Соно хі-ва ару/ (???);

4) *変わった人に出会いました。* /Каватта хіто-ні деаімашіта/ (*Зустрів дивну людину*) → *その人は変わった。* /Соно хіто-ва каватта/ (*Та людина змінилася*).

Речення кожної із наведених пар мають ознаки предикативних одиниць. У першому прикладі прикметник «赤い /акай/» вжито спочатку в позиції означення, а потім у позиції присудка. В обох позиціях «赤い /акай/» виявляє ознаки прикметника. Те саме можна сказати і про прикметник «静か /шідзука/» у другому прикладі. Що ж до прикметника «ある /ару/» у третьому прикладі, то у позиції присубстантивного означення це, безсумнівно, прикметник, а от у продукті трансформації «ある /ару/» – інша частина мови, найвірогідніше, дієслово, а що стосується самого речення, то виникає серйозна проблема інтерпретації (не зовсім зрозуміло, про що взагалі йдеться). І це не випадково, оскільки непередикативні прикметники не можуть виступати присудком за визначенням.

Найцікавішою є трансформація, представлена у четвертому прикладі: віддієслівний прикметник «変わった /каватта/» при спробі вживання його в позиції присудка знову став дієсловом, а саме речення набуло уже дещо іншого змісту: як і вихідне речення, воно характеризує людину, але з іншого боку, і несе зовсім іншу ознаку, не позбавлену, до того ж, динамізму (присудок виражений дієсловом). Це свідчить про те, що предикативним потенціалом віддієслівні прикметники не наділені, присудком виступати не можуть, а отже – це також непередикативні прикметники.

Тепер подамо коротку характеристику для кожного з виділених вище підкласів японського прикметника.

Предикативні прикметники, як ми уже переконалися (і як свідчить сама їх назва), можуть самостійно виконувати функцію присудка, а також

функцію означення, причому як присубстантивного (連体修飾 /рентай шю:шьоку/), так і приакцидентного (連用修飾 /рен'йо: шю:шьоку/):

田中さんのパーティーはいつも楽しい。
/Танакасан-но па:ті:-ва іцумо таношій/
Вечірки пана Танаки завжди веселі.

楽しいパーティーに参加させてもらった。
/Таношій па:ті:-ні санкасасете моратта/
Мене запросили на веселу вечірку.

昨日楽しく遊びました。
/Кіно: таношіку асобімашіта/
Учора весело порозважалися.

Морфологічні особливості предикативних прикметників визначаються тим, що суфікс い /i/ у словотворі сучасної японської мови не є продуктивним, і нові прикметники з його допомогою утворюються рідко (наприклад, ナウい /науй/ – сучасний, модерновий), але, натомість, поповнення цього підкласу прикметників триває шляхом словоскладання, переважно злиття іменника та прикметника (行儀悪い /гьо:гіваруй/ – невихований, нечемний; 興味深い /кьо:мібукай/ – цікавий, пізнавальний; 心あつい /кокороацуй/ – теплий, гостинний; 幅広い – /хабахірой/ – широкий, масштабний), двох прикметників (甘酸っぱい /амасуппай/ – кисло-солодкий; 薄暗い /сукурай/ – напівтемний; 面白おかしい – /омошіроокашій/ цікавий і кумедний; 堅苦しい /катагурушій/ – офіційний). Продуктивними також є словотворчі елементи суфіксального характеру やすい /ясуй/, にくい /нікуй/, づらい /дзурай/, ぶよい /дзуйой/ та інші, що приєднуються до 2-ї основи дієслова⁶:

分かりやすい説明をありがとうございました。
/Вакаріясуй сецумей-о арігато: годзаймашіта/
Дякую за зрозуміле пояснення.

この携帯電話、見た目はきれいですが、使いにくいです。
/Коно кейтайденва, мітаме-ва кірей дес га, цукайнікуй дес/
Цей мобільний телефон гарний на вигляд,
але незручний у використанні.

⁶ Див. Табл. 7.

最近友達と話しづらいです。
/Сайкін томодачі-то ханашідзурай дес/
Останнім часом мені важко говорити з друзями.

粘り強い心は成功を生む。
/Небарідзуйой кокоро-ва сейко:-о уму/
Наполегливість – це шлях до успіху.

Цікаво, що одна із дієслівних форм, які виражають бажання особи виконати дію, також формально перетворює дієслово на предикативний прикметник:

この仕事はもうやめたいなあ。
/Коно шігото-ва мо: яметай на:/
Я вже хочу покинути цю роботу.

Поповнення класу предикативного прикметника відбувається і за рахунок приєднання суфіксальних елементів до іменників:

ヤクザ臭い服装をした人は、実際はヤクザじゃないような気がする。
/Якудзакусай фукусо:-о шіта хіто-ва,
джіссай-ва якудза джянай йо:на кі-га суру/
Таке враження, що люди, одягнені неначе мафіозі, насправді до мафії не належать.

実年齢よりも子供っぽい恋人は可愛いですか。
/Джіцуненрей-йорімо кодомоппой койбіто-ва кавай дес ка/
Чи викликає симпатію кохана людина, що поводитьсь по-дитячому, невідповідно до свого віку?

最近は男らしい女と女らしい男が増えてきたと思う。
/Сайкін-ва отокорашій онна-то оннарашіій отоко-га фуе те кіта то омоу/
Мені здається, що останнім часом побільшало чоловікоподібних жінок та жінкоподібних чоловіків.

油っこい料理はあまり好きではない。
/Абураккой рьо:рі-ва амарі сукі деванай/
Мені не дуже до вподоби масні страви.

Утворення, що містять суфіксальні елементи, представлені повнозначними іменниками, Тамура Ясуо називає складеними прикметниками (複合

形容詞 /фукуго: кеййо:ші/), а утворення, суфіксальні елементи яких самостійно не використовуються – похідними прикметниками (派生形容詞 /хасей кеййо:ші/) [536].

Систему форм предикативного прикметника прийнято описувати як дієвідмінювання за п'ятьма головними основами, від яких, у свою чергу, шляхом приєднання суфіксальних елементів утворюються різні форми (Табл. 5).

Таблиця 5

Відмінювання предикативних прикметників за основами

1-ша основа	2-га основа	3-тя основа	4-та основа	5-та основа
ながい	なが	ながく	ながけれ	ながかろう
/нагай/	/нага/	/нагаку/	/нагакере/	/нагакаро:/
うつくしい	うつくし	うつくしく	うつくしけれ	うつくしか
/уцукуші/	/уцукуші/	/уцукушіку/	/уцукушікере/	ろう
				/уцукушікаро:/

Перша основа має самостійне використання. Її називають словниковою, оскільки саме в цій формі предикативні прикметники розміщені у словниках. Окрім того, в такій формі предикативні прикметники виконують дві свої синтаксичні функції – означення та присудка.

Друга основа є словотворчою. Від неї за допомогою суфіксів -さ /са/ та -み /мі/ утворюються іменники: たのし /таноші/ + さ /са/ → 楽しさ /таношіса/ (*веселість*); たのし /таноші/ + み /мі/ → 楽しみ /таношімі/ (*радість, насолода*). Від цієї основи утворюються також дієслова за допомогою суфіксів -む /му/ та -がる /гару/: 悲し /канаші/ + む /му/ → 悲しむ /канашіму/ (*сумувати*); うらやまし /ураямаші/ + がる /гару/ → うらやましがる /ураямашігару/ (*заздрити*). Друга основа також використовується для утворення складених слів: 青 /ао/ + 空 /сора/ → 青空 /аодзора/ (*синє небо*), 細 /хосо/ + 道 /мічі/ → 細道 /хосомічі/ (*стежка*). Якщо до другої основи приєднати суфікс -かった /катта/, утвориться форма минулого часу: 高 /така/ + かった /катта/ → 高かった /такакатта/ (*був дорогим*); うれし /уреші/ + かった /катта/ → うれしかった /урешікатта/ (*був радіий*). У такий самий спосіб приєднуються й суфікси багатократності -かたり /каттарі/ та умовності -たら /тара/: 暑かたり /сукаттарі/ та умовності -たら /тара/: 暑かたり 寒かたりする /сукаттарі самукаттарі суру/ (*то спекотно, то холодно*); 暑かたら /сукаттарі/ (*якщо буде спекотно*).

Третя основа предикативних прикметників постає самостійною формою і виконує єднальну, або серединну, функцію:

昨日は涼しく、今日はちょっと暑い。
/Кіно:-ва судзушіку, кьо:-ва чотто ацуї/
Учора було прохолодно, а сьогодні трохи спекотно.

Слід зазначити, що використання третьої основи в єднальній функції притаманне більше письмовому мовленню, а в усному мовленні використовується інша єднальна форма, що утворюється шляхом додавання до третьої основи форманту て /te/:

このパソコンは小さくて便利です。
/Коно пасокон-ва чи:сакуте бенрі дес/
Цей комп'ютер маленький та зручний.

Третя основа використовується також для утворення заперечної форми предикативних прикметників. Для цього до неї додається допоміжний прикметник *ない* /най/ або заперечна форма дієслова-зв'язки *ある* /ару/: *高く* /такаку/ + *ない* /най/ → *高くない* /такакунай/, *高くありません* /такакуарі-масен/ (*не високий / не дорогий*). Між третьою основою предикативних прикметників та допоміжними елементами можуть вставлятися підсилювальні частки:

美味しくもなく安くもない。しかし落ち着く。
/Ойшіку-мо наку ясуку-мо най. Шікаші очіцуку/
І не смачно, і не дешево. Проте затишно.

期待したものがそれなりに得られても、
それほど面白くはないだろう。
/Кітайшіта моно-га соренарі-ні ерарете-мо,
сореходо омошіроку-ва най даро:/

Навіть якщо й отримаєш те, на що сподівався, мабуть,
не настільки воно вже й цікаве.

Якщо два предикативні прикметники виступають в ролі рівноправних однорідних означень, то одне з них може приймати чи не приймати серединну форму. Однак, якщо ці означення не є рівноправними (наявні відношення підрядності), а також якщо ряд означень містить більш ніж два члени, вибір форми прикметника не є довільним.

Третя основа використовується також для утворення допустових форм предикативного прикметника: *美味しく* /ойшіку/ + *ても* /темо/ → *美味しくても* /ойшікутемо/ (*навіть, якщо смачний*); *面白く* *たつて* /омошіроку-

татте/ (навіть, якщо цікавий). Використання суфікса -たつて /татте/ обмежується усним розмовним мовленням, а суфікс -ても /темо/ – загальноживаний.

Четверта основа називається умовною, оскільки використовується виключно для приєднання умовного суфікса ば /ба/: 安けれ /ясукере/ + ば /ба/ → 安ければ /ясукереба/ (якщо дешевий); 面白けれ /омошірокере/ + ば /ба/ → 面白ければ /омошірокереба/ (якщо цікавий).

П'ята основа має самостійне використання. Це форма припущення або некатегоричності: 面白かろう /омошірокаро:/ (мабуть, цікавий); 高かかろう /такакаро:/ (вірогідно, дорогий / високий).

Напівпредикативні прикметники мають цікаві особливості з огляду на їх компонентно-структурну організацію. І.В. Головнин пропонує здійснювати їх класифікацію за морфемним складом.

1. Прості похідні непередикативні прикметники:

- а) власне японські: 新た /арата/, 素直 /сунао/, 稀 /маре/;
- б) китайського походження: 妙 /мьо:/, 変 /хен/, 楽 /раку/;
- в) європейського походження: シック /шікку/, スマート /сума:то/, ゴージャス /го:джясу/;
- г) власне японські з етимологічними суфіксами типу -ка, -яка, -шіяка: 明らか /акірака/, 速やか /суміяка/, にぎやか /нігіяка/, 実しやか /макотошіяка/, 慎ましやか /цуцумашіяка/;

2. Прості похідно-афіксальні:

- а) з суфіксом -ге: うれしげ /урешіге/, 悲しげ /канашіге/, 怪しげ /аяшіге/;
- б) з суфіксом -текі: 外的 /гайтекі/, 内的 /найтекі/, 病的 /бьо:текі/;
- в) з суфіксом -со: かわいそう /кавайсо:/, よさそう /йосасо:/, 美味しそう /ойшісо:/;
- г) з суфіксом -гачі: 怠けがち /намакерачі/, 休みがち /ясумігачі/;
- д) з префіксом ма-: 真っ青 /массао/, 真っ暗 /маккура/, 真っ白 /машшіро/;
- е) з префіксом фу-: 不真面目 /фумаджіме/, 不便 /фубен/;
- є) з префіксом му-: 無用 /муйо:/, 無実 /муджіцу/;
- ж) з префіксом хі-: 非凡 /хібон/, 非力 /хірікі/, 非礼 /хірей/.

3. Складені:

- а) основокладені власне японські: 気軽 /кігару/, 手短 /теміджіка/, 風変わり /фу:гаварі/, 耳障り /мімідзаварі/, 見事 /мігото/;
- б) коренескладені китайського походження: 有力 /ю:рьоку/, 気楽 /кіраку/;

4. Змішані основокоренескладені: 念入り /нен'ірі/;

5. Складено-афіксальні:

- а) 快げ /кокоройоге/;
б) 決定的 /кеттейтекі/, 不熱心 /фунешшін/, 非協力的 /хікьо:рьокутекі/, 遠慮がち /енрьогачі/, 利巧そう /ріко:со:/;
в) 日和見主義的 /хійорімішюгітекі/, 裏切りの /урагірітекі/;

6. Лексикалізовані словосполучення: 用意周到 /йо:ішю:то:/, 口上手 /кучіджьо:дзу/, こういう風 /ко:ю:фу:/.

7. Транспоновані (лексикалізовані та переосмислені) словоформи: 誠 /макото/, 見事 /мігото/, 巧み /такумі/.

Напівпредикативні прикметники характеризуються тричленною словозмінною парадигмою: 1) із закінченнями на -*な* /на/ та -*の* /но/ у синтаксичній позиції присубстантивного означення; 2) із закінченнями на -*に* /ні/ та -*と* /то/ у позиції приакцидентного означення; 3) з нульовим закінченням у позиції присудка. Нерегулярно зустрічається нульове закінчення і в синтаксичній позиції присубстантивного означення, але це можна вважати лексикалізацією, утворенням складеного слова. І.В. Головнін вважає закінчення -*な* /на/ і -*の* /но/ синонімічними на тій підставі, що їх можна вважати варіантами однієї службової морфемі [88, с.197]. Проте, у переважній більшості випадків вживається лише одне з них:

○ 親切な人 /шінсецу-на хіто/
× 親切の人 /шінсецу-но хіто/
(доброзичлива людина)

× 固有な意味 /кою:-на імі/
○ 固有の意味 /кою:-но імі/
(специфічне значення)

Тепер доведеться повернутися до проблеми класифікації, розподілу прикметників сучасної японської мови на три великі категорії: предикативні, напівпредикативні та непередикативні. Ця необхідність викликана тим, що на периферії категорії напівпредикативного прикметника існують лексичні одиниці, які за певними критеріями можна віднести до іменників або до прислівників. Характерною ознакою таких слів є неповнота парадигми і специфіка синтаксичного застосування. І.В. Головнін називає такі напівпредикативні прикметники «недостатніми» і вважає їх, у певному розумінні, проміжною ланкою між напівпредикативними та непередикативними прикметниками («змінюваними непередикативними» та «незмінюваними непередикативними» за термінологією вченого) [88, с.195]. Більше того, якщо розглянути окремі випадки, то можна переконатися навіть у тому, що такі одиниці виявляють спорідненість також з предикативними прикметни-

ками. Зокрема, якщо проаналізувати синтаксичні властивості прикметника 同じ /онаджі/ (1) *однаковий, такий саме*; 2) *той самий*), то можна пересвідчитися, що у позиції означення він виявляє властивості непередикативного прикметника:

それと同じカバンを買いたい。
/Соре-то онаджі кабан-о каітай/
Хочу купити такий самий портфель, як той.

何回も同じ人が出入りしている。
/Нанкай-мо онаджі хіто-га деірішітеіру/
Одна й та сама людина багато разів зайшла й вийшла.

Проте, якщо цей прикметник виступає в ролі приакцидентного означення, він може окрім форми 同じように /онаджі йо:ні/ мати ще й форму 同じく /онаджіку/, що зближує його з передикативними прикметниками:

動物は人間と同じように苦痛を感じる。 / 動物は人間と同じく苦痛
を感じる。

/До:буцу-ва хіто-то онаджійо:ні куцу:-о канджіру /
До:буцу-ва хіто-то онаджіку куцу:-о канджіру/
Тварини відчувають біль так само, як і люди.

Якщо використати прикметник 同じ /онаджі/ у складі протиставної конструкції, то з'явиться частка な /на/, що підтверджує належність прикметника до напівпередикативних, але це можна вважати й іменниковою характеристикою:

広さが同じなのに価格に差があるのはなぜ？
/Хіроса-га онаджі на ноні какаку-ні са-га ару нова надзе/
Площа однакова, а в ціні є різниця. Чому?

Таким чином доходимо висновку, що більшість характеристик свідчать на користь того, що прикметник 同じ /онаджі/ слід вважати напівпередикативним прикметником, але умовно. Те саме можна сказати і про вказівні одиниці (вказівні займенники) з коренями «ко-со-а-до» – у реченні, залежно від синтаксичної позиції, вони можуть виявляти властивості різних частин мови. Такі одиниці можуть стати предметом окремого масштабного дослідження.

Якщо говорити про інші «недостатні» (за І.В. Головніним) напівпередикативні прикметники, то слід насамперед пояснити причину саме такого

найменування. Річ у тім, що прикметники цього типу мають не всі теоретично можливі форми, або, іншими словами, не всі потенційно можливі словоформи знаходять актуальне вираження у мові.

Непредикативні прикметники – це морфологічно незмінні прикметники, що мають одну словоформу, використовуються лише у позиції присубстантивного означення, мають узагальнене категоріально-граматичне значення статичної ознаки предмета.

І.В. Головнін наголошує на тому, що більшість непредикативних прикметників тісно пов'язана з тими словоформами інших класів слів, від яких вони походять [88, с.202]. Оскільки непохідних непредикативних прикметників небагато, існує проблема відмежування непредикативних прикметників від омонімічних їм форм інших класів слів (ми вже говорили про це вище).

Непредикативні прикметники завжди розташовуються в реченні безпосередньо перед означуваним словом – між означенням та означуваним словом не можуть стояти службові слова. На відміну від двох інших класів прикметників, непредикативні прикметники морфологічно є абсолютно незмінними, хоча й припускають варіативність своїх закінчень: 発展した /хаттеншіта/ = 発展している /хаттеншітеіру/ (*розвинений*).

У сучасній японській лінгвістиці прийнято виділяти чотири типи непредикативних прикметників за дериваційним критерієм.

1. Із закінченням *の* /но/. Переважна більшість їх походить від сполучень іменників з відмінковим показником *の* /но/: вказівники *この* /коно/ (*цей*), *その* /соно/ (*той*), *あの* /ано/ (*он той*), *例の* /рейно/ (*той, що завжди*), *ほんの* /хонно/ (1) *поточний, цей*; 2) *головний*; 3) *справжній*).

2. Із закінченням *る* /ру/. Походять від означальної форми дієслів теперішнього майбутнього часу: *ある* /ару/ (*один, якийсь*), *あらゆる* /араюру/ (*всі наявні, всі існуючі*), *いわゆる* /іваюру/ (*так званий*), *来る* /кітару/ (*наступний, прийдешній*), *単なる* /таннару/ (*простий, всього лише*), *堂々たる* /до:до:тару/ (*сміливий*), *平然たる* /хейдзентару/ (*спокійний*).

3. Із закінченням *な* /на/. Не є формами словозміни відповідних предикативних прикметників: *大きな* /о:кіна/ (*великий*), *小さな* /чі:сана/ (*маленький*), *おかしな* /окашіна/ (*дивний*).

4. Із закінченням *た/だ* /та/да/. Походять від означальної форми дієслів минулого часу: *大した* /тайшіта/ (*суттєвий*), *進んだ* /сусунда/ (*прогресивний, передовий*), *優れた* /сугурета/ (*видатний*), *変わった* /каватта/ (*дивний, неординарний*).

Граматичні категорії японського прикметника

Якщо розглядати граматичні категорії прикметників в японській мові у контексті порівняння, наприклад, з українською, то у такому випадку ми не знайдемо наявних в українській мові граматичних категорій роду, числа та відмінку. Відсутні також будь-які засоби вираження цих трьох категорій, притаманні іменникам японської мови (редуплікація, префіксація, суфіксація). Не спостерігається й притаманний українській мові тісний зв'язок між прикметником та іменником, що забезпечується зазначеними категоріями, коли зміна форми будь-якої з них веде до відповідної зміни форми прикметника. Розглянемо цей взаємозв'язок, а точніше його відсутність у японській мові, детальніше на прикладі порівняння українських та японських прикладів:

1) цікава книга – 面白い本 /омошірой хон/

2) цікаві книги – 面白い本 /омошірой хон/

3) прочитав цікаву книгу (цікаві книги) – 面白い本を読みました。
/Омошірой хон-о йомімашіта/

З наведених прикладів стає очевидним, що при змінах граматичних категорій числа та відмінку, в українській мові відбувається повне узгодження іменника та прикметника, як і відповідна зміна за граматичною категорією. У японській мові не спостерігаємо ані першого, ані другого явища. Однак, при зміні відмінку з'являється відмінковий показник знахідного відмінку, але знову ж таки, на прикметник це ніяк не впливає, і жодних морфологічних змін він не зазнає.

Однак, як і іменнику, прикметнику в японській мові властиві граматичні категорії ствердження-заперечення та часу (темпоральності). Знову ж таки, як і для іменника, слід відзначити стосовно категорії часу наявність тільки двох часових площин: теперішньо-майбутнього і минулого часу. З позиції раціональності, існує необхідність розглядати ці категорії у спільному контексті, по-перше через наявність тісного зв'язку, по-друге – з метою більш конструктивного розгляду цього взаємозв'язку.

Однак, перш ніж перейти власне до розгляду, потрібно зазначити наявність аналогічного з іменниками поділу на просту та складну форму за стилістичними ознаками, а по-друге – необхідно згадати поділ прикметників у японській мові на предикативні (イ形容詞 /ікеййо:ші/), напівпредикативні (ナ形容詞 /накеййо:ші/) та непередикативні (連体詞 /рентайші/). Щодо останніх, як пам'ятаємо, через відсутність предикативного потенціалу категорії часу та ствердження-заперечення їх безпосередньо не стосуються.

Як і у іменників, вираження зазначених категорій відбувається афіксальним способом, тому в залежності від групи прикметників будуть

відбуватися відповідні морфологічні зміни, що зручно представити у вигляді таблиці (Табл. 6).

Таблиця 6

Формальне вираження граматичних категорій часу та ствердження/заперечення прикметників сучасній японській мові

	Форма ствердження	Форма заперечення
Теперішньо-майбутній час		
Складна форма	今日は寒いです。 /Кьо:-ва самуй дес/ Сьогодні (буде) холодно.	今日は寒くないです。 /Кьо:-ва самукунай дес/ (今日は寒くありません) /Кьо:-ва самуку арімасен/ Сьогодні не (не буде) холодно.
	今日は寒い。 /Кьо:-ва самуй/ Сьогодні (буде) холодно.	今日は寒くない。 /Кьо:-ва самукунай/ Сьогодні не (не буде) холодно.
Минулий час		
Складна форма	昨日は寒かったです。 /Кіно:-ва самукатта дес/ Учора було холодно.	昨日は寒くなかったです。 /Кіно:-ва самукунакатта дес/ (昨日は寒くありませんでした。) /Кіно:-ва самукуарімасен дешіта/ Учора не було холодно.
	昨日は寒かった。 /Кіно:-ва самукатта/ Учора було холодно.	昨日は寒くなかった。 /Кіно:-ва самукунакатта/ Учора не було холодно.

НАПІВПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ

	Форма ствердження	Форма заперечення
Теперішньо-майбутній час		
Складна форма	彼は親切です。 /Каре-ва шінсецу дес/ Він доброзичливий.	彼は親切じゃありません。 /Каре-ва шінсецу джяарімасен/ Він не доброзичливий.
Проста форма	彼は親切だ。 /Каре-ва шінсецу да/ Він доброзичливий.	彼は親切じゃない。 /Каре-ва шінсецу джянай/ Він не доброзичливий.

Минулий час

Складна форма	彼は親切でした。 /Каре-ва шінсецу дешіта/ Він був доброзичливим.	彼は親切じゃありませんでした。 /Каре-ва шінсецу джяарімасен дешіта/ Він не був доброзичливим.
	彼は親切だった。 /Каре-ва шінсецу датта/ Він був доброзичливим.	彼は親切じゃなかった。 /Каре-ва шінсецу джнянакатта/ Він не був доброзичливим.

Функціональна парадигма службових прикметників у сучасній японській мові

Різні відтінки значень можливості-неможливості чи легкості-складності дії, вміння, здатності та інших видів потенційної модальності можуть передаватися в японській мові цілим рядом ад'єктивних форм. Серед них як самостійні предикативні і напівпредикативні прикметники (難しい /мудзукашій/ – *важкий, складний*; やさしい /ясашій/ – *простий, легкий*; 困難な /коннанна/ – *складний, проблемний*; 苦手な /нігатена/ – *невправний, невмілий*; 容易な /йо:іна/ – *простий*; 複雑な /фукудзацуна/ – *складний, ускладнений*; 簡単な /кантанна/ – *легкий, простий*), так і службові предикативні прикметники, які приєднуються до 2-ї (серединної) основи смислового дієслова (にくい /нікуй/, づらい /дзурай/, がたい /гатай/, やすい /ясуй/, いい /ій/), а також ад'єктивний суфікс べき /бекі/. Найважливішою серед них вважається група службових прикметників, оскільки саме вони передають широкий спектр можливості/неможливості та легкості/складності дії переважно граматичними засобами, тоді як вищеназвана решта належить до лексичних (описових) засобів передачі чи уточнення аналогічних значень.

Службовий прикметник にくい /нікуй/ описує такі ситуації, коли реалізація дії, позначуваної смисловим дієсловом, ускладнена об'єктивними труднощами. Виділяють дві основні групи дієслів, до 2-ї основи яких приєднується にくい /нікуй/.

1. Неволітивні дієслова, які описують дії чи зміни, тісно пов'язані із суттю самих явищ: 水に溶けにくい洗剤 /мідзу-ні токенікуй сендзай/ – *миючий засіб, який важко розчиняється у воді*.

2. Волітивні дієслова, які описують дії, здійснення яких ускладнене з причин, що перебувають не у сфері діючого суб'єкта, а в сфері об'єкта, (вираженого прямим чи непрямым додатком): 歩きにくい靴 /арукінікуй

куцу/ – *взуття, в якому важко (незручно) ходити* (причина незручності криється в самому взутті).

Службовий прикметник づらい /дзурай/, на відміну від にくい /нікуй/, у більшості випадків виражає такі труднощі при реалізації дії, які викликані:

1) фізичними (у т.ч. фізіологічними) причинами:

足に豆ができて歩きづらい。

/Аші-ні маме-га декіте арукідзурай/

У мене на носі мозіль, і мені важко ходити.

2) психологічними причинами, що становлять внутрішній супротив дії:

対戦相手が先輩なので、どうも攻めづらくてしょうがない。

/Тайсенайте-га сempaй наноде, до:мо семедзуракуте шійо:-га най/

Моїм суперником виступає мій старший товариш, тому мені ніяк не вдається змусити себе атакувати його належним чином.

У цілому речення зі службовим компонентом づらい /дзурай/ зазвичай супроводжуються негативною оцінкою ситуації (マイナス評価 /майнасу хьо:ка/).

Службовий прикметник がたい /гатай/ вживається у ситуації, коли діяч, навіть за великого бажання, не може здійснити дію. Звідси зрозуміло, що がたい /гатай/ практично завжди стосується осмислених, цілеспрямованих дій людей: 代えがたい人材 /каегатай джіндзай/ – *незамінний працівник*. На відміну від розглянутих вище службових прикметників, がたい /гатай/ виражає неможливість реалізувати дію в кінцевому результаті.

У реченнях із がたい /гатай/ та づらい /дзурай/, на відміну від にくい /нікуй/, повинен бути текстурально наявним або матися на увазі реальний виконавець дії. До того ж, がたい /гатай/ та づらい /дзурай/ практично не вживаються із неперехідними дієсловами:

このドアは開きにくい。

/Коно доа-ва акінікуй/

Ці двері важко відкривати.

Службовий прикметник やすい /ясуй/ є повноцінний антонімом службового прикметника にくい /нікуй/, оскільки, описуючи легкість дії, він відносить причини дії до об'єктивних властивостей ситуації в цілому чи сутності, природи об'єкта дії. Виділяють два відносно самостійні значення やすい /ясуй/.

1. Простота, легкість дії:

あの人のうちは見つけやすい。
/Ано хіто-но учі-ва міцукеясуй/
Його будинок легко знайти.

2. Чітка тенденція до зміни в такому напрямі, велика вірогідність такого розвитку подій (і при цьому більшість випадків характеризуються у стилістичному плані негативною оцінкою): 病気になりやすい子供 /бьо:кі-ні наріясуй кодомо/ – *хвороблива дитина*.

Як правило, в цій функції やすい /ясуй/ поєднується з неперехідними дієсловами чи дієсловами, які позначають не активні дії людини, а спонтанні явища. У такому значенні службовий прикметник やすい /ясуй/ стоїть близько до вірогіднісної конструкції «2-га основа дієслова⁷ + ад'єктивний суфікс がち /гачі/»:

実に味気のない、しらけた生活になりがちです。
/Джіцуні аджіке-но най, шіракета сейкацу-ні нарігачі дес/
Так легко може настати сіре, позбавлене смаку життя.

Службовий прикметник いい /ій/ (よい /йой/), як і やすい /ясуй/, зазвичай за смыслом протиставляється にくい /нікуй/. Проте сфера його вживання є вужчою, аніж у прикметника やすい /ясуй/.

1. Описувана дія може бути реалізована легко, без жодних зусиль. Причому таке значення пропускається суб'єктом дії крізь призму вдасного сприйняття. Приєднується до волітивних, активних дієслів, і, відповідно, не приєднується до неволітивних, які виражають дію людини, та до дієслів, що описують природні явища: 飲みやすい薬 /номійі кусурі/ – *ліки, які приємно пити*.

2. Для зручності певної дії наявні необхідні умови, тому дія може реалізуватися цілком безпроблемно. Відрізняється ця група випадків лише тим, що стосується об'єктів, які виходять за межі індивідуальної сфери діяча (мовця): 住みよい社会 /сумійой шякай/ – *суспільство, в якому приємно жити*.

⁷ Див. Табл. 7.

Прислівник

За визначенням О.О. Селіванової, прислівник є незміною повнозначною частиною мови, ядро якої характеризується загальнограматичним значенням додаткової ознаки чи обставини ситуації. Головними ознаками прислівника є відсутність словозміни, лексична та словотвірна співвіднесеність із головними частиномовними класами, особливий словотвір й переважно обставинна синтаксична функція, синтаксичні зв'язки прилягання або детермінації [317, с.498-499].

Відомо, що прислівники є поширювачами дієслів, прикметників, предикативів і самих прислівників, а також речень. Проте, що стосується поширення предикативів і прислівників, то зокрема І.В. Головинін про це не говорить, наголошуючи лише на тому, що прислівники мають узагальнене категоріально-граматичне значення статичної ознаки і характеризують ознаку, виражену дієсловом чи прикметником, або ж мають узагальнене категоріальне значення специфічної словесної характеристики речення в цілому, якихось його компонентів і, нарешті, узагальнене категоріальне значення виразника синтаксичного зв'язку речень або їх частин. Усі названі узагальнено-граматичні характеристики прислівників визначаються їх синтаксичними функціями й реалізуються у цих функціях. Дослідник особливо підкреслює, що в японській мові прислівники можуть займати або позицію приакцидентного означення (обставини способу дії), або позицію «особливого загальнореченневого означення», або ж позицію «відносно незалежного зв'язкового компонента» і, на відміну від дієслів, не зазнають синтаксичної субстантивації, не вживаються у функції підмета, додатка, присудка та присубстантивного означення [88, с.209].

Отже, існує необхідність перевірити, чи справді прислівники у сучасній японській мові не мають окресленого вище синтаксичного потенціалу і, відповідно, не можуть виконувати означальну та присудкову функції. Це питання є одним із ключових, якщо говорити про класифікацію японських прислівників за різними критеріями.

Якщо виходити з того, що прислівник японської мови окрім обставинної синтаксичної функції має ще означальну та присудкову, то слід виділяти, насамперед, два головні розряди: 1) означальні прислівники; 2) обставинні прислівники. Потім одиниці першої групи традиційно поділяються на якісні, кількісні, способу дії, уподібнювальні та спільності, а одиниці другої – на прислівники місця, часу, причини та мети.

Однак, для розв'язання поставленої проблеми потрібно з'ясувати низку питань, пов'язаних з архітектонікою японського речення, а саме:

- 1) яку специфіку має синтаксична позиція означення у сучасній японській мові, а також які типи означень доцільно виділяти;
- 2) яке значення для граматичної будови японської мови має (чи може мати) синтаксична категорія обставини;
- 3) яким є точний зміст поняття «відносно незалежний зв'язковий компонент».

Окрім того, як стверджує О.О. Селіванова, існує серія дискусійних питань стосовно самої категорії прислівника:

- 1) деякі іменники на периферії прислівника, які остаточно не лексикалізувалися й функціонують у висловлюванні в прислівникових позиціях;
- 2) способи творення прислівників;
- 3) розмежування синхронічної та діахронічної морфемної структури та механізмів творення прислівників;
- 4) віднесення до класу прислівників модальних слів попри суперечність лексико-граматичному принципу частиномовної диференціації [317, с.499].

У японському мовознавстві традиційно виділяють три підкласи прислівників:

1. Модальні прислівники (陳述副詞 /чінджюцу фукуші/, 叙述副詞 /джьоджюцу фукуші/, 呼応副詞 /коо:фукуші/);
2. Прислівники способу дії (情態副詞/状態副詞 /джьо:тай фукуші/);
3. Прислівники міри та ступеню (程度副詞 /тейдо фукуші/).

Іноді в окремий, четвертий, підклас виділяють вказівні прислівники (指示副詞 /шіджі фукуші/). Їх загалом чотири: こう /ко:/ (таким чином, у цей спосіб), そう /со:/ (таким чином, у той спосіб), ああ /а:/ (таким чином, в он той спосіб), どう /до:/ (яким чином, в який спосіб). Проте, як уже говорилося, зручніше, з точки зору семантики, відносити ці одиниці до окремої частини мови – вказівник (指示語 /шіджіго/, 指示詞 /шіджіші/) (див. Табл. 17).

Вважається, що у такому вигляді ця класифікація існує від розроблення її Ямадою Йошіо, але три окреслені вище підкласи є лише її кінцевою ланкою. Спершу вчений поділяє всі прислівники на передуючі (先行副詞 /сенко: фукуші/) та сполучні (接続副詞 /сецудзоку фукуші/). Серед передуючих виділяються прислівники слів (語の副詞 /го-но фукуші/) та прислівники емоцій (感動副詞 /кандо: фукуші/). Прислівники слів поділяються на атрибутивні (屬性副詞 /дзokusей фукуші/) та модальні (陳述副詞 /чінджюцу фукуші/). І нарешті – атрибутивні розпадаються ще на два розряди: прислівники способу дії (情態副詞 /джьо:тай фукуші/) та прислівники міри та ступеню (程度副詞 /тейдо фукуші/).

Таким чином, за функціональним призначенням існують два різновиди прислівників у японській мові: ті, що уточнюють зміст висловлювання

(прислівники ступеню та способу дії) та ті, що передають ставлення мовця до змісту свого висловлювання (модальні прислівники).

Прислівники способу дії самі по собі виражають цілісне поняття і здебільшого виконують роль приакцидентного означення, характеризуючи та уточнюючи дію, ефект, зміну стану, виражені відповідними дієсловами. Серед таких одиниць багато ономатопоетичної лексики та слів, де повторюються склади (ピカピカ /пікапіка/ – з виблискуванням, のろのろ /нороноро/ – повільно, しぶしぶ /шібушібу/ – неохоче тощо): ピカピカ光る /пікапіка хікару/ – світитися, виблискуючи; のろのろ仕事をする /нороноро шігото-о суру/ – працювати, не кваплячись; しぶしぶ仕事を続けてくれた /шібушібу шігото-о цудзукете курета/ – неохоче погодився продовжити роботу. За семантикою можна виділити такі типи прислівників способу дії у сучасній японській мові.

1. Прислівники, що виражають стан-результат (カチカチに凍っている /качікачіні ко:тте іру/ – *край заледенілі*).

2. Прислівники, що виражають стан у широкому розумінні (牛がのろのろと歩く /уші-га норонорото аруку/ – *корови ходять повільно*).

3. Прислівники, що виражають частотність та інші особливості прояву стану (たまに映画を見る /тамані ейга-о міру/ – *зрідка переглядаю кінофільми*) [504, с.172-173].

Прислівники міри та ступеню самі по собі не виражають цілісного поняття, а отже проводити їх розгляд за суто семантичним критерієм немає сенсу. Ці прислівники виступають означенням до предикативів та інших прислівників і вказують на ступінь прояву стану, що вони виражають. За типом означуваного слова прислівники міри та ступеню класифікуються таким чином.

1. Означення до предикативних прикметників (極めて美味しい /ківамете ойші/ – *надзвичайно смачний*).

2. Означення до напівпредикативних прикметників (大変にぎやかな /тайхен нігіякана/ – *дуже гомінливий*).

3. Означення до іменників (ずいぶんご無沙汰 /дзуйбун гобусата/ – *довго не давати про себе знати*).

4. Означення до прислівників способу дії (もっとゆっくり /мотто юккурі/ – *ще повільніше*).

Із семантичної точки зору прислівники міри та ступеню цікаві тим, що належать до інтенсифікаторів, які характеризуються виключно здатністю змінювати ступінь вияву якості. Існує точка зору, що прислівники міри та ступеню (або інтенсифікатори) відрізняються від якісних та обставинних прислівників і повинні розглядатись як особливий, цілком самостійний розряд прислівників попри те, що він є доволі неоднорідним у функціональному та семантичному відношенні.

Інтенсифікатори є ядерними елементами у структурі поля інтенсивності як найбільш спеціалізовані для виконання функцій поля, нейтральні у стилістичному відношенні, найбільш частотні. Інтенсифікатори та інтенсиви утворюють семантичне поле інтенсивності, виділене на основі наявності двох ознак: семантичної – відповідної семи інтенсивності у семантичній структурі лексичних одиниць (під інтенсивністю розуміються усі відмінності, які пов'язані з категорією кількості в рамках тієї самої семантичної ознаки та охоплюють всю шкалу градації ознаки – підсилення і послаблення) та функціональної – здатності змінювати ступінь вияву значення ключового слова в тексті.

Модальні прислівники, як і прислівники способу дії, зручно класифікувати за семантикою.

1. Заперечення (否定 /хітей/: 絶対にしない /дзетгайні шінай/ – ні в якому разі не зроблю).

2. Припущення (推量 /суйрьо/: 多分来るだろう /табун куру даро:/ – мабуть, прийде).

3. Категоричність (断定 /дантей/: 必ず宿題をする /канарадзу шюкудай-о суру/ – обов'язково виконувати домашнє завдання).

4. Кондиційність (仮定 /катей/: もしお金があつたら… /моші окане-га аттара…/ – якщо будуть гроші…).

5. Питання (疑問 /гімон/: なぜ勉強しないのだろう /надзе бенкьо:шінай но даро:/ – і чому ж він не вчиться?)

6. Бажання (希望 /кібо/: なにとぞ教えてください /нанітодзо ошіете кудасай/ – обов'язково розкажіть).

7. Порівняння, уподібнення (比況 /хікьо/: まるでフィクションのような風景 /маруде фікушьон-но йо:на фу:кей/ – такий красвид, немов фантастика якась).

Проте, не лише семантика визначає специфіку функціонування того чи іншого прислівника в японській мові. Уже неодноразово зазначалося, що в японській мові граматичні явища домінують над лексичними, а отже обов'язковим є врахування синтаксичного критерію (синтаксичної позиції прислівника) при класифікації та аналізі актуального використання прислівників.

Морфологічний, або дериватологічний, критерій передбачає виділення таких типів прислівників у японській мові.

1. Відіменні прислівники (裸足で /хадашіде/ – басоніж; 一人で /хіторіде/ – самотужки; わざと /вадзато/ – цілеспрямовано).

2. Ад'єктивні прислівники (прислівникова форма предикативних та напівпредикативних прикметників: 楽しく /таношіку/ – весело; 簡単に /канданні/ – легко, просто).

3. Віддієслівні прислівники:

а) утворені серединною формою дієслова (はじめて /хаджімете/ – уперше; 改めて /аратамете/ – *повторно, ще раз*);

б) утворені заперечною формою -ず /дзу/ (思わず /омовадзу/ – *ненароком*; 欠かさず /какасадзу/ – *неодмінно*);

в) утворені 2-ю основою дієслова (繰り返し /курікаеші/ – *повторно, ще раз*; 差し当たり /сашіатарі/ – *наразі*).

4. Ономатопоетомі в ролі прислівників (しくしく /шікушіку/ – *схлиуючи*; ポツポツ /поцпоц/ – *накрапаючи*);

5. Іменники в ролі прислівників (一番 /ічібан/ – *най-*; 合計 /го:кей/ – *загалом*).

Поза сумнівом, такий поділ є умовним, оскільки, як уже неодноразово зазначалося, об'єктивну картину системи тієї чи іншої частини мови можна отримати тільки за умови послідовного застосування не одного, а кількох критеріїв.

Головні семантико-синтаксичні особливості дієслова у сучасній японській мові

Для того, щоб визначити характерні особливості саме японського дієслова, аналіз доцільно здійснювати із двох головних позицій: семантичної (визначити специфіку дієслів як лексичних одиниць) та синтаксичної (розглянути особливості функціонування дієслів із різною семантикою у системі мови).

Відомо, що дієслова (動詞 /до:ші/) – це клас морфологічно змінних, синтаксично самостійних слів, об'єднаних категоріально граматичним значенням процесу, тобто таких, що називають процес-дію, процес-стан та інші динамічні властивості предметів. Загальна граматична категорія процесності супроводжується такими граматичними категоріями, як ствердження/заперечення, час, вид, стан, директив та ін. Головною синтаксичною функцією дієслів є вживання їх в якості присудка, а їх вторинною позицією можна вважати позицію означення. Використання дієслів в якості підмета можливе лише при синтаксичній субстантивації. Морфологічні й синтаксичні особливості дієслів зумовлені тим, що вони мають численні словоформи, що виражають як суто дієслівні граматичні значення, так і граматичні значення, притаманні іншим морфологічно змінним групам слів. Словозміна дієслів специфічна, їх парадигма відрізняється від парадигми словозміни

усіх інших змінних підкласів слів [88, с.119]. Найважливішою рисою словозміни дієслів є їх відмінювання за основами (Табл. 7).

Таблиця 7

Відмінювання японських дієслів за основами

	1-ша основа	2-га основа	3-тя основа	4-та основа	5-та основа
1-ша дієвідміна	読ま /йома/	読み /йомі/	読む /йому/	読め /йоме/	読もう /йомо:/
	書か /кака/	書き /какі/	書く /каку/	書け /каке/	書こう /како:/
	話さ /ханаса/	話し /ха- наші/	話す /хана- су/	話せ /хана- се/	話そう /ханасо:/
2-га дієвідміна	食べ /табе/	食べ /табе/	食べる /таберу/	食べれ /табере/	食べよう /табейо:/
	見 /мі/	見 /мі/	見る /міру/	見れ /міре/	見よう /мійо:/
Непра- вильні дієслова	来 /ко/ し /ші/ せ /се/, さ /са/	来 /кі/ し /ші/	来る /куру/ する /суру/	来れ /куре/ すれ /суре/	来よう /койо:/ しよう /шійо:/

У цьому зв'язку увага дослідників у галузі японської лінгвістики повинна сфокусуватися саме на тому, що окрім традиційного для дієслова процесу-дії, ціла низка японських дієслів може виражати процес-стан. Цей момент є надзвичайно важливим, оскільки залежно від типу процесу, вираженого дієсловом, місце протікання процесу буде маркуватися або відмінковою часткою *で* /де/, або відмінковою часткою *に* /ні/: 私は貿易会社で働いています。/Ваташі-ва бо:екігайшя-де хата райте імас/ – 私は貿易会社に勤めています。/Ваташі-ва бо:екігайшя-ні цутомете імас/. Обидва речення можна перекласти українською мовою як «Я працюю в торговельній компанії», однак для японської мови розрізнення на рівні дієслів-присудків *働く* /хатараку/ та *勤める* /цутомеру/ є суттєвим, оскільки перше з них має семантичний компонент «активно діяти, виконувати роботу», а другий – «належати до складу співробітників». Окрім того, існує ціла низка так званих кінцевих обмежень (文末制限 /буммацу сейген/), коли в кінці речення можуть бути використані лише прикметники або дієслова, які називають процес-стан, але не можуть використовуватися дієслова процесу-дії.

Окрім того, зокрема, Мікамі Акіра (三上章; 1903-1971) говорив про доцільність виділення за предметом вираження не двох, а трьох категорій [591]:

- 1) процесу дії (動作 /до:са/);
- 2) процесу-стану (状態 /джьо:тай/);

3) процесу-ознаки (性質 /сейшіцу/).

Звісно ж, ознака є передусім предметом вираження для прикметників (美しい /уцукушії/ – *красивий*; 危険な /кікенна/ – *небезпечний*), проте виявляється, це певною мірою є притаманним і дієсловом. Але для того, щоб не займатися безсистемним описом властивостей тієї чи іншої частини мови, потрібно відштовхуватися від категоріальних значень. У цьому випадку пропонується аналізувати дієслова з огляду на категорію предикативності та порівняти їх у цьому зв'язку з прикметниками, тим більше, що останні прийнято в японській лінгвістиці поділяти на предикативні, напівпредикативні та непередикативні (ті, що за рядом критеріїв взагалі не вважаються прикметниками).

Якщо розглянути дієслова, що виражають процес-дію, то стає зрозумілим, що мовець має на увазі якісь динамічні рухи, власне дії, наприклад, пересування з одного пункту в інший (東京から京都へ行く /То:кьо:-кара Кьо:то-е іку/ – *їхати з Токіо до Кіото*), пересування відносно чогось (道を歩く /мічі-о аруку/ – *їти дорогою*; 空を飛ぶ /сора-о тобу/ – *летіти небом*), виконання роботи (宿題をする /шюкудай-о суру/ – *виконувати домашнє завдання*; 料理を作る /рьо:рі-о цукуру/ – *готувати їжу*) тощо. У подібних випадках можна виділити такі елементи значення, як відстань, протікання у часі, процес пересування, спрямованість дії на об'єкт та інші. Якщо ж проаналізувати семантику дієслів, що виражають процес-стан, то тут такі семи не виявляються: ある /ару/ – *бути наявним, знаходиться*; 見える /мієру/ – *бути видимим, виднітися*; 含む /фукуму/ – *містити у собі*.

Що ж до поняття ознаки в японській лінгвістиці, то вважається, що воно не включає в себе таких семантичних елементів, як час та простір. Однак, слід також обов'язково зауважити, що чіткої межі між ознакою та станом все ж таки не існує. У цьому можна легко переконатися, якщо уважно подивитися хоча б на семантику згаданого вище дієслова «含む /фукуму/», адже те, що предмет містить щось у собі, може вважатися як його станом, так і його ознакою, властивістю.

Вираженням ознаки в чистому вигляді для дієслова може вважатися його заперечна форма: 京都へ行く /Кьо:то-е іку/ – *їхати до Кіото* (дія) → 京都へ行かない /Кьо:то-е іканай/ – *не їхати до Кіото* (ознака); 机がある /цукуе-га ару/ – *є столи* (стан) → 机がない /цукуе-га най/ – *немає столів* (ознака). Якщо замислитись, то заперечна форма дієслова-дії виражає уже явно не дію і, найвірогідніше, не стан. Це можна вважати ознакою людини в даній ситуації або ж ознакою самої ситуації. Дієслово «ある /ару/» вказує на наявність як різновид стану, в якому перебуває предмет, а от цілковиту відсутність предмета навряд чи можна вважати його станом – це просто факт, ознака ситуації. Якщо ж говорити про прикметники, то за та-

кої трансформації подібних семантичних зрушень не відбувається: 美しい /уцукушії/ – *красивий* (ознака) → 美しくない /уцукушікунай/ – *некрасивий* (ознака). Проте, цікаво, що досягти такої зміни у семантиці таки можна, але за допомогою іншого трансформаційного механізму: 美しい /уцукушії/ – *красивий* (ознака) → 美しくある /уцукушіку ару/ – *красивий* /букв.: у *красивому стані*/ (стан). Можна припустити, що до використання таких моделей удаються тоді, коли хочуть наголосити на сприйнятті вираженого прикметником не стільки як ознаки, скільки як стану. На підтвердження цьому наведемо фразу, яку можна часто почути від японських жінок: いつまでも美しくありたい /іцумадемо уцукушіку арітай/ – *завжди хочу бути красивою* (щоб стан краси тривав вічно).

Повертаючись безпосередньо до категорії дієслова, згадаймо, що про розмежування стану та ознаки в японській мові йшлося досить детально, але у семантиці дієслова виникають також проблеми із визначенням межі понять стану та дії. Так, здебільшого із практичною метою, майже всі граматичні довідники, а також збірники вправ з коментарями відносять до категорії дієслів, що називають процес-стан, так звані «потенційні дієслова» (可能動詞 /кано: до:ші/), у той час як останні є нічим іншим, як потенційними формами відповідних «звичайних» дієслів. Безумовно, за синтаксичним критерієм такі словоформи цілком справедливо можуть бути прирівняні до дієслів процесу-стану. Порівняймо:

- 1) 私はひらがなが分かります。
/Ваташі-ва хірагана-га вакарімас/
Я розумію абетку хірагана.

- 2) 私はひらがなが読めます。
/Ваташі-ва хірагана-га йомемас/
Я можу читати абетку хірагана.

У обох прикладах перед присудком стоїть частка が /га/. Проте за семантичним критерієм, «読める /йомеру/» навряд чи можна вважати окремим дієсловом. Хоча з іншого боку, дієслово 1-ї дієвідміни «読む /йому/» у потенційній формі формально перетворюється на дієслово 2-ї дієвідміни (характерна ознака – закінчення -える /еру/ та -いる /іру/). До цього питання доведеться повернутися пізніше.

Таким чином ми переконалися, що чітко розмежувати японські дієслова за семантикою з огляду на предмет, що ними виражається, доволі складно. Проте, у будь-якому разі, необхідно усвідомлювати той факт, що невиражене у семантиці дієслова як такого може бути у багатьох випадках акту-

ального використання (але не завжди [318]) компенсоване за допомогою спеціального набору інструментів, яким виступають засоби формального вираження дієслівних граматичних категорій: 窓を開けました /мадо-о акемашіта/ – *вікно відчинили вікно* (дія) → 窓が開けてあります /мадо-га акете арімас/ – *вікно відчинене /навмисно/ (стан)*; 窓が開きました /мадо-га акі-машіта/ – *вікно відчинилося* (дія) → 窓が開いています /мадо-га айте імас/ – *вікно відчинене /проста констатація факту/ (стан)* [598]; 欠く /каку/ – *випускати, робити відсутнім* (дія) → 特筆性を欠いている記事 /топпіцусей-о кайте іру кіджі/ – *стаття, в якій увага не фокусується на головних моментах* (властивість). Для вираження замість дії стану та властивості тут використано видові форми дієслова -ている /те іру/ та -てある /те ару/. Категоріальні формальні засоби дієслова потрібні не лише для вказування на дію, стан чи властивість – вони використовуються для вираження багатьох граматичних значень, про які докладно йдеться далі.

Отже, уже при поверхневому аналізі категорії дієслова в японській мові постає щонайменш три проблеми лінгводидактичного характе-

ру:

- 1) що вважати окремим дієсловом, а що однією з дієслівних форм;
- 2) які семантико-функціональні підкласи доцільно виділяти у середній класу дієслова в японській мові;
- 3) які характеристики саме японського дієслова важливо враховувати у процесі міжмовної комунікації.

Розв'язати зазначені проблеми пропонується шляхом аналізу ключових концепцій японських та вітчизняних дослідників – з одного боку, а з іншого – шляхом теоретичного осмислення текстового матеріалу, представленого усним розмовним мовленням та публікаціями в японській періодиці за останні роки. Оскільки увага зосереджується головним чином на зазначених трьох проблемах, то не всі дієслівні граматичні категорії отримують розробку в однаковому обсязі – деяких із них доводиться торкатися лише побіжно.

Відомий дослідник японської мови Кіеда Масуїчі (木枝増一; 1891-1949) свого часу зосереджував головну увагу, по-перше, на місці дієслова серед змінних частин мови (категорії 用言 /йо:ген/). Тут наголошується на тому, що всі змінні частини мови виражають ознаку речі, і ця ознака може бути дією, процесом, зовнішнім виглядом, характером, кількістю та станом. Серед цих типів ознак дієсловом можуть виражатися, передусім, дія та процес (読む /йому/ – *читати*, 咲く /саку/ – *квітнути*), а також зовнішній вигляд (似る /ніру/ – *бути схожим*, 似合う /ніау/ – *личити*) та стан (ある /ару/, いる /іру/ – *знаходиться*, 住む /суму/ – *мешкати*). По-друге, вчений визначає сутність дієслова, наголошуючи на дихотомії «знаменні дієслова-

службові дієслова», а також на синтаксичних функціях дієслів. По-третє, детально подаються особливості дієвідмінювання, при чому для усної та письмової мови окремо. По-четверте, йдеться про неперехідні (自動詞 /джідо:ші/) та перехідні (他動詞 /тадо:ші/) дієслова в японській мові. Поп'яте, за семантичною ознакою окремо розглядаються так звані «ввічливі дієслова» (丁寧語の補助動詞 /тейнейго-но ходзьодо:ші/), серед яких виділяються ті, що виражають гречність, скромність та шанобливість. Пошосте, подано фонетичні зміни кореня дієслів. І насамкінець, автор присвячує окрему статтю так званим «недостатнім дієсловам» (不完全動詞 /фукандзен до:ші/) [147, с.127-234].

Поza сумнівом, проаналізована праця є досить ґрунтовним та вичерпним джерелом з теоретичної граматики японської мови. Проте слід одразу ж зазначити, що матеріалом дослідження автора книги була сучасна йому японська мова, а отже деякі розділи (особливості дієвідмінювання в усному та письмовому мовленні, фонетичні зміни кореня дієслів тощо) потрібно на сьогоднішній день істотно переглянути і провести компаративний аналіз на основі сучасного мовного матеріалу для визначення актуального стану японської мови, а це, вірогідно, є сферою вивчення не стільки теоретичної граматики, скільки історії японської мови. Синтаксичні функції дієслова, а також категорія перехідності/неперехідності, залишаються актуальними і сьогодні, але їх теоретичне осмислення має бути дещо вдосконалене з урахуванням сучасної теоретичної і практичної бази. Те саме стосується і виділення таких підкласів, як «знаменне дієслово», «службове дієслово», «ввічливе дієслово» та «недостатнє дієслово». Що ж до позиціонування дієслова у системі категорії 用言 /йо:ген/, то, безперечно, можна торкнутися цього питання і провести його зіставлення з прикметником, наприклад, за семантичними ознаками, як це було зроблено вище з огляду на категорію предикативності. Проте, це вірогідно не є проблемою самого дієслова як частини мови, а отже цей сегмент класифікації слід залишити на іншому рівні, і далі пояснюється чому.

Річ у тім, що при дослідженні частиномовного аспекту будь-якої мови, як уже говорилося, відштовхуватися доцільно від трьох ключових понять – надкласу, класу та підкласу.

Таким чином, клас слів, за визначенням, є сукупністю слів, виділеною за ознаками, що є суттєвими з точки зору організації словникового складу в цілому. Загальне граматичне значення ознаки речі і є такою головною ознакою для класу дієслів японської мови. Якщо ж говорити про надклас, то це є сукупність слів, виділена за певними ознаками, що об'єднують класи або цілком, без перетинання, або з перетинанням у різних комбінаціях. Дійсно, за ознакою морфологічної змінюваності в японській мові цілком

справедливо виділяти надклас «用言 /йо:ген/» (предикативи), який охоплює класи дієслова (動詞 /до:ші/) та предикативного прикметника (イ形容詞 /кеййо:ші/). Різниця між предикативами та іншими надкласами слів вбачається, насамперед, у граматико-семантичному аспекті, а також з точки зору синтаксичних, морфологічних (в тому числі словотвірних) характеристик. Пам'ятаймо, що І.В. Головнін зокрема зазначає, що у граматико-семантичному (категоріальному) відношенні субстантиви (体言 /тайген/) позначають предмети, а слова інших класів належать до виразників атрибутів (ознак) предметів [88, с.79]. Якщо брати таку концепцію за основу в повному обсязі, то одразу виникає низка проблем, і внесення ясності потрібно здійснювати, знову ж таки, на більш низьких щаблях ієрархічної структури.

Б.П. Лаврентьев пропонує, насамперед, розрізнити перехідні та неперехідні дієслова, приділити увагу дієвідмінюванню, правилам утворення стверджувальної та заперечної форм, а також форми минулого часу дієслів, ознайомитись з актуальним використанням деяких дієслівних суфіксів (-ない /най/, -まい /май/, -ず /дзу/, -ぬ /ну/), виділити в окрему частину мови дієприслівник (分詞形 /буншікей/), розглянути функціонування ряду видових форм дієслова і звернути увагу на категорії способу та стану [197, с.86-219].

Виходячи з концепції, яку ми прийняли вище, дієприслівник навряд чи доцільно розглядати як окрему частину мови. Про це свідчить і специфіка японського відповідника самого терміну: 分詞形 /буншікей/ – «форма прислівника», щоправда лише семантично (早く行きました。 /Хаяку ікімашіта/ – *Пішов (поїхав) хутко*; 歩いて行きました。 /Аруйте ікімашіта/ – *Пішов пішки*; 自転車に乗って行きました。 /Джітеншы-ні нотте ікімашіта/ – *Поїхав велосипедом*). За формально-синтаксичними ознаками це, все ж таки, форми дієслів (手を洗いました。 /Те-о араімашіта/ – *Помив руки*; 手を洗ってから、ご飯を食べなさい。 /Те-о араатте кара, гохан-о табенасай/ – *Сідай їсти після того, як помисли руки*). Окрім того, результати лінгвопрагматичного аналізу частини мови варто будувати за категоріальним принципом.

Як можна переконатися, система дієслова в японській мові отримує наукову розробку протягом дуже тривалого часу, а мета дослідників на сучасному етапі полягає у внесенні чіткості в її інтерпретацію з урахуванням надбань сучасної лінгвістичної методології. Саме у такий спосіб можна досягти гармонійного поєднання лінгвістичної та дидактичної сторін у дослідженні цієї категорії в сучасній японській мові.

Відштовхуючись від існування у мові морфологічних та синтаксичних категорій, пропонується виділяти для японського дієслова категорії перехідності/неперехідності, ствердження/заперечення, часу, виду, стану,

способу та директиву (направленості дії) [480]. За структурною ознакою слід розрізняти прості (単純動詞 /танджюн до:ші/) та складені (複合動詞 /фукуго: до:ші/) дієслова, за суто семантичною, як уже зазначалося, – дієслова дії (動作性動詞 /до:сасей до:ші/), дієслова стану (状態性動詞 /джьо:тайсей до:ші/) та дієслова ознаки (性質性動詞 /сейшіцусей до:ші/), а за семантико-синтаксичною – повнозначні та службові. Серед перших розрізняють дієслова тривалої дії (継続動詞 /кейдзоку до:ші/) та моментальної дії (瞬間動詞 /шюнкан до:ші/), волітивні (意志動詞 /іші до:ші/) та неволітивні (無意志動詞 /муіші до:ші/) тощо, а серед останніх – функціональні (機能動詞 /кіно: до:ші/) та формальні (形式動詞 /кейшікі до:ші/). За семантикою можна виділяти різну кількість підкласів – головні, які суттєво відрізняються один від одного в актуальному використанні, перераховано.

Провідні лінгвісти сучасної Японії Іваока Тойоко та Окамото Ківамі наголошують на ефективності конситуативного підходу до лінгводидактичного аналізу категорії дієслова в японській мові, іншими словами – на доцільності розгляду властивостей того чи іншого дієслова у зв'язку зі сферами його актуального використання [466]. Так, за семантико-функціональним критерієм, вони поділяють зазначену категорію на дві великі субкатегорії.

1. Дієслова із відносно різноманітним значенням та вживанням (意味や用法が比較的多様な動詞 /імі-я йо:хо:-га хікакутекі тайо:на до:ші/);

2. Дієслова із відносно обмеженим значенням та використанням (比較の意味や用法が限られる動詞 / хікакутекі імі-я йо:хо:-га кагі-рареру до:ші/).

До першої субкатегорії відносяться такі дієслова, як: а) *する* /суру/, *やる* /яру/ – *робити*, *なる* /нару/ – *ставати*, *できる* /декіру/ – *з'являтися*; б) *出る* /деру/ – *виходити*, *出す* /дасу/ – *видавати*, *入る* /хаіру/ – *заходити*, *入れる* /іреру/ – *вставляти*; в) *あう* /ау/ – *зустрічатися*, *あわせる* /авасеру/ – *зводити докупи*, *uzgodжувати*, *あわす* /авасу/ – *зводити*, *згармонізовувати*; г) *あげる* /агеру/ – *підіймати*, *あがる* /агару/ – *підійматися*; д) *あたる* /атару/ – *співпадати*, *припадати*, *あてる* /атеру/ – *прикладати*, *вгадувати*; е) *置く* /оку/ – *класти*; є) *かかる* /какару/, *かける* /какеру/ (без контексту не перекладаються); ж) *切る* /кіру/ – *різати*, *переривати*, *切れる* /кіреру/ – *розриватися*; з) *たつ* /тацу/ – *стояти*, *たてる* /татеру/ – *ставити*; и) *つく* /цуку/ – *приєднуватися*, *чіплятися*, *つける* /цукеру/ – *приєднувати*, *причіпляти*; і) *通る* /тоору/ – *проходити*, *通す* /тоосу/ – *проводити*, *通う* /кайоу/ – *регулярно відвідувати*, *通じる* /цуджіру/ – *бути зрозумілим*; к) *とる* /тору/ – *брати*, *відривати*, *とれる* /тореру/ – *відриватися*; л) *抜く* /нуку/ – *витягувати*, *вискубувати*, *抜ける* /нукеру/ – *випадати*; м) *ひく* /хіку/ – *тягнути*; *grати* (на музичних інструментах).

Такий розподіл не може не викликати інтерес як з лінгвістичної, так і з дидактичної точки зору. Тому постала потреба здійснити лінгвопрагматичний аналіз зазначених лексичних одиниць з метою виявлення новітніх принципів диференціації дієслів у японській мові за різними ознаками.

Якщо проаналізувати функціональні особливості дієслів першої підгрупи, то можна зробити висновок, що їх об'єднує надзвичайно висока частотність уживання. Зокрема, дієслово *する* (*робити*) на 10-ти сторінках публіцистичного тексту зустрілося 23 рази. Проте випадки його самостійного використання були поодинокими – здебільшого воно вжито як частина складених дієслів, переважно китайського походження: *対する* /тайсуру/ – *стосуватися, бути спрямованим*, *反対する* /хантайсуру/ – *бути проти*, *検査する* /чо:сасуру/ – *проводити аналіз*, *点火する* /тенкасуру/ – *запалювати*, *意味する* /імісуру/ – *означати*, *転用する* /тен'йо:суру/ – *використовувати у переносному значенні*, *命名する* /меймейсуру/ – *називати*, *抑制する* /йокусейсуру/ – *придушувати*, *反発する* /хампацусуру/ – *повставати проти*, *殺害する* /сацугайсуру/ – *скоювати вбивство*, *発展する* /хаттенсуру/ – *розвиватися*. У декількох випадках дієслово вживалося спочатку окремо, а потім як частина складеного дієслова [664]:

1) 現地の子どもたちと一緒に整地作業をする日本の学生たち。

/Генчі-но кодомотачі-то ішш'юні сейчісаг'ю:-о
суру Ніхон-но гакусейтачі/

Японські студенти, що разом з місцевими дітлахами займаються
упорядкуванням території.

7人は1月5日まで現地で作業する予定で、それ以降のボランティアを
募集している。

/Шічінін-ва ічігацуіцука-маде генчі-де саг'ю:суру йотей де, сореіко:-но
борантіа-о бошю:шіте іру/

Ці семеро планують займатися упорядкуванням на цій території до 5
січня, і проводиться набір волонтерів на наступний період.

2) ホームレスと暮らす犬猫のケアをする獣医師 中野真樹子さん。

/Хо:муресу-го курасу інунeko-но кеа-о
суру джю:іші – Накано Макіко сан/

Ветеринар, що опікується собаками та кішками, які живуть з
безхатченками: пані Накано Макіко.
野宿者のペットをケアする獣医。

/Ноджюкушы-но петто-о кеасуру джю:і/
Ветеринар, що опікується улюбленими
тваринами тих, хто живе на вулиці.

Такі особливості використання цього дієслова, вірогідно, зумовлені стильовими чинниками – саме у такий спосіб дієслово *する* /суру/ може, з одного боку, слугувати засобом оформлення лексики відповідної тематики та належної стилістичної тональності, а з іншого – сприяти створенню додаткової виразності, що є обов'язковою умовою для текстів публіцистичного стилю. Якщо ж говорити про використання дієслова *する* /суру/ у складі іншого дієслова або самостійно, то це не визначається семантикою самого дієслова, не є його характерною рисою і залежить виключно від синтаксичних чинників.

Що ж до усного розмовного мовлення, то тут самостійне вживання дієслова *する* /суру/ є більш частотним, і особливу увагу привертає його використання з прямим додатком, вираженим іменником європейського походження:

ひたすらネットサーフィンをする。
/Хітасура неттоса:фін-о суру/
Потайки нишпорить в Інтернеті.

Так само вільно дієслово *する* /суру/ функціонує і без прямого додатку з іменниками європейського походження (*ゲームする* /ге:мусуру/ – *грати в ігри*) і навіть зі змішаними утвореннями:

新しくキレイな所にお引っ越しして、
新装オープンするというので。
/Атарашіку кірейна токоро-ні охіккошіште,
шінсо:о:пунсуру тою: кото де/
Кажуть, що переїдуть у нове, красиве місце і відкриються
в оновленому приміщенні.

Такі спостереження підтверджують попередньо висловлену думку про те, що характер уживання цього дієслова не є закріпленим у його семантиці, а також про стильові фактори впливу на його функціонування. У цьому можна ще раз переконатися, якщо проаналізувати, зокрема, такі приклади, відібрані із запису розмовного мовлення: 1) 帰国後の住まいはどうする? /Кікокуго-но сумай до: суру/ – *Що роби́тимеш із житлом, коли повернешся на батьківщину?*; 2) お兄ちゃんに会ってお話すると... /Оні:чян-ні атте оханашісуру то.../ – *Зустрі́тися з братом і поговори́ти...*; 3) 気にするなあああ /Кі-ні суру на:/ – *Не зважай!*; 4) うっとりする /утторісуру/ – *бути у захваті*; お届けする /отодокесуру/ – *доставляти*; 利用する /рію:суру/ – *використовувати*; 使用する /шію:суру/ – *користуватися*; 勉強する /бенкьо:суру/ – *навчатися*.

Що стосується дієслова «できる /декіру/», то у значенні «з'являтися, бути побудованим» воно вживається обмежено, порівняно з іншими дієсловами окресленої дослідниками групи. Що ж до потенційного значення, то вище ми довели, що це не є окреме дієслово.

Аналіз функціонування інших дієслів цієї групи дав аналогічні результати і дозволяє зробити висновок про те, що під «відносно різноманітним значенням та вживанням» мається на увазі висока частотність використання дієслова. Однак тут одразу ж постає питання, чи буде ця частотність однаковою для текстів усіх стильових різновидів, і можна зробити попередній висновок, що не буде, але, звісно ж, для ретельної перевірки цього висновку необхідно здійснити окреме масштабне дослідження. Подальший прагматичний аналіз посібника «動詞 /до:ші/» [466] показав, що за основу диференціації бралися не функціональні стилі, а щось інше. Так, формулювання «дієслова з обмеженим використанням» викликає питання, чим і наскільки обмежене функціонування дієслів цієї групи у мовленні.

Для внесення конкретики варто повернутися до диференціації дієслів І.В. Головніна за семантичним критерієм.

За кількістю лексичних значень виділяються однозначні (訳す /якусу/ – *перекладати*, 説得する /наттокусуру/ – *переконувати*) та багатозначні (出る /деру/ – *виходити, з'являтися, брати участь*; あげる /агеру/ – *підіймати, підвищувати, подавати, видавати*) дієслова. За характером процесу, що позначається дієсловами, можна виділити дієслова з конкретними, вузькими (歌う /утау/ – *співати*, 呼吸する /кокю:суру/ – *дихати*) та абстрактними, широкими значеннями (受ける /укеру/ – *приймати, отримувати, складати*; する /суру/ – *робити, сприйматися органами чуття, влаштовувати*; 付ける /цукеру/ – *приєднувати, виставляти, додавати*). За значенням дієслова можуть бути суто денотативними (学ぶ /манабу/ – *вивчати*, 作る /цукуру/ – *виготовляти*) та з певним конотативним відтінком (くたばる /кутабару/ – *здихати*, くらう /курау/ – *жертви*). Окрім того, в японській мові існує велика кількість синонімічних рядів дієслів: *зубити* – 失う /ушінау/, *накусати* – なくす /накусу/, *впасти* – 落とす /отосу/, *втрачати* – 紛失する /фуншіцусуру/; *втомлюватися* – 疲れる /цукареру/, *жертвувати* – くたびれる /кутабіреру/, *втомлюватися* – 疲労する /хіро:суру/. І звичайно ж, існує велика кількість омонімічних дієслів, які можна розділити на три групи: 1) повні омоніми (звучать і пишуться однаково): 引く /хіку/ – *тягнути, поступатися, притупляти, грати, застудитися*; 2) омофони (звучать однаково, пишуться різними ієрогліфами): かく /каку/ – *писати, нести на плечах, бракувати, виказувати*; 3) омографи (пишуться одним ієрогліфом, звучать по-різному): 上がる /агару/ – *підійматися*.

У залежності від того, потребують чи не потребують прямого або непрямого додатку, дієслова поділяються на самодостатні (動く /угоку/ – *ру-*

хатися, 散歩する /сампосуру/ – прогулюватися), недостатні (する /суру/ – робити, なる /нару/ – ставати, 習う /нарау/ – вивчати), невизначено достатні (考える /кангаеру/ – думати, 並べる /нараберу/ – виставляти в певному порядку). З точки зору значущості і самостійності дієслова поділяються на: лексично-значущі і синтаксично-самостійні (生きる /ікіру/ – жити, 指導する /шідо:суру/ – здійснювати керівництво, 撒く /маку/ – розсипати, 刈る /кару/ – підстригати), граматично-значущі і синтаксично не самостійні (です /дес/, だ /да/ – дієслово-зв'язка «бути»), такі, що можуть бути самостійними і несамостійними (いる /іру/, ある /ару/ – знаходиться, しまう /шімау/ – прибирати, ховати). Японські дієслова за особливостями свого лексико-синтаксичного значення у функції присудка можуть утворювати повні речення: 1) за наявності одного підмета; 2) за наявності підмета й додатку; 3) за наявності підмета та двох і більше додатків [88, с.120-123].

Можна вдатися до подальшого занурення у семантико-синтаксичні особливості дієслів, проте, далеко не всі виявлені таким чином особливості мають безпосередній вихід в актуальне використання – в японській мові дуже часто синтаксичний чинник спонукає до припинення аналізу. Пригадаймо, що дискусійним є навіть питання виділення деяких частин мови: зокрема, займенник пропонується не розглядати як окрему частину мови, оскільки його синтаксичні характеристики нічим не відрізняються від тривіального іменника. Отже, у процесі осмислення сутності тієї чи іншої категорії у сучасній японській мові слід уміло тримати баланс – намагатися по можливості розглядати явище з різних точок зору, науковий аналіз проводити за різними критеріями. Це стосується й категорії дієслова.

Ще дещо про морфологічні особливості японського дієслова. Складені слова займають різне місце в лексичних системах різних мов. Для одних мов словоскладання чи основокладання – другорядний спосіб поповнення словникового складу. В інших мовах складені слова – дуже поширений вид лексики. До мов другого типу належить і японська мова. За характером переважаючої лексики її навіть можна назвати мовою складених слів.

Складені слова в японській мові не тільки багаточисельні, а й різноманітні. Вони виникають в результаті дії різних словотвірних процесів, обслуговують різні потреби спілкування, мають різноманітну структуру. Окремі слова й цілі розряди слів знаходяться в неоднакових відношеннях зі словосполученнями, афіксальними і простими словами. Що ж стосується саме складених дієслів, то вони, за спостереженнями, вживаються здебільшого тоді, коли виникає бажання (чи навіть необхідність) висловити думку точніше, ніж це можна було б зробити за допомогою простого дієслова. При вивченні таких одиниць рекомендується спиратися на ґрунтовний науковий доробок І.В. Головніна.

Складання основ дуже широко використовується при створенні дієслів. Про це свідчать не тільки словники, де поруч із простими дієсловами, наприклад, 書く /каку/ (*писати*), існують різноманітні складені утворення: 書き出す /какідасу/ – *почати писати*; 書き入れる /какііреру/ – *вписувати*; 書き添える /какісоеру/ – *приписувати*; 書き写す /какіцуцу/ – *переписувати, знімати копію*; 書き直す /какінаосу/ – *переписувати, писати заново*; 書き抜く /какінуку/ – *виписувати*; 書き落とす /какіотосу/ – *випустити при письмі*; 書き違える /какічігаеру/ – *неправильно написати* тощо. Такий спосіб словотворення використовується не лише в японській мові. Ним послуговуються майже всі тюркські мови, а в мові гінді основоскладені дієслова становлять більшу половину всіх дієслів.

Для створення складених дієслів у японській мові використовується 2-га основа дієслова⁸: щоб утворити складене дієслово, головне дієслово (тобто те, яке несе основне значення) слід поставити у форму саме цієї основи, допоміжне дієслово (те, що виражає додатковий відтінок дії, уточнює її) у форму, якої вимагає контекст: 読み終わる /йоміовару/ – *закінчу читати*, 読み終わった /йоміоватта/ – *закінчив читати*, 読み終わって /йоміоватте/ – *закінчивши читати*, 読み終わったら /йоміоваттара/ – *якщо (коли) закінчите (закінчу) читати*, 読み終われば /йоміовареба/ – *якщо закінчите читати*, 読み終わらない /йоміоваранай/ – *не закінчу читати* тощо.

Дія може бути охарактеризована допоміжною вказівкою на її спрямованість. Так, спрямованість догори здебільшого виражається компонентами あげる /агеру/ (*підіймати*) та あがる /агару/ (*підійматися*), наприклад: シャツの袖を捲りあげる /шяцу-но соде-о макуріагеру/ (*підкочувати рукава сорочки*). Для вираження спрямованості дії донизу вживаються дієслова おろす /оросу/ (*опускати*), おりる /оріру/ (*опускатися*), くだす /кудасу/ (*спускати*) та くだる /кудару/ (*спускатися*), наприклад: 麓を見下ろす /фумото-о міоросу/ (*дивитися вниз на підніжжя гори*).

Додатковий зміст спільності, взаємності дії або стану виражається компонентами 合う /ау/ (*співпадати, узгоджуватися*), 合わせる /авасеру/, 合わす /авасу/ (*з'єднувати, узгоджувати*): 話し合う /ханашіау/ – *обговорювати*, 抱き合う /дакіау/ – *обійматися*, 思い合わせる /омойавасеру/ – *співставляти факти*, 打ち合わせる /учіавасеру/ – *узгоджувати заздалегідь*, 見合す /міавасу/ – *обмінюватися поглядами*, 居合わす /іавасу/ – *перетинатися (випадково знаходитися в одному місці)*.

Початок чи поява дії виражається дієсловами 出す /дасу/, はじめる /хаджімеру/, かける /какеру/, かかる /какару/: 走り出す /хашірідасу/ – *побігти*, 咲きはじめる /сакіхаджімеру/ – *починати квітнути*, 上りかける /ноборікакеру/ – *починати підійматися вгору*.

⁸ Див. Табл. 7.

Дію може бути незавершено, залишено для подальшого виконання. Це значення допомагають передати дієслова 残す /нокосу/ (залишити) та 残る /нокору/ (залишатися): 食べ残したパン /табенокошіта пан/ – недоїдений хліб, 咲き残った花 /сакінокотта хана/ – квіти, які ще не одцвіли.

Що ж до значень вичерпного виконання дії, її завершеності, то тут у пригоді стануть дієслова 尽くす /цукусу/ (вичерпувати), 抜く /нуку/ (виймати, висмикувати), 通す /тоосу/ (проникати), наприклад: 使い尽くす /цукайцукусу/ – повністю використати, 考え抜く /кангаенуку/ – вичерпно обміркувати, 読み通す /йомітоосу/ – повністю прочитати. Слід зауважити, що хоча наведені компоненти і є синонімічними (виражають повне виконання дії), вони при цьому не є цілковити взаємозамінними [550]. Це стосується всіх семантичних груп складених дієслів.

Інтенсивність дії може бути виражена дієсловами 詰める /цумеру/ (набивати, наповнювати), 詰まる /цумару/ (бути набитим, повним): 見詰める /міцумеру/ – пильно дивитися, 思い詰める /омойцумеру/ – перейматися, 行き詰る /ікідзумару/ – потряпляти у безвихідь.

Вище проілюстровано далеко не всі складені дієслова сучасної японської мови, оскільки їх кількість є надзвичайно великою, що зумовлює актуальність вивчення цих одиниць. Для порівняння можна сказати, що складені дієслова так само необхідні у повсякденному мовленні японців, як і префіксовані дієслова в українській мові. Більш того, цілком очевидно, що складені слова роблять мову багатшою, колоритнішою і глибшою, що слід обов'язково враховувати, зокрема, при перекладі.

Граматичні категорії японського дієслова

Перехідність/неперехідність у сучасних лінгвістичних дослідженнях розглядається як лексико-синтаксична категорія, що ґрунтується на ознаках валентності дієслів, які в ролі предиката можуть відкривати у реченні позиції об'єкта чи результатива або адресата, засобу, знаряддя дії, локатива тощо. Сутність цієї категорії в японській мові зводиться до того, що лексичне значення дієслова додатково наділяється двома семантико-синтаксичними значеннями, у зв'язку з чим дієслова поділяються на дві групи.

1. Дієслова, які мають на увазі предмет, що є об'єктом дієслівної дії, тобто об'єктом, на який ця дія спрямована; вони називаються перехідними (他動詞 /тадо:ші/): 開ける /акеру/ – відчиняти, つける /цукеру/ – вмикати, はじめる /хаджімеру/ – починати.

2. Дієслова, що не мають на увазі предмет, на який спрямована певна дієслівна дія як на об'єкт; вони називаються *неперехідними* (自動詞 /джідо:ші/): 開く /аку/ – *відчинятися*, つく /цуку/ – *вмикатися*, はじまる /хаджімару/ – *починатися*.

Таким чином, можна виділити пари дієслів, що мають спільний корінь, але належать до різних дієвідмін [528, с.276-277; 598, с.228-229].

Існують *перехідні дієслова*, які не мають опозиційного *неперехідного дієслова*, так само, як і *неперехідні дієслова*, яким не протистоїть опозиційне *перехідне дієслово*. Перші, будучи присудками, вимагають прямого додатка, а другі – ні. Зустрічаються і такі випадки, коли *перехідне дієслово-присудок* навіть в нееліптичному реченні може не мати при собі прямого додатка. Це відбувається при *переосмисленні дієслова*, при *перетворенні його на слово з узагальненим і навіть потенційним значенням*:

あの人 は 歌います。
/Ано хіто-ва утаімас/
Він співає (вміє співати).

Неперехідні дієслова також можуть *переосмислюватися* в якості *перехідних*: 仕事を終わる /шігото-о овару/ – *закінчувати роботу*; хоча існує й відповідне *перехідне дієслово*: 終える /оеру/ – *закінчувати*. Деякі дієслова можуть функціонувати і як *перехідні*, і як *неперехідні*, поєднуючи властивості обох груп: 増す /масу/ – 1) *збільшувати*; 2) *збільшуватися*; 開く /хіраку/ – 1) *відчиняти*; 2) *відчинятися*. Існує ціла низка формальних ознак, за якими можна розрізнити *перехідні та неперехідні дієслова*, але це, на жаль, не дає гарантії безпомилкового розрізнення їх в усіх випадках – потрібно вивчати дієслова системно і при цьому запам'ятовувати відповідні пари, залучаючи приклади речень [528, с.276-277; 598, с.228-229]. Щоправда, декілька груп *перехідних і неперехідних дієслів*, які мають спільний корінь і об'єднуються однаковою способом утворення, все ж таки можна виділити [197, с.86-88].

1. *Перехідні дієслова*, які закінчуються на す /су/, і *неперехідні дієслова*, які закінчуються на る /ру/: 残す /нокосу/ – *залишати*, 残る /нокору/ – *залишатися*; かえす /каесу/ – *повертати*, かえる /каеру/ – *повертатися*.

1. *Перехідні дієслова*, які закінчуються на す /су/, і *неперехідні дієслова*, які закінчуються на れる /реру/: 表す, 現す /аравасу/ – *виражати, проявляти*, 表れる, 現れる /аравареру/ – *виражатися, проявлятися*; 流す /нагасу/ – *вилити, пускати за течією*, 流れる /нагареру/ – *текти, литися, плисти за течією*.

2. Перехідні дієслова, які закінчуються на *える* /*ery*/, неперехідні – на *う* /*y*/: つける /цукеру/ – *прикріплювати*, つく /цуку/ – *прикріплюватися*; 立てる, 建てる /татеру/ – *ставити, будувати*, 立つ, 建つ /тацу/ – *стояти, бути побудованим*; 進める /сусумеру/ – *просувати*, 進む /сусуму/ – *просуватися*.

3. Перехідні дієслова, які закінчуються на *あす* /*asy*/, неперехідні на – *う* /*y*/: 動かす /угокасу/ – *рухати, керувати*, 動く /угоку/ – *рухатися*; 乾かす /кавакасу/ – *сушити*, 乾く /каваку/ – *висихати*.

4. Перехідні дієслова, які закінчуються на *あす* /*asy*/, неперехідні – на *える* /*ery*/: 濡らす /нурасу/ – *мочити*, 濡れる /нуреру/ – *промокати*; 慣らす /нарасу/ – *привчати*, 慣れる /нареру/ – *звикати*.

5. Перехідні дієслова, які закінчуються на *う* /*y*/, неперехідні – на *える* /*ery*/: 砕く /кудаку/ – *подрібнювати*, 砕ける /кудакеру/ – *кришити*; 割る /вару/ – *розбивати*, 割れる /вареру/ – *розбиватися*.

6. Перехідні дієслова, які закінчуються на *う* /*y*/, неперехідні – на *ある* /*ary*/: つなぐ /цунагу/ – *зв'язувати, прив'язувати*, つながる /цунагару/ – *бути зв'язаним*; 塞ぐ /фусагу/ – *закривати, перегороджувати*, 塞がる /фусагару/ – *бути закритим, зайнятим, загородженим*.

7. Перехідні дієслова, які закінчуються на *える* /*ery*/, неперехідні – на *ある* /*ary*/: 曲げる /магеру/ – *згинати*, 曲がる /магару/ – *згинатися*; 掛ける /какеру/ – *вішати*, 掛かる /какару/ – *висіти*.

Категорія ствердження/заперечення не викликає особливих ускладнень в актуальному використанні дієслів. Проте на кілька моментів увагу все ж таки варто звернути. Це насамперед правила утворення заперечних форм для дієслів кожної з двох дієвідмін, а також для неправильних дієслів. Не можна забувати і про те, що існують альтернативні форми вираження заперечення:

その人とは二度と会うまいと思った。

/Соно хіто-това нідото аумай то омотта/

Я вирішив більше ніколи
не бачитися з тією людиною.

Тут окрім простого заперечення виражається ще й небажання мовця виконувати виражену дію. Крім того, залежно від позиції засобу вираження заперечення буде дещо відрізняться виражений смисл:

- 1) 彼は今日来ないと思う。
/Каре-ва кьо: конай то омоу/
Гадаю, він сьогодні не прийде.

2) 彼が今日来るとは思わない。
/Каре-га кьо: куру то-ва омованай/
Не думаю, що він сьогодні прийде.

Ці два приклади цікаві тим, що попри те, що у заперечній формі стоять різні дієслова, виражається заперечення однієї дії (*він прийде*). Це іще одне підтвердження того, що заперечення дії є уже не дією (動作 /до:са/), а ознакою (性質 /сейшіцу/) – при описі певної ситуації у два способи (з різними модальними значеннями) заперечуватися можуть навіть різні дії, а ознака ситуації залишається незмінною. І насамкінець, щоб уникнути хибного трактування висловлювання, потрібно пам'ятати, що в японській мові формальні засоби вираження заперечення доволі часто використовуються для вираження ствердження з додатковими модальними значеннями (сумнів, непевненість, категоричність, прохання, запрошення до спільної дії тощо):

そうした方がいいのではないかと思います。
Я вважаю, що краще було б зробити так.

ちょっと見て頂けませんか。
Подивіться, будь ласка (букв.: *Ви не подивитесь?*).

一緒にコーヒーでも飲みませんか。
Чи не бажаєте разом випити кави?

Якщо говорити про категорію граматичного часу (テンス /тенсу/, 時制 /джісей/), то, як уже неодноразово говорилося у зв'язку з іншими частинами мови, для японської мови характерна опозиція двох часових планів: теперішньо-майбутнього і минулого, і окремо зупинятися на специфіці утворення часових форм немає потреби, оскільки воно відбувається за чіткими і нескладними правилами [527; 597]. Увагу ж слід звернути на те, що форма минулого часу не завжди вказує на події в минулому, а виражає іноді ірреальність дії:

もしあの飛行機に乗っていたら私も死んでいた。 [573, с.15]
Якби я був на борту того літака, зараз також був би серед мертвих.

大学時代もっと勉強をしていたら、
こんなに困らなかったのに。 [573, с.15]
Якби я більше навчався у студентські роки,
зараз не мав би такого клопоту.

Категорія виду (アスペクト /асупекто/, 相 /со:/) представлена, насамперед, двома опозиціями значення – нетривалий і тривалий. Окрім видів виділяють також так звані субвиди, що наділені таким аспектним значенням, як завершеність, результативність, повторюваність тощо. Нетривалий, або загальний, неозначений вид (完了相 /канрьо:со:/), показує, що дія подається узагальнено, без спеціальної конкретної видової характеристики. Сукупність словоформ з єдиним значенням нетривалості складають стверджувальні та заперечувальні словоформи зі значенням теперішньо-майбутнього чи минулого часу, якщо не утворюються за допомогою службового дієслова いる /іру/. Тривалий, або конкретний, континуативний вид (進行相 /шінко:со:/) є протилежним нетривалому і характеризує дію як таку, що перебуває в процесі здійснення, розвивається за певних умов, будучи закріпленою за конкретним місцем, часом, іншою дією тощо.

Категорія граматичного стану (ヴォイス /воісу/, 態 /тай/) в японській мові характеризується, перш за все, опозицією активного та неактивних станів. Активний стан (能動態 /кандо:тай/) – це стан, в якому дієслівна словоформа не має спеціальних суфіксів неактивних станів. У дієслівному реченні, присудок якого виражений словоформами активного стану, суб'єкт дії виражається підметом, оформленим словоморфемами か² /га/, は /ва/, も /мо/, さえ /сае/,こそ /косо/ та ін. Пасивний стан (受身 /укемі/) – дієслівна словоформа із суфіксом -れる /перу/ (-られる /рареру/). Основне та вихідне значення – вказівка на те, що об'єкт-підмет підпадає під вплив з боку дієслівного процесу, який виконується суб'єктом-додатком (оформлюється に /ні/, から /кара/, によって /нійотте/). Спонукальний стан, або каузатив (使役 /шієкі/) – це дієслівна словоформа із суфіксом -せる /серу/ (-させる /сасеру/), яка має два основні значення:

1) активне чи пасивне спонування до дії (примус виконати дію), де об'єкт спонування виражений іменником, оформленим に /ні/, を /о/, をして /ошіте/, а той, хто спонукає – іменником, оформленим частками か² /га/ або は /ва/;

2) пасивний чи активний дозвіл, надання можливості виконати дію.

Форма спонукально-пасивного стану (使役受身 /шієкіукемі/) – це комбінація суфіксів пасивного та спонукального станів, де загальне значення дорівнює їх сумі.

Термін «спосіб» часто виступає синонімом до терміну «модальність», і якщо для ряду мов є підстави для розмежування цих двох понять за семантико-синтаксичними чинниками, то для японської мови такого розмежування, здебільшого, не проводиться, і терміни «法 /хо:» та «ムード /му:до» використовуються у сучасній лінгвістиці паралельно. Таким чином, це поняття не є суто дієслівною категорією, і тому тут торкаємося його побіжно.

Граматична категорія директиву (授受 /джюдзю/, やりもらい /ярімо-рай/) вказує на спрямованість дії або особи по відношенню до іншої особи, предмета тощо. Ця категорія є факультативною і з'являється в особливих умовах, коли необхідно підкреслити відношення суб'єкта дії до дії, спрямованість дії на певну особу. Найчастіше ж зустрічаються речення із невказаною спрямованістю дії.

Стосується дієслова і специфічна лексико-граматична категорія соціально-особистісних відносин (敬語 /кейго/, 待遇 /тайгу:/), яка вказує на ставлення суб'єкта мовлення до адресата мовлення та на ставлення мовця до особи, про яку йдеться, і включає субкатегорії адресиву (丁寧語 /тейнейго/), гоноративу (尊敬語 /сонкейго/) та депреціативу (謙讓語 /кендзьо:го/) за термінологією В.М. Алпатова [7], або гнечності, шанобливості та скромності відповідно. У загальних рисах про цю категорію уже йшлося. У лінгвопрагматичному ключі інтерес викликає питання про статус гоноративних та депреціативних еквівалентів дієслів [573, с.59].

Вираження шанобливості за допомогою дієслівного присудка відбувається в японській мові у три способи:

1) утворення гоноративної форми дієслова за допомогою суфікса -れる /перу/ (-られる /рареру/): 読む /йому/ → 読まれる /йомареру/ (читати), 食べる /таберу/ → 食べられる /таберареру/ (їсти);

2) утворення гоноративної форми за допомогою гонорифічного префікса お- /о/ та допоміжного дієслова なる /нару/, що додаються до другої основи дієслова: 読む /йому/ → お読みになる /ойомі-ні нару/ (читати); утворення депреціативної форми за допомогою гонорифічного префікса お- /о/ та допоміжного дієслова する /суру/, що додаються до другої основи дієслова: 話す /ханасу/ → お話します /оханашісуру/ (говорити);

3) заміна дієслова на його ввічливий (гоноративний чи депреціативний) відповідник: いる /іру/ → いらっしゃる /ірашшяру/; おる /ору/ (бути присутнім, знаходитися); 言う /іу/ → おっしゃる /ошшяру/; 申す /мо:су/ (говорити). Якщо для перших двох способів зрозуміло, що йдеться про форми, тобто формальні засоби вираження шанобливості, то щодо ввічливих еквівалентів може скластися враження, що це окремі дієслова із ввічливим забарвленням, синонімічні до відповідних нейтральних дієслів. Однак використання синонімічної лексики визначається стилістичними чинниками, а вживання ввічливих еквівалентів дієслів регламентовано, насамперед, синтаксично. Так, зокрема, обов'язковою умовою для вживання гоноративних еквівалентів є підмет, що виражає другу чи третю особу, але ні в якому разі не першу. До того ж, гоноративні дієслівні форми й еквіваленти навряд чи будуть уживатися, якщо підметом речення виступає так звана «неозначена множина» (不特定多数 /футоку-

тей тасу:/; наприклад, 人々 /хітобіто/ – люди, 国民 /кокумін/ – народ, 大学生 /дайгакусей/ – студенти, 子供たち /кодмотачі/ – діти, サラリーマン /сарарі:ман/ – рядові співробітники). Депреціативні форми та еквіваленти дієслів вимагають, щоб підметом виступала тільки перша особа, при чому дія повинна бути такою, що має безпосереднє відношення до осіб, які є об'єктом вираження шанобливості (інакше категорія ввічливості для вираження думки не потрібна).

Отже, ввічливі відповідники дієслів в японській мові не можуть вважатися окремими дієсловами, що використовуються синонімічно до нейтральних дієслів. Вони є не самостійними синонімами дієслів, а, вкупі з іншими формами ввічливості, лише синонімічною формою вираження думки за умови відповідної синтаксичної побудови. У певному розумінні, те саме можна сказати і про потенційні форми (форми можливості) дієслова: це не окремі дієслова (включаючи できる /декіру/ у значенні «можти», а не в значенні «з'являтися, бути побудованим»), а форми відповідних дієслів, у семантиці яких компонент можливості відсутній – він забезпечується синтетичними та аналітичними формами можливості (тут синонімічні відношення встановлюються між цими двома типами форм), коли цього вимагає мета висловлення думки. Якщо ж компонент можливості міститься у семантиці самого дієслова (分かる /вакару/ – розуміти, володіти /напр., іноземною мовою, інформацією/), необхідності у потенційних формах немає. Закономірно, що спільність семантики дієслів зумовлює спільність синтаксичної побудови речення:

- 1) 日本語がわかります。
/Ніхонго-га вакарімас/
Розумію японську.
- 2) 日本語ができます。
/Ніхонго-га декімас/
Володію японською.
- 3) 日本語が話せます。
/Ніхонго-га ханасемас/
Можу говорити японською.

В усіх цих реченнях говориться про можливість суб'єкта, факт його володіння японською мовою. Синтаксична побудова єдинакова, проте якщо у другому та третьому випадках значення можливості можна легко відокремити, поставивши дієслова у початкову форму, то в першому випадку це неможливо.

Видові форми дієслова

Видові значення дієслова часто виражаються сполученням основного дієслова у серединній формі (формі на -て /te/) з допоміжними дієсловами. Дієслова, що в цьому сполученні виконують допоміжну роль, в інших випадках мають самостійне використання. Такими є, наприклад, дієслова しまう /шімау/ – *закінчувати, ховати, прибирати*; おく /оку/ – *класти*; みる /міру/ – *дивитися*. У тих випадках, коли ці дієслова виконують допоміжну роль, вони записуються абеткою, а не ієрогліфічно. Розглянемо основні значення, виражені сполученнями з цими дієсловами.

Конструкція з допоміжним дієсловом しまう /шімау/ є формою доконаного виду, що передає завершеність дії або її наслідків, часто містить негативне забарвлення. У деяких випадках існує вказівка на необоротний характер дії.

1) 田中さんが持ってきたワインは全部飲んでしまいました。

/Танакасан-га мотте кіта вайн-ва дзембу нонде шімаімашіта/

Вино, що приніс пан Танака, все випили.

2) 日本語の宿題はもうやってしまいました。

/Ніхонго-но шюкудай-ва мо: ятте шімаімашіта/

Я вже зробив домашнє завдання з японської мови.

Хоча дієслово-присудок у формі минулого часу саме по собі вказує на завершеність дії, конструкція з дієсловом しまう /шімау/ підкреслює цю завершеність, а для додаткового підкреслення така конструкція часто супроводжується прислівниками もう /мо:/ (*вже*) та 全部 /дзембу/ (*все*), що є ілюстрацією наявного в японській мові явища 係り結び /какарімусубі/, яке здавна отримувало наукове осмислення. Ця конструкція сприяє вираженню імпліцитного змісту: у першому прикладі мається на увазі стан у результаті дії, тобто те, що вина не залишилося, а в другому прикладі мовець виражає відчуття полегшення з приводу виконаної роботи.

Слід пам'ятати, що конструкція з допоміжним дієсловом しまう /шімау/ не завжди використовується для вираження дій у минулому:

来週の会議までにレポートを書いてしまいます。

/Райшю:-но кайгі-мадені репо:то-о кайте шімаімас/

Закінчу писати доповідь до засідання наступного тижня.

Окрім значення завершеності такі конструкції можуть передавати ускладнення або жаль мовця у зв'язку з ситуацією, що склалася:

きれいな茶碗を割ってしまいました。
/Кірейна чяван-о ватте шімаімашіта/
Розбив красиву чашку.

今日朝寝坊してしまいました。
/Кьо: асанебо:шіте шімаімашіта/
Сьогодні я проспав.

Модель речення з видовою формою дієслова на -ておく /те оку/ також є формою доконаного виду. Вона виражає або завершеність підготовки до наступної дії, або тимчасове припинення дії. Ось приклад вираження підготовки до наступної дії, або, як зазначається в багатьох практичних посібниках, – виконання дії задля зручності у майбутньому:

来週旅行に行くので、切符を買っておきます。
/Райшю: рьоко:-ні іку ноде, кіппу-о катте окімас/
Наступного тижня їду у подорож, тож /заздалегідь/ придбаю квитки.

会議までにこの資料を読んでおいてください。
/Кайгі-мадені коно шірьо:-о йонде ойте кудасай/
Прочитайте ці матеріали до засідання.

辞書を使ったら、元のところに戻しておいてください。
/Джішьо-о цукаттара, мото-но токоро-ні модошіте ойте кудасай/
Коли покористуетесь словником, покладіть його, будь ласка, на місце.

Виражене конструкцією з допоміжним дієсловом おく /оку/ може стосуватися і теперішнього часу, коли йдеться про збереження стану або результату:

明日も会議がありますから、いすはそのままにしておいてください。
/Ашіта-мо кайгі-га арімас кара, ісу-ва соно мама-ні шіте ойте кудасай/
Завтра також буде засідання, тому залиште стільці, як є.

Конструкція з формою на -てみる /те міру/ виражає спробу виконання дії, причому всі випадки її застосування зводяться, переважно, до двох груп:

1) спроба виконати дію не була успішною:

自転車に乗ってみましたが、失敗しました。
/Джітенся-ні нотте мімашіта-га шіппайшімашіта/
Спробував поїхати на велосипеді, але невдало.

2) спроба виконати дію була успішною, і діяч дав оцінку результату дії; йдеться про спробу виконати дію у майбутньому, тому результат наразі невідомий.

たまたまレジのところにあったおでんを買ってみて、
食べたんだけど、すごく美味しかったんだ。
/Таматама реджі-но токоро-ні атта оден-о катте міте,
табете міта н да кедо, сугоку ойшікатта н да/
Купив страву оден, що стояла біля каси,
хоч і не збирався цього робити. Скуштував. Смачнюща!

宇宙から地球を見てみたいです。
/Учю:-кара чікю:-о міте мітай дес/
Я хотів би спробувати подивитися на Землю з космосу.

このワンピースを着てみてもいいですか。
/Коно вампі:су-о кіте мітемо ій дес ка/
Чи можна приміряти цю сукню?

Основне значення видової форми на -てくる /те куру/ – таке завершення дії, яке характеризується наближенням дії (суб'єкта, об'єкта дії) до мовця чи до іншого суб'єкта, а також розвиток дії від моменту в минулому до певного більш пізнього моменту (від минулого до теперішнього чи від теперішнього до майбутнього). Це основне значення реалізується по-різному залежно від семантики основного дієслова та контексту. Слід враховувати, що дієслово 来る /куру/ після форми на -て не завжди й не обов'язково є допоміжним. Різницю між самостійним та допоміжним використанням дієслова くる /куру/ можна показати, зокрема, у такий спосіб:

1) 赤城で電動自転車に乗って来ました！
/Акасака-де дендо:джітенся-ні нотте кімашіта/
З Акасака приїхав сюди велосипедом на електротязі.

У цьому прикладі 来る /куру/ – самостійне дієслово, що означає переміщення, приїзд, а все, що стоїть перед ним, – обставина способу дії. Якщо

вилучити дієслово 来る /куру/, важлива частина повідомлення (а саме, факт переміщення сюди) буде втрачена.

2) 会社で資格試験資料をもらってきました。
/Кайшя-де шікакушікеншірьо:-о моратте кімашіта/
Я отримав у компанії (і приніс сюди) матеріали
для підготовки до кваліфікаційного іспиту.

У цьому прикладі у формі на -て /те/ виступає основне дієслово, яке не може бути вилучене зі складу речення. Вилучення ж дієслова 来る /куру/ хоча й дещо змінить аспект висловлювання, але не призведе до втрати головного змісту повідомлення. Дієслово 来る /куру/ в цьому випадку виконує допоміжну роль.

3) 移籍のニュースが増えてきました。
/Секі-но ню:су-га фуе те кімашіта/
Зросла кількість новин про зміну приналежності
(до футбольного клубу).

У цьому прикладі у формі на -て /те/ також виступає основне дієслово, яке не може бути вилучене зі складу речення. Вилучення ж дієслова 来る /куру/ не змінює значення висловлювання. Утрадиться лише додатковий, уточнюючий зміст.

Основні функції форми на -てくる /те куру/ виявляються у чотирьох головних випадках.

1. Наближення дії (суб'єкта чи об'єкта дії) до мовця або направленість дії на мовця:

昨日は面白い映画を見てきました。
/Кіно:-ва омошірой ейга-о міте кімашіта/
Вчора я переглянув цікавий кінофільм.

雑誌を買ってきた。
/Джашші-о катте кіта/
Купив журнал.

今朝故郷から荷物が届いてきた。
/Кеса фурусато-кара німоцу-га тодойте кіта/
Вранці прийшла посилка з дому.

2. Виконання основної дії шляхом переміщення туди й назад:

修理の人をを呼んでみましょうか。
/Шю:рі-но хіто-о йонде кімашьо: ка/
Може піти покликати фахівця з ремонту?

山田さんは何でも参考書で調べてくる人だ。
/Ямадасан-ва нандемо санко:шью-де шірабете куру хіто да/
Пан Ямада така людина, що все перевіряє за довідником.

日帰り旅行でもしてこない?
/Хігаерірьоко: демо шіте конай/
Може з'їздимо у мандрівку на один день?

3. Безперервна та багаторазова дія від моменту в минулому до теперішнього часу:

あんなに練習してきたのに、ちっとも役に立たなかった。
/Аннані реншю:шіте кітаноні, чіттомо яку-ні татанакатта/
Так тренувався, а воно зовсім не знадобилося.

今まで検討してきた分光分析の手法を解説した。
/Іма-маде кенто:шіте кіта бунко:бунсекі-но шюхо:-о кайсецушіта/
Роз'яснено методи здійснення спектрального аналізу, які обговорювалися до цього часу.

4. Початок дії або перехід до нового стану (дія має ненавмисний характер і відбувається не з волі мовця):

雨が降ってきた。
/Аме-га футте кіта/
Пішов дощ.

ようやく晴れてきたが、上海の梅雨明けはまだそう。
/Йо:яку харете кіта га, Шянхай-но цуюаке-ва мада со:/
Нарешті стало розвиднюватися, проте, схоже, сезон дощів у Шанхаї ще не скінчився.

一人でいることにだんだん慣れて来た。
/Хіторіде іру кото-ні дандан нарете кіта/
Поступово звик бути один.

Видову форму на -てくる /те куру/ зручно розглядати вкупі з антонімічною їй (у певному розумінні) формою на -ていく /те іку/:

これからいろいろな練習をやっていきます。
/Корекара-мо іроірона реншю:-о отте ікімас/
Ми й надалі будемо виконувати різноманітні вправи.

この案についてはみんなで考えていきたいと思います。
/Коно ан ніцуйте-ва мінна де кангаете ікітай то омоімас/
Я б хотів, щоб над цією пропозицією ми подумали всі разом.

Коли йдеться про дії у майбутньому, у деяких випадках форми на -ていく /те іку/ та -てくる /те куру/, на перший погляд, взаємозамінні. Однак, при цьому все ж таки зберігаються відмінності як у спрямованості, так і в суто видовому розумінні:

1) これから暖かくなってくるでしょう。
/Корекара-ва атакаку натте куру дешьо:/
Мабуть, незабаром потеплішає.

2) からは暖かくなっていくでしょう。
/Корекара-ва атакаку натте іку дешьо:/
Мабуть, відтепер буде все тепліше й тепліше.

При використанні форми на -ていく /те іку/ в минулому часі йдеться про тривалість дії протягом невизначеного терміну, а використання форми на -てくる /те куру/ в минулому часі означає завершення дії до певного моменту або виникнення нового стану.

Форма дієслів багатократного виду на -たり /тарі/ (-だり /дарі/) використовується для перерахування дій без дотримання того порядку, в якому вони у дійсності відбулися чи відбуваються. При цьому допускається неповідний перелік дій.

日曜日はテニスをしたり、映画を見たり、音楽を聞いたりします。
/Нічійо:бі-ва тенісу-о шітарі, ейга-о мітарі, онгаку-о кійтарі шімас/
По неділях я граю в теніс, переглядаю кінофільми, слухаю музику.

先週日曜日はテニスをしたり、映画を見たり、
音楽を聞いたりしました。

/Сеншю: нічійо:бі-ва тенісу-о шітарі, ейга-о мітарі,
онгаку-о кійтарі шімашіта/
Минулої неділі я грав у теніс, переглядав кінофільми, слухав музику.

Слід відрізнати цю конструкцію від конструкції перерахування дій з се-
рединною формою (формою на -て /те/). Наприклад:

日曜日はテニスをして、映画を見て、音楽を聞きました。

/Нічійо:бі-ва тенісу-о шіте, ейга-о міте, онгаку-о кікімашіта/

У неділю я пограв у теніс, переглянув кінофільм, а потім слухав музику.

У цьому прикладі чітко відображена послідовність виконання дій, чого
немає у конструкції з -たり /тарі/ (-だり /дарі/).

Якщо порівняти дві вищезгадані конструкції з точки зору зв'язку предикативних одиниць у складі речення, то можна сказати, що обидві конструкції асиндетичні, тобто безсполучникові, а зв'язок між реченнями досягається морфологічно, завдяки зміні дієслівної форми. Це необхідно чітко усвідомлювати хоча б з огляду на проблему визначення поняття «слово» в японській мові, з якою межує проблема визначення частин мови. У зв'язку з категорією дієслова і, зокрема, з питанням про видові форми необхідно сформулювати чітку позицію стосовно таких понять, як «дієприслівник» та «дієприслівник передування⁹» в японській мові.

Як уже зазначалося, якщо й можна говорити про дієприслівник в японській мові, то не як про частину мови, а лише як про одну з дієслівних форм, яку для зручності кореляції можна називати «дієприслівниковою формою» (分詞形 /буншікей/), що є формою вираження передування однієї дії іншим. Це серединна форма дієслова на -て /те/.

Форма передування на -て /те/ утворюються у різний спосіб залежно від дієслівних закінчень. Цей спосіб утворення є аналогічним до способу утворення форми минулого часу та форми багатократного виду, розглянутої вище. Механізм утворення цих трьох форм зручно представляти у вигляді таблиці (Табл. 7).

Форма передування широко використовуються в усіх функціональних стилях. Її основним значенням є передування однієї дії (або стану) іншій. Окреслимо головну специфіку використання форми на -て /те/.

1. Якщо серединна форма відноситься до підмета головного речення (тобто головна дія і дія, виражена формою на -て /те/, виконуються одним і тим самим діячем), виражається проста послідовність дій або утворюється обставинний зворот, який не залежить від форми головного присудка:

⁹ «Деепричастие предшествования» у Б.П. Лаврентьєва [197, с.102-107; 198, с.85-88].

手紙を書いて、郵便局へ出しに行きます。
/Тегами-о кайте, ю:бінкьоку-е даші-ні ікімас/
Напишу листа і піду на пошту відправити його.

手紙を書いて、郵便局へ出しに行きました。
/Тегами-о кайте, ю:бінкьоку-е даші-ні ікімашіта/
Написав листа і пішов на пошту відправити його.

毎晩おいしいパンを買って食べます。
/Майбан ойшій пан-о катте табемас/
Щовечора купую смачні булочки та їм.

コーヒーは砂糖を入れて飲みます。
/Ко:хі:-ва сато:-о ірете номімас/
Каву я п'ю із цукром.

Таблиця 8

Утворення серединної форми, форм минулого часу та багатократного виду дієслів у сучасній японській мові

	Дієслово у словниковій формі (3-тя основа)	Серединна форма	Форма минулого часу	Форма багатократного виду
1	2	3	4	5
Перша дієвідміна	学ぶ /манаБУ/ вивчати 読む /йоМУ/ читати 死ぬ /шіНУ/ помирати	学んで /мананде/ 読んで /йонде/ 死んで /шінде/ 死ぬ	学んだ /мананда/ 読んだ /йонда/ 死んだ /шінда/ 死ぬ	学んだり /манандарі/ 読んだり /йондарі/ 死んだり / шіндарі/
	書く /каКУ/ писати 泳ぐ /ойоГУ/ плавати	書いて /кайте/ 泳いで /ойойде/ 泳いで	書いた /кайта/ 泳いだ /ойойда/ 泳いだ	書いたり /кайтарі/ 泳いだり /ойойдарі/
	話す /ханаСУ/ розмовляти	話して /ханашіте/ 話して	話した /ханашіта/ 話した	話したり /ханашітарі/
	話す /ханаСУ/ розмовляти	話して /ханашіте/ 話して	話した /ханашіта/ 話した	話したり /ханашітарі/

1	2	3	4	5
Друга ді- свід-міна	食べる /табеРУ/ їсти 見る /міРУ/ дивитися	食べて /табете/ 見て /міте/	食べた /табета/ 見た /міта/	食べた ^り /табетарі/ 見た ^り /мітарі/
Неправиль- ні дієслова	来る /КУРУ/ приходити	来て /кіте/	来た /кіта/	来た ^り /кітарі/
	する /СУРУ/ робити	して /шіте/	した /шіта/	した ^り /шітарі/

2. У випадку, якщо дія, виражена дієсловом у серединній формі, та дія, виражена присудком головного речення, виконуються різними діячами, форма на -て /те/ утворює підрядне речення причини:

少し雨が降って空気が澄んで気持ちいいです。
/Сукоші аме-га футте ку:кі-га сунде кімочі іі дес/
Пройшов дощ, стало чистим повітря. Приємно.

Серединна форма дієслова має два варіанти заперечення: *なくて* /на-куте/ та *ないで* /найде/. Перший варіант використовується для утворення підрядного речення причини, а другий – для вираження послідовності дій або для утворення обставинного звороту:

友達がなかなか来なくて少し心配でした。
/Томодачі-га наканака конакуте сукоші шімпай дешіта/
Приятель все не приходив, і я почав хвилюватися.

彼は何も演奏しないで退場しました。
/Каре-ва нані-мо енсо:шінайде тайджьо:шімашіта/
Він пішов з концерту, нічого не загравши.

3. Якщо дія, виражена дієсловом у серединній формі, та дія, виражена присудком головного речення, виконуються одним діячем, обидві дії повинні бути або контрольованими, або неконтрольованими діячем:

朝ごはんを食べて、大学へ行きました。
/Асагохан-о табете, дайгаку-е ікімашіта/
Поснідавши, пішов до університету.

ニュースを聞いて、びっくりしました。
/Ню:су-о кійте, біккурішімашіта/
Почув новини й жажнувся.

В якості ще однієї середньої форми може використовуватися 2-га основа дієслова¹⁰, або єднальна форма (中止形 /чю:шікей/).

У сучасній мові така єднальна форми стилістично характерна для письмового та усного офіційного мовлення. Окреслимо головні функції єднальної форми, утвореної 2-ю основою дієслова.

1. Позначення дії або стану, одночасних з дією або станом, які виражені головним присудком:

姉は英語を学び、妹はドイツ語を勉強する。
/Ане-ва ейго-о манабі, імо:то-ва дойцуго-о бенкьо:суру/
Старша сестра вивчає англійську мову, а молодша – німецьку.

Порядок розташування дієслів тут майже довільний, оскільки жодне з них не виражає передумання – всі дії відбуваються в одній часовій площині, а час виконання цих дій можна визначити за формою головного присудка.

2. Позначення послідовності дій:

売店で新聞を買い、電車に乗り込んだ。
/Байтен-де сімбун-о кай, денся-ні норіконда/
Купив у кіоску журнал і сів у потяг.

На відміну від серединної форми на -て /те/, серединна форма, утворена 2-ю основою дієслова, в сучасній мові не використовується у функції обставини. Функцію вираження причини ця форма виконує обмежено. При цьому час присудка підрядного речення можна визначити не тільки за присудком головного, але й за контекстом.

Видові форми одночасності утворюються шляхом додавання до 2-ї основи дієслів суфіксів な がら /нагара/ і つ つ /цуцу/. Ці форми виражають дії, які протікають одночасно і паралельно з головною дією:

¹⁰ Див. Табл. 7.

音楽を聞きながら、朝ごはんを食べました。
/Онгаку-о кікінагара, асагохан-о табемашіта/
Снідав, слухаючи музику.

オンラインで映画を観賞しつつ、チャットで雑談する。
/Онлайн-де ейга-о каншьо:шіцуцу, чятто-де дзацудансуру/
Переглядаю фільм он-лайн і спілкуюсь у чаті.

У таких конструкціях дія, виражена формою одночасності, і дія, виражена головним присудком, обов'язково виконуються одним і тим самим діячем. Другою особливістю конструкцій одночасності є те, що в них можуть виражатися лише дії – паралельність станів у такий спосіб не виражається. Третя особливість полягає в тому, що виражені дії відбуваються паралельно протягом усього періоду часу – головна дія не може мати моментальний характер.

Можна помітити, що іноді у конструкціях з *ながら(も)* /нагара (мо)/ і *つつ(も)* /цуцу (мо)/ таки виражаються стани, але це не конструкції одночасності, а протиставні конструкції:

狭いながらも楽しい我が家。
/Семайнагарамо таношії вага/
Букв.: Хоч і мала, зате весела наша хата;
Тісно, зате тепло / Де згода, там і догода (*прислів'я*).

Сполучник

У широкому розумінні, сполучник (*接続詞* /сецудзокуші/) – це службова невідмінювана частина мови, що поєднує слова, словосполучення та речення.

Розмаїття сполучників у сучасній японській мові, з одного боку, свідчить про її багатство як на граматичному, так і на лексичному рівні вираження змісту, а з іншого – створює численні проблемні ситуації як на рівні інтерпретації, так і на рівні генерування повідомлення. Цілком очевидно, що вдало обраний для вираження думки сполучник забезпечує адекватне розуміння цієї думки реципієнтами повідомлення за рахунок оптимального оформлення мовними засобами смислових зв'язків між частинами складного речення, а також між реченнями і навіть частинами тексту. Як уже за-

значалося, граматична синонімія є на сьогоднішній день відкритим питанням, а отже коли доводиться висловлювати судження про синонімічність на рівні граматичних конструкцій, то виникає безліч дискусійних моментів, причому навіть серед тих фахівців, які є носіями досліджуваної мови, не кажучи вже про лінгвістів-іноземців, що прагнуть здійснити наукову розробку цієї мови задля оптимального та адекватного висвітлення її будови з виходом у практику – з метою забезпечення відповідної бази для своїх співвітчизників, які працюють перекладачами або займаються вивченням цієї іноземної мови.

1) りんごを三つとみかんを五つ買いました。

/Рінго-о міццу то мікан-о іццу каімашіта/

Купив три мандарини і п'ять яблук.

2) 今度の休暇は、

ウクライナ及びベラルーシを旅行するつもりである。

/Кондо-но кю:ка-ва Укураіна ойобі Берару:ші-о рьоко:суру цуморі деару/
Протягом цієї відпустки маю намір подорожувати Україною та Білоруссю.

3) 体が丈夫で、しかも心も健全だ。

/Карада-га дзьо:бу де, шікамо кокоро-мо кендзен да/

І тіло міцне, і дух здоровий.

4) 天気が悪かったら、行かない。

/Тенкі-га варукатара, іканай/

Якщо буде погана погода, не поїдемо.

5) 天気が悪ければ、行かないほうがいい。

/Тенкі-га варукереба, іканай хо:га іі/

Якщо погана погода, ліпше не їхати.

6) 雨が降りました。それで、ピクニックは中止されました。

/Аме-га фурімашіта. Сореде, пікунікку-ва чю:ші саремашіта/

Пройшов дощ. Тому пікнік було скасовано.

7) 雨が降りましたから、ピクニックは中止されました。

/Аме-га фурімашіта кара, пікунікку-ва чю:ші саремашіта/

Оскільки пройшов дощ, пікнік було скасовано.

8) 朝から雨が降ったので、庭に出てきた蛙さんです。

/Аме-га футта ноде, ніва-ні дете кіта каерусан дес/
Ось жабка вилзла на подвір'я, бо дощик пройшов.

9) 大雨のため、週末23、24日の天体観望会を中止します。
/О:аме-но таме, шю:мацу ніджю:саннічі, ніджю:йокка-но
тентайкамбо:кай-о чю:ші шімас/

Через зливу Фестиваль спостереження за небесними тілами,
запланований на ці вихідні (23 та 24 числа), не відбудеться.

10) 雨のせいで作業が進んでいません。
/Аме-но сей-де сагю:-га сусунде імасен/
Через дощ не просувається робота.

Іноді на заваді адекватного використання сполучних засобів японської мови стає лексична синонімія, тобто виявлення спільної семантики і встановлення синонімічних зв'язків на рівні окремих сполучників (наприклад, сполучники と /то/ та ならびに /нарабіні/ у прикладах 1 і 2, а також から /кара/ та ので /ноде/ у прикладах 7 і 8; у прикладі 10 せい /сей/ – сполучне слово, синонімічне до сполучника ため /таме/ у прикладі 9). Дійсно, такі лексичні одиниці у переважній більшості випадків і перекладатися іншими мовами будуть однаково, але для виявлення специфіки кожного сполучного засобу (включаючи синтетичні) потрібно здійснювати аналіз на більш високому рівні мовної ієрархії – синтаксичному, тобто виявляти й порівнювати семантико-функціональні особливості синтетичних (асиндетичних; приклади 4 і 5) та аналітичних (сполучникових; приклади 1-3 та 6-10) єдналих засобів на рівні граматичної конструкції.

Необхідно передусім усвідомлювати, що сполучник опосередковує семантико-синтаксичні відношення сурядності й підрядності між словами у простому реченні, між предикативними одиницями складного речення та окремими реченнями. На відміну від сполучного слова, яке є повнозначною частиною мови, сполучник не є членом речення, не виконує дейктичної та анафоричної функції, не співвідноситься з антецедентом¹¹ [317, с.572].

☞ На класифікацію сполучників сьогодні існують різноманітні погляди. Зазвичай сполучники класифікують за чотирма критеріями.

¹¹ Антецедент – термін, запозичений з логіки, де він поєднується з консеквентом у межах складного імплікативного висловлювання типу «якщо... то...»: 春になれば、桜の花が咲く /Хару-ні нареба, сакура-но хана-га саку/ – *Якщо (коли) приходить весна, то квітне сакура*. Антецедент є частиною такого висловлювання з елементом «якщо» (春になれば /хару-ні нареба/), а консеквент – наслідком з елементом «то» (桜の花が咲く /сакура-но хана-га саку/).

1. За структурою виділяють прості, складні і складені сполучники. Прості сполучники – однослівні: と /то/ (*i, ta*), から /кара/ (*тому що*), けれども /кередомо/ (*але*), のに /ноні/ (*проти те що*), しかし /шікаші/ (*однак*), とき /токі/ (*коли*). Вони складають переважну більшість сполучників японської мови. Однослівних, але двокореневих (складних) сполучників у японській мові не існує. Японські складені сполучники переважно двослівні: それ||なら /соре нара/ (*у такому разі*), そこ||で /соко де/ (*тому*), する||と /суру то/ (*тоді*), ところ||が /токуро га/ (*проте*). Існують і трислівні: その||ため||に /соно таме ні/ (*через це*), その||故||に /соно юе ні/ (*через це*). Проте, оскільки питання про межі слова все іще залишається дискусійним, цей критерій наразі неможливо повною мірою застосувати при класифікації японських сполучників.

2. За походністю розрізняють непохідні та похідні сполучники. Похідні сполучники утворені від інших частин мови засобом десемантизації останніх (кон'юнкціоналізації): したがって /шітагатте/ (*отже*) – від дієслова 従う /шітагау/ (*слідувати за*); よって /йотте/ (*отже*) – від дієслова よる /йору/ (*наближатися*); その上 /соноуе/ (*більш того*) – від вказівника その /соно/ (*той*) та іменника 上 /уе/ (*верх*); につれて /ніцурете/ (*разом із*) – від відмінкової частки に /ні/ та дієслова 連れる /цуреру/ (*вести за собою*).

3. За способом уживання можна виділити одиничні, повторювані й подвійні (парні) сполучники:

出発までほんの少し余裕があったから、桜島を見にきた。

/Шюппацу-маде хон-но сукоші йою:-га атта кара,
Сакураджіма-о мі-ні кіта/

До відправлення було зовсім небагато часу, тому я прийшов подивитися місцину Сакураджіма.

試験も迫って時間も金もないのに、
面白そうな映画尽くして腹立たいです。

/Шікен-мо сематте, джікан-мо кане-мо най ноні, омошіросо:на
ейгадзукуші де харадаташі/

Іспит уже скоро, ще й ні грошей нема, ні часу, а тут самі тільки цікаві фільми йдуть. Це так дратує!

もし修理代が払えないのなら、自転車のチェーンぐらい自分でつけられる

ようになりましょう。

/Моші шю:рідай-га хараенай но нара, джітеншыа-но че:н гурай
джібун-де цукерареру йо:-ні нарімашьо:/

Якщо буває так, що немає чим заплатити за ремонт, давайте навчимося хоча б цеп на велосипед одягати самотужки.

4. За характером зв'язку всі сполучники поділяються на сурядні та підрядні. Серед сурядних можна розрізнити єднальні (そして /сошіте/ – *також*, 及び /ойобі/ – *та*), протиставно-допустові (しかし /шікаші/ – *однак*, か^д /га/ – *але*), приєднувально-пояснювальні (但し /тадаші/ – *проте*, つまり /цумарі/ – *іншими словами*) та розділові (或いは /аруйва/ – *або*, それとも /соретомо/ – *або*). А серед підрядних – причинні (なぜなら /надзенара/ – *ось чому*, から /кара/ – *тому*), наслідкові (したがって /шітагатте/ – *отже*, だから /дакара/ – *тому*), цільові (のに /ноні/ – *для того щоб*, ために /таме ні/ – *щоб*), допустові (のに /ноні/ – *попри те що*, にもかかわらず /німокакаварадзу/ – *незважаючи на те що*), пояснювальні (という /тою:/ – *такий як*, との /тоно/ – *такий як*), часові (とき /токі/ – *коли*, 際 /сай/ – *у випадку*), умовні (なら /нара/ – *якщо*, と /то/ – *якщо*) [197, с.248-249].

Поза сумнівом, така класифікація є зручною, у певному розумінні, при вивченні японської мови носіями слов'янських мов, оскільки спрямована на забезпечення оптимальної кореляції із вітчизняною лінгвістичною терміносистемою. Проте, тоді у системі категорії саме японського сполучника намічаються деякі суперечності, що спонукає звернутися до класифікацій японських дослідників. Так, Кіеда Масуїчі пропонує виділити насамперед два великі підкласи сполучників: сурядні (並列的接続詞 /хейрецутекі сецудзокуші/) та умовні (条件的接続詞 /джьо:кентекі сецудзокуші/), або причинні (因果的接続詞 /інгатекі сецудзокуші/), сполучники. Серед сурядних він розрізняє такі розряди: суто сурядні (同格的 /до:какутекі/, 並列的 /хейрецутекі/), приєднувальні (累加的 /руйкатекі/, 添加的 /тенкатекі/) та розділові (選択的 /сентакутекі/). Серед умовних (причинних) – сполучники прямого зв'язку (順説的 /джюнсецутекі/, 順態的 /джюнтайтекі/) та сполучники зворотного зв'язку (逆説的 /гякусецутекі/, 逆態的 /гякутайтекі/) [147, с.334-335].

На основі різних варіантів класифікації сформувалася система основних семантико-функціональних розрядів сполучників у сучасній японській мові.

1. Кондиційні та причинно-наслідкові сполучники (条件と因果関係を示すもの /джьо:кен-то інгаканкей-о шімесу моно/):

а) сполучники прямого зв'язку (順接的接続詞 /джюнсецутекі сецудзокуші/), виражають причинно-наслідковий зв'язок: だから /дакара/ – *ось чому*, それで /соредє/ – *i тому*, そこで /сокоде/ – *i тоді*, したがって /шітагатте/ – *отже*, すると /отже/ – *отже*, *i тоді* тощо.

換気をしようと窓を開けた。すると、
照明の光に誘われた虫がいっぱい入ってきた。

ЛКанкі-о шійо: то мадо-о акета. Суруто, шьо:мей-но
хікарі-ні сасоварета муші-га іппай хайтте кіта/
Відчинив вікно для провітрювання.
Аж на світло поналітало повно комах.

б) сполучники зворотного зв'язку (逆接的接続詞 /гякусецутекі сецудзокуші/), виражають такий тип зв'язку, коли наслідки не відповідають очікуванням: が /га/ – але, けれども /кередомо/ – але, しかし /шікаші/ – однак, かしながら /шікашінагара/ – однак, のに /ноні/ – попри те що, とはいえ /товаіе/ – хоча, протє тощо.

彼らは同僚である。とはいえ、それほど仲がいいというわけでもない。
ЛКарера-ва до:рьо: деару. Товаіе, сореходо нака-га іі тою: ваке деванай/
Вони колеги по роботі. Протє не можна сказати, що в них
такі вже дружні взаємини.

2. Сполучники сурядності (並列的接続詞 /хейрецуतेкі сецудзокуші/):

а) власне сурядні сполучники (並列的接続詞 /хейрецуतेкі сецудзокуші/), поєднують сполучувані компоненти в однаковій позиції, тому порядок їх розташування не має значення: また /мата/ – також, і, および /ойобі/ – та, ならびに /нарабіні/ – та, а також тощо.

現在はまさに不況の時代であるし、また失業者も多い。

ЛГендзай-ва масані фукьо:-но джідай деару ші, мата шіцугьо:шя-мо оой/
Зараз дійсно важкий в економічному плані період, і безробітних чимало.

б) єднальні сполучники (添加的接続詞 /тенкатекі сецудзокуші/), використовуються для перераховування компонентів у певній просторовій, часовій чи іншій послідовності, тому зміна порядку розташування компонентів викликає зміну змісту: しかも /шікамо/ – до того ж, その上 /соноуе/ – до того ж, більш того, さらに /сарані/ – до того ж, більш того, おまけに /омакені/ – на додачу, なお /нао/ – іще, それから /сорекара/ – до того ж, а також тощо.

荷物が多くて、その上雨まで降ってきて大変でした。

ЛНімоцу-га оокуте, соноуе аме-маде футте кіте тайхен дешіта/
Нелегко ж мені було: ніс багато речей, та ще й дощ пішов!

в) розділові сполучники (選択的接続詞 /сентакутекі сецудзокуші/), використовуються для вибору однієї з двох чи більше можливостей: または

/матава/, それとも /соретомо/,あるいは /аруйва/,もしくは /мошікува/ – чи, або.

今日は時間的に、あるいは立場的に拘束されて、やりたいことを十分にやることができないでしょう。

/Коннічі-ва джікантекі-ні, аруйва тачібатекі-ні ко:сокусарете, ярітай кото-о джю:бунні яру кото-га декінай дешьо:/

На сьогоднішній день мене обмежує час чи положення у суспільстві, і я не можу на повну силу робити те, що хочу.

3. Конверсійні сполучники (轉換を示すもの /тенкан-о шімесу моно/), використовуються для зміни ходу розмови: さて /сате/ – *отож*, ところで /токороде/ – *до речі*, ときに /токіні/ – *часом*, では /дева/ – *отже*, それでは /соредева/ – *у такому разі* тощо.

Серед сполучників багато таких, що утворилися шляхом конверсії з інших частин мови. Слід відрізнити сполучники від прислівників та сполучникових часток:

この間、モンゴルへ行ってきました。

ところで、モンゴルと言ってすぐに 思い出すのは何でしょうか。

/Коноайда, Монгору-е ітте кімашіта. Токороде, Монгору то ітте сугуні омойдасу но-ва нан дешьо: ка/

Нещодавно побував у Монголії. До речі, коли кажуть «Монголія», що одразу згадується?

Частка

Частки (助詞) – службова незмінна частина мови, що виражає додаткові логічні, модальні й емоційні відтінки у висловлюванні. Частки характеризуються тісним зв'язком із прагматичною установкою мовця, його емоційним станом. На відміну від прислівника, частка не прилягає, а є прикомпонентною, тобто тяжіє до певного члена речення або речення в цілому, не має самостійної синтаксичної функції. Дискусійним є питання наявності у частки власної семантики [317, с.660].

☞ Частки сучасної японської мови традиційно поділяють на чотири розряди.

1. Відмінкові частки (格助詞 /какудзьоші/). Приєднуючись до субстантивів, вони показують їх позицію у реченні; іноді приєднуються до прикметної форми простих та службових дієслів, до субстантиватора の /но/ та серединної форми дієслова на -て /те/ :

机の上に本がある。
/Цукуе-но уе-ні хон-га ару/
На столі є книга.

ウクライナには西にカルパティア山脈、南にクリミア山脈がある。
/Уукраїна-ніва ніші-ні Карупачіасаммяку,
мінамі-ні Куріміасаммяку-га ару/
В Україні на заході є Карпати, а на півдні – Кримські гори.

授業があわってから、皆といっしょにあそぶ。
/Джюгьо:-га оватте-кара, мінна-то ішшьоі ге:му-о суру/
Коли закінчуються заняття, разом з усіма граю в ігри.

Головні відмінкові частки: は /ва/ – називний тематичний відмінок; が /га/ – називний рематичний відмінок; の /но/ – родовий (присвійний) відмінок; を /о/ знахідний відмінок; に /ні/ – давальний відмінок, відмінок напряму, відмінок мети; と /то/ – сумісний відмінок; から /кара/ – вихідний відмінок; で /де/ – орудний відмінок, відмінок місця виконання дії; まで /маде/ – граничний відмінок; へ /е/ – спрямовуючий відмінок; より /йорі/ – вихідно-порівняльний відмінок; によって /нійотте/ – орудний відмінок.

2. Сполучні частки (接続助詞 /сецудзокудзьоші/). У ряді концепцій так називають флексії. Виконують функцію, подібну до функції сполучників. Формують синтетичні засоби поєднання предикативних частин речення (Табл. 9).

Таблиця 9

Система сполучних часток у сучасній японській мові

Сполучні частки кондиційного та причинно- наслідкового зв'язку	прямого зв'язку (順説 /джюнсецу/)	-たら /тара/, -ば /ба/, -て /те/ (-で /де/)
	зворотного зв'язку (逆説 /гякусецу/)	-ても /темо/ (-でも /демо/)
Сурядні сполучні частки (並列 /хейрецу/)		-て /те/, -ながら /нагара/, -し /ші/, -たり /тарі/ (-だり /дарі/), -ば /ба/, -が /га/, -けれども /керedomo/

3. Прислівникові частки (副助詞 /фукуджьоші/). Додають певного конотативного значення: *さえ* /сае/ – *навіть*¹², *でも* /демо/ (*だって* /датте/) – *навіть*, *しか* /шіка/ – *тільки*, *きり* /кірі/ – *лише* (*далі стан не змінюється*), *だけ* /даке/ – *тільки*, *ばかり* /бакарі/ – *всього лише*, *ほど* /ходо/, *くらい* /курай/ – *настільки*, *まで* /маде/ – *аж*, *など* /надо/ – *такий як*, *なり* /нарі/ – *чи*, *やら* /яра/ – *чи*, *か* /ка/ – *чи*, *も* /мо/ – *аж*, *こそ* /косо/ – *саме*.

4. Заклучні (експресивні) частки (終助詞 /шю:джьоші/). Будучи розташованими в кінці речення, впливають на емоційне забарвлення усього речення: *な* /на/ (*なあ* /на:/), *よ* /йо/, *ぞ* /дзо/, *ぜ* /дзе/, *と* /то/, *わ* /ва/, *の* /но/, *か* /ка/, *ね* /не/, *さ* /са/.

За позицією у реченні частки поділяються на дві групи: препозиційні й постпозиційні. Препозиційних часток порівняно небагато, і роль їх є відносно невеликою – вони, зазвичай, уточнюють чи доповнюють значення, виражене іншими засобами, у тому числі постпозиційними частками. Постпозиційні частки, навпаки, представлені великою групою різних лексичних одиниць, що виконують різноманітні функції, у тому числі формотворчі.

1. Препозиційні частки. До препозиційних часток відносяться такі слова як *ただ* /тада/, *たった* /татта/ – *тільки*, *単に* /танні/ – *просто*, *усього лише*, *正に* /масані/ – *саме*, *точно*, *丁度* /чо:до/ – *точно*, *рівно*, *専ら* /моппара/ – *винятково*, *тільки*, *たとえ* /татае/, *もし* /моші/ – *якщо*, *仮に* /каріні/ – *хоча б*¹³ та деякі інші.

Препозиційна частка може відноситися лише до одного слова, перед яким вона розташовуються, або до словосполучення чи речення:

すみません。ただ試してみただけです。
/Сумімасен. Тада тамешіте міта даке дес/
Вибачте. Я тільки спробував.

準備の時間はただ一日しかなかった。
/Джюмбі-но джікан-ва тада ічінічі шіка накатта/
На приготування я мав усього лише один день.

У цих прикладах вживання *ただ* /тада/ є факультативним, оскільки ця частка лише підкреслює значення, достатньо виражене іншими частками – *だけ* /даке/ та *しか* /шіка/.

¹² Тут подаються орієнтовні (приблизні) варіанти перекладу часток, оскільки, як зазначено на початку підрозділу, питання наявності у частки власної семантики є дискусійним на сьогодні.

¹³ Такі частки, як перелічені тут три останні, можна також вважати складовими парних сполучників.

症状のために起きられずにいるのを単に怠けているのではないかと思
込み、小言を吐いてしまうようなことはよくみられます。

/Шьо:джьо:-но таме-ні окіраредзу-ні іру но-о
тання намакетеіру но деванай ка то омойкомі, когото-о
хайте шімау йо:на кото-ва йоку міраремас/

Часто можна спостерігати, як люди обурюються через те, що хтось не
може встати з ліжка, оскільки вважають, що то, мабуть, не симптоми
захворювання,
а лише лінощі.

この活動への初回参加となった1999年9月から、今年で丁度10周年を
迎えることになりました。

/Коно кацудо:-ено шьокайсанка-то натта сенкю:хякукю:джю:кю:нен
кугацу-кара, котоші-де чо:до джю:шю:нен-о мукаеру кото-ні нарімашіта/
Цьогоріч минає рівно десять років від вересня 1999-го,
коли ми вперше взяли участь у цій діяльності.

紛争を専ら平和的手段によって解決する。

/Фунсо:-о моппара хейватекішюдан-нійотте кайкецусуру/
Вирішувати конфлікт виключно мирними засобами.

2. Постпозиційні частки. Постпозиційні частки поділяються на три під-
групи:

а) обмежувальні частки: だけ /даке/, ばかり /бакарі/, まで /маде/, のみ
/номі/, しか /шіка/;

б) підсилювальні й тематичні частки:こそ /косо/, さえ /сае/, も /мо/, は /ва/.

в) заключні (експресивні) частки: よ /йо/, な /на/, ね /не/, さ /са/, の /но/,
もの /моно/ тощо.

Серед перерахованих тут часток найважливішу роль в інформаційній
мові відіграють обмежувальні частки. Деякі обмежувальні частки за сво-
їми граматичними властивостями близькі до формальних іменників (ばか
り /бакарі/, だけ /даке/, まで /маде/ та інші. Усі обмежувальні частки здатні
витіснити показники називного та знахідного відмінків. Вони далі можуть
розташовуватися або після показників інших відмінків, або перед ними.
Підсилювальні частки також мають здатність витіснити показники назив-
ного й знахідного відмінків, однак на відміну від обмежувальних часток, як
правило, з'являються за показниками інших відмінків.

Частка だけ /даке/, що слідує безпосередньо за іменником, має обмеж-
увальне значення «тільки». Іменник, оформлений виключно だけ /даке/,
може виступати в ролі рематичного підмета чи прямого додатку:

私たち同級生10人が招待されていたのに、彼女だけ来なかった。

/Вагашітачі до:кю:сей джю:нін-га шьо:тайсаретеіта ноні,
каноджьо даке конакатга/
Каноджьо даке конакатга/

Були запрошені ми, десятеро однокурсників, і тільки вона не прийшла.

コーヒーだけ持ってきてください。

/Ко:хі: даке мотте кіте кудасай/
Принесіть тільки каву.

Якщо після іменника з наступним だけ /даке/ з'являється який-небудь відмінковий показник (окрім は /ва/), то така конструкція завжди виражати-ме рему, тобто нову інформацію:

彼だけが来ました。

/Карє даке-га кімашіта/
Прийшов тільки він.

彼だけを信じてください。

/Карє даке-о шінджіте кудасай/
Вірте тільки йому.

彼だけに教えてください。

/Карє даке-ні ошіете кудасай/
Розкажіть тільки йому.

Показники непрямих відмінків (всі окрім は /ва/ та が /га/) можуть передувати だけ /даке/:

この料理は、東京でだけ堪能できる味だ。

/Коно рьо:рі-ва, То:кьо:-де даке танно:декіру аджі да/
Смаком цієї страви можна по-справжньому насолодитися лише в Токіо.

東京にだけ住んでいることは、幸せなのだろうか？

/То:кьо:-ні даке сунде іру кото-ва, шіавасе нано даро: ка/
Чи справді щасливі ті, хто живе тільки в Токіо?

Хоч частка だけ /даке/ і є обмежувальною, її семантика дозволяє виражати також міру й ступінь, а не лише точну кількість:

ここにある物は、食べたいだけ食べてもいいです。

/Коко-ні ару моно-ва, табетай даке табетемо іі дес/
Усе, що тут є, можна їсти стільки, скільки захочете.

古い建築物はあるだけ見てみたいです。
/Фуруй кенчікубуцу-ва ару даке міте мітай дес/
Я б хотів дивитися пам'ятки архітектури стільки,
скільки б їх не було.

Частка ばかり /бакарі/ може виражати приблизну кількість, обмеження й межу, а також обмеження з конотативним відтінком осуду чи жалю.

今年も100キロばかり歩いてみたくなってしまった。
/Котоші-мо хяккіро бакарі аруйте мітаку натте шіматта/
Цього року також захотілося спробувати пройти пішки
близько ста кілометрів.

最近の若者ときたら遊んでばかりいて、
勉強にはあまり興味がないような気がする。
/Сайкін-но вакамоно токітара асонде бакарі іте,
бенкьо:-ніва амарі кьо:мі-га
най йо:на кі-га суру/

Таке враження, що останнім часом молоді люди тільки й роблять, що розважаються, а навчанням майже не цікавляться.

Частки だけ /даке/ й ばかり /бакарі/ слід відрізняти від причинних сполучників だけに /дакені/ й ばかりに /бакаріні/.

Частка しか /шіка/ вживається виключно із заперечною формою присудка:

学生は3人しか来なかった。
/Гакусей-ва саннін шіка конакатта/
Прийшло тільки троє студентів.

これは日本でしか買えないものだ。
/Коре-ва Ніхон-де шіка каенай моно да/
Цю річ можна придбати лише в Японії.

しか /шіка/ входить до складу складених часток よりしか /йорішіка/ та だけしか /дакешіка/, що мають аналогічне вживання і більш експресивне забарвлення.

Підсилювальні й тематичні частки слідують за тим чи іншим членом речення, підсилюючи чи уточнюючи у певному відношенні його значення. Усі ці частки можуть стояти за відмінковим показником, окрім показника називного відмінка. Коли підсилювальна частка слідує за іменником у загальному відмінку (тобто без відмінкового показника), сполучення «іменник + частка» потенційно може бути або іменником у називному тематичному відмінку (витіснений показник は /*wa*/), називному рематичному (витіснений показник が /*ga*/), або іменником у знахідному відмінку (витіснений показник を /*o*/). Окрім загальних для всієї групи підсилювальних часток властивостей, кожна з них має свої відтінки значення і різний ступінь вираженості цих відтінків, а також свої власні позиційні особливості.

こそ /*koso*/ – частка, що підкреслює й уточнює значення слова, до якого приєднується, і може мати як тематичну, так і рематичну функцію. Характерною позицією *こそ* /*koso*/ у реченні є розташування після іменника з відмінковим показником, однак в окремих випадках відмінковий показник може з'являтися за часткою. Показники називних відмінків часткою *こそ* /*koso*/ зазвичай витісняються і не можуть їй передувати.

この点にこそ、
アジアにおける地域安全保障構造をデザインする意義がある。

/Коно тен-ні косо, Аджіа-ні океру чіікіандзенхошьо:ко:дзо:-о
дедзаінсуру ігі-га ару/

Саме в цьому аспекті полягає сенс розробки механізму забезпечення регіональної безпеки в Азії.

ちよつとこの前の日曜は用事でムリだったので、今度こそ見に行くぞ！

/Чотто коно мае-но нічійо:-ва йо:джі-де мурі датта ноде, кондо
косо мі-ні іку дзо/

Минулої неділі я не зміг, бо мав справи, але цього разу неодмінно піду подивитись!

そうしてこそ立派な人間です。

/Со: шіте косо ріппана нінген дес/

Лише той, хто робить так, може вважатися справжньою людиною.

さえ /*cae*/ може бути як тематичною, так і рематичною часткою, що підкреслює значення. Вона має дві головні функції: підкреслення екстремальної ситуації (при цьому присудок або має форму заперечення, або виражає негативну дію) та вираження достатності умови в підрядних реченнях умови, найчастіше з присудком у формі на ば /*ba*/.

漢字はおろか、ひらがなさえ読めない
/Канджі-ва орока, хірагана сае йоменай/
Не може прочитати навіть абетку хірагана,
не кажучи вже про ієрогліфи.

素人にさえ負けた。
/Шіро:то-ні сае макета/
Програв навіть початківцю.

この薬さえ飲めば、病気は治ります。
/Коно кусури сае номеба, бь:кі-ва наорімас/
Ви одужаєте. Варто лише випити ці ліки.

高くさえなければ売れるはずです。
/Такаку сае наkereба уреру хадзу дес/
Це має добре продаватися. Головне, щоб не було дорого.

でも /демо/ також може бути як тематичною, так і рематичною часткою. Вона вживається в таких значеннях: виділення одного з членів речення з-поміж інших як найкращої ілюстрації; підкреслення повноти, вичерпного характеру перерахування або свободи вибору; указівка на один з можливих варіантів у реченнях, що виражають запрошення до спільної дії або пояснення причини (у таких прикладах *でも* /демо/ не виявляє підкреслювального характеру, а навпаки, пом'якшує категоричність висловлювання; тоді частка *でも* /демо/ не може бути замінена жодною з інших підкреслювальних часток).

専門家にでもできない問題があります。
/Семмонка-ні демо декінай мондай-га арімас/
Існують проблеми, які не можуть вирішити навіть фахівці.

どんな人とでも仲良くします。
/Донна хіто-то демо накайокушімас/
Встановлюю добрі стосунки будь з ким.

旅行にでも行ってこようかな。
/Рьоко:-ні демо ітте койо: ка на/
Може мені в подорож з'їздити?

お茶でも飲みませんか。

/Оця демо номімасен ка/
Може вип'ємо чаю?

Заклучні частки вживаються переважно в розмовному мовленні. Вони замикають речення і виражають різні модально-експресивні відтінки.

Частка よ /йо/ розташовується за заклучною формою дієслова чи прикметника, або безпосередньо за іменною частиною складеного іменного присудка і може виражати категоричне ствердження чи вигук, спонукання, звертання (переважно у публіцистичному стилі).

その靴、僕のだよ。
/Соно куцу, боку-но да йо/
Ті туфлі – мої.

もう8時ですよ。そろそろ出かけないと。
/Мо: хачіджі дес йо. Соросоро декакенай то/
Уже восьма. Мусимо вирушати.

やめようよ。
/Ямейо: йо/
Припини!

若者よ！がんばれ！
/Вакамоно йо. Гамбаре/
Молодь! Не шкодуймо сил!

Заклучна частка ね /не/ може виражати некатегоричне ствердження та завершувати будь-яке висловлювання, що вимагає підтвердження чи згоди співрозмовника.

それはそれでいいと思いますね。
/Соре-ва соре-де ій то омоімас не/
Я вважаю, що так воно буде нормально, правда?

一緒に行きましょうね。
/Ішсьюні ікімашьо: не/
Підемо разом, чи не так?

明日も来てくれるね。
/Ашіта-мо кіте куреру не/
Ти ж і завтра прийдеш?

Частка な /на/ виражає: вигук, категоричне твердження, прохання (після ввічливих форм наказового способу), питання, що вимагає підтвердження співрозмовника.

恥ずかしいな！
/Хадзукашій на/
Соромно!

そうだろうな。
/Со: даро: на/
Мабуть, що так.

私にもくださいな。
/Ваташі-німо кудасай на/
І мені дайте, будь ласка.

Частки ぞ /дзо/ та ぜ /дзе/ зустрічаються тільки у мовленні чоловіків і виражають попередження, включаючи погрозу чи передчуття, а іноді – запрошення. Частка かしら /кашіра/, навпаки, притаманна жіночому мовленню (виражає питання, сумнів, коливання, прохання), як і частка わ /ва/ (виражає упевнене твердження). Частка の /но/ виражає питання, さ /са/ (головним чином у чоловічому мовленні) – підкреслення загальновідомості того чи іншого факту, сумнів тощо. Частка かい /кай/ уживається тільки при приязному звертанні до близьких людей і виражає питання.

Як можна переконатися, функціональні особливості заключних часток визначаються, переважно, експресивно-стильовими чинниками.

Існує група часток, омонімічних заключним часткам та іншим службовим частинам мови, проте вони виконують дещо інші функції. Це такі частки як ね /не/, さ /са/, の /но/, だの /дано/, ですね /десне/ та деякі інші. За сукупністю ознак їх можна назвати інтерпозиційними частками (間投詞 /канто:ші/). Інтерпозиційні частки вживаються не наприкінці, а у середині речення (після того чи іншого члена) для залучення уваги співрозмовника до визначеної частини висловлювання, спонукання співрозмовника до підтвердження висловлювання в цілому. Від заключних часток інтерпозиційні відрізняються тим, що ніяк не пов'язані зі структурою речення. Тому проведення чіткого розмежування між заключними й інтерпозиційними частками виявляється ускладненим у випадках, коли висловлювання характеризується неповнотою складу та/або нестандартною побудовою:

一応可能のようだ。田中さんの場合だけね。

/Лчіо: кано:-но йо: да. Танакасан-но баай даке не/

В принципі, таке можливо. Тільки у випадку пана Танаки, звісно ж.

Інтерпозиційні частки вживаються тільки у повсякденному розмовному мовленні, а надмірне їх уживання надає мовленню просторічного забарвлення.

Надзвичайно важливим з точки зору теоретичного осмислення є з'ясування питання взаємовідношення постпозиційних сполучників і часток у сучасній японській мові.

Сполучники є групою службових елементів, які вживаються постпозиційно і не мають інтонаційно-фонетичної та синтаксичної самостійності. Вони виражають структурно-смысловий зв'язок між частинами складних речень чи вказують на відношення між однорідними членами речення.

Частки мають ті ж ознаки службових слів, але виконують інші функції, серед яких найважливішими є:

1) внесення додаткових модально-експресивних відтінків у значення цілого речення (ね /не/, よ /йо/, ぞ /дзо/, とも /томо/);

2) внесення додаткових смыслових відтінків у значення тих компонентів речення, до яких частки безпосередньо приєднуються (さえ /сае/, こそ /косо/, でも /демо/, ばかり /бакарі/ тощо);

3) субстантивація окремих компонентів речення (の /но/, もの /моно/, こと /кото/).

Хоча сполучники й частки мають досить чітку функціональну відокремленість, між ними існує певний взаємозв'язок, оскільки деякі службові слова можуть вживатися у різних синтаксичних функціях – як у функції сполучника, так і у функції частки. Такі біфункціональні службові слова можна поділити на три групи.

До першої групи входять одиниці, що виконують функцію сполучника або частки залежно від типу одиниць, що обслуговуються. Приєднуючись до окремого члена речення, таке службове слово реалізує функцію частки, яка вносить додатковий смысловий відтінок. Постпозиційно оформлюючи підрядне речення, воно виконує функцію сполучника, який поєднує це підрядне речення із головним.

子供どころか大人でも理解しにくい描写がしばしば見られるという。

/Кодомо докорока отона демо рікайшінікуй бьо:шыя-га шібашіба
мірареру тою:/

Кажуть, що часто можна зустріти такі описи,
які важко зрозуміти навіть дорослій людині,
не кажучи вже про дітей.

母から連絡があったとき全然驚かなかったどころかやっぱりね、
と当然のことのように受け止めました。

/Хаха-кара ренраку-га атта токі дзэндзен одороканакатта
докоро ка яппарі не, то то:дзен-но кото-но йо:-ні укетомемашіта/
Коли від мами надійшла ця звістка, він не тільки не здивувався, а
сприйняв усе як звичайну річ, на яку розраховував.

До другої групи біфункціональних службових слів належать частки, що можуть виступати як сполучниками підрядності, так і сполучниками сурядності (か /ка/, も /мо/, でも /демо/, と も /томо/). Обслуговуючи один член речення, вони виконують функцію частки (も /мо/, でも /демо/, と も /томо/ – підсилювальної, а か /ка/ – питальної). Коли ж частки цієї групи обслуговують не один, а два й більше членів речення, вони надають кожному із них один і той самий смисловий відтінок та пов'язують їх між собою спільністю синтаксичної позиції. Між цими членами речення встановлюються відношення синтаксичної однорідності. У цьому випадку частка виконує сполучникову функцію (виступає сполучником).

建物が残ったことよりも、電気も車もなかった時代に
ここで生き抜いた昔の人に脱帽です。

/Татемоно-га нокотта кото йорімо, денкі-мо курума-мо накатта
ждідай-ні коко-де ікінуйта мукаші-но хіто-ні дацубо: дес/
Мене не стільки захоплює те, що залишилися будівлі, скільки люди, які
виживали тут у ті часи, коли не було ані електроенергії, ані автомобілів.

У тих випадках, коли частки か /ка/, も /мо/, でも /демо/, と も /томо/
обслуговують не окремих членів речення, а цілі речення чи предикативні
частини складних речень, вони виконують функції підрядних сполучників.

雪道ではスタッドレスタイヤが安全でも過信は禁物です。

/Юкімічі-дева сутаддоресутайя-га андзен демо, кашін-ва кіммоцу дес/
На засніженій дорозі нешипована гума безпечна, але надмірно
довіряти їй не можна.

Третю групу біфункціональних службових слів складають одиниці, функціональна реалізація яких залежить від того, як виражені сполучувані ними синтаксичні одиниці. Відомо, що одиниці мови можуть мати або експліцитне, або імпліцитне вираження. Сполучники-частки, які складають перші дві групи, позначають зв'язок між синтаксичними одиницями, що мають матеріальне вираження у конкретній мовній формі: у вигляді членів речення, частин складного речення чи самостійних речень. Сполучники-частки третьої групи відрізняються тим, що вживаються після кінцевого

присудка у позиції, характерній для емоційно-експресивних часток, які виражають відношення мовця до всього висловлювання в цілому. Таке вживання сполучника у функції заключної частки є характерним для сучасної розмовної японської мови. У цьому випадку сполучник можна розглядати як засіб зв'язку значеннєвого змісту експліцитно вираженої частини висловлювання з тим, що повинно бути повідомлене у подальшому, але фактично не повідомляється, а лише імплікується мовцем з тих чи інших причин. Ці причини можуть бути як лінгвістичними (наприклад, бажання уникнути тавтології), так і позамовними (соціальні чи індивідуально-особистісні аспекти мовної ситуації).

親に結婚を反対されているのだけれど。
/Оя-ні кеккон-о хантайсарете іру но да кередо/
Батьки виступають проти мого шлюбу, але...

Часто вживання сполучників у функції емоційно-експресивних часток зумовлено явищем інверсії. При інверсії головна частина складного речення виноситься на початок висловлювання, а підрядна йде після неї і має у своєму складі сполучник. Проте, нехарактерною для сполучника позицією є кінцева відносно всього висловлювання, а для заключної частки – це типово. Таким чином, вживання сполучника в інвертованих синтаксичних конструкціях істотно наближає його до функціональної конверсії, до перетворення на заключну частку. Це й зумовлює необхідність розрізняти сполучники у функції кінцевих часток і сполучники, які виконують свою основну синтаксичну функцію у конструкціях з ненормативним порядком розташування членів речення.

Зв'язка

Зв'язки – це службові слова, що утворюють складений присудок і виражають його граматичні значення (час, спосіб дії, заперечну форму) або іншими словами, його граматичні ознаки аналітичним способом. Оскільки роль зв'язок виконують службові дієслова (дієслова у функції службових), вони мають послаблене лексичне значення або другорядну функцію, порівняно з частиною присудка, яка корелює зі зв'язкою.

Зв'язки у лінгвістиці прийнято поділяти на такі розряди:

1) повнозначні (вторинна смислова функція у семантиці присудка);

2) логічні (чиста функція існування);

3) напівабстрактні (дієслова з послабленим лексичним значенням).

В японському мовознавстві зв'язки першого розряду традиційно вважають службовими дієсловами, які приєднуються до основного дієслова через його серединну форму (-ていく /те іку/, てくる /те куру/, -てしまう /те шімау/). Що ж до другого та третього розряду, то їх прийнято називати «власне зв'язками» та «модальними зв'язками» відповідно.

Власне зв'язки, наприклад, である /деару/, です /дес/, だ /да/, -でございます /дегодзаймас/ (ввічлива), -でござる /дегодзару/ (архаїчна), виражають тільки граматичне значення, а за своїм походженням відносяться до дієслів.

Зв'язки у складеному іменному присудку вживаються після іменника або напівпредикативної частини і називаються, відповідно, іменною частиною присудка:

私が生まれた町はキエフです。
/Вагаші-га умарета мачі-ва Кіефу дес/
Місто, в якому я народився, – Київ.

キエフの町はとてものにぎやかだ。
/Кіефу-но мачі-ва тотемо нігіяка да/
Київ – гомінливе місто.

それは現在の私たちの課題である。
/Соре-ва гендзай-но ваташітачі-но кадай деару/
Це є наразі нашим завданням.

Слід мати на увазі, що іменні присудки виражають не тільки значення якості та стану, але й широкий спектр інших значень залежно від лексико-граматичних властивостей зв'язок.

Зв'язка є обов'язковим елементом побудови речення, присудок якого виражений іменною частиною мови (включаючи напівпредикативний прикметник), щоправда, з метою створення особливого стилістичного ефекту загострення уваги реципієнта інформації саме на семантиці іменної частини, зв'язку часто випускають. Це явище отримало в японській лінгвістичній науці назву «体言止 /тайгендоме/» («закінчення незмінюваною частиною мови») і є особливо притаманним публіцистичному-та розмовному стилям:

祭は見物人で大にぎわい。
/Мацурі-ва кембуцунін-де дайнігівай/
Сила-силенна людей на святі!

Модальні зв'язки (або «модальні закінчення») також відіграють важливу роль, оскільки виражають ставлення мовця до того, що він висловлює.

Насамперед слід сказати, що існують модальні форми звичайних зв'язок: *です* /дес/ → *でしょう* /дешьо:/; *だ* /да/ → *だろう* /даро:/; *である* /деару/ → *であろう* /деаро:/; *でございます* /дегодзаймас/ → *でございますよう* /дегодзаймашьо:/. Ці форми передають модальне значення невпевненості, припущення або некатегоричності:

田中さんは今日来ないでしょう。

/Танакасан-ва кьо: конай дешьо:/

Мабуть, пан Танака сьогодні не прийде.

たぶん、とてもとてもうれしいんだろう。

/Табун тотемототемо урешій н даро:/

Мабуть, він дуже-дуже радий.

Окрім того, до цієї категорії належать слова або словосполучення, які регулярно займають у реченні позицію зв'язки, але окрім вираження граматичних значень часу, способу дії, виражають також різні види модальних значень, що витікають з їхнього лексичного значення. Це, наприклад, зв'язки *らしい* /рашій/ (*схоже що*), *にほかならない* /ніхоканаранай/ (*ніщо інше як*), *にちがいない* /нічігайнай/ (*не інакше як*) та ін. Перконатися в тому, що це саме зв'язки, а не інші частини мови (і не звичайні сполучення слів) можна, звернувши увагу на усталеність форми їх уживання: *らしい* /рашій/ використовується тільки в стверджувальній формі (звідка у питальній), а *にほかならない* /ніхоканаранай/ та *にちがいない* /нічігайнай/ – виключно у заперечній. За рахунок власної семантики модальні частки не можуть виражати ані ствердження, ані заперечення, ані аспектуальності. Ці граматичні категорії виражаються основною формою присудка, що передедує зв'язці, а сама модальна зв'язка вказує лише на особисте ставлення мовця до висловлюваного, на те, як він це сприймає (як достовірне, логічно обґрунтоване, вірогідне, бажане тощо):

母親が子供をしかるのは、愛情があるからにほかならない。

/Хахаоя-га кодомо-о шікару но-ва, айджьо:-га ару кара ніхоканаранай/

Те, що мати сварить дитину, це ніщо інше, як вияв любові до неї.

何も思い浮かばないとしたら、それは熱意が足りないにほかならない。

/Нані-мо омойукабанай тошітара, соре-ва нецуї-га

таранай ніхоканаранай/

А якщо нічого не спадає на думку,
то найвірогідніше, вам не вистачає наполегливості.

Коротко розглянемо функціональні особливості деяких модальних зв'язок на конкретних прикладах актуального використання.

Зв'язки *かもしれない* /камошіренай/, *かもわからない* /камовакаранай/ (вірогідно, не виключено) виражають припущення із порівняно невисоким ступенем упевненості (може трапитися так, а може й інакше). У реченні ці зв'язки використовуються так само, як і зв'язки *でしょう* /дешьо:/ та *だろう* /даро:/ (похідні від власне зв'язок) після форм теперішньо-майбутнього часу, минулого часу та іменної частини складеного іменного присудка:

宇宙人はいるかもしれないが、コンタクトするのは危険。
/Учю:джін-ва іру камошіренай га, контакутосуру но-ва кікен/
Прибульці може й існують, але контактувати з ними небезпечно.

「あり得ないことがあるかもわからない」という声が次第に大きくなっている。

／«Аріенай кото-га ару камовакаранай»
тою: кое-га шідайні о:кіку натте іру/
Дедалі більше можна почути, що трапляються навіть речі,
які в принципі трапитися не можуть.

Зв'язки *にちがいない* /нічігайнай/, *にそうない* /нісо:най/ (напевне, найвірогідніше), виражають високий ступінь вірогідності припущення. Як правило, використовуються в монологіях, а от у якості відповіді на питання співрозмовника не вживаються:

完璧な幸せを手に入れる方法がどこかにあるにちがいない。
/Кампекіна шіавасе-о те-ні іреру хо:хо:-га докока-ні ару нічігайнай/
Напевне, такі існує спосіб стати повністю щасливим.

らしい /рашій/ виражає припущення, яке базується як на особистих спостереженнях, так і на даних, отриманих з інших джерел. Використанням цієї зв'язки мовець дає зрозуміти, що не бере на себе відповідальності за достовірність висловлювання. *らしい* /рашій/ використовується або після іменної частини складеного іменного присудка, або після простих (без суфікса *-ます* /мас/) форм теперішньо-майбутнього чи минулого часу дієслів та прикметників: *するらしい* /суру рашій/ (схоже, що зробить), *したらしい* /шіта рашій/ (схоже, що зробив), *親切らしい* /шінсецу рашій/ (схоже,

доброзичливий), 親切だったらしい /шінсецу датта рашій/ (схоже, був доброзичливим).

Зв'язку らしい /рашій/ слід відрізнати від суфікса -らしい /рашій/ зі значенням «притаманний комусь». Прикметники, утворені за допомогою цього суфікса, на відміну від омонімічної зв'язки, мають як стверджувальну, так і заперечну форму, а також усі часові форми: 男らしい /отокорашій/ (мужній, гідний чоловіка), 男らしくない /отокорашікунай/ (нечоловічий, негідний чоловіка), 男らしかった /отокорашікатта/ (був мужнім, було по-чоловічому), 男らしくなかった /отокорашікунакатта/ (не був мужнім, не було по-чоловічому). Як зв'язка らしい /рашій/ використовується тільки у стверджувальній формі і дуже рідко в питальній. В окремих випадках можна спостерігати зовнішнє співпадання прикметника, утвореного за допомогою суфікса -らしい /рашій/, і складеного іменного присудка зі зв'язкою らしい /рашій/:

あの人は大学生らしい。

/Ано хіто-ва дайгакусей рашій/

Схоже, що та людина – студент / Та людина схожа на студента.

Субстантиватор

Субстантиватори – це службові слова, за допомогою яких у реченні субстантивуються (тобто уподібнюються в синтаксичному відношенні до іменників) дієслова, прикметники або навіть цілі підрядні означальні речення. Субстантиватор займає позицію після відповідного дієслова, прикметника або підрядного речення, які формально виступають в ролі означення до субстантиватора.

Службові слова цього класу – це просубстантивні частки, які, не змінюючи основних категоріально-граматичних особливостей предикатів, дають можливість використовувати їх у позиції підмета або додатка. Це означає, що до складу цих несубстантивних синтаксем можуть входити такі відмінкові частки, як が /га/, を /о/, に /ні/, що займають позицію після субстантиваторів, а також службові слова, наприклад, は /ва/ (прислівникова частка), こそ /косо/, など /надо/, と /то/, や /я/, そして /сошіте/, たいして /тайшіте/ тощо [210].

Означення з субстантиватором の /но/, こと /кото/, もの /моно/ тощо утворюють субстантивний комплекс, який може сполучатися з відмінковими частками й займати в реченні позицію підмета.

Головні значення комплексу «означення + こと /кото/» можна описати у такий спосіб.

1. Субстантивована дія:

星を見ることは興味深い。
/Хоші-о міру кото-ва кьо:мібукай/
Споглядати зорі – пізнавально.

僧侶、業者、施主という立場を見つめられたことは勉強になった。

/Со:рьо, гьо:шя, сешю тою: тачіба-о міцумерарета
кото-ва бенкьо:-ні натта/

Те, що за мною уважно стежили, коли я був монахом, підприємцем та організатором, дечого мене навчило.

2. Об'єкт дії:

夫に愛人がいたことを知った女性が飛び降り自殺をした。

/Отто-ні айджін-га іта кото-о шітта
каноджьо-га тобіоріджісацу-о шіта/

Дізнавшись про те, що чоловік мав коханку, вона викинулася з вікна.

Підмет головного речення може стояти як перед субстантивним комплексом, так і після нього:

彼女は僕が自分以上に目標達成することを信じてくれた。

/Каноджьо-ва боку-га джібун іджьо:ні мокухьо:тассейсуру
кото-о шінджіте курета/

僕が自分以上に目標達成することを彼女は信じてくれた。

/Боку-га джібун іджьо:-ні мокухьо:тассейсуру кото-о
каноджьо-ва шінджіте курета/

Вона повірила в те, що я зроблю все й навіть більше
у досягненні своєї мети.

Головні значення комплексу «означення + の /но/» реалізуються у таких випадках.

1. Субстантивована дія:

新しいパソコンを買うのは楽しみです。
/Атарашій пасокон-о кау но-ва таношімі дес/
Купувати новий комп'ютер приємно.

2. Об'єкт дії:

先月買ったのはパソコンです。
/Сенгецу катта но-ва пасокон дес/
Те, що я придбав минулого місяця, – це комп'ютер.

3. Діяч:

このパソコンを買ったのは私です。
/Коно пасокон-о катта но-ва ваташі дес/
Цей комп'ютер придбав я.

4. Місце:

このパソコンを買ったのは秋葉原です。
/Коно пасокон-о катта но-ва Акіхабара дес/
Цей комп'ютер я придбав в Акіхабара.

5. Час:

このパソコンを買ったのは先月です。
/Коно пасокон-о катта но-ва сенгецу дес/
Цей комп'ютер я придбав минулого місяця.

У деяких випадках субстантиватори є взаємозамінними, але, наприклад, коли субстантиватор «*の* /но/» використовується у значенні особи, місця, часу, то він не може бути заміненим на *こと* /кото/ (чи *もの* /моно/). Замість субстантиватора в таких випадках можуть вживатися повнозначні іменники *人* /хіто/ (*людина*), *所* /токоро/ (*місце*), *場所* /башьо/ (*місце*), *時間* /джікан/ (*час*), *時* /токі/ (*час*) та інші:

その調査、回答してくれた人は誰ですか。
/Соно чьо:са, кайто:шіте карета хіто-ва даре дес ка/
Хто ті люди, що дали відповіді на запитання анкети?

申込みができる時間はいつですか。
/Мо:шікомі-га декіру джікан-ва іцу дес ка/
В який час можна подавати заявки?

Субстантиватор *もの* /моно/, так само як *の* /но/ та *こと* /кото/, утворює з передуючим йому означенням комплекси, які виступають в реченні у ролі

підмета або додатку. Як самостійне слово 物 /моно/ має значення «*річ, предмет*». Субстантивні комплекси, утворені за допомогою もの /моно/ мають такі значення:

1. Субстантивована дія чи ознака: 昨日買ったもの /кіно: катта моно/ (куплене вчора), 面白いもの /омошірой моно/ (цікаве).

2. Об'єкт дії:

子供が一番恐れているものは何ですか。

/Кодома-га ічібан осорете іру моно-ва нан дес ка/

Чого понад усе боятися діти?

Варто пам'ятати, що субстантиватори не завжди взаємозамінні, і враховувати, зокрема, такі відмінності у використанні もの /моно/, /の /но/ та こと /кото/.

1) もの /моно/ не може замінити собою こと /кото/, оскільки не виражає змісту дії або події;

2) майже в усіх випадках もの /моно/ можна замінити на /の /но/, але зворотна заміна не завжди можлива, оскільки /の /но/ має відносно та вказівне значення («*той, який*», «*той, що*»), тобто позначає один предмет із багатьох однакових, а もの /моно/ зазвичай позначає усю сукупність предметів чи осіб (або який завгодно предмет чи особу), яким притаманна та чи інша якість:

新しいものを買いたい。

/Атарашій моно-о кайтай/

Хочу купити щось нове.

新しいのを買いたい。

/Атарашій но-о кайтай/

Хочу купити те, що нове (а не те, що старе).

Субстантивация – явище багатопланове. В японській мові можна виділити три рівні субстантивациї:

1) лексичну субстантивацию, коли одна із граматичних форм дієслова чи прикметника функціонально використовується в якості іменника;

2) синтаксичну субстантивацию, коли субстантивуються дієслова чи прикметники разом із залежними словами;

3) окремих рівень лексичної субстантивациї, який переходить на синтаксичний рівень, коли дієслово чи прикметник формально набуває ознак іменника шляхом приєднання субстантиваторів こと /кото/ й /の /но/.

Субстантиватори *こと* /кото/ й *もの* /моно/ з огляду на конструкції, у складі яких вони використовуються, можна беззаперечно віднести до категорії службових іменників, які походять від відповідних повнозначних і частково втратили власне лексичне значення, набувши натомість граматичного, а от частини мовна приналежність субстантиватора *の* /но/ є дещо проблемною, оскільки цей субстантиватор зовсім не має власної семантики і, відповідно, сам по собі нічого не виражає і не з чим не асоціюється. Однак його синтаксичні функції повністю аналогічні всім іншим субстантиваторам. Не виключено, що саме існування в японській мові такої лексичної одиниці, як *の* /но/, і стало підставою для виділення субстантиватора як окремої частини мови, переважно, за синтаксичною ознакою.

Дійсно, як уже говорилося, семантико-синтаксичні властивості субстантиваторів настільки схожі, що в багатьох випадках одну одиницю можна замінити іншою. Однак існує низка особливостей, нехтувати якими не можна. Так, головною особливістю субстантиватора *の* /но/ є властивість вказувати на конкретні предмети, дії або вчинки. На відміну від *の* /но/, *こと* /кото/ характеризується функцією узагальнення ситуації, дій, що розпочинаються й закінчуються у неозначений термін. *もの* /моно/ вказує переважно на об'єкт дії, його характеристику:

もう少し大きいのはありませんか。

/Мо:сукоші о:кій но-ва арімасен ка/

А немає трохи більшого?

何か人のためになることをしたい。

/Наніка хіто-но таме-ні нару кото-о шітай/

Хочу зробити щось корисне для людей.

買っても使わないものは、買わないようにしている。

/Каттемо цукаванай моно-ва, каванай йо:ні шіте іру/

Намагаюся не купувати речей, якими

потім не буду користуватися.

Особливий розряд складають двовалентні субстантиватори з аппозитивним значенням, які можуть вважатися також сполучниками чи сполучними словами. Серед них найчастотнішими є *ところ* /тогоро/ та *場合* /баай/. Для позначення просторово-часового або логічного зв'язку між двома подіями використовують конструкцію з *ところ* /тогоро/.

空港は両替不可能で20分歩いたところに銀行があるといます。

/Ку:ко:-ва рьо:гаефукано: де ніджюппун аруйта
·токоро-ні гінко:-га ару то і:мас/
Каже, що в аеропорту неможливо обміняти гроші,
а у 20 хвиликах ходи є банк.

ご飯を食べているところに電話がかかってきた。
/Лохан-о табете іру токоро-ні денва-га какатте кіта/
Коли я їв, задзвонив телефон.

「その他」は、「その他」の前にある言葉と後ろにある言葉と並列、対等の関係にあることを示す場合に使われる。[657]

/«Соно хока»-ва, «соно хока»-но мае-ні ару котоба то ушіро-ні ару котоба то хейрецу, тайто:-но канкей-ні ару кото-о шімесу баай-ні цукавареру/
«Окрім того» використовується у випадках, коли хочуть показати, що висловлене до «окрім того» і висловлене після перебувають у сурядних, рівнозначних відношеннях.

Вигук

Вигук – незмінне слово, яке слугує для вираження емоцій та інших реакцій на мовленнєві та немовленнєві стимули.

Серед лінгвістів досі тривають суперечки щодо визначенням вигуку. Учені не схильні визначати вигук як спонтанний викрик, інтенсивну реакцію на зовнішній світ, яка властива як людині, так і тварині. Більш-менш усталеною вважається думка про те, що вигуки є конвенційними засобами, тобто такими, які вимагають оволодіння (засвоєння) перед використанням. Найпростіші вигуківі висловлювання японської мови, які можна вживати у найпоширеніших ситуаціях: やや /яя/ (о! / ах!), さあさあ /са:са:/ (овва! / отакої!), おいおい /ойой/ (гей, стривайте!), はいはい /хайхай/ (так-так! / добре!).

Вигуки розміщені на периферії мовних знаків. Це підтверджується доволі тісним зв'язком вигуків із жестами.

Щодо проблеми лінгвістичного статусу вигуків у європейському мовознавстві існують чотири основні точки зору, за якими вигуки класифікуються як:

- 1) повноправна частина мови (М.В. Ломоносов, О.О. Шахматов, В.В. Виноградов);
- 2) підвид прислівників;

3) специфічний розряд службових слів, т.з. «часток мови» (О. Есперсен);
4) особливий лексико-семантичний розряд слів мови, який стоїть поза частинами мови (О.М. Пешковський, Ф.І. Буслаєв, В.О. Богородицький, Г. Пауль).

Вигуки використовуються для безпосередньої передачі почуттів та волевих імпульсів, реакцій. Характеризуються підвищеною експресією. Не називаючи емоцій, вигуки досить зрозуміло передають їх.

Ось деякі вигуки, які ілюструють полісемантичність значень вигукових слів: ええ? /ee/ (що? / як? / ого!), それはそれは /соревасорева/ (овва! / отакої! / це ж треба!), もしもし! /мошімоші/ (агов! / алло!), こら! / кора! (гей! / агов! / стривай!), まあ! /ма:/ (прошу! / більш-менш!), あのう / ано:/ (ну... / послухайте!), どうこいしょ /доккойшьо/ (ох! / а все ж таки...).

О.С. Дибовський виділяє наступні характерні риси для вигуків [115]:

1) вигуки – це слова-речення, завжди самостійні висловлювання у своєму первісному вживанні, що пояснює виявлення у вигуків властивостей, характерних для речень;

2) вигуки не здатні встановлювати синтаксичні зв'язки з іншими словами.

Часто вигуки, маючи зовсім різні значення, різняться лише інтонаційно:

まあ、お待ち下さい。

/Ма:, омачі кудасай/

Будь ласка, зачекайте. → *вираження прохання*

まあ、言うことを聞いて。

/Ма:, іу кото-о кійте/

Ну вислухай же мене! → *вираження спонукання*

まあ、びっくりした。

/Ма:, біккурішіта/

О, яка несподіванка! → *вираження здивування*

まあ、歩いて帰ることにしよう。

/Ма:, аруйте каеру кото-ні шійо:/

Давай, може, пішки підемо додому? →

→ *вираження нерішучості, невпевненості*

3) вигуки не мають жодних граматичних показників, їм не властиві граматичні категорії часу, виду, способу, відмінку та ін. Щоправда, в японській мові можна виділити розряд адвербіалізованих вигуків з граматичними

показниками, властивими для дієслів (ぞっとする /дзоттосуру/ – здригну-
тися, いらいらする /іраірасуру/ – дратуватися, нервувати), прислівників
(ちくしょうと /чікушьо:тто/ – розлютившись, ほと /хатто/ – захоплено).

Якщо говорити про синтаксичну позицію, то вигуки можуть розмішувати-
ся на початку, в середині та в кінці фрази:

さあさあ、おあがりください。

/Са:са:, оагарі кудасай/

Будь ласка, проходите.

しばらく歩いていると、ほらっ、いたじゃないか!

/Шібараку аруйте іру то, хора, іта джянай ка/

Трішки пройшов, і... А, от ти де!

馬鹿を言うな、まったく...

/Бака-о іу на, маттаку/

Не кажи дурниць! От же ж...

Вигуки часто входять до складу речення в результаті цитування, у ви-
гляді прямої мови і можуть займати майже всі синтаксичні позиції, найчас-
тіше – позиції прямого додатку та обставин:

彼は「なるほど」と頷いた。

/Каре-ва «Наруходо» то унадзуйта/

Він кивнув головою, мовляв, зрозуміло.

サーシャ君は「困ったなあ」としか言えなかった。

/Са:шякун-ва «Коматта на:» то шіка іенакатта/

«От, халепа!», – тільки й міг сказати Сашко.

Входження вигуків до складу речення призводить до їх синтаксичної
асиміляції – адвербіалізації або номіналізації (залежно від синтаксичної по-
зиції). Номіналізація вигуків полягає у використанні звукового комплексу
вигуків як імені, наприклад:

—なるほど。

/Наруходо/

Зрозуміло.

—何ができるほどなのだろう。

/Нані-га наруходо на но даро:/

І що ж тобі «зрозуміло»?

Вигуки в японській мові складаються або виключно з голосних звуків, які можуть бути як короткими, так і довгими (あ /a/, ああ /a:/, お /o/, おお /o:/, え /e/, ええ /e:/), або з голосних та приголосних звуків (わあ /wa:/, ほう /ho:/, あれ /are/, いやはや /iyahaya/). Вигуки можуть складатися з одного, двох, трьох чи більше складів.

В японській графічній системі вигуки зазвичай записуються абеткою хірагана, а за необхідності їх виділити – абеткою катакана. У стилістичних цілях іноді використовують ієрогліфічний запис вигуків.

Поповнення складу вигуків відбувається, здебільшого, шляхом:

1) інтер'ективації (набуття вигукових ознак невигуковими висловлюваннями або їхніми частинами);

2) створення нових вигуків з уже існуючих;

3) запозичення вигуків з інших мов.

О.С. Дибовський виділяє шість головних розрядів вигуків: емоційні, етикетні, вигуки-відповіді, вигуки волевиявлення, контактні та ритмодинамічні [115].

Емоційні вигуки можна поділити на:

а) ті, що виражають позитивну оцінку фактів дійсності (しめた /шімета/, しめしめ /шімешіме/ – ура! / браво!; ばんざい /бандзай/ – ура!; やれやれ /яреяре/ – ху-х! / слава Богу!);

б) ті, що виражають негативну оцінку явищ дійсності: おやおや /оая/ – Боже мій! / оце такої!; しまった /шіматта/, こまった /коматта/ – тьфу! / от, дідько!; まあ /ма:/ – ой!;

в) ті, що виражають нейтральні емоції: あれ /аре/, あら /ара/ – ну й ну! / оце так-так!;

г) інтелективно-перцептивні реакції: ああ /а:/, なるほど /наруходо/ – ось воно що! / зрозуміло! / ще б пак!;

д) ті, що вживаються у випадку невпевненості, з метою уточнення: え /е/, へ /хе/, ふん /фун/, なに? /нані/.

Етикетні вигуки: おはよう /охайо:/ – *Доброго ранку!*; おめでとう /оме-дето:/ – *Вітання!*; サンキュ /санкю/ – *Дякую*; ごめん /гомен/ – *Вибачте*.

Вигуки-відповіді:

а) стверджувальні: はい /хай/, はあ /ха:/ – так! / ага!; ああ /а:/, オーケー /о:ке:/ – *добре; о'кей!*;

б) заперечні: いえ /іе/, いや /ія/ – ні!; なに /нані/, なんだと /нандато/ – *та ні! / ну ні! / що?!*

Вигуки волевиявлення:

а) інтенційні вигуки (слугують для об'єктивації волевих імпульсів суб'єкта – рішучості, намагання виконати дію або розпочати її виконання: どれ /доре/, どら /дора/ – *Ну-мо!* / *Ну ж бо!*; さあ /са:/, いざ /ідза/ – *Ну!*;

б) наказові вигуки: しい /шій/ – *Геть!*, ほら /хора/, これ /коре/ – *Дивись!* / *Бачиш!*;

в) заборонні вигуки: こら /кора/, まった /матта/, やめて /ямете/ – *Припини!*;

Контактні вигуки: おい /ой/, もしもし /мошімоші/ – *Послухайте!* / *Гей!*;

Ритмодинамічні вигуки: よいしょ /йойшьо/, どっこいしょ /доккойшьо/ – *Раз-два!* / *Взяли!* / *Гоп-а!*

Певною мірою можлива диференціація вигуків у японській мові також на стилістичному рівні. Так, ばんざい /бандзай/ та あわれ /аваре/ близькі до високої стилістичної тональності. くそ /кусо/, ばかやろう /бакаяро:/, あばよう /абайо:/, これ /коре/, ほら /хора/ тощо зустрічаються лише у побутовому мовленні. Архаїчний відтінок мають вигуки あわれ /аваре/, これはしたり /коревашітарі/, なむさん /намусан/. До неологізмів відносять グッドバイ /гуддобай/, サンキュ /санкю/ та інші запозичені вигуки.

У підгрупах контактних вигуків та вигуків-відповідей існує диференціація за ступенем ввічливості.

Отже, вигуки – це надклас синтаксично незалежних, морфологічно незмінних слів, загальна категоріально-граматична функція яких визначається їх завданням виступати у спілкуванні в ролі неподільних символів (сигналів), особливих – неномінативних та непонятійних – знаків емоцій та волевиявлення, психічних та фізіологічних відчуттів, реакцій на навколишнє середовище та ситуацію спілкування. Вигуки використовуються для безпосередньої передачі почуттів та вольових імпульсів, психічних та фізіологічних відчуттів та реакцій, оцінок стимулів-подразників.

СИНТАКСИС

Головні проблеми синтаксису сучасної японської мови

Якщо говорити про сучасну синтаксичну науку, слід насамперед зазначити, що вона, увібравши в себе здобутки попередніх епох й акумулювавши різні концепції, постає розмаїтою за своїми напрямками і тенденціями, а це, у свою чергу, вмотивовує прагнення лінгвістів, зокрема, унормувати синтаксичну термінологію з метою її адекватного застосування і розуміння, запропонувати найоптимальніші шляхи інтерпретації кожного синтаксичного явища.

Ці головні проблеми не минули й японського мовознавства: на сьогоднішній день подолання труднощів, пов'язаних з лінгвістичною терміносистемою, є одним з найактуальніших завдань мовознавців Японії. Як ілюстрацію можна навести цікаве застереження японських есперантистів, що передує короткому словнику лінгвістичних термінів: «Цей «Список лінгвістичних термінів» є продуктом узагальнення вивчення лінгвістичної термінології. Пояснення до кожного терміну дібрано з різноманітної лінгвістичної літератури на матеріалі мови есперанто та японської мови і витлумачено самотужки. <...> Слід застерегти, що спиратися на цей матеріал при написанні рефератів та інших наукових робіт з мовознавства не варто» [316]. Це та багато інших подібних тверджень свідчать про те, що лінгвістична термінологія в Японії є наразі галуззю, розробленою не до кінця, і причини такого стану слід шукати, насамперед, в особливостях процесу історичного розвитку японської науки про мову.

Синтаксична наука в цілому пройшла у своєму розвитку кілька етапів, що пов'язано з відповідними науковими парадигмами [316]. У часи *елементно-таксонімічної парадигми* в основі тлумачення синтаксичних оди-

ниць перебувало виділення окремих складників певного утворення (Аристотель, стоїки, Геродіан та ін.). Саме у цей час актуальним було питання про таксонімію тих елементів, які корелювали з тими чи іншими елементами судження, наприклад, суб'єкт (主体 /шютай/, 表現主体 /хьо:геншютай/) = підмет (主語 /шюго/); предикат (述部 /джюцубу/) = присудок (述語 /джюцуго/¹⁴). Заміна елементно-таксонімічної парадигми системно-структурною, що бере початок з кінця XIX ст., актуалізувала цілий ряд питань, з-поміж яких значущими вважаються розмежування ієрархічних рівнів мови, окреслення структурних складників кожного з них і розгляд мови у своїй внутрішній потенції як самодостатнього витвору (Ф. де Соссюр та ін.).

Початок XX ст. ознаменувався появою *філософії екзистенції*, яка актуалізувала питання взаємодії людини з природою, суспільством і богом, а це, у свою чергу, зумовило посилення антропоцентричного фактора при розгляді синтаксичних явищ. Це, на нашу думку, дало початок розвитку в японських лінгвістів вельми цікавих поглядів на сутність мови взагалі і синтаксису зокрема. Так, за словами Амеція Таміо, «мова – це гра, в яку грає людина. Мова є знаковою системою, використовуючи яку людина встановлює послідовність подій. Мова – це потенціал, закладений у мозок людини від природи, і він належить виключно людям. Мова належить людині і слугує засобом вираження її активності. <...> Граматика, по суті, зводиться до синтаксису. <...> Оскільки не існує граматики без синтаксису, то виходить, що постулати європейських граматик жодного разу не транспонувалися на граматику японської мови» [452].

Кожна наукова парадигма передбачала відповідний підхід до розгляду синтаксису мови. Елементно-таксонімічний відповідав повністю завданням логіко-граматичного, в межах якого вирізняються кілька етапів (створення раціональних універсальних граматик, перехід до національно-синтаксичних пошуків з визначенням особливостей національно-мовної репрезентації певного явища). Водночас, активізація порівняльно-історичного методу зумовила постання формально-граматичного підходу, коли за основу береться форма з усіма її аспектами навантаження [316].

Так, зокрема, той самий Амеція Таміо звертає увагу на те, що в світі існує понад 6 тисяч мов, і їх усі неможливо укласти в рамки суто європейського світобачення, суто європейських поглядів на феномени людини та мови, адже існують й такі моделі членування реальності, які не відповідають відображеним у жодній європейській мові – якщо здійснити масштабний пошук, то в світі можна знайти чималу кількість доволі специфічних мов. Попри це, японський дослідник не відкидає того значення, яке мають

¹⁴ Термін на позначення поняття «предикат» потребує наразі уточнення: обидва слова, і «述語 /джюцуго/», і «述部 /джюцубу/» можуть інтерпретуватися як «присудок» (член речення).

для сучасного світу європейські мови, але, разом з тим, застерігає, що повсякчас здійснювати аналіз виключно за популярними нині принципами європейської лінгвістики не є доцільним [452]. Це зайвий раз підтверджує те, про що уже неодноразово говорилося при науковому висвітленні граматичних явищ сучасної японської мови: ні в якому разі не можна накладати на будову японської мови кальки інших національних мов.

Кінець XIX ст. приніс із собою формування *психологічного підходу* до розгляду синтаксичних явищ, пов'язаного з ім'ям німецького лінгвістичного філософа В. фон Гумбольдта (1767-1835), який неодноразово наголошував на значущості мови у духовному розвитку народу, оскільки мова описує навколо народу коло, мова – це дух народу [98]. Ідеї саме цього лінгвіста стали відправними для поглядів О.О. Потебні (1835-1891), який цілком виправдано витлумачував речення як аперцепцію почуттів. Номінативно-екзистенційна наукова парадигма ґрунтувалася на трьох концептуальних засадах: 1) теорія номінації; 2) теорії референції; 3) теорії мовленнєвих актів.

Номінативно-екзистенційна наукова парадигма актуалізувала вивчення прагматики речення і формування *прагматичного синтаксису*, який сьогодні, на жаль, мало опрацьовується в Україні. Що ж до Японії, то можна констатувати, що така галузь, як прагматика, є об'єктом пильної уваги фахівців різного профілю, але чи не найпопулярнішим є вивчення її саме з лінгвістичних позицій. Так, терміни «プラグマティックス /пурагуматік-кусу/» та «語用論 /гойо:рон/» функціонують паралельно та мають відносно однакове змістове наповнення, проте ряд дослідників все ж зазначає, що між ними можна вбачати таку різницю, як між «макропрагматикою» та «мікропрагматикою» відповідно [455]. У будь-якому разі, здебільшого, японські лінгвісти доходять спільної думки про те, що у дослідженнях з прагматики, яка має на меті трактування вмотивованої людської поведінки, визначне місце належить проблемам лінгвістичного характеру, причому фрейм дослідження необхідно визначати як такий, що враховує питання, починаючи від семантики слова і закінчуючи такими непростими для інтерпретації галузями, як мовленнєва поведінка, прагматичний потенціал висловлювання та синтаксис зв'язного мовлення [524].

Сучасний стан синтаксичних досліджень характеризується широким розгалуженням напрямів синтаксису. Традиційним напрямом є *структурно-статичний*, який розглядає синтаксичну будову словосполучень і речень, їхні типи й ознаки, структурні схеми, не пов'язані з контекстом і ситуацією мовлення [316]. Зрозуміло, що такий напрям навряд чи може вважатися перспективним, якщо говорити про дослідження синтаксису японської мови – контекст та ситуація тут відіграють надзвичайно важливу роль. У цьому можна легко переконатися, проаналізувавши хоча б деякі принципи

побудови окремого речення та цілого комунікативного акту з огляду на такі параметри, як статус та роль комунікантів (立場 /тачіба/, 社会的地位 /шякайтекічі/, 社会的役割 /шякайтекіякуварі/), ситуацію спілкування (場 /ба/) та зміст повідомлення (内容 /наййо:/) [481, с.136-142].

Так, при вираженні прохання співрозмовник виконує дію (行動 /ко:до:/) на користь (利益 /рієкі/) мовця, але оскільки право вирішувати (決定権 /кеттейкен/) належить співрозмовникові, то у таких ситуаціях в першу чергу слід приділяти увагу використанню етикетних мовних засобів (敬語 /кейго/), особливо коли співрозмовником є вища за рангом особа (上位者 /джьо:ішя/) ¹⁵ (Табл. 10).

Таблиця 10

Відповідність етикетних мовних засобів рівневі співрозмовника

Рівень співрозмовника (相手レベル /айтереберу/)	Етикетний мовний засіб (敬語表現 /кейгохьо:ген/)
- 1 (нижчий за мовця)	~してもらえる? (~してくれる?) /шіте мораеру (шіте куреру)/
0 (рівний із мовцем)	~してもらえますか (~してくれますか) /шіте мораемас ка (шіте куремас ка)/
+ 1 (вищий за мовця)	~していただけますか (~させていただきますか) /шіте ітадакемас ка (шіте мораемас ка)/
+ 2 (істотно вищий за мовця)	~していただけますでしょうか (~させていただきますでしょうか) /шіте ітадакемас дешьо: ка (шіте кудасаімас дешьо: ка)/

Як видно з таблиці, параметром «рівень співрозмовника», визначається, зокрема, вибір форми дієслова (проста чи ввічливо-нейтральна), вибір відповідного формального засобу категорії директиву. Окрім того, від рівня співрозмовника частково залежить і те, до якого типу за метою висловлювання належатиме продуковане речення.

Але, виявляється, ще більш важливим у таких ситуаціях є те, наскільки доцільний мовленнєвий твір (文話 /бунва/) буде створено, ураховуючи такі конситуативні чинники, як соціальна роль співрозмовника та його позиція у суспільстві, а також їх зв'язок зі змістом прохання (依頼内容 /райнай-йо:/), що визначає рівень природності (当然性 /то:дзёнсей/) повідомлення. Так, якщо порівняти ситуації, коли просять ручку у друга і коли просять її

¹⁵ 行動 /ко:до:/, 決定権 /кеттейкен/ та 利益 /рієкі/ є трьома ключовими параметрами при визначенні стратегії побудови комунікативного акту засобами японської мови.

у викладача, або ж коли у викладача просять ручку і коли звертаються до нього ж з проханням позичити гроші, структура мовленнєвого твору буде визначатися не стільки рівнем ввічливості самих етикетних засобів, скільки природністю ситуації спілкування. Отже, при мовленнєвій дії прохання, доцільна (з огляду на конситуативні чинники) побудова мовленнєвого твору є набагато важливішою за вибір ввічливого засобу відповідного рівня.

Таблиця 11

Механізм визначення рівня змісту повідомлення

Комунікативна ситуація	Характер діяльності співрозмовника	Природність	Рівень змісту повідомлення
1. Замовити каву в офіціанта. 2. Запитати номер колії у працівника станції. 3. Поставити питання викладачу стосовно змісту лекції.	Обов'язок, робота	Висока	- 1
1. Попросити офіціанта принести води. 2. Попросити працівника станції пошукати речі, випадково залишені в поїзді. 3. Попросити викладача перевірити ваш реферат.	Не є прямим обов'язком, але у широкому розумінні – робота	Наявна	0
1. Попросити офіціанта розмінити для вас гроші. 2. Попросити працівника станції доглянути деякий час за вашим багажем. 3. Позичити у викладача книгу, яка не має відношення до занять.	Майже ніяк не пов'язана з обов'язками чи роботою	Низька	+ 1
1. Попросити офіціанта сходити купити вам цигарок. 2. Попросити працівника станції понести ваш багаж до зупинки таксі. 3. Попросити викладача стати поручителем вашої грошової позики.	Не має жодного відношення до обов'язків чи роботи	Відсутня	+ 2

У зв'язку з цим постає потреба введення такого додаткового параметру, як рівень (обтяжливості) змісту повідомлення (用件レベル /йо:кенреберу/). Його співвідношення із рівнем співрозмовника (相手レベル /айтереберу/) визначає модель побудови мовленнєвого твору для вираження прохання. У Табл. 11 показано, як визначається рівень змісту повідомлення у певній комунікативній ситуації з урахуванням характеру діяльності співрозмовника.

Наступні приклади показують, як рівень змісту повідомлення співвідноситься з рівнем співрозмовника.

1. Часто трапляється так, що навіть якщо рівень співрозмовника + 1, рівень змісту повідомлення буде - 1, якщо повідомлення має безпосереднє відношення до службових обов'язків співрозмовника (викладача просять ще раз пояснити те, що було незрозуміло).

2. Якщо, перебуваючи в універмазі, ви запитали, де знаходиться туалет, у працівника служби інформації, то рівень змісту вашого повідомлення буде - 1, якщо ж ваше питання було адресоване продавцю (наприклад, з відділу косметики), то рівень змісту повідомлення буде 0, незважаючи на те, що в обох випадках рівень співрозмовника буде однаковий (0).

Мовленнєва практика свідчить, що рівень змісту повідомлення як такий не має безпосереднього відношення до рівня ввічливості мовних засобів, що використовуються у повідомленні. Якби це було не так, то, замовляючи каву, офіціанту казали б «コーヒーもらえる? /ко:хі: мораеру?/», принести води його просили б у формі «お水もう一杯もらえますか /омідзу мо:іппай мораемас ка/», розміняти гроші - у формі «両替していただけますか /рьо:гаешіте ітадакемас ка/», а піти купити цигарок - «タバコを買ってきていただけないでしょうか /табако-о катте кіте ітадакенай дешьо: ка/». Однак, оскільки в більшості випадків офіціант має рівень співрозмовника 0, то, адресуючи йому повідомлення змісту згаданих вище рівнів, кажуть «コーヒーもらえますか /ко:хі: мораемас ка/», «お水もう一杯もらえますか /омідзу мо:іппай мораемас ка/», «両替してもらえますか /рьо:гаешіте мораемас ка/» і «タバコを買ってきてもらえませんか /табако-о катте кіте мораемасен ка/» відповідно (тобто так, як того вимагає рівень співрозмовника).

Тепер простежимо, як рівень змісту повідомлення впливає на побудову мовленнєвого твору при вираженні прохання, на такому прикладі: студент звертається з проханнями різного змісту до викладача (рівень співрозмовника + 1) (Табл. 12) [481].

Отже, для того, щоб визначити стратегію розгортання мовленнєвого акту, потрібно скласти числові показники рівнів співрозмовника та змісту повідомлення, і чим більшою буде отримана сума (рівень ситуації), тим складнішою буде побудова мовленнєвого твору для вираження прохання. Наприклад, якщо ви звертаєтесь до викладача (рівень співрозмовника + 1)

з проханням пояснити те, що було незрозуміло під час лекції (рівень змісту повідомлення 0), або ж ви просите перехожого (рівень співрозмовника 0) пояснити вам, як пройти до станції (рівень змісту повідомлення + 1), сума показників в обох випадках буде + 1, а отже мовленнєвий акт розгортатиметься за схемою «вступ → перевірка реакції співрозмовника → прохання». Якщо ж рівень ситуації складе + 2, схема розгортання мовленнєвого акту буде такою: «вступ → перевірка можливості прохання → перевірка реакції співрозмовника → пояснення обставин → прохання».

Таблиця 12

Вплив рівня змісту повідомлення на побудову мовленнєвого твору

1. Рівень змісту повідомлення – 1

Вступ (切り出し /кірідаші/)

先生。 /Сенсей/

Зміст прохання

(依頼内容 /ірайнайю:/)

この用語の意味を教えてください。

/Коно йо:го-но імі-о ошіте ітадакемас ка/

2. Рівень змісту повідомлення 0

Вступ

(切り出し /кірідаші/)

Перевірка реакції

співрозмовника (相手の反応確認 /айте-но ханно:какунін/)

Зміст прохання (依頼内容 /ірайнайю:/)

すみません。
/Сумімасен/

何ですか。
/Нан дес ка/

レポートを書いたんですが、見ていただけですか。
/Репо:то-о кайта н дес га,
міте ітадакемас ка/

3. Рівень змісту повідомлення + 1

Вступ
(切り出し /кірідаші/)

Перевірка
можливості прохання (依頼の可能性確認 /ірай-но кано:сейкакунін/)

Перевірка
реакції співрозмовника
(相手の反応確認 /айте-но ханно:какунін/)

Пояснення
обставин
(事情説明 /джідзьо:сецумей/)

Зміст прохання
(依頼内容 /ірайнайю:/)

すみません。
/Сумімасен/

ちょっとお願いしたいんですけど。
/Чотто онегайшітай н дес кедо/

何でしょうか。
/Нан дешьо: ка/

あの、課題のレポートを書くために必要なんですが、
/Ано, кадай-но репо:то-о каку таме-ні хіцую: нан дес га/

もし『○○原論』という本をお持ちでしたら、貸していただけないでしょうか。
/Моші
«Нанінанігенрон»-о оモチ дешітара, кашіте ітадакенай дешьо: ка/

4. Рівень змісту повідомлення + 2

Вступ (切り出し /кірідаші/)	Перевірка можливості прохання (依頼の可能性 確認 /рай-но кано:сей какунін/)	Перевірка реакції спів- розмовника (相手の反 応確認 /айте-но ханно: какунін/)	Вибачення (お詫び・ 言い訳 /овабі/ ііваке/)	Пояснення обставин (事情説明 /джидзьо: сецумей/)	Зміст про- ханья (依頼内容 /райнаййо:/)
すみません。 /Сумімасен/	ちょっと お願いしたい んですが、今 よろしい でしょうか。 /Чотто онегайшітай н дес кедо, іма йорошій дешьо: ка/	何でしょ うか。 /Нан дешьо: ка/	こんなことを 先生にお願い するのは申し 訳ないんです が、ほかにお 願いできるよ うな人がいな いのですか ら…… /Конна кото-о сенсей- ні онегай суру но-ва мо:шіваке най н дес га, хока-ні онегай декіру йо:на хіто-га інай моно дес кара/	実は、今度 留学すること になったん ですが、それ で推薦状が必 要になりました て、 /Джіцу- ва, кондо рю:гакусуру кото-ні натта н дес га, соре-де суйсендзьо:- га хіцуйо:-ні нарімашіте/	ご迷惑かとは 思いますが、 推薦状を書い ていただけな いでしょう か。 /Гомейваку ка то омоімас га, суйсендзьо:-о кайте ітадакенай дешьо: ка/

Таким чином, формулюючи своє прохання, необхідно усвідомлювати не стільки те, які ввічливі засоби слід при цьому використовувати, стільки те, кого і про що саме ви просите, тим більше, що іноді ситуація спілкування може підказати вам, що, пояснивши належним чином обставини (те, що змусило звернутися з проханням), самого «прохання» можна й не висловлювати, оскільки вправно побудований мовленнєвий твір допоможе вашому співрозмовникові правильно зрозуміти вас без зайвих зусиль і напруження, і ви без проблем досягнете мети свого висловлювання.

Описані вище особливості показують, наскільки структурно-статичний напрям дослідження синтаксису не є перспективним для японської мови. Отже, є потреба у визначенні більш ефективних підходів.

Семантичну природу предикативності речень, їхні синонімічні перетворення, пропозиційну відповідність, позиційні схеми, їхнє варіювання в мовленні й парадигматику, типи функцій синтаксем як складників речення,

імпліцитність і компресію предикативних одиниць вивчає *семантичний* або *функціонально-семантичний синтаксис*. На розробки в галузі семантичного синтаксису значний вплив мали концепція актантної структури речення Л. Теньєра (1893-1954); двокомпонентна модель пропозиції Ш. Баллі (1865-1947), яка містила константний компонент (диктум) і суб'єктивну змінну (модус); генеративні синтаксичні теорії Й. відмінкова (рольова граматики) Ч. Філлмора (нар. 1929 р.), яка на початку свого становлення ґрунтувалася на принципах генеративізму [316]. Ці ідеї мали вплив і на розвиток теоретичного синтаксису в Японії, але цей аспект є предметом для окремого дослідження¹⁶.

Головною підставою для здійснення компаративного аналізу є той факт, що українська синтаксична наука також пройшла кілька етапів, які безпосередньо пов'язані з типами наукових парадигм. У ранніх українських граматиках перевага надавалася синтаксису частин мови, оскільки ієрархія останніх визнавалася домінуючою у граматичній будові мови (на відміну від японської мови). У цьому позначився вплив граматик інших національних мов (німецької, польської, російської, французької тощо). Так, автор першої в Галичині граматики І. Могильницький (1777-1831) обґрунтовує визначальні тези свого розуміння синтаксису на тому, що той чи інший тип поєднання слів засновується на логічній подібності або гармонії людських думок з частинами мови. Іншими словами, поєднання слів різних частин мови ґрунтується на зв'язку логіки, гармонії думок з відповідними частиномовними класами. Водночас І. Могильницький виявляв послідовну національну орієнтованість, підтвердженням чого постають його міркування про те, що порядок слів у реченні залежить від логіки (прихильність до логіко-граматичного напрямку), властивостей мови і народного звичаю. Якщо до І. Могильницького у прескриптивних граматиках домінував традиційний універсально-типологічний компонент, то в нього викристалізовується новий індивідуальний підхід, суть якого можна зінтерпретувати в квінтесенції: українській мові притаманні власні ідіотетичні ознаки, через призму яких і слід розглядати закономірності її граматичної будови [206]. Такий самий підхід можна констатувати і в японських вчених-мовознавців, під впливом ідей яких впродовж тривалого часу формувалася японська лінгвістична наука.

Зв'язок з мисленням при аналізі синтаксичних явищ зберігався до початку ХХ ст. (І. Нечуй-Левицький, В. Сімович, П. Шерстюк, К. Тимченко та ін.).

Друга половина ХІХ ст. пов'язана з психологізацією синтаксичних теорій. При усьому протиставленні психологічного підходу логічному на

¹⁶ Див. розділ «Становлення та формування теоретичних основ сучасної японської мови».

практиці такого не відбувалось, оскільки логічні поняття у цьому разі замінялись психологічними, а компоненти речення кваліфікувались як комунікативно-психологічні. Психологічному напрямку належить повноправна заслуга в актуалізації комунікативних орієнтацій при аналізі речення (М. Левицький, П. Дячан та ін.).

У кінці XIX ст. цілком реальним постав формально-граматичний підхід, в основі якого перебуває розгляд форми слова та особливостей її сполучувальних потенцій. Тому цілком закономірною постає кваліфікація словосполучення як ієрархічно вершинного з-поміж синтаксичних одиниць (Л.А. Булаховський).

У сучасному українському мовознавстві чітко вирізняється кілька синтаксичних напрямів, з-поміж яких слід особливо наголосити семантико-синтаксичний. Становлення останнього пов'язано з ім'ям І.Р. Вихованця (нар. 1935 р.), який окреслив специфіку семантико-синтаксичних досліджень. У своїх засадах цей напрям спирається і на праці О.С. Мельничука (1921-1997), який при аналізі речення послідовно диференціював його внутрішню і зовнішню спрямованість. Семантико-синтаксичний напрям сьогодні характеризується цілим спектром різних студій з охопленням формально-граматичних, власне-семантичних постулатів тощо.

Продуктивним також виявився власне-семантичний підхід до розгляду синтаксичних явищ, який, щоправда, менш репрезентативний у сучасній україністиці. Його вихідні позиції пов'язані з теорією породження мови (генеративна граматика), утворення тих чи інших похідних структур від базових та простеження напрямів трансформацій, варіацій тощо [206].

Сучасну синтаксичну науку неможливо уявити без прагматики, яка посідає важливе місце при розгляді усіх компонентів мовленнєвої комунікації, в якій розкриваються закономірності реалізації реченням того чи іншого об'єктивного смислу, когнітивних начал, рівня досягнення певного результату та ін. Вивчення прагматики речень становить важливу сферу мовних знань, оскільки володіння мовою передбачає не тільки уміння конструювати речення (мовна компетенція), але й уміння правильно використовувати речення в мовленнєвих актах для досягнення відповідного комунікативно-функціонального ефекту та результату (комунікативна компетенція). Речення розрізняються комунікативною інтенцією, при цьому під комунікативною інтенцією мається на увазі притаманна кожному реченню спрямованість на вирішення певного мовного завдання спілкування. В силу цього варто говорити про комунікативно-інтенційний зміст речення, оскільки останній, по-перше, актуалізується тільки в умовах мовленнєвого спілкування і, по-друге, співвідноситься з певною множинністю, що перебуває поза межами речення. Цією множинністю або сутністю постає мовленнєва або

інша реакція адресата, регулярність зв'язку якої з реченням певного комунікативно-інтенційного змісту дозволяє диференціювати речення за комунікативною інтенцією. Комунікативно-інтенційний зміст – необхідна й обов'язкова ознака кожного речення. Без нього немає речення як одиниці синтаксису. Підтвердженням цього може бути різниця між спонукальним і питальним реченнями (Табл. 13).

Таблиця 13

Диференціація речень за комунікативною інтенцією

Речення	Тип за метою висловлювання	Комунікативна інтенція
それについては、田中さんにも 教えてください。 /Соре-ні цуйте-ва, Танакасан-німо ошіете кудасай/ І панові Танака про це розкажіть. それについては、田中さんにも 教えてくださいますか。 /Соре-ні цуйте-ва, Танакасан-німо ошіете кудасаімас ка/ І панові Танака про це розкажете?	спонукальне речення	інструкція / наказ (指示・命令 /шіджі・мейрей/)
	питальне речення	уточнення (確認 /какунін/)

Таким чином, можна чітко простежити співвідношення комунікативно-інтенційного змісту речення з особливостями його будови і самого порядку елементів у його структурі. Диференціація речень в аспекті цього змісту безпосередньо пов'язана зі способами використання й ефектом знаків, вивчення яких і являє собою предмет прагматики. Відповідно і типи речень за комунікативно-інтенційним змістом слід назвати прагматичними. Типи речень, виділені за таким принципом, детально розглянуті у підрозділі «Головні критерії класифікації речень в японській мові».

Кожне речення реалізується в тих чи інших мовленнєвих актах, що пов'язані з різними комунікативними настановами міжособистісного спілкування. Мовленнєві акти чітко окреслені і визначені суспільною практикою. Для кожної мови суттєвим буває той чи інший тип мовленнєвого акту. Так, Дж. Остін (1911-1960) стверджував, що в англійській мові існує понад тисячу дієслів та інших виразів для найменування різновидів мовленнєвої діяльності: *to accuse, to bet, to bless, to boast, to entreat, to express intention, to tament, to pledge, to postulate, to report, to request, to vow, to welcome* та ін. [254]. Порівняймо з японською мовою:

- *просити (висловлювати прохання)* – 依頼する /ірайсуру/, お願いする /онегайсуру/, 頼む /таному/ тощо;

- *дозволяти (давати дозвіл)* – дієслова 許可する /кьокасуру/, 許す /юрусу/; словосполучення 許可を与える /кьока-о атаеру/, 許可を下す /кьока-о кудасу/ та ін.;

- *уточнювати* – 確認する /какунінсуру/, 確かめる /ташікамеру/;

- *вирішувати (приймати рішення)* – 決める /кімеру/, 定める /садамеру/, 決定する /кеттейсуру/, 決心する /кешшінсуру/ тощо;

- *радити (давати пораду)* – 勧める /сусумеру/, 助言する /джьогенсуру/, 勧告する /канкокусуру/, アドバイスする /адобайсусуру/.

Ось приклади побудови речень із залученням наведених вище дієслів:

お客様には大変ご迷惑をお掛けしますが、
ご理解いただきますよう、お願い申し上げます。

/Окякусама-ніва тайхен гомейваку-о окакешімас га,
горікайітадакімас йо.; онегаймо:шіагемас/

Просимо наших шановних клієнтів поставитися до цього
із розумінням і вибачити нас за створені незручності.

それじゃ成長したかどうか確かめてみようか。

/Сореджя сейчо:шіта ка до: ка ташікамете мійо: ка/

Тож, пересвідчимося, чи відбулося зростання / чи є прогрес?.

なぜ転職をしようと決心できないのか？

/Надзе теншьоку-о шійо: то кешшіндекінай но ка?/

І чому ж неможливо зважитися на те, щоб змінити роботу?

Речення, які є засобом реалізації відповідного мовленнєвого акту, співвідносні з певною комунікативною інтенцією мовця. Вимовляючи українською «Я зроблю» як просту констатацію планованої до виконання дії, як обіцянку, як погрозу або попередження, мовець щоразу вимовляє речення з різною метою. У цьому разі відмінні реалізації відрізняються одна від одної ілокутивною силою. Цікаво, що в японській лінгвістиці перераховані вище різновиди комунікативної інтенції, зазвичай, об'єднуються в одну – констатація планованої до виконання дії, декларація наступної дії (宣言 /сенген/) [481]. Можна висунути одне припущення щодо того, чому так відбувається.

Річ у тім, що ілокутивна сила речення¹⁷ міститься в його когнітивному змісті. Прикладом вияву тільки ілокутивної сили речення може бути його вимова заради самої вимови, при роботі над удосконаленням своєї вимови,

¹⁷ Локуція – один зі складників мовленнєвого акту, який забезпечує його цілісність разом з ілокуцією та перлокуцією, згідно з концепцією мовленнєвих актів Дж. Остіна. Містить фонетичний, фатичний (лексикалізацію та граматиалізацію висловлення) та ретичний (смысловородження й референтне співвіднесення) компоненти [317].

при самовираженні, коли просто дається вихід власним емоціям (自己表出 /джіко хьо:шюцу/). У реальному ж спілкуванні реалізація речення безпосередньо пов'язана з наданням йому ілокутивної сили. Доцільно при дотримуванні необхідних умов реалізації речення говорити про перлокутивний ефект речення-висловлення. Так, перлокутивним ефектом речення «構いません。/Камаімасен/ *Не проти.*» виступає стан співрозмовника, який можна передати такими конструкціями, як «してもいいです /шітемо іі дес/ *Можете (так) зробити /вчинити.*», «ええ、どうぞ /еє, додзо/ *Так, прошу.*», «大丈夫です /дайджо:бу дес/ *Не переймайтесь.*» і навіть «お願いします /онегайшімас/ *Прошу Вас (так зробити /вчинити).*». Повертаючись до проблеми виділення різновидів комунікативної інтенції, можна констатувати, що у сучасній японській лінгвістиці таке виділення відбувається за критерієм формального вираження з обов'язковим орієнтуванням на співрозмовника, його роль у комунікативному акті, а отже і проста констатація запланованої дії, і погроза, і попередження, і обіцянка відносяться до однієї категорії, оскільки виражаються засобами, які не мають у своїй семантиці компоненту безпосередньої апеляції до співрозмовника, вимоги певної реакції від нього (наприклад, дозволу на виконання дії мовцем або виконання дії самим співрозмовником чи мовцем і співрозмовником одночасно). З огляду на це, постає необхідність чітко розмежовувати два поняття – «комунікативна інтенція (表現意図 /хьо:ген іто/)» та «прагматичний тип речення» – у процесі дослідження мовленнєвих актів на матеріалі сучасної японської мови.

Головним для віднесення речення до того чи іншого прагматичного типу виступає характер прагматичного компонента. Пропозиція може бути тотожною в різних за комунікативною інтенцією реченнях. Зміст прагматичного компонента може бути умовно окреслений як сполучення «Я (таким чином, цим) + дієслово, що визначає ілокутивну силу висловлення + адресат». Дієслово, що характеризує реалізоване в мовленнєвому акті відношення між адресантом й адресатом, інколи називають *перформативним*. Термін «перформатив» був запропонований Дж. Остіном для визначення таких речень-висловлень, вимова яких еквівалентна виконанню дії, названої у висловленні формою дієслова 1-ої особи однини теперішнього часу активного стану індикатива. Так, «Я обіцяю / дякую / вітаю» та ін. і є актами обіцянки, подяки, привітання відповідно. Цим перформативи відрізняються від *констативів*, які описують ситуацію, повідомляють про дію: «Я обіцяв / дякував / вітав» та ін. – це повідомлення про дії мовця. Перформативами називаються дієслова мовленнєвої діяльності у формі 1-ої особи однини теперішнього часу, які експлікують ілокутивну силу речення-висловлення. Очевидно, правомірним постає розрізнення таких прагма-

тичних типів речень: 1) констатив; 2) промісив; 3) менасив; 4) пеформатив; 5) директив (ін'юнктив і реквестив); 6) квеситив.

У сучасних українських синтаксичних теоріях послідовно вирізняються кілька моделей:

1) традиційно-універсальна (аналізується логіко-граматична модель речення з опорою на елементи судження);

2) номінативно-екзистенційна (речення розглядається через призму номінації з визначенням в його структурі номінативного й екзистенційного компонентів);

3) глибинно-семантична (речення описується через встановлення смислів, їх ієрархізацію, виявлення структурної схеми та з'ясування її семантики);

4) інтерпретаційно-варіативна (речення аналізується через синонімічні структури простішого типу);

5) функціонально-когнітивна (з'ясовуються особливості вияву базових національно-когнітивних структур у реченні);

6) функціонально-комунікативна (вияв специфіки комунікативної настанови реченнєвої структури, співмірності її реалізації в умовах мовленнєвої комунікації (сегментація, парцеляція, приєднання та ін.).

Застосування цих моделей може вважатися продуктивним і для вивчення у теоретичному ключі синтаксису японської мови. Особливо актуальними постають останні чотири із перерахованих моделей.

Предмет і завдання синтаксису

Орієнтуючись на проблеми сьогодення, варто поглянути на синтаксис мови з позицій прикладної лінгвістики. Це буде свіжий погляд на ключові питання синтаксичної науки, процес осмислення яких характеризується помітним динамізмом протягом усієї історії розвитку світового мовознавства. Актуальним це є і для вітчизняних японістів. Для досягнення успіху у міжмовній комунікації пропонується, зокрема, автоматизований синтаксичний аналіз тексту.

Н.П. Дарчук визначає головну проблему окресленого вище підходу так: «Кожен із нас щодня будує десятки, сотні речень.-Як це вміння передати машині? Як навчити машину розуміти синтаксичну структуру речення, а також будувати нові правильні речення? Зрозуміло, що наше знання про синтаксичну структуру речення, тобто про лексико-граматичні зв'язки слів у ньому передати ЕОМ неможливо, оскільки в алгоритми аналізу речення

не можна ввести команди типу «знайди підмет», «знайди прикметник, який визначає іменник» тощо, якщо немає детальних, автоматично виконуваних правил про те, як це робити. Адже машина розуміє тільки мову команд, а не мову їхнього розв'язання. Для того, щоб ці правила створити, необхідно пізнати ті закони, які діють у процесі побудови речення» [632].

Дійсно, говорячи про японську мову, ми усвідомлюємо, що попри відносно визначений порядок слів (підмет передує присудку; присудок стоїть у кінці предикативної частини; означення завжди передує означуваному слову, незалежно від того чи то одне слово, чи словосполучення, чи навіть ціле підрядне означальне речення) та порядок слідування головної та підрядної предикативних частин у складнопідрядному реченні, визначити ту чи іншу синтаксичну позицію, виявити лексико-граматичні зв'язки слів у реченні, встановити тип зв'язку між предикативними частинами (адекватно виявити семантику сполучного засобу) тощо буває доволі складно.

Так, зокрема, підмет в японській мові може маркуватися відмінковим показником «が /ga/», але тільки за умови, що це рематичний підмет. Якщо ж підмет тематичний, то він з'являється у реченні з показником «は /wa/», але у розмовному мовленні відмінковий показник у синтаксичній позиції підмета може бути взагалі відсутній (у транскрипті такого мовлення замість показника підмета ставиться кома):

ここにおいてあった本が田中さんのでしたよ。

/Коко-ні ойте атта хон-га Танакасан-но дешіта йо/

Це та книга, що лежала тут (а не інша) належить панові Танака!

ここにおいてあった本はどこですか。

/Коко-ні ойте атта хон-ва доко дес ка/

Де та книга, що лежала тут?

ここにおいてあった本、どこですか。

/Коко-ні ойте атта хон, доко дес ка/

Де книга, яка лежала тут?

Факультативним уживанням в розмовному мовленні характеризуються також відмінкові показники інших членів речення (зокрема, прямий та непрямий додатки). Але ще більшу проблему інтерпретації структури речення становлять, по-перше, ускладнені побудови і, по-друге, відхилення від синтаксичної норми. Ось приклади речень, в яких через ускладнену структуру доволі важко визначити смислові зв'язки між словами та предикативними частинами:

今の日本の学校教育、いろいろ問題はあるにせよ、「戦争」、「地獄」と世間が騒ぎ立てる割には、当の受験生たちは、みんながみんな、現在の状況に対しそれほどの悲壮感を持っているわけではない。[544, c.83]

/Има-но Нихон-но гакко:кьо:іку, іроіро мондай-ва ару нісейо,
«сенсо:», «джіоку» то секен-га савагітатеру варініва, то:-но гакусейтачі-
ва, мінна-га мінна, гендзай-но джьо:кьо:-ні тайші
сореходо-но хісо:кан-о мотте іру ваке деванай/

Попри те, що у сучасній шкільній освіті існують різні проблеми, не можна сказати, що ці абітурієнти, у переважній більшості, вбачають у нинішніх обставинах таку трагічність, яку громадськість вельми занепокоєно називає «війною» чи «пеклом».

「受験」という言葉で表現されるいばらの道も、実際にそこを歩む彼らにとっては、決していばらばかりではなく、美しい花も咲いていれば、さわやかな風と暖かい陽光に包まれた道でもあるのだ。[544, c.84]

/«Джюкен» тою: котоба-де хьо:генсареру ібара-но
мічі-мо, джиссай-ні соко-о аюму карера-ні тотте-ва, кешшіте ібара
бакарі деванаку, уцукуші хана-мо сайте іреба, саваякана кадзе
то ататакай йо:ко:-ні цуцумарета мічі демо ару но да/

І той тернистий шлях, що називають словом «абітура», для них, людей, які долають його нині, є далеко не скрізь тернистим – це також шлях, де квіти гарні квітнуть, де віє теплий вітерець і сяє сонце.

「この写真が、どれよりも辛い写真だった」と、物静かに語る写真家は、写真集の一番最初にこの作品を載せた理由にも、Aちゃんがどんな目をしていたかということにも、とうとう触れなかった。[544, c.91]

/«Коно шяшін-га, дорейорі-мо цурай шяшін датта» то,
моношідзукані катару шяшінка-ва, шяшіншю:-но ічібан сайшьо-ні
коно сакухін-о носета рію:-німо, Ейчян-га донна ме-о шіте іта ка тою:
кото-німо, то:то: фуренакатта/

Фотограф, тихо промовивши: «Цей знімок був найтяжчим з усіх», так і не назвав причину, чому розмістив цей твір на початку альбому, і які очі мав малюк Ей, теж не сказав. -

Існує два підходи щодо дослідження процесу побудови речення. Мову можна уявити у вигляді кібернетичної системи, на вході якої є сума речень, а на виході – класи мовних одиниць і правила їх сполучуваності. Або навпа-

ки: на вході системи – породжувані цією системою речення. Ці два підходи пізнання структури мови лежать в основі побудови синтаксичних моделей (індуктивних та дедуктивних) та розробляються у методиці структурних лінгвістичних досліджень.

Метод моделювання змусив переглянути існуючі синтаксичні теорії, а також точніше визначити основні поняття синтаксису, розробляти нові методи його вивчення. Заново були поставлені основні проблеми синтаксису: проблема його об'єкта, співвідношення із семантикою й морфологією; проблема слова, групи, фрази як синтаксичних одиниць, а також проблема основних понять синтаксису: *відношення* (зв'язку; 關係 /канкей/, 接續 /сецудзоку/), *функції* (機能 /кіно:/), *структури* (構造 /ко:дзо/), *формальних позначників* (形式 /кейшікі/, 形態 /кейтай/).

Н.П. Дарчук відзначає, що чимало цікавих ідей, використаних для розробки автоматичного синтаксичного аналізу (АСА), висловили представники дескриптивної школи структурної лінгвістики: із суми спостережень над текстом лінгвіст здобуває первинну уяву про спосіб організації тексту й у вигляді чітких процедур – правил алгоритму – повідомляє автомат своєї дії, а потім за його допомогою отримує на більшому матеріалі дані, що цікавлять дослідника.

У роботах з АСА прийнято два способи опису синтаксичної структури:

- 1) опис за безпосередніми складниками (直接構成要素分析 /чокусецу ко:сеййо:со бунсекі/, IC分析 /ай-сі бунсекі/; *Immediate Constituent Analysis*);
- 2) опис за допомогою дерев залежностей, які називають деревами синтаксичного підпорядкування.

Ці два способи допомагають описати синтаксичну структуру на двох рівнях:

а) за допомогою безпосередніх складників описуються в явному вигляді словосполучення, але не розпізнається «хазяїн» і «служник»;

б) дерева залежностей дають можливість розрізнити характер зв'язків між словами.

Якщо в результаті роботи алгоритму АСА встановлюються зв'язки, які більш-менш відповідають інтуїтивним уявленням носіїв мови, значить синтаксична структура речення «визначена» правильно.

Якщо говорити про визначення структури речення в іншомовному тексті у процесі оволодіння іноземною мовою, то тут, вірогідно, спостерігається схожа ситуація: викладач пропонує схему визначення безпосередніх складників, а також зв'язків між окремими елементами. Або, іншими словами, відбувається поділ, наприклад, складнопідрядного речення на предикативні частини, що його складають; потім визначається, яка частина є головною, а яка підрядною; визначається тип смислових відношень між частинами;

проводиться аналіз, тепер уже, кожної частини, в результаті якого потрібно встановити, що виражає суб'єкт, предикат та об'єкт, після чого перевіряється наявність означальних відношень (пошук присубстантивних та приакцидентних означень¹⁸). Простежимо цей механізм на прикладі складнопідрядного речення нормативної синтаксичної структури:

山田君がまたその面白いコンピューター・ゲームを持ってきてくれたら、今晚みんなで楽しく遊ぼう。

/Ямадакун-га мата соно омошірой компю:та:ге:му-о мотте кіте куретара, комбан міннаде таношіку асобо:/

Якщо Ямада знову принесе ту цікаву комп'ютерну гру, пограймо всі гуртом весело сьогодні ввечері.

Ділимо речення на предикативні частини: 1) 山田君がまたその面白いコンピューター・ゲームを持ってきてくれたら /Ямадакун-га мата соно омошірой компю:та:ге:му-о мотте кіте куретара/; 2) 今晚みんなで楽しく遊ぼう /комбан міннаде таношіку асобо:/. За семантикою з'єднувальної форми визначаємо, що ці частини пов'язані між собою кондиційним (власне умовним) зв'язком, а отже – це складнопідрядне речення. Знаючи, що в японській мові підрядне речення здебільшого передує головному, легко визначаємо статус цих одиниць.

Підмет головного речення не виражений, але можна легко встановити, що це 1-ша особа (мовець та група мовця). Присудок (遊ぼう /асобо:/) – у кінці речення, і до нього є два приакцидентних означення (楽しく /таношіку/) та (みんなで /міннаде/)¹⁹. Відкриває головне речення обставина часу (今晚 /комбан/), яка може бути відносно рухливою, як, до речі, і обставина місця, але знайти ці обставини в японському реченні не так уже й важко, оскільки позиції інших членів речення є досить міцно закріпленими. Наразі відомо, коли і яку дію виконає суб'єкт, у який спосіб, і яку ознаку ця дія матиме.

Тепер час переходити до аналізу підрядного речення. Тут підмет (山田君が /Ямадакун-га/) є чітко вираженим: вжитий із показником рематичного підмету, стоїть на початку речення, не має означень. Присудок підрядного речення – 持ってきてくれたら /мотте кіте куретара/ – знаходиться у кінці й також не має при собі означень. Далі переходимо до прямого додатку (コンピューター・ゲームを /компю:та:ге:му-о/) і, таким чином, ми вже

¹⁸ 連体修飾語 /рентайшю:шьюкурого/ (~節 /сецу/) – присубстантивне означення, означення до іменних частин мови; 連用修飾語 /рен'йо:шю:шьюкурого/ (~節 /сецу/) – приакцидентне означення, означення до предикативних частин мови.

¹⁹ В українському синтаксисі ці позиції відповідають обставині способу дії.

знаємо, яку дію виконає суб'єкт, і над чим (відносно чого) її буде виконано.

Тепер, виходячи з головної семантико-функціональної ознаки складно-підрядних речень з підрядним умови, встановлюємо, що дія другої (головної) частини речення буде виконана за умови виконання дії, вираженої у його першій (підрядній) частині.

Як можна було переконатися, здійснювати інтерпретацію змісту речень японської мови на основі аналізу їх структури не так уже й складно, якщо, звісно ж, достатньою мірою знати принципи (правила) їх побудови, володіти інформацією про формальні показники відповідних мовних одиниць, вміти визначати з'єднувальні засоби смислових та структурних частин речення і тексту. Проте, якщо згадати хоча б три приклади речень на с.??, то виявиться, що описана шойно процедура помітно ускладниться, і ускладнюється вона завжди пропорційно до складності будови речення. Це може бути і його розгалуженість, і, навпаки, надмірна згорнутість, і нетрадиційне розташування компонентів висловлення. Тому, хоч дескриптивна школа структурної лінгвістики і мала певний вплив на розвиток граматичної науки в Японії, її постулати не можуть успішно обслуговувати теоретичне осмислення синтаксичних явищ у повному обсязі. Окрім структурного, необхідно враховувати також комунікативний, стилістичний, когнітивний та інші аспекти.

Завдання ж АСА полягає у тому, щоб, використовуючи морфологічну інформацію про словоформи, одержану на попередньому морфологічному етапі, побудувати синтаксичну структуру вхідного речення. Об'єктом аналізу є речення, яке до моменту синтаксичного аналізу подається у вигляді інформаційних ланцюжків до словоформ. Виконувати синтаксичний аналіз повинен алгоритм синтаксичного аналізу, тобто інструкція, яка складається зі стандартних елементів, що здійснюють певну послідовність операцій над словоформами. Результатом аналізу є синтаксична структура речення, представлена як сукупність даних про синтаксичні зв'язки між його одиницями.

Проте, коли за мету мають не стільки створення алгоритму машинного перекладу, а всебічне опанування іноземної мови, то обмежуватися одним лише лінгвістичним моделюванням, побудовою теоретичних моделей перекладацького процесу²⁰, буде недоцільно. З одного боку, природна (нештучна) мова є набагато складнішою знаковою системою ніж та, яку може обробити, освоїти ЕОМ, а з іншого – люди не є машинами, а отже для інтерпретації речення й тексту, створених іншими людьми, можуть застосовувати доволі багатогранний механізм – варто лише при вивченні мови загалом та окремих мовних явищ не обмежуватися структурною стороною, і, перш за все, це стосується синтаксичного рівня.

²⁰ Докладніше про це див. [156; 157; 180; 433].

Однак, потрібно з чогось починати. На початковому етапі рекомендується здобути загальне уявлення про проблеми, які існують у структурному синтаксисі, та можливості використання його принципів у процесі вивчення мови – теоретичного чи практичного. Аналогічний підхід має місце й у розробці систем АСА, про які йшлося вище. Перш за все, розглядається питання про місце АСА у процесі розпізнавання машиною змісту текстів, а також про зв'язок синтаксичного аналізатора з морфологічним та семантичним. Особлива увага приділяється порівняльному аналізу граматики безпосередніх складників та граматики залежностей. Детально розглядаються питання будови граматики залежностей як основного інструменту АСА тексту у вирішенні таких проблем:

- 1) класифікація синтаксичних зв'язків;
- 2) визначення статусу мінімальної та максимальної синтаксичної одиниці;
- 3) вибір формальних ознак для здійснення АСА;
- 4) можливість аналізу сурядних зв'язків за допомогою граматики залежностей;
- 5) подолання протиріччя між лінійною морфологічною структурою речення та його багатомірною синтаксичною структурою;
- 6) формальне відображення синтаксичної структури речення у вигляді дерева залежностей.

Крім того, варто розглянути питання про засоби оптимізації АСА:

- 1) традиційний синтаксис і автоматичний синтаксичний аналіз;
- 2) графічні способи представлення синтаксичних структур;
- 3) деякі поняття теорії графів;
- 4) проблема окремого слова й напрямок зв'язку у дереві залежностей;
- 5) місце АСА у системах автоматичної обробки тексту;
- 6) алгоритми автоматичного синтаксичного аналізу.

Тепер перейдемо до огляду ключових понять синтаксису. Слід відзначити, що існує чимало варіантів визначення поняття «синтаксис». Наведемо найважливіші з них.

1. Визначення Акімото Моріхіде: «Галузь лінгвістичної науки. Один із двох розділів граматики. Іноді розглядається на одному рівні з лінгвістикою тексту (文章論 /буншьо:рон/), теорією частин мови (品詞論 /хіншірон/) та словотвором (語構成論 /гоко:сейрон/)» [601, с.250].

2. К.Ф. Шульжук визначає синтаксис як розділ граматики, що вивчає систему синтаксичних одиниць і правила їх функціонування [406, с.7].

3. М.П. Кочерган дає таке визначення: «Синтаксис – розділ граматики, який вивчає засоби і правила побудови висловлювань, тобто його предметом є речення» [183, с.262].

4. Н.С. Валгіна зазначає, що термін «синтаксис» застосовується передусім для позначення синтаксичної будови мови, яка вкупі з морфологічною будовою складає граматику мови. Разом із тим «синтаксис» як термін можна застосувати і до вчення про синтаксичну будову, у такому випадку синтаксис – це розділ мовознавства, предметом вивчення якого є синтаксична будова мови, тобто його синтаксичні одиниці і зв'язки та відношення між ними [55, с.4].

5. Ф.М. Березин та Б.М. Головін, розглядаючи рівні мови (які вони також називають «автономними механізмами»), визначають синтаксис мови як автономний механізм синтаксичних категорій, які, у свою чергу, беруть участь у побудові тексту, інтегрують синтагматичні відношення між морфологічними категоріями, що видозмінюються лексикою; варіативно відтворюються у структурі тексту, мають внутрішню цілісність (єдність синтаксичного значення та засобів, а також способів їх вираження), являють собою інтеграцію знаків [32, с.147].

Але таким, що відображає найзагальніші риси цього розділу науки про мову, можна вважати визначення О.О. Селіванової: «Синтаксис є розділом граматики, галуззю мовознавства, яка вивчає закономірності сполучення слів і предикативних одиниць у реченні, будову, ознаки й типи речень і висловлень» [316, с.453]. До вивчення синтаксису існують різні підходи. Розглянемо головні з них.

Логічний підхід зумовив розгляд синтаксису як учення про способи вираження думки й розроблявся філософськими граматиками під кутом зору раціоналізму й універсалізму. Психологічний підхід виник у другій половині XIX ст. у концепціях Г. Пауля, Г. Штейнталя, О. Потебні, В. Вундта, однак за своєю сутністю був близький логічному, хоч зміст речень й отримував комунікативно-психологічну інтерпретацію. Формально-граматичний підхід спершу зосереджувався на засобах комбінації мовних одиниць, що знайшло відображення у структуралістських розробках дистрибутивного синтаксису в концепціях дескриптивістів, ученні про синтаксичну валентність. Логічний підхід отримав новий поворот у концепціях логічного аналізу мови Г. Фреге, Л. Вітгенштейна, Б. Рассела та інших науковців і трансформувався в теорію мовленнєвих актів і прагматику. У другій половині XX ст. увага синтаксистів була перенесена на логіко-семантичний, комунікативно-дискурсивний, мовленнєвий, комп'ютерний і когнітивний аспекти.

О.О. Селіванова слушно наголошує на тому, що синтаксис як лінгвістична наука не є однорідним. Розмежують *синтаксис словосполучень*, який установлює синтаксичні властивості окремих слів як частин мови, тобто правила їхньої сполучуваності з іншими словами; і *синтаксис речень*, спрямований на дослідження типів, ознак речень, зв'язків слів і сполук

у складі речення й висловлювання (нерідко у складі синтаксису речення виокремлюється синтаксис простого та складного речення). До цього питання ми ще повернемося.

У середині ХХ ст. синтаксисти почали переходити до вивчення синтаксичних одиниць, більших за висловлення, що зумовило нові вектори традиційного синтаксису, створення синтаксису складного цілого, зв'язного мовлення, тексту. З'явилися терміни «суперсинтаксис» (В. Дресслер), «макросинтаксис» (З. Харрис), «гіперсинтаксис» (Б. Палек), «граматика контексту» (Т. ван Дейк), що згодом привело до формування нової мовознавчої галузі – лінгвістики тексту. З іншого ж боку, нової актуальності набула проблема розмежування сфер морфології та синтаксису у системі мови.

Добре відомо, що існує чимало ліній зв'язків та відношень між морфологією та синтаксисом, обумовлених передусім їх спільною граматичною основою. У галузі граматичної семантики можна констатувати вплив синтаксичних словесних позиції (членів речення; 文の成分 /бун-но сейбун/) на частини мови (品詞 /хінші/), адже дуже важко не погодитися з тим, що в позиції підмета й додатка використовуються, як правило, слова із загальним морфологічним значенням предметності; позицію обставини частіше від інших потрапляють слова з морфологічним значенням «ознаки іншої ознаки тощо. Разом із цим, синтаксична позиція зміщує морфологічне значення слів, які не відповідають її синтаксичному значенню. Цим пояснюється, наприклад, те, що в ряді мов із іменників з прийменниками утворюється дедалі більше прислівників. У зв'язку з японською мовою тут слід пригадати надзвичайно розповсюджене явище субстантивзації, процес творення віддієслівних прикметників та іменників з одного боку, а з іншого – широке застосування лексики китайського походження і в якості іменників, і в якості дієслів залежно від синтаксичної позиції.

Теоретичне обґрунтування морфолого-синтаксичного статусу деяких важливих граматичних одиниць японської мови можна знайти у доробку З.М. Шаляпіної. Так, дослідниця, зокрема, зазначає: «Одноєю зі складних проблем в японістиці є співвідношення в японській мові морфологічного й синтаксичного рівнів її опису. Для цілої низки одиниць – таких, як *най*, *ба*, *тай*, *суру*, так звані відмінкові частки «ганію», елемент *суру* в функції «показника дієслівності» при *канто* і т. ін. – питання про їх морфолого-синтаксичний статус (тобто про віднесення їх до першого чи другого з названих рівнів) різними дослідниками вирішується по-різному» [391, с.69]. Для розв'язання проблеми, що постала, пропонується два доволі загальні критерії установлення приналежності одиниць природної мови до сфери морфології та сфери синтаксису відповідно і з'ясувати, наскільки обґрунтованими можна вважати наявні розходження у трактуванні зазначених япон-

ських одиниць, якщо виходити з того, чи узгоджуються між собою результати, отримувані для них на базі як першого, так і другого критерію – *плану вираження* та *плану змісту*: знак – матеріальний, чуттєво сприйманий об'єкт, який виступає в процесах пізнання та спілкування в ролі замітника (представника) іншого предмета, явища, дії або події, і використовується для одержання, зберігання, перетворення та передачі інформації. Знаки являють собою двосторонню сутність: з одного боку, вони є матеріальними (тобто мають план вираження), з іншого – виступають носіями нематеріального смислу (мають план змісту). Сукупність знаків утворює знакову систему, якою, власне, і є мова.

Усвідомлюючи сказане вище, можна підсумувати: якщо морфологія вивчає значення і форми слів як елементи протиставлення всередині слова, то значення словесних форм, що виникають у сполученні з іншими словесними формами, значення, що визначаються законами сполучуваності слів та побудови речень, є предметом вивчення синтаксису, а отже, у широкому розумінні, синтаксис – це розділ граматики, що займається вивченням *зв'язного мовлення* [55, с.4; 183, с.262-263]. Традиційно вважається, що зв'язне мовлення – це монологічне мовлення, тобто послідовний (усний чи письмовий) виклад думок, інформації. Продуктом такої діяльності є текст – сукупність взаємозв'язаних самостійних одиниць – речень –, об'єднаних спільною темою за допомогою мовних (лексичних, граматичних, інтонаційних) засобів. Отже, поняття «зв'язне мовлення» стоїть поряд із поняттям «текст».

Не варто забувати також про те, що терміном «зв'язне мовлення» ще називають розділ методичної науки, завдання якого – навчати дітей розуміти, будувати висловлювання з дотриманням норм літературної мови. У японській лінгвістичній традиції на позначення зв'язного мовлення існує термін «言葉遣い / котобадзукай/», який часто фігурує у зв'язку з етикетним мовленням, зокрема, у працях Кіндаїчі Харухіко [503; 505]. У проблематиці зв'язного мовлення пропонується виділяти, зокрема, такі три аспекти:

- 1) використання лексичних одиниць (語の使い方 /го-но цукайката/);
- 2) вибір теми розмови (話題の選択 /вадай-но сентаку/);
- 3) «згадування чи незгадування» (言及費言及 /генкю:хігенкю:/) [504, с.613].

Повертаючись до питання розмежування сфер морфології та синтаксису, зазначимо, що морфологія вивчає слова у сукупності всіх можливих форм, а синтаксис вивчає функціонування окремої форми слова у різних синтаксичних об'єднаннях. Мінімальною одиницею спілкування є речення, але синтаксичні властивості слів проявляються не тільки в реченні, будова якого повністю підпорядковується завданням комунікації. Синтак-

сичні властивості слів можна виявити і на більш низькому шаблі мовної системи – у словосполученнях, що являють собою смислове і граматичне об'єднання слів. Отже, синтаксис вивчає речення – його будову, граматичні властивості й типи, а також словосполучення – мінімальне граматично зв'язане об'єднання слів. Тому можна говорити про синтаксис речення та синтаксис словосполучення.

Синтаксис словосполучення виявляє синтаксичні властивості окремих слів та встановлює правила їх сполучуваності з іншими словами, причому ці правила визначаються граматичними ознаками слова як певної частини мови.

Синтаксис речення Н.С. Валгіна називає якісно новим рівнем у загальній мовній системі, який визначає мовну сутність, комунікативно-функціональну значимість мови. Синтаксис речення будується на вивченні одиниць комунікативного плану. Зв'язки та відношення форм слова та словосполучень у складі речення підпорядковуються цілям комунікації, і тому вони відрізняються від зв'язків та відношень між компонентами словосполучення [55, с.4-5].

Комунікативний аспект синтаксису

Уже зазначалося, що для сучасного стану розвитку синтаксису характерним є широке розгалуження його напрямів. Якщо говорити про синтаксис сучасної японської мови, то можна стверджувати, що надзвичайно актуальними є дослідження у галузі комунікативного та стилістичного синтаксису.

Комунікативний синтаксис, як зазначає О.О. Селіванова, спрямований на динамічний бік мовленнєвих одиниць – висловлень, на особливості їхнього актуального членування в конкретних комунікативних ситуаціях, на встановлення мовленнєвих варіантів речень, комунікативної парадигматики, особливостей модальності й перформативності, ролі порядку слів й інтонації у формуванні змісту висловлень тощо. Відомо, що синтаксисти іноді ототожнюють комунікативний та референційний підходи до вивчення речення. Комунікативний синтаксис оперує поняттями диктумної інформації та модально-комунікативної, яка проектується на роль суб'єктивно-прагматичних чинників, пов'язаних з особою мовця-[316, с.455]. І тут буде доречним здійснити екскурс у японське етикетне мовлення.

Відомо, що етикет – це складна система знаків, яка вказує у процесі спілкування на ставлення до інших людей, їх оцінку, а також оцінку самого себе, свого положення стосовно інших комунікантів. Під спілкуванням тут

мається на увазі як вербальне, так і невербальне спілкування, але ми зосередимо увагу, насамперед, на вербальній стороні і оперуватимемо поняттям «мовленнєвий етикет».

За визначенням О.О. Селіванової, мовленнєвий етикет – це «соціально, культурно й етнічно зумовлені стереотипні правила поведінки, що відображаються в певних мовних висловленнях і сполуках, правербальних засобах, передбачених комунікативною стратегією ввічливості у прийнятих суспільством ситуаціях установки, підтримки й завершення контакту комунікантів відповідно до їхніх соціальних і позиційних ролей і відношень в офіційній і неофіційній сферах спілкування» [317, с.356]. Особливого значення на даному етапі досліджень у цій галузі набуває, зокрема, поняття «комунікативна стратегія ввічливості», яке досить успішно корелюється з поняттям «待遇コミュニケーション /тайгу: комюніке:шьон/» у працях японських науковців [482, с.14].

Мовленнєвий етикет вербально обслуговує етикетну поведінку і складає, з одного боку, широкий ареал комунікативних кліше для варіабельних ситуацій (система засобів для простого зважання на співрозмовника, сигналізації того, що контакт встановлений і триває; у сучасній японській лінгвістичній традиції – «配慮表現 /хайрьо хьо:ген/»), а з іншого – вузький ареал комунікативних кліше у межах звертання і привертання уваги, знайомства і привітання, висловлення подяки і прохання, прощання і побажання тощо (у сучасній японській лінгвістичній традиції – «敬意表現 /кейі хьо:ген/»). До цього розмежування ми ще повернемося пізніше.

У вузькому ж розумінні мовленнєвий етикет – це, як стверджують Н.І. Формановська та П.Г. Тучни, «національно специфічні правила мовленнєвої поведінки, що застосовуються у ситуаціях встановлення співрозмовниками контакту і підтримання спілкування у вибраній тональності відповідно до обставин спілкування, соціальних ознак комунікантів та характеру їх взаємин» [380, с.5].

З огляду на те, що, як уже зазначалося, етикет – це історичне явище, поміж інших проблем (класифікація етикетних мовних засобів, системне дослідження типів мовленнєвих дій тощо) значний науковий інтерес викликає питання розвитку на теренах Японії мовленнєвого етикету як системи національно специфічних, соціально, культурно й етнічно зумовлених правил поведінки на тлі формування національної японської літературної мови. І тут слід зупинитися на тих головних моментах, які так чи інакше дозволяють зробити проєкцію на вагомі здобутки дослідників у галузі японської «теорії мовного існування» (言語生活 /генго сейкацу/), а також комунікативних стратегій у сучасному мовознавстві, і таким чином пояснити певною мірою сучасний стан даної системи та особливості її функціонування

у японському суспільстві сьогодення. Це дозволить у подальшому вийти на нові орбіти наукової розробки системи японського мовленнєвого етикету, синхронізуючи як цілісне вивчення, так і аналіз окремих її елементів із розвитком мови і суспільства. При огляді історії формування японської національної літературної мови спиратимемося здебільшого на доробок відомого російського японіста С.В. Невєрова (1924-1991) [242; 243; 244].

Знаменною подією для розвитку японської мови стало, поза сумнівом, запозичення у VI-VII ст. ієрогліфічної писемності з Китаю, а разом з нею – значної кількості китайських текстів, що містили нові для японців поняття, які були чужими для японської мови за своїм звуковим і морфологічним складом, але поступово засвоювалися мовою, стан розвитку якої на той час не дозволяв передати ці поняття за допомогою власне японської лексики. Як наслідок, система ввічливих мовних засобів (敬語 /кейго/), що складає стрижень мовленнєвого етикету, налічує значну кількість лексико-морфологічних елементів китайського походження. Наприклад, у субкатегорії 尊敬語 /сонкейго/: ввічливі еквіваленти дієслів – ご覧になる /горан-ні нару/ (дивитися), ご存知だ /годзонджі да/ (знати); спеціальний гонорифічний префікс ご- /го/ для лексики китайського походження – ご説明になる /госецумей-ні нару/ (пояснювати), ご親切な /гошінсецуна/ (добрий), ご専門 /госеммон/ (спеціальність); у субкатегорії 謙讓語 /кенджьо:го/: ввічливі еквіваленти дієслів – 拝見する /хайкенсуру/ (дивитися), 拝聴する /хайчо:суру/ (слухати), 拝読する /хайдокусуру/ (читати), 弊社 /хейшія/ (моя фірма), 愚息 /гусоку/ (мій син); спеціальний гонорифічний префікс ご- /го/ для лексики китайського походження: ご案内する /гоаннайсуру/ (провести; показати; спрямувати); у субкатегорії 丁重語 /тейчо:го/ (мова суто формальних ситуацій): 承知しました /шьо:чішімашіта/, 了解しました /рьокайшімашіта/ (Вас зрозумів).

Відомо, що на початку VIII ст. китайські ієрогліфи були добре відомими не лише в центрі, а й у віддалених районах країни і широко застосовувалися для написання різноманітних документів, і при цьому вони використовувалися як силабичні літери для запису власне японської лексики (абетка «万葉仮名 /ман'йо:гана/»). У IX-X ст., коли на базі ієрогліфів утворилася силабична абетка 仮名 /кана/, з'явилася можливість запису японських слів абетковим письмом. Це сприяло розвитку грамотності, розквіту японської писемної мови. З огляду на мовленнєвий етикет, у цьому зв'язку цікавлять епістолярії, які як стилістична підсистема мають дуже давню історію і створили певні комунікативно-текстові аналоги у багатьох мовах. До таких мов належить і японська.

В Японії здавна видаються спеціальні збірки зразків листів різного змісту, які супроводжуються описом особливостей епістолярного стилю (

書簡体 /шьюкантай/). За свідченням О.Ю. Бессонової, провідну роль у підтриманні епістолярних традицій відіграють саме такі видання. Їх історія почалася давно. Так, у другій половині епохи Хейан (794-1192) письмові звістки обов'язково передбачали отримання листа у відповідь і називалися «消息往来 /шью:соку о:рай/» або просто «往来 /о:рай/», і вже в той час було написано чимало посібників з прикладами листування. В епоху Камакура (1192-1333) було складено посібник «十二月往来 /джю:нігацу о:рай/», який містив зразки 24-х листів (лист і відповідь на кожен календарний місяць) [33]. Таким чином посібники з написання листів стали своєрідними збірками нормативів, підручниками з письмової форми мовленнєвого етикету.

Загалом, якщо говорити про японський епістолярій, то ступінь варіювання форми та змісту листів є надзвичайно високим порівняно з багатьма іншими, оскільки окрім мети написання долучається ще й фактор необхідності вибору відповідного рівня ввічливості, який чи не найкраще виявляється в листах-проханнях про допомогу, де чітко маркуються соціальні позиції автора та адресата повідомлення.

Коли комуніканти розмовляють обличчям до обличчя, фізичні жести, такі як уклін (без якого в Японії неможливе спілкування), можуть використовуватися для вираження шанування, але оскільки при листуванні це не є можливим, особливу увагу слід приділяти вживанню гоноративних (尊敬語 /сонкейго/) та депреціативних (謙讓語 /кенджьо:го/) форм ввічливості.

Про японське суспільство можна сказати, що людські взаємини засновані на тому, щоб давати та отримувати. Японці почуваються надзвичайно зобов'язаними людям, які зробили щось для них (наприклад, шанобливе ставлення до своїх вчителів навіть після багатьох років з часу закінчення навчального закладу). Будь-які прояви уваги (наприклад, якщо вас пригостили обідом) не скоро забуваються. Відношення, пов'язані з наданням та отриманням, не могли не відбитися на мові і є закріпленими у граматичній категорії директиву (направленості дії, やりもらい /яріморай/), яка широко використовується при листуванні.

Слід дотримуватися одного рівня ввічливості і одного стилю по всьому тексту листа. Так, наприклад, лист із вельми формальними початковим та кінцевим кліше не повинен містити основної частини із фамільярним забарвленням.

Якщо говорити про лінгвістичні маркери епістолярного стилю, то, окрім клішованих виразів, увагу привертають елементи, притаманні виключно писемній формі вираження японської мови (書き言葉 /какікотаба/), гендерні та вікові особливості автора та реципієнта повідомлення. Оригінальність у стилі при написанні листів, зазвичай, справляє позитивне враження на адресата. Однак, у японському епістолярії навпаки – найкраще враження

справить чітке дотримання історично сформованих норм створення тексту листа відповідної тематики. Одним з таких правил є включення сезонних слів (季語 /kigo/) у вступній частині тексту листа. Навколишня природа завжди посідала чільне місце у житті японців, а отже починати лист одразу ж з основного тексту вважалося негарним.

Що ж до сучасного стану японської епістолярію, то внаслідок збільшення питомої ваги листування через мережу Інтернет з'явилася тенденція до спрощення правил (а іноді – до цілковитого недотримання норм) написання листів, однак на сьогоднішній день поки іще важко припустити, що писемна комунікація японців повністю втратить ознаки етикетності (церемоніальності). У цьому зв'язку надзвичайно цікавими можуть виявитися спостереження за змінами на синтаксичному рівні.

Якщо ж говорити про усну форму японської мови, то вона, за словами С.В. Неверова, розвивалася на базі діалектів, а зміна стрижневого діалекту, пов'язана із неодноразовим перенесенням столиці до різних районів країни, спричинила суттєве розходження між усною та писемною формами вираження японської мови на фонетичному, лексичному і стилістичному рівнях. Розвиток японської літературної мови аж до періоду формування національної літературної мови був доволі своєрідним, оскільки японська мова займає проміжне положення між двома типами формування національної літературної мови – європейським та китайським [244, с.10].

Японська національна літературна мова формується в кінці XIX- на початку XX ст., в епоху Мейджі (1868-1912), на базі класичного писемного стилю, який пов'язаний з абетково-ієрогліфічним письмом. Однак проблема досягнення єдності усної та писемної мови (言文一致 /гембун іччі/) не була розв'язана у цю епоху, а отже не було досягнуто і бажаного завершення формування національної літературної мови, і постала необхідність у подальший період зробити другу спробу у цьому напрямку (第二次言文一致 /дайніджі гембун іччі/).

Питання про сучасні форми існування японської літературної мови безпосередньо пов'язане з аналізом тих змін, які мали місце в Японії після другої світової війни. Дослідження, що їх проводили японські лінгвісти в останні десятиліття, свідчать про появу нової форми існування національної літературної мови – так званої «спільної мови» (共通語 /кьо:цу:го/). Саме на такій формі, як вважають японські дослідники, і базується система сучасного японського мовленнєвого етикету [481, і].

Для сучасної японської лінгвістики взагалі і для мовленнєвого етикету зокрема намітився поворот у напрямку вивчення потенційних шляхів нормування та раціоналізації мови, що пов'язано із особливостями формування національної мови, окресленими вище. Якщо раціоналізація мови і

мовної діяльності шляхом свідомого нормуючого впливу на мовну систему є проблемною, то слід змінити мовленнєві дії, тобто упорядкувати їх таким чином, щоб у них були максимально використані можливості мовної системи, яку потрібно наблизити до потреб мовної практики.

Мовленнєва дія, за О.О. Селівановою, – це «комунікативна взаємодія адресанта і адресата у мовленнєвому акті як фрагмент дискурсу». А мовленнєвий акт, у свою чергу, – це «одиниця мовлення, цілісність якої полягає у єдності мовленнєвого висловлення (локуції), мети (ілокуції) та спрямованості на результуючу реакцію (перлокуції)» [312, с.330]. А якщо згадати головні характеристики етикетного мовлення, то можна перекоонатися, що актуальними у зв'язку з цим питанням є ґрунтовний аналіз і коригування саме мовленнєвих дій, а не організація й нормування системи ввічливих мовних засобів. Про це говорять, зокрема, сучасні дослідники з «Наукового товариства вивчення етикетного мовлення Японії». Вони повсякчас наголошують на тому, що переважно більшість проблемних питань, пов'язаних з мовленнєвим етикетом, неможливо вирішити, аналізуючи лише ввічливу мову (敬語 /кейго/), – необхідно вдатися до ретельного вивчення ввічливого мовлення (敬語表現 /кейго хьо:ген/), шляхів реалізації етикетних мовних засобів у міжособистісному спілкуванні. Ось лише одна цитата: «Навіть якщо знати такі ввічливі слова, як いらっしゃる /ірашшыяру/ (йти; приходити; знаходитись) та 申し上げる /мо:шіагеру/ (говорити; виголошувати), це не стане в пригоді у реальній комунікації, якщо не розуміти, за допомогою якого ввічливого засобу і у який саме спосіб передати те, що хочеш сказати, своєму співрозмовнику, зважаючи при цьому на нього» [481, і]. Дійсно, порушення норм мовленнєвої поведінки під час комунікації робить висловлення не тільки неввічливим, а ще й неадекватним навіть за умов його лексичної і граматичної правильності [172, с.92].

Отже, можна сміливо стверджувати, що на сучасному етапі дослідження, присвячені японському мовленнєвому етикету, опинилися у сфері вивчення лінгвістичної теорії тексту і комунікації, яка може бути співвіднесена з японською «теорією мовного існування», що виникла з необхідності системного вивчення проблематики «мовного існування людини і суспільства» і є результатом прагнення японських лінгвістів об'єднати уявлення про систему мови та про застосування цієї системи.

Підсумовуючи, можна сказати, що відправним пунктом для сучасних досліджень мовленнєвих дій у зв'язку з етикетом є те, хто, кому, про кого/про що, за яких обставин і як саме повинен передати інформацію. І тут хотілося б повернутися до сказаного на початку, зазначивши, що у зв'язку з вивченням комунікативного аспекту японського мовленнєвого етикету спостерігається тенденція до розширення уявлення про ввічливе мовлення:

пропонується розрізняти «шанобливе мовлення» (敬意表現 /кейі хьо:ген/) і «мовлення з простою установкою на адресата» (配慮表現 /хайрьо хьо:ген/). Тобто мовленнєвий етикет, який подолав довгий шлях свого розвитку у процесі формування національної японської літературної мови, на сьогоднішній день – це вже не просто засіб вираження поваги, це не лише знаряддя встановлення та дотримання ієрархії чи субординації, як було колись. Йдеться про чітко зорганізований, логічно структурований і потужний механізм забезпечення комунікації між членами сучасного демократичного суспільства.

Соціальні взаємини в Японії регламентовані багатьма правилами, умовами (約束事 /якусокугото/) та традиціями, і найбільш це стосується безпосередніх контактів між людьми. У спілкуванні японець виражає свою соціальну позицію: старший за віком є вищим по відношенню до молодшого, вчитель – особа, що стоїть вище незалежно од віку та інших обставин, працівники фірми та обслуговуючий персонал мають повсякчас виражати повагу до клієнтів, і так само господар засвідчує свою повагу гостеві.

Ця особливість не могла не позначитися на мовленні, і, за спостереженнями О.П. Фролової, це призвело до того, що лише одна десята суті справи лежить на поверхні і може бути піддана аналізу, а більша частина знаходиться у підтексті, що створює ефект «розпливчастості мовлення», який є однією з головних ознак японського мовленнєвого етикету [381]. Слід зазначити, що цю ознаку можна вважати також характерною рисою синтаксису японської мови взагалі.

Мовленнєва поведінка японців повністю підпорядкована завданню приділення максимальної уваги співрозмовникові, виявлення шанобливості до нього, створення у нього хорошого настрою.

Система етикетних форм у мовленні японців відрізняється особливою складністю і відображає соціальну структуру японського суспільства, у якому досі, як вважає О.П. Фролова, наявні пережитки феодально-патріархальних відносин. Усе це відображається у мовленні: при розмові з декількома співрозмовниками американець, наприклад, звертатиметься до всіх однаково. В Японії ж досі людина оцінюється не як індивідуальність, а лише з точки зору його положення у суспільстві.

У японській мові відображаються не лише соціальні взаємини. Існує ще й ряд міжособистісних стосунків, які засновані на моральних, етичних, родинних та інших критеріях. Так, можна виділити 恩恵関係 /онкей канкей/ (вираження шанобливості до тих, кому чимось зобов'язаний), 先後関係 /сенко: канкей/ (вираження поваги до старших колег, попередників), 利害関係 /рігай канкей/ (відносини взаємної зацікавленості), 上下関係 /дзьо:ге канкей/ (відносини між вищими та нижчими за рангом людьми), 親疎関係

/шінсо канкей/ (близькі та віддалені стосунки: вибір типу мовленнєвої поведінки при спілкуванні з друзями, сусідами, знайомими, малознайомими та незнайомими людьми).

Не слід ототожнювати граматичну категорію ввічливості з етикетом, оскільки це лише одна з його складових. Річ у тім, що проблема форм ввічливості в мові поряд з практичною актуальністю становить і певний теоретичний інтерес – її дослідження допомогло виявити деякі особливості людського мислення, окремі сторони взаємозв'язків між мовою і психологією людей, риси національно-культурної та соціальної специфіки мовної поведінки тощо. Так, зокрема, в Японії вважається ввічливим (можна навіть сказати – природним) спочатку пояснити причину свого звернення до співрозмовника, а вже потім викласти суть справи (висловити прохання, пропозицію, поставити запитання тощо). Крім того, не прийнято прямо запитувати про бажання особи, а також прямо виражати причину своєї відмови або причину при вибаченні.

Нагадаймо, що порушення згаданих вище норм мовленнєвої поведінки робить висловлення не тільки «неввічливим», але й неадекватним – його доволі важко інтерпретувати навіть за умови нормативної синтаксичної побудови. У цьому можна переконатися, якщо проаналізувати, із залученням відповідного міжмовного зіставлення, приклади, наведені провідним фахівцем у галузі дослідження і викладання японської мови Ікедзу Джьоджі [457, с.5-6].

(1) すみません。明日お車お使いになりますか。貸していただきたいんですけど。 /Сумімасен. Ашіта окурума оцукай-ні нарімас ка. Кашіте ітадакітай н дес кедо/ *Вибачте. Вам завтра буде потрібна Ваша машина? Я б хотіла у Вас її позичити.*

(2) すみません。先輩、300円ほどかしてください。 /Сумімасен. Семпай, самбьякуен ходо кашіте кудасай/ *Вибачте. Позичте мені 300 ієн.*

(3) 来週の金曜日何か予定がありますか。 /Райшю:-но кінйо:бі наніка йотей-га арімас ка/ *Ви маєте які-небудь плани на наступну п'ятницю?*

(4) 先輩、これ召し上がりたいですか。 /Семпай, коре мешіагарітай дес. ка/ *Шановна, Ви хочете це з'їсти?*

(5) 手伝ってほしいですか。 /Тецудатте хошій дес. ка/ *Хочете, щоб я Вам допоміг?*

(6) 私、デートの約束がありますから、失礼します。 /Вагаші, де:то-но якусоку-га арімас кара, шіцуреїшімас/ *У мене на той час призначене побачення, так що вибачте.*

(7) すみません。忙しかったから、できませんでした。 /Сумімасен. Ісогашікатта кара, декімасен дешіта/ *Вибачте. Я не зміг це зробити, бо був заклопотаний.*

У прикладі (1) мовцем використано всі необхідні форми ввічливості (尊敬語 /сонкейго/ щодо дій співрозмовника та 謙讓語 /кенджьо:го/ щодо власних дій), однак реакція японців на таке висловлення буде негативною, оскільки тут перед проханням зовсім не виражено його причину. Що ж до українців, то співрозмовник міг ми цілком природно прореагувати приблизно так: «В принципі, я не заперечую. А для чого Вам машина? / А куди Ви поїдете?»).

Щодо прикладу (2), то тут і в умовах нашої культури спілкування у співрозмовника може виникнути неприємне відчуття, що йому наказують замість того, щоб попросити. Тому японською мовою у такій ситуації варто сказати «300円ほど貸していただけませんか /Самбьякуен ходо кашіте ітадакемасен ка/», а українською – «Ви не могли б позичити мені 300 ієн? / Ви не позичите мені 300 ієн?»).

У прикладі (3) замість того, щоб починати розмову з питання про плани співрозмовника, потрібно було повідомити йому про суть своєї пропозиції, а потім сформулювати запрошення. Наприклад:

来週の金曜日、オペラ座で『白鳥の湖』があるそうですが、一緒にいかがですか。
/Райшю:-но кінйю:бі, Операдза-де «Хакучо:-но мідзуумі»-га ару со: дес га, ішшьюні ікага дес ка/
Я чув, що наступної п'ятниці в Опері буде «Лебедине озеро». Не бажаєте піти разом зі мною?

Приклад (4) ілюструє ситуацію, коли неприємне враження на співрозмовника справляє пряме запитання про його бажання виконати ту чи іншу дію. Тут навіть можна провести паралель з українською мовою: навряд чи хтось сприйме запитання типу «Хочете це з'їсти? / Будете це їсти?» як ввічливе і, тим більше, як пропозицію. Результат необхідної трансформації в межах української мови виглядатиме так: «Бажаєте [містечко]? / Як щодо [містечка]?». Що ж до японської мови, то тут усі мовні одиниці зі значенням бажання слід взагалі усунути і використати натомість вираз «...はいかがですか /-ва ікага дес ка/» («Як щодо...?»).

Приклад (5) характеризується наявністю схожої проблеми: запитання про бажання «手伝ってほしいですか /Тецудатте хошій дес ка/» необхідно замінити на комунікативно релевантне «手伝いましょうか /Тецудаімашью: ка/» («Може Вам допомогти?»).

Приклади (6) і (7) яскраво показують комунікативну помилку при виборі мовних засобів для вираження особистої причини. По-перше, у таких випадках неприпустимо вживати причинний сполучник から /кара/.

У деяких ситуаціях можна скористатися синонімічним йому сполучником *ので* /ноде/, що сприймається як більш ввічливий, «скромний». Наприклад:

病院へ行かなければならないので、早退させていただきませんか。

/Бьо:ін-е іканакереба наранай ноде, со:тайсасете ітадакемасен ка/

Мені потрібно піти до лікарні.

Чи не могли б Ви відпустити мене раніше?

Однак навіть згаданий вище ввічливий сполучник може стати причиною смислового переобтяження речення – складається враження, що людина забагато говорить, виправдовуючись. Тому іноді достатньо вжити серединну форму *て* /те/ (*で* /де/) між частинами складного речення («忙しくてできませんでした /Согашікуте декімасен дешіта/»). Також широко (особливо при відмові) використовується прийом замовчування: *明日はちょっと. . . / Ашіта-ва чотто. . . / («Завтра в мене...»)*.

Отже, як можна було переконалися, успішне вивчення синтаксичних явищ сучасної японської мови неможливе без повсякчасного урахування комунікативного аспекту.

Специфіка словосполучень в японській мові та їх класифікація

Словосполученням називають синтаксичну конструкцію поєднання на підставі підрядного зв'язку двох і більше повнозначних слів. Словосполучення іноді розглядається як синтаксична одиниця, що зумовлює визначення синтаксису деякими лінгвістами як учення про словосполучення, а словосполученню надає статусу альтернанта реченню як незакінченого речення, непредикаивної синтагми, часткової синтагми. Однак словосполучення не передає завершеної думки, не формує повідомлення, позбавлене предикативності, на відміну від речення, а тому є лише *репрезентантом синтаксичної синтагматики* в системі мови [317, с.562].

У рамках теорії «Смисл-Текст» ключову роль відіграє лексика. Згідно з цією теорією лексична система мови може бути описана за допомогою тлумачно-комбінаторного словника. На відміну від звичайних словників ця модель орієнтована більшою мірою на утворення мовних одиниць самостійно під час оволодіння іноземною мовою, ніж на їх аналіз. Така орієнтація робить його надзвичайно корисним для тих, хто вивчає мову, а також для

створення систем машинного перекладу, що мають відтворювати складні фразеологічні одиниці подібно до носіїв мови. Тлумачно-комбінаторна лексикографія досліджує словосполучення, але не вільні, а такі, що наближаються до усталених, і головним інструментом опису цього явища слугують *лексичні функції*.

В японській мові існує клас дієслів, які виконують роль так званих «лексичних функцій». Це означає, що в певних словосполученнях вони не реалізують своє власне лексичне значення, а обслуговують ті одиниці, з якими поєднуються, виконуючи функцію вираження в тексті тих чи інших учасників комунікативної ситуації. Лексичні функції були введені для опису явища лексичної сполучуваності. Під *лексичною сполучуваністю*, зазвичай, розуміється конкретна реалізація здатності лексичних одиниць одного порядку вступати у поєднання одна з одною, що визначається як «складання значень», яке виявляється у дискурсивному використанні і протиставляється *лексичній валентності* як потенційній здатності лексичних одиниць поєднуватися з рівнопорядковими одиницями.

Лексична сполучуваність – одне з найскладніших питань, яке створює перепони на шляху до вивчення будь-якої іноземної мови, особливо за умови активного оволодіння нею. Зрозуміло, що окрім знання теоретичних засад синтагматичного поєднання слів, надзвичайно важливим є також розуміння їх здатності сполучатися для вираження заданої комбінації значень або синтаксичних ролей.

Традиційно, більшість словосполучень, що описуються в термінах лексичних функцій, належать до сфери *фразеології*. Однак їх статус у фразеології не є остаточно визначеним: вони не є ідіомами у вузькому розумінні, адже зміст цілого словосполучення легко інтерпретується зі значень його компонентів; вони також не є сталими висловами, тому що їх компоненти вільно використовуються поза цими словосполученнями. Здебільшого такі словосполучення є скоріше «шаблонами» або «невільними поєднаннями слів», які властиві, зокрема, газетно-публіцистичним текстам, діловій та науковій прозі, а іноді й усному розмовному мовленню. У теоретичному ключі такі словосполучення менше цікавлять фразеологів, аніж, скажімо, ідіоми, сталі чи експресивно забарвлені вислови. Проте кількість невільних словосполучень типу *迷惑をかける* /мейваку-о какеру/ (*здавати клопоту; створювати незручності*) або *やきもちを焼く* /якімочі-о яку/ (*ревнувати*) величезна, і ми зустрічаємося з ними скрізь. Особливо відчутним це стає під час перекладу, оскільки в різних мовах компоненти таких словосполучень як правило не співпадають. Це явище, безперечно, відоме всім, хто задіяний у викладанні іноземної мови, перекладі, лексикографії тощо. Словосполучень, про які йдеться, надзвичайно багато, а раціональні шляхи

їх відбору малодосліджені; далеко не всі з них потрапляють навіть до великих за обсягом словників.

Проте, за допомогою лексичних функцій цю проблему можливо значною мірою розв'язати. Робилися спроби описати лексичну сполучуваність у багатьох мовах за допомогою лексичних функцій: до цього часу найбільші досягнення з розробки тлумачно-комбінаторного словника були зроблені на базі російської (І.О. Мельчук) та французької мов (Ю.Д. Апресян, Д. Пайяр, Є.Є. Розлогова). Але відомі також інші дослідження: англійська (З.М. Шаляпіна), угорська (О.К. Жолковський, І.О. Мельчук), польська (Е. Янус), сомалі (О.К. Жолковський).

На базі японської мови це питання досліджували О.В. Саямонович (Стругова), Франсуа Ларо, Тімоті Болдуїн та інші. Але в цілому ґрунтовні дослідження відсутні, і ця тема залишається відкритою.

Акад. В.В. Виноградов визначає словосполучення як складну номінативну одиницю мови, яка являє собою комплекс синтаксем як мінімальних синтаксичних одиниць, що формується за однією властивою даній мові моделлю за допомогою лексично значущих, самостійних, пов'язаних семантично і граматично слів; не має предикативних значень, комунікативної мети та інтонації повідомлення [63]. Словосполучення слід відрізнити від *синтагми* (синтагми), яка є актуальною частиною речення, виокремлюється з нього у кінцевому комунікативному вигляді, і щоб стати первинно номінативним словосполученням потребує зворотної трансформації. Тут мова йде не про вільні сполучення слів, які є звичайними поєднаннями компонентів висловлювання, і не про сталі фразеологічні вислови (ідіоми), а про такі усталені вислови, що знаходяться між власно вільними (犬を引いて散歩に出る /іну-о хійте сампо-ні деру/ «виходити на прогулянку, тримаючи на повідку собаку») та власно сталими (おみくじを引く /омікуджі о хіку/ «випробувати долю»).

Специфіка японського словосполучення яскраво проявляється при співставленні його з одиницями інших порядків – словом та реченням.

1. Словосполучення, як і слово є номінативною одиницею, засобом вираження поняття, але дає другорядне найменування і позначає складне поняття.

2. Словосполучення, як і слово може існувати поза реченням, але кожен раз утворюється заново.

3. Словосполучення, як і слово є будівним матеріалом для речення, але вже комбінованим, а не простим.

Серед відмінностей І.В. Головнін виділяє наступні:

1. Словосполучення утворюються зі слів, а слова з морфем;

2. Словосполучення – це лексико-синтаксична одиниця, а слово – лексична;

3. Слова у складі речення утворюють синтагми, а словосполучення – синтаксемні групи (завжди складні синтагми).

Співставивши речення і словосполучення, І.В. Головнін підкреслює наступні спільні та відмінні риси:

1. Для створення як речення, так і словосполучення використовуються слова, але словосполучення, у свою чергу, також є будівельним матеріалом для речення;

2. Речення і словосполучення – це утворювані одиниці різної структури та призначення;

3. Словосполучення і речення створюються на основі мовних моделей, але це принципово різні схеми;

4. Словосполучення поза реченням лексично називає предмет або явище, речення має денотат (об'єкт дійсності), яким є ціла ситуація;

5. Словосполучення не призначене для спілкування, а речення є комунікативною одиницею;

6. Словосполучення виражає складне поняття, а речення – судження [87].

Враховуючи тип зв'язку компонентів, словосполучення поділяються на: *підрядні* (喫茶店を出る /кіссатен-о деру/ «виходити з кафе») та *сурядні* (男の子と女の子 /отоконоко-то оннаноко/ «хлопчик та дівчинка»). За способом вираження зв'язку підрядні та сурядні словосполучення поділяються на *безсполучникові* (座っている椅子 /суватте іру ісу/ «стілець, на якому сидять») та *сполучникові* (山と川 /яма-то кава/ «гори та ріки»), а також на:

1) словосполучення, в яких перший компонент не змінює своєї форми і не оформлюється службовими словами (休む時間 /ясуму джікан/ «час відпочинку»);

2) словосполучення, в яких неостанній компонент виражає тип зв'язку за допомогою морфем або службових слів (電話を引く /денва-о хіку/ «проводити телефон»).

За кількістю залежних компонентів підрядні словосполучення поділяються на *прості* (двокомпонентні) та *складні* (трикомпонентні та більше). Серед складних підрядних словосполучень виділяють:

1) словосполучення з одним видом зв'язку (大きい黒いかばん /окій курой кабан/ «велика чорна сумка»);

2) словосполучення з двома (або більше) видами підпорядкувального зв'язку (軽く袖を引いて注意を促す /каруку соде-о хійте чю:і-о унагасу/ «привернути увагу, легенько смикнувши за рукав»). -

Підрядні словосполучення, розглядаючи категоріально-семантичну природу головного компонента, можуть бути:

1) субстантивними (предметними);

2) дієслівними (процесуальними);

3) адвербіально-ознаковими (日本語で話す /ніхонго-де ханасу/ «говорити японською»);

4) ад'єктивно-ознаковими.

Компоненти сурядних словосполучень завжди належать до одного й того самого лексико-граматичного класу. У зв'язку з цим сурядні словосполучення поділяються на субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні.

Безумовно, говорячи про лексичну сполучуваність та особливості сполучання окремо взятого дієслова необхідно: а) визначити синтаксичну структуру словосполучень, елементом яких є дієслово, представити їх у вигляді моделей; б) встановити залежність між синтаксичною моделлю словосполучення й смисловою структурою слова; в) встановити ономаціологічну формулу семантичної спрямованості дієслова на суб'єкт і/або об'єкт дії, тобто вивчити ліве й праве оточення дієслова; г) описати обсяг і характер предметних імен, що заповнюють конкретний зміст дієслівних лексем, що впливають чи не впливають на лексичне значення.

Оскільки основними одиницями акту номінації є ім'я, іменник і дієслово, то природно, що найближчий зв'язок іменника відбивається сполученнями з дієсловами, а дієслова – сполученнями з іменниками.

Семантичні типи стійких словосполучень

Серед семантичних типів стійких словосполучень у сучасній лінгвістиці прийнято виділяти такі.

1) *Вершинність* – здатність компоненту фактично залишатися семантично повнозначним у складі стійкого словосполучення. О.І. Смирницький одновершинні одиниці визначав як фразеологізми, де є один семантично повнозначний компонент.

2) *Семантичне зрушення* – повністю або частково переосмислене значення.

3) *Глобальне значення* – значення, яке властиве всьому стійкому словосполученню в цілому, але не мотивоване значеннями компонентів.

4) *Сумарне значення* – значення, яке виникає в результаті поєднання значень компонентів.

5) *Звужене значення* – значення, що дорівнює значенню одного компонента, тобто являє собою звуження суми значень компонентів до значення одного компонента.

За семантичним критерієм С.А. Бикова виділяє чотири типи стійких словосполучень (СС) [52]:

- безвершинні СС з глобальним значенням (фразеологічні злиття та зрощення);
- двовершинні зі значенням, що базується на семантичному зрушенні (фразеологічні єдності та сполучення);
- двовершинні СС з сумарним значенням (фразеологічні об'єднання та єдності);
- одновершинні СС (фразеологічні єдності).

До другого типу належать фразеологічні сполучення, а також фразеологічні єдності. Значення таких СС, що базуються на семантичному зрушенні, не співпадає з прямим значенням компонентів, але витікає з них. Семантичному переосмисленню можуть підлягати значення одного компонента, обох компонентів окремо та сума значень компонентів. При цьому семантичне зрушення може мати різний ступінь відходу від основного значення. Оскільки при будь-якому з видів семантичного зрушення компоненти зберігають своє значення у складі цілісного СС, хоча й переосмислюються, такі утворення не можуть сприйматися як глобальні утворення.

У фразеологічних сполученнях спостерігається такий тип семантичного зрушення, коли значення, в якому виступає змінюваний семантично компонент, зберігає зв'язок з його прямим номінативним значенням, але воно актуалізується у поєднанні з чітко визначеним колом слів. Основний прошарок фразеологічних сполучень складають дієслівні утворення: 人柄に引かれる /хітогара-ні хікаarerу/ «зацікавитися особистістю», 目を引く /ме-о хіку/ «привертати увагу». Дієслово 引く /хіку/ виступає не у прямому значенні «тягти, витягати», а за допомогою відповідного іменника актуалізує одне зі своїх непрямих значень. Навколо дієслів такого типу можуть утворюватися фразеологічні серії СС, де одне й те саме дієслово виступає в одному або різних ситуативних значеннях.

Подібні семантичні зрушення й утворення навколо слів фразеологічних серій призводить до утворення серед іменних та дієслівних компонентів СС японської мови понятійних полів, семантичних ареалів, що поєднують декілька компонентів в одному й тому самому оказіональному значенні.

Головним джерелом виникнення СС слугує метафоризація вільних словосполучень. Спостерігаються також історичні трансформації компонентів, що виражаються в заміні їх словами, близькими за значенням до тих, що склали СС на перших етапах його існування, але не синонімічними. Шіраїші Дайджі (白石大二; 1912-1989) також припускав, що нові СС виникають в результаті вживання граматично неправильної форми носіями мови. Серед СС досить поширеним є явище омонімії. Поза контекстом подібні СС

можуть розумітися буквально, як вільні, і тільки оточення допомагає вірно розтлумачити зміст виразу. Ступінь поєднуваності фразеологічних одиниць зі словами контексту неоднаковий. Відношення фразеологічних одиниць до слів, подібно до відношення слова до слова, визначаються як зв'язані та вільні. Деякі словосполучення поєднуються лише з одним словом або лише із словами одного семантичного поля, отже, їх відношення з іншими словами в контексті зв'язані, інші вступають у взаємодію з багатьма словами і кількох семантичних полів, тобто виявляють вільні відношення з іншими.

Стіїкі словосполучення японської мови

Яскравими прикладами стійких словосполучень в японській мові є *розмовні кліше*. Необхідно зазначити, що проблема японських розмовних кліше в сучасній філологічній науці ще недостатньо розроблена. На сьогодні наявні праці О.П. Фролової, В.М. Алпатова, П.С. Тумаркіна; частково ця тема знайшла відображення у науковому доробку М.О. Сиром'ятникова та О.А. Пашковського.

Одиниці сучасної японської мови, які називаються усталеними, або фразеологічними, словосполученнями («усталеними виразами», 決まり文句 / кімарі монку/, 決まった言い方 / кіматта ііката/, 固定表現 / котей хьо:ген/, 固定語句 / котей гоку/) є недостатньо дослідженими у сучасній японістиці. Під цими поняттями загалом маються на увазі стійкі та немодельовані семантичні одиниці. Вони в цілому характеризуються стійкістю значення, яке, як правило, не співпадає із значенням компонентів, стійкістю спільного вживання компонентів, синтетичною стійкістю. На теренах України проблеми японської фразеології знаходять висвітлення, зокрема, у працях В.Л. Пирогова, О.Г. Горошкевич, О.В. Забуранної.

Питання про фразеологію як окрему лінгвістичну дисципліну було вперше поставлене Є.Д. Полівановим, який традиційно включав фразеологію у сферу лексикології на правах одного з її розділів, оскільки фразеологічні одиниці розглядались як еквіваленти слів, а лексикологія – як лінгвістична дисципліна, що вивчає слова та їх еквіваленти.

Акад. В.В. Виноградов виділяє вчення про фразеологічно пов'язані значення слів, згідно з яким більшість слів та значень обмежені «у своїх зв'язках внутрішніми, семантичними відношеннями самої мовної системи». Результат цього обмеження проявляється у тому, що в багатьох слів ті чи інші лексичні значення можуть бути реалізовані лише у поєднанні з

чітко визначеним рядом слів. При характеристиці певних розрядів одиниць, що розглядаються, враховується фактор граматичних порушень, тобто відхилень від правил граматики (О.О. Шахматов) [66, с.16].

О.А. Пашковський розглядає японські словосполучення за такими ознаками:

1) тип зв'язку компонентів словосполучення і спосіб вираження цього зв'язку;

2) кількість компонентів і типів зв'язку в одному словосполученні; лексико-граматичний (категорійно-семантичний клас), до якого відносяться головний, залежний чи рівнозначний компоненти [269, с.31].

В.Л. Архангельський ввів у фразеологію поняття про стійкість фразеологізмів як відношень детермінації між їхніми компонентами. У стійких словосполученнях як одиницях особливого, фразеологічного рівня виділяються постійні та змінні члени. Основною ознакою фразеологічного рівня є обмеження у виборі змінних (детермінованих) елементів [20].

За твердженням О.П. Фролової, фразеологія є розділом мовознавства, що вивчає фразеологічну систему у її сучасному стані та історичному розвитку. Об'єктом її вивчення є фразеологічні одиниці, які ще називаються «фразеологізмами» [382].

Фразеологічна одиниця – це лексично неподільне, стійке за своїм складом та структурою, цілісне словосполучення, що відображається у вигляді готової мовленнєвої одиниці: 鼻が高い /хана-га такай/ «пихатий», 肝をつぶす /кімо-о цубусу/ «бути враженим», 壁に耳あり /кабе-ні мімі арі/ «букв.: стіни мають вуха (немає у світі нічого темного, що б не стало явним)». Таким чином, у фразеології вивчаються як стійкі сполучення слів, які семантично еквівалентні слову, так і стійкі сполучення слів, що в семантичному та структурному відношенні є реченнями.

Фразеологічна одиниця – це, в основному, усталене словосполучення із повністю або частково переосмисленим значенням.

За семантичним критерієм фразеологічні одиниці сучасної японської мови можна поділити на дві групи.

1. Фразеологічні одиниці, значення яких не виводиться зі значень компонентів, які їх утворюють, коли відсутня будь-яка вмотивованість (за В.В. Виноградовим, – це «фразеологічні зрощення»). Усередині цієї групи виділяють ще дві підгрупи:

а) коли компоненти фразеологічних одиниць – це слова, які окремо існують у сучасній японській мові: 猫をかぶる /неко-о кабуру/ *лицемірити*, 腹が立つ /хара-га тацу/ *розізлилися*, さばを読む /саба-о йому/ *обрахувати*;

б) коли один із компонентів, який утворює фразеологічну одиницю, – слово, яке має самостійне вживання в сучасній японській мові, а інше є

фразеологічно зв'язаним; для загальної лексики воно давно забуте, і його значення втрачене. Фактично ці одиниці не мають внутрішньої форми: とじをふむ /тоджі-о фуму/ *утнути дурницю*, らちをあける /рачі-о акеру/ *владнати справу*.

2. Фразеологічні одиниці, створені із компонентів з конкретним значенням у сучасній японській мові і мають відповідні стійкі сполучення, що вживаються у прямому значенні, а становлення фразеологічної одиниці проходить у зв'язку із набуттям вихідною одиницею переносного значення: 棚に上げる /тана-ні агеру/: *покласти щось на полицю* (пряме значення) – *замовчувати свої недоліки* (переносне значення); バスに乗り送れる /басу-ні норіокуреру/: *запізнитися на автобус* (пряме значення) – *втратити чудову нагоду* (переносне значення).

Японські ж лінгвісти при вивченні стійких словосполучень особливу увагу приділяють етимології власне фразеологізмів, аналізу прислів'їв та приказок, тому значна кількість фразеологічного матеріалу представлена в численних словниках прислів'їв, афоризмів та різних довідниках. При цьому певного монографічного дослідження з теорії фразеології наразі немає. Питання фразеології в невеликому обсязі розглядаються у різноманітних розділах граматики, лексикології, у працях зі стилістики, історії мови, лексикографії. Ще дотепер японськими мовознавцями не поставлене питання про розгляд фразеології як спеціальної лінгвістичної дисципліни, і немає спеціальної назви для фразеології, що свідчить про те, що японські стійкі словосполучення та фразеологія ще недостатньо вивчені. Багато сучасних японських мовознавців розглядають фразеологічні одиниці як один із підвидів складених слів.

Укладачі словників «広辞林 /Ко:джірін/», «辞海 /Джікай/» та «言海 /Генкай/» розглядають стійкі словосполучення як одиниці, утворені із порушенням граматичних норм. Більш слушним є судження Шіраїші Дайджі, найвідомішого дослідника японської фразеології на теренах Японії, а також К. Нагано, автора статті про стійкі словосполучення у «国語学辞典 /Кокугогаку джітен/», які визначали *ідіому* (成句 /сейку/, 慣用語句 /кан'йо:гоку/) як «вираз, що складається із двох чи більше компонентів, які завжди з'являються разом, і, утворюючи поєднання із декількох слів, виражають певне значення» [526, с.167].

Такі фразеологічні одиниці у мовознавстві називаються «стійкими словосполученнями», «фразеологічними виразами», «фразеологічними зворотами», «автоматизованими фразами», «ідіомами», «ідіоматизмами», «ідіоматичними виразами», «ідіоматичними словосполученнями» тощо.

Необхідно зазначити, що японські дослідники також не виробили єдиного уніфікованого терміну на позначення таких словосполучень, тому

називають їх по-різному: «イディオム /ідіому/», «慣用語 /кан'йо:го/», «慣用句 кан'йо:ку/», «成句 /сейку/», «成語 сейго/», «決まり文句 /кімарімонку/», «慣用語句 /канйю:гоку/», «熟語 /джюкуго/», «熟した語 /джюкушіта го/», «故事の文句 /коджі-но монку/».

С.А. Бикова вважає, що серед усього різноманіття термінів на позначення таких фразеологічних одиниць найбільш повним та точним буде «стійке словосполучення», як таке, що найкраще характеризує суть досліджуваних одиниць [52].

Існує точка зору, згідно з якою «стійкі словосполучення» і «фразеологізми» не є абсолютно ідентичними за своїм змістом. Зазвичай, фразеологічні одиниці визначаються як одиниці, що мають семантичну цілісність, засновану на ідіоматичності. Фразеологічні одиниці володіють всіма ознаками стійкості. Проте у ряді випадків досить складно судити про ступінь семантичної переосмисленості всього поєднання в цілому або тільки його частини (наприклад, «читати лекцію», «робити доповідь»), тобто часто відзначаються серійні утворення, в яких у чистому вигляді семантичне зрушення є відсутнім або ж дуже слабким.

Ще характернішим це явище є для японської мови, де відсоток таких одиниць достатньо високий і, можливо, наближається за своєю чисельністю до кількості власне фразеологічних утворень. Об'єднує всі ці одиниці ознака стійкості відтворення у готовому вигляді, що і відрізняє їх від вільних словосполучень, як словосполучень, що кожного разу створюються наново.

Разом з тим, стійкі словосполучення (СС) відрізняються і від стійких граматичних конструкцій (СГК), що виконують у мові, насамперед, граматичну функцію.

Шіраїші Дайджі є, по суті, єдиним японським лінгвістом, який здійснив вагоме теоретичне дослідження японських СС, тому наразі вважається, що головну увагу варто приділити саме його баченню проблеми, паралельно порівнюючи це бачення з концепціями інших провідних мовознавців.

Шіраїші Дайджі визначає СС таким чином: «Ідіомою (成句 /сейку/, 慣用語句 /кан'йо:гоку/) називається вираз, що складається з двох і більше компонентів, які завжди є взаємопов'язаними і, складаючи утворення із декількох слів, виражають певне значення, або, іншими словами, ідіомою називається явище, коли два і більше слів об'єднуються й утворюють поєднання, значення якого не буде зрозумілим тільки зі значень окремих компонентів [526, с.13].

В аналогічний спосіб визначає специфіку японських СС словник «国語学辞典 /Кокугогаку Джітен/»: «Ідіома – це два або більше слів, які вживаються разом або узгоджено одне з одним». Поєднання цих слів виражає «певне значення» [507].

По-іншому визначають СС укладачі словників «広辞林 /Ко:джірін/», «辞海 /Джікай/» та «言海 /Ленкай/». На їх думку, як уже зазначалося, СС – це вирази, «які суперечать нормам граматики, але широко вживаються в мові вже багато років». У першій частині цього визначення відчувається вплив школи емпіричної психології²¹ в мовознавстві, яка також розглядала фразеологізми як порушення граматичних норм.

Як вважає С.А. Бикова, визначення Д. Шіраїші, яке наводилося вище, в цілому правильно характеризує СС як словосполучення, значення яких не співпадає із значенням компонентів. Проте, якби Д. Шіраїші формував свою теорію на тих положеннях, які були приведені в передмові до його монографії, він би, ймовірно, не зміг розкрити специфіку японських СС [52].

У передмові до своєї праці Шіраїші Дайджі написав, що метою його дослідження є спроба вивчення того, «як в японській мові виявляється образ мислення японців». При цьому автор сам говорить про сильний вплив на нього Ф. Brentano і А. Марті, представників емпіричного психологізму. Як відомо, останні намагалися створити «загальну семасіологію» або «філософію мови», що спирається на апріорні, заздалегідь задані норми і схеми, позбавлені зв'язків із конкретними мовами. По суті, семасіологію вони представляли як якусь логічну граматику. Грунтуючись на теорії А. Марті, Шіраїші Дайджі в передмові визначав СС як вирази, що «порушують закони граматики». Тим самим він ніби відмежовувався від семантики. Проте сам мовний матеріал привів його, врешті-решт, до правильного висновку [52, с.26].

Теорія СС у Шіраїші Дайджі є природним продовженням його етимологічної теорії. Простіше кажучи, відносно усіх слів-компонентів СС вчений проводить дослідження їхньої етимології на підставі чотирьох теорій:

1-ша теорія – використання старого слова для номінації нового явища – «転語説 /тенгосецу/»;

2-га теорія – появи слова в результаті усічення двох слів і об'єднання усічених частин – «要略省略説 /ен'якушьо:рякусецу/»;

3-тя теорія – запозичених слів «外来語説 /гайрайгосецу/»;

4-та теорія – звуконаслідувальна – «擬声語説 /гісейгосецу/».

Вивчаючи етимологію слів, Шіраїші Дайджі одночасно вивчає їх семантику і символіку. Це дозволяє йому перейти до дослідження фразеології, яке починається з аналізу семантики і поєднуваності полісемічних дієслів.

---

²¹ Емпірична психологія – психологія, що заснована на досвіді і протиставляється раціональній психології, заснованій на умогляді. Отримала розвиток в руслі англійського емпіризму у Великобританії XVIII-XIX ст. (Д. Гартлі, Джеймс Міль, Джон Міль, А. Бен, Р. Спенсер), а також у Франції у другій половині XIX ст. (І. Тен, Т. Рібо). Попри обмеженість у розумінні свідомості (до якого емпірична психологія зводила предмет психології), відіграла значну роль у розвитку дослідного вивчення психічних явищ [644].

У результаті аналізу він виділяє такі дієслова, які не вимагають вживання певного 主語 /шюго/ (підмета) і 修飾語 /шю:шьокуго/ (означення), і такі, що цього вимагають. Розвиваючи свою теорію, Шіраїші Дайджі доходить висновку, що існують:

1. словосполучення, в яких жоден з компонентів не вимагає вживання іншого, тобто вільні (桜が咲く /сакура-га саку/ *квітне сакура*);

2. так звані «специфічні вирази» (特殊の言い方 /токушю-но ііката/), де один із компонентів вимагає вживання іншого (肉がつく /ніку-га цуку/ *набирати вагу*);

3. більш специфічні вирази, де компоненти самі по собі не мають цілісного значення: けりがつく /кері-га цуку/ *закінчуватися*); словосполучення цього типу (ідіоми) семантично є одним словом.

Одночасно Шіраїші Дайджі дає семантичну і структурну класифікацію СС.

За семантичною класифікацією Шіраїші Дайджі виділяє чотири типи СС. Перший тип – ідіома (慣用語句 /канйю:гоку/), що має найвищий ступінь ідіоматичності. Значення її незрозуміло із сукупності значень компонентів. Наприклад, 虫がつく /муші-га цуку/ (букв.: *чіпляються комахи*) може означати «потрапити до поганої компанії». Іншому ступеневі ідіоматичності відповідає другий тип 慣用語句 /канйю:гоку/. Значення таких СС можна зрозуміти за значеннями компонентів. Проте через надмірну «абстрактність» останніх значення всього утворення є «конкретним» і відрізняється від значень компонентів (気がつく /кі-га цуку/ *помітити*). 慣用語句 /канйю:гоку/ третього типу, що володіють третім ступенем ідіоматичності, набули свого значення в результаті метафоричного уживання одного з компонентів (根が善人だ /не-га дзеннін да/ *за своєю натурою він – хороша людина*). Четвертий тип вважається не ідіомами, а ідіоматичними виразами (イディオマチックな言い方 /ідіомачіккуна ііката/). Наприклад: 食卓につく /шьокутаку-ні цуку/ *сісти за стіл; взятися до їжі*).

Особливу увагу Шіраїші Дайджі звертає на 慣用語句 /канйю:гоку/ типу «іменник + が /га/ + する /суру/». Зокрема зазначається, що доволі важко визначити, до якого типу їх слід віднести, проте виділяється два різні види вживання дієслова する /суру/: а) з іменниками 音 /ото/ *звук*, 匂い /ніюй/ *запах* тощо у випадках, коли задіяні органи чуття людини; б) вживання дієслова する /суру/, наприклад, з такими іменниками, як 雨漏り /амаморі/ *протікати* (про дах), 息切れ /ікігіре/ *переривчасте дихання*, 頭痛 /дзуцу:/ *головний біль* тощо, де する /суру/ вживається у значенні «мати; бути наявним» замість дієслова ある /ару/ або дієслова 持つ /моцу/ у формі тривалого виду. Щоправда, уживання з такими іменниками згаданих щойно двох дієслів, а не дієслова する /суру/ може мати й дещо інше значення. Наприклад:

他にどんな頭痛があるの？

/Хока-ні донна дзуцу:-га ару но/

А які ще бувають різновиди головного болю?

А от сполучення «雨漏りがある /амаморі-га ару/» зустрічається порівняно рідко у сучасному мовленні. Натомість поширеними у цьому значенні (окрім «雨漏りがする /амаморі-га суру/») є варіанти «雨漏りが起こる /амаморі-га окуру/» та «雨漏りが発生する /амаморі-га хассейсуру/».

Як вважає Шіраїші Дайджі, 慣用語句 /канйо:гоку/ можуть переходити з одного розряду (типу) в інший. Так, 床につく /токо-ні цуку/ в значенні «*лягати*» відноситься до четвертого типу, а у значенні «*захворити*» – до першого.

На думку С.А. Бикової, класифікація Шіраїші Дайджі не позбавлена недоліків: це і неточність визначень («специфічні вирази», і надмірна «абстрактність» значень тощо), і певна односторонність (зокрема, відсутня характеристика запозичених СС) тощо. При аналізі двочленних 慣用語句 /канйо:гоку/ цілковито випускаються з поля зору СС з іншими, окрім *ない /най/*, предикативними прикметниками. Не зовсім вірним видається зауваження про появу в мові нових СС в результаті граматичної неправильності, оскільки далеко не кожне випадкове уживання певного слова і тим більше граматично неправильної форми повинно одразу ж рееструватися як одиниця стандартної мови. Головний же недолік теорії Шіраїші Дайджі вбачається у тому, що, аналізуючи семантику СС, він не визначив витоки, або основи, «ідіоматичності». З іншого боку, Шіраїші Дайджі не завжди витримує єдиний принцип відбору СС. Оскільки СС в його уявленні є словосполученнями, необґрунтованим є віднесення до них, наприклад, слова *くだらない /кударанай/ (нецікавий, нудний; абсурдний)*. Окрім того, він не проводить чіткої межі між СС та СГК (стійкими граматичними конструкціями), результатом чого стало віднесення до СС форм типу «серединна форма дієслова + *たまらない /тамаранай/*», «*～はというと /ва тою: то/*», «*～といいもの /тою: мононо/*», «*～からいえば /кара іеба/*» та інших, що мають граматичну спрямованість.

Згодом, прагнучи подолати недоліки власної теорії, Шіраїші Дайджі написав у передмові до «Словника фразеологізмів японської мови» («*国語慣用語大辞典 /Кокуго кан'йо:ку дайджітен/*») [525], що створення класифікації СС не допускає еkleктичного підходу, і варто чітко розмежовувати такі чинники:

1) спосіб указівки у СС (*指し方 /сашіката/*), тобто те, що є значенням СС – його обмеженням, розширенням, перенесенням значення, метафорою, розповсюдженням і закріпленням у мовній практиці «особливого вживання слова» і т. ін.;

2) денотат СС (指すもの /сау моно/), тобто саме те, на що вони вказують, наприклад, явища природи, побуту тощо, етимологію компонентів – неархаїзм, архаїзм, канго, запозичене слово і т.ін.;

3) структуру СС або, як дослідник розуміє, функцію СС: сполучник, звуконаслідування, характер зв'язку компонентів, показники відмінків тощо;

4) виявлення родових груп у СС: з однаковими компонентами, синонімічні, антонімічні, несхожі;

5) функцію СС у мові: наказ, заперечення, вираз ввічливості до співрозмовника.

Окрім класифікації Шіраїші Дайджі, на теренах Японії існує ще й інша (К. Нагано), наведена, зокрема, у словнику «国語学辞典 /Кокугогаку Джі-тен/» [507]. У ній виділяються такі типи СС:

1) СС, у яких значення цілого не може бути зрозумілим за значеннями компонентів; таке значення виникло в результаті розвитку полісемії компонентів, їх «переносного» (転用的な /тен'йо:текіна/) або «порівняльного» (比喩的な /хіютекіна/) уживання. Прикладом таких СС може слугувати СС типу 道草を食う /мічікуса-о куу/ *байдикувати*;

2) СС, компоненти яких зустрічаються виключно у таких комбінаціях і не інакше. Наприклад: よつに入る /йоцу-ні хаіру/ *бути чимось задоволеним, перебувати в екстазі*;

3) СС, які є граматичними архаїзмами. Це СС такого типу, як 負けず嫌 /македзугірай/ *бажання перемогти*.

Недоліками цієї класифікації можуть вважатися:

1) її неповнота (відсутня, наприклад, характеристика СС, компоненти яких вживаються у вільних словосполученнях і у складі СС зберігають своє значення);

2) її еклетичний характер (СС першого типу характеризуються з точки зору семантики, а другого – «сполучуваності», третього ж – граматики).

Особливий інтерес становить точка зору О.А. Пашковського на категорію одиниць, які він називає «поєднаними словосполученнями» [267]. Ці одиниці володіють одночасно ознаками і слова, і словосполучення. За способом поєднання компонентів вони можуть бути названі «зчепленнями». З одного боку вони мають певну схожість зі словами:

1) компоненти об'єднуються без допомоги синтаксем;

2) більшість із них має спільний наголос;

3) деякі з них стійкі і відтворюються як цілісні структури;

4) компоненти можуть приєднувати до себе префікси.

З іншого боку, вони виявляють й ознаки словосполучення:

1) іменники в них зберігають своє значення;

2) для них характерна відносно вільна сполучуваність членів;

3) один із членів зчепленого словосполучення синтаксично пов'язаний з декількома словами;

4) словосполучення вживаються у тому ж значенні, що й роздільні словосполучення із тим самим словесним складом.

Головні критерії класифікації речень в японській мові

Система типів японського речення подається визначним російським японістом І.В. Головніним (1922-1995) у вигляді двох ієрархічних підсистем: елементарних (ядерних) речень та похідних (перетворених) речень [87]. Ці підсистеми органічно взаємопов'язані, співіснують у мові як нерозривне ціле, але віддзеркалюють різний ступінь глибини структур і виділяються для того, щоб показати основу та периферію синтаксису речення, способи переходу одних типів речення в інші, динаміку породження речення тощо. Ще однією підставою для такого поділу І.В. Головнин називає можливість зводити речення будь-якої складності та призначення до ядра, яке слугує ядерною конструкторною відповідної комунікати.

Загалом дослідник виділяє десять основних аспектів: 1) аспект конструкторної речення; 2) аспект десигнації речення; 3) аспект комунікативної актуалізації базисної конструкторної зв'язку зі співвіднесенням її з пізнавально-відображувальною установкою суб'єкта мовлення; 4) аспект комунікативної актуалізації базисної конструкторної зв'язку зі співвіднесенням її з конситуацією (контекстом та ситуацією); 5) аспект комунікативної актуалізації базисної конструкторної зв'язку зі співвіднесенням її з соціально-особистісними відношеннями; 6) аспект комунікативної мети (функціонального призначення) речення; 7) аспект предикації речення, предикативної реалізації мети повідомлення; 8) аспект експресії речення; 9) аспект матеріальної форми мовлення, до якої належить речення; 10) аспект стилю мовлення, до якого належить речення. Докладно про кожен аспект йдеться у Розділі 5.

Згадані десять аспектів речення притаманні у певному розумінні всім різновидам речення як центральній синтаксичній і мінімальній комунікативній одиниці, у тому числі – й елементарним (ядерним). Але якщо в елементарних реченнях позитивно виражені лише два перші аспекти (вони відображають фундаментальні, базисні властивості речення), а вісім інших представлені немаркованими вихідними значеннями, то у похідних (перетворених) реченнях, спостерігається повне та всебічне вираження усіх

десяти аспектів. Перший та другий аспекти позитивно позначені як в елементарних, так і в похідних комунікатамах.

Речення, які І.В. Головнін називає похідними, становлять основну масу реальних комунікатем японської мови. Похідні речення, як і елементарні, залежно від кількості головних членів бувають односкладними та двоскладними. Але якщо елементарні односкладні та двоскладні речення формуються лише головними членами, то в похідних реченнях наявні й інші компоненти.

Кіеда Масуїчі (木枝増一; 1891-1949) висвітлює, зокрема, проблему врахування при класифікації речень критерію реальності / ірреальності, використовуючи такі характеристики, як «ще не здійснена умова» та «вже здійснена умова» [148, с.216-218]. Але, проаналізувавши приклади, наведені цим фахівцем, можна сказати, що він більшою мірою спирається на семантику вираження загальної та конкретної умови. Що ж до реальності та нереальності, то подані приклади, на нашу думку, не ілюструють цю категорію достатньою мірою:

苦しければ、お止めになるほうがいいでしょう。

/Курушікереба, ояме-ні нару хо:га ій дешьо:/

Якщо важко, може краще припинити?

物は値が安ければ、売れる。

/Моно-ва атай-га ясукереба, уреру/

Якщо річ дешева, вона добре продається.

Що ж до інших граматичних конструкцій (які послідовно розглядаються і Кіедою Масуїчі), то далеко не завжди можна встановити їх «реальність» чи «ірреальність».

Отже, можна зробити припущення, що критерій реальності / ірреальності не слід виділяти окремо і першочергово орієнтуватися на нього при класифікації речень у сучасній японській мові. В принципі, не робить цього і згаданий щойно лінгвіст Кіеда Масуїчі. Свого часу він здійснив ґрунтовний аналітичний огляд класифікаційних схем для японських синтаксичних структур, який анітрохи не втратив своєї актуальності й залишається вельми цінним і сьогодні [148, с.199-208]. Двома головними критеріями класифікації японських речень є для Кіеда структура речення та його характер.

За структурою виділяються такі види.

1) Просте речення (単文 /тамбун/; співвідношення «підмет-присудок» здійснюється одноразово): 花 (が) 咲く /Хана (га) саку/ (Квіти квітнуть); 桜の花が美しく咲く /Сакура-но хана-га уцукушіку

саку/ (*Квіти саукри красиво квітнуть*) тощо. Головною диференційною ознакою простого речення дослідник вважає те, що при одноразовому співвідношенні «підмет-присудок» просте речення буде залишатися таким, скільки б не додавалося означень до цих підмета й присудка.

Окремо піднімається питання про статус речень типу «日本は山が多い /Ніхон-ва яма-га о:й/» (*В Японії багато гір*), «象は鼻が長い /Дзо:-ва хана-га нагай/» (*У слона довгий ніс*) тощо, тобто речень, які мають два підмети (тематичний та рематичний, і ці підмети не є однорідними) і один присудок. Якщо підметом речення вважати лише тематичний, а рематичний підмет розглядати як допоміжне слово (Ямада Їошіо), то такі речення можна вважати простими. Однак, якщо звернутися до окереслених вище класифікаційних критеріїв, то стає зрозуміло, що такі одиниці, як «山が多い /яма-га о:й/» та «鼻が長い /хана-га нагай/» є підрядними присудковими реченнями, що функціонують на одному рівні системи разом з підрядними додатковими, підрядними означальними, підрядними обставинними (кондиційними, причинними, допустовими та ін.). Це так звані «членні» речення. Отже, як слушно відзначають Кіеда Масуічі та ряд інших японських лінгвістів, простим реченням слід вважати таке, яке не має у своєму складі «членних» (підрядних) речень. Якщо ж такі предикативні одиниці входять до складу речення, то співвідношення «підмет-присудок» встановлюється двічі й більше разів, а отже – це не просте, а складне речення.

2) Складне речення (複文 /фукубун/; речення, що містить у собі одне чи більше підрядних членних речень, і в якому співвідношення «підмет-присудок» здійснюється двічі й більше разів): 象は鼻が長い /Дзо:-ва хана-га нагай/ (*У слона довгий ніс*); 花の咲く春が来た /Хана-но саку хару-га кіта/ (*Прийшла весна, /пора,/ коли квітнуть квіти*).

3) Сурядне речення (重文 /джю:бун/; речення, що містить два чи більше рівноправних членних речень): 山は高く、水は清し /Яма-ва такаку, мідзу-ва кійоші/ (*Гори високі, води чисті*); 名物もあり、また名所もある /Мейбуцу-мо арі, мата мейшьо-мо ару/ (*Є й пам'ятки, є й відомі місця*).

Така класифікація майже повністю збігається з прийнятою, зокрема, в українській лінгвістиці (замість термінів «складне речення» та «сурядне речення» можна вживати «складнопідрядне речення» та «складносурядне речення» відповідно, і це буде доцільнішим з точки зору збереження системності), має універсальні риси, оскільки ґрунтується на універсальних принципах класифікації синтаксичних одиниць.

Під «характером речення» Кіеда Масуічі розуміє значення, яке речення виражає в цілому, і наголошує на тому, що кожен із виділених ним видів стосується змісту речення і тому сам по собі не може бути предметом

граматики, але якщо характер речення виражається також зовнішньо, у його структурі, то граматики повинна цікавитися ним. Проте, чи є «класифікація речень за характером» питанням учення про речення, – ця проблема вимагає окремого розгляду. Дослідник виділяє чотири типи речень за характером [148, с.206-207]:

- 1) розповідні речення (平叙体の文 /хейджьотай-но бун/);
- 2) питальні речення (疑問体の文 /гімонттай-но бун/);
- 3) наказові речення (命令体の文 /мейрейтай-но бун/);
- 4) емоційні (окличні) речення (感動体の文 /кандо:тай-но бун/).

Одразу ж зазначається, що така класифікація не входить до сфери граматики, оскільки здійснена не за формою, а за значенням.

Проте, при класифікації слід ураховувати не один, а цілу низку критеріїв, щоб претендувати на об'єктивність відображення системи мови, а отже, виділення таких типів (видів) речень також має право на існування і називається у сучасній лінгвістиці класифікацією за метою висловлювання. Щоправда, саме цей критерій може передбачати виділення й зовсім інших типів речень. Так, зокрема, сучасні японські лінгвісти Кабая Хіроші, Кавагучі Йошікадзу та Сакамото Мегумі пропонують виділення трьох типів речень за критерієм, який вони називають «表現意図 /хьо:ген іто/» [481].

1) Самовираження (自己表出 /дзікко хьо:шюцу/). Установка на реципієнта як такого відсутня. Виражаються здебільшого власні емоції та реакція на оточення. Часто зустрічається у 独り言 /хиторігото/ – сказаному самому собі: ああ、いい湯だなあ /А:, ій ю: да на:/ (Хороша /тепленька/ водичка).

2) Роз'яснення (理解要請 /рікай йо:сей/). Мовець прагне, щоб співрозмовник досяг розуміння певних речей: クジラは、魚類ではなく哺乳類です /Куджіра-ва, гьоруй деванаку хоню:руй дес/ (Кит – це не риба, а ссавець).

3) Розгортання дії (行動展開 /ко:до: тенкай/). Мовець прагне, щоб співрозмовник не тільки зрозумів суть справи, але й удався до певних дій. Іноді метою висловлювання є перехід до дій самого мовця або ж обох комунікантів: 水を一杯ください /Мідзу-о іппай кудасай/ (Будь ласка, склянку води); この辞書、使ってもよろしいでしょうか /Коно джішьо, цукаттемо йоросій дешьо: ка/ (Чи можна скористатися цим словником?).

Якщо уважно проаналізувати таку диференціацію, то можна помітити, що тут виділено не стільки типи речень за метою висловлювання, скільки типи комунікативного наміру мовця, а це вже дещо інше поняття.

Існує ще ціла низка цікавих і, поза сумнівом, цінних концепцій, зокрема, Ямада Йошіо (山田孝雄; 1875-1958), який виділяв, з одного боку, просте речення, з іншого – складне, а як його різновиди – сурядне, злитне та складнопірядне речення; Хошіна Коїчі (保科孝一; 1872-1955), що пропонував виділяти чотири головні типи речень: просте, складне, сурядне,

злитне. Але наведених тут фактів і прикладів цілком достатньо для того, щоб зробити один важливий висновок: якщо прагнути дотримання системності при здійсненні класифікації синтаксичних одиниць, слід орієнтуватися, насамперед, на перевірені часом універсальні класифікаційні принципи (логіко-граматичний, формально-граматичний, структурно-семантичний). Як засвідчує практика, їх можна успішно застосовувати і для японської мови.

Поняття члена речення. Специфіка диференціації членів речення в японській мові

Речення в цілому і його члени зокрема посідають центральне місце в синтаксичній системі мови. Традиційне визначення членів речення (文の成分 /бун-но сейбун/) ґрунтується на одночасному врахуванні їхніх формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак, що нерідко руйнує єдині виміри класифікації низки неоднорідних величин. Через це опрацювання критеріїв розмежування членів речення стало актуальним завданням сучасного мовознавства, розв'язанню якого сприяв передусім розгляд речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці.

Виокремлення формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної структур речення як окремих об'єктів вивчення зумовило також розрізнення двох рядів членів речення – *формально-синтаксичних* і *семантико-синтаксичних*, що певною мірою дає змогу позбутися еклєктичних нашарувань, наявних у традиційній класифікації. До того ж такий поділ не заперечує органічної взаємодії членів речення формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної природи.

У сучасному мовознавстві дедалі послідовніше розрізняють *власне члени речення* (формально-синтаксичні компоненти речення) і *синтаксеми* (семантико-синтаксичні компоненти). Два ряди компонентів виявляють різне спрямування: власне-члени речення спрямовані у внутрішню структуру мови, а синтаксеми – у зовнішню, відображаючи предмети та явища позамовного світу.

Формально-синтаксичні члени речення визначають на основі синтаксичних зв'язків, синтаксеми – на основі семантико-синтаксичних відношень. У простому реченні функціональними синтаксичними зв'язками, з

огляду на які вирізняють функціональні типи членів речення, є предикативний і підрядний зв'язки. В основі виділення типів синтаксем лежить два різновиди семантико-синтаксичних відношень – *субстанціальні й предикатні*.

У японському мовознавстві склалася традиція поділяти члени речення, насамперед, на сім великих категорій [504, с.183-187]. Слід одразу ж зазначити, що розмежування членів речення, представлених словом, і членів речення, представлених реченням (наприклад, підрядних речень різних типів) тут не проводиться – на позначення і першого, і другого явища використовується уже згаданий вище термін (文の)成分 /бун-но сейбун/ (букв.: *складові речення*). Ось ці сім категорій:

- 1) 補充成分 /ходжю: сейбун/ *доповнення*;
- 2) 連用修飾成分 /рен'йо:шю:шьоку сейбун/ *означення до предикативів*;
- 3) 連体修飾成分 /рентайшю:шьоку сейбун/ *означення до субстантивів*;
- 4) 並立成分 /кейріцу сейбун/ *члени речення співіснування*;
- 5) 接続成分 /сецудзоку сейбун/ *члени речення приєднання*;
- 6) 独立成分 /докуруіцу сейбун/ *незалежні члени речення*;
- 7) 誘導成分 /ю:до: сейбун/ *члени речення управління*.

Відомо, що у японському синтаксисі провідну роль відіграє присудок. Тому саме від синтаксичної позиції присудка і пропонують відштовхуватися японські лінгвісти при аналізі синтаксичних явищ сучасної японської мови. Отже, члени речення першої категорії (補充成分 /ходжю: сейбун/) – це члени, безпосередньо пов'язані з присудком, які ідоповнюють собою (компенсують) те значення, що не є вираженим самим присудком. Таким чином, до цієї категорії відносяться підмет, прямий та непрямої додатки. Існує щонайменш два підходи до класифікації таких членів речення: формальний (形態による分類 /кейтай-ні йору бунруй/) та ієрархічно-релятивний (格関係による分類 /какуканкей-ні йору бунруй/). За формальних принципів виділяється рівно стільки членів речення, скільки в японській мові існує відмінкових показників²². За такого підходу неважко відзначити цілу низку проблемних моментів. Так, насамперед, не зовсім зрозуміло, про явище якого порядку (мовного рівня) йдеться: член речення (синтаксичну позиція) чи морфологічну граматичну категорію (відмінок). Тим паче, що явно одна й та сама синтаксична позиція може розглядатися як різні «члени речення» (文の成分 /бун-но сейбун/). Наприклад, підмет підрядного означального речення, за суто формальним критерієм, може бути сприйнятий і як «член речення-відмінок が^s /га/», і як «член речення-відмінок の /но/»:

²² Відмінковий показник, або частку, як пам'ятаємо, називають терміном 格助詞 /какюджюші/. Про важливість категорії відмінку при аналізі членів речення йдеться у наступних підрозділах.

娘がかいた絵 /мусуме-га кайта е/ ≠ 娘のかいた絵 /мусуме-но кайта е/
(малюнок, що його намалювала дочка)

Якщо ж проаналізувати у цьому плані відмінковий показник に /ні/, то, навпаки, виявиться, що через полісемантичність цього показника зовсім різні значення будуть приписуватися одному й тому самому «члену речення»:

大阪に来た。 /О:сака-ні кіта/ *Приїхав до Осаки.* → напрямок пересування
買い物に行く。 /Каймоно-ні іку/ *Йду (під)у за покупками.*

→ мета пересування

母に手紙をもらった。 /Хаха-ні тегами-о моратта/

Отримав листа від мамі.

→ спрямованість дії

田中さんに子供が二人ある。 /Танакасан-ні кодомо-га футарі ару/

Пан Танака має двох дітей. → наявність (десь чи у когось)

授業は8時20分に始まる。 /Джюгьо:-ва хачіджі ніджюппун-ні хаджімару/

Заняття починається о 8:20. → час початку дії

電車の中で誰かに足を踏まれた。 /Денся-но нака-де дарека-ні аші-о
фумарета/ *Хтось у поїзді наступив мені на ногу.*

→ діяч у реченні пасивної будови

Отже, диференціація членів речення за суто формальним принципом виявляється не зовсім правомірною. Ієрархічно-релятивний підхід демонструє ліпші результати, оскільки тут за основу береться відношення кожного із «доповнюючих» членів речення (補充成分 /ходжю: сейбун/) до підмета. Так, зокрема, підмет підрядного означального речення буде повсякчас вважатися однією синтаксичною позицією незалежно від ужитого в реченні відмінкового показника (が /га/ чи の /но/), а щодо маркованого відмінковим показником に /ні/ кожен раз буде проводитися диференціювання з огляду на семантико-функціональну характеристику: обставина часу або місця, непрямий додаток тощо.

Члени речення другої категорії, 連用修飾成分 /рен'йо:шю:шьоку сейбун/, також безпосередньо пов'язані з присудком, але, на відміну від членів речення першої категорії, вони лише уточнюють значення присудка, слугують означенням до нього:

美しく踊っている。

/Уцукушіку одотте іру/

Гарно танцюють.

おいしそうにメロンを食べている。

/Ойшісо:ні мерон-о табете іру/

Їсть диню, і схоже, йому смачно.

びっくりしたように私たちを見ていた。

/Біккурішіта йо:ні ваташітачі-о міте іта/

Дивився на нас так, неначе був здивований.

Оскільки дуже часто такі синтаксичні позиції виражені прислівником, а також «прислівниковими» формами предикативних та напівпредикативних прикметників, раніше вони називалися «прислівниковими означеннями» (副詞的修飾語 /фукушітекі шю:шьокуго/). Це позначилося навіть на способах їх класифікації – групи, що виділяються, дуже схожі на класифікаційні розряди прислівників. Загалом, якщо говорити про класифікацію синтаксичних позицій цієї категорії, то, на відміну від доповнень, здійснити диференціацію за суто формальним критерієм доволі важко, оскільки немає такого надійного орієнтиру, яким можуть слугувати відмінкові показники. Отже, здавна класифікацію означень до предикативів, або приакцидентних означень, намагалися проводити з урахуванням щонайменш двох критеріїв: формального та семантичного. Проте, навіть за такого підходу намітилися дві тенденції: а) класифікація членів речення як таких (成分それ自体による分類 /сейбун сореджітай-ні йору бунруй/); б) класифікація з огляду на відношення до присудка (述語との関係による分類 /джюцуго-тоно канкей-ні йору бунруй/).

Перший підхід (в основному – семантичний) заснований на повному уподібненні приакцидентних означень до прислівників. Виділяються означення позиції, часу, повторюваності дії, порядку, стану, рішення тощо (загалом 13 розрядів у Танаки Йошікадо і 29 в Окади Масайоші). Класифікацію за другим підходом знаходимо, зокрема, у Ямади Йошіо. Хоча й тут має місце аналогія з прислівниками (класифікація яких згаданим ученим є доволі поширеною), диференціація саме приакцидентних означень заслуговує на окрему увагу:

- 1) 情態の修飾語 /джьо:тай-но шю:шьокуго/ означення стану;
- 2) 程度の修飾語 /тейдо-но шю:шьокуго/ означення міри та ступеню;
- 3) 陳述の修飾語 (述語の修飾語) /чінджюцу-но шю:шьокуго (джюцуго-но шю:шьокуго)/ модальне означення (означення до присудка);
- 4) 感応 (感動・応答)の修飾語 (句の修飾語) /канно: (кандо:・о:то:)-но шю:шьокуго (ку-но шю:шьокуго)/ реакційне означення (означення до фрази).

Пізніше, в результаті еволюції поглядів на предикативність та сутність категорії означення, а також семантичної систематизації було запропоновано,

зокрема, вилучити предикативне означення із наведеної вище системи; або ж розрізнити три групи серед означень стану: означення характеру дії (動作の属性 /до:са-но дзокусей/), означення результату (結果 /кекка/) та означення змісту (内容 /найю:/). Окрім того, говорилося також про необхідність виділення не чотирьох, а п'яти типів означень до предикативів (Кітахара Ясуо):

- 1) 情態 /джьо:тай/ *стану*;
- 2) 程度 /тейдо/ *міри та ступеню*;
- 3) 時 /токі/ *часу*;
- 4) 叙述 /джьоджюцу/ *предикативні*;
- 5) 陳述 /чінджюцу/ *модальні*.

Нітта Йошіо запропонував виділяти вісім типів:

- 1) 結果 /кекка/ *результату*;
- 2) 樣態 /йо:тай/ *стану*;
- 3) 評価づけ /хьо:кадзукє/ *оцінки*;
- 4) 主体めあて /шютатаймеате/ *орієнтування на суб'єкт*;
- 5) 程度性 /тейдосей/ *міри*;
- 6) 数量 /су:рьо:/ *кількості*;
- 7) 時間關係 /джіканканкей/ *темпоральних відношень*;
- 8) 頻度 /хіндо/ *частотності*.

Проте, практика свідчить, що класифікацію будь-якого ступеню подрібненості можна, в принципі, звести до чотирьох головних типів, що їх виділяв свого часу Ямада Йошіо. Також японські дослідники схилиються до думки, що диференціацію означень до предикативів (як, власне, і означень інших типів) варто проводити не стільки за семантичним, скільки за синтаксичним критерієм, а отже, по-перше, кількість виділених у такий спосіб типів не буде дуже великою, і, по друге, це все іще залишається завданням на майбутнє.

Тепер поговоримо про наступну групу членів речення. Це означення до субстантивів (іменних частин мови), або присубстантивні означення (連体修飾成分 /рентайшю:шьоку сейбун/). Головна функція членів речення цієї групи – характеризувати означуване слово, представлене незмінюваною частиною мови. У «шкільній» граматиці присубстантивні означення називають також «прикметниковими означеннями» (形容詞の修飾語 /кеййо:шітекі шю:шьокуго/) або «регламентуючими словами» (規定語 /кітейго/).

Раніше і члени речення групи приакцидентних означень, і члени речення групи присубстантивних означень розглядалися однаково – як «означення (修飾語 /шю:шьокуго/)». Проте, ряд фахівців, і зокрема Ватанабе Мінору, почали наголошувати на тому, що оскільки синтаксичні функції

означень до субстантивів кардинально відрізняються від функцій означень до предикативів, то слід неодмінно відносити ці означення до різних груп членів речення.

☞ Якщо говорити про внутрішню специфіку присубстантивних означень, то їх можна поділити на дві категорії.

1) Іменник вихідного речення стає означуваним словом (被修飾語 /хішо:шьокуго/):

娘が絵をかいた /Мусуме-га е-о кайта/ Дочка намалювала малюнок
→ 娘がかいた絵 /мусуме-га кайта е/ малюнок, що його намалювала дочка

昨日スーパーへ行った /Кіно: су:па:-е ітта/ Учора ходили до супермаркету
→ 昨日行ったスーパー /кіно: ітта су:па:/ супермаркет, до якого ми вчора ходили

自転車で学校に通う /Джітеншыа-де гакко:-ні кайоу/ До школи їжджу велосипедом
→ 学校に通う自転車 /гакко:-ні кайоу джітеншыа/ велосипед, яким я їжджу до школи

2) Іменник (означуване слово) з'являється у момент утворення підрядного означального речення: 帰国する前 /кікокусуру мае/ *перед тим, як повертатися на батьківщину*; 最近の学生があまり勉強しないこと /сайкін-но гакусей-га амарі бенкьо:шінай кото/ *те, що студенти не дуже добре вчать останнім часом*; どうしても買いたいもの /до:шітемо кайтай моно/ *річ, яку попри все хочеться купити*.

Терамура Хідео назвав відношення першого типу «внутрішніми» (内の関係 /учі-но канкей/), а другого – «зовнішніми» (外の関係 /сото-но канкей/) [546]. Слова типу «前 /мае/ перед», «後 /ато/ після», «最中 /сайчю:/ під час; у процесі» а також «こと /кото/», «もの /моно/», «音 /ото/», 話 /ханаші/ тобто всі ті, перед якими можна поставити という /тоу:/, у японській лінгвістиці прийнято називати «співвідносними іменниками» (相对名詞 /со:тай мейші/) або «однорівневими іменниками-зв'язками» (同格連体名詞 /до:каку рентай мейші/).

Якщо говорити про члени речення співіснування (並立成分 /хейріцу сейбун/), то вони можуть бути представлені: а) іменником зі сполучниками сурядності と /то/, や /я/, やら /яра/, だの /дано/ тощо; б) дієсловом у серединній формі (~て /те/) або формі багатократного виду (~たり /тарі/); в) предикативним чи напівпредикативним прикметником в одній із серединних форм. Ось приклади таких членів речення (підкреслено):

ボールペンと鉛筆が筆箱の中にある /бо:рупен-то енпіцу-га фудебако-
но нака-ні ару/ кулькова ручка та олівець у пеналі;

行って帰る /itte каеру/ іду й повернусь (іду ненадовго);

行ったり来たり /itтары кітары/ ходити туди й назад / одні пішли, інші прийшли;

キエフの町は古くて美しい /Кіефу-но мачі-ва фуррукуте уцукушій/ місто Київ старе й красиве;

僕の部屋は静かできれいだ /боку-но хея-ва шідзука де кірей да/ моя кімната тиха й чиста.

Члени речення приєднання (接続成分 /сецудзоку сейбун/) – це те, що в європейському мовознавстві прийнято називати підрядними реченнями причини, умови, протиставлення, допусту тощо. Ось приклади (члени речення приєднання підкреслено):

頭が痛かったので, 昨日の授業を休むことにした。 /Атама-га ітакатта
та ноде, кіно:-но джюгьо:-о ясуму кото-ні шіта/ Оскільки боліла голова, на
заняття учора я вирішив не піти.

彼が来るなら, 僕は行かない。 /Каре-га куру нара, боку-ва іканай/
Якщо він прийде, я туди не піду.

田中さんのところへ行って見たが, 留守だった。 /Танакасан-но
токоро-е ітте міта га, русу датта/ Пішов до пана Танаки, але вдома нікого
не було.

忙しくて, 映画を見に行けなかった。 /Согашікуте, ейга-о мі-ні ікена-
катта/ Був заклопотаний і не зміг піти подивитися кіно.

Якщо говорити про формальну сторону таких членів речення, то вони можуть бути представлені або синтетичними, або аналітичними формами, як це можна побачити на прикладах, наведених вище.

Члени речення, що не мають безпосереднього зв'язку з іншими членами речення і використовуються переважно для кликання чи представлення (уведення) об'єкта, називаються незалежними членами (独立成分 /докурі-цу сейбун/). Їх прийнято поділяти на чотири категорії:

- 1) 呼掛の語 /йобікаке-но го/ кличні слова;
- 2) 感動詞 /кандо:ші/ вигуки;
- 3) 提示する語 /тейджісуру го/ слова-представлення;
- 4) 接続の語 /сецудзоку-но го/ єднальні слова.

На особливу увагу заслуговує третя категорія. Її детальним вивченням займався, зокрема, Хашімото Шінкічі (橋本進吉; 1882-1945) [563; 564; 565]. Він стверджував, що слова типу «九月九日 /кугацу коконока/ дев'яте вересня» у таких реченнях, як «九月九日, 私は一生この日を忘れないでせう /Кугацукоконока, ваташі-ва ішшыо: коно хі-о васуренай дешью:/ Дев'яте вересня... Мабуть я ніколи не забуду цей день», є незалежним членом, який

синтаксично ніяк не пов'язаний з іншими членами даного речення [504]. У європейській лінгвістиці такі елементи прийнято, здебільшого, вважати окремими реченнями, які називаються номінативними і часто використовуються в якості стилістичного прийому²³. Але не слід думати, що тільки компонент, не маркований ніяким відмінковим показником, може бути незалежним членом речення, а отже – відсутність такого показника є орієнтиром для визначення 独立成分 /докуріцу сейбун/ у японському реченні. Річ у тім, що і марковане відмінковими показниками може використовуватися в ролі незалежного члена, і на це також вказує Хашімото Шінкічі: 太郎と次郎は、どちらも勉強家です。 /Таро:-то Джіро:-ва, дочіра-мо бенкьо:ка дес/ *І Таро, і Джіро – обидва вони наполегливо навчаються.* І у цьому випадку також не можна не застерегти від передчасного узагальнення: далеко не все, виділене комою у японському реченні, є незалежним членом – цей розділовий знак може ставитися відносно довільно, за бажання автора особливо виділити певну складову свого повідомлення.

Отже, для того, щоб безпомилково визначити незалежний член речення в японській мові, потрібно перевірити його синтаксичні зв'язки з іншими членами цього речення, і якщо безпосередньо такі зв'язки відсутні, то маємо справу саме із 独立成分 /докуріцу сейбун/.

Остання група членів речення, що її виділяють сучасні японські лінгвісти, – це члени речення управління (誘導成分 /ю:до: сейбун/). Сам термін належить Ватанабе Мінору. До цієї групи членів речення належать, зокрема, модальні прислівники (陳述副詞 /чінджюцу фукуші/), які стоять на початку речення і допомагають спрогнозувати зміст, виражений наприкінці:

もしかしたら弟は今年卒業できないかもしれない。 /Мошікашітара ото:то-ва котоші соцугьо:декінай камошіренай/ *Не виключено, що молодший брат не зможе закінчити університет цього року.*

たぶん彼は今晚来ないだろう。 /Табун каре-ва комбан конай даро:/ *Вірогідно, він не прийде сьогодні ввечері.*

そんなことは、決してしない。 /Сонна кото-ва, кешшіте шінай/ *Таки речі я в жодному разі не робитиму.*

Окрім прислівників членами речення управління можуть виступати предикативні прикметники у формі приакцидентного означення (珍しく /медзурашіку/ *напрочуд*; ありがたいことに /арігатай кото-ні/ *на щастя*), а також іменники вкупі з так званими «частками управління» (誘導助詞 /ю:до: джьоші/): 旅行どころか /рьоко: докорока/ *не те, що подорож, а навіть... (було не до подорожі);* 君ばかりか /кімі бакаріка/ *не до тебе тут.*

²³ Див. розділ «Стилістика».

Головні члени речення

Відмінність між двома рядами мінімальних синтаксичних одиниць (формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних) виразно виявлена на тлі формально-синтаксичної організації простого речення. У найтиповіших випадках формально-синтаксична структура простого речення формується двома взаємопов'язаними головними членами речення – підметом (主語 /шюго/) і присудком (述語 /джюцуго/), а семантико-синтаксична структура – предикатом і його валентністю.

Стосовно інших синтаксичних компонентів речення у європейському ареалі підмет вважають одним із головних членів. Щодо присудка йому надають різний статус: незалежного члена, домінантного над присудком, залежного від присудка і зумовленого ним. Якщо говорити про специфіку японського синтаксису, то провідну роль у структурно-смісловій організації речення відіграє присудок, а не підмет. Як було показано у попередньому підрозділі, саме від присудка починають відштовхуватися, розвиваючи в японській лінгвістиці ту чи іншу теорію стосовно членів речення. Що ж до підмета, то складається навіть таке враження, що він знаходиться на такій самій периферії, як і другорядні члени речення (додатки, означення, незалежні члени тощо); підмет залучається до великої за обсягом групи членів речення 補充成分 /ходжю: сейбун/ («доповнення»). Таку значущість присудка в японській мові підтверджує також той факт, що синхронний переклад з японської мови у традиційному розумінні навряд чи є можливим, оскільки синтаксична позиція присудка майже завжди у кінці речення. Переклад необхідно здійснювати, починаючи саме із присудка і поступово встановлюючи його синтаксичні зв'язки з іншими членами речення, у тому числі – із підметом²⁴.

Значне місце у виробленні теорії підмета посідають праці українських мовознавців І.Р. Вихованця, Н.Л. Іваницької, К.Г. Городенської та інших [72]. У зв'язку з обґрунтуванням залежності структури простого речення в цілому і двоскладного зокрема від синтаксичних зв'язків у реченні І.Р. Вихованець розглядає підмет як головний член двоскладних конструкцій, що посідає одну з центральних позицій у реченні, утворює разом із присудком його граматичну основу і визначається на основі формально-синтаксичних і формально-морфологічних ознак, закріплених у структурі слова. На думку І.Р. Вихованця, підмет перебуває в предикативному зв'язку з присудком, поєднується з ним формою координації і в типових виявах його виражає

²⁴ Про це докладно йшлося у підрозділі «Предмет і завдання синтаксису».

називний відмінок іменника [71]. Майже повною мірою таке твердження є справедливим і для японського речення, щоправда, як уже було сказано, предикативний зв'язок слід встановлювати у напрямку від присудка до підмета, а не навпаки; що ж до називного відмінка, то в японській мові таких відмінків налічується аж три (про це – трохи згодом).

Справедливим є й те, що у структурі простого двоскладного речення підмет виділяється за формально-синтаксичними зв'язками. Йому властиві такі диференційні ознаки: ядерність (головний член речення), взаємозалежний зв'язок із присудком (член речення, поєднаний предикативним зв'язком). Напрацювання різних учених у галузі вивчення підмета дають змогу виділити такі основні його ознаки [71; 123; 406]:

- 1) підмет є одним із головних членів двоскладного речення;
- 2) вказує на носія предикативної ознаки;
- 3) у типових випадках співвідноситься з темою (даним) під час актуального членування речення;
- 4) займає позицію суб'єкта у структурі речення;
- 5) перебуває у предикативному зв'язку із присудком;
- 6) у реченні здебільшого стоїть перед присудком, а не після нього.

Однією з найвиразніших диференційних ознак підмета є спосіб його вираження, залежно від якого підмет буває простим і складеним. Простий підмет виражається синтетично (田中さんが /Танакасан-га/; 学生たちは /гакусейтачі-ва/), а складений – аналітично (今日曇っていることが /кьо: кумотте іру кото-га/; 出かけるところは /декакеру токоро-ва/).

Підмет і присудок становлять *граматичну основу речення*.

Важлива категорія, що має бути розглянута у зв'язку з питанням про підмет в японській мові, – це відмінок. Нагадаємо, що головною морфологічною особливістю граматичної категорії відмінка в японській мові є вираження відмінкових значень шляхом приєднання відмінкових показників (що іноді також називаються «суфіксами», «частками» тощо) до іменника; при цьому сама основа іменника не зазнає морфологічних змін.

Називний тематичний відмінок має відмінковий показник は /ва/ і є відмінком підмета, що виражає тему висловлювання. Найбільш очевидною ця функція показника は /ва/, на думку Б.П. Лаврентьева, є у реченнях з кваліфікативним, зокрема, іменним присудком, а також у реченнях з дієслівним присудком за наявності додатків [197, с.25].

私は学生です。
/Ваташі-ва гакусей дес/
Я студент.

田中さんは本を読んでいます。
/Танакасан-ва хон-о йонде імас/
Пан Танака читає книгу.

Називний рематичний відмінок (відмінковий показник が³ /га/) – це відмінок підмета, що виражає рему висловлювання. Рематичний підмет уживається в таких випадках:

1) у членованому за змістом реченні, в якому рема (нова інформація), виражена підметом;

2) у нечленованому за змістом реченні, що усім своїм складом несе нову інформацію;

3) коли присудок виражає бажання/небажання, вміння/невміння, любов/нелюбов, можливість/неможливість та деякі інші відношення; член речення, оформлений показником が³ /га/, може позначати об'єкт.

Називний загальний відмінок (не має відмінкового показника) не завжди пов'язаний з категорією підмета і може вживатися:

1) як форма звертання;

2) при тематичному обособленні іменника;

3) як форма перед зв'язкою з іменним присудком;

4) при перерахуванні;

5) перед з'єднувальними сполучниками (と /то/, や /я/, 及び /ойобі/, ならびに /нарабіні/);

6) при вживанні іменників, що виражають час як обставину;

7) при вживанні іменників, що виражають кількість як обставину.

Другорядні члени речення

Акад. Л.В. Щерба свого часу зазначав, що існування будь-якої граматичної категорії зумовлюється тісним, нерозривним зв'язком її змісту і всіх її формальних ознак. Не бачачи змісту, не можна встановлювати формальних ознак, оскільки невідомо, означають вони щось, а відповідно, чи існують вони як такі, і чи існує сама категорія [408; 409].

Акад. В.В. Виноградов визначав члени речення як «синтаксичні категорії, що виникають у реченні на основі предикативного використання і сполучення слів, а також на основі форм словосполучень, що відображають відношення між структурними елементами речення». Він також відзначав,

що «традиційне вчення про другорядні члени речення потребує перегляду, що не означає відмови від них» [63; 67].

Отже, синтаксична категорія другорядних членів речення, теоретичне обґрунтування якої склалося історично у традиційній лінгвістиці, сьогодні потребує нового переосмислення. Пов'язано це із тим, що поняття другорядних членів речення намагаються замінити або й відкинути взагалі на тій підставі, що воно, мовляв, не відображає суті синтаксичних явищ у реченні, а самі члени речення не завжди однозначно відображають семантичні його аспекти. Еклектизм членів речення виявляється у своєрідній їх асиметрії щодо змістових компонентів структури речення. Ще більше заперечення статусу другорядних членів речення було викликане розмежуванням і вивченням формальної і змістової сторін як автономних. Багатоаспектність речення як найвищої синтаксичної конструкції водночас сприяє чіткішому осмисленню формально-граматичної і функціональної природи категорії членів речення взагалі.

Проблемним моментом традиційної теорії членів речення вважається намагання виробити їх класифікацію, орієнтуючись на якийсь один критерій – чи формально-граматичний, чи семантико-синтаксичний, без урахування взаємозумовленої їхньої природи. Випадки невідповідності форми і змісту члена речення, відсутність чітко закріпленої форми за тим або іншим членом речення і синкретизм їхньої семантики викликають або ж заперечення категорії другорядних членів, або її суттєву перебудову. Уже в традиційній лінгвістиці суперечки стосувалися труднощів диференціації другорядних членів речення.

Сучасна лінгвістична теорія центром перегляду загальної теорії членів речення обирає й головні члени речення, і найперше, підмет. Зацікавлення семантикою речення, виділення та аналіз засобів вираження в реченні семантичного суб'єкта у формах непрямих відмінків показали, що підмет начебто може бути виражений і непрямим відмінком. Однак тут не враховано синкретизм тих словоформ у непрямих відмінках, які передають суб'єктну семантику, а підмет семантично не виявляє лише значення агенса (діяча; 動作主 /до:сашю/, 動作・状態の主体 /до:са・джьо:тай-но шютай/).

Т.П. Ломтєв (1906-1972) поняття членів речення замінює поняттям позиційної значущості, позиції, позиційної ланки у структурі речення, яку займає певна словесна форма, і речення відповідно являє собою «структуру позицій, які займають у ньому словесні форми» [213; 214]. Однак при цьому визначаються головні і другорядні позиції, повнозначні і неповнозначні, залежні і незалежні. Такий погляд видається коректним і показує намагання виявити позиційну структуру будь-якого речення з урахуванням причин,

що спричиняють ту чи іншу позицію словоформи у загальній семантико-синтаксичній структурі речення.

Вбачаючи наступність та еволюційність теорії синтаксемного аналізу стосовно теорії членів речення, А.М. Мухін (1922-2008) вважає, що за поняттями синтаксеми і члена речення стоять дискретні одиниці, що виділяються в реченні на основі характеру синтаксичних зв'язків. Синтаксеми – це елементарні, тобто синтаксично неподільні одиниці у структурі речення, тоді як члени речення можуть бути синтаксично членованими [238; 239]. Члени речення часто втрачають свій внутрішній розподіл на головні і другорядні, коли встановлюється їхня синтаксична семантика. Вони часто передають тотожні синтаксичні значення. На таке явище вказував О. Єс-персен. Аналізуючи речення *Peter is beaten by John*, він наголошує, що у відповідності з іншим визначенням можна форму *John* (непрямий відмінок) розглядати як підмет, оскільки Джон є діючою особою [117]. Такий погляд може виявитися цінним і для японського синтаксису, адже, як відомо, відсоток речень пасивної будови доволі високий, особливо якщо порівняти його з низкою інших національних мов причому пасивні конструкції в японській мові бувають двох типів: прямий пасив (直接受身 /чокусецуукемі/) та опосередкований пасив (間接受身 /кансецуукемі/). Окрім форм власне пасиву (受身 /укемі/) широко використовуються також форми пасивного каузативу (спонукання у пасивній формі, 使役受身 /шієкіукемі/)²⁵. Пригадаймо систему форм граматичного стану в японській мові на таких прикладах:

1) прямий пасив: 太郎が母親にひどく怒られた。 /Таро:-га хахаоя-ні хідоку окорарета/ *Мати дуже розсердилася на Таро (Таро викликав гнів матері);*

2) опосередкований пасив: 太郎が母親に漫画の本を捨てられた。 /Таро:-га хахаоя-ні манга-но хон-о сутерарета/ *Мати викинула збірку коміксів Таро;*

3) каузатив (спонукання): 母親が太郎を買い物に行かせた。 /Хахаоя-га Таро:-о каймоно-ні ікасета/ *Мати відрядила (змусила піти) Таро за покупками.*

4) пасивний каузатив: 太郎が母親に買い物に行かせられた (行かされた)。 /Таро:-га хахаоя-ні каймоно-ні ікасерарета (ікасарета)/ *Таро був відраджений (змушений піти) матір'ю за покупками.*

За такої ситуації дійсно виникають різноманітні міркування щодо того, що вважати підметом у японському реченні. Вірогідно, саме тому термін 動作主 /до:сашю (до:сануші)/ (動作の主体 /до:са-но шютай/) на позначення поняття «діяч» («актант») використовується у японській лінгвістиці так само широко, як і термін 主語 /шюго/ (підмет), а останнім часом складається враження, що перший термін став навіть більш розповсюджений,

²⁵ Див. підрозділ «Категорія граматичного стану».

аніж другий – не виключено, що 主語 /шюго/ часто застосовується для здійснення кореляції з поняттєвим апаратом європейської лінгвістики. Що ж до японської мови, то сучасні дослідники у своїх працях все частіше оперують поняттями 動作・状態の主体 /до:са・джю:тай-но шютай/ (*діяч чи носій стану*), 表現主体 /хьо:геншютай/ (*мовець*), 動作の対象 /до:са-но тайшьо:/ (*об'єкт дії*), 動作に関する人物 /до:са-ні кансуру джимбуцу/ (*особи, що мають відношення до дії*) тощо [481].

Отже, у поняттях головних і другорядних членів речення можуть поєднуватися різні синтаксичні одиниці, що мають свої змістові та формальні ознаки: з одного боку, ядерні і неядерні компоненти речення, з другого – синтаксеми. Перші складають поверхневу структуру речення, другі – його глибинну структуру. Послідовне розмежування і виділення двох родів елементарних синтаксичних одиниць у реченні дає можливість аналізувати їх у єдності змістових і формальних властивостей. Змістовою особливістю синтаксеми є синтаксико-семантична її ознака, змістовою властивістю члена речення – суто синтаксична, не пов'язана безпосередньо з позначенням явищ позамовної дійсності. Розподіл синтаксичних ролей між членами речення і синтаксемами показує, що вони перебувають у своєрідних системних відношеннях у позиційній структурі речення і стосуються його ядерної та периферійної площин. На цій підставі можна визначити два типи речень, враховуючи наявність у їхній поверхневій структурі двох або одного ядерного компонента. Водночас, серед тих та інших закономірно виділяти поширені й непоширені, а враховуючи синтаксико-семантичні типи синтаксем і їх варіантні моделі у цих позиціях – розрізняти основні структурно-семантичні типи речень.

Позиція другорядного члена речення визначається щодо головних членів речення. Змістовою ознакою у таких позиціях є периферійна синтаксична функція, що зумовлюється підрядним зв'язком з головними членами (підметом і присудком) або з іншим другорядним членом та граматичним центром односкладного речення. Диференційними формально-граматичними ознаками другорядних членів речення виступають сила і характер підрядного зв'язку. На цій підставі уже в класичній лінгвістиці були спроби не диференціювати сильного і слабого керування, а визначати керованими всі форми залежних відмінків, по суті, відмовляючись від визнання необхідного підрядного зв'язку при так званих перехідних дієсловах і відносно слабого при неперехідних. Структура речення безпосередньо визначається тими відношеннями, які виникають між елементами, одиницями, категоріями синтаксичного рівня мови.

Детальний розгляд онтологічної природи словосполучення і речення як двох синтаксичних одиниць-конструкцій показує, що характер слово-

сполучних і реченневих синтаксичних зв'язків виступає взаємопов'язаним і взаємодіючим, і, як і при розгляді головних членів речення, при аналізі другорядних членів речення в сучасній японській мові у пригоді може стати граматична категорія відмінка.

Поняття складносурядного речення.

Критерії класифікації складносурядних речень

Автори перших посібників української мови для вищої школи вважали, що складносурядні речення складаються з простих речень, які об'єднуються як рівноправні, незалежні одиниці. Спочатку складносурядні речення так і називалися – рівнорядними, або рівнорядносполучниковими, оскільки вважалося, що складносурядні речення можуть бути і безсполучникові. Пізніше було доведено, що складносурядні речення необхідно відмежувати від безсполучникових, і що складові частини їх утворюють структурно-синтаксичну і смислову єдність, у якій окремі ланки взаємопов'язані.

Виходячи з поняття про незамкнені і замкнені структури, В.А. Белошапкина відроджує положення про те, що частина безсполучникових речень також належить до складнопідрядних. Їх об'єднує незамкненість структури. Проти поняття про незамкнені та замкнені структури виступив Л.Ю. Максимов. Він зазначає, що речення незамкненої структури виділяються не шляхом констатації реальних фактів природної мови, а шляхом штучних перетворень (визначається, можна чи можна додати ще одну частину). При такому підході, очевидно, велика можливість довільних тлумачень [23; 30; 31; 189].

Можна характеризувати складносурядні речення за наявністю сполучників. У центрі такої концепції стоїть твердження про рівноправність частин складносурядних речень. Одне з найбільш точних визначень подають В.В. Бабайцева та Л.Ю. Максимов: складносурядними називаються такі речення, предикативні частини яких пов'язуються сурядними сполучниками [23, с.187]. Отже, складносурядні речення складаються не з простих речень, а з предикативних частин. Наявність сполучників свідчить про те, що складносурядних речень не належать безсполучникові конструкції. Що ж до японської мови, то питання про те, що вважати, а що не вважати сполучником, досі залишається відкритим. З більшою чи меншою точністю можна говорити про розмежування в японській мові синтетичних та аналітичних форм.

Історія вивчення складносурядних речень досить тривала і складна. Наприклад, в українському мовознавстві можна виділити три більш-менш

чітко окреслених напрями досліджень складносурядних речень – за характером аспектів, на які акцентувалася увага. Складносурядні речення розглядалися також з боку відкритості / закритості структури і ролі модально-часових відношень (А.П. Грищенко, К.Ф. Шульжук). Певна увага була приділена дослідженню відношень, що формуються на основі взаємодії семантики компонентів складносурядного речення (І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.Г. Кващук).

Загально визнані класифікації складних речень (традиційна структурно-семантична і функціональна) не виключають, а доповнюють одна одну, привертаючи увагу до різних аспектів складносурядних речень.

Існує підхід, за якого не розглядаються окремі типи складносурядних речень (єднальні, розділові, зіставляювально-протиставні, пояснювальні, градаційні), а зосереджується увага на реченнях (будь-якого типу), загальний зміст яких зводиться до повідомлення про *одночасність чи послідовність* певних подій, станів, явищ об'єктивної дійсності. Ми розглянемо, насамперед, ці два розряди, а потім дамо характеристику найважливішим типам складносурядних речень, що їх виділяють сучасні японські лінгвісти, орієнтуючись переважно на функціонально-семантичний чинник.

До групи *складносурядних речень зі значенням одночасності* входять речення, загальний зміст яких зводиться до повідомлення про паралельне тривання (співіснування) певних подій, станів, явищ об'єктивної дійсності в одному з трьох часів: теперішній, минулий, майбутній. Складові частини таких речень синтаксично рівнозначні. Поширеність таких речень пояснюється насамперед їх значними стилістичними можливостями.

お茶を飲みながら、ニュースを聞きます。

/Очя-о номінігара, ню:су-о кікімас/

П'ю чай і слухаю новини.

本を読みつつ、ご飯を食べる。

/Хон-о йоміцуцу, гохан-о таберу/

Їм, читаючи книгу.

本を読みつつ、働きつつ。 . . .

/Хон-о йоміцуцу, хатаракіцуцу.../

І книжки читаю, і працюю...:

Єднальні складносурядні речення, з огляду на їх семантику, здатні змалювати яку-небудь одну картину, подію завдяки специфічному поєднанню окремих думок, які становлять складові частини цієї картини або події.

У зв'язку з тим, що *складносурядні речення зі значенням послідовності* повідомляють про послідовність протікання кількох дій або тривання станів, зникає можливість транспозиції складових частин у межах складносурядного речення. Значеннєві зв'язки між частинами речень полягають лише в часовій залежності між діями або станами, про які повідомляють частини складносурядного речення; жодних інших зв'язків немає. Цим реченням властива повна відповідність між формою та змістом.

毎朝シャワーを浴びて、朝ごはんを食べて、大学へ行きます。
/Майаса шява:-о абіте, асагохан-о табете, дайгаку-е ікімас/
Щоранку я приймаю душ, снідаю і йду до університету.

手を洗ってから、ご飯を食べましょう。
/Те-о аратте кара, гохан-о табемашьо:/
Давайте будемо їсти, помивши перед цим руки.

体操をした後で、シャワーを浴びるようにしている。
/Тайсо:-о шіта атоде, шява:-о абіру йо:-ні шіте імас/
Я завжди прагну прийняти душ після того,
як позаймалася гімнастикою.

Отже, складові частини складносурядного речення повідомляють про одночасність або часову послідовність кількох дій, станів, процесів, які своєю сукупністю створюють яку-небудь картину, образ тощо. Наголошення на дієсловах-присудках складносурядного речення важливе тому, що кожна складова частина, як відомо, має власний присудок. Таким чаном, можна спостерігати формально-граматичну взаємодію двох або й більше присудків, що належать до різних складових частин – предикативних одиниць.

Фактором, який долучається до певних значенневих зв'язків між складовими частинами складносурядного речення, насамперед є загальний зміст складових частин. Сполучник же, потрапляючи в поле семантичної взаємодії частин речення, виступає в ролі формально-граматичного показника зв'язку цих складових частин. Отже, функція сполучника щодо семантичної взаємодії складових частин, здебільшого, факультативна, в той час як для визначення формально-граматичних властивостей складносурядного речення вона обов'язкова. В японській мові дуже часто одна й та сама форма (синтетична чи аналітична) може використовуватися як у складносурядних, так і складнопідрядних реченнях:

手を洗ってから、ご飯を食べましょう。

/Те-о аратте кара, гохан-о табемашьо:/
Давайте.будемо їсти, помивши перед цим руки.

コンサートが終わってから、
レストランで食事をしました。 [597, с.130]
/Конса:то-га оватте кара, ресуторан-де шьокуджи-о шімашіта/
Після того, як закінчився концерт, ми поїли у ресторані.

Внутрішня залежність між частинами сурядної конструкції фіксується у порядку її компонентів, співвідношенні виду, часу, способу, модальності дієслів-присудків тощо.

Перед тим, як перейти до аналізу речень різних семантико-функціональних типів у японській мові, слід зауважити, що часто одне складнопідрядне речення формально розпадається на два, хоча зміст можна інтерпретувати лише в межах усього комплексу, який можна вважати парцельованим варіантом відповідного складносурядного речення.

Конструкції на позначення розширення змісту

Перша конструкція, що буде розглянута у цій групі, це конструкція зі сполучником すなわち /сунавачі/ (отже; іншими словами). Функціонування цієї конструкції можна звести до двох головних випадків: 1) вираження пояснення певного явища чи предмета іншими словами; 2) підсилення значення речення, у якому міститься пояснення до певного явища чи предмета:

彼はこの夏二十歳になった。すなわち、成人に達したということだ。

/Каре-ва коно нацу хатачі-ні натта.

Сунавачі, сейджін-ні ташшіта тою: кото да/

Цього літа йому виповнилося двадцять років. Іншими словами, він досягнув повноліття.

君のようにいつも「明日から勉強する」といって何もしないこと、
彼がすなわち怠けるということだ。

/Кімі-но йо:-ні іцумо «ашіта-кара бенкьо:суру» то ітте нані-мо
шінай кото, каре-га сунавачі намакеру тою: кото да/

Він так само, як і ти, каже: «Від завтра починаю вчитись»,
а потім нічого не робить – та він просто ледар.

Наступна конструкція містить сполучник つまり /цумарі/ (тобто) і вживається для своєрідного «підбиття підсумку», змалювання явища чи предмета одним словом або поняттям:

父の兄の娘、つまり私のいところが、その会社に勤めています。
/Чічі-но ані-но мусуме, цумарі ваташі-но ітоко-га, коно кайшія-ні
цутомете імас/

Дочка старшого брата мого батька, тобто моя двоюрідна сестра,
працює у цій компанії.

Конструкція зі сполучником いわば /іваба/ (неначе) ставиться перед іменником. Вживається у контексті, коли виражається якесь порівняння:

富士山はいわば日本のシンボルだ。
/Фуджісан-ва іваба Ніхон-но шімбору да/

Якщо казати про гору Фуджі – то вона неначе символ Японії.

Конструкція зі сполучником 要するに /йо:суруні/ (отже; таким чином) вживається для підбиття підсумку після аналізу, наведеного раніше:

「それはずいぶん費用もかかるし、人手も足りないし、……。」
「要するに、あなたはこの案に反対なんですね。」

/«Соре-ва дзуйбун хійо:-мо какру ші, хітоде-мо тарінай ші, ……»

«Йо:суруні, аната-ва коно ан-ні хантай нан дес не.»/

– Це влетить нам у копійчку, та й робочих рук не вистачатиме…

– Як я розумію, ти виступаєш проти цього проекту.

Конструкція зі сполучником 結局 /кеккьоку/ (врешті-решт) вживається для змалювання результату того, про що йшлося раніше:

一つは色がいいけど、形が気に入らない。もう一つは形は
悪くないが、色が変わる。結局、どちらも買わなかった。

/Хітоцу-ва іро-га іі кедо катачі-га кі-ні іранай. Мо: хітоцу-ва катачі-ва
варукунай га, іро-га хен да. Кеккьоку, дочіра-мо кванакатта/

В одній був непоганий колір, проте мені не сподобалась форма. У іншій
форма ніби непогана, але колір якийсь дивний. Врешті-решт я не купила
жодної з них.

Якщо говорити про конструкції зі сполучником 例えば /татаеба/ (на-
приклад), то вони вживаються для наведення прикладу щодо того, про що
йшлося у попередньому змістовому блоці:

お土産としては、何か日本的なもの、例えば
扇子、人形などを買おうと思っています。

/Оміяге тошіте-ва, наніка Ніхонтекіна моно, татоеба
сенсу, нінгьо: надо-о као: то омотте імас/
В якості сувеніру думаю купити щось суто японське,
як, наприклад, віяло, чи ляльку, чи ще щось...

Сполучник *いわゆる* /іваюру/ (*неначе*) ставиться перед іменником, і така конструкція вживається для вираження змісту якогось явища чи дії одним поняттям:

本を読まなくなる、いわゆる漢字離れの現象が起こっている。
/Хон-о йоманаку нару, іваюру канджібанаре-но геншьо:-га окотте іру/
Люди перестають читати книжки, неначе відбувається відмова від ієрогліфів.

Конструкції для введення додаткових речень

Серед конструкцій цієї групи надзвичайно розповсюдженими у сучасній японській мові є декілька.

Конструкція зі сполучником *ただ* /тада/ (*тільки; щоправда; проте*) вживається на позначення певного винятку або проблемних нюансів. Часто вживається також для вираження суб'єктивної оцінки щодо якогось явища, події тощо:

遊びに行ってもいいですよ。ただ夕方までには帰ってきてね。
/Асобі-ні іттемо іі дес йо. Тада ю:гата маде-ніва каетте кіте не/
Можеш піти погуляти. Тільки додому повертайся не пізно.

Конструкція зі сполучником *但し* /тадаші/ (*однак; проте*) вживається для введення доповнюючої інформації стосовно того, про що йшла мова у попередньому реченні. Такі конструкції можуть вводити додаткову інформацію щодо прикладів, винятків тощо:

入場自由。但し、子供はお断り。
/Ню:джьо:джю:. Тадаші, кодомо-ва окотоварі/
Вхід вільний. Проте, дітям заходити не можна.

Конструкція зі сполучником *もともと* /моттомо/ (*однак; проте*) вживається для окреслення певної межі, ліміту стосовно того, про що йшлося у першій частині речення; може вказувати на виняток:

来年はヨーロッパへ行こうと思っています。

もともとお金ができればの話ですが。

/Райнен-ва Йо:роппа-е іко: то омотте імас.

Моттомо окане-га декіреба-но ханаші дес/

Розмірковуємо над тим, щоб наступного року поїхати до Європи. Проте, це лише у випадку, якщо будуть гроші.

Якщо говорити про конструкції зі сполучником *なお* /нао/ (*а; але*), то розірвавши повідомлення, конструкція вводить певне пояснення, сигналізує про виняток, або ж вказує на особливості того, про що йшлося:

来週の土曜日にパーティーをする予定です。

なお、詳細は追ってお知らせいたします。

/Райшю:-но дойо:бі-ні па:ті:-о суру йотей дес.

Нао, шьо:сай-ва отге ошірасеіташімас/

Наступного тижня в суботу планується вечірка.

Що стосується деталей, то я повідомлю про них пізніше.

Конструкція зі сполучником *ちなみに* /чінаміні/ (*до речі*) вживається у випадку, коли тема мовлення змінюється на іншу, іноді зовсім відмінну від попередньої, а іноді доволі близьку до попередньої на рівні ментальних, логічних зв'язків:

今年度七月までの交通事故死亡者数は五万四百六十八人にのぼっています。ちなみに昨年度同期に比べますと、三十六人増えています。

/Коннендо шічігацу-мадено ко:цу:джікошібо:шясу:-ва гоманйонхяку

рокуджю:хачінін-ні ноботте імас/

Станом на липень поточного року кількість загиблих внаслідок ДТП склала 50468 осіб. Порівняно з цим самим періодом минулого року, кількість збільшилася на 36 осіб.

Конструкції на позначення вибору із двох і більше варіантів

Найбільш розповсюдженими конструкціями цієї групи вважаються ті, що містять у своєму складі сполучники *あるいは* /аруйва/, *または* /матава/, *もしくは* /мошікува/, *それとも* /соретомо/, *ないし (は)* /найші (ва)/.

Конструкція зі сполучником *あるいは* /аруйва/ вживається для позначення вибору з двох і більше варіантів, коли потрібно обрати лише один варіант, і при цьому припустивимі варіанти вибору позначаються перед і після конструкції:

洋食かあるいは和食か、どちらかをお選びください。

/Йо:шьоку ка аруйва вашьоку ка, дочіра ка-о оерабікудасай/

Будьте ласкаві обрати страви або європейської, або японської кухні.

Окрім того згадана конструкція поєднує іменники, іменникові фрази. Вживається на позначення необхідності вибору з кількох варіантів, кожен з яких є припустимим у даній ситуації, проте, через певні обставини, усі варіанти використати не можна, а потрібно обрати тільки один:

黒あるいは青のインクを使って書きなさい。

/Куро аруйва ао-но інку-о цукатте какінасай/

Пишіть або чорним, або синім чорнилом.

Може також мати місце позначення не вибору, а того, що кожен із варіантів (всі варіанти), цілком задовольняє (чи не задовольняє) у даній ситуації:

傘も、あるいはレインコートもこの雨では全く役に立たない。

/Каса-мо, аруйва реінко:то-мо коно аме дева маттаку яку-ні татанай/

У такий дощ ні парасолька, ні дошовик не допоможуть.

Конструкція вживається також на позначення розширення змісту фрази та наявність інших варіантів чи можливостей:

その本は多分図書館にあるでしょう。

あるいは山田先生の研究室かもしれません。

/Соно хон-ва табун тошьокан-ні ару дешьо:.

Аруй-ва Ямадасенсей-но кенкю:шіцу камошіренай/

Та книга, напевно, є в бібліотеці. Якщо ж ні,
то, можливо, у кабінеті професора Ямади.

Наступна конструкція на позначення вибору із двох і більше варіантів,
зі сполучником *または* /матава/ (або), вживається для позначення різних ва-
ріантів, коли читач, слухач (співрозмовник) може обрати саме те, що йому
більше підходить, подобається чи є зручнішим:

この書類は英語または日本語で記入してください。

/Коно шьоруй-ва ейго матава ніхонго-де кіню:шіте кудасай/

Заповніть, будь ласка, ці папери англійською або японською мовою.

Конструкція з *もしくは* /мошікува/ (або) має значення попередніх двох
конструкцій, проте вживається у більш офіційних ситуаціях:

手紙もしくは電話で連絡して下さい。

/Тегамі мошікува денва-де ренракушіте кудасай/

Зв'яжіться з нами, будь ласка, поштою або за телефоном.

Конструкція зі сполучником *それとも* /соретомо/ (або; чи) має значення
попередньо розглянутих двох конструкцій, проте більш характерна для роз-
мовного мовлення:

コーヒーにしますか。それとも紅茶にしますか。

/Ко:хі:-ні шімас ка. Соретомо ко:ча-ні шімас ка/

Бажаєте кави? Чи, може, (чорного) чаю?

Конструкція зі сполучником *ないし (は)* /найші (ва)/ (чи; або) вжива-
ється, здебільшого, у двох випадках: 1) може бути і перший, і другий варі-
ант, проте за даних обставин припустимий лише один; 2) для окреслення
певної межі, яка позначається двома варіантами:

東北地方では雪ないし雨になるでしょう。

/То:хокучіхо:-дева юкі найші аме-ні нару дешьо:/

У районі Тохоку якщо снігу немає, то, як правило, йде дощ.

全治には二ヶ月ないし三ヶ月かかるでしょう。

/Дзенчі-ніва нікагецу найші санкагецу какару дешьо:/

Повний курс лікування займе від двох до трьох місяців.

Конструкції для вираження альтернативи

Найголовнішими конструкціями для вираження альтернативи у сучасній японській мові можна вважати конструкції зі сполучниками *むしろ* /мушіро/, *というよりは* /тою:йоріва/, *なり* /нарі/, *代わりに* /каваріні/.

За допомогою сполучника *むしろ* /мушіро/ (*краще ніж; ліше ніж*) вводиться своєрідне порівняння двох варіантів, коли вважається, що другий варіант був би кращим ніж перший:

あんなひどい目に遭うくらいならむしろ死んだ方がいい。
/Аннані хідой ме-ні ау курай нара мушіро шінда хо:-га ій/
Краще вже померти, ніж утратити в таку халепу!

Коли використовується *というよりは* /тою:йоріва/ (*не стільки..., скільки...; не так..., як...*), із припустимих варіантів характеристики ситуації саме останній варіант є ближчим до дійсності:

きれいに包装されて、マーケットに並んでいる
トマトやきゅうりは、野菜というより芸術品だ。
/Кірейні хо:со:сарете, ма:кетто-ні наранде іру
томато я кю:рі-ва, ясай тою:йорі гейджюцухін да/
Так гарно загорнуті й виставлені в супермаркеті помідори
та огірки – це вже не так овочі, як витвір мистецтва!

Конструкція зі сполучником *なり* /нарі/ (*чи; або*) вживається для окреслення списку припустимих варіантів. Проте існує також вказівка на те, що є й інші варіанти, а ті, що були зазначені, наводилися в якості прикладу:

物理なり数学なり化学なり好きな科目を選択できる。
/Буцурі нарі су:гаку нарі кагаку
нарі сукіна камоку-о сентакудекіру/
Можна обрати ті навчальні предмети, які тобі подобаються –
фізику, математику, хімію...

Якщо говорити про конструкції зі сполучником *代わりに* /каварі ні/ (*замість*), то тут можливі два основні варіанти вживання.

1) На позначення наступної ситуації: очікувалося що матиме місце перший варіант, але з якихось причин це не відбулося, і з'явився другий варіант, який частково або повністю компенсує собою перший варіант. Або,

іншими словами, замість першого варіанта є другий, і він виконує аналогічні до першого функції:

田中先生の代わりに山本先生が教える。

/Танакасенсей-но каваріні Ямамотосенсей-га ошіеру/
Замість професора Танаки викладатиме професор Ямамото.

2) На позначення ситуації, коли незважаючи на те, що було вжито на початку, попри очікування, у другій частині речення з'являється протилежне, неочікуване судження:

毒にもならない代わりに薬にもならない。

/Доку-німо наранай каваріні кусурі-німо наранай/
Це не може стати отрутою, хоча, ліками – теж не може.

Конструкції на позначення зміни теми розмови

Чи не найрепрезентативнішою конструкцією цієї групи є конструкція зі сполучником *さて* /*sate*/ (*отже; тож; отож*). Розповсюдженими є два випадки її уживання: 1) по закінченню однієї дії, відбувається наступна дія, розгортається наступний етап процесу; 2) закінчивши попередню тему, час-то навіть з нового абзацу, вводять нову тему розповіді (розмови).

やっと出来上がったので、さて試食ということになった。

/Ятто декагагта ноде, сате шішьоку тою: кото-ні натта/
Нарешті страва приготувалася, тож можна тепер і скуштувати.

これで天気予報を終わります。さて次に交通情報をお知らせします。

/Коре-де тенкійохо:-о оварімас. Сате цугі-ні ко:цу:джь:хо:-о
ошірасешімас/

На цьому ми завершуємо прогноз погоди.

На черзі – повідомлення про стан на дорогах.

Конструкція зі сполучником *ところで* /*токороде*/ (*до речі*) використовується здебільшого тоді, коли, закінчивши попереднє повідомлення, вводять нову тему, яка немає ніякого відношення до попередньої:

寒くなりましたね。ところで、お父さんはお元気ですか。
/Самуку нарімашіта не. Токороде, ото:сан-ва огенкі дес ка/
Похолодало останнім часом. До речі, як Ваш батько?

Доволі цікаво є конструкція *それはさておき* /*соре-ва сатеокі*/, яка використовується для введення нової теми для розмови, і ця тема базується на якомусь елементу, взятому з попереднього контексту. Конструкція є більш притаманною письмовому мовленню.

入賞できればうれしいが、それはさておき、
代表に選ばれただけでも光栄です。

/Ню:шьо:декіреба уреші га, *соре-ва сатеокі*,
дайхьо:-ні ерабарета даке демо ко:ей дес/

Звісно, я буду щасливим, якщо стану переможцем, але й
якщо просто потраплю у списки претендентів, це теж буде чудово.

Конструкція *それはそうと* /*соре-ва со: то*/ також означає введення нової теми, вирваної з попереднього контексту, проте ця конструкція складає сильніше враження «відірваності» від теми, ніж попередня:

今年の水不足だと言われていますが、大変ですね。

それはそうと、夏休みの計画を立てましたか。

/Котоші-ва мідзубусоку да то іварете імас га, тайхен дес не.

Соре-ва со: то, нацуюсумі-но кейкаку-о татемашіта ка/

Кажуть, що цього року буде нестача води, тож буде нелегко.
А, до речі, Ви вже обміркували плани на літній відпочинок?

Загальна диференціація складнопідрядних речень

Розглянемо питання про визначення місця складнопідрядних речень у системі речення сучасної японської мови з метою уточнення їх семантико-синтаксичних та стилістичних властивостей. При розгляді цієї проблеми спиратимемося на систему типів та аспектизацію речення, розроблені свого часу І.В. Головніним [87].

Система типів японського речення подається І.В. Головніним у вигляді двох ієрархічних підсистем: елементарних (ядерних) речень та похідних

(перетворених) речень. Ці підсистеми органічно взаємопов'язані, співіснують у мові як нерозривне ціле, але віддзеркалюють різний ступінь глибини структур і виділяються згаданим дослідником для того, щоб показати основу та периферію синтаксису речення, способи переходу одних типів речення в інші, динаміку породження речення тощо. Ще однією підставою для такого поділу І.В. Головнін називає можливість зводити речення будь-якої складності та призначення до ядра, яке слугує ядерною конструкцією відповідної комунікати. Загалом дослідник виділяє десять основних аспектів:

1. Аспект конструктеми речення;
2. Аспект десигнатеми речення;
3. Аспект комунікативної актуалізації базисної конструктеми у зв'язку зі співвіднесенням її з пізнавально-відображувальною установкою суб'єкта мовлення;
4. Аспект комунікативної актуалізації базисної конструктеми у зв'язку зі співвіднесенням її з конституацією (контекстом та ситуацією);
5. Аспект комунікативної актуалізації базисної конструктеми у зв'язку зі співвіднесенням її з соціально-особистісними відношеннями;
6. Аспект комунікативної мети (функціонального призначення) речення;
7. Аспект предикації речення, предикативної реалізації мети повідомлення;
8. Аспект експресії речення;
9. Аспект матеріальної форми мовлення, до якої належить речення;
10. Аспект стилю мовлення, до якого належить речення.

Нагадаємо, що згадані десять аспектів речення притаманні у певному розумінні всім різновидам речення як центральній синтаксичній і мінімальній комунікативній одиниці, у тому числі – й елементарним (ядерним). Але якщо в елементарних реченнях позитивно виражені лише два перші аспекти (вони відображають фундаментальні, базисні властивості речення), а вісім інших представлені немаркованими вихідними значеннями, то у похідних (перетворених) реченнях, до яких належать складнопідрядні, спостерігається повне та всебічне вираження усіх десяти аспектів. Перший та другий аспекти позитивно позначені як в елементарних, так і в похідних комунікатах.

Слід усвідомлювати, що речення, які І.В. Головнін називає похідними, становлять основну масу реальних комунікатем японської мови. Похідні речення, як і елементарні, залежно від кількості головних членів бувають односкладними та двоскладними. Але якщо елементарні односкладні та двоскладні речення формуються лише головними членами, то в похідних реченнях наявні й інші компоненти.

Загальноприйнятим є поділ речень на прості та складні. Це основні опозиційні типи конструктивних різновидів комунікатем. Вони спираються на істотні відмінності між конструктемами. Прості речення, у свою чергу, поділяють на поширені, непоширені та ускладнені, а складні – на сполучникові та безсполучникові (залежно від засобів поєднання частин в одне синтаксичне ціле). Сполучникові складні речення, залежно від того, якими сполучниками поєднані між собою їх предикативні частини, прийнято поділяти на складносурядні та складнопідрядні [347, с.371].

На думку І.В. Головніна, для японської мови, за умови збереження такої термінології, похідні двоскладні речення слід поділити спочатку на два конструктивні типи: прості поширені речення (у тому числі ускладнені) та складні речення. Речення першого типу мають одне ядро та ще один неядерний компонент. Речення другого типу мають мінімум два ядра, одне з яких містить предикатему (головний член нетематичного складу), і тому вважається конструктивно й комунікативно організуючим ядром або так званою нуклеотемою, а всі інші ядра дослідник називає пропозитемами. Нуклеотема фактично відповідає головному реченню, а пропозитема підрядному, однак термінів «головне речення» та «підрядне речення» І.В. Головнин не вживає. Це можна пояснити тим, що термін «підрядне речення» безпосередньо пов'язаний із поняттям сполучника підрядності, а питання про те, що вважати сполучником залишається для японської мови проблемним.

Повністю погоджуючись з Б.П. Лаврентьевим, що головне та підрядне речення у складі складнопідрядного загалом підпадають під визначення відповідних одиниць в інших мовах, вважаємо доцільним користуватися загальноживаною термінологією. Щоправда, проблеми можуть виникнути при співставленні японських складних речень (зокрема, умовних конструкцій) з їх відповідниками в інших мовах. Візьмемо, наприклад, такі дві умовні форми, як *たら* /*тара*/ та *なら* /*нара*/. При перекладі українською мовою обидві вони зазвичай передаються сполучниками підрядності «якщо» та «коли»:

夜中から朝まで電気がこないとしたら温室の
植物はどうなるのだろう。[473, с.14]

/Йонака-кара аса-маде денкі-га конай то шітара оншіцу-но
шьокубуцу-ва до: нару но даро:!

Якщо струму не буде з ночі до ранку,
що ж станеться з рослинами у теплиці?

日本の子どもの頭脳なら、一一二くらいの音は
一年生の一学期で覚えてしまうだろう。[505, с.16]

/Ніхон-но кодомо-но дзуну: нара, хякуджю:ні
курай-но ото-ва ічіненсей-но ічігаккі-де обоете шімау даро:/
А якщо говорити про мозок японської дитини, то він у першому класі
за перший семестр запам'ятовує, вірогідно, приблизно 112 звуків.

Однак в японській мові лише *なら* /нара/ можна беззаперечно віднести до сполучників. Що ж до форми *たら* /тара/, то це синтетична форма, утворена суфіксальним способом. Іншими словами, лише з формальної точки зору складні речення, частини яких поєднані такими формантами, як *たら* /тара/, слід відносити до безсполучникових. Безсполучникові складні речення традиційно розглядалися як різновиди відповідних сполучникових речень. Останнім часом у синтаксичній науці поступово утвердився погляд на безсполучникові складні речення як на самостійний структурно-семантичний тип складних речень, що існують незалежно від сполучникових утворень, хоч і співвідносяться з ними [347, с.389]. У тому, що така співвіднесеність дійсно існує, можна переконатися, проаналізувавши хоча б два приклади речень, наведених вище. Однак, загальновідомим є те, що основним засобом зв'язку частин безсполучникового речення є інтонація, у якій розрізняють чотири різновиди (перелічувальна, протиставна, зумовленості, пояснювальна). Проте в японській мові за допомогою однієї лише інтонації (так само, як і за рахунок паралелізму синтаксичної структури поєднуваних частин та спільних для цих частин лексико-граматичних показників) не можна досягти повноцінного вираження умовного, протиставного, допустового, причинного та інших значень – обов'язковим компонентом у більшості випадків будуть формальні показники, до яких відносяться як сполучники сурядності та підрядності, так й інші елементи (як і вищезгадані суфікси або серединна форма дієслова, що за своєю синтаксичною функцією можуть бути прирівняні до сполучників). До речі, М.О. Сиром'ятников називає утворення типу *たら* /тара/ сполучниками-суфіксами [352, с.245], і його позиція стосовно цього питання дає ще одну підставу вживати терміни «головне речення» та «підрядне речення» при дослідженні синтаксису японської мови. Таким чином, формальними засобами поєднання предикативних частин складного речення в японській мові є сполучники та семантично рівноцінні їм морфолого-синтаксичні засоби.

Повернімося до питання про місце складнопідрядних речень у системі речення японської мови. Ось деякі приклади:

1. 私はおかみさんが怒ったのかと思ったけれど、どうもそうでもないらしい。 [505, с.12]

/Вагаші-ва окамісан-га окотта но ка то омотта кередо, до:мо со: демонай рашій/

Я подумав, що господиня сердиться, однак, здається, це було не так.

2. でも二人以上になると、何と言うだろう。 [505, с.8]

/Демо футарііджьо:-ні нару то, нан то ю: даро:/

А коли більше двох людей, то як слід казати?

3. 遠ざかってゆく船を見送ると、灯が水に反映していない。 [576, с.68]

/То:дзакатте юку фуне-о міокуру то, акарі-га мідзу-ні хан'ейшіте інай/

Проводжаючи поглядом корабель, який віддалявся, помітив, що його вогні не відбиваються у воді.

4. ヨーロッパ人だったら、三カ国語くらいの言葉を使い分けしているのと同じです。 [505, с.10]

/Йо:роппаджін датгара, санкакокуго курай-но котоба-о цукайвакетеіру-но то онаджі дес/

Це так само, як європеєць може одночасно користуватися в середньому трьома мовами.

5. 心細くなりかけたので、男爵は目をつぶって自分にいいきかせた。 [576, с.66]

/Кокоробосоку нарікакета ноде, даншяку-ва ме-о цубутте джібун-ні іі-кікасета/

Стало моторошно, тому барон заплющив очі і щось промовляв до себе.

6. 今、調べていますので、少しお待ちください。 [554, с.43]

/Іма, шірабете імас ноде, сукоші омачі кудасай/

Зараз ми це з'ясуємо, тому просимо трохи зачекати.

7. まだ月給が20万円もいかないのに、年会費12万円、1回1万円の会費を出して、女性経営者や部長以上の女性管理職を囲む会合にも顔を出したりした。 [3 журналу]

/Мада геккю:-га ніджю:ман'ен-мо іканай ноні, ненкайхі джю:німан'ен, іккай ічіман'ен-но кайхі-о дашіте, джосейкейейшя-я бучо:іджьо:-но джосейканрішьоку-о какому кайго:-німо као-о дашітарі шіта/

Незважаючи на те, що її місячна зарплатня не досягала двохсот тисяч ієн, вона сплачувала членські внески, які становлять сто двадцять тисяч ієн на рік, десять тисяч ієн за раз, і з'являлася там, де збираються жінки-

власники підприємств та жінки, що обіймають керівні посади – начальники відділів та вище.

Як видно з наведених прикладів, підрядні частини можуть бути поширеними (1, 3, 7) й непоширеними (2, 4, 5, 6), повними (1, 7) й неповними (2, 3, 4, 5, 6), двоскладними (1, 7) й односкладними (2, 3, 4, 5, 6).

Надзвичайно цінним для аналізу складнопідрядних речень з семантичних позицій вважається поділ І.В. Головніним похідних речень в рамках другого аспекту на дві групи: речення з видовою характеристикою або з вираженою направленістю дії та речення з особливим ставленням діяча до дії (субмодальність та каузативність). Протиставлення цих типів похідних речень другого аспекту здійснюється на основі особливостей комунікативного зіставлення «діяч – дія» з урахуванням додаткових граматичних значень дієслівного присудка. Вибір тієї чи іншої форми для вживання значною мірою залежить від того, до якого зі згаданих вище типів належать предикативні частини даної конструкції.

Третій аспект похідних речень виділяється І.В. Головніним з огляду на особливі властивості, що їх можуть набувати речення в результаті «першого етапу комунікатизації їх конструктивного плану» [87, с.282]. Це означає, що речення може істотно змінити базисну конструкцію задля якомога точнішого вираження актуальної структури такої форми мислення, як судження. За третім аспектом речення поділяються на два типи: узуально-тематизовані речення (істотних відхилень у типовій компонентно-структурній організації немає) та спеціально-тематизовані речення (змінена базисна будова).

Однак, якщо говорити про актуальне членування у зв'язку, наприклад, з умовними конструкціями, то слід виходити з того, що це складнопідрядні речення розчленованої структури із характерним зв'язком предикативних частин. Перш за все слід визначити межі тематичної та рематичної частин кожного з простих речень, що формують складне. Для цього слід умовно розбити просте речення на дві частини: перша частина закінчується синтаксичною позицією, яка може бути маркована показником теми $-t \downarrow /va/$, а друга частина починається після цього члена. Якщо в першій частині міститься вже відома для слухача інформація, а в другій – невідома, то згадана вище синтаксична позиція оформлюється показником теми. Якщо ж відома та невідома для слухача частини інформації розташовані у реченні навпаки, то замість показника теми ставляться інші відмінкові показники (наприклад, показник рематичного підмета $-t^s /ga/$). Таке саме оформлення речення матиме, якщо в обох виділених в результаті умовного поділу частинах повідомляється нова для співрозмовника інформація. Зазначимо також, що

речень, в обох частинах яких міститься вже відома для слухача інформація, не існує й не може існувати, адже у такій ситуації висловлювання втрачає свою комунікативну актуальність. Проілюструємо сказане:

その人はいい人だ。
/Соно хіто-ва ій хіто да/
Та людина – хороша людина.

その人がいい人だ。
/Соно хіто-га ій хіто да/
(Саме) та (а не інша) людина
– хороша людина.

Як видно з наведених прикладів, на межі двох частин речення, залежно від того, де міститься нова інформація, може вживатися як показник тематичного, так і показник рематичного підмета. Проте якщо наведене вище речення буде виступати у функції підрядної частини умовної конструкції, то тематичний показник не вживатиметься:

もしその人がいい人ならば、いっしょに仕事をしたい。 [554, с.156]
/Моші соно хіто-га ій хіто нараба, ішшони шігото-о шітай/
Якщо та людина – хороша людина, я хочу з нею працювати.

Це пов'язано з тим, що показник теми -は /ва/ вказує на тему всього речення, а оскільки підрядне речення не є ядерним або, інакше, не здатне комунікативно організувати, то й тема його не може одночасно виступати темою цілого складного речення. Інша річ, якщо відповідна синтаксична позиція виступає тематичним підметом для всієї конструкції, як у наступному прикладі:

この時計は、電池を換えれば、また使えます。 [598, с.80]
/Коно токей-ва, денчі-о каереба, мата цукаемас/
Цей годинник можна ще використовувати,
якщо замінити в ньому батарежки.

При диференціації похідних речень за третім аспектом виділяються також речення «із зовнішньою інверсією підмета, другорядного члена або обставини» [87, с.287]. Ця група речень особливо цікава з тієї причини, що серед інвертованих конструкцій японської мови зустрічається велика кількість умовних. Зокрема, про інверсію японської «причинної пропозитиви» (підрядного речення причини) з різними типами присудка пише О.В. Дебейко [104, с.33-34]. У цій самій праці йдеться також про явище парцеляції в японській мові [104, с.29-30], яке, знову ж таки, поширюється на умовні конструкції. Ось приклади О.В. Дебейко:

でも、けっこうです、主人に
相談してみますから。

/Демо, кекко: дес, шюджин-ні
со:даншіте мімас кара/

Але нехай, бо я ще пораджуся з
чоловіком.

(Інверсія)

お願いします。週2回でけっこ
うですから。

/Онегайшімас. Шю:нікай-де кекко:
дес кара/

Дуже прошу. Бо двічі на тиждень
якраз буде добре.

(Парцеляція)

Окрім інвертованих конструкцій І.В. Головнін виділяє за третім аспектом і речення з «пасивною» будовою [87, с.287]. Йдеться, звичайно, лише про речення з дієслівним присудком. Пасивний стан дієслова зосереджує увагу власне на дії, а не на ставленні до неї, як у випадку, наприклад, спонукальних (каузативних) речень. Цікаво, що, зокрема, умовні форми вживаються у пасивному стані обмежено. Але якщо такі речення зустрічаються в тексті, то це, ще раз підкреслимо, має стилістичний ефект концентрації уваги більше на самій дії, ніж, наприклад, на умовному-часовому значенні, вираженому даною формою.

駅から吐き出されると、
みんなそれぞれの職場に散ってゆく。 [587, с.12]

/Екі-кара хаکیدасареру то, мінна соредзоре-но шьокуба-ні чітте юку/
Випущені зі станції, люди розходяться по своїх робочих місцях.

Четвертий аспект – це аспект комунікативної актуалізації конструктивного плану в умовах певного контексту та ситуації. Це аспект повноти заміщення синтаксичних позицій. В одних випадках заміщуються всі компоненти речення, а в інших – деякі позиції залишаються незаміщеними, і складається таке враження, що в реченні утворюються певні прогалини. У зв'язку з цим, похідні речення за четвертим типом І.В. Головнін поділяє на повні (заміщені всі синтаксичні позиції) та неповні (відсутній хоча б один член, конструктивно можливий і необхідний поза рамками даного контексту чи ситуації).

Неповні речення становлять чималу частку складнопідрядних речень японської мови. Пояснити це, на наш погляд, можна так. Синтаксичні позиції найчастіше залишаються незаміщеними в результаті економії мовних засобів.

П'ятий аспект – це аспект соціально-особистісних відносин. Він зачіпає як внутрішню, так і зовнішню сферу конструктивного плану.

Шостий аспект речення – це аспект його комунікативної функції. Йдеться про узагальнення тих властивостей речення, які пов'язані з вираженням його комунікативного призначення. Одним із найважливіших способів пе-

ретворення різновидів речення за метою висловлювання є інтонація, однак мають місце і певні морфолого-синтаксичні зміни.

В рамках шостого аспекту І.В. Головнін поділяє японські речення, передусім, на два типи: пізнавальні та непізнавальні. Перший тип, у свою чергу, поділяється на два підтипи: розповідні та питальні речення. Другий тип також поділяється на два підтипи: неінтелектуальні речення та речення, які обслуговують мовлення. Перший підтип розпадається на два види: спонукальні та окличні речення, а речення другого підтипу поділяються на ті, що організують мовлення (ті, що починають та закінчують мовлення), та ті, що підтримують мовлення (використовуються під час бесіди). Складнопідрядні речення наявні серед усіх згаданих вище речень окрім тих, що організують мовлення. Іноді навіть вибір тієї чи іншої форми регламентується тим, яке це речення за метою висловлювання, або, інакше, яка комунікативна функція даного речення. Детально такі випадки описуються при розгляді кожної форми окремо, а тут наведемо лише кілька прикладів:

いい仕事があったら、アルバイトをしますか。 [554, с.159]

/Ій шігото-га аттара, арубайто-о шімас ка/

Якщо матимете хорошу роботу, Ви будете десь підробляти?

→ *питання*

グプタさんから電話があったら、呼んでください。 [597, с.211]

/Ґупутасан-кара денва-га аттара, йонде кудасай/

Якщо (коли) зателефонує пан Ґупта, покличете мене.

→ *спонукання*

あした時間があったら、お酒を飲みに行きませんか。 [597, с.211]

/Ашіта джікан-га аттара, осаке-о номі-ні ікімасен ка/

Якщо у вас буде час завтра, чи не підемо разом випити чогось?

→ *запрошення*

会社をやめたら、本を書きたいです。 [597, с. 210]

/Кайшія-о яметара, хон-о какітай дес/

Коли (якщо) покину роботу, хочу написати книгу.

→ *бажання*

危険ですから、エスカレーターでは遊ばないでください。 [566, с.104]

/Кікен дес кара, есукаре:та-дева асобанайде кудасай/

Не розважайтеся на ескалаторі, оскільки це небезпечно.

→ *заборона*

Сьомий аспект – це аспект предикативної реалізації комунікативного завдання речення. Він нерозривно пов'язаний із шостим аспектом і становить разом з ним єдину систему, оскільки зовнішньосинтаксичні форми, які характеризують ці два аспекти, утворюють зовнішньосинтаксичну парадигму речення. Вираження комунікативної функції та предикативних значень речення здійснюється одночасно. Аспект предикації речення складається з трьох підаспектів: синтаксичного ствердження / заперечення, синтаксичного часу та синтаксичної модальності [87, с. 304-305]. Із зазначених підаспектів у зв'язку з дослідженням властивостей складнопідрядних речень особливий інтерес становлять два: синтаксичний час та синтаксична модальність.

У японській мові виникає чимало ускладнень з обґрунтуванням вибору синтаксичного часу головної та підрядної частин складнопідрядного речення. Час підрядного речення залежить здебільшого від того, чи завершилася дія (або стан), виражена його присудком, на момент мовлення. Якщо ця дія завершилася, то присудок підрядної частини стоятиме у минулому часі, якщо ж ні – у теперішньо-майбутньому, незалежно від часу присудка головної частини.

宿題が終わったから、そろそろ寝よう。 [566, с.105]

/Шюкудай-га оватта кара, соросоро нейо:/

Я закінчив домашнє завдання, тож буду вже лягати спати.

仕事がたまっているのので、少し早く出勤した。 [566, с.105]

/Шигото-га таматте іру ноде, сукоші хаяку шюккіншіта/

Я прийшов раніше, бо накопичилося багато роботи.

Окрім послідовності дій (станів, дії та стану) не можна залишати поза увагою й інші фактори, одним із яких є об'єктивність / суб'єктивність ставлення мовця до змісту висловлювання. Усі речення можна поділити на такі, якими мовець об'єктивно повідомляє про навколишню дійсність та бажає донести цю інформацію до слухача, і на такі, де відбивається суб'єктивна думка мовця, його враження від явищ навколишнього світу чи певної ситуації, фізіологічні рефлекси тощо. Коли ми говорили про провідну роль послідовності дій у співвідношенні часів підрядного та головного речень, то мали на увазі, перш за все, об'єктивне повідомлення інформації. Коли ж у висловлюванні з'являється суб'єктивний елемент, то теперішні дії можуть виражатися за допомогою форм минулого часу. Це один із засобів вираження модальності в японській мові.

あ、やっぱり、ここにあった。

[549, c.15]

/A, яппарі, коко-ні атта/
A, таки воно тут.

そうだ、買い物があった。

[549, c.16]

/Со: да, каймоно-га атта/
A... Я маю дещо купити.

Такі речення можуть мати місце, наприклад, коли мовець розраховував на щось до початку висловлювання, і це здійснилося або є близьким до здійснення. Найчастіше такі конструкції використовуються у випадках, коли раптом знаходиться річ, яку шукали протягом тривалого часу. За аналогією до виявлення загублених речей, такими реченнями часто виражається раптове згадування про щось забуте. Порівняймо наведені вище приклади з простим вираженням минулого стану:

あの本は昨日ここにあった。

/Ано хон-ва кіно: коко-ні атта/
Книга (про яку зараз ідеться) вчора була тут.

Описаний вище граматичний засіб використовується, зокрема, в умовних конструкціях для вираження несподіваного відкриття та пов'язаного з цим здивування мовця, або особи, про дії якої мовець говорить. Співвідношення підрядної та головної частин за часом буде таким: присудок підрядного речення стоїть у формі теперішнього часу, а присудок головного – у формі минулого:

国境の長いトンネルを抜けると雪国であった。 [488, c.6]

/Коккьо:-но нагай тоннеру-о нукеру-то юкігуні деатта/
Поезд виїхав з довгого прикордонного тунелю, і там була країна снігу.

もうそんな寒さかと島村は外を眺めると、
鉄道の官舎らしいバラックが山裾に寒々と散らばっているだけで、
雪の色はそこまで行かぬうちに闇に
呑まれていた。 [488, c.6]

/Мо: сонна самуса ка то Шімамура-ва сого-о нагамеру то, тецудо:-но каншярашіі баракку-га ямасусо-ні самузамуто чірабатте іру даке де, юкі-но іро-ва сокомаде ікану учі-ні ямі-ні номарете іта/
«Невже так холодно?» – майнуло в голові у Сімамури. Погляд його сковзнув за вікно. На схилі гори, наче залякши від холоду, видніли бараки, призначені, певно, для залізничників; білінь снігу до них не доходила – її поглинула вечірня пільма. (Переклад Івана Дзюба) [141, c.6]

Окрім згаданих вище випадків такої засіб використовується і для вираження припущення щодо нереалізованих дій, тобто мовець говорить про те, що, ймовірно, сталося б (або не сталося б), якби певна дія відбулася в минулому. Іншими словами, йдеться про те, що традиційно прийнято називати терміном «нереальна умова» (*unreal condition*). Питання про доцільність використання такого терміну залишається відкритим у лінгвістичній науці.

一時停車していれば、あの事故は防げた。

/Ічіджітейшіяшітеіреба, ано діжко-ва фусегета/

Якби зупинилися на деякий час, то тієї катастрофи вдалося б уникнути.

У змісті речень, як уже говорилося, можна виділити частини двох основних типів:

- 1) об'єктивне повідомлення чи повідомлення загального характеру;
- 2) суб'єктивне ставлення мовця до явищ об'єктивної дійсності.

Можна говорити, наприклад, про такі типи суб'єктивного ставлення, як судження, намір, припущення, обов'язок, бажання тощо. Ці додаткові значення виражаються відповідними граматичними засобами, про один із яких – специфічне вживання форм минулого часу – вже згадувалося. Окрім часових форм засобами вираження модальності в японській мові виступають модальні частки (форми дієслів-зв'язок), як от: -でしょう /дешьо:/ (-だろう /даро:/), -はずだ /хадзу да/, -わけだ /ваке да/, синтетичні утворення типу: -かもしれない /камо шіренай/, -なければならぬ /накереба наранай/ (-なければいけない /накереба ікенай/) та подібні до них. Також у формуванні модального значення беруть участь заключні частки か /ка/, よ /йо/, ね /не/ тощо. Усе це в комплексі з досить високою частотністю вживається у складнопідрядних реченнях. І не випадково, оскільки, коли йдеться не про звичайну констатацію факту або опис ситуації, а про гіпотетичну чи нереалізовану дію (про те, що може чи могло б статися за певних умов), мовець, зазвичай, називає саме умову, необхідну, на його думку, для реалізації дії. Те саме стосується й допустових форм. Причинно-наслідкові конструкції існують для того, щоб виразити обґрунтування дій або вказати на зв'язок між попередньою ситуацією та станом на даний момент. Таким чином, ставлення мовця до того, що він говорить, знаходить своє формальне вираження у мові, і це явище має назву «модальність» (モダリティ /модаріті; ムード /му:до/). Наведемо приклади складнопідрядних речень із яскраво вираженою модальністю:

あの時精密検査を受けていたら、
手遅れにならなかつただろう。[499, с.208]

/Ано токі сейміцукенса-о укеітар, теокуре-ні наранакатта даро:/
Якби тоді зробили ретельне обстеження, мабуть, ще можна було б чимось
зарадити.

お金があれば、買うだけだなあ。[499, с.482]

/Окане-га ареба каун да кедо на:/

Купив би, якби мав гроші.

小菊が咲いたから、田中さんのおうちに持って行ってあげようと思っ
て。[562, с.20]

/Когіку-га сайта кара, Танакасан-но оучі-ні мотте ітте агейо: то омотте/
Розцвіли маленькі хризантеми, то чи не віднести мені їх пані Танака.

やっぱり、食事がヘルシーだからかなあ。[562, с.21]

/Яппарі, шьокуджи-га херуші: да кара ка на:/

Все ж таки, це тому, що харчування здорове.

Восьмий аспект речення за І.В. Головніним – це аспект ступеня експресивності (або «експресії комунікатеми»). Аспект експресії охоплює поверхневі властивості конструктивного та комунікативного планів речення. Категорії експресії надається надзвичайна важливість, оскільки вона робить мовлення більш виразним та образним. Експресивність у широкому значенні перетинається з модальністю у тому сенсі, що ці категорії виражають різні суб'єктивні відношення до змісту речення. Деякі засоби вираження модальності одночасно є й експресивними засобами. Однак вважається, що категорія модальності речення бере участь у вираженні закінченості комунікативної системи речення, а експресивність – це щось зовнішнє та максимумно варіативне.

У рамках аспекту експресії І.В. Головнін поділяє японські речення на два типи: речення з нейтральною експресивністю та речення, в яких експресія додатково виражається за допомогою певних засобів.

На лексико-семантичному рівні експресія залежить від вибору слів. Вираженню емоцій при цьому сприяють вигуки (おい! /ой!/, ほら! /хора!/, 困ったなあ /коматта на:/ та подібні), заключні частки (わ /ва/, よ /йо/, ぞ /дзо/ тощо), сполучники. На синтаксичному рівні мовленнєва експресія пов'язана з використанням окличних, спонукальних конструкцій, незавершених речень (наприклад, так званих 体言止め /тайгендоме/ – речень, що закінчуються іменними частинами мови без зв'язок), риторичних запитань, анафор (повторення слова чи граматичної конструкції на початку речення), епіфор (повтор слова чи словосполучення в кінці речення), інверсії, парцеляції.

Уживання всіх названих засобів можна простежити під час аналізу функціонування складнопідрядних речень.

そうそう！あの薬もらったけど、治らなくて。 [454, c.7]

/Со:со:！ Ано кусурі моратта кедо, наоранакуте/

Так-так! Я отримала ті ліки, та легше мені не стало, і...

それでー、ここへ来たら、ちろる先生はひつこく検査するでしょう。

[454, c.7]

/Соредеー, коко-е кітара, Чірорусенсей-ва хіцукоку кенсасуру дешьо:/

Тому, коли я прийшла сюди, Ви ретельно оглянули мене. Так же ж, лікарю Чірору?

そうそう、そのお薬！ そのおかげで、すっかり具合がよくなったのよねえ！ [454, c.7]

/Со:со:, соно кусурі! Соно окагеде, суккарі гуай-га йоку натта но йо не/

Так-так, ті самі ліки! Завдяки їм мій стан значно покращився.

–日本人はグループ旅行が好きですね。	/- Нихонджін-ва гурупурьoko:-га сукі дес не.	– Полюбляють японці подорожувати групами, чи не так?
–ええ、安いですから。 [597, c.206]	- Е:, ясуй дес. кара/	– Авжеж, бо це дешево.

Дев'ятий аспект речення – це аспект форми мовлення. Він визначається властивостями речення, що воно їх набуває у зв'язку з особливостями форми мовлення, у якій дане речення вжите. У японській мові форми мовлення в більшості випадків справляють значний вплив на речення, і це викликає в ньому істотні структурні зрушення.

Залежно від характеру матеріальної сторони мовлення (тобто лексикограматичних властивостей) прийнято виділяти два типи речень:

- 1) нейтральні щодо форми мовлення;
- 2) такі, що мають лексичні, морфологічні та синтаксичні ознаки приналежності до того чи іншого типу мовлення.

Другий тип поділяється на два підтипи: речення усного мовлення та речення письмового мовлення [87, с. 322]. Диференційні ознаки першого та другого підтипів марковані і є взаємопротилежними.

За словами акад. В.В. Виноградова, «в описовому синтаксисі будь-якої розвинутої мови неможливо знайти повну характеристику специфічних конструкцій розмовного мовлення на відміну від синтаксичних норм книжкового» [68, с.10]. Однак в японській мові, як уже говорилося, усне

(話し言葉 /ханашікотаба/) та писемне (書き言葉 /какікотаба/) мовлення досить яскраво протиставлені, і більшість лексико-граматичних засобів, відповідно, мають досить чітко оформлені та усталені як письмовий, так і усний варіанти. Зрозуміло, що це явище не може не стосуватися складно-підрядних речень. Порівняймо вживання деяких структур у різних типах мовлення.

がんばれば自分にも昇進の機会がある、そう思っていた。[3 журналу]
/Гамбареба джібун-німо шьо:шін-но кікай-га ару, со: ом отте іта/
Якщо старатися, і у тебе буде шанс для підвищення, – так вона вважала.

でも、もう少し物価が安ければいいと思いますよ。[598, с.76]
/Демо, мо:сукоші букка-га ясуkereба ій то омоімас йо/
Але я вважаю, що якби ціни були трошки нижчими, було б краще.

ご遺族が、東京での合同葬が公的な性格のものだったので、
四十九日は身内で、とのことでした。[3 журналу]
/Гоідзоку-га, То:кьо:-дено го:до:со:-га ко:текіна сейкаку-но
моно датта ноде, йонджю:кунічі-ва міучі-де, тоно кото дешіта/
Повідомлялося, що оскільки загальний похорон у Токіо мав офіційний
характер, то сім'ї загиблих зберуться на сорок дев'ятий день у вузькому
колі.

病院へ行かなければならないので、
5時に帰ってもいいですか。[598, с.112]
/Бьо:ін.-е іканакереба наранай ноде, годжі-ні каеттемо ій дес. ка/
Дозвольте мені піти о п'ятій? Бо я маю йти до лікарні.

Десятий аспект речення – це аспект стилю мовлення. Стиль визначається різними чинниками, зокрема, соціально-функціональним призначенням, сферою обслуговування, наявністю або відсутністю певного адресата мовлення тощо. Стиль мовлення за В.В. Виноградовим – це «суспільно усвідомлена й функціонально обумовлена, внутрішньо об'єднана сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення засобів мовленнєвого спілкування у сфері тієї чи іншої загальнонародної, загальнонаціональної мови, що співвідноситься з іншими такими самими способами вираження, які слугують іншим цілям, виконують інші функції у мовленнєвій суспільній практиці даного народу» [68, с.19].

За різницею у стилістичних характеристиках можна виділити два типи речень: нейтральні у лексико-граматичному відношенні речення та стиліс-

тично забарвлені. За маркованими ознаками другий тип можна поділити на два великі підтипи: речення побутового мовлення та речення публічного мовлення [87, с.326]. Далі за різними критеріями прийнято проводити більш детальний поділ, що сприяє виявленню розгалуженої системи функціональних стилів, але тут обмежимося лише деякими зауваженнями. Стилі перебувають у тісній взаємодії, можуть частково змішуватися, а іноді можна спостерігати і взаємопроникнення. В індивідуальному мовленні межі стилів можуть ще більше стиратися.

Проблеми стилістичного синтаксису, різниця у формах та видах будови і складу є надзвичайно важливими для оцінки та розуміння синтаксичних особливостей, і влучне вживання тих чи інших структур має неабияке значення для формування адекватного стилістичного забарвлення тексту.

貴機関より申請のあった標記の件に関し、
当基金では下記のとおり 助成金を交付することに決定しましたので、
お知らせいたします。

[3 офіційного повідомлення]

/Кікікан-йорі шінсей-но атта хьо:кі-но кен-ні канші, то:кікіндева
какі-но тоорі джьосейкін-о ко:фусуру кото-ні кеттейшімашіта ноде,
ошірасеіташімас/

Оскільки наша фундація прийняла рішення надати
Вам грошову допомогу (деталі описані нижче) на підставі заявки,
отриманої від Вашого закладу, вважаємо за необхідне повідомити
Вам про це. (Офіційно-діловий стиль)

心理学用語で言えば、この傾向を「認知的強調」
と呼びますが、この「認知的強調」の特にめざましい例が
「理想化」という名で呼ばれているものです。[595, с.209]

/Шінірігакуйо:го-де іеба, коно кейко:-о «нінчітекікьо:чо:» то йобімас га,
коно «нінчітекікьо:чо:»-но току-ні медзурашіей рей-га «рісо:ка»
тою: на-де йобарете іру моно дес/

Якщо висловлюватися психологічними термінами, то ця тенденція
називається «свідоме підсилення», однак найбільш вражаючим
прикладом цього «свідомого підсилення» є те,
що має назву «ідеалізація». (Науковий стиль)

一年間毎週一回、約五十回も放映し、高い視聴率を取るとなれば、
波及効果は大きいのも当然である。[3 журналу]

/Лчіненкан майшю:ікай, яку годжюккай-мо хо:ейші, такай шічо:ріцу-о

тору то нареба, хакю:ко:ка-ва о:кій но-мо то:дзен деару/
Якщо завоювати високий рейтинг, проводячи трансляцію
раз на тиждень протягом року, а загалом приблизно
п'ятдесят разів, то не дивно, що ефект розповсюдження великий.

(Публіцистичний стиль)

男爵が大声で呼びかけると、答えがあった。[576, с.67]

/Даншяку-га о:кікое-де йобікакеру то, котае-га атта/

І коли барон став кликати голосно, була відповідь. *(Художній стиль)*

でも、あんなふうによくなってもらえると、医者に

なつてよかつた—つて思つちやう。[454, с.8]

/Демо, аннафу:ні йоку натте мора еру то, ішы-ні натте йокатта: тте

омоччяу/

Але коли вдається поліпшити чиесь самопочуття, думаєш, що недарма
став лікарем. *(Розмовний стиль)*

Наведені приклади ще раз доводять важливість поглибленого вивчення
живання складнопідрядних речень у текстах різних функціональних різ-
новидів. Ефективність та вичерпність таких студій можна, певною мірою,
забезпечити, залучивши статистичний аналіз.

«Умовні конструкції»

у контексті дослідження складнопідрядного речення на матеріалі сучасної японської мови

Питання про адекватну інтерпретацію складнопідрядних речень сучас-
ної японської мови постало досить давно. Майже всі японські складнопі-
дрядні речення мають таку структуру, в якій на першому місці стоїть під-
рядне речення, а на другому головне. Зв'язок між цими частинами речення
і є тим каменем спотикання, стосовно якого існує багато різних думок, а
дослідження цієї проблематики має доволі суперечливий характер.

Найбільш численними і неоднозначними є публікації, в яких висвітлю-
ється питання саме про умовні конструкції в японській мові. Так, сучасний
японський мовознавець Масуока Такаші [581] відзначає, що через трудно-
щі, пов'язані з інтерпретацією умовних конструкцій, ми маємо чимало
дуже суперечливих робіт з цієї теми [551; 552; 565; 585; 603; 612].

У більшості джерел виділяються чотири основні умовні конструкції зі зв'язками と /то/, ば /ба/, たら /тара/ та なら /нара/. Якщо виходити з того, що умовні конструкції представлені виключно складнопідрядними реченнями, частини яких поєднані за допомогою яскраво вираженого умовного зв'язку типу «якщо...то...» (*if...then...*), то можна погодитися з думкою ряду дослідників на чолі з Масуока Такаші [581; 582], і вважати умовними лише згадані вище форми. Для зручності подальшого розгляду об'єднаємо ці форми під терміном «кондиційні»²⁶.

Але крім речень типу «Якщо зробити ..., відбудеться ...» або «Якщо відбудеться ..., зроблю ...» існують ще й речення типу «Хоч і зроблю ..., не відбудеться ...» або «Хоч і відбудеться ..., не зроблю ...» тощо. На думку переважної більшості науковців обидва наведені вище типи також належать до умовних конструкцій. Автори довідника «条件表現 /джьо:кен хьо:ген/» («Умовні конструкції») називають зв'язок першого типу 順接 /джюнсецу/ (прямий зв'язок), а зв'язок другого типу 逆接 /гякусецу/ (зворотний зв'язок) [566, viii].

Представник російської школи японістів М.О. Сиром'ятников називає конструкції, які тут розглядаються, умовно-часовими і дає їм таке визначення: «Умовно-часові конструкції – це особливі серединні форми, які окрім значення умовно-часового зв'язку мають також власне часові значення» [352, с.58]. Часового значення цих форм не відкидає в одній із своїх робіт і Н.І. Фельдман [377, с.83]. Яскраво виражена тенденція до об'єднання форм за семантичною ознакою зумовлена близькістю умовних, часових та причинно-наслідкових відношень, яка дає можливість об'єднання цих значень у такому складному синтаксичному цілому, як умовне речення.

У концепціях дослідників радянського періоду домінує думка про те, що всі умовні конструкції слід поділити на такі, що виражають допустову умову, і на такі, де висловлюється реальна умова. Помітною є тенденція до розуміння під терміном «умовні конструкції» лише двох форм з формантами たら /тара/ та ば /ба/. При цьому зазначається, що в усному варіанті ці форми взаємозамінні, а на письмі існує чітке розмежування сфер їх використання.

Особливу точку зору висловлює О.М. Колпакчі. Вона вважає, що умова конкретного характеру виражається за допомогою форми たら /тара/, а для вираження умови загального характеру використовується форма ば /ба/ [150, с.30]. Однак у сучасній мові, як уже згадувалося, у ряді випадків існує тенденція до взаємозаміни цих форм.

²⁶ Цей термін зустрічається, зокрема, у праці М. Кубіка «Условные конструкции и система сложного предложения» [190].

Ми вважаємо, що граматичні структури під терміном «умовні конструкції» об'єднує наступне: які б типи умовних форм не розглядалися, здійснення (виконання) того, про що йдеться у другій частині речення, безпосередньо залежить від виконання (здійснення) того, про що говориться у першій його частині, а отже, дія першої частини завжди передує дії другої²⁷. Це правило виконується у випадку умовних конструкцій, і не завжди – у випадку, наприклад, власне часових конструкцій. Крім того, дуже часто можна спостерігати певну семантичну паралельність функціонування однієї форми в різних типах умовних конструкцій (наприклад, у кондиційній та умовно-часовій, у кондиційних та причинній тощо). Приклади такої паралельності можна представити у вигляді таблиці (Табл. 14).

Таблиця 14

Паралельне функціонування умовних форм у різних семантичних типах умовних конструкцій

1.	КОНДИЦІЙНЕ РЕЧЕННЯ / УМОВНО-ЧАСОВЕ РЕЧЕННЯ	天気がよければ、向こうに山が見えます。[598, с.76] /Тенкі-га йокереба, муко:-ні яма-га міемас/ Якщо погода гарна, на тому боці видно гору.	春になれば、桜が咲きます。/Хару-ні нареба, сакура-га сакімас/[598, с.76] Коли приходиться весна, квітне сакура.
2.	УМОВНО-ЧАСОВЕ РЕЧЕННЯ / КОНДИЦІЙНЕ РЕЧЕННЯ	その仕事が終わったら、来てください。[597, с.211] /Соно шігото-га оватгара, кіте кудасай/ Коли закінчите цю роботу, зайдіть, будь ласка, до мене.	アキックスの牧野さんが来たなら、教えてください。[597, с.211] /Акіккосу-но Макіносан-га кітара, ошіете кудасай/ Якщо (коли) прийде пан Макіно з компанії «Акіккосу», повідомте мені.
3.	КОНДИЦІЙНЕ РЕЧЕННЯ / ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВЕ РЕЧЕННЯ	薬を飲めば、頭痛が治る。[566, vii] /Кусури-о номеба, дзуцу:-га наору/ Якщо випити ліки, головний біль вгамується.	薬を飲んだので、頭痛が治った。[566, vii] /Кусури-о нонда ноде, дзуцу:-га наотта/ Головний біль вгамувався, бо я випив ліки.

²⁷ Вважаємо необхідним особливо наголосити на цьому, оскільки, наприклад, Е. Альфонсо переконаний щодо факту такого безперечного передування лише при застосуванні форми たら /тара/, говорячи про зумовленість цього явища морфологічними особливостями даної форми [417, с.658].

4.	ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВЕ РЕЧЕННЯ / КОНДИЦІЙНЕ РЕЧЕННЯ	じかんがありませんから、どこも行けません。[597, с.74] / Джікан-га арімасен кара, доко-мо ікімасен / Я не маю часу, тому нікуди не піду.	時間がなかったら、映画を見ません。[597, с.208] / Джікан-га накаттара, ейга-о мімасен / Я не дивитимусь фільм, якщо не матиму часу.
5.	ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ПРИСУДКАМИ / ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВЕ РЕЧЕННЯ	この説明は長くて、複雑です。/ Коно сецумей-ва нагакуте, фукудзацу дес / Це пояснення довге і складне.	説明が複雑で、全然わかりません。[597, с. 113] / Сецумей-га фукудзацу де, дзендзен вакарімасен / Я нічого не розумію, бо пояснення складне.

З питанням паралельного функціонування умовних форм в різних семантичних типах умовних конструкцій тісно пов'язана також проблема визначення типу складного речення, до якого належать умовні конструкції.

Переважна більшість синтаксичних структур, які ми розглядаємо, мають усі ознаки складнопідрядного речення: вони складаються з двох або більше предикативних одиниць, які поєднані в єдине семантичне і граматичне ціле підрядним зв'язком за допомогою сполучників підрядності або сполучних слів та інших граматичних засобів. У таких реченнях завжди можна чітко визначити головну частину та поставити від неї питання до підрядної:

もしも取材中、地雷原に入ってしまったらどうする？ [3 журналу]

/Мошімо шюдзайчю:, джірайген-ні хайтте шіматтара до: суру/

Що ви робитимете, якщо раптом потрапите у мінне поле під час збору матеріалу?

気分がいいと、だれでも一席ぶちたくなる。 [576, с.56]

/Кібун-га ій то, даредемо іссекібучітаку нару/

Якщо почуваєшся добре, то будь-хто захоче повиступати.

普通の進水式ならシャンペンのびんをふねにぶつけるが、これは船のほうをシャンペンのびんにぶつけた。 [576, с.53]

/Фуцу:-но шинсуйшікі нара шямпен-но бін-о фуне-ні

буцукеру-га, коре-ва фуне-но хо:-о шампен-но бін-ні буцукета/
Зазвичай, під час спуску судна на воду пляшку шампанського розбивають
об корабель, а тут кораблем розбили пляшку шампанського.

放送設備をつんでいますから、どこかの国のそばで、
無断で商業放送ができる。[576, с.54]

/Хо:со:сецубі-о цунде імас кара, докока-но куні-но соба-де, мудан-де
шьо:гьо:хо:со:-га декіру/

Оскільки в нас установлено апаратуру для радіотрансляції, ми можемо
незаконно вести комерційну трансляцію біля берегів якоїсь держави.

国民は変化を嫌うので、民主主義では思い切った
変革はできないというのである。[3 журналу]

/Кокумін-ва хенка-о кірау ноде, міншюшюгі дева
омойкітта хенкаку-ва декінай тою: но деару/

З тієї причини, що народ не полюбляє змін, в умовах
демократії неможливо влаштувати різкий переворот.

お金持ちでも、一人暮らしは寂しいだろう。[566, с.88]

/Оканемочі демо, хіторігураші-ва сабіші даро:/

Хоч ти й заможний, жити одному, мабуть, сумно.

そういう意味では悪いことではないと思うけれど、
カタカナの言葉を、

高級な意味の方に使うというのは残念である。[505, с.7]

/Со:ю: імі-дева варуй кото деванай то омоу кередо, катакана-но

котоба-о, ко:кю:на імі-но хо:-ні цукаю тою: но-ва дзаннен деару/

Я вважаю, що хоч у такому розумінні немає нічого поганого, шкода, що
слова, які пишуться абеткою «катакана», використовують в елітарному
розумінні.

Між предикативними частинами усіх наведених вище речень існують чітко виражені відношення обумовленості: від головної частини до підрядної можна поставити питання «За яких умов?», «З якої причини?» («Чому?»), «Незважаючи на що?». Проблема виникає при розгляді конструкцій з протиставним значенням (див. останній із наведених прикладів). Якщо подивитися на формальні показники (протиставні сполучники сурядності), можна дійти висновку, що подібні структури є складносурядними реченнями. Однак із семантичної токи зору такі речення характеризуються певною спорідненістю зі складнопідрядними допустовими (див.

передостанній приклад). Своїми спостереженнями щодо цього ділиться Н.С. Валгіна: «Протиставлення повідомлень головної та підрядної частин речення, наявне у складних реченнях із підрядними допустовими, споріднює їх зі складносурядними реченнями з протиставними відношеннями. Однак складові частини останніх більш рівноправні, у них немає відтінку обумовленості» [55, с.326]. Проте більш детальний аналіз опрацьованого японського мовного матеріалу показує, що такий відтінок обумовленості все-таки існує. Це вже було проілюстровано вище із залученням порівняння прикладів складних речень із допустовими та протиставними відношеннями між частинами: в обох реченнях до підрядної частини можна поставити питання «Незважаючи на що?»:

НЕЗВАЖАЮЧИ НА ЩО? → На те, що заможний.

(Допустові відношення)

НЕЗВАЖАЮЧИ НА ЩО? → На те, що немає нічого поганого.

(Протиставні відношення)

Ще яскравіше наявність відношень обумовленості у складних реченнях зі сполучниками *が* /*га*/ та *けれども* /*кередомо*/ виявляється при зіставленні у середині самої групи протиставних речень.

コンビニはない、ゲームセンターもない与路島ですが、

島人の宝物は明るく元気です。 [3 журналу]

/Комбіні-ва най, ге:мусента:-мо най Йороджіма дес га,

шіманчю:-но такарамоно-ва акаруку генкі дес/

Хоч на Йороджімі немає ані цілодобових магазинів, ані ігрових центрів, «багатство» жителів острова радісне й бадьоре.

夜の12時なのに、電車にはおおぜいの人が乗っていました。

[3 журналу]

/Йору-но джю:ніджі на ноні, денся-ніва о:дзей-но хіто-га нотте імашіта/

У поїзді їхало багато людей, хоч була вже дванадцята година ночі.

Що ж до сполучника *が* /*га*/ (перший приклад), його прийнято вважати сурядним сполучником, а от *のに* /*ноні*/ (другий приклад) беззаперечно відносять до сполучників підрядності [197, с.249-250]. Однак питання від головної частини до підрядної буде однаковим для обох наведених речень – «Незважаючи на що?». Предикативні частини пов'язані відношеннями обумовленості. І не випадково сполучники *が* /*га*/ (*けれども* /*кередомо*/) та

のに /ноні/ розглядаються у деяких навчальних посібниках разом, як споріднені форманти [554, с.45]. Саме тому ми пропонуємо розглядати складні речення, предикативні частини яких поєднані *が* /га/, *けれども* /кередомо/ та іншими протиставними сполучниками, як складнопідрядні.

Отже, на нашу думку, оптимальним визначенням поняття «умовні конструкції» буде таке: умовні конструкції – це складнопідрядні речення, у яких реалізація дії (стану) головного речення залежить від реалізації дії (стану) підрядного, при цьому дія (стан) підрядного речення завжди передує дії (стану) головного. Умовні форми – це граматичні засоби поєднання предикативних частин умовних конструкцій.

Огляд видів класифікації японських умовних конструкцій

Зазначимо, у чому полягає важливість проведення класифікації умовних конструкцій японської мови на сучасному етапі її розвитку. По-перше, необхідно мати цілісне уявлення про систему умовних конструкцій в японській мові; по-друге, проблема адекватного розуміння та правильного використання умовних форм у різних ситуаціях досить складна, і навіть у носіїв мови часто виникають сумніви щодо вживання тієї чи іншої конструкції, не кажучи вже про іноземців, які вивчають японську мову. Звичайно, у таких випадках певною мірою допомагають граматичні довідники, але у більшості посібників один і той самий приклад використано для ілюстрації різних форм, а про відмінності вживання цих форм сказано недостатньо, і це може навести на думку про можливість безпроблемної заміни однієї конструкції іншою. Про певну взаємозамінність умовних форм писав і М.О. Сиром'ятников [351, с.58], однак завжди важливо знати, де заміна можлива, а де ні, і, найголовніше, з якою метою ця заміна здійснюється.

Оглядаючи концепції різних дослідників, слід звертати головну увагу на такі моменти: які граматичні конструкції автор класифікації відносить до умовних і чому; за якими критеріями здійснюється класифікація (тобто, на якій підставі виділено ті чи інші типи умовних конструкцій); якими є переваги та недоліки існуючих варіантів класифікації. При цьому варто керуватися такими принципами: чи достатньо вичерпно відображено властивості всіх умовних конструкцій; чи сприяє дана класифікація адекватній інтерпретації та правильному вживанню цих форм.

Загальна кількість конструкцій, що вважаються умовними, у різних дослідників неоднакова, але серед опрацьованих варіантів класифікації не зустрілося жодного, де умовні конструкції розглядалися б синкретно, або ж подавалася тільки одна умовна форма.

Чимало фахівців окремо розглядають вживання умовних форм у складі усталених виразів: *-なければならぬ* /накереба наранай/ (повинен; потрібно), *-で言うと* /де ю: то/ (букв.: кажучи на прикладі), *-すればするほど* /суреба суру ходо/ (чим більше..., тим більше...) тощо. Саме цей аспект досить широко висвітлено у праці Шьоджі Какуко [427, с.99-114]. Проте хотілося б одразу вивести граматикалізовані утворення за межі класифікації умовних конструкцій, оскільки їх семантичний компонент буде завжди відводити убік від безпосереднього об'єкту дослідження.

Н.І. Фельдман [377, с.82-88] серед конструкцій, що відповідають наведеному визначенню, виділяє такі типи:

1. Форми, що виражають причину:

今日は日曜日だから、田中さんは家にいるでしょう。
/Кьо:-ва нічійо:бі да кара, Танакасан-ва учі-ні іру дешьо:/
Оскільки сьогодні неділя, пан Танака, мабуть, вдома.

全員そろったようなので、会議を始めたいと思います。
/Дзен'ін соротта йо: на ноде, кайгі-о хаджіметай то омоімас/
Оскільки всі вже зібралися, мені хотілося б розпочати збори.

2. Власне умовні форми:

息子に死刑を宣告すれば、母の心の痛手は生涯治らない。
/Мусуко-ні шікей-о сенкокусуреба, хаха-но кокоро-но ітаде-ва шьо:гай наоранай/
Якщо синові виносять смертний вирок, душевна рана матері не загоюється до смерті.

もしも遅れたら、連絡してください。
/Мошімо окуретара, ренракушіте кудасай/
Якщо запізнюєтесь, телефонуйте.

風景なら、松島におよぶ所はない。
/Фу:кей нара, Мацушіма-ні ойобу токоро-ва най/
Якщо бажаєте краєвидів, іншого такого місця, як Мацушіма, немає.

3. Умовно-допустові форми:

国が小さくても、産物が多ければ、飢饉の恐れがない。
/Куни-га чи:сакутемо, самбуцу-га о:кереба, кікін-но осоре-га най/
Навіть якщо країна маленька, коли продукції багато, голод їй
не загрожує.

Автор цієї класифікації зазначає, що для форми ば /ба/ основною ознакою є обумовленість однієї дії другою у реченнях, де ця форма вживається, а форма たら /тара/ містить додаткове значення: дія підрядного речення передує дії головного.

10時になったら、出掛けましょう。

/Джю:джи-ні наттара, декакемашьо:/

О десятій вирушаємо.

(Букв.: Як тільки настане десята година, вирушаємо.)

У цьому прикладі передування дії підрядного речення дії головного виражено досить яскраво, і замінити форму たら /тара/ на іншу умовну форму (наприклад, ば /ба/) неможливо. Однак, можна навести й інші приклади.

もし天気が悪かったら、試合は中止になるかもしれない。

/Моші тенкі-га варукаттара, шіай-ва чю:ші-ні

нару камо шіренай/

Якщо буде погана погода, не виключено, що матч не відбудеться.

У цьому реченні форму たら /тара/ можна замінити на форму ば /ба/, і зміст речення при цьому не зміниться. Отже, передування не є характерною ознакою лише однієї умовної форми.

Н.І. Фельдман також вважає, що значення речень з умовними формами (постійна обумовленість, конкретний випадок, дія, що вже відбулася чи ще не відбулася, припущення тощо) виражається формою присудка головного речення. Простежимо за цим на прикладах.

あの時彼と結婚していたら、

私の人生はもっと幸せだったはずです。

/Ано токі каре-то кекконшіте ітара,

ваташі-но джінсей-ва мотто шіавасе датта хадзу дес/

Якби я тоді вийшла за нього заміж, моє життя могло б бути набагато щасливішим.

うまくいったら、こんな顔をしていないよ。

/Умаку іттара, конна као-о шітеінай йо/

Якби все було добре, у мене не було б такого виразу обличчя.

У першому прикладі добре помітно, що форма присудка головного речення (минулий час та припущення) певною мірою визначає зміст цілого речення, але якщо проаналізувати речення другого прикладу, то тут форма головного присудка сама по собі не вказує на умовність, а все визначається присудком підрядного речення, тобто умовною формою.

Отже, складається враження, що в даній класифікації акцент робиться не на семантиці та функціях умовних форм, як таких, а вони розглядаються в процесі висвітлення питання про зв'язок між частинами складнопідрядного речення. Різниця між формами *ば* /ба/ та *たら* /тара/, на думку автора, полягає лише в тому, що перша форма означає умову як узагальненого, так і конкретного характеру, а друга форма – лише умову конкретного характеру.

Таким чином, можна виокремити наступні типи речень з власне умовними формами:

- 1) дія у минулому, яка не відбулася;
- 2) дія у минулому, яка відбулася;
- 3) реальна дія у майбутньому;
- 4) гіпотетична дія у майбутньому.

Про форми *ば* /ба/ та *たら* /тара/ говорить, що вони в основному виступають засобами тематичного виділення (особливо наголошується на тісному зв'язку *ば* /ба/ з показником теми *-は* /ва/). Водночас, порівняно мало сказано про інші функції та особливості вживання цих двох форм, наприклад, зовсім нічого не говорить про їхню роль у реченнях, де йдеться про дії, які з певних причин не відбулися; про використання форми *たら* /тара/ для проведення паралелей тощо. Умовна форма *と* /то/ зовсім не відображена у класифікації, хоча її важливість на сучасному етапі розвитку мови не викликає сумнівів.

Серед умовно-допустових форм Н.І. Фельдман виділяє такі підтипи:

1. речення, в яких йдеться про реальні дії;
2. речення, в яких йдеться про гіпотетичні дії.

Розрізнити такі речення, на думку дослідника, слід за формою кінцевого присудка, змістом речення та контекстом в цілому.

М.О. Сиром'ятников також говорить головним чином про існування двох умовних форм – *ば* /ба/ та *たら* /тара/. Він не вважає ці форми цілком взаємозамінними і вказує на різне їх призначення. Що ж до твердження про те, що умова, виражена першою формою, вважається реальною, а умова в реченнях з другою формою – гіпотетичною, то згаданий фахівець не зовсім

поділяє цю думку. Не підтримує він і концепції, згідно якої умовні форми поділяються на «умовне теперішнє» (ば /ба/) та «умовне минуле» (たら /тара/), наголошуючи на тому, що умовні форми виражають передумання взагалі, а не вказують на відношення до моменту мовлення [351; 352].

М.О. Сиром'ятников пише про те, що вживання форми ば /ба/ обмежується сферою літературної мови, а з розмовної мови ця конструкція витіснена іншими формами і зустрічається виключно у складі усталених виразів. Однак, опрацьовані нами сучасні літературні джерела та мовна практика засвідчують, що це не зовсім так. Як буде показано далі, форма ば /ба/ досить широко зустрічається як у літературній, так і в розмовній мові [351; 352].

Хоч дехто з дослідників розглядає лише дві головні конструкції (як у концепціях, наведених вище) або три (як наприклад, Такеучі Лон [440, с.194-195]), у більшості японських джерел виділяються чотири основні кондиційні конструкції: たら /тара/, ば /ба/, と /то/ та なら /нара/.

雨だったら、道が混雑するだろう。

/Аме даттара, мічі-га кондзацусуру даро:/

Якщо буде дощ, то дороги, мабуть, будуть завантажені.

手術をすれば、助かるでしょう。

/Шюджюцу-о суреба, тасукару дешью:/

Якщо зробити операцію, [людину] можна врятувати.

気温が急に下がると、霧が発生する。

/Кюн-га кю:-ні сагару-то, кірі-га хассейсуру/

Якщо температура повітря різко знижується, з'являється туман.

食事をするなら、このレストランがいいよ。

/Шьокуджи-о суру нара, коно ресуторан-га йй йо/

Якщо треба поїсти, ідіть до цього ресторану.

Таку концепцію зустрічаємо, зокрема, у працях Масуока Такаші [580; 581; 582]. Він констатує існування чотирьох умовних конструкцій у японській мові й зазначає, що ні в якому разі не можна розглядати ці форми як абсолютно рівнозначні та говорити про їх цілковиту взаємозамінність. Форму と /то/ цей фахівець трактує як таку, що виражає прямий зв'язок між двома послідовними діями і використовується в якості умовної досить обмежено. Інакше кажучи, вона вважається умовною похідною, а три інші форми розглядаються як класичні кондиційні. Про особливий статус

форми と /то/ писала свого часу і О.М. Колпакчі, вказуючи на її ймовірне походження від ча-сової форми とき /токі/ [150, с.24].

Висвітлюючи питання про так звані класичні умовні форми, Масуока Такаші звертає увагу на те, що, оскільки конструкції たら /тара/ та なら /нара/ можуть набувати вигляду «たらば /тараба/» та «ならば /нараба/» відповідно, то вони по суті є похідними від ば /ба/. Отже форма ば /ба/ об'єднує три форми: れば /реба/, たら /тара/ та なら /нара/. Перша з них використовується для вираження загального причинно-наслідкового зв'язку безвідносно до часу. Друга форма пов'язана з певним моментом часу і вказує на залежність більш конкретного характеру порівняно з формою れば /реба/.

春が来れば、花が咲く。
/Хару-га куреба, хана-га саку/
З приходом весни зацвітають
квіти.
(Букв.: Коли приходить весна,
зацвітають квіти.)

鈴木さんが来たら、僕に電話する
ように言ってくれ。
/Судзукісан-га кітара, боку-ні
денвасуру йо:-ні ітте куре/
Якщо (коли) прийде пан Судзукі,
скажи, щоб зателефонував мені.

Форму なら /нара/ Масуока Такаші характеризує таким чином: робиться припущення, що певна ситуація відповідає дійсності, і за допомогою цієї форми мовець повідомляє, що саме відбудеться (або яка ситуація матиме місце) в такому разі. Ця конструкція використовується у випадках, коли неможливо точно сказати, відповідає щось дійсності чи ні [580, с.11]:

君が行くなら、僕もいっしょに行く。
/Кімі-га іку нара, боку-мо ішшьюні іку/
Якщо ти йдеш, то я теж піду з тобою.

До конструкцій たらば /тараба/ і ならば /нараба/, які сьогодні вважаються архаїчними, апелює також Кобаяші Кенджі [510, с.1-3].

З даною концепцією можна певною мірою погодитися, але все ж таки постає ряд питань. По-перше, один із різновидів форми ば /ба/ зазначається як «れば /реба/», тобто як форма, утворена від четвертої основи дієслів. Але дієслова сучасної японської мови змінюються неоднаково, і якщо у випадку предикативних прикметників та дієслів із кінцівкою -る /ру/ це буде форма «れば /реба/», то, наприклад, для дієслів із кінцівкою -ぐ /гу/ відповідна форма набуде вигляду «げば /геба/»: 泳ぐ /ойогу/ (плавати) → 泳げば /ойогеба/ (якщо плавати). Щоб не виникало сумнівів стосовно віднесення дієслів до даного підтипу, потрібно чітко окреслити його рамки.

По-друге, говорячи про конструкцію ば /ба/, Масуока Такаші обмежується загальною характеристикою, тоді як можна виділити щонайменш два типи речень, де використовується ця умовна форма. Отже, крім загального причинно-наслідкового зв'язку форма ば /ба/ може виражати також і зв'язок конкретного характеру, і це наближає її до іншої умовної форми – たら /тара/. Масуока Такаші розглядає лише речення типу «春が来れば、花が咲く /Хару-га куреба, хана-га саку/» і зовсім не аналізує речення типу «手術をすれば、助かるでしょう /Шюджюцу-о суреба, тасукару дешьо:/» [580; 581].

По-третє, якщо автор говорить про причинно-наслідковий зв'язок як про одну з характерних рис умовних конструкцій, то постає питання, чому інші конструкції з подібними властивостями (наприклад, причинні: から /кара/, ので /ноде/, ため /таме/) також не залучаються до цієї категорії, адже всі ці форми повністю відповідають визначенню, яке дає автор концепції.

Проте, визначення поняття «умовні конструкції», які дозволяють розглядати у цій категорії досить велику кількість форм, таки існують. Так, автори відомого довідника «条件表現 /Джьо:кен хьо:ген/» [566] визначають умовні конструкції як такі, що виражають припущення (прогноз) щодо дії, яка ще не відбулася, або констатують факт, тобто вказують на результат дії, яка вже відбулася.

薬を飲めば、頭痛が治る。
/Кусури-о номера, дзуцу:-га наору/
Якщо випити ліки, головний біль
вгамується

薬を飲んだので、頭痛が治った。
/Кусури-о нонда ноде, дзуцу:-га
наотта/
Головний біль вгамувався, бо я випив
ліки.

Перший приклад виражає припущення (дію підрядного речення ще не виконали, а отже і дія головного ще не відбулася), а другий – результат дії, яку виконали».

²⁸ Кобаяші Кенджі має схожі погляди на цю проблему [510].

Семантико-синтаксична класифікація умовних конструкцій сучасної японської мови

При виробленні варіанту класифікації умовних конструкцій сучасної японської мови варто, безумовно, враховувати концепції японських лінгвістів. Окрім того, як уже зазначалося, можна спиратися на три головні принципи, що склалися в процесі дослідження складнопідрядних речень у вітчизняній лінгвістичній традиції, а саме: на *логіко-граматичний принцип*, що ґрунтується на співвідносності підрядних частин речень із членами простого речення, згідно з якою серед складнопідрядних речень розрізняють підметові, присудкові, додаткові, означальні і різні типи обставинних речень; *формально-граматичний принцип*, що спирається на засоби зв'язку підрядної і головної частини цих речень, згідно з яким серед складнопідрядних речень розрізняють безсполучникові, сполучникові і складнопідрядні речення зі сполучними словами, а сам аналіз цих речень по суті зводиться до аналізу сполучників і сполучних слів, за допомогою яких поєднуються їх предикативні частини; *структурно-семантичний принцип*, в основі класифікації складнопідрядних речень якого – установаження структурних і семантичних співвідношень між підрядною і головною частинами цих речень [347, с.377].

За логіко-граматичним принципом підрядні речення всіх умовних конструкцій співвідносяться з обставинами умови, причини, наслідку та допустовості. У зв'язку з цим розглядаються умовні конструкції з кондиційним (власне умовним), причинно-наслідковим та допустовим значенням. До складнопідрядних речень зазначених видів прилягають складносурядні речення із протиставними сполучниками. Однак нагадаємо, що з огляду на виявлені специфічні риси японських складносурядних речень, їх першу предикативну частину разом зі сполучником можна умовно вважати підрядною і розглядати такі конструкції як складнопідрядні речення.

За формально-граматичним принципом основні умовні конструкції поділяються на речення із синтетичними (сполучниковими) та аналітичними (безсполучниковими) єднальними формами.

飲み物かなと期待して拾いあげたが、
中には紙片が入っているだけ。 [576, с.71]
/Номімоно ка то кітайшіте хіройагета га,
нака-ніва шіхен-га хайтте іру даке/
Він підібрав, сподіваючись, що то напій,
але у середині був тільки клаптик паперу.

独占契約でしたら高い料金をお払いますがねえ……[576, c.62]
/Докусенкейяку дешитара такай рьо:кін-о ошіхарайшімас га не:……/
Якщо це монопольний контракт, то я дам Вам високу ціну…

За структурно-семантичним принципом умовні конструкції пропонуються класифікувати таким чином. За семантикою зв'язку між частинами складнопідрядного речення розрізняються конструкції з прямим та зворотним зв'язком.

お金があったら、旅行します。
/Окане-га аттара, рьоко:шімас/
Якщо я магиму гроші, поїду
подорожувати.
(Прямий зв'язок)

お金があっても、旅行しません。
/Окане-га аттемо, рьоко:шімасен/
Я не поїду подорожувати,
навіть якщо магиму гроші.
(Зворотний зв'язок)

Крім того, існує й такий критерій, як реальність / ірреальність умови, що виражається. Деякі науковці, зокрема, представники російської школи японістики, класифікують умовні форми також за належністю до писемного чи усного варіанту мовлення, але наразі вважається доцільним відносити до одного з двох варіантів мовлення не єдиальну форму як таку, а ціле речення на підставі його лексико-синтаксичного наповнення.

Перш за все, за критерієм реальності / ірреальності умови кожна конструкція відноситься до однієї з трьох груп.

1. Речення реальної умови (事実的条件 /джіджіцутеки джьо:кен/).
2. Речення потенційної умови (仮定条件 /катей джьо:кен/).
3. Речення ірреальної умови (反事実的条件 /ханджіджіцутеки джьо:кен/).

Конструкціями реальної умови є всі складнопідрядні речення з підрядними причини та наслідку. Їх предикативні частини пов'язані прямим зв'язком. Конструкції ірреальної умови представлені складними реченнями з протиставними відношеннями між частинами. Це складні речення зі зворотним зв'язком між частинами. Що ж до кондиційних та допустових умовних конструкцій, то вони здатні виражати будь-який з трьох типів умови. Предикативні частини кондиційних конструкцій поєднані прямим зв'язком, а предикативні частини допустових – зворотним. Таким чином, з точки зору семантики, *допустові умовні конструкції є своєрідним віддзеркаленням кондиційних, а протиставні – віддзеркаленням причинно-наслідкових*. Згадані вище відношення об'єднують умовні конструкції в єдину систему.

²⁹ Прикладів приналежності виключно до одного з варіантів не так багато: суто розмовною можна вважати лише форму たって /татте/, а маркером, переважно, письмової мови є, вірогідно, форма ため /таме/.

Власне умовні (кондиційні) конструкції характеризуються наявністю зв'язку типу «if...then...» («якщо...то...»).

営業時間を延ばせば、売上げが上がると思います。[566, с.2]

/Ейгьо:джікан-о нобасеба, уріаге-га агару то омоімас/
Якщо збільшити години роботи, то, я вважаю, обсяг продажу збільшиться.

ここを強く押さないと、電気はつきません。[554, с.157]

/Коко-о цуйоку осанай то, денкі-ва цукімасен/
Якщо не натиснути тут із силою, світло не увімкнеться.

Причинно-наслідкові конструкції містять причину у підрядному і результат (наслідок) у головному реченні.

教室が暑かったので、勉強に集中できなかった。[566, с.105]

/Кьо:шіцу-га ацукатта ноде, шю:чю:декінакатта/
Оскільки в аудиторії було жарко, я не зміг зосередитися на навчанні.

電車が参りますから、ご注意ください。[554, с. 40]

/Денся-га маірімас кара, гочю:і кудасай/
Прибуває поїзд. Будьте уважні.

(Букв.: Оскільки прибуває поїзд, будьте уважні.)

Допустові речення – це переважно конструкції, які підпадають під схему: «хоч і зроблю (зробив) ..., не відбудеться (не відбулося) ...» або «хоч і відбудеться (відбулося) ..., не зроблю (не зробив) ...».

一人で帰るつもりだったのに、友達がついてきてしまった。

/Хіторіде каеру цуморі датта ноні, томодачі-га цуйте кіте шіматта/
Збрався повернутися сам, та товариш причепився.

また打ってあげようと思っても、

艦内の通信機は暗号専用だ。[576, с.69]

/Мата утте агейо: то омоттемо, каннай-но цу:шінкі-ва анго:сен'йо: да/
Хотів знову відіслати повідомлення, але передавальна апаратура на борту

розрахована лише на кодування.

Спорідненими із допустовими є протиставні речення. Їх предикативні частини поєднуються за допомогою сполучників *が* /га/, *けれども* /керedomo/ (але /керedo/, *けど* /кедо/) та інших семантично близьких до них засобів.

約束はしたが、最初の航海とは言わなかったぞ。[576, c.57]
 /Якусоку-ва шіта га, сайшьо-но ко:кай то-ва іванакатта дзо/
 Пообіцяти-то я Вам пообіцяв, але ж я не казав, що то буде перший
 вихід в море.

不十分だけれど、人間の言語化能力は、それだけ
 しかないのだから、しかたがない。[479, c.7]
 /Фуджю:бун да кередо, нінген-но генгокано:рьоку-ва,
 соредаке шіка най но да кара, шіката-га най/
 Цього недостатньо, проте людські можливості вербалізації
 цим обмежуються, і нічого тут не поробиш.

こと人、あたしの主人なんだけど、人質に連れて行っていいわよ。
 [330, c.60]

/Коно хіто, аташі-но шюджін нан да кедо,
 хітоджічі-ні цурете ітте ій ва йо/
 Ця людина – мій чоловік, але можете взяти його у заручники.

Для більшої наочності можна представили описаний вище варіант
 класифікації умовних структур сучасної японської мови у вигляді таблиці
 (Табл. 15).

Таблиця 15

**Класифікація основних формальних
 засобів поєднання предикативних частин умовних
 конструкцій в сучасній японській мові**

ЛОГІКО-ГРАМА- ТИЧНИЙ ПРИНЦИП	ФОРМАЛЬНО- ГРАМАТИЧНИЙ ПРИНЦИП		СТРУКТУРНО- СЕМАНТИЧНИЙ ПРИНЦИП		КРИТЕРІЙ РЕАЛЬНОСТІ / ІРРЕАЛЬНОСТІ УМОВИ		
	синтетичні форми	аналітичні форми	прямий зв'язок	зворотний зв'язок	реальна умова	потенційна умова	ірреальна умова
кондиційні речення	ТО, НАРА	БА, ТАРА, ТЕВА	ТО, БА, ТАРА, НАРА, ТЕВА		ТО, БА, ТАРА, НАРА, ТЕВА	ТО, БА, ТАРА, НАРА, ТЕВА	ТО, БА, ТАРА, НАРА, ТЕВА

причинно-наслідкові речення	КАРА, НОДЕ, ТАМЕ	ТЕ	КАРА, НОДЕ, ТЕ, ТАМЕ		КАРА, НОДЕ, ТЕ, ТАМЕ		
допустові речення	НОНІ	ТЕМО (ТАГТЕ)		ТЕМО (ТАГТЕ), НОНІ	ТЕМО (ТАГТЕ), НОНІ	ТЕМО (ТАГТЕ), НОНІ	ТЕМО (ТАГТЕ), НОНІ
протиставні речення	ГА, КЕРЕ- ДОМО			ГА, КЕРЕ- ДОМО	ГА, КЕРЕ- ДОМО	ГА, КЕРЕ- ДОМО	ГА, КЕРЕ- ДОМО

Як можна переконатися, умовні конструкції сучасної японської мови досить різноманітні. Різняться вони за формою, за походженням, за значенням, але найбільше – за функцією (випадками застосування). Класифікація цих форм дає змогу робити висновки про взаємозамінність чи навпаки – про неможливість заміни однієї конструкції іншою, про семантику типів умовних форм та про конкретні контекстуальні значення кожної окремої форми.

Важливість таких висновків не викликає сумнівів, оскільки лише шляхом детального вивчення можна досягти правильного розуміння та вживання подібних граматичних конструкцій. Крім згаданих вище аспектів важливо не випускати з поля зору й те, що існує чимало суто граматичних обмежень, пов'язаних із використанням тієї чи іншої форми у реченні, але це питання не стосується класифікації як такої і висвітлюється окремо при докладній характеристиці кожної конструкції.

Теоретичні засади семантико-синтаксичної диференціації складнопідрядних речень у сучасній японській мові

Під час опису будь-яких граматичних явищ важливим є співвідношення двох аспектів вивчення: формальної організації граматичних одиниць та їх внутрішнього змісту.

У лінгвістичній літературі склалася традиція розглядати умовні конструкції як речення непрямой модальності, у яких підрядна частина, приєднуючись до головної сполучником підрядності, виражає такі значення.

1. Умову, при якій дія, названа у головній предикативній частині, є можливою, бажаною, неминучою тощо.

2. Причину, через яку відбулася, відбувається чи відбудеться дія головної частини, а також обґрунтування поведінки мовця, згаданої у головній частині.

3. Умову, всупереч якій відбувається дія головної частини.

4. Дію, яка протиставляється дії головного речення у даному контексті.

Однак, докладніший аналіз японського складнопідрядного речення показує, наскільки різноманітними є відношення, що виникають у таких типах синтаксичних структур, наскільки багатогранними можуть бути функції єднальної конструкції, що, як уже відзначалося, не завжди може бути ідентифікована лише як сполучник підрядності.

У сучасній японській мові умовні конструкції відрізняються неодноразовістю семантичної структури. Взаємодія різнорідних граматичних, лексико-семантичних та конситуативних факторів диференціює їх граматичні характеристики.

Розглядаючи умовні конструкції з морфологічної точки зору, слід зазначити, що зв'язок між предикативними частинами речення у японській мові передається у два способи: особливими серединними формами предикативів (умовними, причинними, часовими, умовно-причинними, умовно-часовими, допустовими, єднальними), які ще називаються дієприслівниками та сполучними елементами, серед яких М.О. Сиром'ятников виділяє сполучники, сполучники-суфікси, сполучники-післяйменники, сполучні слова та сполучні вирази [352, с.245]. Однак слід зазначити, що деякі морфолого-синтаксичні засоби у даній класифікації на сьогоднішній день є вже застарілими. З огляду на це, існує потреба запропонувати дещо іншу диференціацію засобів зв'язку між предикативними частинами умовних конструкцій японської мови.

Перш за все, усі складні речення слід поділити на два типи: речення зі сполучниковим зв'язком та речення з безсполучниковим зв'язком між частинами. У середині кожного типу можна виділити по два підтипи: речення з сурядністю та речення з підрядністю. Таким чином, розрізняються чотири типи зв'язку між предикативними одиницями у японській мові:

1. сурядний сполучниковий зв'язок;
2. сурядний безсполучниковий зв'язок;
3. підрядний сполучниковий зв'язок;
4. підрядний безсполучниковий зв'язок.

Наступним кроком має бути спостереження за тим, які формальні засоби існують у мові для вираження цих типів зв'язку.

Сполучники підрядності залежно від синтаксичної позиції можна поділити на препозиційні (на початку речення) та постпозиційні (у кінці речення). За характером відношень, які ними виражаються, сполучники підрядності традиційно об'єднують у такі групи [197, с.249]:

1. *причинні* (なぜなら /надзенара/, なぜかという /надзекатою:то/, というのは /тою:нова/, から /кара/, ので /ноде/, 故 /юе/ (故に /юе-ні/), ため /таме/ (ために /таме-ні/), もので /моно-де/, ものですから /монодескара/);

2. *наслідкові* (だから /дакара/ (ですから /дескара/), したがって /шітагатте/);

3. *сполучники мети* (のに /ноні/, ため /таме/ (ために /таме-ні/), には /ні-ва/);

4. *допустові* (にもかかわらず /німокакаварадзу/, それにしても /соренішітемо/, のに /ноні/);

5. *пояснювальні* (と /то/, という /тою:, どの /тоно/);

6. *часові* (際 /сай/, とき /токі/, から /кара³⁰/);

7. *умовні* (なら /нара/, ならば /нараба/, と /то/, とすれば /тосуреба/, とすると /тосуруто/, となると /тонаруто/).

Щодо правомірності віднесення деяких утворень, наприклад, *なぜか* とうと /надзекатою:то/, *にもかかわらず* /німокакаварадзу/, *それにしても* /соренішітемо/ та деяких інших до категорії сполучників можуть виникнути заперечення. З чисто формальної точки зору такі одиниці можуть бути віднесені до граматикалізованих структур (як, наприклад, *なければならぬ* /накереба наранай/ – «повинен»; букв.: «не можна не»), а у семантичному плані, наприклад, *したがって* /шітагатте/ або *際* /сай/ можна вважати співвідносними словами, такими як *当然* /то:дзен/ («відповідно»; «природно») та *場合* («випадок»). Але доводиться погодитись з Б.П. Лаврентьевим у тому, що сполучники – відносно нова категорія, поповнення якої триває досі [197, с.249-250]³¹.

Підрядний безсполучниковий зв'язок забезпечується в японській мові середньою формою, про яку вже неодноразово згадувалося, а також кондіційними формами *たら* /тара/ та *ば* /ба/ тощо.

Той факт, що одні й ті самі смислові відношення можуть передаватися як сполучниковими, так і безсполучниковими засобами зв'язку між пред-

³⁰ Не слід змішувати з причинним сполучником.

³¹ Основними шляхами такого поповнення вважаються лексикалізація сполучень займенника з відмінковим показником або часткою, поєднанням частки з існуючим сполучником, лексикалізацією дієслівних слівформ, лексикалізацією іменника у сполученні з відмінковим показником або післяйменником. Утворюватися сполучники можуть також шляхом комбінації вищезгаданих способів.

икативними одиницями, дає підставу говорити про те, що японська мова для поєднання речень використовує форми двох типів: синтетичні та аналітичні. М.О. Сиром'ятников пише, що «аналітичною формою можна визнати лише те складне утворення, яке функціонує в системі як аналог до синтетичної форми, на рівних правах з нею» [352, с.156], а у випадку єднальних конструкцій саме так все й відбувається. Існування синтетичних та аналітичних форм відзначає також автор фундаментальних праць з граматики японської мови Токіеда Мотокі. Сполучники він називає «єднальними частками»³² (接続助詞 /сецудзоку джьоші/), до яких, щоправда, відносить і форму て /те/, а форму たら /тара/ взагалі не розглядає [551, с.255].

Головні частини, що входять до складу складного речення, можуть сполучатися з підрядними частинами різних типів, які встановлюють відповідні види синтаксичних відношень, як от: часу, допустовості, мети, наслідку, порівняння, зумовленості, причини. Чеський лінгвіст Мирослав Кубік відзначає, що «можливість приєднання підрядної частини того чи іншого типу залежить не стільки від структурних особливостей головної частини, скільки від її лексичного складу та від характеру смислових відношень, що їх встановлює підрядна частина» [190, с.88]. Із цим твердженням не можна погодитись, оскільки і в японській мові головні частини, що входять до складу умовних конструкцій, можуть бути розгорнуті підрядними різних типів:

お金があれば、旅行する。
/Окане-га ареба, рьоко:суру/
Подорожую, якщо маю гроші。
お金があるなら、旅行する。
/Окане-га ару нара, рьоко:суру/
Маю гроші – подорожую。
お金があったら、旅行する。
/Окане-га аттара, рьоко:суру/
Якщо матиму гроші,
подорожуватиму.

お金があるから、旅行する。
/Окане-га ару кара, рьоко:суру/
Я маю гроші, тож подорожуватиму。
お金があるので、旅行する。
/Окане-га ару ноде, рьоко:суру/
Подорожуватиму, оскільки маю гроші。
お金があるときに、旅行する。
/Окане-га ару токі ні рьоко:суру/
Подорожую, коли маю гроші。

Однак, незважаючи на відносну свободу, з якою головні частини умовних конструкцій сполучаються з різними типами підрядних, у співвідношенні складових частин цих конструкцій спостерігається взаємна обумовленість, що проявляється, зокрема, у формах виду, часу та способу дієслів-присудків складових частин. Ці граматичні засоби значною мірою визна-

³² Частками («particles») умовні форми називають Морі Тацунорі і Накаґава Хіроші, але поділ форм на синтетичні та аналітичні у їх праці відсутній [435, с.784].

чають характер смислових відношень, що виражаються цими реченнями. Наприклад, залежно від того, які часові форми вжито у предикативних частинах складнопідрядного речення з підрядним умови, це речення виражатиме реальну, потенційну, нездійснену чи нездійсненну умову.

Структурними показниками складнопідрядного речення є нерозчленованість та розчленованість і граматичні засоби зв'язку його частин. Семантика підрядних речень не є чітко закріпленою за кожним структурним типом, якщо йдеться про речення з нерозчленованою структурою, а от щодо розчленованих речень, до яких належать майже всі умовні конструкції, то вони, зазвичай, обмежені семантикою підрядних частин (завжди мають обставинне значення). Нерозчленовані ж конструкції отримують таку будову тоді, коли наприкінці підрядної частини вживаються співвідносні слова, як от 場合 /баай/ («випадок»), 次第 /шідай/ («як тільки»; «в міру того, як»), おかげ /окаге/ («завдяки»), せい /сей/ («через»), 結果 /кекка/ («результат»), 故 /юе/ («причина») та інші.

助成金事業が予定期間内に完了しない場合又はその遂行が困難となった
場合においては、

速やかに理事長に対して報告しその指示を受けること。

[3 офіційного повідомлення]

/Джьосейкінджігьо:-га йотейкіканнай-ні канрьо:шінай баай мата-ва соно
суйко:-га коннан-то натта баай-ніойтева, суміякані ріджічо:-ні тайшіте
хо:кокуші соно шіджі-о укеру кото/

У випадку, якщо робота з надання грошової допомоги не закінчилася у зазначений термін, або якщо виникли ускладнення у проведенні роботи, ви повинні терміново повідомити про це голові ради директорів і отримати його розпорядження.

天候が回復し次第、出航します。[499, с.139]

/Тенко:-га кайфукуші шідай, шюкко:шімас/

Як тільки погода налагодиться, вирушимо у плавання.

あなたが来てくれたおかげで楽しい会になりました。[499, с.54]

/Аната-га кіте курета окагеде таношій кай-ні нарімашіта/

Завдяки тому, що Ви прийшли, це була цікава вечірка.

3人でよく話合った結果、その問題については
もうすこし様子を見ようということになった。[499, с.107]

/Саннін-де йоку ханашіатта кекка, соно мондай ніцуйте-ва
мо:сукоші йо:су-о мійо: тою: кото-ні натта/

Ми обговорювали цю проблему утрьох і,
·в результаті, дійшли висновку,
що ліпше буде зачекати і простежити за перебігом подій.

女性であるが故に差別されることがある。[499, с.608]

/Джосей деару-га юе-ні сабецусареру котога ару/

Я жінка, і з цієї причини мені трапляється зазнавати дискримінації.

Наведені вище речення в українській мові відрізняються від умовних конструкцій розчленованого типу тим, що в їхній головній частині чітко виділяються співвідносні слова, які сигналізують про те, що за головним реченням обов'язково йтиме підрядне, яке вводиться сполучником підрядності:

*У випадку, якщо робота з надання грошової допомоги не закінчилася
у зазначений термін...*

Якщо говорити про умовні конструкції із співвідносними словами в японській мові, то поява співвідносного слова, навпаки, свідчить про те, що сполучника підрядності в цьому реченні не буде (не дарма співвідносні слова розглядаються деякими дослідниками як сполучники – вони повноцінно виконують синтаксичну роль останніх), так само як і синтетичних форм, семантично еквівалентних цьому сполучникові. Іншими словами, у межах одного складнопідрядного речення може вживатися один із трьох єднальних засобів: або аналітична форма, до складу якої входить сполучник підрядності, або її синтетичний еквівалент, або ж співвідносне слово.

Нерозчленовані складнопідрядні речення відрізняються також від своїх розчленованих відповідників з точки зору актуального членування. Порівняймо:

カードをなくした場合は、
すぐカード会社に連絡してください。[598, с.160]

/Ка:до-о накушіта баай-ва, сугу ка:догайшы-ні ренракушіте кудасай/
У випадку, якщо Ви загубили картку, одразу ж зв'яжіться з компанією
по обслуговуванню карток.

カードをなくしたら、すぐカード会社に連絡してください。
/Ка:до-о накушітара, сугу ка:догайшы-ні ренракушіте кудасай/
Якщо Ви загубили картку, одразу ж зв'яжіться з компанією по
обслуговуванню карток.

У реченнях, що мають нерозчленовану будову, смисловим центром є співвідносне слово, а також підрядна частина, що приєднується до нього. Що ж до розчленованих речень, то центром висловлення тут виступає присудок головної частини.

Найстійкішими засобами вираження відношень обумовленості в українській мові є, безперечно, сполучники підрядності. У зв'язку з цим нагадаємо, що в японській мові нарівні зі сполучниками функціонують також суфікси, які, приєднуючись до дієслівних та прикметникових основ, утворюють синтетичні умовні форми. Синтетичні та аналітичні умовні форми сучасної японської мови є диференційованими у стилістичному відношенні. Використання тих чи інших форм для передачі різних відтінків значення буде описано нами при детальному розгляді кожної умовної конструкції.

Слід також мати на увазі, що вживання тієї чи іншої форми залежить не лише від стилістичних умов, а й від факторів лексико-граматичного порядку. При виборі умовної форми слід звертати увагу й на такі чинники, як контекст, певний тип співвідношення форм присудка та ін.

На думку згаданого вище М. Кубіка, визначальна роль у внутрішній диференціації умовних конструкцій належить формам способу, що вживаються у присудку підрядної частини [190, с.95]. Спираючись на відмінності в оформленні присудку підрядної частини, дослідник поділяє умовні конструкції на дві великі групи: індикативні умовні конструкції (у присудку підрядної частини – форми дійсного способу) та кондиційні умовні конструкції (у присудку підрядної частини – форми умовного способу). Порівняймо:

Якщо він прийде, я віддам йому документи.

Якби він прийшов, я віддав би йому документи.

По-перше, зазначимо, що з усіх умовних конструкцій тут ідеться виключно про складнопідрядні речення з підрядними умовними (кондиційними). А по-друге, наведене вище твердження є цілком справедливим для слов'янських мов, але не знаходить свого підтвердження в японській. Річ у тім, що в японській мові, згідно з концепціями деяких дослідників, зокрема М.О. Сиром'ятникова, умовного способу взагалі немає [352, с.156]. Послідовне застосування морфологічного, семантичного, синтаксичного та системного критеріїв, а також критерію тотальності дозволило відрізнити форми способів від усталених граматичних конструкцій та змусило відмовитися від уживання терміну «умовний спосіб» (так само, як і терміну «допустовий спосіб»), оскільки відповідні форми виражають не особливу

модальність самих дієслів, а характер зв'язку між підрядним та головним реченням.

Існують і протилежні підходи. Так, Н.І. Фельдман користується терміном «умовний спосіб» при розгляді властивостей підрядних речень, об'єднаних значенням обумовленості однієї дії іншою (йдеться про конструкції зі сполучником *ば* /ба/ та формою, утвореною суфіксом *たら* /ба/). Зустрічається в її роботах і термін «допустовий спосіб» (форми *ても* /темо/ та *たって* /тате/) [377, с.83-86]. Дійсний (直説法 /чокусецухо:/), умовний (前提法 /дзентейхо:/ – зустрічаються також варіанти *条件法* /джо:кенхо:/ та *接続法* /сецудзокухо:/) та наказовий (*命令法* /мейрейхо:/) способи дієслів і предикативних прикметників виділяє Міцую Шігемацу [553, с.59, 64]. Термін «*条件法* /джо:кенхо:/» («умовний спосіб») наявний у японській граматиці Мацущіта Дайдзабуро [553, с.150-151].

Цікаво, що у французькому мовознавстві існує аналогічна проблема. Так, Люсьєн Теньєр говорить про безпідставність виділення сукупності двох часових парадигм французької мови в окремий спосіб: «Неможливо уявити собі, якої шкоди завдає правильному уявленню про граматичну структуру французької мови хибне поняття про цей спосіб; адже межі його вживання не збігаються з вираженням умови, оскільки воно виражає умову лише в деяких випадках і значно частіше вживається для передачі зовсім інших понять» [355, с.578].

У будь-якому разі, одна й та сама японська умовна форма залежно від контексту, в якому її вжито, може відповідати як формі дійсного способу, так і формі умовного способу в українській мові.

1. それだけ上手に話せたら、
面接試験は心配ないだろう。

/Соредаке ханасетара, менсецущікен-
ва шімпайнай даро:!

Якщо Ви здатні так добре говорити,
за співбесіду, мабуть, можна не
хвилюватися.

2. この壁がなかったら、部屋が
もっと有効に使えるだろうに。

/Коно кабе-га накаттара, хея-га
мотто ю:ко:-ні цукаеру даро:-ні/
Якби не було цієї стіни, можна
було б ефективніше використати
кімнату.

З першого прикладу зрозуміло, що йдеться про реальну можливість говорити, яка існує на момент мовлення. У другому прикладі кімнату зараз неможливо ефективно використовувати, оскільки умова «немає стіни» є не реалізованою, а лише гіпотетичною.

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що поділ умовних речень на індикативні та кондиційні може бути справедливим і для японської мови, однак таку диференціацію слід проводити не за формальними, а за смисловими (конситуативними) показниками.

Індикативні та кондиційні умовні конструкції є диференційованими у модальному відношенні. При цьому відмінності, що встановлюються між індикативними та кондиційними умовними реченнями в модальному плані, значною мірою подібні до модальних відмінностей, які можна виявити при зіставленні форм дійсного та умовного способу (якщо, звичайно, дотримуватися позиції визнання існування умовного способу в японській мові).

Кондиційні та імперативні форми експліцитно сигналізують про нереальність на даний момент чи нереалізованість дії. На відміну від них, індикатив не містить жодних експліцитних вказівок ані на реальність, ані на нереальність дії. Щоправда, у термін «нереальний» нерідко вкладається зміст «неіснуючий», а це не зовсім підходить для позначення дій, що уявляються можливими (потенційними). З огляду на це, ряд дослідників віддає перевагу термінові «гіпотетичні». Цей термін безпосередньо вказує на нереалізованість дії і водночас може бути вжитий як щодо дій можливих (потенційних), так і щодо неможливих, нездійснених (ірреальних) дій.

Опозиція, що зводиться до експліцитного вираження припущення щодо дії, з одного боку, і до невираженої реальності / припущення, з іншого боку, добре пояснює і модальні відмінності, які виявляються між двома основними різновидами умовних конструкцій. При цьому не слід залишати поза увагою той факт, що у слов'янських мовах модальним ядром умовної конструкції є присудок підрядної частини. Що ж до японської мови, то тут при віднесенні умовної конструкції до того чи іншого типу слід орієнтуватися також на форму присудка головної частини, лексико-граматичне наповнення речення та контекст.

У японській мові експліцитним засобом вираження гіпотетичної умови слугують також форми наказового способу (імперативу), які вживаються у підрядних частинах безсполучникових умовних конструкцій. Це допустові за своєю семантикою форми にしろ /нішіро/ та にせよ /нісейо/.

どちらの案を利用するにしろ、彼の気持ちを
理解しようとするものはいなかった。[499, с.441]
/Дочіра-но ан-о рійо:суру нішіро, каре-но кімочі-о
рікайшійо: то суру моно-ва інакатта/
Який би там проект не брали до роботи,
але його почуття ніхто не намагався зрозуміти.

直接の責任は部下にあるにせよ、彼の
監督不行届きも糾弾されるだろう。[499, с.441]
/Чокусецу-но секінін-ва бука-ні ару нісейо, каре-но
кантокуфуюкітодокі-мо кю:дансареру даро:/

Навіть якщо безпосередня відповідальність і лежить на підлеглих, його недогляд, мабуть, також буде засуджено.

У таких реченнях форми імперативу фактично втрачають імперативне значення і виконують функцію умовної форми.

Як уже зазначалося, індикативні умовні конструкції не містять експліцитних вказівок на характер умови, яка виражається за їх допомогою. Вони можуть виражати як реально існуючу умову, так і умову, що розуміється як можлива, гіпотетична. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно розподілити їх на дві підгрупи залежно від типу умови, що виражається:

1. речення з умовою, реалізація якої не викликає сумнівів (речення реальної умови);

2. речення з умовою, яка лише уявляється можливою, потенційною (речення потенційної умови).

Диференціація цих двох підгруп (як і умовний поділ на індикативні та кондиційні конструкції) пов'язана з факторами лексичного плану: змістом цілого речення, контекстом та ситуацією. Так, поміж інших виділяються речення, що виражають загальну умову, де вказування на узагальненість міститься, зазвичай, у контексті умовної конструкції, у її конкретному змісті. Типовими прикладами умовних речень зі значенням загальної умови є загальні судження, зафіксовані у паремійних одиницях.

犬も歩けばぼうにあたる。[508, с.37]	愛多ければ憎しみ至る。[508, с.1]
Лну-мо арукеба, бо:-ні атару/ Хто шукає, той завжди знайде.	/Ай о:кереба нікушімі ітару/ Забагато любові викликає ненависть.
(Букв.: Навіть собака натикається на стэвп)	

郷に入っては、郷に従え。[508, с.158]	悪に強ければ善にも強し。 [508, с.7]
Го:-ні іреба, го-ні шітагае/ Зі своїм статутом до чужого монастиря не ходять.	/Аку-ні цуйокереба, дзен-німо цуйоші/ Хто сильний у злих діяннях, той сильний й у добрих.
(Букв.: Прийшовши до села, підкоряйся селу.)	

Окрім того, узагальнюючі умовні конструкції репрезентовані також у формулюваннях законів, правил, теоретичних положень тощо. Морі Тацунорі та Накагава Хіроші відносять до таких конструкцій речення з синтаксичними формантами と /то/ та れば /реба/, а たら /тара/ та なら /нара/, на їх думку, слугують для вираження послідовності та припущення [435, с.784].

このように、ふつう、物質が水にとけると、水溶液は透明になる。[448, c.6]

/Конойо:ні, фуцу:, бушшіцу-га мідзу-ні токеру то,
суййо:екі-ва то:мей-ні нару/

Таким чином, зазвичай, якщо речовина розчиняється у воді, водяний розчин стає прозорим.

空中で燃えている木でも、かんの中に入れてふたをすると、
火は消えてしまう。[537, c.5]

/Ку:чю:-де моете іру кі демо, кан-но нака-ні ірете фута-о суру то,
хі-ва кіете шімау/

Навіть дерево, яке добре горить на відкритому повітрі, перестає горіти, якщо його помістити у банку та накрити кришкою.

ピーターソン氏によると、クロムを多く摂取してグルコース耐性要因（インスリンをうまく機能させる物質）をさらに分泌すれば、血糖値が下がるという理論を紹介しています。[3 *газети*]

/Пі:та:сонші-ні йору то, куроому-о о:ку сешшію:шіте гуруко:сутайсеййо:ін
(інсурін-о умаку кіно:сасеру бушшіцу)-о сара-ні бумпіцусуреба, кетто:чі-
га сагару тою: рірон-о шьо:кайшіте імас/

За теорією Пітерсона, якщо спожити велику кількість хрому і виділити більше фактору витривалості глюкози (речовини, яка покращує функцію інсуліну), вміст цукру в крові зменшиться.

赤血球が含まれていれば、
B抗原が含まれていることになります。

[3 *газети*]

/Секкеккю:-га фукумарете іреба, біко:ген-га
фукумарете іру кото-ні нарімас/

Якщо там містяться еритроцити, містяться і В-антигени.

Дійсно, аналізуючи тексти наукового стилю, у яких містяться теоретичні положення, формулюються закони, принципи, правила, гіпотези, практично не зустрічаємо в них умовних форм *たら* /*тара*/ та *なら* /*нара*/. При експериментальній спробі замінити ними форми *と* /*то*/ та *ば* /*ба*/, зазвичай отримують негативний результат – опитані інформанти (носії мови) заявляють, що у такому вигляді речення позбавлені «чіткості», що вони «втратили науковість». Отже, це зайвий раз підтверджує позицію згаданих вище японських дослідників і приводить до висновку, що ступінь обумовленості

між предикативними частинами конструкцій з たら /тара/ та なら /нара/ не достатньо високий для вираження загальної умови.

Серед індикативних умовних конструкцій окрім речень кондиційного значення можна виділити також речення з умовно-часовим, умовно-причинним та причинним значенням.

До кондиційних умовних конструкцій належать такі, де умова і, відповідно, наслідок, представлені як дії (стани) гіпотетичні. Ці структури у свою чергу теж можна поділити на два типи:

1. речення зі значенням потенційної умови;
2. речення зі значенням ірреальної (нездійсненої чи нездійсненної) умови.

До першого типу належать кондиційні речення, у яких умова та наслідок представлені як вірогідні дії, здійснення яких викликає сумніви і, водночас, не виключається. До другого типу належать такі умовні конструкції, у яких умова та наслідок – дії нездійснені у минулому або нездійсненні взагалі.

Слід також зазначити, що при вивченні додаткових значень, які приєднуються до основного значення кондиційних конструкцій, не можна не помітити конотативного відтінку бажаності, який, сполучаючись з умовним значенням кондиційних конструкцій, ніколи не порушує їх логічної основи (підстава – наслідок) і не видозмінює їх з точки зору здійсненності їхнього змісту. У цьому немає нічого дивного, якщо врахувати, що умовне значення близьке до бажаного, і що ці два значення нерідко перетинаються.

相談ののってくれる人がいるといいね。

/Со:дан-ні нотте куреру хіто-га іру то ій не/

Добре, якщо є людина, з якою можна порадитись.

教師になったら、

子どもたちにもものをつくる楽しさを教えたい。[499, с.205]

/Кьо:ші-ні наттара, кодомотачі-ні моно-о цукру таношіса-о ошіетай/

Якщо (коли) я стану викладачем, я хотів би навчити дітей радості створювати речі.

Бажання, яке виражається в таких реченнях, завжди має характер припущення, так само, як і умова, що міститься у підрядних частинах кондиційних умовних конструкцій. Це бажання ніколи не буває реальним, а може бути лише потенційним або ірреальним.

Японські дослідники умовних конструкцій виділення семантико-структурних типів здійснюють дещо в інший спосіб. Зокрема, Сакакура Ацуйоші розрізняє насамперед речення реальної умови (確定条件 /какутейдж:окен/)

та речення гіпотетичної умови (仮定条件 /катейджо:кен/). Далі за характером обумовленості між предикативними частинами всередині кожного типу виділяється три підтипи речень:

- 1) речення з випадковою зумовленістю (偶然 /гу:дзен/);
- 2) речення з обов'язковою зумовленістю (必然 /хіцудзен/);
- 3) речення загальної умови (恒常 /ко:джо:/).

Таким чином, загалом розглядається шість груп речень. Диференціація охоплює речення з кондиційним та причинно-наслідковим значенням [510, с.7-9].

У доповненому та модифікованому вигляді таке бачення проблеми знаходимо також у роботах іншого японського лінгвіста Кобаяші Кенджі. Критерієм першого етапу поділу у його концепції є напрямок зв'язку між частинами складного речення. Так, вчений виокремлює речення з прямим (順接 /джюнсецу/) та зворотним (逆接 /гякусецу/) зв'язком. Таким чином, крім умовних та причинно-наслідкових речень дослідник розглядає ще й допустові. Кожен із двох базових типів він поділяє на три підтипи: речення реальної умови, речення гіпотетичної умови та речення загальної умови. Речення з прямим типом зв'язку зазнають подальшої класифікації: речення реальної умови характеризуються або випадковою, або обов'язковою зумовленістю; речення гіпотетичної умови – завершеністю або незавершеністю майбутньої дії [290, с.11].

Ще один відомий японський дослідник Кіеда Масуічі називає всі еднальні форми, що використовуються в умовних конструкціях, «сполучниковими службовими словами» і проводить поділ речень за двома основними критеріями: характер умови та характер викладу. Він виділяє два типи умови за характером: гіпотетична (仮定 /катей/) та достовірна (確定 /какутей/) умови. Речення кожного типу за характером зв'язку поділяються на речення прямого (順説 /джюнсецу/) та зворотного (逆説 /гякусецу/) зв'язку [148, с.216-218]. За характером викладу дослідник розрізняє речення з різночасовим та одночасним викладом інформації [147, с.583-585].

Наведені вище варіанти диференціації охоплюють такий об'єкт дослідження лише частково. Зокрема, у двох перших концепціях залишилося невизначеним місце складних речень з протиставним значенням, а у диференціації Кобаяші Кенджі не знайшли достатнього висвітлення причинно-наслідкові конструкції. Окрім того, виділення загальної умови в окремий підтип нарівні з реальною та гіпотетичною (потенційною та ірреальною) є дещо проблематичним, оскільки існує ще критерій реалізованості / не-реалізованості дії, за яким речення загальної умови слід віднести до речень

³³ Сюди включено речення як потенційної, так й ірреальної умови.

умови реальної (адже вони виражають факти). А от підтип речень гіпотетичної умови, виділений згаданими японськими мовознавцями, навпаки, доцільно, з нашої точки зору, поділити на два: речення потенційної умови (дія може відбутися) та речення ірреальної умови (дія не може відбутися або вже не відбулася).

Щоб максимального спростити розуміння семантики умовних конструкцій і водночас не залишити поза увагою жодного компоненту цієї категорії, пропонується виокремити наступні три основні типи:

1. речення з реальною умовою (виражається реальний стан речей; реалізація умови не викликає сумнівів);

2. речення з потенційною (гіпотетичною) умовою (можливість реалізації умови не виключається);

3. речення з ірреальною умовою (умова не реалізувалася на момент мовлення або зрозуміло, що вона ніколи не реалізується в майбутньому).

Причинно-наслідкові умовні конструкції належать лише до першого типу, а протиставні – лише до третього. Що ж до кондиційних та протиставних речень, то залежно від контексту, лексичного наповнення речення та деяких синтаксичних факторів вони можуть відноситися до кожного з трьох виділених нами типів. Така диференціація видається оптимальнішою, оскільки проведена з максимальним урахуванням специфіки японської мови.

Розвиваючи тему семантико-структурної диференціації, хотілося б торкнутися питання співвідносності форм виду та часу дієслів-присудків в умовних конструкціях. По-перше, не зайвим буде ще раз наголосити на тому, що в японській мові спеціальних виразів (зокрема, заключних форм), які вказували б на нереальність дії, не існує. Залежно від контексту та ситуації одна й та сама форма може вказувати як на реальність, так і на ірреальність дії. У цьому можна переконатися, розглянувши такі приклади:

嫡子の清頭を、幼時、公卿の家へ預けたりしなかつたら、
おそらく清頭は、そういう心柄の青年には育たなかつたらうと思われ
る。[592, с. 7]

/Чакуші-но Кійоакі-о, йо:джи, куге-но іе-е адзукетарі
шінакаттара, осораку Кійоакі-ва, кокорогара-но сейнен-ніва
содатанакаттаро: то омовареру/

Якби Кійоакі, який мав успадкувати сімейне майно, не віддали малим
на виховання до аристократичної родини, він не виріс
би, мабуть, таким чутливим хлопцем.

Коли у присудку головного речення з'являються форми типу: はずだ
った /хадзу датта/ («повинен був»), かもしれなかつた /ка мо шіренакатта/

(«можливо /щось зробили б/»), -んじゃなかった /н джянакатта/ («не слід було /цього робити/») зникають сумніви в тому, що виражено саме ірреальної умови, і тут маємо визнати вирішальну роль саме форми минулого часу.

きのうの晩お酒を飲むんじゃなかった。
/Кіно:-но бан осаке-о ному н джянакатта/
Не слід було мені вчора пити спиртне.

Сполучення видової форми ている /те іру/ (тривалий вид) у минулому часі з формою припущення だろう /даро:/, як і попередньо згадані форми, часто використовується для вираження ірреальності умови.

Форма тривалого виду може використовуватися також у підрядній частині, а ефект її використання буде такий самий, як і при застосуванні у присудку головного речення.

Коротко підсумовуючи сказане, можна стверджувати наступне.

1. Головні частини складного речення в японській мові можуть сполучатися з підрядними частинами різних типів, що встановлюють відповідні види синтаксичних відношень.

2. Форми виду, часу та способу дієслів-присудків предикативних частин умовних конструкцій значною мірою визначають характер смислових відношень, однак не слід повністю випускати з поля зору і лексичний фактор.

3. Семантика підрядних речень не є чітко закріпленою за кожним структурним типом для речень нерозчленованої структури; розчленовані речення, зазвичай, обмежені семантикою підрядних частин.

4. Поділ умовних речень на індикативні та кондиційні може бути справедливим і для японської мови; таку диференціацію слід проводити за смисловими ознаками.

5. За семантико-структурними показниками серед умовних конструкцій у сучасній японській мові найдоцільніше розрізняти речення реальної, потенційної та ірреальної умови.

6. Співвідношення форм виду та часу дієслів-присудків у складі умовних конструкцій є потужним засобом вираження реальності / ірреальності умови.

Складнопідрядні речення з підрядними умови

Складнопідрядні речення з підрядними умови, або, іншими словами, умовні конструкції з кондиційним значенням, містять у підрядній частині вказівку на умову, від якої залежить виконання того, про що йдеться у головній частині. Під терміном «умовне речення» мається на увазі все речення, а не лише його підрядна частина. Частини таких складнопідрядних речень пов'язуються в японській мові базовими формами: *ば* /ба/, *たら* /тара/, *と* /то/, *なら* /нара/, *ては* /тева/ та похідними від них. Можна виділяти також ряд додаткових форм: *ないことには* /най кото-ніва/, *かぎり* /кагірі/, *場合* /баай/, *次第* /шідай/ та інші. Підрядна частина (у класичній риторичі – «протазис») є зумовлюючим реченням, а головна (у класичній риторичі – «аподозис») – зумовленим. Зазвичай підрядне являє собою повне речення, однак може складатися також з одного слова. Наприклад:

できれば機能的でよく使いこんであるといいと思う。[614, с.6]

/Декіреба кіно:текі де йоку цукайконде ару то ій то омоу/

Якщо це можливо, хочеться мати щось практичне,
чим звук користуватися.

Що ж до форм категорії часу та категорії часової послідовності у предикатива підрядного речення, то вони обмежені, в основному, змістом, який вимагає, щоб при вираженні умови наслідок не передував зумовленій дії. Інше співвідношення часових форм сигналізує про те, що дане речення виражає ірреальну умову:

あの時お金があったら、日本へ行っていたでしょう。[430, с.455]

/Ано токі окане-га аттара, Ніхон-е ітте іта дешьо:/

Якби у мене тоді були гроші, я, мабуть, поїхав би до Японії.

Форма *ば* /ба/

Розпочнемо огляд єднальних форм, що використовуються у складнопідрядних реченнях з підрядними умови, із синтетичної форми, утвореної шляхом приєднання суфікса *-ば* /ба/ до четвертої основи дієслів та предикативних прикметників. Якщо говорити про походження цієї форми, то існує думка, що вона пов'язана зі «співвідносним службовим словом» *は* /ва/ [147, с.585]. Йдеться про показник називного тематичного відмінку («тематичну частку»).

Тут слід зазначити, що, на думку деяких фахівців, в давньояпонській мові існувало більше умовних форм. Зокрема, М.О. Сиром'ятников наводить такі дві пари:

ТОРАБА – ТОТТАРАБА
ТОРЕБА – ТОТТАРЕБА

За словами дослідника, перша пара виражає гіпотетичну умову, а друга – реальну [352, с.58]. З цих чотирьох форм у сучасній мові залишилося лише дві – ТОРЕБА та ТОТТАРА. Розгляд першої з них буде проведено за раз, а про другу мова йтиме пізніше.

Речення з формою *ば* /ба/ можуть виражати умову всіх трьох виділених попередньо типів (реальну, потенційну та ірреальну). Зауважимо, що речення, у яких, на думку окремих дослідників, умова взагалі не виражається, тут відносяться до речень із реальною умовою. Обґрунтування цьому подавалося вище.

Синтаксичний формант *ば* /ба/ у реченнях реальної умови вживається, по-перше, коли семантичні відношення між предикативними частинами виражають певні закони природи, науки, суспільні та інші правила, тобто йдеться про загальну умову, характер якої істотно не змінюється у кожній окремій ситуації. Наприклад:

かんのかわりに、
ガラスびんを使えば火の消えるようすがわかるわ。[537, с.6]
/Кан-но каварі-ні, гарасубін-о цукаеба хі-но моеру йо:су-га вакару/
Якщо замість бляшанки використовувати скляну банку,
то можна спостерігати за тим, як згасає вогонь.

びんの中に周りからいつも空気が入っていく
ようになっていれば燃え続けるわ。[537, с. 8]
/Бін-но нака-ні маварі-кара іцумо ку:кі-га хайтте
іку йо:-ні натте іреба моецудзукеру ва/
Якщо зробити так, щоб у банку іззовні завжди
надходило повітря, то горіння триватиме.

По-друге, вживання форми *ば* /ба/ пов'язане з вираженням повторюваності дії чи стану, тенденції, традиції та звичок людини. У таких реченнях часто використовуються прислівники *いつも* /іцумо/ («завжди»), *必ず* /канарадзу/ («обов'язково»), *よく* /йоку/ («часто»), *時々* /токідокі/ («іноді»), *たまに* /тамані/ («зрідка») та інші.

Якщо в реченні йдеться про звички чи традиції, які мали місце у минулому, у присудку головного речення можна часто зустріти форму тривалого виду минулого часу та форму типу *た(だ)ものだ* /та (да) моно да/, де *た(だ)* /та (да)/ вказує на віднесеність дії до минулого.

雨が降れば、よく家で本を読んだものだ。
/Аме-га фуреба, йоку учі-де хон-о йонда моно да/
Я часто читав книжки вдома, якщо надворі йшов дощ.

昔は、悪いことをすれば、知らない大人に叱られたものだ。
/Мукаші-ва, варуй кото-о суреба,
шіранай отона-ні шікаарета моно да/
Раніше, якщо зробиш щось погане, тебе могла висварити
незнайома доросла людина.

По-третє, форма *ば* /ба/ вживається і в реченнях такої реальної умови, яка в японській лінгвістиці отримала назву *並列条件* /хейрецу дзьо:кен/ («паралельна умова»). Для такого типу речень характерне вираження в обох частинах рівнозначних станів, які характеризують особу, місце, ситуацію тощо. Іншими словами, у частинах такого складнопідрядного речення умови виражені риси, притаманні об'єкту, який характеризується. Цей об'єкт може бути названий в реченні, а може й не називатися, оскільки здебільшого його можна встановити (ідентифікувати) за змістом даного речення, тобто контекстуально. У переважній більшості випадків підмет головного та підрядного речення позначається показником *も* /мо/.

庭には梅もあれば、桜もあった。
/Ніва-ніва уме-мо ареба, сакура-мо атта/
Були у садочку і сливи, і вишні.

昨日のパーティーはさんざんだったよ。山田が
大声を出せば、田中が物を投げる。[566, с.38]
/Кіно:-но па:ті:-ва сандзан датта йо. Ямада-га
о:кікое-о дасеба, Танака-га моно-о нагеру/
Вчорашня вечірка була жакливою.
То Ямада репетує, то Танака щось жбурляє.

Різновидом речень із паралельною умовою є речення з декількома взаємопов'язаними діями. Такі конструкції можна називати *реченнями з однорідними умовами*.

歌を歌えば大ヒット、小説を書けばたちまちベストセラー。

本当に君は運と才能に恵まれているね。 [566, c.38]

/Ута-о утаеба дайхитто, шьо:сецу-о какеба тачімачі бесутосера.:

Хонто:-ні кімі-ва ун-то сайно:-ні мегумарете іру ва/

Пісню заспіваєш – хіт, роман напишеш – вже бестселер.

Ти істинно маєш вдачу та талант.

Увагу привертає пунктуація речення. Зазвичай комою відділяється умова від обумовленого (підрядне речення від головного), а тут кома ставиться між однорідними умовами, кожна з яких виражена складнопідрядним реченням. Точкою дотику цих двох речень є, вірогідно, специфічна форма присудка – 体言止め /тайгендоме/ – закінчення речення на непередикативну частину мови (про цю форму присудка вже згадувалося).

У реченнях потенційної умови форма ば /ба/ вживається, насамперед, для вираження в головній частині припущення, що дія реалізується, якщо задовольнити умову, виражену у підрядній частині.

春になれば、もう少し暖かくなるだろう。 [566, c.2]

/Хару-ні нареба, мо:сукоші ататакаку нару даро:!

Як прийде весна, мабуть, стане трохи тепліше.

Щоб підкреслити гіпотетичний характер висловлювання, на початку речень потенційної умови часто вживається сполучне слово もし /моші/ (якщо):

もし公共料金があがれば、景気がますます悪くなるでしょう。

/Моші ко:кьо:рьо:кін-га агареба, кейкі-га масумасу варуку нару дешьо:!

Якщо зросте плата за комунальні послуги, вірогідно, економічна ситуація буде поступово погіршуватися.

Слід пам'ятати, що у підрядних частинах, які виражають реальну дію чи стан, дане сполучне слово ніколи не вживається.

Ще один лексичний засіб, який широко використовується паралельно з формою ば /ба/ – це підсилювальна частка さえ /сае/, яка у сполученні з умовною формою слугує засобом вираження мінімальної умови (最低条件 /сайтей джьо:кен/). Це означає, що достатньо виконати лише цю (як правило, нескладну) дію для того, щоб дія, виражена у головній частині, реалізувалася. Тут, як і в багатьох інших випадках, те, що справедливо для дій, є справедливим і для станів. Ось характерний приклад:

お金さえあれば、何でもできるでしょう。
/Окане сае ареба, нандемо декіру дешьо:/
Все можливо, були б тільки гроші.

У підрядній частині речень з умовною формою ば /ба/ часто можуть вживатися також питальні слова, як от: 誰 /даре/ (хто), 何 /нани/ (що), どこ /доко/ (де), いつ /іцу/ (коли), どの /доно/ (котрий) та інші, для того, щоб запитати у співрозмовника про умову, необхідну для реалізації дії головного речення.

どの辞書をひけばこの漢字の読み方が分かりますか。 [566, с.4]
/Доно джішьо-о хікеба коно канджі-но йоміката-га вакарімас ка/
Який словник слід подивитися,
щоб дізнатися читання цього ієрогліфа?

У цьому реченні умовою для розуміння читання ієрогліфа є користування словником, але яким саме, мовець не знає, тому запитує про це. Однак, поставити питання так, щоб умовне слово знаходилося у головній частині, використовуючи конструкцію ば /ба/, буде неправильно з граматичної точки зору [566, с.4]. Для вираження таких питань використовуються інші умовні форми (たら /тара/ та と /то/), про які мова піде далі.

Деякі джерела вказують на наявність певного імпліцитного значення у конструкції ば /ба/ [566, с.4]. Йдеться про зворотне значення, так зване поняття 「裏」 /ура/ («зворотний бік»). Його можна простежити, зокрема, у такому реченні:

掃除をしてくれれば、お小遣いをあげる。
/Со:джі-о шіте куререба, окодзукай-о агеру/
Якщо прибереш, дам тобі на кишенькові витрати.

Тобто зворотним боком даного речення є протилежна сентенція: «якщо не прибереш, не дам тобі грошей».

У деяких випадках уживання форми ば /ба/ простужється чітка законність: підрядна частина виражає факт, а головна – припущення:

ここまで来れば、あと一人で帰れます。
/Коко-маде куреба, ато хіторіде каеремас/
Ну, якщо вже сюди дійшли, то далі я зможу піти сама.

³⁴ Щось на зразок: «この辞書を引けば、何が分かりますか /Коно джішьо-о хікеба, нани-га вакарімас ка/».

На закінчення варто зазначити, що існують також деякі обмеження, пов'язані з уживанням умовної форми *ば* /ба/ для поєднання частин речень реальної та потенційної умови.

Так, якщо в головній частині виражена модальність, а саме обов'язок, дозвіл, наказ, воля мовця тощо, то у присудку підрядної частини можна вживати дієслова зі значенням стану, а також прикметники та іменники. Проте, вживання у даних випадках дієслів зі значенням процесності та зміни є неприпустимим.

Якщо в головній частині виражено негативний результат, то форма *ば* /ба/, зазвичай, не вживається. Виняток становлять випадки, коли форма присудка підрядної частини негативна або все речення виражає щось прирдне, неминуче.

Уживається форма *ば* /ба/ і в реченнях ірреальної умови. Такі речення можна умовно поділити на три групи:

1. Зміст підрядної частини не відповідає дійсності на момент мовлення;
2. Зміст підрядної частини суперечить дійсності у минулому;
3. Спираючись на нездійснену умову, виражену у підрядній частині, мовець у головній частині робить припущення щодо теперішніх чи майбутніх подій.

У присудку головного речення першої групи часто вживаються такі форми та вирази, як *のに* /ноні/, *だろうに* /даро:ні/, *と思う* /то омоу/, *はずだ* /хадзу да/ та інші. Час головного речення – теперішньо-майбутній.

お金があれば、買えるのに。[566, с.15]

/Окане-га ареба, каеру ноні/

Міг би купити, якби мав гроші.

У присудку підрядної частини речень другої групи нерідко можна зустріти форму тривалого виду, коли використовується дієслово, що виражає процес чи зміну. Присудок головної частини виражений формою минулого часу, до якої можуть додаватися форми припущення, наприклад, *だろう* /даро:/.

落ち着いていれば、財布を忘れることはなかつただろう。[566, с.15]

/Очікуйте іреба, сайфу-о васуреру кото-ва накатта даро:/

Якби я зберігав спокій, то, мабуть, не забув би гаманець.

Як правило, такі речення містять конотативний відтінок жалю.

У реченнях ірреальної умови третьої групи форма тривалого виду використовується у головній частині для вираження припущення про те, що відбувалося б зараз, якби умова реалізувалася:

君が休講を知らせてくれなければ、明日大学に行っていたよ。

/Кімі-га кю:ко:-о шірасете куренакереба,

ашіта дайгаку-ні ітте іта йо/

Якби ти не сказав мені, що не буде лекцій, я б завтра пішов до
університету.

Іноді у присудку головної частини таких речень вживаються формальні іменники *ところ* /токоро/ та *はず* /хадзу/. При першому з них допоміжне дієслово *だ* /да/ може стояти як у теперішньо-майбутньому, так і у минулому часі, а при другому – лише у теперішньо-майбутньому.

Форма *たら* /тара/

☞ Тепер перейдемо до розгляду наступної умовної форми – синтетичної форми, утвореної суфіксом *-たら* /тара/. Про її походження вже йшла мова. Це друга умовна форма, яка залишилася з тих чотирьох, що існували в давньояпонській мові.

У реченнях реальної умови форма *たら* /тара/ вживається, здебільшого, у двох випадках: для поєднання в одному реченні двох фактів минулого (тут з'являється часовий відтінок) та коли у минулому під час тривання однієї дії відбулася інша (як правило, моментальна) дія. Присудок головного речення у цих випадках, зазвичай, стоїть у формі минулого часу.

У першому випадку підрядна частина виражає моментальну дію, в результаті якої мовець робить для себе певне відкриття. Це знаходить вираження в головній частині, де використовується форма тривалого виду для вираження стану.

ドアを開けたら、父が倒れていた。

/Доа-о акетара, чічі-га таорете іта/

Я відчинив двері – батько лежав на підлозі.

Оскільки в головному реченні виражено відкриття (те, чого мовець не знав до виконання дії підрядного речення), підмет головного речення є релятивним і маркується показником *が* /га/.

У другому випадку, навпаки, у формі тривалого виду стоїть присудок підрядного речення. Підмет головного речення, як і в попередньому прикладі, оформлений показником *が* /га/ – відбувається неочікувана дія.

本を読んでいたら、電話が鳴った。

/Хон-о йонде ітара, денва-га натта/

Я читав книгу, і раптом задзвонив телефон.

До речень реальної умови належать і так звані речення нагоди, приводу чи поштовху (きっかけ /кіккаке/). Такі речення за своєю семантикою наближаються до причинно-наслідкових. Їх можна умовно розподілити на три групи:

1. умовна форма з'єднує дві події у минулому, причому перша подія стала поштовхом чи причиною для другої. Підмет підрядної частини не збігається з підметом головної;

2. перша дія спричинила другу. Підмет обох частин речення один і той самий, однак друга дія (дія головного речення) не контролюється діячем;

3. у головній частині речення міститься те, що мовець відчув на власному досвіді, і тільки йому добре зрозуміло, що це таке.

Серед речень потенційної умови з формою たら /тара/ можна також виділити три типи:

1. речення, у підрядній частині яких задається умова, а в головній – те, що вірогідно чи достовірно станеться у разі реалізації цієї умови;

2. речення, у головній частині яких у формі рекомендації, заклику, наказу, заборони чи обов'язку містяться інструкції на випадок реалізації умови;

3. речення, у підрядній частині яких міститься вже реалізована на момент мовлення умова (факт), а в головній частині висловлюється ствердження, припущення, застереження тощо стосовно можливого наслідку.

Розглянемо випадки вживання речень першого типу. Реагуючи на обставини, що склалися на момент мовлення, мовець може задати певну умову в підрядній частині речення, а в головній висловити свою думку щодо можливого результату її реалізації.

受けつけの人に聞いたら、親切に教えてくれるよ。

/Укецуке-но хіто-ні кійтара, шінсецуні ошіете куреру йо/

Якщо спитаєш в адміністратора, він тобі все люб'язно пояснить.

Так само, як і у випадку вживання форми ば /ба/, сполучне слово もし /моші/ (якщо), поставлене на початку речення, підсилює гіпотетичний характер висловлювання:

もし1億円あったら、何をしたいですか。[597, с.206]

/Моші ічіюкуен аттара, нані-о шітай дес ка/

Якби Ви мали 100 мільйонів ієн, що б Ви хотіли зробити?

Трапляється й так, що у підрядній частині речення з たら /тара/ виражено не умову, а факт. У таких реченнях реалізація вираженого в головному реченні не залежить від реалізації того, про що говориться у підрядному.

この道をまっすぐに行くと自分にたどりつきますよ。[473, с.6]

/Коно мічі-о.массугу іку-то джібун-ні тадоріцукімас йо/
Якщо підеш прямо цією дорогою, дійдеш до себе самої.

Тепер зупинимося на проблемі вживання питальних слів у реченнях першого типу. Питальні слова вживаються мовцем у підрядній частині для того, щоб дізнатися про умову, необхідну для реалізації змісту головної частини. На відміну від попередньо розглянутої нами форми *ば* /ба/, в умовних реченнях з формою *たら* /тара/ питальні слова можуть вживатися у головній частині (щоб дізнатися про результат).

そのお年寄りにインフルエンザうつしたら、
あんたどうするの？[454, с.14]

/Соно отошійорі-ні інфуруендза уцушітара, анта до: суру но/
Що ти робитимеш, якщо заразиш грипом тих літніх людей?

Зазначимо, що конструкції з *たら* /тара/ можуть виражати як позитивний, так і негативний результат (а конструкції з *ば* /ба/, як уже підкреслювалося, лише позитивний).

У головній частині речень другого типу для висловлення інструкцій чи настанов щодо дій у випадку реалізації умови вживаються форми наказового способу, заклику до дії, обов'язку, бажання та форми непрямої модальності.

ミラーさんも大阪へ来たら、電話をください。[597, с.207]

/Міра:сан-мо О:сака-е кітара, денва-о кудасай/

І Ви, пане Міллер, якщо будете в Осаці, телефонуйте нам.

会議室にいますから、この仕事が終わったら、
来てください。[597, с.211]

/Кайгішіцу-ні імас кара, коно шігото-га оваттара, кіте кудасай/
Я буду в залі засідань, тож коли закінчите цю роботу, зайдіть до мене.

Підрядна частина речень третього типу виражає факт, що зумовлює вживання відповідних лексичних засобів, як от прислівників: *ここまで* /кокомаде/ (дотепер; до цього місця), *これだけ* /коредаке/ (настільки), *こんなに* /коннані/ (таким чином; так) тощо.

それだかお金があつたら、問題がないだろう。

/Соредаке окане-га аттара, мондай-га най даро:/
Якщо маєш стільки грошей, проблем, мабуть, не буде.

Велика кількість конструкцій з формою たら /тара/ виражають ірреальну умову. У присудку головного речення, як і у випадку форманту ば /ба/, вживаються такі форми та вирази, як のに /ноні/, だろうに /даро:-ні/, と思う /то омоу/, はずだ /хадзу да/ та подібні до них, а форма теперішньо-майбутнього часу присудка головного речення означає, що зміст підрядної частини суперечить дійсності на момент мовлення:

あの会社に入ったら、今は何不自由なく暮らせたのに。

/Ано кайшы-ні хайттара, іма-ва наніфуджію:наку курасета ноні/
Якби я пішов працювати до тієї фірми, жив би зараз безтурботно.

Спостереження показують, що коли присудок головної частини має форму минулого часу, підрядна частина виражає умову, не реалізовану в минулому. Так само, як і подібні речення з формою ば /ба/, дані конструкції, зазвичай, мають відтінок шкодування.

Коли присудок головної частини стоїть у формі тривалого виду, мовцем, зазвичай, робиться припущення стосовно теперішніх чи майбутніх дій, які мали б місце, якби умова, виражена у підрядній частині, реалізувалася, однак на момент мовлення вже відомо, що ця умова залишилася нереалізованою у минулому. Аналогічно функціонує і вже розглянута нами форма ば /ба/.

На завершення – ще про одну цікаву деталь, виявлену в ході нашого дослідження. У зв'язку зі своїми морфологічними особливостями форма たら /тара/ в чистому вигляді не здатна стояти після іменників, однак у сучасній мові досить поширений її специфічний варіант, коли склад «-た /та/» подвоюється. У такому вигляді («つたら /ттара/») згадана форма може вже безпосередньо приєднуватися до іменника, який у результаті цього стає темою висловлювання з негативним відтінком. Тобто, іншими словами, використовуючи цей засіб, мовець виявляє своє негативне ставлення до суб'єкта, дає низьку оцінку його діям.

お母さんつたら。ちゃんと話を聞いてよ。[499, с.229]

/Ока:санттара. Чянто ханаші-о кійте йо/
Ох, мамо! Та послухайте ж Ви, що я кажу.

Діям може даватися і позитивна оцінка, але в такому випадку речення виражатиме здивування, спричинене відкриттям невідомої якості суб'єкта. Іноді форма つたら /ттара/ може набувати вигляду «ときたら /токітара/», але тоді позитивна оцінка діям суб'єкта ніколи не дається, і речення має виключно негативне забарвлення.

あいつときたら、いつも遅れて来るんだから。頭にくるよ。[469, с.18]
/Айцукітара, іцумо окурете куру н дакара. Атама-ні куру йо/
Вічно він спізнюється. Як це вже набридло!

Аналогічну функцію в японській мові виконує і форма *なら* /*нара*/, про яку ще буде говоритися.

Форма と /*то*/

➤ Наступна умовна форма, яку ми розглядаємо, – це аналітична форма, утворена сполучником підрядності *と* /*то*/. Вона зустрічається переважно у реченнях реальної умови.

Пропонуємо виділяти наступні семантичні групи речень, предикативні частини яких поєднуються за допомогою сполучника *と* /*то*/:

1. речення загальної умови;
2. речення, в яких виражаються традиції та звички;
3. речення, які виражають обставини, що базуються на фактах;
4. речення, що виражають знахідку чи відкриття;
5. речення, у яких виражається привід чи поштовх;
6. речення, у яких виражається безпосередня послідовність дій.

Як уже зазначалося, речення загальної умови, представлені формулюваннями законів природи та суспільства, правилами, поясненнями принципу роботи механізмів та іншими висловлюваннями, де обумовленість змісту головної частини змістом підрядної, є відображенням постійних властивостей навколишньої дійсності.

このボタンを押すと、お釣りが出ます。[597, с.190]

/Коно ботан-о осу то, оцурі-га демас/

Якщо натиснути на цю кнопку, випаде здача.

まだ目に見えない細胞分裂に入ると、染色物体は
コピーされて染色体が目に見えるようになる。[456, с.52]

/Мада ме-ні міенай сайбо:бунрецу-ні хаіру то, сеншьокубуттай-ва
копі:сарете сеншьокутай-га ме-ні міеру йо:-ні нару/

Якщо починається клітинний поділ, який іще неможливо побачити очима, матеріал копіюється, і хромосоми стають видимими.

Традиції та звички, пов'язані з життям та побутом особи, виражаються різними умовними конструкціями. Уже були описані особливості вживання у такій функції форми *ば* /*ба*/. Частотність використання у подібних випадках форми *と* /*то*/ також досить висока.

父は私がおそく寝ると、怒る。
/Чічі-ва вагаші-га осоку каеру то, окору/
Батько сердиться, якщо я пізно повертаюся додому.

子どものころ、休みになると、
父が海や山へ連れていってくれた。
/Кодомо-но коро, ясумі-ні нару то,
чічі-га умі-я яма-е цурете ітте курета/
У дитинстві, якщо траплялися вільні дні,
батько возив мене на море чи в гори.

Часова форма присудка головної частини вказує на відношення змісту речення до минулого чи теперішнього.

Третій тип речень цікавий тим, що для зв'язку його підрядних частин може використовуватися виключно форма と /то/.

その角を曲がると、右手に郵便局があります。[566, с.28]
/Соно кадо-о магару то, мігіте-ні ю:бінкьоку-га арімас/
Якщо повернути за ріг, то праворуч буде поштове відділення.

Раніше наводився приклад схожого речення, де як сполучний засіб використовується форма たら /тара/, однак речення зі сполучником と /то/ мають один нюанс: відношення, які вони виражають, є дуже стійкими, такими, що не змінюються залежно від окремо взятого випадку. Що ж до конструкцій з формою たら /тара/, то тут на перший план виступає конкретна ситуація («якщо Ви зараз підете прямо» – мовець чітко усвідомлює наявність діяча і враховує обставини на момент мовлення).

Часто сполучник と /то/ вживається в реченнях, головна частина яких виражає небажаний результат, а отже, загальний зміст речення може сприйматися як певне застереження:

そんなにたくさん食べると、あとでお腹が痛くなるよ。
/Соннані такусан таберу то, ато-де онака-га ітаку нару йо/
Якщо будеш так багато їсти, потім заболить живіт.

Що ж до вживання питальних слів, то у випадку речень зі сполучником と /то/, їх можна ставити лише у головній частині. Таке використання питальних слів структурно являє собою повну протилежність конструкціям із суфіксом -ば /ба/. У цьому можна пересвідчитися, розглянувши таку пару речень:

こうすると、どうなりますか。
/Ко: суру то, до: нарімас ка/
Якщо робити це таким чином,
то що буде?

どうすれば、うまくいきますか。
/До: суреба умаку ікімас ка/
Як це слід робити, щоб добре
вийшло? [566, с.29]

Коли говориться про знахідку чи відкриття, форма と /то/ використовується так само, як і форма たら /тара/.

ファンを外してみると、かなりの量のフェルトであった。[518, с.9]
/Фан-о хадзушіте міру то, канарі-но рьо:-но феруто деатта/
Коли спробували зняти вентилятор, там було чимало фетру.

Схожі властивості мають речення, де у головній частині виражена моментальна дія, що застала мовця зненацька під час виконання ним іншої (тривалої) дії. Тут форма と /то/ також вживається аналогічно до たら /тара/.

Як і форма たら /тара/, сполучник と /то/ може вживатися для вираження таких відношень, коли дія підрядного речення стає поштовхом, приводом для виконання дії головного. Кожна з підрядних частин у цьому випадку, як правило, має власний підмет.

男爵がとまどっていると、一等船客らしい
男が宝石箱をさしだした。[576, с.61]
/Даншяку-га томадотте іру то. ітто:сеняку
рашій отоко-га хо:секібако-о сашідашіта/

Поки барон стояв розгублений, чоловік, схожий на
пасажера першого класу, дістав шкатулку з коштовностями.

Проте підмет може бути й спільним для підрядного та головного речення (один суб'єкт виконує обидві дії), але в такому разі дія, виражена головним реченням, повинна бути неконтрольованою з боку суб'єкта.

父が横になると、すぐに眠ってしまった。
/Чічі-га йоко-ні нару то, сугуні немутте шіматта/
Батько ліг і одразу заснув.

Якщо ж обидві дії є контрольованими з боку діяча, то таке речення належатиме до останнього виділеного нами типу: вираження безпосередньої послідовності дій з наголошенням на тому, що дія головного речення відбувається одразу ж після дії підрядного. Друга дія не зумовлена першою, а сполучник と /то/ в даному випадку вказує на тісний зв'язок обох дій у часі.

男はかぎを取り出すと、ドアを開けた。
/Отоко-ва кагі-о торідасу то, доа-о акета/
Чоловік дістав ключа й відчинив двері.

Необхідно звернути увагу на те, що за допомогою сполучника と /то/ можна поєднати лише дві дії. Якщо в межах одного речення виражено більш ніж дві дії, то на-допомогу приходять інші еднальні засоби, зокрема, серединна форма дієслова.

Зазначимо, що застосування конструкцій зі сполучником と /то/ має деякі обмеження: по-перше, присудок не може стояти у модальних формах, через які мовець виражає свою волю (наказ, вимога, прохання) – для волевиявлення використовуються інші умовні форми (так само, як за допомогою речення з と /то/ неможливо запитати співрозмовника про його намір); по-друге, сполучне слово もし /моші/ (якщо) ніколи не використовується у таких реченнях.

Форма なら /нара/

Серед умовних конструкцій пропонується також виділяти речення взаємної підрядності. Визначити природу зв'язку між елементами такого складного речення виявляється важко. Поняття взаємної підрядності вперше було введено ще О.М. Пешковським для позначення такого речення, яке як у структурному, так і в семантико-стилістичному відношенні значно відрізняється від складнопідрядного [270, с.467-468]. Незважаючи на те, що одна з частин такого складного речення оформлена як підрядне речення, обидві частини виявляються настільки рівноправними, що протиставлення незалежного залежному практично неможливе.

До таких конструкцій пропонується відносити передусім речення паралельної умови або зіставлення. Ці конструкції із взаємно проникаючими структурами простих речень виражають відповідність двох взаємопов'язаних явищ за ступенем їх інтенсивності. Сміслові відношення частин представляють тут специфічний комплекс обумовленості і кількісного зіставлення за ступенем інтенсивності двох явищ, тривалих чи тих, що подано у статистиці. У таких складних реченнях зіставлення може проходити як за лінією протиставлення, так і за лінією порівняння.

До структурних особливостей речень зіставлення належить паралелізм предикативних одиниць, що їх складають. Умовний зв'язок у складних реченнях зіставлення є максимально ослабленим. У таких «псевдоумовних» реченнях підрядне умовне вживається риторично, підкреслюючи контраст чи правдивість твердження двох висловлювань. При цьому типі зв'язку

жодну з частин не можна згорнути в член простого речення, і до жодної частини не можна поставити питання, що виходить зі змісту другої.

Для поєднання частин такого речення в японській мові використовується вже розглянута форма *ば* /ба/, а ще частіше сполучник *なら* /нара/. Розглянемо функціонування аналітичної форми, утвореної цим сполучником.

Сполучник *なら* /нара/ походить від умовної форми зв'язки *なる* /нару/ і має також варіант *ならば* /нараба/, який зустрічається здебільшого у письмовому мовленні.

従属節の内容と主節の内容が単に並列される場合には、
主節がタ形ならば従属節もタ形になる。[549, c.14]

/Джю:дзокусецу-но наййо:-то шюсецу-но наййо:-га хейрецусареру
баай-ніва, шюсецу-га такей нараба джю:дзокусецу-мо такей-ні нару/

У випадку, коли зміст головної частини та зміст
підрядної частини просто зіставляються, якщо у головній частині
стоїть форма ТА, то і в підрядній частині буде форма ТА.

Як і для більшості умовних форм, для конструкцій зі сполучником *なら* /нара/ буде справедливим поділ на три типи: речення реальної, потенційної та ірреальної умови.

Речення реальної умови, у яких використовується сполучник *なら* /нара/, пропонується умовно поділити на три семантико-функціональні групи:

1. речення паралельної умови або зіставлення;
2. речення, де виражається реакція слухача на почуте;
3. речення для підхоплення (продовження) теми розмови.

Про речення першої групи вже йшлося, а тому ми не будемо на них зупинятися.

У реченнях другої групи виражається реакція на те, що співрозмовник щойно сказав. Мовець сприймає зміст почутого і, спираючись на нього, висловлює власне ствердження, рішення чи спонування по відношенню до співрозмовника. Це можна порівняти з тим, як людина, отримавши м'яч від партнера, повертає його назад. Для зв'язки підрядних частин таких речень використовується виключно сполучник *なら* /нара/. Уживання інших умовних форм (наприклад *ば* /ба/ чи *たら* /тара/) неможливе.

—明日コンサートに
行くことにした。
—あなたが行くな
ら、私も行くわ。

/- Ашіта конса:то-ні
іку кото-ні шіта.
- Аната-га іку нара,
ваташі-мо іку ва/

- Я вирішив завтра піти
на концерт.
- Якщо ти підеш, то я
теж піду.

У таких реченнях сполучник *なら* /нара/ може використовуватися із суб-
стантиватором *の* /но/, що робить висловлювання експресивнішим:

でも、それであなたが楽になったのなら、それで良いです。
ホント、良かったわ。

/Демо, соре-де аната-га раку-ні натта но нара, соре-де ій дес.

- Хонто, йокатта ва/

Але якщо тобі від цього стало легше, то нехай буде так.

Дійсно, добре, що так сталося.

Для останньої виділеної вище групи речень характерною є та сама ре-
акція на сказане співрозмовником, але в даному випадку мовець не просто
«повертає м'яч» партнеру, а виконує певне завдання – повідомляє інформа-
цію на задану співрозмовником тему.

—そろそろ家賃を
払っていただきた
いんですが。

—家賃なら、昨日
銀行に振り込みま
したよ。

/- Соросоро ячін-о харатте
ітадакітай н дес. га.

- Ячін нара, кіно: гінко:-ні
фурікомімашіта йо/

- Я б хотів, щоб Ви вже
сплатили за житло.

- За житло? Вчора я
перерахував гроші
через банк.

Іноді мовець може сам задати тему, але вона все одно матиме такий ви-
гляд, неначе виходить від співрозмовника:

パソコンを買うそうだね。パソコンなら、
秋葉原が安いよ。[566, с.48]

/Пасокон-о кау со: да не. Пасокон нара, Акіхабара-га ясуй йо/

Я чув, ти збираєшся купити комп'ютер. Дешеві комп'ютери в Акіхаба-
ра. (Букв.: Якщо комп'ютер, то в Акіхабара дешево).

Темою може бути не лише іменник, а й інші частини мови, а токож цілі
підрядні речення (наприклад, ビールを飲むなら /бі:ру-о ному нара/ «якщо
(хочеш) випити пива»).

Що ж до питальних слів у реченнях зі сполучником *なら* /нара/, то вони,
як правило, вживаються у підрядній частині.

何時なら、都合がいいですか。

/Нанджі нара, цуго:-га ій дес ка/

О котрій годині Вам буде зручно?

Тепер проаналізуємо випадки уживання сполучника *なら* /нара/ в реченнях потенційної умови.

Згаданий сполучник широко використовується у реченнях, де мовець виражає припущення щодо минулих, теперішніх чи майбутніх дій. У цьому відношенні дана форма нічим суттєво не відрізняється від інших умовних форм. Проте існує ряд деталей, які не можна не враховувати при застосуванні цієї конструкції у мовленнєвій практиці. З огляду на це, пропонується систематизувати випадки вживання форми зі сполучником *なら* /нара/ наступним чином.

Насамперед, за характером змісту підрядної частини розрізнятимемо речення розрахунку (*予測* /йосоку/) та речення припущення (*仮定* /катей/). Розрахунок може стосуватися теперішнього чи майбутнього часу, а припущення – минулого, теперішнього або майбутнього. За характером змісту головної частини виділимо речення із судженням (висновком) та зі спонуванням. Сполучення цих факторів дає цілу низку випадків їхнього використання у мові.

Випадок перший: у підрядній частині виражено розрахунок стосовно теперішнього чи майбутнього стану, а в головній – судження, яке базується на цьому розрахунку. Наприклад:

今月末に引越しするなら、そろそろ挨拶に来るはずだ。[566, с.54]
/Конгецумацу-ні хіккошісуру нара,
соросоро айсацу-ні куру хадзу да/

Якщо вони переїжджають сюди в кінці місяця, то незабаром повинні прийти привітатися.

Особливістю таких речень є те, що дія підрядного речення далеко не завжди передує дії головного. Такий стан суперечить основній властивості умовних конструкцій. Щоб прокоментувати таку ситуацію, необхідно проаналізувати характер обумовленості частин речення. У випадку, коли дія обумовлює дію, зумовлююча дія не може не передувати зумовленій. У наведеному прикладі наявні дві дії: «переїжджати» та «прийти привітатися». У Японії з майбутніми сусідами приходять вітатися (знайомитися) ще до переїзду на нове місце, але тут йдеться про обумовленість не цих дій, а розрахунку й судження у свідомості мовця. Отже, послідовність також буде відповідна: спочатку розрахунок, а потім висновок, зроблений на його підставі.

Навіть якщо дія підрядного речення передує дії головного, це все одно будуть не ті відношення, що виражаються за допомогою інших умовних форм.

景気が回復するなら、円高になるだろう。[566, c.54]

/ Кейкі-га кайфукусуру нара, ендака-ні нару даро: /

Якщо економічна ситуація стабілізується,
курс ієни, вірогідно, зросте.

Тут передається не стільки те, що стабілізація економіки безпосередньо спричинить зростання курсу ієни, скільки те, що судження мовця про зростання курсу базується на його розрахунку, що економічна ситуація дійсно може поліпшитися.

Окрім дії, у підрядній частині може бути виражений стан.

Випадок другий: у підрядній частині міститься розрахунок, а в головній – спонукання. Порядок дій, як і в попередньому випадку, може бути як типу «дія підрядної частини → дія головної частини», так і навпаки.

このドアの向こうにいるなら、今すぐ出て来い。

/ Коно доа-но муко:-ні іру нара, імасугу дете кой /

Якщо ти за цими дверима, зараз же виходь!

Коли дія підрядного речення передує дії головного, то форма *なら* /нара/ може бути замінена на *たら* /тара/ без суттєвих змін у значенні, однак, якщо послідовність дій зворотна, то форму *たら* /тара/ вживати не можна.

Випадок третій: у підрядній частині міститься припущення, а в головній – ствердження, бажання або прохання, які базуються на цьому припущенні. Припущення виражається за допомогою форм минулого часу (мовець уявив собі, що ця дія вже відбулася і чітко спрогнозував ситуацію чи реакцію).

今電話で告白したなら、きっと驚いてしまうだろう。

/ Іма денва-де кокухакушіта нара,

кітто одоройте шімау даро: /

Якщо зараз зізнатися по телефону, вони певно здивуються.

Випадок четвертий: присудок підрядної частини виражає стан, а не дію. За смисловим навантаженням такі речення нічим не відрізняються від розглянутих у попередньому випадку. Що ж до форм минулого часу, то тут їх уживати не обов'язково, оскільки мовець може спрогнозувати ситуацію, тільки оцінивши стан як такий (власне кажучи, форма минулого часу для дієслівного присудка, на нашу думку, потрібна у попередньо розглянутому випадку здебільшого для того, щоб сконцентрувати увагу слухача саме на стані після дії, а не на самій дії).

いやいや、ご先祖の男爵なら、
もっと奇抜なことをなさったはずです。 [576, c.54]

Ляія, госендзо-но даншыку нара, мотто кібацуна кото-о насатта хадзу дес/
Та ні. Якщо цей барон із Ваших предків, міг би зробити й щось оригіналь-
ніше.

Випадок п'ятий: присудок підрядної частини стоїть у формі минулого часу, але цього разу форма *なら /нара/* вказує на те, що припущення робиться по відношенню до минулих дій.

時間通りに家を出たなら、そろそろ着く頃だ。
/Джікандо:рі-ні іе-о дета нара, соросоро цуку коро да/
Якщо він вийшов із дому вчасно, то скоро має бути тут.

Випадок шостий: зміст підрядної частини речення подається як факт, а в головній виражено висновок, який, за логікою, можна зробити у такій ситуації.

死体がほかの場所から運ばれてきたなら、
犯行は複数で行われたのだ。 [566, c.62]
/Шітай-га хока-но башто-кара хакобарете кіта
нара, ханко:-ва тасу:-де оконаварега но да/
Якщо труп принесли сюди з іншого місця,
то виходить, що злочинець діяв не сам.

Інші умовні форми тут не використовуються з огляду на те, що вони не здатні виражати припущення щодо достовірності факту.

Для використання сполучника *なら /нара/* в реченнях потенційної умови також існують певні обмеження. Так, згаданий сполучник ніколи не використовується в реченнях, підрядні частини яких пов'язані між собою відношеннями незмінності (при реалізації першої дії обов'язково реалізується друга): опис принципу роботи механізмів, властивостей предметів, якостей людей тощо. Для вираження таких відношень слід використовувати інші умовні форми (*と /то/, ば /ба/, たら /тара/*).

Тепер перейдемо до розгляду випадків уживання сполучника *なら /нара/* у реченнях ірреальної умови. Перш за все слід сказати, що умовні конструкції зі згаданим сполучником досить часто виражають умову, яку важко однозначно визначити як реальну, потенційну чи ірреальну. Японські лінгвісти Хасунума Акіко, Аріта Сецуко та Маеда Наоко об'єднують більшість таких речень у групу під назвою *複雑な推論 /фукудзацуна суйрон/*

(«складні роздуми; складний умовивід») [566, с.61]. Розглянемо типові випадки.

Випадок перший: у підрядній частині речення виражено факт, а в головній – те, що суперечить реальності. Загалом значення речення має відтінок жалю або звинувачення.

どうせ落第するなら、あんなに努力するんじゃないかった。
/До:се ракудайсуру нара, аннані дорьокусуру н джянакатта/
Не варто було докладати стільки зусиль –
все одно я провалив би цей іспит.

Зміст головної частини випереджає за часом зміст підрядної. Через це, незважаючи на те, що підрядна частина виражає минулі події, її присудок стоїть у формі теперішньо-майбутнього часу. У підрядній частині часто використовуються такі слова, як どうせ /до:се/ (*все одно*), こんなに /коннані/ (*так; такою мірою*), а у присудку головної частини можна зустріти форми *するんじゃないかった* /суру н джянакатта/ (*не слід було робити*), *すべきだった* /субекі датта/ (*слід було зробити*), які вказують на ірреальність умови. Інші умовні форми, зокрема, *たら* /тара/ та *ば* /ба/, не можуть бути використані у подібних випадках.

Якщо присудок підрядного речення іменний чи ад'єктивний, то зміст цього речення належатиме не до минулого, а до теперішнього часу.

Сполучення форми минулого часу зі сполучником *なら* /нара/ допомагає іноді передати, що мовець жалкує з приводу того, що він не зміг чогось зробити, бо не знав ситуації (вона виражена у підрядному реченні).

病気だったのなら、お見舞いに行っておあげたのに。
/Бьо:кі датта но нара, омімай-ні ітте агета ноні/
Якби я знав, що Ви хворієте, я б Вас навідав.

Випадок другий: сполучення форми минулого часу зі сполучником *なら* /нара/ сигналізує про те, що зміст підрядної частини суперечить дійсності. У головній частині пояснюється, чому саме мовець так вважає.

あいつが盗んだなら、私の前で平気な顔でいられるはずはない。
/Айцу-га нусунда нара, ваташі-но мае-де хейкіна
као-де ірареру хадзу-ва най/
Якщо це він вкрав, то навряд чи він
міг би робити переді мною вигляд,
що нічого не сталося.

У таких випадках форма *なら* /нара/ часто використовується у вигляді *のなら* /но нара/ (із субстантиватором) для підсилення загальної експресії вислову. Особливо це притаманно реченням, які є вираженням миттєвої реакції на висловлювання співрозмовника.

Випадок третій: у підрядній частині виражається твердження, помилковість якого пояснюється в головній частині через засоби, що вказують на ірреальність дії. Іншими словами, з такого речення добре зрозуміло: якщо вважати зміст підрядного речення таким, що відповідає дійсності, то це призводить до наслідку, що суперечить реальності. Вибір часової форми присудка підрядної частини залежить від контексту.

人目を気にするなら、
こんな人通りの多いところで君と会ったりしない。

/Хітоме-о кі-ні суру нара, конна хітодо:рі-но о:й токоро-де кімі-то
аттарі шінай/

Якби я й справді боявся людських очей, я не став би зустрічатися з тобою
в такому людному місці.

Присудок підрядного речення може бути виражений дієсловами, які описують емоційний стан людини³⁵, дієсловами зміни, дієсловами стану та прикметниками. Дієслова, які безпосередньо виражають дію, у таких випадках не використовуються.

Випадок четвертий: як і для попередньо розглянутих умовних форм, в реченнях зі сполучником *なら* /нара/ можуть використовуватися засоби, що вказують на ірреальний характер умови. Такі засоби зустрічаються як у головній, так і в підрядній частині речення.

お金があるなら、買えるのに。 [566, с.59]

/Окане-га ару нара, каеру ноні/

Якби я мав гроші, то купив би.

もっと注意をしていたなら、事故はおこらなかつただろう。 [566, с.59]

/Мотто чю:і-о шітеіта нара, джіко-ва окоранакатта даро:/

Якби я був уважнішим, то катастрофи не трапилося б.

Слід зауважити, що форму тривалого виду в підрядній частині можна й не вживати (зміст суттєво не міняється), однак її використання в реченні підсилює конотативний відтінок ірреальності умови.

³⁵ Наприклад, 困る /комару/ (бути у скрутному становищі); 気にする /кі-ні суру/ (переїматися) тощо.

Форма ては /тева/

☞ Розглянемо ще одну умовну конструкцію – синтетичну форму ては /тева/. Вона утворюється від дієслівних та прикметникових основ за аналогією до серединної форми.

Використовується ця форма для імпліцитного вираження потреби змінити обставини, описані в підрядній частині речення. Для цього в головній частині подається негативний результат, завдяки чому співрозмовник розуміє, що ситуація, описана підрядним реченням, також є негативною, і що її необхідно змінити.

私がこうしてそばにいては、
この子も勉強に集中できないでしょう。
/Вагаші-га ко:шіте соба-ні ітева,
коно ко-мо бенкьо:-ні шю:чю:декінай дешьо:/
Якщо я буду отак знаходитися поруч,
він не зможе зосередитися на навчанні.

Часто підрядна частина містить дію чи стан, які найближчим часом можуть стати реальними, і, знову ж таки, у головній частині йдеться про негативний результат такого стану справ із метою застерегти співрозмовника, спонукати його запобігти цьому.

Форма ては /тева/ використовується також для вираження загальних відношень між двома змістами. У такому випадку в головній частині також міститься негативний результат, і це вказує на те, що варто уникнути реалізації змісту підрядного речення.

人は誰かに頼らなくては、生きていけない。
/Хіто-ва дарека-ні тайоранакутева, ікітеікенай/
Людина не може прожити, нікому не довіряючи.

Якісно відмінним від розглянутих вище випадком уживання форми ては /тева/ є використання її для вираження багатократності дій. Обов'язковою ознакою таких речень є спільність діяча для підрядної та головної частин.

男の子はボールを受け取っては投げた。
/Отоко-но ко-ва бо:ру-о укетоттева нагета/
Хлопчик ловив м'яч і кидав.

Як і для інших умовних форм, для форми ては /тева/ існують обмеження, пов'язані з її функціонуванням у мовленні: дана форма не може вжива-

тися, коли присудок головного речення виражає наказ, пораду, заклик до дії або іншу спонукальну модальність.

Складнопідрядні речення з підрядними допусту

Умовні конструкції з допустовим значенням, поєднуючись із головною частиною за допомогою допустових сполучників, означають умову, всупереч якій відбувається дія головної частини. Основною допустовою формою в японській мові є синтетична форма *ても* /темо/ та її розмовний варіант *たって* /татаге/. Утворюються ці форми від дієслівних та прикметникових основ за аналогією до серединної форми.

Коли у контексті з'являються відношення типу умова – результат, для їх заперечення можуть вживатися допустові речення. Іншими словами, йдеться про те, що умова не реалізується.

水にぬれても、壊れない。

/Мідзу-ні нуретемо, коваренай/

Навіть якщо намокне, не поламається.

У допустових конструкціях часто використовуються лексичні засоби, які підсилюють значення речення, наприклад, прислівники *たとえ* /тагое/ (навіть якщо) та *いくら* (скільки б не). Н.С. Валгіна називає речення такого типу узагальнено- допустовими [55, с.327].

たとえあなたが行かなくても、私は行きます。

/Татое аната-га іканакутемо, ваташі-ва ікімас/

Я піду, навіть якщо ти не підеш.

Серед складнопідрядних речень з підрядними допустовими зустрічаються й такі, де проводиться зіставлення різних умов. Результат реалізації всіх умов, як правило, однаковий.

3を二乗しても、-3を二乗しても9になる。

/Сан-о нідзьошітемо, майнасан-о нідзьо:шітемо кю:-ні нару/

І якщо три звести у квадрат, і якщо мінус три звести у квадрат,
буде дев'ять.

Структуру такого речення можна схематично зобразити так:

A-мо, B-мо присудок.

Але це, по суті, схема простого речення з однорідними підметами. Наприклад:

りんごも、桃も好きだ。
/Рінго-мо, момо-мо сукі да/
Полюбляю і яблука, і персики.

Тепер наведемо приклад речення з умовами різного роду, наприклад, з прямою та зворотною умовою.

3を二乗すれば、9になり、-3を二乗しても9になる。
/Сан-о нідзьо:суреба, кю:-ні нарі,
майнасан-о нідзьо:шітемо кю:-ні нару/
Якщо звести три у квадрат, буде дев'ять,
і якщо мінус три звести у квадрат, теж буде дев'ять.

Ось схематичне зображення цього речення:

A-ба присудок, B-мо присудок.

Якщо спробувати змоделювати за даною схемою просте речення, то вийде щось на зразок такого (щоправда з деякою трансформацією):

りんごは好きだ。桃も好きだ。
/Рінго-ва сукі да. Момо-мо сукі да/
Яблука полюбляю. Персики теж полюбляю.

Отже, з наведених вище зіставлень можна зробити такі висновки:

1. підрядні допустові частини складнопідрядних речень зіставлення умов можна згорнути у член простого речення;
2. синтетична умовна форма *ても* /темо/ може бути розчленована на се-рединну форму *て* /те/ та відмінковий показник *も* /мо/;
3. умовна форма *ば* /ба/ справді походить від показника теми *は* /ва/ [147, с.585].

Серед речень зіставлення умов можна виділити тип, коли зіставляються стверджувальна та заперечна форми одного й того самого слова. Оскільки

результат реалізації цих умов однаковий, то значення речення зводиться до того, що виконання згаданої у ньому дії вплине на стан чи розвиток подій.

食べても、食べなくてもすぐ太ってしまう。
/Табетемо, табенакутемо сугу футотте шімау/
Хоч їж, хоч не їж, а все одно швидко гладшаєш.

Неефективність дії може бути виражена і в дещо інший спосіб – повторенням стверджувальної форми.

食べても、食べても太らない。
/Табетемо, табетемо футоранай/
Їм-їм, а не гладшаю. (Букв.: Хоч і їм, хоч і їм, а не гладшаю)

Особливу увагу слід звернути на вживання питальних слів у підрядних допустових реченнях. Вони використовуються, щоб показати, що за будь-яких варіантів, за будь-якої міри виконання дії підрядного речення дію головного завжди буде реалізовано.

どこへ行っても、キエフの街はきれいです。
/Доко-е іттемо, Кієфу-но мачі-ва кірей дес/
Куди б ви не пішли, (переконаєтесь у тому, що) Київ – красиве місто.

嫌いな食べ物は、いくら体によくても、食べない。
/Кірайна моно-ва, ікура карада-ні йокутемо, табенай/
Я не їстиму те, що мені не подобається, як би це не було корисно для здоров'я.

Як і інші умовні конструкції, складнопідрядні речення з підрядними допустовими можна розподілити на речення реальної, потенційної та ірреальної умови. Автори граматичного довідника «条件表現 /Джьо:кен хьо:ген/» виділяють лише дві групи: «ірреальні умовні речення» та «речення зворотної умови, де виражене ними припущення стало дійсністю» [566, с.95-96]. Проте, така диференціація може виявитися невичерпною вже хоча б тому, що ірреальна умова може бути виражена або в підрядній частині, або в обох предикативних частинах речення. Постає питання: який з двох варіантів вважати ірреальним умовним реченням? Крім того, виникають сумніви щодо виділення речень, у яких «припущення стало дійсністю», в окремий тип. Йдеться виключно про минулі дії. Ось приклад, наведений авторами довідника:

日本製のカメラは、水にぬれてもこわれなかった。[566, с.96]
 /Ніхонсей-но камера-ва, мідзу-ні нуретемо коваренакатта/
 Фотоапарат японського виробництва
 не зіпсувався, хоч і потрапив у воду.

Зрозуміло, що тут йдеться про окремий випадок із конкретним екземпляром фотоапарата. Можна припустити, що крім нього були й інші фотоапарати, які, потрапивши у воду, зіпсувалися. Однак у цьому ж довіднику знаходимо й інший приклад:

「このカメラは水にぬれたら、こわれてしまいますか」
 「いいえ、防水ですから、ぬれても、こわれません」 [566, с. 88]

/- Коно камера-ва мідзу-ні нуретара, коварете шімаімас ка.
 - I:e, бо:суй дес. кара, нуретемо, коваремасен/

- Якщо цей фотоапарат потрапить у воду, то зіпсується?
 - Ні, якщо й потрапить у воду, не зіпсується, бо це водонепроникний фотоапарат.

Тут уже, незважаючи на те, що йдеться про конкретний фотоапарат, виражена умова загального характеру, оскільки згадана в реченні ознака («якщо й потрапить у воду, не зіпсується») є притаманною для всіх фотоапаратів даного типу. Ще точніше загальну умову можна виразити, зокрема, дещо перефразувавши речення з попереднього прикладу:

日本製のカメラは、水にぬれても、こわれません。
 /Ніхонсей-но камера-ва, мідзу-ні нуретемо, коваремасен/
 Фотоапарати японського виробництва не псуються, навіть якщо потрапляють у воду.

Отже, як і пропонувалося раніше, речення загальної умови та речення конкретної умови, де виражене припущення вже стало реальністю, будемо відносити до одного типу.

Тепер повернемося до такого критерію, як реальність / ірреальність змісту предикативних частин речення. Якщо в обох частинах складнопідрядного речення з підрядним допустовим виражено факти, то це, безперечно, речення реальної умови. Приклади таких речень наводилися вище. Якщо обидві частини є вираженням ірреальної умови, то щодо віднесення такого типу речень до ірреальних також, мабуть, не буде заперечень. Найбільш проблемними з семантичної точки зору є речення, в одній частині яких маємо реальну умову, а в другій – ірреальну.

Ірреальна умова може бути виражена в підрядній частині речення в той час, коли його головна частина виражає реальну дію. Зміст підрядної частини такого речення свідчить про те, що дія чи стан не стали реальністю, а якби стали, то відбулася б дія головної частини. Отже, це речення ірреальної умови. Однак іноді підрядна частина може виражати й потенційну умову.

お金があっても、買わないだろう。

/Окане-га аттемо, каванай даро:/

Навіть якби я мав гроші, то, мабуть, не купив би.

Зрозуміло, що на даний момент мовець не має грошей, але існує вірогідність того, що він їх колись матиме, і мається на увазі, що навіть якщо мовець колись матиме гроші, він не стане купувати цю річ. Отже, розглянутий приклад – речення з потенційною умовою.

Розмовним варіантом допустової форми *ても* /темо/ є форма *たつて* /татте/. Коли ця форма утворюється від іменників та напівпредикативних прикметників, вона набуває вигляду «*だつて* /датте/». У такому самому вигляді вона утворюється від дієслів, що в третій основі мають закінчення *-ぶ* /бу/, *-む* /му/ або *-ぬ* /ну/. Форма *たつて* /татте/ функціонує у мовленні так само, як і форма *ても* /темо/, але існує одне обмеження: розмовний варіант не вживається, коли говорять про одноразову дію у минулому.

Складнопідрядні речення з підрядними причини

Умовні конструкції з причинно-наслідковим значенням (складнопідрядні речення з підрядними причини) – це такі складнопідрядні речення, в яких підрядна частина розкриває причину, з якої відбувається дія головної частини, або дає її обґрунтування. Розмежування підрядних речень причини та обґрунтування пов'язане з обумовленістю явищ дійсності, про які йдеться: у реченнях з підрядними причини відображені причинно-наслідкові відношення, а в реченнях з підрядними обґрунтування – відношення обґрунтування-висновку (що його зробив мовець).

Зв'язок кондиційних та причинних речень виражається в тому, що, коли певні умови виконано, вони стають причиною для іншого явища. Про це говорить, зокрема, Л. Теньєр [355, с. 577].

Підрядні речення причини та обґрунтування приєднуються до головних за допомогою сполучників から /kara/, ので /node/, ため /tame/, а серед синтетичних конструкцій засобом вираження причинно-наслідкових відношень є серединна форма て /te/. Сполучники から /kara/ та ので /node/ передають причинно-наслідкові відношення між підрядною та головною частиною речення, коли у підрядній частині виражено реальний стан справ, факт.

印刷機もつんでいいますから、
名作を無断で出版することができる。[576, с.55]

Лнсацукі-мо цунде імас кара,
мейсаку-о мудан-де шюппансуру кото-га декіру/
Оскільки тут встановлено і друкарський верстат,
ми зможемо нелегально видавати відомі твори.

У багатьох попередньо розглянутих нами випадках відповідне співвідношення форм часу та виду було засобом вираження реальності / ірреальності умови. Що ж до причинно-наслідкових умовних конструкцій, то реалізація змісту підрядної частини не викликає сумнівів (зміст може бути навіть уже реалізованим, як у вищенаведеному прикладі), а часові та видові форми присудка предикативних частин відіграють іншу роль.

Якщо частини причинно-наслідкового речення виражають події у минулому, а присудок підрядного речення означає стан, а не дію (представлений дієсловом стану, прикметником чи іменником), цей присудок може стояти як у формі теперішньо-майбутнього, так і у формі минулого часу. У подібних випадках частини речення виражають події, які відбувалися одночасно в минулому. Проте якщо присудок підрядного речення означає не стан, а дію, в обох предикативних частинах можна вживати лише форму минулого часу. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що використання форми теперішньо-майбутнього часу дієслів порушить основну властивість умовних конструкцій, а саме – передування дії підрядного речення дії головного, а у випадку причинно-наслідкових структур – передування причини наслідкові.

Слід сказати декілька слів і про особливості використання модальних форм у присудку головної частини.

Якщо присудок головної частини містить форми вираження бажання чи волі мовця, підрядне речення слугує засобом пояснення мотивів дії головного речення. Часові форми використовуються у відповідності до контексту чи ситуації, залежно від того, до якого часу належить дане волевиявлення.

少し熱があるから、お風呂に入るのはやめておこう。
/Сукоші нецу-га ару кара, офуро-ні хаіру но-о ямете око:/
Не буду приймати ванну, бо трохи є температура.

Якщо у головній частині виражається спонукальна модальність, а саме наказ, вимога, прохання, запит, заклик до дії тощо, то підрядна частина, як правило, містить обґрунтування такого спонукання:

危ないですから、黄色い線の内側までお下がりください。
[Оголошення на станції]
/Абунай дес кара, кірой сен-но учігава-маде осагарі кудасай/
Це небезпечно, тому відійдіть, будь-ласка, за жовту лінію!

Функціональні відмінності причинних форм から /кара/ та ので /ноде/

☞ Досі ми описували випадки, де можна використовувати як форму **から** /кара/, так і форму **ので** /ноде/. Тепер поговоримо про різницю у функціонуванні цих форм.

Сполучник **から** /кара/ може використовуватися в кінця речення (з допоміжним дієсловом **だ** /да/ (である /деару/) або без нього), а також після таких форм припущення, як **だろう** /даро:/ чи **まい** /май/. Для вираження відтінку сумніву у висловлюваній причині після сполучника **から** /кара/ може стояти питальна частка **か** /ка/. Сполучник **ので** /ноде/ такої властивості не має.

Якщо говорити про ступінь ввічливості висловлювання, то тут перевага надається сполучникові **ので** /ноде/. Вважається, що сполучник **から** /кара/ порушує шанобливе забарвлення речення, а наші спостереження показали, що він додає також конототивний компонент суб'єктивності судження, і тим самим сприяє концентрації уваги на собі самому, а не на співрозмовникові чи поважній особі, про яку йдеться. І навпаки, якщо у присудку головного речення містяться грубі наказові форми, бажано вживати сполучник **から** /кара/, а не **ので** /ноде/.

体の調子がよくないので、早退させていただきませんか。
/Карада-но чо:ші-га йокунай ноде, со:тайсасете ітадакемасен ка/
Ви не могли б дозволити мені піти раніше, оскільки я погано почуваюся?

今忙しいから、後でおいで。
/Іма ісогашій кара, ато-де ойде/
Потім приходь, бо я зараз заклопотаний!

Найбільшої уваги заслуговують випадки вживання сполучників *から* /кара/ та *ので* /ноде/ для поєднання не стільки причини з наслідком, скільки обґрунтування дії чи інформації, яка готує реципієнта до спонукання, з власне спонуканням. Підрядна частина речення слугує своєрідним засобом психологічної підготовки до виконання дії, зазначеної головною частиною речення, оперативної й чітко дає зрозуміти ситуацію, передумову.

すぐ戻ってきますので、ここでお待ちいただけますか。
/Сугу модотте кімас ноде, коко-де омачі ітадакемас ка/
Оскільки я скоро повернуся, Ви почекаєте мене тут?

Японські синтаксисти Хасунума Акіко, Аріта Сецуко та Маеда Наоко виділяють такі речення в окрему групу – речення зі сполучниками *から* /кара/ та *ので* /ноде/, які не виражають причини [566, с.112]. Однак, проаналізувавши наведені вище приклади, зміст підрядної частини можна трактувати і як причину дії головної частини, щоправда, дещо опосередковану – її можна вважати обґрунтуванням спонукання.

У тих випадках, коли присудок головного речення виражає не стільки спонукання, скільки волевиявлення мовця, сполучник *から* /кара/ може вживатися, а сполучник *ので* /ноде/ – ні.

一目でいいから、もう一度あなたに会いたい。

/Хітоме-де ій кара, мо:ічідо аната-ні айтай/

Я ще раз хочу з тобою зустрітися, бодай на хвилинку.

Більшість граматичних посібників подають сполучення субстантиватора *の* /но/ та сполучника *から* /кара/, як засіб підсилення значення цього сполучника. Це наштовкує на думку про функціонування даного утворення за повною аналогією до сполучника, який входить до його складу. Лише у довіднику “条件表現 /Джьо:кен хьо:ген/” даному питанню присвячена окрема стаття і вказано, чим його функціонування відрізняється від застосування у мовленні просто сполучника *から* /кара/ [566, с.129]. Потреба вжити згадане сполучення виникає, зазвичай, тоді, коли підрядна частина речення виражає безсумнівний факт, спираючись на який мовець підкреслює справедливість свого судження й доцільність дії, до якої він закликає слухача. В усному варіанті мовленні форма *のだから* /но да кара/ набуває вигляду «*んだから* /н да кара/».

時間がないんだから、急いでください。

/Джікан-га най н да кара, ісойде кудасай/

Поспішіть, бо ми не маємо часу.

Головна частина речення з *のだから* /но да кара/, на відміну від речень зі сполучниками *から* /кара/ та *ので* /ноде/, не призначена для простого повідомлення чи констатації факту. Такі конструкції відрізняються своєю експресивністю, і основне смислове навантаження, центральний момент того, що мовець воліє донести до слухача, знаходиться тут у головній частині. Тому, особливо у повсякденному мовленні, головна та підрядна частина часто міняються місцями, і одне складне речення розпадається на два простих. Це явище парцеляції, яке уже було докладно розглянуте у зв'язку зі стилістичним аналізом умовних конструкцій.

Нерідко форма *のだから* /но да кара/ зустрічається в кінці речення як заключна частка. Цей прийом використовується для вираження оцінки надзвичайних подій або твердого наміру зробити щось навіть за несприятливих умов. За аналогією до цього може виражатися також порада чи настанова співрозмовників. Тут ми маємо справу з компресією, оскільки логічно необхідний компонент висловлювання залишається невисловленим.

とにかくおいしいんだから。(食べてみなさいよ)
/Тонікаку ойшії н да кара. (Табете мінасай йо)/
Адже воно таке смачне. (Скуштуї!)

Особливості функціонування форми *ため* /таме/ (ために /таме-ні/)

☞ Тепер розглянемо особливості функціонування ще однієї аналітичної причинно-наслідкової форми, утвореної сполучником *ため* /таме/, який часто вживається у вигляді *ために* /таме-ні/.

У підрядній частині міститься причина чи передумова, а в головній – результат. Головна частина речення виражає об'єктивний опис дійсності або припущення.

Зауважимо, що для вираження припущення за допомогою сполучника *ため* /таме/ існують деякі обмеження. Причинні сполучники *から* /кара/ та *ので* /ноде/ можуть використовуватися для вираження припущення як щодо наслідку, так і щодо причини або передумови.

新幹線が運休しているから、大雪が降ったのだろう。[566, с.135]
/Шінкансен-га ункю:шіте іру кара, о:юкі-га футта но даро:/
Мабуть, випало багато снігу, бо поїзди «Шінкансен» не ходять.

У цьому реченні крім сполучника *から* /кара/ може бути використаний і сполучник *ので* /ноде/, але *ため* /таме/ у таких випадках не використовується.

Схожі обмеження можна виявити, якщо проаналізувати форми модальності присудка головного речення. Спонукальна модальність (наказ, заборона, вимога, прохання, заклик до дії) властива реченням зі сполучниками *から* /кара/ та *ので* /ноде/, і майже не зустрічаються у реченнях з *ため* /таме/.

天気がいいから、ちょっと散歩でもしませんか。[566, с.136]

/Тенкі-га іі кара, чотто сампо демо шімасен ка/

Оскільки хороша погода, може підемо на прогулянку?

Типовими випадками вживання сполучника *ため* /таме/ у реченнях спонукальної модальності є оголошення через гучномовець, різноманітні написи та інші подібні джерела інформації у громадських місцях. Вирази спонукування у присудку головної частини таких речень мають опосередкований характер (це один із засобів вираження поваги до співрозмовника) і представлені гоноративними чи депреціативними формами ввічливості.

店主入院中のため、しばらく休業させていただきます。

[Напис на дверях крамниці]

/Теншю ню:інчю:-но таме, шібараку кю:гьо:сасете ітадакімас/

У зв'язку з тим, що господар крамниці перебуває у лікарні, вона буде зачинена деякий час.

Аналіз мовних джерел свідчить, що частотність уживання сполучника *ため* /таме/ особливо висока в інформаційних повідомленнях радіо, телебачення та газет, а от у розмовній мові перевага надається *から* /кара/ та *ので* /ноде/. І це не випадково, оскільки сполучник *ため* /таме/ слугує для об'єктивного вираження особливої, надзвичайної причини і вживається в основному у формалізованих ситуаціях.

Сказане вище стосується вживання сполучника *ため* /таме/ в кінці речення. Так само, як і сполучник *から* /кара/, *ため* /таме/ може виступати в ролі іменної частини складеного іменного присудка. Можна говорити про певну взаємозамінність зазначених сполучників у таких випадках, однак, як і при використанні між предикативними частинами, *ため* /таме/ завжди надає висловлюванням конотативного відтінку формальності та надзвичайності, тоді як сполучник *から* /кара/ такої властивості не має.

卒業が1年遅れたのは、病院で入院していたためだ。[566, с.136]

/Соцугьо:-га ічінен окурета но-ва, бьо:ін-де ню:іншіте іта таме да/

Я закінчив навчання на рік пізніше, оскільки лежав у лікарні.

Структурно-семантичні властивості причинної форми て /te/

☞ Тепер перейдемо до розгляду структурно-семантичних властивостей синтетичної причинної форми て /te/ (で /de/), яка збігається із серединною формою. Або, інакше кажучи, мова піде про використання серединної форми у функції причинної.

Основною характеристикою речень із цією формою є те, що у головній частині виражається зміна емоційного стану мовця, обумовлена змістом підрядної частини. Можливим є й дещо інший варіант: у головній частині мовцем дається оцінка того, що виражене в підрядній. Але в будь-якому випадку форма て /te/ поєднує подію і реакцію на неї. Подія – це причина, передумова, а реакція – результат, наслідок. Це й дає всі підстави вважати дану форму причинно-наслідковою. Проте одразу ж слід зазначити, що серединна форма в японській мові має доволі широкий спектр застосування, і за одними лише морфолого-синтаксичними ознаками неможливо визначити, що саме означає форма て /te/ у даному конкретному випадку. Слід обов'язково враховувати контекст та ситуацію.

ニュースを聞いて、びっくりしました。[598, с.110]

/Ню:су-о кійте, біккурішімашіта/

Я почув новини і здивувався (злякався).

希望の大学に合格できて、とてもうれしい。

/Кібо:-но дайгаку-ні го:какудекіте, тотемо урешій/

Я радий, що зміг вступити до того університету, до якого хотів.

У наведених вище прикладах окрім серединної форми можна вжити й аналітичні форми зі сполучниками から /кара/ чи ので /ноде/³⁶. Однак така заміна можлива не завжди. Зокрема, в наступних прикладах ніякі інші форми, крім て /te/, не вживаються.

遅くなって、すみません。

/Осоку натте, сумімасен/

Вибачте, що запізнився.

手伝ってくれて、どうもありがとう。

/Тецудатте курете, до:мо арігато:/

Дякую, що допомогли.

Якщо в головній частині речення містяться фрази мовленнєвого етикету на зразок ありがとう /арігато:/ (дякую), すみません /сумімасен/ (вибачте),

³⁶ Слід мати на увазі, що згадані форми, зазвичай, вживаються в різних контекстах. Це пов'язано з тим, що форма て /te/ виражає одночасно і причину (передумову) дії головного речення, і об'єкт цієї дії, а форми зі сполучниками から /кара/ та ので /ноде/ передають виключно причинні відношення.

おめでとう /омедето:/ (*вітаю*) та інші, то причинні форми зі сполучниками *から* /кара/ та *ので* /ноде/ не вживаються. Пояснити це можна тим, що серединна форма має функцію безпосередньої передачі почуттів мовця на момент мовлення, а аналітичні причинні форми не наділені такою властивістю.

Якщо у підрядній частині виражається контрольована мовцем дія, а в головній частині – його реакція (емоційний стан чи оцінка) на цю дію, то форма *て* /те/ не використовується. Щоб вжити серединну форму в цьому випадку, потрібно або змінити контрольовану дію на неконтрольовану (наприклад, на форму потенційного стану), або поставити присудок головного речення у форму минулого часу.

Серединна форма у причинному значенні слугує також для поєднання двох станів, перший із яких зумовлює другий, і проходить цей процес поза контролем із боку мовця.

この車は高くて、買えない。

/Коно курума-ва такакуте каенай/

Я не можу купити цю машину, бо вона дорога.

Форма *て* /те/, яка виражає причинно-наслідковий зв'язок у чистому вигляді, у більшості випадків може бути замінена формами *から* /кара/ чи *ので* /ноде/. А от зворотна заміна не завжди можлива. Крім того, при заміні одних причинних форм іншими не можна випускати з поля зору всіх відтінків значення, оскільки це може призвести до неадекватного вживання умовних конструкцій. Простежимо на прикладах, яких саме відтінків значення надають три причинні форми: *て* /те/, *から* /кара/ та *ので* /ноде/.

用事があって、早く
家へ帰った。

/Йо:джі-га атте, хаяку
учі-е каетта/

Я мав справи, і раніше
повернувся додому

用事があったから、早
く家へ帰った。

/Йо:джі-га атта кара,
хаяку учі-е каетта/

Я раніше повернувся
додому, бо мав справи.

用事があったので、早
く

家へ帰った。
/Йо:джі-га атта ноде,

хаяку учі-е каетта/
Я раніше повернувся
додому, оскільки мав
справи.

Якщо у підрядній частині виражено стан, як у вищенаведеному прикладі, то серединна форма здебільшого слугує засобом пояснення обставин, за яких відбувається дія головного речення. Аналітичні ж форми у першу чергу вказують на те, що зміст головної частини зумовлений змістом підрядної.

Тепер розглянемо випадок, коли у підрядній частині виражено дію, а не стан. Серединна форма робить акцент, здебільшого, на послідовності дій та їх пов'язаності в часі і не означає настільки сильних причинно-наслідкових відношень, як сполучники *から* /кара/ та *ので* /ноде/. Особливо чітко така тенденція простежується у випадку, коли дії підрядного та головного речень, пов'язаних формою *て* /те/, виконує одна особа – так можна виразити послідовність дій, а от вираження причинно-наслідкового значення не є можливим. Якщо існує потреба вказати саме на причину чи передумову дії, слід скористатися аналітичними причинними формами.

Ми вже проводили детальне зіставлення форм *から* /кара/ та *ので* /ноде/ у зв'язку з їх функціонуванням, а тому лише побіжно зазначимо, що друга форма більш притаманна ввічливому мовленню, а перша – характерніша для нейтрального повсякденного мовлення.

Зазначені нюанси не можна не враховувати і при перекладі японських причинних конструкцій іншими мовами. Ми зробили спробу дати адекватні варіанти перекладу для кожної форми і у вищенаведених прикладах, проте докладніше це питання розглядається у п'ятому розділі нашої дисертаційної роботи.

Аналізуючи морфолого-синтаксичні властивості синтетичної причинної форми *て* /те/, слід приділити увагу й категорії заперечення. Загалом у японській мові існує два варіанти серединної заперечної форми: *なくて* /накуте/ та *ないで* /найде/. Якщо присудок підрядного речення дієслівний, то використовуватися можуть обидві форми, якщо ж він ад'єктивний чи іменний, можна вживати лише форму *なくて* /накуте/. Крім того, аналіз мовного матеріалу показав, що використання форми *ないで* /найде/ бажане, якщо присудок підрядного речення представлений дієсловом контрольованої дії, якщо ж він виражається іншими дієсловами, то вживання будь-якої із двох форм не буде помилковим.

Складнопідрядні речення з підрядними протиставними

Умовні конструкції з протиставним значенням у японській мові характеризуються тим, що їх предикативні частини з'єднані за допомогою протиставних сполучників *のに* /ноні/, *が* /га/, *けれども* /кередомо/ та деяких сполучних виразів із протиставним значенням.

За семантичним критерієм умовні конструкції з протиставним значенням пропонується поділити на такі групи:

1. речення нереалізованості умови;
2. речення нереалізованості сподівання;
3. речення зіставлення;
4. речення встановлення контакту (початок розмови та визначення її теми).

Змісти предикативних частин речень нереалізованості умови за звичайних умов логічно поєднані як причина й наслідок. Протиставний сполучник сигналізує про те, що всупереч звичайному уявленню очікуваного результату немає, тобто причинно-наслідковий зв'язок порушено, а умову не реалізовано:

<p>家が近いので、決して学校に遅刻しない。(1) /Ле-га чікай ноде, кешшіте гакко:-ні чікокушінай/ Він не запізнюється до школи, оскільки його дім поруч.</p>	<p>家が近いのに、いつも学校に遅刻する。(2) /Ле-га чікай ноні, іцумо гакко:-ні чікокусуру/ Незважаючи на те, що його дім поруч, він завжди запізнюється до школи.</p>
--	--

Приклад (1) – це складне речення з причинно-наслідковим зв'язком між частинами, а предикативні частини речення прикладу (2) поєднані відношеннями протиставлення. Перше речення має прямий зв'язок між частинами і виражає реальну умову, а друге характеризується зворотним зв'язком предикативних частин і виражає умову ірреальну.

Речення зі сполучником *のに* /ноні/ мають такий відтінок значення, як незадоволення, роздратування та розчарування мовця, а отже, не використовуються для вираження нейтральних протиставних відношень. Для цього існують інші протиставні сполучники, наприклад: *が* /га/, *けれども* /кередомо/.

日本語がまだ下手ですが、日本の生活は楽しいです。
/Ніхонго-ва мада хета дес га, Ніхон-но сейкацу-ва таношії дес/
Я поки що не дуже добре володію японською мовою, але жити в Японії мені цікаво.

Сполучники *が* /га/ та *けれども* /кередомо/ можуть приєднуватися як до простих, так і до ввічливо-нейтральних предикативних форм. Вони означають, що природний (логічно припустимий) результат не мав місця, і в другій частині речення виражено протилежне йому значення.

先生に聞いてみたけれども、よく分からなかった。
/Сенсей-ні кійте міта кередомо, йоку вакаранакатта/
Я запитав учителя, але не дуже зрозумів.

時限装置が仕組みこまれていたが、奇妙なことに、それはセットされていなかったのである。[518, c.14]

/Джігенсо:чі-га шікомікомарете іта га, кімьо:на
кото-ні, соре-ва сеттосарете інакатта но деару/
Там було встановлено часовий механізм,
але, як не дивно, він не був запущений.

そういう場合はあまり気が進まなかったが、タンクの
中を浚ってみるしかないのである。[518, c.10]

/Со:ю: баай-ва амарі кі-га сусуманакатта га,
танку-но нака-о саратте міру шіка най но деару/
У таких випадках не дуже хотілося це робити, але не
залишалося нічого іншого, як спробувати вичистити бак.

Дуже подібними до речень нереалізованості умови є речення нереалізованості сподівання. У присудку першої частини таких речень, зазвичай, вживаються дієслова типу 思う /омоу/ (*вважати*), 考える /кангаеру/ (*думати*); форми вираження наміру чи бажання, наприклад: つもりだ /цуморі да/ (*мати намір*), ほしい /хосій/ (*хотіти мати*), たい /тай/ (*хотіти зробити*) тощо.

合格すると思っていたのに、不合格だった。
/Го:какусуру то омотте іта ноні, фуго:каку датта/
Я думав, що успішно складу іспит, але провалився.

Іноді результат, на який не розраховували, не виражається, і замість нього висловлюється жаль мовця з приводу того, що не сталося так, як він сподівався:

一生懸命勉強したのに残念です。
/Ішшью:кеммей бенкьо:шіта ноні дзаннен дес/
Шкода. Я так старанно навчався...

わざわざ起こしただいたのに、申し訳ありません。
/Вадзавадза окошіте ітадайта ноні, мо:шіваке арімасен/
Пробачте мені... Ви люб'язно погодилися мене розбудити, а я...

Сполучник *のに* /ноні/ може завершувати речення і тим самим виражати жаль чи роздратування мовця через сподівання, яке не стало реальністю. Про таку його позицію ми вже говорили при розгляді речень ірреальної умови.

Серед умовних конструкцій з протиставним значенням можна виділити речення зіставлення протилежних змістів. Якщо в якості засобу зв'язку частин використано сполучники *が* /га/ чи *けれども* /кередомо/, це може бути як нейтральне зіставлення, так і зіставлення з оціночним компонентом негативного забарвлення. Якщо ж використовується сполучник *のに* /ноні/, про нейтральність говорити не можна – це будуть виключно речення, якими мовець висловлює своє незадоволення, роздратування через те, що об'єктивно існує такий антагонізм.

妹のほうはなんでも一人でやれるのに、
姉のほうは甘えん坊で、困ります。

/Імо:то-но хо:-ва нандемо хіторіде яреру ноні,
ане-но хо:-ва амаенбо: де, комарімас/
Молодша сестра може все зробити сама,
а старша розбещена, і від неї тільки клопіт.

А ось приклад нейтрального протиставлення за допомогою сполучника *けれども* /кередомо/:

午前中は、暇だけれども、午後は、忙しい。
/Годзенчу:-ва, хіма да кередомо, того-ва, ісорашій/
До обіду я вільний, а після обіду маю справи.

Конструкції з протиставним значенням дуже часто бувають парцельованими чи підданими компресії. Про ці та інші їхні стилістичні можливості чимало говориться.

Протиставні сполучники використовуються також у реченнях, де протиставлення як таке не виражається. Предикативна частина, оформлена сполучниками *が* /га/ або *けれども* /кередомо/ вводить тему, слугує початком розмови, виконує апелятивну функцію. Такі предикативні частини в японській лінгвістиці отримали назви *前置き* /маеокі/ (*передмова; вступ*) та *前置きの表現* /маеокі-но хьо:ген/ (*вступні вирази*).

もしもし、山田ですが、田中さんはいらっしゃいますか。

/Мошімоші, Ямада дес га, Танакасан-ва ірашшіямас ка/
Алло! Говорить Ямада. А пан Танака на місці?

あの、すみませんけど、これはいくらですか。

/Ано, сумімасен кедо, коре-ва ікура дес ка/
Вибачте, а скільки це коштує?

Вступні речення за семантико-функціональним критерієм прийнято поділяти на декілька груп [566, с.163]:

1. Введення теми розмови.
2. Зміна теми розмови.
3. Посилання на джерело інформації.
4. Акцентування.
5. Передмова до основного змісту висловлювання.
6. Оцінка основного змісту висловлювання.

У більшості випадків сполучники *が* /*га*/ та *けれども* /*кередомо*/ слугують вираженням того, що умова не реалізувалася, однак, коли згадані сполучники вводять тему розмови, у другій частині речення може бути виражена й реалізована умова:

雨が降ると予想されていたが、降らなかった。
/Аме-га фуру то йосо:сарете іта га, фуранакатта/
Прогнозувалося, що піде дощ, але він не пішов.

雨が降ると予想されていたが、やはり降り出した。
/Аме-га фуру то йосо:сарете іта га, яхарі фурімашіта/
Прогнозувалося, що піде дощ, і він таки пішов.

Коротко підсумуємо сказане про протиставні сполучники.

1. Сполучник *のに* /*ноні*/ може входити до складу підрядного означального речення, а інші протиставні сполучники такої властивості не мають.

2. У питальних реченнях можна вживати лише сполучники *が* /*га*/ та *けれども* /*кередомо*/, а сполучник *のに* /*ноні*/ використовується для поєднання лише тих підрядних частин, зміст яких уже став реальністю (що не характерно для питальних речень). Винятком є речення, де питання виражено сполученням субстантиватора *の* /*но*/ з допоміжним дієсловом *だ* /*да*/ (*です* /*дес*/).

3. Сполучник *のに* /*ноні*/ не можна використовувати у спонукальних реченнях за винятком речень, що виражають заборону.

СТИЛІСТИКА

Завдання, предмет та структура стилістичної науки

Вихідними позиціями методики стилістики є діалектне розуміння мови як системно-структурної організації, засобу комунікації. Саме на цих позиціях ґрунтується теорія і практика вивчення стилів мовлення.

Вихідним для методики стилістики є суть самого предмета, його лінгвістична характеристика, обсяг і місце серед інших мовознавчих дисциплін, основні одиниці стилістики і стилістичні засоби.

Центральним поняттям стилістики є поняття стилю мови й мовлення. Стиль – це явище об'єктивної дійсності.

Термін «стиль» походить від латинського «stilos», що позначало заго-стрену паличку для писання на вощаних дощечках. Згодом, завдяки метонімії, стилем іменують саме письмо, почерк, своєрідність складу, а пізніше (зокрема й у літературознавстві) – індивідуальні особливості творчості письменника загалом.

Як термін слово «стиль» входить до термінології багатьох наук: лінгвістики, літературознавства, мистецтвознавства, але в кожній науці в нього вкладається своє поняття.

Така різноманітність значень – термінологічних і не термінологічних – у слові «стиль» робить його складним і, водночас, цікавим для інтерпретації.

Питання характеристики стилю в лінгвістиці є невід'ємним від визначення науки стилістики, яка дає систематичний опис характерних рис усіх стилів національної мови. Більшість дослідників розглядає стилі як розгалуження мови на її функціональні різновиди.

Головним *завданням* стилістики є аналіз експресивних засобів мови. Цей аналіз має такі цілі.

1. З'ясування характеру та внутрішньої будови виразних засобів.
2. Визначення функціонального завдання, яке виконують ці засоби залежно від мовленнєвої ситуації та цілеспрямованості мовлення.
3. Осмислення принципів відбору певних мовних засобів за наявності синонімічних форм вираження думки.

Предметом стилістики є експресивні засоби мови, які аналізуються з точки зору механізму їх утворення, сфери їх уживання та принципів їх відбору залежно від цілей та обставин спілкування.

Зазвичай говориться про різницю між літературознавчою та лінгвістичною стилістикою. Перша включається як особливий розділ до теорії літератури, друга – визначається як одна з мовознавчих дисциплін і, таким чином, є одним з аспектів лінгвістичного аналізу мовних засобів. Проте, непроникної межі між двома цими двома різновидами стилістики немає.

Літературознавча стилістика досліджує естетичну функцію різних виразних засобів, що використовуються у літературно-художньому мовленні. Мета такого дослідження – з'ясувати, яка функція цих виразних засобів у загальній стилістичній системі того чи іншого письменника чи літературного напрямку. *Лінгвістична стилістика* досліджує власне експресивну функцію різних стилістичних прийомів у багатоманітних сферах писемного та усного спілкування. Метою цього дослідження є з'ясування способів вираження різних відтінків думки і залежності форм вираження думки від конкретної обстановки мовлення, а також аналіз афективних (емоційних) елементів значення слів, форм і конструкцій даної мови. Таким чином, лінгвостилістика покликана допомагати вирішенню цілого ряду мовознавчих проблем, як от проблеми лексичної та граматичної синонімії, семантичної структури слова, закономірностей слововживання на тому чи іншому етапі розвитку даної мови, функціонального розшарування мови тощо.

Оскільки об'єктом стилістичного аналізу є мова у процесі її вживання, природно, що цей аналіз зачіпає всі сторони (рівні) мови, як от фонетику, словниковий склад, граматичну будову. Однак, за своїми завданнями та підходом до мовного матеріалу стилістика відрізняється від відповідних розділів мовознавства, кожен з яких досліджує одну із зазначених сторін мови.

Стилiстика i фонетика. Фонетика вивчає та описує артикуляцію, позиційні та комбiнаторні зміни звуків мовлення, його ритміку та інтонацію. Стилiстика досліджує, для яких цілей емоційної виразності можуть використовуватися ті чи інші звуки та звукосполучення, інтонації, звукові повтори; одним словом, яким чином сама звукова фактура мовлення може слугувати експресивним мовним засобом.

Стилiстика та лексикологія. Лексикологія вивчає словниковий склад мови з точки зору шляхів його збагачення (історична лексикологія) і з точки

зору змістової структури слів, семантичних відношень між словами, ступеню та меж уживаності слова у той чи інший хронологічно визначений етап розвитку даної мови (синхронічна лексикологія). Стилістика також вивчає словниковий склад мови, але під іншим кутом зору, а саме з боку закономірностей слововживання. Вона вивчає принципи використання слів та словосполучень в їх експресивній функції.

Для лексикології необхідним є встановлення етимології всіх слів, що входять до лексики даної мови, а для стилістики питання етимології слова мають значення лише тоді, коли етимологія допомагає зрозуміти причину та сутність стилістичного ефекту, що його створює це слово за певного контексту та у певній мовленнєвій ситуації.

Лексикологія вивчає різні типи семантичних переносів, по-перше, лише в тому випадку, якщо вони закріплені у мовному використанні, і, по-друге, безвідносно до того, яку – просту номінативну чи експресивну функцію виконує слово, яке було переосмислене. Стилістика ж вивчає ті самі типи семантичних переносів виключно заради їх емоційно-експресивної цілеспрямованості, при чому піддає аналізу не тільки закріплені у загально мовній практиці випадки фігурального переосмислення слів, але й випадки індивідуальної семантичної творчості (і навіть головним чином ці останні).

Стилістика та граматики. Стилістика може мати за об'єкт аналіз і граматичних явищ. Однак прийоми і цілі такого аналізу у граматики і стилістики різні. Морфологія, як відомо, вивчає систему словозміни (формотворення) даної мови, морфологічні засоби вираження граматичних значень. Стилістика розглядає тільки такі морфологічні форми слів, які покликані вражати ті чи інші емоційно-експресивні відтінки думки.

Синтаксис як розділ граматики вивчає засоби поєднання слів у словосполученні та реченні, сутність та способи оформлення відношень між словами в реченні. Але думка, що виражається реченням, може набувати різних відтінків залежно від уживання тих чи інших граматичних конструкцій, того чи іншого порядку слів у реченні, того чи іншого способу зв'язку між частинами висловлення.

Синтаксичні конструкції, що існують в мові і здатні виражати приблизно однаковий зміст думки, порівнюються та зіставляються у стилістиці для виявлення розходжень в експресивному значенні кожної з них.

Таким чином, стилістика трактує граматичні явища (форми та конструкції) як експресивні мовні засоби, які можуть надавати висловленню різного емоційного забарвлення чи емоційної тональності.

Ключовими для стилістики є поняття зображувальних та виразних засобів мови.

Зображувальними засобами мови можна назвати вживання слів, словосполучень і речень у фігуральному (образному) значенні. Різні види переносу значення мають у стилістиці назву *тропів*.

До *виразних засобів мови* можна віднести такі мовленнєві прийоми, які не пов'язані з переносом значення слів та словосполучень, але використовуються для підсилення експресивності висловлення або надання висловленню емоційного характеру (повтори, паралелізми, антитези тощо).

Виразними засобами мови є також різноманітні фонетичні прийоми, а в області лексикології – використання архаїзмів, неологізмів, «книжних» слів. Виразні та зображувальні засоби мови зазвичай називають *фігурами мовлення*.

Залежно від того, яка сторона мови і, відповідно, які саме засоби вибираються в якості предмету стилістичного аналізу, стилістика може поділятися на стилістичну семасіологію, стилістичну лексикологію, стилістичну граматику та стилістичну фонетику.

Стилістична семасіологія являє собою аналіз та класифікацію фігур мовлення з точки зору механізму семантичних перетворень, які в них відбуваються, та їх стилістичної функції. Семантична трактовка матеріалу дозволяє розглядати в цьому плані фігури мовлення будь-якої граматичної природи, тобто без урахування того, виражені вони одним словом, словосполученням чи реченням.

Стилістична лексикологія досліджує виразні можливості слів, які належать до різних функціональних та етимологічних прошарків лексики (архаїзми, неологізми, арготизми, професіоналізми).

Стилістична граматику досліджує використання різних синтаксичних явищ (порядок слів у реченні, еліпс, повтори тощо) в якості виразних мовленнєвих засобів.

Стилістична фонетика займається вивченням того, як звукова організація мовлення сприяє підсиленню його експресивного впливу.

Функціональна стилістика. На основі синтезу всіх цих спостережень стилістика визначає реальний склад тих функціональних типів мовлення, які зазвичай прийнято називати мовленнєвими, або мовними, стилями. Під цим терміном зазвичай розуміють сукупність лексичних та граматичних особливостей мовлення, обумовлену цільовим призначенням цієї останньої, а також ситуацією в якій вона здійснюється.

Уже говорилося про те, що термін «стиль» не є однозначним. Крім того значення, про яке щойно говорилося, він може вживатися у таких значеннях:

1) сукупність художніх засобів, характерних для мистецтва якогось художника, епохи чи нації;

2) система мовних засобів та ідей, характерних для того чи іншого літературного твору, жанру, автора чи літературного напрямку;

3) характерна манера поведінки, метод діяльності, сукупність прийомів якоїсь роботи.

Нарешті, це слово іноді означає «емоційна тональність мовлення» («піднесений стиль», «схвильований стиль», «жартівливий стиль»). Про це йтиметься згодом. -

Функціональна стилістика – це лінгвістична наука, яка займається вивченням особливостей та закономірностей функціонування мови у різних видах мовлення, які відповідають тим чи іншим видам людської діяльності та спілкування, а також мовленнєву структуру функціональних стилів, які при цьому складаються, і «норми» відбору та сполучення в них мовних засобів.

Мовленнєві норми встановлюються диференційовано для кожного стилю і визначаються на базі вивчення мовленнєвого матеріалу, який реалізує саме цей стиль.

Принципи стилістичного аналізу загалом однакові для будь-якої мови. Однак кожна мова має свою власну національну специфіку – свої традиції слововживання, притаманні саме їй граматичні та фонетичні особливості, фразеологічні зв'язки тощо. Тому конкретна мовна реалізація загальних стилістичних категорій у кожній мові відрізняється особливим різноманіттям.

Необхідно також мати на увазі, що стилістичний аналіз не зводиться до простої реєстрації чи опису зовнішніх стилістичних прийомів; його метою є з'ясування того, яким чином вживання цих стилістичних прийомів у мовленні пов'язане із загальною ідеологічною, емоційною та художньою установкою того, хто говорить чи пише. Зрозуміло, що такий аналіз можливий лише після попереднього ознайомлення із самими формами цих стилістичних прийомів.

Говорячи про стан дослідженості стилістики японської мови на сьогоднішній день, доводиться погодитися з І.В. Жуковою в тому, що «ані японські, ані зарубіжні лінгвісти не створили єдиної теорії мовленнєвих стилів на матеріалі японської мови другої половини ХХ століття. Не визначені основні поняття стилістики. Не розроблена методика виявлення та опису стильових відмінностей, хоча терміни «бунтай», «тай», «сутайру» («стиль») широко вживаються в літературознавчих та мовознавчих працях» [119]. Це створює певну перешкоду на шляху дослідження синтаксису зі стилістичної точки зору та виявлення типових стилістичних властивостей умовних конструкцій. Проте слід зазначити, що певні спроби застосувати по відношенню до стилістики японської мови основні поняття стилістики і результати стилістичних досліджень на матеріалі інших мов вже робилися. Так, зокрема, 1978 року в СРСР як навчальний посібник для курсантів та слу-

хачів Військового інституту вийшла книга «Стилістика японського язика» І.В. Жукової, а 2002 року її було оновлено та перевидано.

Експресивні стилі та реєстри мовлення

Лексика сучасної японської літературної мови з погляду стилістичної диференціації поділяється на дві великі групи. *Стилістично нейтральна (міжстильова) лексика* вживається в усіх стилях мови, а *стилістично забарвлена лексика* співвідноситься з одним чи кількома функціональними стилями.

Вживаючись у переносному значенні, нейтральні слова набувають додаткових емоційно-експресивних відтінків. Скажімо, слова 訪れる /отодзуреру/ й 訪問する /хо:монсуру/ нейтральні в своїх прямих значеннях «відвідувати», коли йдеться про візити людей до різних місць. У художніх творах як засіб персоніфікації можна зустріти переважно перше з них, і тоді воно втрачає свою нейтральність й набуває емоційного забарвлення: 春が訪れてきた /Хару-га отодзурете кіта/ *Прийшла весна.*

Переносні значення переважають у художньому й публіцистичному стилях. Широко представлена група слів з переносним значенням для оцінної характеристики людей у розмовному мовленні.

Мовленнєва виразність виразів створюється не лише за рахунок експресивно-стилістичного та оцінно-стилістичного компонентів значення, але й за рахунок того, що слова та словосполучення можуть набувати переносного значення, тобто ставати тропами, або входити до складу стилістичних фігур, які провокують створення образного змісту.

Експресивні стилі в сучасному розумінні – це використання таких засобів мови, які або викликають у співрозмовників почуття піднесеності, урочистості, співвідносне з високим стилем, або становлять нейтральну інформацію, звичне спілкування, чи орієнтовані на досягнення ефекту іронії, зневаги. Експресивні стилі класифікуються в залежності від еміщеної в мовленнєві елементи експресії. До таких стилів відносять високий (риторичний), фамільярний (низький), інтимно-пестливий, іронічний, сатиричний.

Експресивним стилям протиставляється нейтральний, тобто позбавлений експресії.

Що стосується японської мови, то високий стиль зазвичай репрезентується в офіційних листах, або листах до людей, вищих за рангом, соціальним статусом тощо. У якості вступних слів (頭語/то:го/) до цих листів

використовуються, зокрема, такі: 拝啓 /хайкей/, 謹啓 /кінкей/, 拝復 /хайфуку/, 前略 /дзенряку/ та інші. В українському варіанті всі вони відповідають словам привітання. Незначні відмінності змісту передаються епітетами, «шановний», та «вельмишановний». Також прикладами маркерів стилю можуть бути звертання до адресата на початку листа: 目上 /меуе/ звертання до людини, яка займає вищу посаду, положення («начальник», «шеф»); 侍史 /джіші/ означає щось на кшталт «Мені незручно звертатися особисто до Вас, тому передаю через Вашого секретаря»; 台下 /дайка/ – «Ваша світлість»; 硯北 /кембоку/ – букв.: «північна сторона чорнильниці» (у давнину в людей високого рангу було прийнято писати та читати, звернувшись обличчям на південь, і тому це кліше імпліцитно означає «за спиною» і має скромний підтекст: «Якщо ви навіть прочитаете мого листа, киньте його потім назад»). Ознаками високого стилю є питанням про справи та здоров'я адресата, слова подяки за лист, а також заключні фрази-кліше (прохання переказати вітання, прохання берегти себе тощо):

お元気でいらっしゃいますか。 /Огенкі дес ка/ *Як Ваше здоров'я?*

いかがお過ごしでいらっしゃいますか。 /Кага осугоші деірашшімас ка/ *Як Ваші справи? Як ся маєте?*

お手紙ありがとうございました。 /Отегамі арігато: годзаімашіта/ *Дякую за Ваш лист.*

奥様によりしくお伝えください。 /Окусама-ні йорошіку оцутае кудасай/ *Перекажіть вітання Вашій дружині.*

父からくれぐれもよろしくとのごことでございます。 /Чічі-кара курегуремо йорошіку тоно кото дегодзаімас/ *Прийміть також найщиріші вітання від мого батька.*

ご健康心より祈り申し上げます。 /Локенко: кокоро-йорі інорі моушіагемас/ *Від щирого серця бажаю Вам здоров'я.*

お寒さの折からお体を大切に。 /Осамуса-ноорікараокарада-отайсецуні/ *Бережіть себе, надворі нині холодно.*

Паралельно до шанобливого звертання до адресата, в листах обов'язково застосовуються «скромні» форми стосовно дій та станів адресанта:

私もおかげさまで元気にしております。 /Ватакуші-мо окагесемаде генкі-ні шіте орімас/ *Я теж почувуюся добре («Вашими молитвами») / дякую, що поцікавились)*

家族一同元気にしております。 /Кадзоку ічідо: генкі-ні шіте орімас/ *У моїй родині всі здорові.*

ご無沙汰しております。 /Гобусаташіте орімас/ *Вибачте за тривале мовчання / Вибачте, що довго не писав.*

何かと雑用に取り紛れしばらくお頼りもできないでございました。 /Наніка то дзацуйо:-ні торімагіре шібараку отайорі-мо декінайде орімашіта/

У зв'язку з деякими труднощами не мав можливості писати Вам певний час.

Наведені вище приклади можна застосовувати й при розгляді реєстрів мовлення, якими власне можна вважати «нейтрально-ввічливий стиль» (丁寧体 /тейнейтай/) та «простий стиль» (普通体 /фуцу:тай/) японської мови. Але про це трохи згодом.

Фамільярний стиль теж яскраво виражений в японській мові. Більшою мірою притаманний розмовному мовленню. Наприклад:

お前、何してるんだ！ /Омае, нані шітеру н да! / *Ти що робиш!?*

しばくぞ！ /Шібаку дзо/ *Я тебе зараз вдарю!*

ご苦労さん /Токуро:сан/ (ввічливо-нейтральні відповідники – ご苦労様でした /Токуро:сама дешіта/ та お疲れ様でした /Оцукаресама дешіта/) *Добре попрацював! / Ви добре попрацювали.*

Учені наголошують на тому, що вплив контексту в найширшому значенні на організацію і функціонування одиниць мовного коду процесу комунікації є визначальним. У західній лінгвістичній традиції, насамперед у британській, американській та австралійській, цей вплив пов'язується з поняттями мовленнєвого жанру та реєстру. Жанрові різновиди мови виформовуються під впливом культурного контексту; реєстрові – соціального, ситуативного (у широкому сенсі цього слова).

Регістр – це вияв (різновид) дискурсу (тексту), що сформувався під впливом ситуативного контексту в спілкуванні соціалізованих особистостей; це реалізація дискурсу (тексту) в конкретній конситуації спілкування, в основі котрої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (конвенції, звички) спілкування. Інакше кажучи, в аспекті породження мовлення реєстром також можна назвати організацію контексту спілкування.

Рішучі прихильники реєстрової організації мови, яку вони протиставляють системно-структурній, розглядають будь-яку мову як конгломерат реєстрів. Опис мовлення (тексту) вимагає встановлення тих чинників (соціальних, культурних, прагматичних), котрі обумовлюють зміну реєстрів, тобто вибір тих або інших правил, необхідних для здійснення певного ситуативного завдання.

Сьогодні практичний курс японської мови у навчальних закладах традиційно починається з так званого «ввічливо-нейтрального стилю» (丁寧体 /тейнейтай/ або デス/マス体 /дес/мастай/):

明日大阪へ行きます。 /Ашіта О:сака-е ікімас/ *Завтра їду до Осаки.*

日本は物価が高いです。 /Ніхон-ва букка-га такай дес/ *В Японії високі ціни.*

昨日は土曜日でした。 /Кіно:-ва дойо:бі дешіта/ *Учора була субота.*

沖縄の海はきれいです。 /Окінава-но умі-ва кірей дес/ *Море на Окінаві чисте.*

Згодом студенти дізнаються про існування також «простого стилю» (普通体 /фуцу:тай/ або, як своєрідний робочий термін, 友達の会話 / томодачі-но кайва/, тобто «мова друзів»):

明日大阪へ行く。 /Ашіта О:сака-е іку/ *Завтра їду до Осаки.*

日本は物価が高い。 /Ніхон-ва букка-га такай/ *В Японії високі ціни.*

昨日は土曜日だった。 /Кіно:-ва дойо:бі датта/ *Учора була субота.*

沖縄の海はきれいだ。 /Окінава-но умі-ва кірей да/ *Море на Окінаві чисте.*

丁寧体 /тейнейтай/ та 普通体 /фуцу:тай/ не є ані функціональними стилями, ані експресивними, оскільки можуть вільно перетинати межі як перших, так і других: залежно від жанрової приналежності та цілої низки інших чинників повідомлення й текст можуть передаватися у 丁寧体 /тейнейтай/ або у 普通体 /фуцу:тай/ (який аж ніяк не обмежується сферою спілкування друзів), а отже – їх можна вважати саме *регістрами*. Дослідники встановлюють регістрові відмінності найрізноманітніших дискурсів, витворених різними особистостями як у межах відмінних функціональних стилів, так і у межах одного функціонального стилю. Разом з тим, опрацьований апарат визначення регістрових характеристик дискурсу дозволяє також диференціювати регістрові аспекти ідіостилу (індивідуального стилю) одного мовця (автора повідомлення, письменника).

Індивідуальний стиль

Академік В.В. Виноградов так формулює поняття індивідуального стилю (авторського стилю, ідіостилу) письменника: «Це система індивідуально-естетичного використання властивих даному періоду розвитку художньої літератури засобів художньо-словесного вираження, а також система естетично-творчого підбору, осмислення і розташування різноманітних мовних елементів». Виноградов також відзначає наявність трьох «підходів» до стилю твору – лінгвістичного, літературознавчого та мистецтвознавчого [70].

Індивідуальний стиль (ідіостиль) – це властивий його внутрішній природі прояв істотних ознак таланту у конкретному художньому творі, мистецька документалізація своєрідності світосприйняття певного автора, його нахилу до ірраціонального чи раціонального мислення, до принципів уподібнення чи розкутого образотворення, його естетичного смаку, що в сукупності формують неповторне духовне явище. Він є індивідуальним втіленням художнього методу. Індивідуальне або особистісне, проступаючи

через усталені прийоми словесно-художньої системи літературної школи, вважається стильовою домінантою, яка врешті-решт створює ознаки стилю та можливість його впізнання як такого, що належить лише цьому письменнику. Якщо метод визначає загальний напрям творчості, стиль віддзеркалює індивідуальні властивості художника слова. У методі знаходять насамперед те загальне, що пов'язує митців, а в стилі – те індивідуальне, що розділяє їх: особистий досвід, талант, манера письма тощо.

Найпоширенішим у науці про літературу є розуміння стилю як індивідуальної творчої манери, «творчого обличчя» окремого письменника. Деякі вчені розглядають індивідуальний письменницький стиль як своєрідність мови. Однак такий погляд, характерний для стилістики як розділу мовознавства, для дослідження явищ літератури є занадто вузьким. У поняття стилю літературного твору входять не лише мовні засоби, але також теми, образи, композиція твору, його художній зміст, втілений словесними засобами, але не такий, що вичерпується словами.

Світовідчуття, світобачення письменника, його естетичний досвід зумовлюють оригінальність стилю його творів. Стиль письменника – сукупність особливостей його творчості, якими його твори відрізняються від творів інших митців. Сукупність зображально-виражальних засобів письменника тоді дає ефект стилю, коли закономірно поєднується в художньо мотивовану систему, зумовлену індивідуальністю митця. У сукупності зумовлень, причетних до стилю, дослідники стилістичних проблем розрізняють стилетворчі чинники та носії стилю. До стилетворчих чинників належать світовідчуття (образне мислення) письменника; тематику і проблематику, яка його переймає; закони і норми обраного ним жанру. Носіями стилю виступають елементи форми художнього твору: від фабули і сюжету, композиції, які перетворюють тематику твору, формуючи її з життєвого та уявного матеріалу, до мовних виразових форм (оповіді, розповіді, описи, монологи, діалоги) з їх лексико-синтаксичними структурами, інтонаційно-звукowymi особливостями. Все це несе на собі стильову домінанту, яка відчувається у процесі естетичного сприймання твору, але важко піддається дослідженню і логічному поясненню, якщо елементи, які виражають стильову визначеність твору, беруться окремо чи навіть у сукупності. Тому й виникає необхідність характеристики стилю як художньої закономірності, що породжується функціонуванням носіїв стилю у взаємодії між собою, в контексті твору. Характер асоціацій письменника, який становить основу його тропіки і стилістичних фігур, домінування певного виду тропів, типів композиції, фабульно-сюжетні особливості, конструювання часопростору художнього світу митця – все це показники, за допомогою яких дослідник може охарактеризувати стиль конкретного автора. Однак характеристики

стилю не можна увиразнити без бодай стислих зіставлень з творами інших письменників. Маючи стильове «обличчя», письменник з кожним твором видозмінює його. Така еволюція природна й закономірна, оскільки змінюється тематика та проблематика, які є стилетвірними факторами. Крім того, письменник як автор, що пильно вдивляється в новий матеріал, також перетілюється, виповнюється іншим світовідчуттям, що неминуче позначається на стилі його нових творів. Будь-який письменник є носієм та творцем національної культури мови. Користуючись мовою свого часу, він відбирає, комбінує і, відповідно до своїх творчих задумок, об'єднує різні засоби словникового складу та граматичного складу всієї рідної мови.

Сукупність аналогічних індивідуальних стилів певного періоду еволюції літератури може стати причиною появи стильових течій, об'єднаних спільною ідейно-естетичною платформою. Подеколи ці конкретно-історичні явища, сягаючи значних масштабів, переходять у форми великих напрямів, де усталюються відповідні художні канони, жанри, методи.

Мова письменника є мовою певного народу у певну епоху, письменник належить до відомої групи чи, точніше, до цілого ряду груп; його власна творчість вносить нові зміни до складу літературної мови. Дослідження має виділити всі ці різноманітні елементи, оцінити їх комбінацію, визначити власний внесок письменника у словник, синтаксис, етимологію, фразеологію мови. Цей аналіз не слід змішувати із загальним дослідженням мови, оскільки тут різняться і предмет аналізу, і точка зору. Мовознавець займається всією мовою, уся сукупність літературних пам'яток слугує йому задля встановлення норми розвитку розмовної та літературної мови. І, навпаки, вивчаючи стиль окремого письменника, ми враховуємо лише його мову, намагаємося виявити, якими елементами мови мав скористатись письменник через ті чи інші художні вимоги, які зміни він мав принести до літературної мови, чим він при цьому послуговувався. Найменші фонетичні зміни надають слову нове емоційне забарвлення і, разом з тим, додають новий відтінок до його значення. Словник письменника має бути визначений з усією повнотою з точки зору його багатства та якості, оскільки це важливий елемент стилю. Також виразними є порядок слів, різноманітні відхилення від звичайних форм – усе це впливає на естетичну дію літературного твору і тому є характерним для його стилю. Сюди ж входить вивчення риторичних фігур та тропів.

Щоб проілюструвати індивідуальний авторський стиль у японській літературі, можна звернутися, зокрема, до твору Кі-но Цураюкі «Тоса Ніккі» (土佐日記 / 土左日記, «Щоденник подорожі з Тоса»).

У «Тоса Ніккі» можна простежити індивідуальність автора навіть попри те, що він з перших же слів неначе надягає на себе маску жінки: 男もす

なる日記といふものを、女もしてみむとてするなり。 /Отоко мосу нару
ніккі тою: моно-о, онна-мо шіте міму тоте суру нарі/ *Кажуть, що чолові-
ки також пишуть власні щоденники, чи як там їх ще називають. І нехай
це лише намагання спромогтися на щось подібне, але пише цей щоденник
жінка*³⁷. Проте, насамперед, у порівнянні з подальшими творами жіночої
течії щоденникової літератури, мова Кі-но Цураюкі є досить сухою: має
місце чіткий життєпис без використання яскравих епітетів та метафор, як,
наприклад, у Сей Шьонагон, бракує деталізації одягу жінок і чоловіків (а
це незмінний атрибут щоденникового жанру). Окрім того, наявні описи не
надто привабливих ситуацій, які жінка, вірогідно, випустила б або якось
пом'якшила: *ありとある上下、童まで酔ひしれて、一文字をだに知らぬ
もの、しが足は十文字に踏みぞ遊ぶ。* /Арі то ару джьо:ге, варав-маде
вехішрете, ічімоджі-о дані шірану моно, шігааші-ва джю:моджі-ні фуміте
дзо асобу/ *Усі присутні – і знатні, і прислуга, і навіть діти – напилися до
непритомності так, що навіть ті, хто не міг написати «аз», ногами ви-
мальовували «абабагала».*

Індивідуальний стиль Нацуме Сосекі особливо помітним є тому, що за
часів його творчості панівною школою в Японії була «写実主義 /Шяджіцу-
шюгі/», «Натуральна школа», основною засадою якої було площинне зобра-
ження людського життя та почуттів з жорсткою фотографічною точністю.
Нацуме був першим, хто наважився виступити проти неї і замість голого
життєпису показав глибоку картину, подекуди іронічно-сатиричну, подеку-
ди сумну, що зображувала життя тогочасної інтелігенції. Одинадцятиріч-
ний період творчості письменника називають навіть «роками Нацуме» – на-
стільки великим був його вплив на читачів Японії.

Використання багатозначності слова є характерним для всієї історії
існування японської літератури. Проте використання каламбурів та полі-
семії задля створення комічного ефекту вже можна вважати особливістю
індивідуального стилю Нацуме Сосекі, що простежується, зокрема, у його
соціальному романі *我輩は猫である* /Вагахай-ва неко деару/ «*Ваш покір-
ний слуга кіт*»: слова жінки Канеда, яка називає Мейтея (迷亭 /Мейтей/) «безпросипним п'яницею» (酔酊 /мейтей/), гра слів (згадка, що ієрогліф
«жаба» (蛙 /каеру/) читається так само, як і «мінати; перевертатися» (変え
る /каеру/) через те, що коли жаба помирає, вона перевертається на спину;
жарт Мейтея, який стверджує, що Кушіями може сплутати акції (株 /кабу/) з
ріпою (蕪 /кабу/); сюди ж можна віднести комічні спроби пов'язати ви-
гаданих персонажів з сучасниками Сосекі, що, безперечно, є новаторством
(наприклад, жарт Мейтея, який прохав офіціанта принести йому страву з
枳蕎棒 /точіємбо:/ (скалка для приготування локшини *точімен*) – натяк

³⁷ Тут і у наступному прикладі – переклад Ю.В. Осадчої.

на 安藤椽面坊 /Андо: Точімебо:/ (1869-1914) – члена угруповання «Ніхонха», очолюваного Масаокою Шікі, яке намагалось відновити жанр класичної японської поезії хайку; особа самого автора, якого згадує Мейтей: «Нещодавно мій приятель Сосеки написав таке туманне оповідання «Ніч», що жодна людина його не зрозуміла. Я зустрівся з автором і попросив його розтлумачити мені найтуманніші місця, так він навіть розмовляти зі мною не схотів, лише сказав: «Звідки мені знати». Думаю, у цьому й полягає особливість поета». Також новаторством з боку Нацуме Сосеки є те, що він говорить серйозно про несерйозні речі («Я вирішив помолитися великому богові хвосту, щоб той подарував мені котячого талану», «...У кожній моїй фразі, в кожній букві міститься частинка великої космічної істини, всі фрази та літери розташовані у певній послідовності, вони пояснюють та доповнюють всі попередні. Ось чому не можна ставитися до моєї книги неповажно – наприклад, читати її лежачи або пропускаючи рядки»), і, в той самий час, наповнюючи речення пафосною лексикою і змушуючи цим читача сміятися через протиріччя між змістом та формою, що також є характерним для всього твору «Ваш покірний слуга кіт», а отже, може вважатися проявом індивідуального стилю щодо конкретного роману.

Варто згадати також Акутагаву Рюноске, стиль якого у кожній з новел ризнився залежно від ефекту, який та мала справити на читача.

У новелі «羅生門 /Рашьо:мон/ *Ворота Рашьо*» він прагне передати відрадливу сцену, просякнуту злом, аби вималювати картину такого суспільства, в якому будь-яка людина, що хоче дотримуватися моралі, змушена врешті-решт стати злочинцем, бо інакше не виживе (неодноразове згадування про чиряк на щоці у служника: 下人は... 右の頬に出来た、大きな面皰を気にしながら、ぼんやり、雨のふるのを眺めていた。Ленін-ва мігі-но хоо-ні декіта, о:кіна нікібі-о кі-ні шінагара, бон'ярі, аме-но фуру но-о нагамете іта/ *Служка, <...> час від часу доторкаючись рукою до чиряка, який вискочив на правій щоці, дивився на дощ*; опис старої жебрачки, що викликає скоріше огиду, ніж жаль: 背の低い、瘦せた、白髪頭の、猿のような老婆 /се-но хікуй, ясета, шірагаатама-но, сару-но йо:на ро:ба/ (*низенька худюча сіда стара, схожа на мавпу*), яка має 皺で、ほとんど、鼻と一つになった唇 /шіва-де, ротондо, хана-то хітоцу-ні натта кучібіру/ (*зморшкувати губи, які майже злилися з носом*), 鴉の啼くような声 /карасу-но наку йо:на кое/ (*голос, схожий на вороняче каркання*) та яка вириває волосся у трупа, 丁度、猿の親が猿の子の虱をとるように /тейдо, сару-но оя-га сару-но ко-но шрамі-о тору йо:ні/ (*зовсім як мавпа, що вишукує вошей у своїх дитинчат*).

У своїй новелі «手巾 /ханкачі/ *Хусточка*» Акутагава має на меті показати контраст між зовнішнім спокоєм та внутрішніми емоціями матері, що

втратила сина (короткі стислі фрази, які ніби точними штрихами намічають зовнішній спокій гості: 眼には、涙もたまつてゐない。声も、平生の通りである。その上、口角には、微笑さへ浮んでゐる /*Ме-ніва, наміда-мо таматте інай. Кое-мо, хейдзей-но тоорі деару. Соно уе, ко:каку-ніва, бішьо: сае уканде іру/ (В очах у неї не було сліз. І голос звучав буденно. Мало того, в кутиках губ навіть маячила посмішка)*). Але під час опису рук з хустинкою автор вміло та детально передає всю гамму почуттів, які насправді охоплювали жінку: ふるへながら、それが感情の激動を強ひて抑へようとするせゐか、膝の上の手巾を、両手で裂かないばかりに緊く、握つてゐるのに気がついた。さうして、最後に、皺くちやになつた絹の手巾が、しなやかな指の間で、さながら微風にでもふかれてゐるやうに、繡のある縁を動かしてゐるのに気がついた。婦人は、顔でこそ笑つてゐたが、実はさつきから、全身で泣いてゐたのである /*Фуруенагара, соре-га канджьо:-но гекідо:-о цуйошіхіте оокіхейо: то суру сей ка, хідза-но уе-но ханкачі-о, рьо:те-де сака най бакаріні мішітоку, нігітте іру но-ні кі-га цуйта. Сошіте, сайгоні, шівакучія-ні натта кіну-но ханкачі-га, шінаякана юбі-но айда-де, санагара біфу:-ні демо фукарете іру йо:ні, шю:-но ару фучі-о угокашіте іру но-ні кі-га цуйта. Фуджін-ва, као-де косо варатте іта га, джіцу-ва саккі-кара, дзеншін-де найте іта но деару/ (Він помітив, що вона, певно, намагаючись придушити хвилювання, обома руками з усією силою бгає хусточку так, що вона ледь не рветься. І нарешті, він помітив, що в тонких пальцях вишиті кінці зім'ятої шовкової хустинки тремтять, немов би від подиху вітру. Дама обличчям посміхалася, насправді ж усім своїм єством ридала)*.

Створення сірої атмосфери побутовізму спостерігаємо у новелі «蜜柑 /*мікан/ Мандарини*»: підбір таких лексичних засобів, як: 索漠 /*сакубаку/ похмурий*, 疲労 /*хіро:/ втома*, 倦怠 /*кентай/ втома*, nudьга, 憂鬱 /*ю:уцу/ меланхолія*, 卑俗な現実 /*хідзокуна геджіцу/ вульгарна, сіра дійсність*, 不可解な、下等な、退屈な人生 /*фукакайна, като:на, тайкуцуна джінсей/ незрозуміле, нище, низьке людське життя*).

На сьогоднішній день поняття індивідуального стилю знаходиться в центрі уваги лінгвістичної поетики. Це пов'язано зі зростанням інтересу до індивідуальної мовної творчості. Звичайно, зацікавленість «особистістю у мові» супроводжувала мовну творчість протягом більшої частини її історії, але домінуючою вона вперше стала в епоху романтизму, коли з'явилися визначення та описи ідіостилей (В. фон Гумбольдт). До визначних дослідників ролі індивідуального стилю можна передусім віднести, акад. В.В. Виноградова, а також М.М. Бахтіна, В.М. Жирмунського, Р.О. Якобсона, Ю.М. Тинянова та інших фахівців.

Стилістична семасіологія

Стилістична семасіологія вивчає стилістичні функції зміни логічного значення слів або сполучень слів, стилістичний результат різних за своїм характером зрушень їх предметної співвіднесеності. Далеко не кожне переосмислення перетворює слово на експресивний засіб (наприклад, ページ /пе:джи/ первинно означало сторінку в книжці, а тепер використовується також на позначення сторінки у мережі Інтернет; 記憶 /кіоку/ може означати як пам'ять людини, так і функцію зберігання інформації електронних пристроїв: 記憶装置 /кіоку со:чі/ *запам'ятовуючий пристрій*). Дуже часто воно призводить до утворення нового предметно-логічного значення, яке може співіснувати з вихідним значенням, а може й витіснити його (音頭をとる /ондо-о тору/ означає, насамперед, «бути солістом у хорі», однак у сучасних публіцистичних текстах, здебільшого, має значення «виявляти ініціативу», «брати контроль над процесом у свої руки», «задавати тон» тощо).

Предметом стилістичної семасіології є тільки таке переосмислення слів або словосполучень, в результаті якого вони набувають нової здатності виступати у функції експресивних засобів мови.

Стилістичні фігури розпадаються на два типи за ознакою їх конкретних цілей і називаються фігурами якості та фігурами відношень (Табл. 16).

Нижче ми подаємо коротку характеристику найцікавіших стилістичних фігур японської мови.

До фігур якості належать: метафорична, метонімічна та змішана групи. Фігури усіх цих груп мають спільну рису – всі вони є засобами якісної характеристики предмета мовлення.

До метафоричної групи входять тропи, в основі яких лежить уподібнення (ототожнення). До цієї групи належать: порівняння, метафора, епітет та уособлення.

Порівнянням називається зіставлення двох предметів, які мають спільну ознаку, з метою яскравішої та більш наочної характеристики одного з них. Слова, що позначають предмети, які порівнюються, зв'язуються між собою сполучними засобами *のように* /но йо:ні/ (*のような* /но йона/, *のようにだ* /но йо: да/ – залежно від синтаксичної позиції) та синонімічними їм, з певним розмовним відтінком, *みたいに* /мітайні/ (*みたいな* /мітайна/, *みたいいだ* /мітай да/), а також архаїчними *如く* /готоку/ (*如き* /готовкі/, *如し* /готовші/). При цьому можливі різні структурні варіанти порівняння: *気が狂ったようなソウルタワーの点滅* /кі-га курутта йо:на Соурутава:-но теммецу/ *Сеульська вежа блимала, немов божевільна; なめるように子供をかわいがる* /намеру йо:ні кодомо-о кавайгару/ *пестити дитинку, мало не облизуючи*

ії. Поняття, що порівнюються японцями, часто можуть виявитися доволі незвичними і навіть дивними для представників інших мовних колективів і цим створювати, при максимально еквівалентному перекладі, зовсім інший стилістичний ефект. Можна сміливо стверджувати, що порівняння в японській мові потребує ретельного вивчення, і особливо актуальним це питання є для перекладачів та перекладознавців.

Таблиця 16

Стилістичні фігури

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ	ФІГУРИ ЯКОСТІ	<p style="text-align: center;"><u>А. Метафорична група</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Порівняння 2. Метафора 3. Епітет 4. Уособлення <p style="text-align: center;"><u>Б. Метонімічна група</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Метонімія 2. Синекдоха <p style="text-align: center;"><u>В. Змішана група фігур</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аллегорія 2. Антономасія
	ФІГУРИ ВІДНОШЕНЬ	<p style="text-align: center;"><u>А. Відношення тотожності</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Суміщення (парні синоніми, синонімічні варіації) 2. Заміщення (евфемізм, перифраз) <p style="text-align: center;"><u>Б. Відношення протилежності</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Суміщення (антитеза, оксиморон) 2. Заміщення (іронія) <p style="text-align: center;"><u>В. Відношення нерівності</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Внутрішньомовленнева нерівність (наростання, розрядка) 2. Об'єктно-мовленнева нерівність (гіпербола, літота)

Отже, можна легко переконатися в тому, що порівняння є доволі частотними й ефективними в японській мові, проте не слід також забувати, що не кожне порівняння є стилістичним засобом. Дуже часто порівняння використовується для логічного зіставлення двох предметів і не несе в собі ніякої образної характеристики: ジュノーさんのように /Джюно:сан-но йо:ні/ Як лікар Жюно³⁸; 姉と同じように (同じく) 日本語を習っていた /Ане-то

³⁸ Марсель Жюно (1904-1961) – швейцарський лікар, який служив у Червоному Хресті протягом усієї Другої світової війни, але він відомий насамперед в Японії, оскільки організував постачання 15 тонн медикаментів до Хіросіми після бомбардування.

онаджи йо:ні (онаджіку) ніхонго-о наратте іта/ *Вивчав японську мову, як і моя старша сестра*; もし今日も昨日みたいに暑かったら、どこも行かなかったと思う /Моші кьо:-мо кіно: мі тайні ацукаттара, докомо іканакатта то омоу/ *Якби сьогодні було так само спекотно, як і вчора, думаю, я нікуди не пішов би*.

Метафорою називається перенесення назви з одного предмету на інший на основі спільності якоїсь ознаки. Ціль метафори – не просте називання предмета мовлення (номінація), а його експресивна характеристика: 鷹の爪 /така-но цуме/ *гострі перчинки «Кігті сокола»*; 柿の種 /какі-но тане/ *солодоці «Кісточка хурми»*; スリルを味わう /суриру-о адживау/ *спробувати страх на смак (насолодитися екстримом)*; 権利を踏みにする /кенрі-о фу-мініджіру/ *розтоптати (зневажати) права (людини)*; 揺れる評価に踊らされる /юреру хьо:ка-ні одорасареру/ *«змушені танцювати (у певний спосіб) критеріями оцінювання, що постійно змінюються» (змушені постійно пристосовуватися до нових критеріїв оцінювання)* [514].

Метафору нерідко називають стислим або прихованим порівнянням. Цим хочуть сказати, що, по-перше, механізм метафори і порівняння один і той самий, оскільки і в тому, і іншому випадку характеристика предмета мовлення досягається зіставленням спільних ознак двох різних понять; по-друге, що за своєю структурою метафора та порівняння неоднакові: порівняння передбачає наявність формального вираження факту зіставлення, метафора – заміну прямого найменування предмета мовлення словом, ужитим в образному значенні. Можна сказати, що метафора є емоційнішою і, відповідно, виразнішою, ніж порівняння, через те, що в ній відсутнє логічне розчленування понять, що зіставляються.

Велика кількість метафоричних виразів, створених первинно у художньому мовленні, перетворилися на так звані словесні штампи або, іншими словами, – із зображувальних засобів на виразні:

しかし、結婚や出産は極めて個人的な問題のため、早く結婚して、子供を産むように国が音頭をとるわけにはいかず、ここに少子化問題の難しさがあると言えよう。 [514]

/Shікаші, кеккон-я шюссан-ва ківамете коджінтекіна мондай-но таме, хаяку кекконшіте, кодомо-о уму йо:ні куні-га ондо-о тору ваке-ніва ікадзу, коко-ні шьо:шікамондай-но мудзукашіса-га ару то іейо:/

Однак, оскільки укладання шлюбу та народження дітей є особистою справою кожного, держава не повинна з позиції диктатора говорити людям, що вони мають скоріше одружитися і народити дітей. Тож можна стверджувати, що саме це й ускладнює розв'язання проблеми зменшення народжуваності.

ヤキモチをやいてしまう気持ちは凄く分かります。

/Якімочі-о яйте шімау кімочі-ва сугоку вакарімас/

Як добре мені знайомий той стан, коли згоряєш від заздрощів!

Епітетом називається слово чи словосполучення, яке містить експресивну характеристику предмета мовлення, що додається до останнього. Найчастіше епітет являє собою залежну частину означального або обставинного словосполучення. Ось приклади з прикметником *甘い* /амай/ *солодкий*: *甘い考え* /амай кангае/ *наївна думка (уявлення)*; *甘い声で歌う* /амай кое-де утау/ *співати солодким голоском*; *甘い言葉で人を騙す* /амай котоба-де хіто-о дамасу/ *дурити людей заманливими пропозиціями*. Таку саму функцію має, наприклад, і прикметник *かたい* /катай/ *твердий*; *міцний*: *固い意志* /катай іші/ *сильна воля*; *固い表情* /катай хьо:джьо:/ *суворий вираз обличчя*; *硬い表現* /кактай хьо:ген/ *кліше офіційного (ділового) мовлення*; «книжні» *вирази*.

Не слід плутати стилістичне поняття епітета із синтаксичним поняттям означення чи обставини. Ми розглядаємо слово як означення чи обставину, якщо розглядаємо його з точки зору його функції в реченні незалежно від його конкретного лексичного значення; ми розглядаємо слово як епітет, якщо воно вжите як виразний засіб і має не констатуюче, а емоційно-оцінне значення незалежно від його синтаксичної функції.

Часто слова, які використовуються у функції епітета самі по собі не містять безпосереднього оціночного значення, і воно виникає в них лише в умовах даного контексту, хоча метафоричного переосмислення тут не відбувається: *大根の足* /дайкон-но аші/ *(криві) ноги, схожі на корінь редьки дайкон*.

Уособленням називається приписування неживим предметам та явищам властивостей, думок та дій, притаманних людині. Прийом уособлення використовується по різному для передачі світосприйняття автора або внутрішнього стану ліричного героя: *お日様* /охісама/ *Сонечко*; *お月様* /оцукісама/ *Місяченько*; *春(朝)が訪れてくる* /Хару (аса) -га отодзурете куру/ *Приходить весна (ранок)*.

Якщо замість прямої назви предмета мовлення використовується назва якогось іншого предмета, який тісно з ним пов'язаний як умова його існування, або його постійна ознака, або як його характерний результат тощо, то думка отримує більш яскраве вираження, оскільки повідомлення збагачується додатковими конкретними уявленнями. У цьому й полягає значення *метонімії* як виразного засобу: *日の丸* /хі-но мару/ «*сонячне коло*» = *державний прапор Японії*; 「*君が代*」 /кімі-га йо/ *назва державного гімну Японії*. Ці два метонімічні перенесення часто використовуються разом чи окремо для символічного позначення державної влади Японії (через її атрибути).

Географічна назва «代々木 /Йойогі/» може вживатися у своєму прямому значенні або ж на позначення Комуністичної партії Японії, оскільки саме в цьому районі Токіо розташований її штаб-квартира.

Вирази «手を打つ /те-о уцу/ *вдарити по руках = дійти згоди; домовитися*» та «手を切る /те-о кіру/ *відрубати руку = посваритися; припинити спілкування, співпрацю*» зроблять мовлення набагато яскравішим за те, в якому було б ужито відповідні одиниці в їх прямому значенні.

Алегорія являє собою вираження абстрактної думки через конкретний образ. Мета алегорії як стилістичного засобу – підсилити дію логічного змісту мовлення, приєднавши до нього елемент емоційно-чуттєвого уявлення. Найпростішими прикладами алегорії є прислів'я:

「出る釘は打たれる」 /Деру кугі-ва утареру/ *Цвях, що стирчить, забивають = Не висовуйся! Не намагайся вирізнятися із загалу;*

「井の中の蛙大海を知らず」 /І-но нака-но кавадзу тайкай-о шірадзу/ *Жаба, що живе у колодязі, не знає великого моря = Світогляд людини регламентується обставинами її життя;*

「馬の耳に念仏」 /Ума-но мімі-ні нембуцу/ *читати молитву до Будди на вухо коню = робити щось марне, неефективне;*

「豚に真珠」 /бута-ні шінджю/ *як свині перлина = розкидати бісер перед свинями.*

У прислів'ях зазвичай міститься метафорична алегорія, побудована на уподібненні абстрактних, узагальнених понять конкретним речам та явищам.

При метонімічній алегорії назва якогось предмета, що слугує традиційним речовим знаком тієї чи іншої ідеї (тобто її символом), використовується замість її прямого вираження: 今は十字架の時代 /Іма-ва джю:джіка-но джідай/ *Зараз епоха «хреста» (нанування, поширеності християнства у світі).* Випадки метонімічної алегорії взагалі зустрічаються рідше.

Алегорія також може використовувати образи тварин або міфічних персонажів, які символізують собою ті чи інші якості, почуття, соціальні відносини, явища природи.

Алегорія дуже близька до уособлення за своєю технікою, проте завдання цих двох фігур не є тотожними, і тому їх необхідно розрізняти.

Антономасією називається вживання власної назви в якості загальної, і навпаки, вживання описового словосполучення замість власної назви. Перетворення власної назви у загальну може відбуватися як на основі метафоричного, так і метонімічного перенесення.

При метафоричній антономасії ім'я літературного або міфологічного персонажу чи визначної особистості використовується для характеристики тієї особи, про яку йдеться. Ось реклама підготовчих курсів для вступників

до медичних навчальних закладів: 「赤ひげになりたい人へ」 /Акахіге-ні нарітай хіто-е/ Тим, хто мріє стати Червоною Бородою³⁹.

У випадках метонімічної антономасії ім'я художника, письменника, майстра тощо переноситься на його твори.

Стилістична лексикологія

Під лексичним значенням слова у стилістиці прийнято розуміти реалізацію поняття, емоції чи ставлення засобами мовної системи. Оскільки в понятті відбивається реальна дійсність, значення слова співвідноситься з позамовною реальністю, і разом з тим поняття не є тотожним значенню, оскільки останнє має лінгвістичну природу і включає неконцептуальні компоненти: експресивні, емоційні та інші конотації.

Слово у мові, як правило, полісемантичне, тобто є множиною лексико-граматичних варіантів. На цій підставі слово у мові розглядається як система (єдність) форм та значень. У зв'язку з цим виділяють поняття *лексико-семантичного варіанта*.

Лексико-семантичним варіантом (ЛСВ) прийнято називати слово в одному з його значень, тобто такий двосторонній мовний знак, який є єдністю звучання та значення, зберігаючи тотожність лексичного значення в межах притаманної йому парадигми та синтаксичних функцій. Слід підкреслити, що оскільки в мові не може бути формально невиражених значень, будь-яка зміна лексичного значення слова, тобто кожний його окремий варіант, знаходить собі вираження або в особливостях його парадигми, або в особливій синтаксичній чи лексичній *валентності*.

Лексичною валентністю називається сполучуваність з іншими словами, лексичними групами та класами слів:

1) 食事 /шюкуджі/ їжа: ～をする /о суру/, ～をとる /о тору/ *приймати їжу*; 相撲 /сумо:/ *боротьба сумо*: ～をとる /о тору/ *займатися сумо*;

2) 好きだ /сукі да/ *любити*; *подобатися*: りんごが～ /рінго-га/, *малювати* 絵を描くのが～ /е-о каку но-га/).

Під морфологічною валентністю розуміють потенційну сполучуваність з морфемами словотвору та словозміни:

³⁹ Прізвисько лікаря, персонажа відомого кінофільму Куросави Акіри (1910-1998), знятого 1965 року за романом Ямамото Шюгоро (1903-1967) «Клініка Червоної Бороди».

1) 歴史の (本) /рекіші-но (хон)/ (книжка) з історії, 歴史的な (場所) /рекішітекіна (башьо)/ історичне (місце), 歴史上の (問題) /рекішіджьо:-но мондай/ (проблема) історичного плану;

2) 極端的な (例) /кьокутантекіна (рей)/ × → 極端な (例) /кьокутанна (рей)/ ○ *крайній (екстремальний) приклад.*

Під синтаксичною валентністю розуміють здатність займати певні позиції у тих чи інших синтаксичних структурах і вступати у синтаксичні зв'язки з тими чи іншими класами слів:

1) 読めば読むほど面白くなる /йомеба йому ходо омошіроку нару/ чим більше читаєш, тим цікавіше стає;

2) 安ければ安いほどいい /ясукереба ясуй ходо ій/ чим дешевше, тим краще;

3) 静かなら静かなほどいい /шідзука нара шідзукана ходо ій/ чим тихіше, тим краще;

4) 元気な人ほどいい /генкіна хіто ходо ій/ чим бадьоріша людина, тим краще; 机ほどいい /цукуе ходо ій/ ??⁴⁰

Реально у мовленні валентність проявляється в умовах контексту. Як правило, слово (наприклад, «思い /омой/») у мовленні, нерідко навіть у художньому, вживається лише в одному з можливих для нього значень, і вказівки, що виходять з лексичного (嫌な思いと素敵な思い /яна омой-то сутекіна омой/ *неприємне враження та приємне враження*), синтаксичного (思いにふける /омой-ні фукеру/ *заглиблюватися у роздуми*; 突き合わせる /цукіавасеру/: а) 顔を～ /као-о/ *зустрічатися один на один*; б) 原本と写しを～ /гемпон-то уцуші-о/ *зрівнювати копію з оригіналом*) чи комбінованого (私は悲しい思いがする /ваташі-ва каншіі омой-га суру/ *Мені сумно*; 恥ずかしい思いがした /хадзукашіі омой-га шіта/ *Мені було соромно*; きまりの悪い思いをする /кімарі-но варуі омой-о суру/ *почуватися ніяково*) контексту, дозволяють зрозуміти, в якому саме.

У свідомості носіїв мови різні варіанти одного слова пов'язані великою кількістю асоціацій. У художній літературі це багатство асоціацій надає слову особливої виразності та сугестивності (贈り物は贈る側も、贈られる側にも素敵な思いがありますよね /окурімоно-ва окуру гава-мо, окурареру гава-німо сутекіна омой-га арімас йо не/ *Подарунки – це така річ, що й у того, хто дарує, і в того, хто отримує, залишається приємне враження*).

Склад компонентів лексичного значення зручно розглядати за допомогою принципу поділу інформації на таку, що складає предмет повідомлення, але не пов'язана з актом комунікації, та на таку, що пов'язана з

⁴⁰ 机/цукуе/ – «стіл».

умовами та учасниками комунікації. У такому разі першій частині інформації відповідає *денотативне значення* слова, яке називає поняття, а другій частині інформації відповідає *конотація*, куди входять емоційний, оцінний, експресивний та стилістичний компоненти значення. Перша частина є обов'язковою, а друга, тобто конотація, факультативною. Усі чотири компоненти конотації можуть виступати разом або в різних комбінаціях або ж бути взагалі відсутніми.

Емоційний компонент значення може бути *узувальним* або *оказіональним*. Слово або його варіант має емоційний компонент значення, якщо виражає яку-небудь емоцію чи почуття. Емоцією називають відносно короткочасне переживання: радість, обурення, гнів, тривога, здивування тощо, а почуттям – більш стійке відношення: любов, ненависть, повагу тощо. Емоційний компонент виникає на базі предметно-логічного, але одного разу виникнувши, має властивість витіснити предметно-логічне значення або значною мірою його модифікувати. Наприклад, слова 先輩 /семпай/ *старший*, 先生 /сенсей/ *вчитель*; лікар та あなた /аната/ *ти*; Ви можуть використовуватися по відношенню до однієї й тієї самої особи залежно від того, хто до неї звертається – студент молодшого курсу, слухач курсів, де ця особа підробляє викладачем, або старша за віком (вища за рангом) людина. Перші два слова у цьому ряду містять емоційний компонент поваги до адресата інформації.

Чистими знаками емоцій є вигуки. Ці слова складають особливий шар лексики, оскільки не мають предметно-логічного значення: へい /хей/ *ой!*, えっ /е/ *огакої!*, おい /ой/ *агов!*, もしもし /мошімоші/ *алло!*; агов!, ねえ /не:/ *чуєш?*; *слухай!*, すみません /сумімасен/ *перепрошую, а...*, あのう /ано:/ *вибачте...*, ちよつと /чотто/ *стривай!*. Чимало емоційних слів, а вигуки тим більше, виражають емоцію у її загальному вигляді, не вказуючи навіть на її позитивний чи негативний характер. Для стилістики ця невизначеність емоційних слів має велике значення, оскільки змушує під час аналізу відшукувати додаткові коментарі з приводу емоцій, що їх переживають персонажі.

Слово має оцінний компонент значення, якщо воно виражає позитивне або негативне судження про те, що воно називає (充実した /джю:джіцушіта/ *сповнений, повноцінний*; しっかりしている /шіккарішітеіру/ *організований належним чином*; 不十分な /фуджю:бунна/ *недостатній*; 貧弱な /хінджякуна/ *слабкий, кволий*; 高質の /ко:шіцу-но/ *високоякісний*; 上品な /джьо:хінна/ *вихований, вишуканий, шляхетний*).

Слово має експресивний компонент значення, якщо своєю образністю або якимось іншим чином підкреслює, підсилює те, що називається у цьому слові або в інших зв'язаних з ним синтаксично словах (наприклад,

уживання колоквіально-зневажливого «やつ /яцу/» замість нейтральних物 /моно/ річ чи 人 /хіто/ людина).

Розрізняють *образну* та *збільшувальну* експресивність. В обох випадках експресивний компонент залежить від предметно-логічного, але зовсім по-іншому, ніж оцінний: 恋人にふられた /койбіто-ні фурагета/ *покинутий (залишений) коханою людиною* = 恋人に捨てられた /койбіто-ні сутерарета/ *викинутий (неначе сміття) коханою людиною* (образна експресія, метафоричне перенесення).

Збільшувальна експресивність вивчена не менше, ніж образна. Такі слова називаються *інтенсифікаторами*⁴¹: とても /тотемо/ *дуже, 非常に* /хіджьо:ні/ *надзвичайно, 極めて* /ківамете/ *доволі, すごく* /сугоку/ *дуже* (розмовне), 極端に /кьокутанні/ *вкрай*. Деякі з них мають майже необмежену сполучуваність (валентність), а деякі – обмежену. Більшість підсилень належать до розмовного стилю, а отже до компонентів підсилювальної експресивності домішується стилістичний компонент.

Слово має стилістичний компонент значення, якщо воно є типовим для певних функціональних стилів чи сфер мовлення, з якими воно асоціюється, навіть коли вживається у нетиповому для нього контексті: 名前 /намае/ (нейтральне) ↔ 氏名 /шімей/ (офіційне) *ім'я*; 買う /кау/ нейтральне ↔ 購入する /коуню:суру/ (офіційне) *купувати*; 合格する /го:какусуру/ (нейтральне) ↔ パスする /пасусуру/ (розмовне) *успішно складати (іспит)*.

Проблема розмежування компонентів конотацій має велике значення для цілей стилістичного аналізу, оскільки вплив, який конотації слів справляють на реципієнта інформації, може бути різним. Тому їх необхідно не лише визначити, як було зроблено вище, але й знайти процедури доведення для перевірки їх наявності у конотації слова.

Завдання це є надзвичайно складним ще й тому, що одне й те саме слово чи варіант слова може в одному контексті виявляти лише свої узуальні конотації, а в іншому набути ще й оказіональних. Тому визначення конотацій доцільно робити у контексті.

⁴¹ Див. розділ «Морфологія», підрозділ «Прислівник».

Стилістичний синтаксис

Стилістичний синтаксис вивчає функціонування синтаксичних конструкцій у різних функціональних стилях мовлення, їхню стилістичну синонімію (кореферентність, варіативність), стилістичні функції членів речення, порядку слів у реченні, варіантність синтаксичних зв'язків, між різними членами речення, синтаксичні стилістичні фігури тощо [316, с.455]. Стилістичний ефект тут заснований на встановленні синонімії різних типів синтаксичних конструкцій, одна з яких відрізняється традиційним використанням синтаксичних зв'язків, а друга – їх переосмисленням. Перша з цих конструкцій нейтральна, а друга – експресивна та емоційна.

У зв'язку з цим поділ синтаксичних виразних засобів зручно проводити таким чином (М.Д. Кузнець, Ю.М. Скребнев) [192, с.65-66]:

1) виразні засоби, що базуються на відсутності логічно необхідних компонентів мовлення (членів речення, службових слів);

2) виразні засоби, пов'язані з надлишковим уживанням компонентів мовлення;

3) виразні засоби, засновані на незвичному розташуванні компонентів мовлення;

4) виразні засоби, створені взаємодією суміжних речень;

5) стилістичні функції форм синтаксичного зв'язку між словами та реченнями;

6) переосмислення синтаксичних конструкцій.

Традиційно, *еліптичними* (еліптованими) називають речення, в яких відсутній один або обидва головні члени. Еліптичні речення притаманні насамперед розмовній мові. В умовах живого усного спілкування мовець зазвичай не обтяжує себе дотриманням логічної чіткості структури речення. Якщо ж говорити саме про японську мову, то для неї еліпсис – надзвичайно поширене явище. Ось лише кілька прикладів: 1) 田中さんはどこですか。—事務所にいます。(事務所です。)/Танакасан-ва доко дес ка. – Джі-мушьо дес/ Де пан Танака? - В офісі. (випущений підмет); 2) 観点別評価という。/Кантенбецухьо:ка тою:/ [514, с.37] *Це називається оцінюванням за різними аспектами.* (випущений підмет); 3) 「ここも大学の中だなんて、信じられない」とクリス。/«Коко-мо дайгаку-но нака нанте, шінджі-раренай» то Курісу/ [9, с.8] *«Навіть не віриться, що тут також територія університету», – (сказав) Кріс.* (випущений присудок); 4) 「先生この道、どこへ行きますか」とブラジルのネイディー。/«Сенсей коно мічі, доко-е ікімас ка» то Бураджіру-но Нейді:/ [516, с.8] *«Вчителю, а куди веде ця дорога?», – (спитав) Нейді з Бразилії.* (випущений присудок).

На сучасному етапі еліптованими можуть вважатися також речення, в яких імпліцитними (випущеними при говорінні чи на письмі) є інші синтаксичні позиції. Так, О.В. Дебейко, детально розглядаючи еліпсис як засіб текстової когезії в японській мові, окрім імпліцитних підмета й присудка, розглядає випадки когезії, зумовленої приєднанням контекстно залежних речень з імпліцитними обставиною, означенням та прямим додатком [104, с.33-35].

Сьогодні лінгвісти схильні інтерпретувати еліпсис як перехід в імплікацію структурно необхідного елемента конструкції. Еліпсис як синтаксичне явище, пов'язане з не вираженим явно в будові конструкції елементом, засновується на існуванні обов'язкового оточення. Саме обов'язководистрибутивні відношення між двома й більше елементами роблять можливим опущення одного з них. Спрямованість елемента, що залишився, дозволяє мовцю опускати елемент, що є об'єктом направленості, а слухачеві – відновлювати його.

Еліптовані речення як окремий вид неповних речень характерні насамперед діалогічному, спонтанному мовленню та можуть уживатися у різноманітних функціональних стилях мови. Отже, явище еліпсису, притаманне різним видам мовлення, має потенціал у лінгвістичних дослідженнях на синтаксичному та стилістичному рівнях.

Економія мовного матеріалу досягається шляхом пропуску певних елементів словосполучення чи речення. Пропущеними можуть бути і окремі слова, і словосполучення, і навіть підрядна частина складнопідрядного речення. Особливо поширені еліпсиси, які творяться принагідно і зрозумілі тільки в контексті. Наприклад, здебільшого кажуть «それはちよっと… /Соре-ва чотто…/» (ввічлива відмова), маючи на увазі «それはちよっとダメです /Соре-ва чотто даме дес/» *Так не можна! / Я заперечую!* Як видно з прикладів, одні й ті самі слова-відповіді кожного разу наповнюються різним змістом у залежності від того, про що питається. Еліпсиси такого типу можна назвати okazionalnymi. Вони найбільше поширені в діалогічному мовленні, де контексту належить вирішальна роль.

Отже, про актуальність вивчення прагматичної складової проблеми еліпсису змушує замислитися хоча б той факт, що еліпсис є одним із прийомів, що ним послуговується японський мовленнєвий етикет, а це зайвий раз засвідчує тісний зв'язок стилістичного аспекту синтаксису з його комунікативним аспектом. Так, замість нормативного (нейтрального) речення «あなたの名前はなんですか。 /Аната-но намае-ва нан дес ка/ *Як Ваше ім'я?*» набагато ввічливішим буде спитати просто «お名前は? /Онамае-ва?! *Ваше ім'я?*».

Говорячи про прагматичний аспект проблеми еліпсису, необхідно усвідомлювати, що еліпсис являє собою явище текстової семантизації. Діючи в рамках певної комунікативної ситуації, еліптичні конструкції, що функціо-

нують як елементи тексту, отримують особливі значення і виконують певні комунікативно-прагматичні функції. Таким чином, еліпсис можна розглядати як синтаксичну функцію, що бере участь у творенні комунікативно-спроможного тексту.

Слід мати на увазі, що у розмовній мові еліпсис не завжди є стилістичним засобом, який застосовується свідомо. Найчастіше він зумовлений поспішністю мовця, прагненням до швидкого темпу і короткості мовлення. Однак уживання еліпсису у художніх та публіцистичних текстах є суттєвим виразним прийомом, який надає оповіді напружено-емоційного характеру або допомагає підкреслити найважливіші для повідомлення елементи. У цих випадках випущений елемент може бути легко відновлений читачем або з попереднього контексту, або на основі всієї ситуації, що описується.

Окрім розмовного та художнього мовлення, де використання еліпсису має своє природне обґрунтування, еліпсис є типовим для деяких видів ділового письмового, а також наукового мовлення.

Використання еліпсису у телеграфних повідомленнях пояснюється технічними причинами і не має нічого спільного із прагненням до художньої виразності: «アスルスパンニコイ /Асурусубаннікой/» може означати: 1) «*Приїзди завтра наглянути за будинком*»; 2) «*Завтра мене не буде вдома. Приїзди ввечері*».

Відсутні члени речення компенсуються самою мовленнєвою ситуацією, контекстом. Додатковими позамовними засобами передачі потрібного змісту є міміка та жести мовця.

Різновидом еліптичних конструкцій у сучасній японській мові можна вважати структури типу 体言止め /тайгендоме/ – тобто речення, закінчені іменною частиною складеного іменного присудка: もう一つは、そうであるにもかかわらず、学校には行かなければならない、行くべきだ、行ったほうが人生がうまくいくのだ、という価値観があること。/Мо:хітоцу-ва, со: деару німокакаварадзу, гакко:-ніва іканакеребанаранай, іку бекі да, ітта хо:-га джінсей-га умаку іку но да, тою: качікан-га ару кото/ [514, с.41] *І ще одне: попри те, що це дійсно так, до школи потрібно ходити, варто ходити, якщо ходити, то успішним буде життя... Така система цінностей існує.*

Часто можна спостерігати паралелізм таких еліптованих конструкцій: 月曜日の午前中は音楽、午後は体育。火曜日の午前中は国語、午後は芸術……という具合に。/Гецуйо:бі-но годзенчю:-ва онгаку, гого-ва таййку. Кайо:бі-но годзенчю:-ва кокуго, гого-ва гейджюцу... Тою: гуай-ні/ [514, с.55] *У першій половині дня в понеділок музика, у другій – фізкультура. У вівторок у першій половині дня рідна мова, у другій – мистецтво... Таким от чином.*

Лаконізм еліптичних речень, їх інтонаційно-ритмічна відривчастість надають їм відтінку різкості, енергійності, неохайності або фамільярності (залежно від конкретної ситуації).

Еліпсис як засіб мовленнєвої компресії є складним синтаксичним явищем, яке може реалізовуватися кількома способами та, як уже зазначалося, є характерним переважно для живого діалогічного мовлення.

Окремо слід вказати на стилістичне забарвлення еліптичних утворень. У більшості випадків іменні словоформи прийнято кваліфікувати як розмовні елементи мови. Про це свідчить, зокрема, часте залучення їх у пряму мову персонажів художніх творів (особливо драматичних), а також реальних осіб у нарисах, інтерв'ю для передачі розмовних інтонацій і створення особливого колориту живого мовлення. Наприклад: 田中: 最近あまり映画を見に行かないね。 鈴木: うん、時間がないから (行かない)。 / Танака: Сайкін амарі ейга-ні іканай не. Судзукі: Ун, джікан-га най кара (іканай) / Танака: Щось ти останнім часом майже не ходиш у кіно. Судзукі: – Так, (не ходжу), бо не маю часу.

Проте поширеність еліптичних іменних словоформ також у наукових, офіційно-ділових, інформативних текстах дає підстави говорити і про деяку нейтралізацію «розмовності» таких утворень. Наприклад: ゴールド免許で保険料ダウン。 / По:рудоменкьо-де хокенрю: даун / *Із «Золотим посвідченням» (отримуєте) знижку при страхуванні; これで 10 営業日連続の低下。 / Коре-де джю:ейгьо:бірендзоку-но тейка / *При цьому (має місце) спадання протягом 10-ти робочих днів. [3 газет]**

Як уже говорилося, основною сферою використання еліптичних речень є діалогічне мовлення. Будучи частиною загальної комунікативної системи, якою є мова, діалогічне мовлення характеризується спонтанністю, невимушеністю, ситуативною обумовленістю. Комунікативні цілі еліптичних реакцій можуть варіювати в залежності від типу діалогічної єдності (тобто діалогічного утворення, яке складається щонайменше з двох контактуючих реплік-комунікантів, що тісно прилягають до єдиного смислового центру). Це може бути запит про уточнення усієї репліки-стимула або її частини, повідомлення нової інформації, підтвердження або уточнення змісту.

Еліптичні речення часто вживаються і поза діалогом. Найчастіше еліпсис використовується для того, щоб уникнути тавтології. Опущені компоненти в еліптичному реченні можуть бути відновлені завдяки контексту, що передує цьому реченню або ж слідує за ним, а в усному мовленні – за рахунок інтонації.

Дуже високим є потенціал вживання еліпсису в різних функціональних стилях мови; але при цьому слід ще раз наголосити, що у різних стилях еліпсис може мати або не мати експресивного навантаження. Окрім того,

в японській мові елементи, зрозумілі з контексту та / або ситуації, можуть опускатися з прагматичною метою, тільки якщо еліпсис не призведе до втрати реченням його комунікативного потенціалу.

В окремих випадках еліпсис може бути викликаний психологічним чинником (мовець відкидає частину речення через певні суб'єктивні причини), і тоді еліпсис наближається до замовчування (апосіопези).

Відомо, що мова газети характеризується активним проникненням до її системи різнорівневих усно-розмовних елементів. У пресі експресивність викладу на рівні синтаксису досягається за рахунок уживання емоційно-експресивних конструкцій, які походять із розмовно-побутового мовлення і виконують у газетному тексті особливі стилістичні функції. У цьому сенсі автор (журналіст) прагне наблизити своє повідомлення до живого, спонтанного мовлення (стаття ближчим до читача), проте водночас має й іншу мету – зробити своє повідомлення максимально містким та інформаційним.

Еліптичні речення широко використовуються у заголовках газетних статей і, привертаючи особливу увагу читача, створюють ефект змістової невизначеності, яка може (і повинна) бути усунена після прочитання статті. У таких випадках еліптованими найчастіше бувають частки та дієслова (зокрема, частка *の* та дієслова у формі *наする*): *官公需要が減退/ Канко:джюю:-га гентай/ Знижується попит серед населення; 公共事業が削減/ Ко:кьо:джігьо:-га сакуген/ Скорочуються громадські роботи.*

Потрібно зауважити, що у заголовках минулі події подаються у минулому часі, а фактичний час можна зрозуміти з інших елементів заголовку або із самої статті.

В організації публіцистичного тексту загалом особливі стилістичні можливості виявляють конструкції емоційно-експресивного синтаксису. Їх специфіка полягає в тому, що вони у своїй семантичній структурі містять додатковий компонент значення та за свою синтаксичною організацією відмінні від одиниць емоційно-нейтрального синтаксису. Одна й та сама синтаксична структура може слугувати для вираження декількох абсолютно різних емоційно-експресивних значень.

Наведемо кілька розповсюджених схем еліпсису в японській мові.

1. Якщо в двох суміжних реченнях одна й та сама тема (часто позначена показником *は* /*wa*/), то у другому реченні ця тема здебільшого імпліцитна (випущена): *私はまだウナギを食べたことがない。ずっと前から食べてみようと思っているが、どこがおいしか分からないから食べない。友達に、市場で買って自分で料理すればと勧められたが、一回目はどうしてもお店で食べてみたいと思う。/Вагаші-ва мада унагі-о табета кото-га най. Дзутто мае-кара табете мійо: то омотте іру га, доко-га ойшія ка*

вакаранай кара табенай. Томодачі-ні, ічіба-де катте джібун-де ьо:рісуреба то сусумерарета га, іккайме-ва до:шітемо омісе-де табете мітай то омоу/ *Мені ще не доводилося їсти вугра. Я вже давно збираюся (його) скуштувати, але оскільки не знаю, де (його) смачно готують, не їм. Друг порадив мені купити (вугра) на базарі та приготувати самому, але я все ж таки хотів би спершу поїсти (його) в ресторані.*

2. Якщо питання та відповідь містять спільний елемент, цей елемент є зазвичай імпліцитним у відповіді за умови, що він не є головним присудком: もう昼ごはんを食べましたか。— ええ、もう食べました。/Мо: хіругохан-о табемашіта ка. — Е:, мо: табемашіта/ *Ви вже пообідали (букв.: поїли обід)? — Так, пообідав (букв.: так, поїв).*

У запитаннях, на які можна відповісти «так» або «ні», навіть присудок може опускатися у неформальних ситуаціях спілкування.

3. Якщо імпліцитний елемент є добре відомим для мовця й слухача, зрозумілий з контексту та / або ситуації, то проблем з інтерпретацією таких повідомлень виникати не повинно за умови, що на імпліцитний елемент не спрямована особлива увага: A: (あなたは) 行きますか。 B: はい、(私は) 行きます。 /A: Аната-ва ікімас ка. B: Хай, (ваташі-ва) ікімас/ A: [Tu] йдеш? B: Так, іду.

4. Прямий додаток (маркований часткою を /o/) часто може бути випущений, особливо у питальних реченнях: 私もいただけますか。 /Ваташі-мо ітадакемас ка/ *А можна й мені (отримати цю річ)?*

5. Якщо повідомлення, що міститься в головному реченні, можна легко інтерпретувати з контексту чи ситуації, головне речення може бути імпліцитним: 先生に聞いたら(どう)? /Сенсей-ні кійтара (до:)?/ *Чому б тобі не запитати викладача?*

Розглянемо деякі чинники, що можуть впливати на частотність уживання еліпсису в японській мові. Звернімо увагу на те, що у першій репліці гість не наголошує на тому, що він збирається додому. Що ж до третьої репліки, то тут він уже вбачає в цьому потребу, оскільки не хоче обтяжувати господаря приготуванням чаю. У дужках в перекладі подаються речення, які малися на увазі, але не були сказані через можливість безпроблемної інтерпретації з конситуації. До того ж, тут хотілося б звернути особливу увагу на аспект ввічливості, а саме – на прагнення уникнути надмірної прямоти.

Гість: そろそろ時間ですから。 /Соросоро джікан дес кара/ — *Вже час, (я вже маю йти).*

Господар: いまお茶入れますから。 /Іма очя іремас кара/ — *(Я) саме збирався заварити чаю, (будь ласка залишіться їще).*

Гість: すぐ失礼しますから。 /Сугу шіцурейшімас кара/ — *(Оскільки я) вже йду, (будь ласка не переймайтеся, не заварюйте чай для мене).*

Гонорифікація є вагомою підставою для непрямого вербального вираження, найчастіше для широкого використання номінативного еліпсису та нейтралізації (видалення) дієслів. Наприклад, гонорифічне дієслово *いらっしやる* /ірашшяру/ можна замінити будь яким з трьох семантично дуже різних слів (*来る* /куру/ *приходити, приїздити*; *行く* /іку/ *йти, їхати*; *いる* /іру/ *бути присутнім*).

Є помітний взаємозв'язок між японською культурою та наданням переваги непрямим висловлюванням у мові. Японці, дотримуючись конфуціанської традиції, поцінують дії, а не слова. Європейська традиція красномовства, переконування за допомогою мовних засобів, не вважається перевагою – в Японії це швидше збиває з пантелику. На противагу цьому, вітається трансформація того, що мається на увазі, у непрямі висловлювання. Адресат сам має дійти потрібних висновків, а не відчутти, що його у чомусь переконали. Відтак, той хто не зрозуміє почутого, не зробить відповідний умовивід, буде вважатися недбалою, недолугою людиною. Японська мова наголошує на потребі залучити адресата до пошуку відповідей, в той час як європейські мови апелюють до ясності, прозорості, цілковитої зрозумілості висловлювання, щоб не залишилося жодної недомовки.

Японська культура зорієнтована на гармонію у створенні колективного духу, а не на індивідуалізм, а це накладає свій відбиток і на японську мову.

Отже, розглянувши низку прикладів реалізації явища еліпсису у японській мові (насамперед на матеріалі розмовного мовлення), можна зробити висновок про характерність цього синтаксичного явища для японської мови, що пояснюється, по-перше, прагненням мовця скоротити своє повідомлення, зробити його компактним за максимальної інформативності і, по-друге, – суто японською комунікативною стратегією, заснованою на бажанні бути некатегоричним, прагненні завуальювати, недоговорювати неприємне для реципієнта повідомлення (таку функцію має також апосіопеза). У структурному ж плані еліпсис представлений в японській мові у рамках простого, складносурядного та складнопірядного речень.

Замовчуванням (апосіопезою) називається незакінченість речення, логічна та структурна його незавершеність, внаслідок якої вираження думки обмежується натяком. Мовець або починає нове речення, не закінчивши попереднього, або просто перериває своє мовлення.

Стилістичне значення замовчування має в тих випадках, коли воно є свідомим і викликане небажанням назвати те, що має бути зрозуміло з мовленнєвої ситуації:

自分にとっては何なのだ。ボートだって？…… [592, с.19]

/Джібун-ні тотте-ва нан нано ка. Бо:то датте?...../

А для самого себе – що воно таке? Човен, кажеш?..

Номінативне речення за своєю комунікативною функцією являє собою просту констатацію наявності предмета чи якості, що називаються у реченні:

東京都中野区。
/То:кьо:то Наканоку/
- Токіо, район Накано.

雪の翌日の朝。自宅。2006年1月22日(日)。
/Юкі-но йокуджіцу-но аса。Джітаку。
Нісенрокунен ічігацу ніджю:нінічі (нічійо:бі)/
Сніжний ранок наступного дня. Мій дім. Неділя, 22 січня 2006 року.

Стилістичне значення вживання номінативних речень полягає у тому, що вони викликають у свідомості читача (слухача) більш чи менш ізольоване уявлення про предмет, неначе залишаючи поза увагою його взаємозв'язок з іншими предметами, його взаємодію з ними. Найважливішим для мовця є сам предмет, його сутність. Лаконізм номінативних речень безпосередньо апелює до уяви читача. Саме тому такі речення часто використовуються в описі, що вводить читача в обстановку дії літературного твору, – у так званій експозиції.

Відсутність у мовленні службових граматичних елементів називають *асиндетоном*.

ファスナーが壊れてスカートがずり落ちた。
/Фасуна:-га коварете сука:то-га дзуріочіта/
Поламався замочок, спідниця спала.

手紙を読んでびっくりしました。
/Тегамі-о йонде біккурішімашіта/
Прочитав листа і збентежився.

На відміну від сполучникового зв'язку між частинами речення та окремими реченнями, який більш менш чітко визначає характер зв'язку між ними, безсполучниковий зв'язок заснований на смисловому значенні, на лексичному змісті зіставлюваних частин висловлення.

Згідно з дефініцією, *інверсія* визначається як будь-яке відхилення членів речення від найбільш поширеного, а *парцеляція* – як засіб мовленнєвого представлення єдиної синтаксичної структури – речення – декількома комунікативно самостійними одиницями – фразами. Виходячи з такого

трактування, можна відзначити як мінімум дві суттєві відмінності між цими мовними засобами.

1) Парцеляція є не мовним, а лише мовленнєвим явищем; для інверсії ж таких обмежень немає. Звідси можна зробити висновок, що парцеляція є швидше стилістичним прийомом, а інверсія у багатьох мовах може бути і граматичним, і стилістичним засобом;

2) При інверсії переміщення синтаксичних позицій здійснюється в межах синтаксичного рівня, а при парцеляції найвища одиниця синтаксичного рівня – речення – розбивається на кілька фраз – парцелятивів, і ці парцельовані фрагменти відокремлюються від опорної частини та один від одного завершальною інтонацією або, на письмі, відповідними пунктуаційними засобами. Утворення ж таких одиниць завершеного типу є швидше ознакою текстового рівня [104, с.24].

Щодо наявності в японській мові інверсії та парцеляції думки дослідників не збігаються. О.В. Дебейко вважає обидва явища наявними в японській мові, але вживаними тільки в якості стилістичних засобів. У всіх розглянутих дослідницею прикладах парцельовані фразові єдності є практично більш експресивними варіантами інвертованих конструкцій, тобто, можна сказати, що парцеляція супроводжується інверсією; винесені за межі речення синтаксичні позиції-парцеляти можна навіть назвати «інвертопарцелятами» [104, с.25].

何やってんの、君。

/Нані ятте нно, кімі/

Що ти таке виробляєш?!

じゃ、やめとくは。映画。

/Джа, яметоку ва. Ейга/

Ну, тоді не піду. У кіно.

У випадку парцеляції та інверсії у простому реченні критеріями розрізнення ієрархічних статусів інвертованих та парцельованих конструкцій є в основному інтонаційний та пунктуаційний.

Відносно стилістичних функцій реальних парцельованих конструкцій можна сказати, що інвертований варіант відрізняється від нормативного вищим ступенем експресивності без зміни типу зв'язку; у парцельованому варіанті ступінь експресивності ще вищий, оскільки парцелят виділений пунктуаційно (крапка) та інтонаційно (завершальна інтонація) в окреме висловлювання. З точки зору текстоформуючих функцій при парцеляції речення утворюються дві текстові одиниці (фрази) замість попередньої однієї (речення), тобто, при фракціонуванні речення методом парцеляції

змінюється також тип дискретності тексту. Відносно текстоформуючих функцій інверсії важко зробити якісь висновки, оскільки дія цього засобу обмежується рамками синтаксичного рівня. Очевидно, у межах більшого контексту інверсія може впливати на темо-ремну прогресію в тексті та мати інші текстоформуючі функції.

Позиція означення в японській мові закріплена найжорсткіше, тому що воно є позиційним (на відміну від морфологічного у слов'янських мовах) засобом перетворення дієслова у дієприкметник; в японській мові існує правило без виключень: «означення передує означуваному». За таких умов граматична інверсія дійсно неможлива. Але чим жорсткіше закріплена позиція слова у структурі речення, тим сильнішим є стилістичний ефект, який створюється за допомогою інверсії, і особливо яскраво це проявляється на прикладі інверсії означення. Парцеляти-означення в японській мові мають ще менше ознак окремого речення, ніж при парцеляції синтаксичних позицій підмета і додатку: автономність парцелятивів забезпечується головним чином за допомогою інтонаційних та пунктуаційних засобів.

Результати дослідження О.В. Дебейко показують, що внаслідок винесення за межі речення синтаксичних позицій підмета, додатка та означення у простому реченні, а також підрядного речення причини у складнопідрядних реченнях утворюються фразові єдності – комунікати, які складаються з опорного речення та парцелята. За пунктуаційними та інтонаційними критеріями ці фразові єдності мають текстовий статус, вищий у порівнянні із синтаксичним статусом інвертованих конструкцій [104, с.34].

Важливе значення для стилістики має питання про характер зв'язку між окремими елементами, що утворюють висловлення, – зв'язки між членами речення та цілими реченнями.

Особливою формою синтаксичного зв'язку між реченнями є *обособлення*. Необхідно чітко відмежовувати суб'єктно-предикативний зв'язок у реченні від інших видів зв'язку, взятих в цілому, – зв'язки між означенням та означуваним словом, обставиною та присудком, додатком та присудком тощо. Суб'єктно-предикативний зв'язок, що здійснює комунікацію, суттєво відрізняється від цих видів зв'язку, які створюють словосполучення номінативного характеру. Присудок повідомляє дещо про підмет; другорядні члени слугують для уточнення змісту двох елементів, що утворюють речення – групи підмета та групи присудка.

Між цими двома полярними формами зв'язку – зв'язком, що утворює речення та зв'язком, що утворює словосполучення, – існує зв'язок проміжного характеру – напівпредикативний, який виникає між другорядним членом, який зазнав обособлення, та членом (або цілим реченням), що з ним співвідноситься.

Зазвичай другорядний член тісно прилягає до суміжних з ним членів речення, утворюючи з ними інтонаційно єдине ціле. Обособлення другорядного члена речення проявляється у зміні його фонетичного трактування: він відділяється від решти компонентів речення паузами, отримує сильніший наголос і при цьому нерідко зазнає інверсії. Семантична сутність та цільове призначення обособлення полягає у необхідності підсилити смислову вагу обособленого члена. Будучи обособленим, слово або словосполучення, окрім своєї первинної функції означення, обставини чи додатка, перебирає на себе частково функцію додаткового присудка. Саме в цьому частковому подібненні обособленого члена присудку і полягає причина його більшої семантичної вагомості, порівняно з необособленим.

З точки зору стилістики обособлення являє собою виразний засіб – засіб підкреслення, виділення члена речення. Обособлення може зазнавати будь-який другорядний член.

Особливу стилістичну функцію виконує *вживання сурядного зв'язку замість підрядного*. Речення, зв'язані за змістом, об'єднуються у більш складну єдність або шляхом сурядності більш чи менш незалежних, граматично рівноцінних речень або за допомогою підпорядкування одного речення іншому.

У ряді випадків одні й ті самі смислові відношення між двома реченнями, що об'єднуються, можуть бути оформлені синтаксично різними засобами зв'язку: за допомогою сполучника підрядності або асиндетично.

Поява численних сполучників підрядності, що чітко диференціюють синтаксичні відношення, пов'язана з широким розповсюдженням писемності. В умовах же усного спілкування характер відношень між суміжними реченнями достатньо зрозумілий завдяки сукупності мовних та позамовних засобів вираження думки. Незважаючи на значну уживаність сполучників підрядності у сучасній розмовній мові, слід визнати, що області переважного вживання сполучників підрядності з одного боку та сполучників сурядності, а також безсполучникового зв'язку, з іншого, розподіляються відповідно до походження цих форм зв'язку: сполучники підрядності переважають у діловому письмовому мовленні і таких формах ділового усного спілкування, як офіційна бесіда, доповідь, лекція тощо. Що ж до сполучників сурядності для передачі часових, причинно-наслідкових та інших зв'язків, типових для підрядності, то вони використовуються переважно у повсякденному усному спілкуванні, у побутовому розмовному мовленні, а також у художньому мовленні – через стилістичну специфіку їх уживання.

Сполучник сурядності, який заміняє собою сполучник підрядності, характеризується дифузністю граматичного значення; стилістичний ефект більшої енергії, певної яскравості вираження думки досягається у цих

випадках тим, що слухачеві повідомляються дві думки, логічний зв'язок між якими належить встановити йому самому.

1) バスが来なくて、遅刻してしまいました。

/Басу-га конакуте, чікокушіте шімаімашіта/

Автобус не приїхав, і я спізнився.

2) バスがなかなか来なかったので、遅刻してしまいました。

/Басу-га наканака конакатта ноде, чікокушіте шімаімашіта/

Я спізнився через те, що автобус ніяк не приїжджав.

3) バスがなかなか来なかったから、遅刻してしまいました。

/Басу-га наканака конакатта кара, чікокушіте шімаімашіта/

Автобус ніяк не приїжджав, і тому я спізнився.

За своїм стилістичним результатом заміна підрядності сурядністю близька до асиндетону. Потрібно сказати, що в японській мові розповсюджений і зворотний випадок, – уживання підрядності для вираження типологічних відношень:

すぐに戻ってきますから (ので)、ここで待っていてください。

/Сугу модотте кімас кара (ноде), коко-де матте іте кудасай/

Почекайте, будь ласка, тут. Я скоро повернусь.

今私は文章を読みますから、よく聞いていてください。

/Іма ваташі-ва буншьо:-о йомімас кара, йоку кійте іте кудасай/

Я читатиму текст. Слухайте уважно.

Перша предикативна частина виражає стимуляцію до виконання дії, вираженої у другій частині. Тому кінцевий присудок може часто виражати спонування, запрошення, бажання, волевиявлення тощо. Іноді перша частина містить умову для полегшення дії другої частини, реалізації якої мовець особливо бажає:

お願いだから、もっとまじめに勉強して。

/Онегай да кара, мотто маджімені бенкьо:шіте/

Я тебе дуже прошу: навчайся серйозніше.

У таких випадках сполучник から /кара/ не може бути змінений на ので /ноде/.

Важливим стилістичним засобом є вживання синтаксичних конструкцій у невластивому для них переосмисленому значенні.

Риторичне питання – це позитивне чи негативне судження, оформлене як питальне речення. Вживання питальної форми привносить у мовлення момент апеляції до слухача. Мовець не сумнівається в тому, що на його питання може бути дана лише одна відповідь, яку слухачеві потрібно додумати для того, щоб ця відповідь, а точніше, підказаний висновок, став його власним переконанням:

そんなこと、できるもんか。
/Сонна кото, декіру мон ка/
А чи таке взагалі можливо?

解決方法はあるか? ない。
/Кайкецу хо:хо:-ва ару ка. Най/
Вирішення проблеми є? Немає.

У розмовній мові часто використовуються стереотипні формули риторичних питань, які виражають різке непогодження з думкою співрозмовника.

Часто відзначається, що японська мова є лексично багатою, має безліч прекрасних і дуже потрібних слів, які чітко відбираються для різних умов спілкування. Однак при цьому мовлення часто буває бідним і невиразним, яким його робить, зокрема, невикористання ввічливої лексики та граматичних засобів категорії ввічливості. У зв'язку з цим варто детально поговорити про головні відмінності між усним розмовним та письмовим мовленням.

Головні стилістичні риси розмовного мовлення можна визначити так:

1. Існує фонд автоматизованих, усталених утворень (конструкцій, мовленнєвих зворотів, кліше, словосполучень: «おはようございます /Охайо: годзаймас / *Доброго ранку*», «お元気ですか /Огенкі дес ка/ *Як Ваші справи?*», «お疲れ様です /Оцукаресама дес/ *Ви добре попрацювали*», «一緒にいかがですか /Ішшюні ікага дес ка/ *Чи не бажаєте приєднатися?*» тощо), значний за своїм складом завдяки великій кількості стереотипних ситуацій у повсякденному житті, з широким вибором соціальних ролей (наприклад, роль покупця: すみません。～売り場は何階ですか。 /Сумімасен. -урібава нангай дес ка/ *Перепрошую, а на якому поверсі знаходиться відділ з продажу* -), що передбачає використання сталих словесних формул у відповідних ситуаціях;

2. У той же час, має місце індивідуалізованість мовлення кожного мовця (слова-паразити на кшталт «なんか /нан ка/», «というか /тою: ка/» тощо, звичка говорити довгими чи, навпаки, помітно короткими реченнями);

3. Згорнутість синтаксичних конструкцій, тобто структурна неповнота, і тісно пов'язана з цим еліптичність розмовного мовлення («お名前は?

/Онамае-ва?! Ваше ім'я?», «私は焼きそばです /Вагаші-ва якісоба дес/ Мені – смажену локшину», «だめですか。あしたは? /Даме дес ка. Ашіта-ва?! Не вийде? А завтра?»)». Потрібно зазначити, що еліпсис – один із основних принципів побудови розмовного мовлення: вилучається все, що може бути вилученим без втрати смислу – у розмовному мовленні порівняно рідко зустрічаються повні речення і, взагалі, – повна реалізація сполучваності слова. Якщо ж-говорити про мовлення японців, то такі вилучення слугують яскравим засобом, що відповідає одній із головних стратегій ввічливості, а саме – не висловлюватися занадто прямо, занадто особисто, прагнути, по можливості, не зачепити (не збентежити) співрозмовника або членів його групи. У т.з. «книжному» мовленні також наявні неповні речення, але тут вони є стилістичним прийомом, запозиченим з розмовного мовлення, і використовуються з метою надання більшої виразності. Що ж стосується розмовного мовлення, то необхідно пам'ятати, що виникнення еліпсису, його активне функціонування у розмовному мовленні обумовлені ситуативністю останнього, існуванням поруч із вербальними невербальних засобів комунікації (жестів, міміки), а також динамічністю мовленнєвого спілкування у міжособистісній комунікації;

4. Предикативно-сміслова синкретичність висловлювання, що спирається на ситуативність та загальну апперцепційну базу учасників діалогу. Умови реалізації розмовного мовлення призводять до згорнутості синтаксичних конструкцій, деякої їх деформації, структурної неповноти висловлювання. Це пов'язано з тим, що чимало невираженого словесно підказує сама ситуація конкретного комунікативного акту;

5. Надлишковість мовлення (そこは美しい、本当に美しい景色だった。/Соко-ва уцукуші, хонто:-ні уцукуші кешікі датта/ Там був прекрасний, істинно прекрасний краєвид!);

6. Спеціальні синтаксичні побудови й лексика, притаманні суто розмовному мовленню;

7. Нечіткість меж речення, наявність речень з подвійним зв'язком в результаті взаємопроникнення двох речень;

8. Частотні перебудови конструкцій у ході діалогу, самопереривання, незвичні форми сполучваності, повторення, уточнення;

9. Значимість у мовленнєвому акті жестів, міміки (невербальних засобів вираження смислу, емоцій).

Функціональна стилістика

Щоб окреслити теоретичні засади, на яких ґрунтується аналіз речень сучасної японської мови в різних функціональних стилях мовлення, стисло охарактеризуємо концепцію функціонального стилю.

У сучасній лінгвістиці сформувалося розуміння літературної мови як системи функціонально-стильових різновидів, що відображає реальний факт соціально зумовленого функціонування мови в різних сферах людського спілкування. Саме тому доцільно досліджувати вживання і функціонування тих чи інших одиниць не лише у системі мови і в мовленні у цілому, а й в окремих різновидах мовлення, які прийнято називати стилями. Ґрунтовна робота Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко та О.М. Мацько «Стилістика української мови» дає таке визначення: «Стилі – це історично сформовані, суспільно усвідомлені різновиди загальнонаціональної літературної мови, які різняться принципом відбору та організації мовних засобів і частково самими мовними засобами відповідно до сфер спілкування» [229, с.148].

Важливе місце у сучасній японістиці посідає вивчення особливостей та закономірностей функціонування мовних одиниць у текстах різних стильових різновидів, і великого значення у цьому аспекті набуває дослідження саме синтаксичних одиниць, оскільки синтаксис – це одна з найважливіших сфер мови, що сприяє об'єднанню в єдину систему елементів усіх мовних рівнів. Якщо говорити про лексику, то в ній виділяються одиниці з постійними стилістичними ознаками, які значною мірою впливають на створення стилістичного фону. Однак у японській мові в багатьох випадках стилістичний ефект створюється за рахунок добору та організації саме граматичних одиниць. Вважається, що за умови відокремлення від лексичної семантики стилістичне значення як постійна й невід'ємна ознака граматичним одиницям не властива. Проте стилістичні можливості синтаксичних структур виявляються в їх протиставленні за одним типом ознак. Наприклад, при зіставленні складнопідрядних речень з різними засобами зв'язку між предикативними частинами можна чітко помітити їх стилістичні функціональні особливості. Порівняймо:

重いものを水に入れれば、沈みます。
/Омой моно-о мідзу-ні іреба,
шідзумімас/
Якщо покласти важку річ у воду,
вона потоне.

重いものを水に入れたら、沈みます。
/Омой моно-о мідзу-ні іретара,
шідзумімас /
Покладеш щось важке у воду –
воно потоне.

Перший приклад можна вважати стилістично нейтральним. Сприймаючи таке речення, носії японської мови усвідомлюють, що йдеться про природне явище, що це проста констатація факту. Речення другого прикладу є стилістично забарвленим, оскільки тут наявний емотивний компонент значення. Відповідний ефект досягається шляхом конкретизації змісту (*ти зараз покладеш це у воду, і воно потоне!*), і речення такого типу відносять до розмовного стилю. Згадаймо ще один приклад (він уже наводився):

カードをなくした場合は、すぐカード会社に連絡してください。
/Ка:до-о накушіта баай-ва, сугу ка:догайшы-ні ренракушіте кудасай/
У разі втрати картки негайно зверніться
до фірми, яка обслуговує картки.

カードをなくしたら、すぐカード会社に連絡してください。
/Ка:до-о накушітара, сугу ка:догайшы-ні ренракушіте кудасай/
Якщо Ви загубили картку, негайно зверніться до фірми,
яка обслуговує картки.

Ці два речення відображають фактично одну й ту саму ситуацію, але перше є притаманним офіційно-діловому мовленню, а друге – побутовому.

Підсумовуючи сказане вище, наведемо ще одну цитату зі «Стилістики української мови»: «Наявність різних синтаксичних структур з різною синтаксичною семантикою для передачі однієї логеми (судження, пропозиції) створює передумови для вибору потрібних одиниць і подальшої їх стилістичної спеціалізації, тобто закріплення за певним типом мовлення, з певним стилістичним значенням» [229, с.60].

Стиль визначається різними чинниками, зокрема, соціально-функціональним призначенням, сферою обслуговування, наявністю або відсутністю певного адресата мовлення тощо. Стиль мовлення, за В.В. Виноградовим, – це «суспільно усвідомлена і функціонально обумовлена, внутрішньо об'єднана сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення засобів мовленнєвого спілкування у сфері тієї чи іншої загальнонародної, загальнонаціональної мови, співвідносна з іншими такими самими способами ви-

раження, які слугують іншим цілям, виконують інші функції у мовленнєвій суспільній практиці даного народу» [68, с.19].

В області граматики функціональні стилі відрізняються морфологічними та синтаксичними особливостями. Отже, стилістичне розмаїття мови не обмежується лише вибором слів та фразеологічних одиниць. Функціональні стилі мають певні особливості граматичного оформлення, причому між особливостями в лексиці та особливостями в граматиці можна встановити закономірний зв'язок. Один із відомих фахівців у галузі стилістики В.П. Мурат пише про це так: «Вже сам будівельний матеріал, яким є словниковий запас, визначає тією чи іншою мірою способи та характер його використання. Так, побутова лексика сполучається зазвичай з простою структурою речення тощо. Навпаки, лексика наукова, спеціальна вимагає більш розгорнутих синтаксичних побудов, більш складних граматичних форм» [237, с.35].

І.В. Жукова основними лініями розмежування стилів у сучасній японській мові вважає: ступінь стандартності чи кодифікованості мовленнєвих творів, суб'єктивну чи об'єктивну спрямованість, емоційність чи неемоційність мовлення, термінологічність чи нетермінологічність (образність), синтаксичну організованість, розгорнутість чи згорнутість, співвідношення елементів нової та старої граматики (口語 /ко:го/ та 文語 /бунго/), орфографічну норму та можливі відхилення [119, с.15].

Особливості функціональних стилів у граматиці полягають не в зміні всієї граматичної системи, а в тому, що в різних функціональних стилях можуть зустрічатися окремі граматичні явища, форми, конструкції, відсутні в інших стилях; деякі граматичні явища можуть взагалі не зустрічатися, інші – зустрічатися частіше, ніж в інших стилях, або з особливим значенням. У певних функціональних різновидах мовлення можна виявити граматичні форми та конструкції, паралельні синонімічним формам та конструкціям у інших стилях. Граматична синонімія – це одне з джерел живлення синтаксичної стилістики⁴².

Як у галузі граматики, так і в галузі лексикології функціональні стилі можна виділяти за різними критеріями, але при цьому не слід забувати, що основа такого виділення має як власне лінгвістичний, так і екстралінгвістичний характер, що виділені таким чином функціональні стилі повинні покривати всі основні суспільні функції мови. Урахування зазначених принципів та існуючих на сьогоднішній день поглядів на проблеми стилістики

---

⁴² На сьогоднішній день поняття «граматичного синоніма» залишається невизначеним. Окрім проблеми визначення терміну «граматичний синонім», проблемними залишаються питання семантичної та структурної подібності та відмінності синонімів, класифікації граматичних синонімів і взаємозв'язок між ними та ін.

японської мови в цілому відкриває шлях до вироблення оптимального варіанту класифікації функціональних стилів тієї чи іншої мови.

За різницею у стилістичних характеристиках у японській мові також можна виділити два головні типи речень: нейтральні в лексико-граматичному відношенні речення та стилістично забарвлені речення. І.В. Головинін за маркованими ознаками поділяє другий тип на два великі підтипи: речення побутового мовлення та речення публічного мовлення [87, с.326].

Наше завдання, насамперед, полягає в тому, щоб проаналізувати використання синтаксичних мовних засобів, властивих такому різновиду мовлення, як функціональний стиль. Під час виконання поставленого завдання ми зважали на той факт, що проблема поділу на функціональні стилі в японській мові й досі залишається до кінця не вирішеною для мовознавців. Причина цього полягає, перш за все, у складності самої об'єктивної дійсності. Стилї літературної мови пов'язані між собою тонкими непомітними переходами. Елементи окремих стилів перетинаються і навіть переходять з одного в інший. Так, у розмовній мові побутового плану можуть зустрічатися «книжні» лексичні та граматичні засоби. По-друге, як справедливо відзначають М.Д. Кузнець та Ю.М. Скребнев, мовні стилі є історично мінливими, і тому ознаки кожного з них мають бути описані лише відносно якогось певного періоду розвитку даної мови [192, с.120]. Справді, якщо взяти стилістичну систему, що існувала в японській літературній мові ще в XIX ст., то там наявні такі стилі, які в сучасному мовознавстві не виділяються.

Окрім того, не можна не погодитися з В.П. Мурат у тому, що стилістичні системи різних мов мають національно самобутній характер, і тому обсяг різних стилів, їх місце у системі мови, близькість, взаємозв'язок та інші особливості не є ідентичними для всіх мов [237, с.10-11]. Саме тому вивчення стилістичної системи мови вимагає обов'язкового врахування її національної своєрідності.

Для функціонально-стилістичної класифікації часто використовуються різні засади, а тому й кількість функціональних стилів також буває різна. У межах нашого дослідження ми керувалися класифікацією О.Д. Пономарева, у якій традиційно виділяється п'ять основних стилів: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній та розмовний [282, с.6].

У дослідженні властивостей японських синтаксичних одиниць також можна йти шляхом використання ключових понять та здобутків вітчизняної фундаментальної стилістичної науки для вивчення стилістичних особливостей синтаксису сучасної японської мови, а також спиратися на згадану вище працю. Однак, при цьому не можна не враховувати також здобутків у цій галузі японських лінгвістів, і тому слід попередньо окреслити основні напрями стилістичних досліджень на теренах Японії.

Перш за все, відзначимо, що в японській лінгвістиці традиційно виділяються два ключові поняття: «文章論 /буншьо:рон/» та «文体論 /бунтайрон/». Перше з них означає розділ лінгвістичної науки, де за мовну одиницю береться текст, що складається зі слів та речень. У цьому розділі вивчається загальна структура та властивості тексту. Перекладатися українською мовою термін «文章論 /буншьо:рон/» може як «риторика» чи «синтаксис» і означати правильну побудову висловлювання або тексту. Друге поняття – це розділ науки про мову, де увага приділяється жанрові тексту, часу та особливостям його написання, індивідуальному стилю автора та специфіці використання мовних засобів. Певні ускладнення при огляді спеціальної літератури пов'язані з розумінням обох понять 文章 /буншьо:/ та 文体 /бунтай/ як «стиль». Однак обидва терміни «文章論 /буншьо:рон/» та «文体論 /бунтайрон/» можуть перекладатися як «стилістика», якщо враховувати, що широке поняття мовного стилю у свою чергу розчленовується на кілька значень: *експресивні стилі* (високий, середній, нейтральний, знижений), *функціональні стилі* (обслуговують сфери суспільного життя), звичні способи виконання конкретних мовних актів, тобто жанри, індивідуальна манера мовної діяльності, стиль епохи, стиль мистецьких напрямів тощо [229, с.148]. Крім того, пам'ятаючи про те, що акад. В.В. Виноградов виділяв стилістику мови, стилістику мовлення та стилістику художньої літератури, можна провести відповідні паралелі з дослідженнями в галузі японської стилістики і розглядати «文章論 /буншьо:рон/» як стилістику мови (лінгвостилістику), а «文体論 /бунтайрон/» як стилістику мовлення та стилістику художньої літератури. У справедливості такого паралельного порівняння можна переконатися, проаналізувавши деякі аспекти досліджень зі стилістики японської мови.

У японській лінгвістичній науці можна виділити два напрямки, в яких проводяться стилістичні дослідження: *типологічна стилістика* та *специфічна стилістика*. Типологічна стилістика (類型的文体論 /руйкейтекі бунтайрон/) займається вивченням видів текстів (文章様式 /буншьо:йо:шікі/, 文章体 /буншьо:тай/), тобто множин, об'єднаних структурно-семантичними ознаками, а специфічна стилістика – особливостей використання мовних засобів певними авторами в тих чи інших текстах (стиль Ое Кендзабуро, стиль Міядзава Кенджі, стиль «Повісті про дім Тайра» тощо, тобто все те, що традиційно відносять до сфери вивчення літературної стилістики).

Японська типологічна стилістика враховує наступні аспекти.

1. *Семантико-графічний*. Тут виділяються такі стилі як «漢文体 /камбунтай/» (текст, написаний виключно ієрогліфами за нормами китайської мови), «宣命体 /семмьо:тай/» (тексти імператорських наказів), «漢字仮

名交じり文 /канджіканамаджірібун/» (текст із застосуванням трьох типів письмових знаків, сучасний текст) тощо.

2. *Лексико-граматичний*. Залежно від того, до якого прошарку належать лексичні та граматичні одиниці, виділяють «和文体 /вабунтай/» (власне японський текст), «漢文訓読体 /камбункундокутай/» (розмічений китайський текст), «欧文直訳体 /о:бунчокуякутай/» (європейський текст, перекладений японською мовою зі збереженням структури речень) тощо.

Окрім того, деякі лінгвісти говорять про існування усного та письмового стилів. Переконалися у справедливості такого твердження можна, проаналізувавши хоча б приклади умовно-часових конструкцій:

ドアを開けたら、冷たい風が入ってきました。
/Доа-о акетара, цуметай кадзе-га хайтте кімашіта/
Коли я відчинив двері, до кімнати увійшов холодний вітер.

ドアを開けると、冷たい風が入ってきました。
/Доа-о аkerу то, цуметай кадзе-га хайтте кімашіта/
Я відчинив двері, і до кімнати потрапив холодний вітер.

Перше речення більш притаманне усному варіанту мовлення, а друге можна зустріти у творах художньої літератури (поза діалогами персонажів).

Залежно від того, яке допоміжне дієслово вживається наприкінці речень, можна виділяти так звані: 「だ」体 /датай/ (стиль «-да»), 「である」体 /деарутай/ (стиль «-де ару»), 「です・ます」体 /десмастай/ (стиль «-дес/мас») та інші стилі [553, с.1-8]. Однак, більш об'єктивним видається виділення ввічливого, нейтрального (ввічливо-нейтрального) та простого стилів мовлення (їх іноді також називають *регістрами*).

У наявності в японській мові граматичної категорії ввічливості сумніватися не доводиться, оскільки тут представлені як лексичні, так і граматичні засоби її формального вираження. А от щоб говорити про існування ввічливого стилю, потрібно розглядати стиль як семіотичне поняття – «особливу символічно значиму властивість людської діяльності, що виникає в результаті вибору суб'єктом певного способу діяльності (манери поведінки) у межах загальноприйнятих норм і несе інформацію про суб'єкт (належність до певної соціальної групи, соціальну роль, орієнтацію на певні цінності і морально-етичні норми, особисті якості і психічний стан)» [229, с.142]. Словосполучення «прочитав книгу» у нейтральному стилі має вигляд 本を読みました /хон-о йомімашіта/, у простому – 本を読んだ /хон-о йонда/, а у ввічливому – ご本をお読みになりました /гохон-о ойомі-ні нарімашіта/.

Стиль має суспільну природу і формується мовцями в результаті добору мовних засобів відповідно до соціально-комунікативної мети та конституації.

3. *Риторичний* (поезія, проза; спрощений чи насичений стиль написання).

4. *Жанровий* (стиль щоденників, епістолярний стиль, публіцистичний стиль, стиль художньої літератури, розповідь, розмова, цитата, епічний та ліричний стилі).

5. *Історичний* (прадавній стиль, середньовічний стиль, сучасний стиль, стиль періоду правління певної династії тощо).

Ключовими у розвитку стилістики в Японії вважаються праці Токієди Мотокі (時枝誠記; 1900-1967) [551; 552]. Він розглядав стилістику («文章論 /буншьо:рон/») як один із розділів теоретичної граматики нарівні з морфологією та синтаксисом. Однак цей лінгвіст характеризує стилістику ще й як «сферу для граматичних досліджень, таку, як морфологія та синтаксис», і, таким чином, виділяє текст як окрему одиницю нарівні зі словом та реченням. Пізніше на зміну терміну «文章論 /буншьо:рон/» приходять термін «文章研究 /буншьо:кенкко:/» («дослідження зі стилістики»), що вказує на підвищення статусу стилістики з точки зору дослідника і певну відмову від розгляду її як частини граматики. Проте говорити про цілковите відокремлення у цьому випадку не можна. Коло питань, що стосуються зв'язку речень, досліджується у сфері граматики (синтаксична стилістика), а проблеми, що стосуються системи цілого тексту, розглядаються стилістикою тексту. До якого розділу віднести конкретне питання, яке досліджується, залежить від того, що береться за основну одиницю даного дослідження – речення чи текст.

Кожному функціональному стилю притаманні свої особливості синтаксичної побудови, свої типові конструкції, які вводяться до мовленнєвого твору і взаємодіють у ньому зі спеціальним стилістичним ефектом. Для розмовного стилю, наприклад, характерні надлишковість синтаксичної побудови, перерозподіл меж речення, еліптичні речення, зміщені конструкції, у яких кінець речення дається в іншій синтаксичній будові ніж початок, і відокремлені один від одного компоненти одного і того самого висловлення. Отже, стилістичний синтаксис, на відміну від синтаксису як розділу граматики, нерідко виходить за межі одного речення та вивчає стилістичні особливості мовленнєвих відрізків, що складаються з кількох речень.

Комунікативно-стилістичний потенціал японських складнопідрядних речень

Акад. В.В. Виноградов писав, що «зазвичай випадають із синтаксису і «підбираються» стилістикою питання про сфери застосування та функції конструкцій з обмеженим колом уживання, про виразне (експресивне та образотворче) значення порядку слів, інтонацію та ритм, про відтінки паралельних синтаксичних зворотів та про синтаксичну синоніміку...» [68, с.10].

Саме тому неабиякий інтерес становлять стилістичні особливості засобів поєднання предикативних частин складнопідрядного речення, а також стилістичний потенціал синтаксичних конструкцій з точки зору їх уживання в текстах різних функціональних стилів. Слід пам'ятати, що значення складного речення складається із взаємодії одиниць, які вже мають власне граматичне значення. Являючи собою сполучення предикативних одиниць, складне речення, таким чином, об'єднує значення, відображені у кожній з його частин, та значення, втілене у зв'язку між ними.

Виходячи зі сказаного вище, метою цього підрозділу є:

1. уточнити деякі принципові питання синтаксичної та функціональної стилістики сучасної японської мови;
2. охарактеризувати японські складнопідрядні речення з точки зору їх потенційних можливостей як фігур мовлення;
3. проаналізувати використання складнопідрядних речень у текстах різних функціональних стилів.

Досліджуючи проблеми стилістичного синтаксису, не можна знову ж таки не згадати акад. В.В. Виноградова, який відзначав, що «у стилістику, по-перше, вміщаються ті синтаксичні явища, які не становлять серцевини синтаксичної структури мови і більшою мірою виходять за межі вивчення типових для даної мови основних видів словосполучень та речень» [68, с.11]. Явища, які пов'язані з умовними конструкціями і належать до серцевини синтаксичної структури японської мови, розглянуто у попередньому розділі, а тепер переходимо до розгляду стилістичних проблем.

Для стилістики декодування (стилістики сприйняття) дуже важливим є все, що встановлено на рівні словосполучення та речення лінгвостилістикою, літературознавчою стилістикою та традиційною риторикою. Одним із таких актуальних питань і є стилістична синонімія, тобто передача приблизно однакової предметно-логічної інформації різними синтаксичними конструкціями з різним функціонально-стилістичним і експресивним забарвленням та конотаціями. З цього приводу Н.І. Формановська зазначає,

що «аналізуючи речення в синонімічному ряду, ми маємо на увазі як мовну узагальнену одиницю, так і її мовленнєве втілення. У мовленнєвому вживанні спосіб вираження значення виявляється істотним на власне синтаксичному, морфологічному рівнях, і навіть на лексичному, але тією мірою, якою лексика дає можливість (не перешкоджає) поєднувати предикативні одиниці для вираження даного граматичного значення» [379, с.8].

Щоб визначити значення того чи іншого речення, у більшості випадків доводиться враховувати його контекстне оточення, оскільки, з точки зору змісту, ізольоване від контексту, речення, як правило, є неповним, незакінченим, і набуває повного змісту лише у мовленні. Так, часовий сполучник *とき /токі/* у реченні *田中さんが来たとき、この仕事をしましょう。* /Танакасан-га кіта токі, коно шігото-о шімашьо:/ (*Коли прийде пан Танака, виконаймо цю роботу*) формує висловлювання, семантично еквівалентне умовній конструкції *田中さんが来たら、この仕事をしましょう。* /Танакасан-га кітара, коно шігото-о шімашьо:/.

Значення складного речення, за Н.І. Формановською, це «відображення відношень явищ навколишньої дійсності, отримане на основі всіх можливих для даної комбінації одиниць структурного зв'язку» [379, с.9]. Таким чином складаються різні значення, серед яких, з огляду на японський мовний матеріал, особливий інтерес становлять умовні, причинно-наслідкові, допустові та протиставні значення.

В.В. Виноградов писав, що «зі стилістикою іноді пов'язується проблема експресивних – виразних та образотворчих – відтінків, притаманних тій чи іншій синтаксичній конструкції або тим чи іншим комбінаціям синтаксичних конструкцій» [68, с.11]. Отже, крім поняття «значення», слід враховувати також поняття «відтінок значення». Відтінки значення можна помітити усередині одного типового значення, якщо вони створюються граматичною організацією предикативних одиниць.

Розгляд синонімічних груп речень є важливим для уточнення значення речень. Узагальнене граматичне значення, як відомо, складається з усіх можливих речень, об'єднаних синонімічними відношеннями. Граматична синонімія, таким чином, являє собою вибір різноманітних засобів для вираження загального значення. Вважається, що саме функціональний підхід до синтаксису передбачає знання набору синтаксичних синонімів.

Про засоби вираження зазначених вище чотирьох граматичних значень та синонімічні відношення між різними умовними конструкціями вже говорилося, а тому обмежимося лише одним зауваженням: йдеться не про синонімію сполучників чи синтаксичних формантів (окремих слів або форм), а про синонімічність цілих структур – конструкцій, оскільки, як справедливо зазначає Г.Я. Солганик, «у з'єднанні речень проявляються не лише

формальні засоби їх зчеплення, а й характер, способи, закономірності руху думки» [336, с.40].

Далі зупинимося на детальному розгляді деяких виразних засобів синтаксису сучасної японської мови, але, передусім, слід сказати, що така галузь, як синтаксична стилістика, розроблялася в японському мовознавстві дуже мало порівняно, наприклад, з функціональною стилістикою. Про це, зокрема, пише І.В. Жукова, зауважуючи, що, «незважаючи на недостатню вивченість стилістики японської мови, її нерозробленість, можна виділити явища, які дають підстави й у стилістиці японської мови використовувати основні поняття та терміни, що існують у стилістиці, наприклад, російської мови» [119, с.14].

Головне завдання сучасних японістів полягає в тому, щоб розглянути особливі форми синтаксичної організації японських синтаксичних конструкцій, що використовуються як виразні засоби і надають висловлюванню додаткових смислових відтінків. Такі структури у лінгвістичній науці прийнято вважати відхиленнями від синтаксичної норми. Під нормою у даному випадку мають на увазі такі сталі правила побудови речень, які забезпечують безпосередню передачу думки без залучення додаткового емоційно-експресивного змісту. Відхилення від норми здатні створити певний стилістичний ефект, який може бути також результатом структурної взаємодії суміжних речень.

Перед тим, як перейти до безпосереднього аналізу вживання умовних форм у текстах різних стильових різновидів та визначення на основі цього стилістичних особливостей умовних конструкцій, вважаємо за потрібне зазначити, що складність проблеми пояснюється неможливістю розглядати кожну з синтаксичних форм як маркер якогось одного стилю. Даючи стислу характеристику різним умовним формам, можна сказати, що чітко виявляє свою приналежність виключно до розмовного стилю, наприклад, допустова форма *たつて* /*tatte*/, яка є стилістично забарвленим еквівалентом нейтральної форми *ても* /*temo*/. Певний офіційно-діловий відтінок має причинна форма *ため* /*tame*/, яка, зазвичай, не вживається в усному побутовому мовленні. Однак, якщо йдеться про кондиційні форми *たら* /*tara*/ чи *ば* /*ba*/, то їх можна зустріти у текстах практично всіх функціональних стилів сучасної японської мови. Те саме можна сказати і про всі інші основні умовні форми. Це пояснюється, перш за все, їх семантичними особливостями та багатофункціональністю. Якщо ж говорити про додаткові засоби поєднання предикативних частин умовних конструкцій, то можна навести ряд форм, використання яких у мовленні спричинено прагненням мовця створити певний стилістичний ефект або надати відповідного до комунікативної ситуації стилістичного забарвлення своєму висловлюванню.

Наприклад, причинна форма 故 /ює/ притаманна лише публіцистичному стилю і, певною мірою, стилю художньої літератури, а протиставна форма にもかかわらず /німо какаварадзу/ використовується як підсилюючий засіб для вираження нереалізованості змісту головної предикативної частини умовної конструкції.

Розглядаючи роль умовних конструкцій у текстах різних стилів та їх питомої ваги серед інших синтаксичних структур даного стильового різновиду, необхідно чітко розмежовувати точки зору, з яких текст розглядається як повідомлення, що передається від автора до реципієнта (стилістика «від автора» та стилістика сприйняття). Стилістика від автора збігається з літературознавчою стилістикою, а нас, у зв'язку з проблематикою нашого дослідження, більше цікавить стилістика сприйняття (декодування). І.В. Арнольд з цього приводу зазначає, що «стилістика декодування як теоретична основа інтерпретації тексту під час його сприйняття вчить звертати увагу на зв'язки у середині тексту, помічати в ньому те, що недосвідчений читач може проминути, привчає складати про текст власну думку. Можлива при цьому надлишкова суб'єктивність зменшується, якщо читач привчається шукати в тексті об'єктивні лінгвістичні підтвердження своїм здогадкам» [18, с.31-32].

Для аналізу текстового матеріалу художніх стилів, характерних саме для японської мови, надзвичайно важливим є врахування віку, соціального статусу, рівня освіченості, сфери діяльності та інших характеристик автора й реципієнта інформації, оскільки такі характеристики визначають вибір не лише засобів простого, нейтрального та ввічливого забарвлення тексту, а й впливають на спосіб його логіко-семантичної побудови.

Принциповим є розмежування синтаксичних та стилістичних особливостей текстів, а також визначення синтаксичної норми та відхилень від неї, які створюють певний стилістичний ефект, призводять до стилістичної забарвленості тексту.

Цінним з точки зору стилістичного синтаксису ми вважаємо визначити, яким чином у текстах різних стильових різновидів розкриваються стосунки обумовленості між змістами предикативних частин умовних конструкцій.

Виявлені семантико-структурні особливості умовних конструкцій в сучасній японській мові спонукали нас також дослідити питання про те, наскільки важливою є роль контекстного оточення (конситуації) для інтерпретації даних синтаксичних структур, вжитих у текстах різних функціональних стилів.

Особливості вживання японських складнопідрядних речень у текстах різної функціонально-стильової приналежності

Уживання складнопідрядних речень в офіційно-діловому стилі. Однією з характеристик офіційно-ділового стилю є обмежене, порівняно з іншими функціональними стилями, використання складнопідрядних речень, оскільки тут домінує чітке та послідовне викладення інформації, а не розмірковування із залученням відношень обумовленості чи причинно-наслідкових зв'язків. Тому відсоток умовних конструкцій серед синтаксичних одиниць у текстах офіційних документів загалом невеликий.

Кондиційні форми офіційно-ділового стилю представлені, здебільшого, сполучним словом 場合 /баай/ (випадок):

助成対象事業の内容の変更をする場合においては、
国際交流基金理事長に書面をもって申請し、
その承認を受けること。[3 契約]

/Джьюсейтайшьо:джігьо:-но наййо:-но хенко:-о суру баай-ніюйтева,
Кокусайко:рю:кінін ріджічо:-ні шьюмен-о мотте шінсейші, соно
шьо:нін-о укеру кото/

У разі внесення змін щодо змісту допомоги, яка надається, ви зобов'язані повідомити про це у письмовій формі голову ради директорів Японської фундації і отримати його підтвердження.

Іноді в умовному значенні використовується часовий сполучник とき /токі/:

理事長は助成対象事業の遂行の途中において、必要があると認めるときは、助成対象者から当該助成対象事業の遂行状況について報告を求めることができる。[3 契約]

/Ріджічо:-ва джьюсейтайшьо:джігьо:-но суйко:-но точю:-ніюйте,
хіцуйо:-га ару то мітомеру токі-ва, джьюсейтайшьо:шыа-кара то:гай
джьюсейтайшьо:джігьо:-но суйко:джью:кьо: ніцуйте хо:коку-о
мотомеру кото-га декіру/

Голова ради директорів під час виконання роботи з надання допомоги у разі потреби має право у відповідному обсязі вимагати звіту про стан отримання допомоги.

Незначні *причинно-наслідкові* конструкції в офіційно-діловому стилі мовлення зустрічаються майже завжди з формою *ので* /ноде/ між предикативними частинами:

最終的に助成額などを決定するためには以下の書類が必要となりますので、速やかにご提出ください。[3 *офіційного повідомлення*]
/Сайшю:текіні джосейгаку надо-о кеттейсуру таме-ніва іка-но шьоруй-га хіцуйю:-то нарімас ноде, хаяякані готейшюцу кудасай/
Оскільки для остаточного визначення суми і т. ін. знадобляться документи, зазначені нижче, просимо Вас якнайшвидше подати їх.

Допустові конструкцій під час опрацювання текстового матеріалу майже не виявляються. Такий стан справ зумовлений семантикою допустових форм: в офіційній документації дуже важливим є чіткий та лаконічний виклад інформації без урахування соціального статусу комунікантів та інших особистісних факторів, а отже такого явища, як нереалізованість умови, мова офіційних паперів не припускає.

Що ж до *протиставних* конструкцій, то це, здебільшого, окремі прості речення, зміст яких поєднаний сполучним словом *但し* /тадаші/:

2003年度送金期間：助成金交付決定受諾支払い申請書接受後2ヵ月以内。ただし、助成対象期間が2003年10月1日以降に開始する案件については、助成金の支払いは10月初旬以降になります。[3 *контракту*]

/Нісенсаннендо соукінкікан: джосейкін ко:фукеттей джюдакушіхарай шінсейшо сецуджюго нікагецу інай. Тадаші, джьосейтайшьо:кікан-га нісенсаннен джю:гацу цуйтачі іко:-ні кайшісуру анкен ніцуйте-ва, джьосейкін-но шіхарай-ва джю:гацущьоджюн іко:-ні нарімас/

Термін відправки грошових засобів –
протягом двох місяців після безпосереднього отримання вашого підтвердження на повідомлення про наше рішення надати допомогу.

Однак, що стосується випадку, коли термін надання допомоги розпочинається з 1 жовтня 2003 року, виплата грошей здійснюватиметься на початку жовтня.

Уживання складнопідрядних речень у науковому стилі

За підрахунками, у текстах наукового стилю сучасної японської мови вісімдесят відсотків усіх речень становлять складнопідрядні речення, і це переважно умовні конструкції. Вони допомагають оформити складні логіко-поняттєві зв'язки. Науковий виклад матеріалу

потребує виявлення причинно-наслідкових зв'язків та обумовленості явищ для аргументації думки автора. Саме це певною мірою пояснює той факт, що в опрацьованих наукових матеріалах виявляються умовні конструкції практично всіх типів, виділених раніше за логіко-граматичним принципом. Зустрічаються навіть багатокомпонентні речення з декількома умовними формами, наприклад:

これは単文レベルでは非文にならなくても、
複文になると主節と従節 の視点の一貫性を欠くことになり、
よりいっそう母語話者(NS)に不自然さを感じさせたり、
さらに、そこに主語省略が加わると「ねじれ文」
となり聞き手に誤解を与えたりすることになる。[535, c.104]

/Корера-ва танбунреберу-де хібун-ні наранакутемо, фукубун-ні нару
то шюсецу то джю:сецу-но шітен-но іккансей-о каку кото-ні нарі,
йорііссо: боговаша (NS)-ні фушідзенса-о канджісасетарі, сарані, соко-
ні шюгошью:ряку-га кувавару то «неджіребун» то нарі кікіте-ні гокай-о
атаетарі суру кото-ні нару/

Можливо, на рівні простого речення це не спричинить зрушення, однак, якщо говорити про складне речення, то це може призвести до втрати єдності точки зору у змісті головної та підрядної частин, і носії мови (NS) відчують неприродність вислову; якщо ж до цього додати ще й опускання підмета, речення зазнає «викривлення», і співрозмовник може невірно вас зрозуміти.

Аналіз показав, що в якості засобу зв'язку предикативних частин *кондиційних* речень у науковому стилі мовлення здебільшого використовується сполучник と /to/. І це не є випадковістю, оскільки даний сполучник, як уже неодноразово зазначалося, має властивість виражати досить сильну обумовленість реалізації змісту головної частини реалізацією змісту підрядної. Найчастіше його можна зустріти у реченнях, якими мовець описує принцип роботи машин чи механізмів, фізіологію живих організмів, природні явища тощо:

しかし、すべてのブロックにフィルタを採用されると、
逆に帯域制限した画像しか得られなくなる。[542, c.91]

/Шікаші, субете-но бурокку-ні фірута:-о саййо:сареру то, гяку-ні
тайкісейгеншіта гадзо: шіка ераренаку нару/

Однак, якщо у всіх блоках застосувати фільтри, то, навпаки, можна буде отримати лише зображення, обмежене смугою.

このように考えると、日常生活や社会活動を十分に営むことができる障害（疾患）は「個人差」の一種と考えるのが妥当である。[456, c.49]

/Конойо:ні кангаеру то, нічіджьо:сейкацу-я шякайкацудо:-о джю:бунні ітонаму кото-га декіру шьо:гай (шіккан)-ва «коджінса»-но ішшю то кангаеру но-га дато: деару/

Якщо так міркувати, то правильним буде сприймати інвалідність, яка дозволяє вести повноцінне повсякденне та суспільне життя, як різновид «індивідуальної особливості людини».

Наступними за частотністю використання в науковому стилі сучасної японської мови є конструкції з аналітичною формою *ば* /ба/. Однак слід зазначити, що здебільшого такі речення можна зустріти, насамперед, у науково-популярних текстах, де наявна певна установка на адресата (читача):

心理学の用語で言えば、この傾向は「認知的強調」と呼ばれますが、この「認知的強調」の特にめざましい例が「理想化」という名で呼ばれているものです。[595, c.209]

/Шірігаку-но йо:го-де іеба, коно кейко:-ва «нінчітекікьо:чо:» то йобаремас га, коно «нінчітекікьо:чо:»-но току-ні медзамашій рей-га «рісо:ка» тою: на-де йобарете іру моно дес/

Якщо висловлюватися психологічними термінами, то ця тенденція називається «свідоме підсилення», однак найбільш вражаючим прикладом цього «свідомого підсилення» є явище, яке має назву «ідеалізація».

В опрацьованому масиві текстів наукового стилю може жодного разу не зустрітися умовна форма *たら* /тара/. Це пояснюється, передусім, її оказіональним значенням, невисоким ступенем обумовленості між предикативними частинами, які вона з'єднує.

Причинно-наслідкові конструкції у текстах наукового стилю представлені в основному формою *ので* /ноде/ і, меншою мірою, серединною формою (*て* /те/):

顆粒球と単球には食作用があり、体内に侵入した細菌などをとり込むので、細菌感染があると増加する。[456, c.20]

/Карю:кю:-то танкю:-ніва шьокусайо:-га арі, тайнай-ні шінню:шіта сайкін надо-о торікому ноде, сайкінкансен-га ару то, дзо:касуру/ Оскільки гранулоцити та моноцити мають поглинальний ефект, і поглинають мікроби, які потрапили до організму, їх кількість збільшується, якщо відбувається зараження мікробами.

これら、フレーム間/内、
動き補償オン/オフなどのマクロブロック
属性情報は、サイド情報として送られるので、
フィルタオン/オフ

選択の基準は設計の自由にまかせられている。[542, c. 91]

/Корера, фуре:мукан/най, угокіхошьо: он/офу надо-но макуробурукку
дзокусейджьо:хо:-ва, сайдоджьо:хо: тошіте окурареру ноде, фірута
он/офу сентаку-но кіджюн-ва секкей-но джію:-ні макасерарете іру/

Оскільки інформація макроблоків, така як включення
та виключення рухової компенсації, надсилається у середині кадру
або між кадрами в якості бокової інформації, вибір стандарту включення
та виключення фільтрів залишається на розсуд розробника.

У розмовному стилі форма *の* де /ноде/ використовується здебільшого у випадках, коли має місце чітка установка на адресата інформації з урахуванням його соціального чи вікового статусу, а також ситуації. Існує також думка, що *の* де /ноде/ порівняно, наприклад, з *たら* /тара/ має властивість пом'якшувати висловлювання, полегшувати його сприйняття співрозмовником та регулювати відносини комунікантів. Якщо ж говорити про науковий стиль, то згадані стилістичні можливості у цьому випадку навряд чи реалізуються. Науковий виклад інформації використовує даний формальний засіб для передачі стійкого причинно-наслідкового зв'язку. При цьому оцінний та міжособистісний компоненти значення майже повністю відсутні.

Що стосується *допустових* конструкцій у текстах наукового стилю, то в переважній більшості це речення з формою *ても* /темо/ між предикативними частинами:

テレビジョン方式が異なっても直接接続できる機能を持たせる。
[542, c.85]

/Теребіджьонхо:шікі-га котонаттемо, чокусецусецудзокудекіру
кіно:-о мотасеру/

Тут передбачено функцію, яка робить можливим безпосереднє підключення, навіть якщо телевізійний стандарт відрізняється.

たとえわずかな誤差であっても、
符号化のたび発生する誤差は、フレームメモリの中に蓄積され、
ついには目に付く雑音となってしまふ。[542, c.89]

/Татое вадзукана госа деаттемо, фуго:ка-но табі хассейсуру госа-ва,
фуре:мумеморі-но нака-ні чікусекісаре, цуй-ніва ме-ні цуку
дзацуон-то натте шімау/

Незважаючи на те, що це незначна розбіжність,
та розбіжність, яка буде виникати під час кожного кодування,
зберігатиметься у кадровій пам'яті
і в результаті перетвориться на помітний шум.

Якщо говорити про *протиставні* форми, то їх у текстах наукового стилю зустрічається здебільшого дві: かゞ /га/ та 但し /тадаші/. Форма かゞ /га/ є досить частотною для даного стильового різновиду (іноді вона зустрічається до 10-15 разів на одній стандартній сторінці). Дана форма широко використовується в текстах різної тематики.

これらの血球は骨髄でつくられるが、リンパ球は主に
リンパ節・胸腺・脾臓でつくられている。[456, с.20]

/Корера-но кеккю:-ва коцудзуй-де
цукурареру-га, рінпаку:-ва омо-ні рінпасецу, кьо:сен,
хідзо: надо-де цукурарете іру/

Ці кров'яні тільця утворюються у кістковому мозку, а лімфоцити
утворюються переважно в лімфатичних вузлах, у тимусі та в селезінці.

但し /тадаші/ – це сполучне слово, яке завжди стоїть на початку речення і зв'язує це речення із попереднім за аналогією до того, як сполучники підрядності зв'язують частини складнопідрядного речення. Тобто йдеться вже про синтаксис тексту. Дане сполучне слово відрізняється від сполучника かゞ /га/ тим, що вживається переважно у письмовому варіанті мовлення і майже ніколи не використовується у розмовному. Крім того, порівняно з かゞ /га/ парадигма значень 但し /тадаші/ не така розгалужена, і це знаходить своє відображення у мовній функції цього сполучного слова – воно чітко сигналізує про те, що зараз буде висловлено уточнення чи обмеження щодо змісту попереднього речення, щось буде протиставлятися тому, про що говорилося. かゞ /га/ ж, перш за все, слугує для того, щоб адресат повідомлення зробив паузу між логічно закінченими відрізкамі інформації. І тільки після цього у реципієнта відбувається розкриття та інтерпретація протиставних відношень між предикативними частинами сприйнятого речення:

……習得状況がよい。ただし、今後「てもらう」「てくれる」
別の習得状況を調べる必要がある。[535, с.107]

/.....шю:токуджьо:кьо:-га йой. Тадаші, конго «те морау» «те куреру»
бецу-но шю:токуджьо:кьо:-о шіраберу хіцуйо:-га ару/
...умови для засвоєння є сприятливими. Однак, згодом виникає потреба
пошуку умов засвоєння окремо конструкцій «те морау» та «те куреру».

双方とも静止画像もしくは対話形グラフィックス
(interactive graphics: カメラの前で図を描きながら説明するなど)
も可能とする。ただし、高解像度画像 (CCIR 601等) の転送は別アル
ゴリズムによる。[542, c. 84]

/Со:хо: томо сейшігадзо: мошікува тайвакейгурафіккусу
(interactive graphics: камера-но мае-де дзу-о егакінагара сецумейсуру надо)-
мо кано:-то суру. Тадаші, ко:кайдзо:до (CCIR 601 надо)-но денсо:-ва бецу-
но аругорідзуму-ні йору/

В обох випадках передбачена можливість використовувати статичне зображення або інтерактивну графіку (intractive graphics: наприклад, робити пояснення, малюючи схему перед камерою). Проте, передавання зображення

з великою кількістю пікселів (CCIR 601 тощо) відбувається за іншим алгоритмом.

Уживання складнопідрядних речень у публіцистичному стилі

Перш ніж розпочати аналіз представленості та функціонування японських складнопідрядних речень у текстах публіцистичного стилю, слід розв'язати такі завдання: по-перше, з'ясувати межі та уточнити ключові поняття публіцистичного стилю в сучасній японській мові; по-друге, виявити стилістичні можливості та визначити роль умовних конструкцій, вжитих у публіцистичних текстах; по-третє, розглянути умовні конструкції сучасної японської мови як засоби формування підтексту та оцінити їх потенціал з точки зору латентного впливу на читача.

У різних дослідженнях зі стилістики окреслення рамок публіцистичного стилю відбувається неоднаково, а отже, різняться й визначення, що їх дають науковці. Зокрема, І.В. Арнольд та І.Р. Гальперін [80, с.345-346] говорять про доцільність виділення передусім газетного стилю, одним із підстилів якого є «стиль газетних статей, що складає різновид публіцистичного стилю, куди також входять стиль ораторський та стиль есеїв» [18, с.343].

Безперечно, такі ознаки публіцистичного стилю, як динамічність, актуальність, оціночний характер, образність мовного вираження, фактологічна точність, декларативність, переконливість та низка інших, призводять до того, що даний стильовий різновид настільки розгортається, що його підстилі можуть цілком справедливо називатися окремими стилями (газетним, журнальним, телевізійним, радіомовним тощо). Однак, з огляду на суттєві лексико-граматичні відмінності між усним та писемним мовленням у японській мові, ми пропонуємо виділяти передусім дві *форми* вираження публіцистичного стилю: усну та писемну, а такі ланки, як «ораторський стиль» та есей, вважати не стилями і навіть не підстилями, а текстовими

жанрами даного стилю. Така позиція викладена, зокрема, у вже згадуваній праці «Стилістика української мови» [229, с.248-249]; так вважають і М.Д. Кузнець та Ю.М. Скребнев, які характеризують публіцистичний стиль наступним чином: «Це функціональний стиль мови, який застосовується у викладі, призначеному для більш чи менш широкого кола читачів або слухачів, і присвячений якимось суспільним чи політичним питанням: подіям політичного життя, явищам культури, проблемам моралі і т. ін. у їх актуальному для даного часу значенні» [192, с.122]. І.В. Жукова називає публіцистичний стиль «стилем публіцистики та преси» [119, с.65].

У викладі інформації в публіцистичних текстах, як справедливо відзначає О.Д. Пономарів, мають поєднуватися логізація та емоційно-експресивне забарвлення, причому логіка викладу та емоційно-експресивне забарвлення повинні бути взаємно зрівноважені [282, с.12]. Факт поєднання цих компонентів дає підставу вважати публіцистику проміжною сферою художнього, ділового й наукового спілкування, оскільки вона містить частину функцій, мовних ознак та засобів відповідних функціональних стилів. Проте, досліджуючи японський текстовий матеріал, публіцистичний стиль, на нашу думку, слід розглядати як окремий та самодостатній функціональний стиль, виходячи, передусім, із семантико-функціональних особливостей лексичних та синтаксичних одиниць сучасної японської мови.

Аналіз матеріалу показує, що в межах публіцистичного стилю, навіть беручи до уваги лише умовні конструкції, можна виділити щонайменше два *підстили*. Перший можна умовно назвати підстилем суто інформативних текстів або ж нехудожнім підстилем, а другий – підстилем текстів, які містять додаткові засоби впливу на читача, або художнім підстилем. Перший зі згаданих підстилів характеризується мінімальною експресією, слабкою установкою на читача та повною відсутністю емотивності. Що ж до другого, то в даному випадку ці три аспекти реалізовані повною мірою. Проілюструємо сказане прикладами:

高速増殖炉という、次世代の原子炉が実用化されれば、
利用可能なプルトニウムの量はさらに増える。[3 газети]

/Ко:сокудзо:шьокуро тою:, джіседай-но геншіро-га джіцуйо:касаререба,
рійо:кано:на пуротоніуму-но рьо:-ва сара-ні фуеру/

Якщо атомні реактори попереднього покоління, так звані реактори швидкого розпаду, знайдуть практичне застосування, кількість придатного для використання плутонію збільшиться.

学びたい。参考にできれば。読者の声には、フィンランドの
教育への共感がにじむ。[3 газети]

/Манабітай. Санко:-ні декіреба. Докушы-но кое-ніва, Фінрандо-но
кьо:іку-ено кьо:кан-га ніджіму/
Хотілося б навчитися. Якщо стане в нагоді. У голосі наших читачів
відчувається прихильність до системи освіти у Фінляндії.

Обидва наведених вище речення були взяті з однієї газети, і предикативні частини обох поєднані за допомогою форманта *h̄x̄* /ба/. Однак, як можна помітити, перше з них передає лише факт, інформацію, не обтяжену додатковим змістом, а речення другого прикладу відрізняється підвищеною експресивністю; воно побудовано автором із відхиленням від синтаксичної норми з метою створити стилістичний ефект та справити враження на реципієнта інформації. Увага читача більшою мірою зосереджується на умовній формі стилістично забарвленої структури порівняно зі структурою нормативною, в якій умовна форма є, перш за все, єднальною, тобто такою, що логічно поєднує два відрізки змісту у висловлюванні.

Сказане вище дає підставу зробити попередній висновок про те, що роль умовних конструкцій буде дещо неоднаковою для текстів художнього та нехудожнього підстилів. Різною мірою в них буде розкриватися й стилістичний потенціал досліджуваних нами синтаксичних структур. Якщо ж говорити про частотність їх використання, то для художнього підстилю вона, безперечно, значно вища ніж для нехудожнього.

Тепер спробуємо обґрунтувати прагнення виявити та дослідити прийоми й методи формування підтексту на прикладі саме умовних конструкцій. Відомо, що додатковий емоційний зміст може бути поданий структурно, тобто на рівні структурних елементів тексту або в контексті стилістичного оформлення, однак підтекст може виявлятися і на рівні речення (фрази). Це дозволяє говорити про те, що продукування прихованого змісту може відбуватися і на синтаксичному рівні. Для формування й виявлення стилістичного конотативного підтексту існують два прийоми: *пресупозиція* (попередні знання, необхідні для декодування смислово-емоційних складників тексту) та *імплікація*. В.М. Корнєєв пише, що «імплікація репрезентує тридуктивні зв'язки й за своєю структурою апелює до логічного мислення – здатності й схильності людини встановлювати чітку систему залежностей у навколишній реальності» [181, с.208]. А умовні конструкції є саме тими структурами, які виражають у мові залежність реалізації дій або зміни станів, і чимало складнопідрядних речень, засобом зв'язку предикативних частин яких виступають умовні конструкції, крім експліцитного змісту мають ще й імпліцитний. Про це є згадки у працях і японських мовознавців, зокрема, у науковому довіднику «条件表現 /Джьо:кен хьо:ген/» [566]. Свідчать про це й результати опитування

інформантів. Наприклад, речення «明日いい天気だったら、散歩に行こう /Ашіта ій тенкі даттара, сампо-ні іко:/» перекладається українською мовою як: «Якщо завтра буде хороша погода, підемо на прогулянку», однак це речення підсвідомо може сприйматися слухачем і так: «А якщо буде погана погода, нікуди не підемо!». Наведемо ще один приклад, який вичерпно розкриває здатність формувати прихований вплив кондиційної конструкції なら /нара/: 掃除をしてくれるなら、料理を作っておあげる /Со:джи-о шіте куреру нара, рьо:рі-о цукутте агеру/. Експліцитний план вираження тут інтерпретується реципієнтом інформації як «Якщо прибереш, я приготую тобі поїсти», а на імпліцитному рівні, залежно від характеру мовця, це речення, за словами опитаних носіїв японської мови, може бути сприйняте й у вигляді: «Якщо хочеш, щоб я приготувала тобі поїсти, то прибери!» або просто: «Я хочу, щоб ти прибрав» чи навіть: «Я не хочу прибрати сама».

Згаданий вище В.М. Корнєєв дуже влучно відзначає: «Очевидно, можна передбачити, що збіг позитивних акцентів посилить інтерес читача до тексту, а отже текст справлятиме більший вплив. Коли ж такого збігу не відбувається, або він не є повним, у реципієнта може виникнути активне протистояння сприйнятій інформації. Більше того, зреалізоване через емоційно-оцінний комплекс таке протистояння або активізує негативні стереотипи, або сформує домінанту. У будь-якому випадку змістова складова тексту осмислена не буде» [181, с.208].

Наведена цитата сприяє розумінню того, наскільки важливо враховувати підтекст при створенні та інтерпретації текстів публіцистичного стилю, основне призначення якого – служити розв'язанню суспільно-політичних питань через активний вплив на читачів, що в свою чергу має допомагати їм переконатися у справедливості певної ідеї і спонукати до творчої діяльності. І навпаки, нехтування підтекстом може часом призвести навіть до трагічних наслідків.

З метою виявлення семантико-стилістичних особливостей функціонування складнопідрядних речень було досліджено текстовий матеріал японської щоденної преси з позицій синтаксичної стилістики. Основна увага приділялася передовим статтям, аналітичним оглядам та репортажам; до аналізу залучалися всі основні типи текстів сучасних японських газет: політика, економіка, події суспільного життя, міжнародні події, наука, освіта, культура, мистецтво, медицина тощо. Матеріалом дослідження слугували тексти трьох найвідоміших у Японії газет: «朝日新聞 /Асахі-Шімбун/», «読売新聞 /Йоміурі-Шімбун/» та «毎日新聞 /Майнічі-Шімбун/».

Серед структурних особливостей, пов'язаних з умовними конструкціями, у газетних текстах відзначаються такі:

1. широке використання багатокомпонентних складнопідрядних речень, особливо у статтях наукової тематики;
2. парцеляція;
3. використання іменних речень (体言止め /тайгендоме/);
4. незакінчені речення;
5. паралелізм;
6. інтертекстуальність.

Багатокомпонентні складнопідрядні речення можуть об'єднувати в своєму складі протиставні та допустові відношення, протиставні та причинні відношення тощо. Розповсюдженим випадком у публіцистичних текстах є вираження причини за допомогою серединної форми у другій частині протиставної конструкції:

戦時中は「海戦」など時局ものも書いたが、情痴小説作家
とみなされ、しばしば発禁になった。

/Сенджічю:-ва «Кайсен» надо джікьокумоно-мо кайта-га,
джьо:чісакка то мінасаге, шібашіба хаккін-ні натта/
Під час бойових дій він написав «Битву на морі» та інші
актуальні на той час речі, але вважався нерозсудливим
письменником, і друкувати його твори часто забороняли.

Використання таких структур у газетних текстах пояснюється завданням публіцистичного стилю подавати інформацію великого обсягу достатньо чітко для того, щоб реципієнти могли легко декодувати її, а вміле вживання декількох умовних конструкцій у межах одного речення сприяє ефективній актуалізації логічних зв'язків.

Однак застосовується цей прийом при кодуванні інформації не завжди. Іноді спостерігається і зворотне явище: повноцінна («правильна») з точки зору нормативної граматики умовна конструкція зазнає поділу на кілька окремих структурних одиниць. Наприклад:

国土交通省によると、ＥＴＣ利用率は１４日現在、
全国平均で３８％。だが、タクシーは割引をめぐる酔客とのトラブルを
恐れ、敬遠する傾向があったという。

/Кокудоко:цу:шьо:-ні йору то, ЕТС рійо:ріцу-ва джю:йоккагендзай,
дзенкоку хейкін-де санджю:хачі па:сенто. Дага такуші:-ва варібікі-о
мегуру суйкяку-тоно торабуру-о осоре, кейенсуру кейко:-га атта тою:!

За повідомленням Міністерства транспорту, використання
автоматичної системи стягнення платні станом на 14 число
становить 38%. Однак, існує тенденція, що таксисты тримаються

осторонь, оскільки бояться конфліктів із нетверезими клієнтами щодо знижок.

Пара структурних компонентів *によると /ні йору то/* (на початку) та *という /тою:/* (у кінці) позначають початок і кінець повідомлення, яке зазвичай передається одним реченням, а крапка між предикативними частинами та сполучник *だが /дага/* свідчать про те, що відбулася *парцеляція* протиставної конструкції. Залежно від тематики та смислового навантаження, часто виникає потреба у спрощенні синтаксичних структур, за допомогою яких передається повідомлення, щоб інформаційно не переобтяжити реципієнта і, тим самим, не погіршити сприйняття інформації в цілому. У наведеному прикладі розчленувати зміст допомагає читачеві й інший засіб – закінчення речення на іменну частину мови (*体言止め /тайгендоме/*), який використовується в обох предикативних частинах.

Комунікативно-експресивні функції парцеляції полягають у виділенні предикативної частини – парцеляту, а за наявності кількох парцелятивів – рівноправним виділенням кожного з них. Текст, що включає парцельовану конструкцію, характеризується особливим переривчастим ритмом. Парцельована конструкція має свою специфічну інтонацію, що відрізняється від інтонації непарцельованої.

Розчленування висловлювання – це водночас і спрощення його синтаксичної організації, і збільшення гнучкості та рухомості синтаксичної структури.

Завдяки таким суто структурним якостям, як варіативність, гнучкість та мобільність, ці стилістично марковані структури є цілком адаптованими синтаксичним ладом японської мови.

Можливість парцеляції може визначатися або особливостями смислового співвідношення частин, що не мають спеціального, тобто спільного для всіх випадків структурного вираження, або наявністю певних структурних елементів у головній та підрядній частині.

Зазнають парцеляції підрядні частини різних типів. Так, зокрема, причинні умовні конструкції можуть зустрітися у такому вигляді:

雨期は大変なんだ。土砂降りの中、牛を歩かせなければいけないから。

/Укі-ва тайхен нан да. Дошябурі-но нака,

уші-о арукасенакереба ікенай кара/

Тяжко, коли сезон дощів. Бо доводиться вести корів
під проливним дощем.

Проте слід зазначити, що використання даного прийому в цьому прикладі дещо відрізняється від того, що мало місце у протиставному реченні.

У даному випадку підрядне речення відділяється від головного і переміщується у постпозицію внаслідок підсвідомого прагнення мовця поставити на початок висловлювання (і тим самим виділити) найголовнішу, на його думку, інформацію.

Наступна особливість, також виявлена під час аналізу залученого текстового матеріалу газет, – це широке використання структурно незакінчених речень: головна частина виражена імпліцитно, тобто випущена, але кожен реципієнт може відтворити її у своїй свідомості. Такі речення є характерними насамперед для розмовного стилю, а для публіцистичного є елементами низької передбачуваності, а отже сприяють формуванню *стилістичного контексту*. Вони використовуються як засіб подачі теми статті для якомога сильнішого психологічного впливу на читача, його інтригування тощо. Таку саму функцію мають й інші розмовні елементи, залучені до публіцистичних текстів.

「正直言うと、保守派でがっかりしている。今、望まれているのは、柔軟な思考の人なのに」。

/«Шьо:джікі ю: то, хошюха де гаккарішіте іру. Іма, нозомарете іру но-ва, джю:нанна шіко:-но хіто на ноні».../

Відверто кажучи, розчарувало те, що він консерватор.

А сьогодні так потрібні люди, які вільно мислять...

Пояснити психологічну результативність створення такого стилістичного ефекту можна тим, що елементи розмовного стилю наближають реципієнта до повсякденного спілкування, викликають у його свідомості співвіднесеність із реальними подіями його власного життя.

Наступна особливість – це використання однакових умовних конструкцій у межах невеликого текстового відрізка. Ці елементи можуть бути розташовані дистантно, проте логічний зв'язок між ними можна легко встановити, а отже, на нашу думку, це різновид *паралелізму*:

フランス上院は13日、末期患者が延命治療を拒否できる「死ぬ権利」を認め、人工的に生命を維持する以外に手段がない場合は医師の治療停止を可能とする法案を賛成多数で可決した。

/Фурансуджь:оін-ва джю:саннічі, маккіканджя-га еммейчірью:-о кьохідекіру «шіну кенрі»-о мітоме, джінко:текіні сеймей-о іджісуру ігай-ні шюдан-га най баай-ва ішія-но чірью:тейші-о кано:-то суру хо:ан-о сансейтасу:-де какецүшіта/

Верхня палата французького парламенту 13 числа більшістю голосів ухвалила «Право на смерть» (смертельно хворий пацієнт може

відмовитися від подальшого лікування), прийнявши відповідний закон, що дозволяє лікареві припинити лікування у випадку, коли інших шляхів, окрім штучного підтримання життя, не залишається.

末期患者が延命治療の停止を要求した場合、死に至るとしても医師は患者や医療スタッフと病状の推移を十分見極めたうえで患者の意思を尊重するよう規定している。

/Маккіканджя-га еммейчирьо:-но тейші-о йо:кю:шіта баай, ші-ні ітару тошітемо ішы-ва канджя-я ірьо:сутаффу-то бьо:джьо:-но суйі-о джю:бун міківамета уе-де канджя-но іші-о сончо:суруйо: кітейшіте іру/
Передбачено, що у випадку, коли смертельно хворий пацієнт бажає припинити лікування, що підтримує життя, лікар повинен вшанувати бажання пацієнта, попередньо оцінивши стадію хвороби разом з пацієнтом та медичним персоналом.

また、末期患者が意識不明となった場合は、患者の家族が患者に代わって延命治療の停止を要求できる。

/Мата, маккіканджя-га ішікіфумей-то натта баай-ва, канджя-но кадзоку-га канджя-ні каватте еммейчирьо:-но тейші-о йо:кю:декіру/
У випадку, коли пацієнт не виходить з коми, рішення про припинення лікування замість пацієнта може приймати його родина.

В усіх наведених прикладах в умовних реченнях використовується сполучне слово **場合** /баай/ (*випадок*), а текст, що розглядається, подає інформацію про те, у яких випадках дозволяється ефтаназія (відхід із життя за власним бажанням) за новим французьким законодавством. Об'єднуються ж наведені речення спільною ідеєю змістів головних частин, а саме відхід безнадійно хворого пацієнта з життя.

Схожу схему використання умовних конструкцій можна виявити також у випадку протиставного сполучника **だが** /дага/, але тут відсутня тісна пов'язаність змістів речень, а отже це не стилістичний прийом, а, швидше за все, маркер індивідуального стилю автора.

Така характерна риса викладу інформації, як широке залучення прямої мови, створює стилістичний ефект *інтертекстуальності*. Тексти публіцистичного стилю містять численні вкраплення чужої мови у мову автора. Це тексти з іншим суб'єктом мовлення або їх фрагменти у вигляді цитат, ремінісценцій та алюзій. Значний інтерес являє аналіз використання умовних конструкцій у зв'язку саме з цим явищем. Наведемо цікавий і показовий приклад:

「10勝ごとに区切りと言われてもコメントに困る」
と軽くいなした後、「(日米通算) 200勝のこともあるけど、
とりあえず、けがをせず、今季をフルに活躍できてプレーオフにでもい
ければ」と続けた。

/«Джю:шьо:гото-ні кугірі то іваретемо, коменто-ні комару» то каруку
іінашіта ато, «(Нічібейцу:сан) ніхякушьо:-но кото-мо ару кедо, торіаедзу,
кега-о седзу, конкі-о фуру-ні кацууйо:декіте пуре:офу-ні демо ікереба» то
цудзукета/

«Перерва через кожні 10 перемог – мені це важко прокоментувати», –
легко відпаривував він, а потім продовжив: «Є, звичайно, 200 перемог
«Японсько-американського активу», проте, насамперед, хотілося б
попрацювати на повну силу і без травм у цьому сезоні та потрапити до
плей-офф».

Цитовані автором відрізки містять допустову, протиставну та кондиційну умовні конструкції, при цьому всі вони мають яскраве розмовно-побутове забарвлення (форма *けど* /кедо/ замість *が* /га/ чи *けれども* /кередомо/ та незакінчене речення наприкінці другої цитати). Чужій мові тут протиставлено значно коротший порівняно з нею авторський текст, який відрізняється нейтральністю та деякою книжністю (*軽くいなす* /каруку іінасу/ – вираз явно не розмовний). Результатом такої синтаксичної побудови розповіді є ефект того, що автор сприймається читачем як такий, що стоїть за спиною головного персонажа і лише представляє його, даючи змогу висловитися йому самому.

Наведемо можливі узагальнення та висновки.

Для вираження *кондиційного* значення в суто інформативних текстах здебільшого використовуються аналітична форма *ば* /ба/ та сполучник *と* /то/. Окрім того, помітного розповсюдження в них набуло сполучне слово *場合* /баай/ (*випадок*). Інші умовні форми в інформаційних текстах зустрічаються рідко, що пояснюється їх яскраво вираженим розмовно-побутовим забарвленням.

Умова, яка виражається в газетних текстах, може бути як потенційною, так й ірреальною (речення реальної умови зустрічаються дуже рідко). Ірреальність умови знаходить тут своє стилістичне використання, але це не стосується суто інформативних текстів.

Для вираження *причинно-наслідкових* відношень нарівні з граматичними засобами широко застосовуються й лексичні, наприклад, слова *理由* /рію:/ та *原因* /ген'ін/ (*причина*). Однак, останні виявляють значно меншу стилістичну забарвленість ніж перші, оскільки несуть в основному предметно-логічну інформацію, а не додаткову.

Особливу увагу привертає вираження *протиставлення*. Аналізувалося здебільшого стилістичне використання засобів протиставлення з метою вплинути на читача, однак, якщо *ですが* /дес га/ та *だが* /да га/ можна вважати маркерами різних стилів (літературного та розмовного), а *けれども* /кередомо/, *けれど* /кередо/ та *けど* /кедо/ – виразниками різного ступеню розмовності, то допустова форма *のに* /ноні/ помітно відрізняється від зазначених єднальних засобів на семантичному рівні і має дещо іншу функцію. Що ж до *が* /га/ (*だが* /дага/) на початку речення та *一方* /іппо:/, то ці синтаксично-структурні засоби використовуються для протиставлення великих за обсягом текстових фрагментів, тоді як інші подібні форми можуть повною мірою виражати протиставлення й у межах одного речення.

Допустові конструкції, порівняно з іншими умовними, вживаються в японських газетах дуже обмежено.

Відомо, що публіцистичний стиль повинен відповідати умовам якісного інформування, і відхилення від синтаксичної форми, які мають свою стилістичну функцію, не заважають ефективній комунікації. Навпаки, ці структурні зрушення слугують засобом передачі інформації другого плану (емоційної, оцінної, образної тощо), яка забезпечує реципієнтові повноту сприйняття предметно-логічної інформації, оскільки сприяє уявленню про автора та ситуацію, в якій відбувалося кодування повідомлення.

Уживання складнопідрядних речень у художньому стилі

Аналізуючи особливості функціонування складнопідрядних речень у текстах художнього стилю сучасної японської мови, зустрічаємо таке саме ускладнення, як і при проведенні відповідного аналізу публіцистичних текстів. Проблема полягає в тому, що дослідження з функціональної стилістики на матеріалі різних мов залишають межі художнього стилю дещо розмитими: вже сама назва «художній стиль» може зустрітися у варіанті «стиль художньої літератури» (зокрема, у І.В. Жукової), що, однак, суттєво не змінює меж даного поняття. І.В. Арнольд говорить про існування «поетичного стилю» (або «піднесено-поетичного»), роблячи основний наголос на вживанні урочисто-піднесеної лексики [18, с.325-326].

У М.Д. Кузнець та Ю.М. Скрєбнева знаходимо протиставлення виду «літературно-оброблений («книжний») стиль – вільний («розмовний») стиль» [192, с.118-122]. Тут слід зробити одне уточнення, зазначивши, що йдеться про дві *групи* стилів, адже до «літературно-оброблених» автори роботи включають публіцистичний, науково-технічний та офіційно-канцелярський стилі, а до «вільних» – літературно-розмовний та фамільярно-розмовний.

Таке поняття як «поетичний стиль» (І.В. Арнольд) навряд чи можливо ефективно застосувати при розгляді синтаксису японської мови, оскільки,

з огляду на проблематику, головна увагу фокусується синтаксичних, а не лексичних одиницях, а «поетичний стиль» характеризується насамперед складом лексики.

Якщо ж співвіднести «стиль художньої літератури» І.В. Жукової зі згаданим вище протиставленням «літературно-оброблений – вільний» (М.Д. Кузнець, Ю.М. Скребнев), тоді відповідність можна констатувати на рівні «літературно-розмовного стилю». Однак, аналіз творів японських письменників ХХ ст. показав, що такі поняття, як «літературна мова» та «розмовна мова» не слід плутати у дослідженнях з функціональної стилістики сучасної японської мови.

Як справедливо зазначає І.В. Жукова, «мета стилю художньої літератури полягає у створенні засобами мови художніх образів, тому він відрізняється широким використанням експресивно-емоційних елементів мовлення. Разом із цим для художнього стилю притаманне використання звичайних, загальноживаних слів, які створюють простоту, малюють живі картини природи, життєві ситуації, людські взаємини» [119, с.79]. «Звичайними» і загальноживаними можуть бути не лише слова, а й граматичні форми:

最終的には課長が裁断するが、まず、
三人の相談できまるといい。 [587, с.8]

/Сайшю:текіні-ва качо:-га сайдансуру га,
мадзу, саннін-но содан-де кімару то ітте ій/

Остаточне рішення приймає начальник відділу, та спершу,
можна сказати, вирішують три особи, порадившись між собою.

У наведеному вище реченні (це оповідь головного героя і водночас авторський текст) своєрідний ефект створюється за рахунок контрасту на двох рівнях – синтаксичному та лексичному: між розмовною кінцівкою речення *と* *いい* /то ітте ій/ (можна сказати, що) та нейтральним протиставним сполучником *が* /га/; між дієсловами *裁断する* /сайдансуру/ та *きまる* /кімару/, які є синонімами (означають «вирішувати», «приймати рішення»), однак різняться стилістично: перше має офіційно-ділове забарвлення, а друге нейтрально-розмовне. Наведемо ще один подібний приклад:

つきましては、
旅行地の選定についてみなさんのご意見を参考にして立案したいと思
いますから、これと思われる候補地をご記入ください。 [587, с.8]

/Цукімашітева, рьоко:чі-но сентей ніцуйте мінасан-но гоікен-о санко:-
ні шіте ріцуншітай то оомімас кара, коре то оовареру хоко:чі-о
гокіню:кудасай/

Отже, вирішуючи питання про маршрут
нашої подорожі, я б хотів узяти до уваги ваші думки,
а тому впишіть сюди, будь-ласка, місце, куди б вам хотілося поїхати.

Лексика, вжита у цьому реченні, має відтінок офіційності, притаманної діловому спілкуванню, а от причинний сполучник から /кара/ стилістично вирізняється із загальної картини. Наявне тут іще одне протиставлення: наведене речення – це частина записки другорядного персонажа, яку автор на стилістичному рівні протиставляє словам головного героя, в образі якого виступає сам.

Не слід забувати, що художній стиль залучає елементи не лише розмовного, а й інших функціональних стилів. Автори дослідження «Стилістика української мови» підкреслюють, що «художній стиль є серцевиною стилістичної системи національної мови. Він активно взаємодіє з усіма іншими стилями і впливає на їх формування та розвиток» [229, с.247]. Отже, не варто наголошувати на виключно «розмовному» характері художнього стилю, нехтуючи при цьому іншими стильовими елементами. Справедливість даної позиції можна довести хоча б таким прикладом речення з умовною конструкцією:

けれど、いちばん投票の多かった所がかならずしも
選定されるとはかぎらない。[587, с.8]

/Кередо, ічібан то:хьо:-но о:катта токоро-га
канарадзушімо сентейсареру това кагіранай/

Однак, перевага не завжди віддавалася
місцям, які отримали більшість голосів.

Як протиставний сполучник тут вибрано серединний член опозиції «КЕРЕДОМО – КЕРЕДО – КЕДО», у якій крайній лівий член – слово «книжне», а крайній правий член є суто розмовним елементом. Звідси можна зробити попередній висновок, що художній стиль у системі японської мови стоїть на межі «літературно-обробленої» та «вільної» (або «книжної» та «розмовної») груп стилів. І це не випадково, оскільки саме художній стиль є «серцевиною мови».

Про таку серединну (або центральну) позицію художнього стилю дозволяє нам говорити і той факт, що для сучасної японської художньої літератури притаманний такий особливий структурно-стилістичний прийом, як *невласне пряма мова* (головна особливість графічного вираження – відсутність лапок). Це відносно новий спосіб передачі чужої мови, який набув широкого розповсюдження в літературі ХХ ст. Суть його полягає в тому,

що автор описує події через сприйняття їх дійовою особою, внаслідок чого відбувається змішування слів автора зі словами персонажа. Проте змішування це не може бути хаотичним чи випадковим – автор старанно працює над організацією мовлення. Як результат, читач має авторську оповідь із численними вкрапленнями розмовних елементів, які характеризують героя даного художнього твору. Відповідно, у подібних текстових фрагментах можна виділити два шари: один із них за своєю організацією тяжіє до публіцистичного стилю мовлення, а другий – до розмовного. Ось приклади невласне прямої мови з творів японських письменників:

その人は優子の前に指でOKの丸をつくって近づいてくると、はい、これ、ゆずっていただいたS席券のお代、と言って小さくたたんだ札を手渡した。[458, c.13]

/Соно хіто-ва Ю:ко-но мае-ні юбі-де ОК-но мару-о цукуру то, хай, коре, юдзутге ітадайта S-секікен-но одай, то ітте чі:саку татанда сацу-о тевата-шіта/

Жінка зробила Юко знак пальцями, мовляв, “о-кей” – ось гроші за квиток на місце в секторі «S», яким Ви люб’язно мені поступилися – і передала їй щільно згорнуту купюру.

ふつうの奥さんじゃない。でも、働いている
キャリア・ウーマンでもなさそうだ。[458, c.12]

/Фуцу:-но окусан джянай. Демо, хатарайте іру кяріау:ман демо насасо: да/
А вона не проста домогосподарка. Хоча й на бізнес-леді не схожа.

Згаданий стилістичний прийом свідчить про те, що зміст художнього твору завжди існує у двох іпостасях (об’єктивності реального світу та суб’єктивності сприйняття його реципієнтом), участь у забезпеченні зв’язку між якими беруть і умовні конструкції.

Автори «Стилістики української мови» відзначають, що «оскільки в текстах художнього стилю можуть використовуватися всі функціональні типи мовлення (опис, розповідь, міркування) і всі можливі їх комбінації, то відповідно можуть використовуватися всі семантико-граматичні типи речень, внутрішньо- і зовнішньосинтаксичних зв’язків, ритмомелодики висловлень та текстів» [229, с.253]. Увагу привертає, зокрема, така структурна особливість текстів, як висока частотність уживання *багатокомпонентних складнопідрядних речень*⁴³, які можуть об’єднувати в собі різні семантико-синтаксичні відношення.

⁴³ Ця особливість помічається також при аналізі текстів публіцистичного стилю.

何を書くのかしらないが、帳簿を引っ張り出しては、
しきりと書き込むふりをする。[587, c.10]

/Нані-о каку но ка шіранай га, чо:бо-о хіппарідашітева,
шікіріто какікому фурі-о суру/
Не знаю, що він там пише, та тільки дістає бухгалтерські
книги та робить вигляд, що щось вписує.

Тепер подамо результати аналізу складних синтаксичних цілих (надфразних єдностей) у текстах художнього стилю. Вони цікаві, здебільшого, з двох точок зору: сполучуваність різних умовних форм та значення контекстного оточення для умовних конструкцій.

「あの、もし、よろしければ—」

と、彼女は言いかけて、少しちゅうちょした。そしてもういちど、ホールの周辺をたしかめるように眺めまわしてから、その女性に小声で言った。

「S席の券、おゆずりしてもいいんですけど」

優子の言葉に、その人は目をみはるようになると、なぜ?ときいた。

「だって、そうしたら、あなたはどうなさるの?」

「チケットは二枚買ってあるんです」

優子はバッグからもう一枚のS席のチケットをとりだして、相手に見せた。

「じつは主人といっしょにこの公演をききにくるつもりだったんですけど—」

その人はうなずいて優子の言葉を待った。どう説明すればいいんだろう、と、彼女はとまどった。[458, c.9]

/«Ано, моші, йорошікереба...»

то, каноджьо-ва іікакете, сукоші чю:чошіта. Сошіте мо:ічідо, хо:ру-но шю:хен-о ташікамеру йо:-ні нагамемавашітекара, соно джосей-ні когое-де ітта.

«S-секі-но кен, оюдзурішітемо ій н дес кедо»

Ю:ко-но котоба-ні, соно хіто-ва ме-о міхару йо:-ні суру то, надзе? То кійта.

«Датте, со: шітара, аната-ва до: насару но?»

«Чікетто-ва німай катте ару н дес»

Ю:ко-ва баггу-кара мо:ічімай-но S-секі-но чікетто-о торідашіте, айте-ні місета.

«Джіцу-ва шюджін-то ішшьюні коно ко:ен-о кікі-ні куру цуморі датта н дес кедо...»

Соно хіто-ва Ю:ко-но котоба-о матта. До: сецумейсуреба ій н даро:, то, каноджьо-ва томадотта/

«Якщо Ви бажаєте...», – почала вона, трохи знітившись. Потім, озируючись навкруги, неначе видивляючись когось у холі, тихо продовжила.

«Я б могла віддати Вам квиток на місце в секторі «S».

Почувши ці слова, жінка подивилася на Юко здивовано, неначе хотіла спитати «Чому?»

«Але ж що тоді робитимете Ви?»

«Я придбала два квитки»

Юко вийняла з сумочки ще один квиток на місце в секторі «S» і показала співрозмовниці.

«Річ у тім, що я збиралася прийти на сьогоднішній виступ разом з моїм чоловіком...»

Жінка чекала, що Юко скаже далі, а вона занулася: як же це краще пояснити?..

Поданий вище текстовий відрізок багатий не лише на умовні конструкції, а й на стилістичні прийоми. Автор залишає першу репліку головної героїні незакінченою. Таким чином поводить у подібних ситуаціях більшість японців, щоб дати співрозмовникові більше часу на роздуми і не примусити його ніяковіти.

Для письменника ж це є стилістичним прийомом *замовчування*, коли реципієнт інформації повинен сам розкрити для себе решту інформації. У даному випадку замовчана частина інформації подається далі, і тут читачі, яких зацікавило випадкове знайомство двох жінок, можуть перевірити правильність своїх здогадок.

Такого ефекту можна досягти завдяки дистантному розташуванню предикативних частин умовної конструкції. Відношення обумовленості між цими частинами ніколи не дадуть первинній структурі втратити семантичну єдність.

Остання репліка головної героїні також незакінчена. Читач одразу ж відчувається заінтригованим: що ж сталося, чому чоловік не пішов? Хоче про це дізнатися й жінка, з якою Юко щойно познайомилася. Умовні конструкції, які автор вжив усередині даного фрагменту, сприяють адекватній передачі динаміки розмови персонажів.

Наступний комплекс цікавий тим, що в ньому один і той самий єднальний засіб (причинний сполучник から /кара/) використано для того, щоб зв'язати серцевину фрагменту з попереднім висловлюванням і підготувати підґрунтя для продовження оповіді.

「ついさっき連絡があったんですけど、急な仕事が入ったとかで主人はくることができなくなったみたいです」

優子は口ごもりながらつづけた。

「ですから、もしよろしければ、このS席券をお使いになってください。どうせ払いもどしはきかないと思いますから」

「でも、ひょっとしたらご主人が後から駆けつけてこられるかもしれないわ」 [458, c.10-11]

/«Цуй саккі ренраку-га атта н дес кедо, кю:на шігото-га хайтта тока де шюджін-ва куру кото-га декінаку натта мітай нан дес»

Ю:ко-ва кучігоморінагара цудзукета.

«Дескара, моші йорошікереба, коно S-секікен-о оцукай-ні натте куда-сай. До:се хараймодоші-ва кіканай то омоімас кара»

«Демо, хьоттошітара гошюджін-га ато-кара какецукете корареру ка мо шіренай ва»/

«Чоловік щойно дзвонив і сказав, що в нього якась термінова робота, і він не зможе прийти»

Юко завагалася, але продовжила.

«Тому, якщо бажаєте, скористайтесь цим квитком на місце в секторі «S». Бо ж, все одно, навряд чи мені повернуть за нього гроші»

«Але ж, раптом Ваш чоловік таки набіжить перед самим початком...»

Незважаючи на велику кількість ускладнених синтаксичних побудов, не можна говорити про те, що автори художніх текстів саме їм віддають цілковиту перевагу. Зустрічається значна кількість випадків, де актуалізація логічних зв'язків для вираження ходу думок автора чи персонажа відбувається за допомогою досить спрощених структур, тобто коли має місце *парцеляція* складнопідрядного речення, як, наприклад, протиставної умовної конструкції у наступних уривках:

夫の伸夫は、きょうの午後まで、優子と一緒にリサイタルにいくと言っ

ていたのだ。だが、例によって出かける直前になってから、

おれ、やめるよ、ごめん、と断ったのである。 [458, c.9]

/Отто-но Нобуо-ва, кьо-но гого-маде, Ю:ко-то ішьюні

рісайтару-ні іку то ітте іта но да. Дага, рей-ні йотте декакеру

чокудзен-ні наттекара, оре, ямеру йо, гомен, то котоватта но деару/

Її чоловік Нобуо ще сьогодні у другій половині дня казав,

що піде з нею на концерт. Проте, як це буває, коли вже настав

час вирушати – вибач, мовляв, я не піду – відмовився він.

髪に白いもののまじった年配のカップルの姿もあちこちに見える。

だが、大半は三十代から四十代にかけての大人の客たちのよう
だ。 [458, c.14]

/Камі-ні шірой моно-но маджітта немпай-но каппуру-но сугата-мо ачікочі-ні міеру. Дага, тайхан-ва санджю:дай-кара йонджю:дай-ні кажете-но отона-но кякутачі-но йо: да/
То тут то там можна було побачити подружні пари із сивиною у волоссі. Проте, здавалося, більшість становили дорослі глядачі у віці тридцяти-сорока років.

天災なら、後で立ちなおることができよう。
だがこれはそうではない。[575, с.57]

/Тенсай нара, ато-де тачінаору кото-га декійо:.
Дага коре-ва со: деванай/
Якби це було стихійне лихо, після нього можна було б оговтатись.
Та цього разу це дещо інше.

Парцеляція поширюється і на підрядні причинні речення:

たぶん四十歳は過ぎているにちがいない。
優子に対する口のききかたに、
どことなく保護者のような落ち着きと余裕が感じられるからだ。
[458, с.12]

/Табун йонджюссай-ва сугіте іру-ні чігайнай. Ю:ко-ні тайсуру кучі-но кікіката-ні, докотонаку хогоша-но йо:на очіцукі-то йою:-га канджірареру кара да/
Йї таки точно за сорок. Бо в тому, як вона розмовляє з Юко, відчувається якась покровительська заспокоєність та врівноваженість.

優子はいつもそのことを言うのが楽しくてしかたがなかった。
たいていの人が、びっくりしたような顔をするからだ。[458, с.15]

/Ю:ко-ва іцумо соно кото-о ю: но-га таношікуте шіката-га накатта.
Тайтей-но хіто-га, біккурішіта йо:на као-о суру кара да/
Юко завжди було цікаво це говорити. Бо обличчя більшості людей при цьому виражали здивування.

「ごめんなさいね。
わたしあんまり真剣にきいてたもんだから。
なんだかあなたを無視してたみたいだったでしょう」[458, с.29-30]
/«Гоменнасай не. Ваташі анмарі шінкен-ні кійтета мон да кара.
Нандака анага-о мушішітета мітай датта дешью:»/
«Ой, вибачте мене. Я дуже уважно слухала і тому...
...здається, не звертала на Вас уваги»

У перших двох прикладах (невласне пряма мова) підрядна частина переміщається у постпозицію, а в останньому (пряма мова) цього не відбувається: використовуючи у своєму творі подібне речення, автор безпосередньо залучає читача до розмови дійових осіб через реалізацію синтаксичних можливостей побутового мовлення.

Серед інших стилістичних прийомів, що їх активно використовують японські письменники, слід відзначити *паралелізм*, коли однакова синтаксична модель повторюється у кількох (як правило, у двох) реченнях, які йдуть одне за одним:

戦えばみな殺しにされる。といって降伏すれば、
永久にやつらに支配され、こき使われる。[575, c.57]
/Татакаеба міна короші-ні сареру. То ітте ко:фукусуреба,
ейкю:-ні яцура-ні шіхайсаре, кокіцукавареру/
Якщо битися, всіх буде перебито. Якщо ж здатися, ми
довіку будемо їм підвладні, і вони експлуатуватимуть нас.

Паралельними ці речення в даному випадку роблять кондиційний формант *ば* /ба/ та форма пасивного стану присудка головної частини.

Проте, слід зауважити, що далеко не завжди вживання однакового єднального засобу в двох послідовних реченнях є паралелізмом:

緊張がゆるむと、だれかが疑念を抱きはじめた。そして、
装置をそっと分解してみると、なかはからっぽ。[575, c.60]

/Кінчо:-га юруму то, дарека-га гінен-о ідакіхаджімета.
Сошіте, со:чі-о сотто бункайшіте міру то, нака-ва караппо/
Коли напруження спало, де в кого почали з'являтися сумніви.
Тоді пристрій акуратно розібрали, а в середині – порожньо.

この特殊電波発生装置を使えばいいのです。

これを使えば、

やつらのミサイルは爆発しません。[575, c.59]

/Коно токушоу демпахассейсо:чі-о цукаеба ій но дес.
Коре-о цукаеба, яцура-но місайру-ва бакухацушімасен/
Вам слід скористатися цим особливим хвилевипромінювачем.
Якщо ви ним скористаетесь, їхні ракети не будуть вибухати.

У першому з наведених прикладів сполучник *と* /то/ перший раз вжито в суто темпоральному значенні, а другий – у значенні несподіваного відкриття. Проте не можна не помітити змістової зв'язності та плавності, якої

досяг автор при описі процесу (навіть за відсутності паралелізму у традиційному розумінні).

У наступному прикладі перший формант ば /ба/ входить до складу граматикизованого утворення, а використаний вдруге, виражає суто кондиційне значення. Однак і в цьому випадку, якщо виходити з того, що いいのです /ій но дес/ (букв.: «буде добре»; «буде все гаразд») та やつらのミサイルは爆発しません /яцура-но місайру-ва бакухацушімасен/ («їхні ракети не будуть вибухати») – вирази синонімічні (другий поширює та пояснює перший), можна говорити про певний паралелізм. А якщо взяти до уваги абсолютно ідентичні початки даних речень, то можна сказати, що це прийом, який у літературознавчій стилістиці прийнято називати *анафорою*.

Розглянуті вище стилістичні прийоми досить поширені в японській художній літературі. Однак не слід думати, що японські письменники завжди тяжіють до паралельності чи ідентичності синтаксичних структур. Навпаки, коли в цьому немає потреби, одна умовна конструкція двічі поспіль не вживається. У наступному реченні майже в однаковому (суто кондиційному) значенні вжито дві різні форми – たら /тара/ та ば /ба/:

ほっといたら、人類がほろびてしまうのだ。破滅に
至らないですむと思えば、安いものだ。[575, с.59]

/Хоттойтара, джінруй-га хоробіте шімау но да.

Хамецу-ні ітаранайде суму то омоеба, ясуї моно да/

Якщо все залишити так, як воно є, людська раса вимре. А як подумаєш, що нас буде порятовано від знищення, то це ще й дешево.

Кондиційні умовні конструкції в художніх текстах репрезентовані, передусім, чотирма основними формами: と /то/, ば /ба/, たら /тара/ та なら /нара/. Якщо говорити про форму と /то/, то в японській художній літературі парадигма її значень розкривається повною мірою:

美しい人はもちろん、歩き方が颯爽としていたり、
着こなしが抜群だったりする女性に出会うと、
わけもなくつい見とれてしまう。[458, с.7]

/Уцукушіій хіто-ва мочірон, арукіката-га сассо:то шітеітарі,
кіконаші-га бацугун даттарі суру джосей-ні деау то,
вакемонаку цуй міторете шімау/

Я вже не кажу про вродливих, та якщо їй доводилося зустрічати жінок із елегантною походою, або таких, що стильно одягаються, вона не могла не звернути на них уваги.

У цьому реченні сполучник と /то/ вжито в його найголовнішій функції – передача закономірностей чи стійких явищ навколишньої реальності. Іноді сюди може додаватися часовий компонент значення:

まっ黒な色をしており、夜になるとむらさき色の
光を發し、ぶきみな印象を与える。[575, с.56]

/Маккурона іро-о шіте орі, йору-ні нару то
мурасакііро-но хікарі-о хашші, букіміна іншьо:-о атаеру/
Все таке чорне-пречорне, а коли настає ніч, воно
випромінює фіолетове світло і справляє зловісне враження.

Наступні два приклади ілюструють інше значення конструкції と /то/: дії головного та підрядного речень виконує одна особа; обумовленість між діями (станами) дуже слабка, а головний наголос робиться на тому, що дії відбулися безпосередньо одна за одною. Спостереження показують, що в художній літературі と /то/ використовується у цій функції переважно тоді, коли за діями персонажа хтось пильно спостерігає (це може бути автор, читач чи інший персонаж).

そして優子が手にもっているチケットへちらと目をやると、
あら、S席、いいわね、と、うなずいた。[458, с. 8]

/Сошіте Ю:ко-га те-ні мотте іру чікетто-е чірато
ме-о яру то, ара, S-секі, ій ва не, то, унадзуйта/
Потім вона краєм ока подивилася на квиток, якого Юко тримала в руці.
– О! У Вас сектор «S», чудово – і кивнула головою.

会場にはいると、
ふたりは指定された席にならんで坐った。[458, с.13]

/Кайдзьо:-ні хаіру то, футарі-ва шітейсарета секі-ні наранде суватта/
Увійшовши до зали, дві жінки сіли поряд на свої місця.

Наступне речення також є прикладом опису послідовних дій у минулому, однак, на відміну від попередніх двох, діячі головного та підрядного речень тут – різні особи:

事情を話すと、シラ星人はうなずいて言った。[575, с.58]

/Джідзьо:-о ханасу то, шірасейджін-ва унадзуйте ітта/
Jijou-wo hanasu to, Shiraseijin-wa unazuite itta.

Коли пояснили ситуацію, людина з планети
Сіра кивнула головою і сказала.

Для надання текстові розмовного забарвлення і тим самим наближення читача до життєвої ситуації в художній літературі широко використовується синтетична форма *たら* /*тара*/, при цьому, як показали результати аналізу, ця форма і в мові персонажів, і в авторському тексті виконує однакову функцію. Пояснити це явище можна прагненням автора не відділяти свою постать від змісту твору. Аналогічне навантаження має й невласне пряма мова – засіб, про який уже згадувалося. Наведемо відповідні приклади:

「全席指定になっているんだったら、どしどし
入れてくれてもいいはずなのにね」 [458, с.8]

/«Дзенсекішітей-ні натте іру н даттара,
дошідоші ірете куретемо ій хадзу дес ноні не»/
Якщо на всіх квитках указані місця, то
чому б їм одразу не пустити людей до зали?

いやだと言ったら、武力で従わせる。 [575, с.56]

/Ія да то іттара, бурьоку де шітагавасеру/
Якщо вас це не влаштовує, підкоримо силою.

あんなのが都会に落ちたら、どうしようもない。 [575, с.56]

/Анна но-га токай-ні очітара, до:шійо:-мо най/
Якщо таке впаде на місто – це кінець.

やっと世界が平和になりかかったと
思ったら、こんどはこれだ。 [575, с.57]

/Ятто секай-га хейва-ні нарікакатта
то омоттара, кондо-ва коре да/
Тільки-но всі подумали, що почав встановлюватися
мир в усьому світі, а тут це.

Синтетична форма *ば* /*ба*/, зазвичай, вживається для вираження сталих закономірностей і зустрічається навіть у формулюванні законів та правил. Однак у художньому стилі *ば* /*ба*/ не надає тексту відтінку офіційно-ділового чи наукового стилю і в цьому відношенні виявляє схожість із *たら* /*тара*/. Проте, на відміну від форми *たら* /*тара*/, *ば* /*ба*/ здебільшого застосовується для передачі не окремих випадків, а більш-менш загальних (незалежних від конкретних умов) явищ.

これがあれば、地球での戦争も永遠になくなる。 [575, с.59]

/Коре-га ареба, чікю:-дено сенсо:-мо ейкю:-ні нау нару/
Якщо мати це, то й на Землі війни не буде вже ніколи.

これだけあれば、絶対に大丈夫です。[575, c.59]
/Коре даке ареба, дзетгайнї дайджьо:бу дес/
Достатньо мати лише це, і все буде добре.

文明が進めば、武力による征服や支配など、
手数のかかることをやるはずはない。[575, c.60]
/Буммей-га сусумеба, бурьюку-ні йору сейфуку-я
шіхай надо, тесу:-но какару кото-о яру хадзу-ва най/
Якщо розвивається цивілізація, ніхто вже не стане
завойовувати чи підпорядковувати силою – це великий клопіт.

Порівняно мало зустрічається в художніх текстах конструкцій зі сполучником *なら* /нара/ та синтетичною формою *ては* /тева/. Пояснити такий стан справ можна стильовою приналежністю згаданих синтаксичних засобів. Говорити про те, до якого з функціональних стилів вони належать, взагалі важко. Аналіз текстового матеріалу показав, що найбільшу частотність дані форми виявляють у розмовному стилі, але тут необхідно зробити уточнення – це характерно лише для літературно-розмовного (літературно обробленого) підстилю, коли комуніканти ведуть розмову на серйозну тему, або ж їх статус чи ситуація, у якій проходить спілкування, вимагає від них певною мірою «фільтрувати» свій мовний матеріал. У фамільярній чи суто побутовій розмові конструкції *なら* /нара/ та *ては* /тева/ вживаються обмежено. Використовуються вони здебільшого там, де є необхідність важливо повідомлення, або формулюються висновки:

どうせやるなら、もっと楽で知能的なことを……。[575, c.60]
/До:се яру нара, мотто раку де чіно:текіна кото-о.../
Якщо все ж таки робити, то щось легше для
виконання та інтелектуальніше...

武器の強力さを見せつけられては、
しりごみもしたくなる。[575, c.57]
/Букі-но кьо:рьокуса-о місецукераретева,
шірігомі-мо шітаку нару/
Як покажуть тобі силу зброї – заважаєшся.

Причинні умовні конструкції представлені в художніх текстах здебільшого сполучником *から* /кара/ та серединною формою, при цьому увагу привертає досить висока частотність використання згаданих засобів різними авторами. Зокрема, Іцукі Хіроюкі вживає сполучник *から* /кара/ до

7 разів на двох сторінках тексту, і водночас майже всі речення, у яких вжито даний сполучник, структурно однотипні – から /кара/ стоїть в кінці:

六十歳をすぎたポルトガルの歌手、
アマリア・ロドリゲスのリサイタルの切符をはやくから予約したのも、
いちどテレビで見た彼女の深い声の表情にたちまち惹きつけられてしま
-ったからだった。[458, c.7]

/Рокуджюссай-о сугіта Порутогару-но утайте, Амарія Родорігесу-но
рісайтару-но кіппу-о хаяку-кара йоякушіта но-мо, ічідо теребі-де міта
каноджьо-но фукай кое-но хьо:джьо:-ні тачімачі хікіцукерарете шіматта
кара датта/

І квиток на концерт португальської співачки Амалії Родригес вона
також заздалегідь замовила тому, що одного разу почула по телевізору її
глибокий голос, який одразу заворожив своєю виразністю.

その地味な服装をしていた中年の女性が、
なんとも言いようのない、じつに深い孤独の気配をその横顔にたたえて
いたからである。[458, c.8]

/Соно джміна фукусю:-о шітеіта чю:нен-но джюсей-га,
нантомо ійю:-но най, джіцуні фукай кодоку-но
кімочі-о соно йокогао-ні татаете іта кара деару/

Це все тому, що на побаченому в профіль обличчі тієї жінки
середнього віку у скромному вбранні відбилася якась незбагненна і по-
справжньому глибока самотність.

それがとても暖かみのある口調に感じられたからだった。[458, c.8]

/Соре-га тотемо атакамі-но ару кучо:-ні канджірарета кара датта/
Це тому, що теплота відчувалася в тому, як вона говорила.

Наведені вище приклади взяті з авторського тексту. Коли ж причинний
сполучник から /кара/ вжито у репліках персонажів, він має дещо інше
емотивне забарвлення. Цьому сприяє також його безпосереднє контекстне
оточення чи синтаксичне оформлення в реченні (наприклад, ввічливо-ней-
тральна форма です /дес/ або ます /мас/):

やつらから捕獲したミサイルがありますから、
それを使って使用法をお教えしましょう。[575, c.59]

/Яцура-кара хокакушіта місайру-га арімас кара,
соре-о цукатге шійо:хо:-о оошіешімашьо:/

Оскільки ми маємо захоплену в них ракету,
використаємо її під час пояснення.

装置は精巧で微妙ですから、
あまりいじったりなさらないように。いざという時に故障では、
大変なことになりますから……[575, c.59]

/Со:чі-ва сейко: де бімьо: дес кара, амарі іджіттарі насаранай йо:ні. Ідза
тоу: токі-ні кошьо: дева, тайхенна кото-ні нарімас кара……./

Оскільки пристрій точний та незвичайний, прошу вас не дуже
експериментувати з ним. Бо, якщо він поламається тоді, коли потрібен,
нелегко вам буде…

Такі зміни відтінків значення відбуваються залежно від установки на
адресата: коли реципієнт інформації узагальнений, зокрема, як «читач» або
«аудиторія», から /kara/ (як і велика кількість інших форм при адресації до
«неозначеної множини»⁴⁴) виступає засобом простої передачі логіко-семан-
тичних зв'язків (в даному випадку причинно-наслідкових), а якщо репліку
адресовано конкретній особі чи особам за даних умов спілкування, згада-
ний сполучник надає шанобливості і слугує ефективному та вичерпному
інформуванню співрозмовника і наближається у цій своїй функції до спо-
лучника ので /node/:

なにかお困りの様子なので、出かけてきました。[575, c.58]

/Наніка окомарі-но йо:су на ноде, декакете кімашіта/

Я вирушив у дорогу, оскільки здалося, що ви в скрутному становищі.

Можна виділити ще один особливий спосіб використання сполучника
から /kara/ в художній літературі – його заключна позиція в реченні і, за-
звичай, майже повністю втрачене (або таке, що важко інтерпретувати) кон-
диційне значення:

「ちょっと持ってきてくださる？わたし、
ダフ屋やってくるから」[458, c.11]

/«Чотто мотте те кудасару? Ваташі дафуя ятте куру кара»/

«Ви не могли б потримати? Я піду продам комусь зайвий квіток»

Що ж до вираження причинного значення за допомогою серединної
форми, то це взагалі порівняно нечастотний для художнього стилю спо-
сіб, однак, як свідчать наші спостереження, повністю без нього у художній
літературі також обійтися не можна. Виражене у такий спосіб причинне
значення принципово відрізняється від семантики інших причинних кон-

⁴⁴ У японському мовознавстві цей термін використовується досить часто (不特定多数 /футокутей тасу:/).

струкцій: серединна форма пов'язує підрядну частину речення, яка несе інформацію про причину чи передумови емоційних змін особи, з головною предикативною частиною, яка ці зміни (цей стан) називає. Непоодинокими є випадки, коли у такі структури вплетено також замовчування:

その歌手、なんだかしんどい気がしてさ、
と彼は肩をすくめた。[458, c.10]

/Соно кашю, нандака шіндой кі-га шіте са,
то каре-ва ката-о сукумета/

Здалося мені чомусь, що та співачка така нудна... –
і він знизав плечима.

目をあわせるのがなぜか恥ずかしくて、
顔をそむけたままだった。[458, c.11]

/Ме-о авасеру но-га надзе ка хадзукашікуте, као-о сумукета мама датта/
Чомусь було соромно дивитися в очі, і вона не піднімала голови.

Допустові умовні конструкції зустрічаються порівняно в невеликій кількості і здебільшого у своїх базових значеннях:

なげいたり、ぐちをこぼしたり、くやしがつたりしても、
名案は出てこなかった。[575, c.57]

/Нагейтарі, гучі-о кобошітарі, куяшігагтарі шітемо,
мейан-ва дете конакатта/

Скільки б з цього приводу не сумували, не скаржилися й не шкодували,
жодної гідної уваги ідеї не виникло.

全地球の科学技術を総動員してみても、やつらを
撃退する兵器を発明できそうにない。[575, c.57]

/Дзенчію:-но какакугіджюцу-о со:до:іншіте мітемо,
яцура-о гекітайсуру хейкі-о хацумейдекісо:-ні най/
Навіть якщо об'єднати наукові досягнення усього світу,
навряд чи можливо винайти зброю, щоб дати їм відсіч.

Окрім «стандартного», трапляється ще й «літературно-розмовний» варіант допустової форми:

どっちにしろ、人類の運命もこれで終わりのようだな。[575, c.57]

/Доччі-ні шіро, джінруй-но уммей-мо коре-де оварі-но йо: да на/
Як би там не було, але людській расі, схоже, настав кінець.

Надзвичайно розгалуженою і цікавою у художньому стилі сучасної японської мови є система засобів *протиставлення*. І це не випадково, оскільки, як уже зазначалося, художньому стилю притаманне протиставлення «літературного» (нормованого, контрольованого, фільтрованого) «розмовному» (спонтанному, вільному), а протиставні форми є досить чутливими до умов спілкування, у зв'язку з чим їх певною мірою можна вважати стильовими маркерами⁴⁵.

Сполучник が³ /га/ використовується здебільшого в авторському тексті, коли є потреба звернути увагу читацької аудиторії на роздуми персонажа, на певні протиріччя. Нерідко для підсилення разом з даним сполучником вживається субстантиватор の /но/ (ん /н/):

優子は、自分でもおかしく思うのだが、子供のころから
魅力的な同姓に妙に敏感なところがあった。[458, c.7]

/Ю:ко-ва, джібун демо окашіку омоу но да га, кодомо-но коро-кара
мірьокутекіна до:сей-ні мьо:-ні бінканна токоро-га атта/

Юко і самій це видавалося дивним, але ще з дитинства вона чомусь
виявляла певний інтерес до привабливих людей однієї з собою статі.

切符を予約するときまでは、

めずらしく一緒にいこうと言ってくれたのだが、

たぶんどたん場でだめになりそうな予感があったのだ。[458, c.10]

/Кіппу-о йоякусуру токі-мадева, медзурашіку ішшыōні іко: то ітте курета
но да га, табун дотанба-де даме-ні нарісо:на йокан-ва атта но да/

До того, як вона замовила квитки, він, як не дивно, казав, що хоче
піти разом із нею, але, мабуть, десь у глибині душі у неї все-таки було
передчуття, що нічого не вийде.

Ще одним з найчастотніших засобів протиставлення в художньому стилі є сполучник しかし /шікаші/. Цікавою його особливістю є те, що зміст речення, у якому його вжито, часто може протиставлятися як змістові одного лише попереднього речення, так і змістові цілого попереднього абзацу, чи навіть усьому попередньому тексту.

⁴⁵ Зокрема в опозиції КЕРЕДОМО-КЕРЕДО-КЕДО, де простежується поступова зміна відтінку значення від «книжного» до розмовно-побутового (розмовно-фамільярного); вважається також, що крайній лівий член цієї опозиції обслуговує здебільшого писемне мовлення, а середній та крайній правий – усне. Сполучник が³ /га/ при використанні з простими формами має «книжне» забарвлення, а коли стоїть після ввічливо-нейтральних форм – літературно-розмовне. Форма にもかかわらず /німо какаварадзу/ (にもかかわらず /німо какаварінаку/) вказує на публіцистичний (ораторський) стиль. І таких прикладів можна навести чимало.

しかしそれは、相手の年齢や容姿には関係がなかった。[458, c.7]
/Шікаші соре-ва, айте-но ненрей-я йо:ші-ніва канкей-га накатта/
Однак, це ніяк не залежало від віку та зовнішнього вигляду людини.

しかし、それにしては、
さっきはとても孤独そうな表情をしていたし— [458, c.12]
/Шікаші, соре-ні шітева, саккі-ва тотемо кодокусона
хьо:джьо:-о шіте іта ші.../
Однак, якщо це припустити, то в неї щойно був
такий самотній вигляд...

Схожий потенціал має сполучник *だが* /*дага*/ (різновид сполучника *が* /*га*/, характерний для початку речення):

だが、優子は特別に女性にだけ関心があったわけではない。
[458, c.8]

/Дага, Ю:ко-ва токубецуні джьосей-ні даке каншін-га атта ваке деванай/
Проте, це зовсім не означає, що Юко цікавилася виключно жінками.

だが、二人の子供をもつ中年の夫婦となったいまでは、
ほとんどそんな機会がなくなっている。[458, c.10]

/Дага, футарі-но кодомо-о моцу чю:нен-но фу:фу-то натта іма дева,
хотондо сонна кікай-га накунатте іру/
Проте, зараз, коли вони – подружжя з двома дітьми, таких нагод стає
дедалі менше.

Для текстового фрагменту великого обсягу протиставлення зазвичай оформлюється сполучником *ただ* /*тада*/:

ただ、今夜ぐらいいは一緒にきてほしかったのに、と、
優子は思う。六月なかばのその水曜日は、
彼女の三十九歳の誕生日だったからだった。[267, c.10]

/Тада, кон'я гурай-ва ішшбоні кіте хошікатта ноні, то, Ю:ко-ва омоу.
Рокугацунакаба-но соно суййо:бі-ва, каноджьо-но санджю:кю:сай-но
танджьо:бі датта кара датта/

Але сьогодні ввечері міг би і піти зі мною – думала Юко. Бо саме в ту
середу у середині червня був її тридцять дев'ятий день народження.

До реплік літературних героїв досить широко залучається розмовний
елемент *けど* /*кедо*/, при цьому спонтанність мовлення (яку автори творів

звісно ж прагнуть зберегти) призводить до високої частотності його вживання у суміжних реченнях.

「かなりはやく申し込んだつもりだったけど、
もうS席はぜんぶ売り切れだったの。
A席しか手に入らなかったんだけど、どんな場所かしら」 [458, c.9]
/«Канарі хаяку-кара мо:шіконда цуморі датта кедо, мо:
S-секі-ва дзембу урікіре датта но. А-секі шіка те-ні хаіранакатта
н да кедо, донна башьо кашіра»/
«Я збиралася задалегідь замовити квитки, та місця
в секторі «S» уже всі було розпродано.
Вдалося взяти лише сектор «А». Цікаво, що то за місця»

「すみません。
お金をいただくつもりじゃなかったんですけど」 [458, c.13]
/«Сумімасен. Окане-о ітадаку цуморі джнянакатта н дес кедо»/
«Вибачте, але я не мала наміру отримати за це гроші»

「……わたし、ひょっとしたら年配のかたたちばかり
じゃないのかなって思ってたんですけど」 [458, c.13-14]
/«...Ваташі, хьоттошітара немпай-но кататачі
бакарі джнянай но ка на:тте омотте тан дес кедо»/
«...Я гадала, що тут, мабуть, будуть тільки літні люди»

Серед інших протиставних засобів привертають увагу сполучники *のに* /*ноні*/ та *でも* /*демо*/. Обидва вони надають висловлюванню розмовно-побутового відтінку і відрізняються певною експресивністю. Сполучник *のに* /*ноні*/ вживається лише всередині речення (між предикативними частинами, однак, часто головна частина речення виражається імпліцитно, а після *のに* /*ноні*/ ставиться крапка), а *でも* /*демо*/ – виключно на початку⁴⁶.

「なに言ってるのよ。
本当はプレミアムつけなきゃならないところなのに。でも、
これであなたと一緒にアマリア・ロドリゲスの唄がきけるのね。
うれしいわ」 [458, c.13]

⁴⁶ Ті, хто вивчає японську мову, на початковому етапі дуже часто помиляються, розташовуючи сполучник *でも* /*демо*/ між предикативними частинами умовної конструкції замість вживання у цих випадках, скажімо, сполучників *が* чи *けれども* /*кередомо*/ (*けど* /*кедо*/).

／«Нані іттеру но йо. Хонто:-ва пуреміаму цукенакя
наранай токоро да ноні. Демо, коре-де аната-то ішшьоні Амарія
Родорігесу-но ута-га кікеру но не. Урешій ва»/
«Ну що Ви так кажете! Та за таке мені треба було
б дати премію. Але тепер я зможу послухати пісні
Амалії Родригес разом з Вами. Я так рада»

Як один із висновків, необхідно зазначити також, що кількісний та якісний склад умовних конструкцій у художньому тексті залежить і від конкретного автора, характеризує його індивідуальний стиль. Так, Іцукі Хіроюкі притаманне широке використання парцельованих структур та речень із субстантивними комплексами. Крім того, письменник часто користується протиставним сполучником *だが* /дага/ на початку речення.

Для стилю Хоші Шін'ічі характерним є чітке розмежування семантики граматичних формантів *たら* /тара/ та *ば* /ба/: у випадках, коли необхідно яскраво передати, наприклад, хід думок персонажа, автор віддає перевагу формі *たら* /тара/, оскільки вона наближає читача до розмовно-побутового мовлення, а відповідний текстовий відрізок – до розумових процесів та емоційного стану людини; *ば* /ба/ ж можна зустріти там, де йдеться про більш чи менш чіткі закономірності навколишньої реальності.

Обидва згадані нами письменники широко використовують кондиційний сполучник *と* /то/, але в різних його функціях: Іцукі Хіроюкі – переважно для передачі дій, виконаних однією особою з невеликим інтервалом, а Хоші Шін'ічі – для опису процесу, передумова й результат якого відносяться до сфери минулого. Наприклад:

優子からS席の券を受けとると、その人は
彼女に自分のバッグを手渡していった。[458, c.11]

/Ю:ко-кара S-секі-но кен-о укетору то, соно хіто-ва
каноджьо-ні джібун-но баггу-о теваташіте ітта/

Жінка, отримавши від Юко квиток на місце
в секторі «S», простягнула їй свою сумку і сказала...

そして数日たつと、その予感が現実のものとなった。[575, c.56]

/Сошіте су:джіцу тацу то, соно йокан-га джіцуген-но моно-го натта/
А коли минуло кілька днів, те передчуття перетворилося на реальність.

Уживання складнопідрядних речень у розмовному стилі

У розмовного стилю (як, власне, і в інших) теж немає чітко окреслених меж. Достатньо хоча б зайвий раз згадати диференціацію функ-

ціональних стилів М.Д. Кузнець та Ю.М. Скребнева [192, с.120]: літературно-розмовний стиль, що його виділяють ці фахівці, за деякими критеріями може бути названий публіцистичним (ораторським), і навпаки, як зазначають самі ж автори, окремі розділи газет виходять за рамки публіцистичного стилю і мають всі ознаки фамільярно-розмовного. Крім того, як ми переконалися, розмовні компоненти можна відносно вільно включати до художніх текстів із метою досягнення ефекту близькості до реального життя; листи, записки, щоденники також можна вважати писемним вираженням розмовного стилю⁴⁷. Отже, ми дійшли висновку, що рамки розмовного стилю неможливо окреслити жанрами мовленнєвих творів. Те саме можна сказати і про форму вираження, оскільки обидва згадані стилі знаходять реалізацію як в усній, так і в писемній формі.

Монологічний вид мовлення не виключається розмовним стилем, однак перевага у даному функціональному різновиді віддається діалогу, а діалогічна побудова тексту не може не впливати на синтаксис даного стилю. Якщо говорити про умовні конструкції, то відношення обумовленості у розмовному стилі, як показали спостереження, дуже часто зустрічаються в розчленованому вигляді. Значною мірою цьому сприяють, зокрема, особливості мовленнєвої поведінки японців: в Японії прийнято виражати увагу до слів співрозмовника як екстралінгвістичними, так і різними мовними засобами, а саме «підтакувати» або ж час від часу (коли це доречно) вставляти репліки, які уточнюють зміст розмови – головний співрозмовник спеціально для цього робить паузи. Такий стан справ спричинив те, що аподозис та протазис (головна й підрядна частини) одного складнопідрядного речення можуть потрапляти у репліки різних осіб. Ось приклад розчленування протиставної умовної конструкції:

—秋日子は病室にいるん ですかっ。	/- Акіхіко-ва бьо:шіцу- ні іру н дес ка.	- Акіхіко зараз у палаті?
—ええ。もうピンピンし てますけどね。 [473, с.9]	- Е.: Мо: пінпіншіте мас кедо не/	- Так. Але вона вже майже одужала.

Таким чином, складнопідрядне речення в діалозі розпадається на питання й відповідь. Сполучник переміщується в постпозицію і після нього ставиться крапка. Це є дуже притаманним явищем для розмовного стилю сучасної японської мови. Наведеним вище прикладом ми продемонстрували розчленування протиставної конструкції, але подібний «розпад» може

⁴⁷ Існує також тенденція виділяти на основі таких письмових джерел, як листи та щоденники, окремого функціонального стилю – епістолярного.

відбуватися і з іншими синтаксичними структурами, наприклад, кондиційними: умова та обумовлене опиняються у репліках різних співрозмовників. У попередньому прикладі питанням була головна, а відповіддю – підрядна предикативна частина, а в реченні, наведеному нижче, розчленування відбувається навпаки:

ーじゃあさ…ひとつのものに大勢の希望が集中したらどうなるのさ。
ーそしたらみんなで一人の人になるのよ すてきでしょ。[473, с.50]

/- Дзя:са... Хітоцу-но моно-ні о:дзеі-но кібо:-га шю:чю:шітара до:нару но са.

- Сошітара міннаде хіторі-но хіто-ні нару но йо Сутеки дешьо/

- Ну добре... А якщо багато людей забажають стати одним і тим самим?

- Тоді всі вони разом стануть однією людиною. Правда, класно?

Вираження умовних відношень може «розпадатися» на окремі синтаксичні елементи навіть в межах репліки однієї особи. Це, на нашу думку, різновид експресії, залучення якої пояснюється передусім прагненням бути максимально переконливим за умов спонтанного мовлення. Ось приклад розчленованого вираження причини:

その家ではその鉢植えは完全にいらぬものなのよ。だからぬすむの。どうしてもほしいの。枯れてしまうのよ。[473, с.33]

/Соно іе-дева соно хачіуе-ва кандзен-ні іранай моно на но йо.

Дакара нусуму но. До:шітемо хошій но. Карете шімау но йо/

У тому домі той вазон із квіткою абсолютно нікому не потрібен.

Тому ми його викрадемо. Бо я дуже хочу його мати. Бо квітка засохне.

Тепер необхідно визначитися із поділом на *підстилі* у межах розмовного стилю японської мови. Як уже зазначалося, М.Д. Кузнець та Ю.М. Скребнев пропонують розрізнати літературно-розмовний та фамільярно-розмовний підстилі, обгрунтовуючи це так: «Вільний» стиль не буває одним і тим самим у будь-яких ситуаціях. І він зазнає коливань навіть помітніших, ніж ті, які ми спостерігаємо у літературно-обробленому стилі. Надто великим є розмаїття мовленнєвих ситуацій і, головне, стосунків між співрозмовниками (або кореспондентами)» [192, с.131]. Можна цілком погодитись із цим твердженням і, відповідно, прийняти диференціацію вищезгаданих дослідників, оскільки, уже говорилося, в японській мові більшою мірою, ніж у європейських, вибір мовних засобів визначається не стільки стилем твору чи індивідуальним стилем письменника (якщо елементи розмовного стилю

використано в літературі), скільки статусом комунікантів та комунікативною ситуацією, в якій відбувається спілкування. При цьому розрізнення відбувається не тільки на рівні кінцевих елементів (допоміжні дієслова *です /дес/* та *ます /мас/*), а й на загальному лексико-синтаксичному рівні. А отже вибір умовних форм також безпосередньо залежить від конситуації. Іншими словами, відбір синтаксичних конструкцій проводиться з урахуванням не лише потреб розмовного стилю, а й факторів, згаданих нами вище. «Найчутливішими» до умов спілкування з усіх умовних конструкцій є причинні. Порівняймо:

かつ、会社は、昨日から休んでるし、プレス工業の社長にも、電話でおわびしておきましたから安心してください。[454, с.18]

/Ка-, кайшя-ва, кіно:-кара ясундеру ші, пуресуко:гьо:-но шячо:-німо, денва-де овабішіте окімашіта кара аншіншіте кудасай/

На ро... На роботу я не ходжу з учорашнього дня.

А директорові фірми «Пуресу-когьо» зателефонував і вибачився.

Тож заспокойтесь, будь-ласка.

きのうこの家にわすれものをしたので、取りにいいかとかぎの場所をきいてそれで……[473, с.36]

/Кіно: коно іе-ні васуремоно-о шіта ноде, торі-ні ітте ій ка то кагі-но башьо-о кійте сореде.../

Вчора я дещо забула в цьому будинку і тому сьогодні спитала дозволу, дізналася де ключ і...

Перше речення взято з діалогу різних за соціальним рангом (мовець звертається до лікаря під час прийому, а лікарі в Японії традиційно займають досить високе суспільне становище), але добре знайомих людей; йдеться про справу, яка стосується рівною мірою мовця та адресата. Друге речення – це репліка, адресована незнайомим людям (поліцейським, які прибули на виклик); інформація, повідомлена мовцем, стосується, насамперед, його самого. Зазначені нами вище ситуативні особливості спілкування є підставою для вживання в першому реченні сполучника *から /кара/*, а в другому – сполучника *ので /ноде/*.

Повернувшись ще раз до прикладів, наведених вище, можна сказати: якщо друге речення є типовим для літературно-розмовного підстилю, то перше лише з натяжкою можна віднести до фамільярно-розмовного⁴⁸. По-

⁴⁸ Для цього потрібно знати деякі деталі: лікар та пацієнт нещодавно посварилися, і пацієнт прийшов до лікаря сповістити, що визнає її (а це жінка) точку зору, роблячи тим самим «послугу».

дамо тепер пару прикладів, у яких контраст між двома підстилями розмовного стилю стає ще більш очевидним.

しかしぼくは思いますよ。母には気の毒だが若い
あなたの方が助かってよかったと。[473, с.12]
/Шікаші боку-ва омоімас йо. Хаха-ніва кі-но доку
да га вакай аната-но хо:-га тасукатте йокатта то/
Однак я все-таки думаю... Негарно по відношенню
до матері, але добре, що врятувалася ти, молода.

でも…これはわたしの…わたしの内でどうしてもどうしても
どうしてもどうしても盗らなければならないのよ。[473, с.33]
/Демо... Соре-ва ваташі-но... Ваташі-но учі-де до:шітемо
до:шітемо до:шітемо нусуманакереба наранай но да/
Але... Це у мене... Це живе у мене всередині:
дуже-дуже, дуже-дуже необхідно викрасти.

При виборі протиставного єднального засобу в першому прикладі перевагу віддано дещо «книжному» сполучнику *しかし* /шікаші/, а в другому – суто розмовному сполучнику *でも* /демо/. На приналежність цих прикладів до різних підстилів вказують також специфіка синтаксичної побудови та використання лексичних одиниць. Те саме можна сказати про кондиційні конструкції:

あの子が本気になってしまったら、秋日子にもめいわくかかるし、
あの男子も傷つけることになってしまいます。[473, с.42]
/Ано ко-га хонкі-ні натте шіматтара, Акіхіко-німо мейваку
какару ші, ано данші-мо кідзуцукеру кото-ні натте шімаімас/
Якщо він сприйме це серйозно, це і для Акіхіко
створить незручності, і хлопця того поранити може.

だいじょうぶよ。こういうのはあまったら、とって
おいてあしたも食べられるんだから。[473, с. 28]
/Дайдзьо:бу йо. Ко:ю: но-ва аматтара,
тотте ойте ашіта-мо таберареру н да кара/
Нічого страшного. Якщо такі речі залишаються,
то їх можна зберегти і з'їсти наступного дня.

В обох реченнях використана форма *たら* /тара/, яка характерна саме для розмовного стилю (про це свідчить текстовий матеріал). Однак, одна й

та сама форма в різному оточенні сприймається по-різному: у першому реченні окрім ввічливо-нейтральної кінцівки *ます* /мас/, літературне забарвлення забезпечує також повна (а не скорочена) форма допоміжного дієслова *しまう* /шімау/ (зробити повністю; зробити помилково): *なってしまうたら* /натте шімаатара/ (а не *なっちゃったら* /начяттара/). Друге ж речення має фамільярно-розмовні ознаки, головною з яких є кінцеве *んだから* /н да кара/, яке вказує на парцельовану конструкцію.

Парцеляція є однією з найважливіших структурно-стилістичних особливостей розмовного стилю. Про її стилістичну роль ми вже говорили. Можна лише додати, що в розмовному стилі дуже часто має місце дуплікація засобів поєднання предикативних частин умовних конструкцій (КАРА+ДАКАРА.../оскільки/, КЕДО+ДЕМО.../але/ тощо) для логічного підсилення та активного залучення співрозмовника до бесіди. Це є проявом такої особливості, як *надлишковість*, про яку, зокрема, говорить І.В. Арнольд [18, с.352]. Ось кілька типових прикладів:

ほら親類の家に泊まって長電話って気がひけます
からね。だから戻ってきたんです。[473, c.13]

/Хора шінсекі-но іе-ні томагге нагаденва тте
кі-га хікемас кара не. Дакара модотте кіта н дес/
Просто, коли ти зупинився у родичів, довга телефонна
розмова привертає увагу. Тому я повернувся додому.

3日ぐらいは、
会社を休んだほうがいいと思いますけど……でも、
岡田さんみたく若い方なら、何もしなくても、
一週間でよくなりますから。[454, c.8]

/Мікка гурай-ва, кайшыя-о ясунда хо:га ій то омоімас кедо...
Демо, Окадасан мітаку вакай ката нара, нанімо шінакутемо,
ішшю:кан-де йоку нарімас кара/

Думаю, десь днів три Вам краще не ходити на роботу.
Але таким молодим людям, як Ви, пане Окада, можна нічого
не робити, і за тиждень все пройде.

そっちをわたしもつき合うからさ。だからそこが
すんだら行こうよ、ねっ、ケーキ屋。[473, c.17]

/Соччі-о ваташі-мо цукіау кара са. Дакара
соко-га сундара іко: йо, не, ке:кія/
Я схожу з тобою, куди тобі треба. Тому, коли
там упорасёмось, ходімо до кондитерської. Гаразд?

Останнє речення є і парцельованим, і *інвертованим* водночас – такі структури не є рідкістю для розмовного стилю сучасної японської мови.

Різновидом надлишковості є тавтологічний повтор:

ど…ど…どうしたらいいんだ。どうしたら。[473, с.34]

До… до… до:шітара ій н да. До:шітара.

Що… Що… Що ж мені робити? Що ж робити?

Протилежним по відношенню до надлишковості явищем, характерним для розмовного стилю, є *компресія*, тобто скорочення:

リサちゃん、水あげたら? [473, с.29]

/Рісачян, мідзу-о агетара?/

Рісо, чому б тобі його не полити? (Букв.: «якщо його полити?»)

ねっ。ふたりともここでお茶のんでて。

わたしすぐもどるから。[473, с.37]

/Не. Футарі томо коко-де очя нондете. Ваташі сугу модору кара/

Слухайте, ви попейте тут чаю удвох, а я скоро прийду.

(Букв.: «бо я скоро прийду»)

なべはないので机みがき。[473, с.23]

/Набе-ва най ноде цукуемігакі/

Каструль немає – начищу парти.

つまらないものだけどお礼のお菓子。[473, с.37]

/Цумаранай моно да кедо орей-но окаші/

Солодощі на знак подяки. Так собі, дрібничка.

盗まなくても売ってもらうとかさ。[473, с.33]

/Нусуманакутемо утте морау тока са/

Можна ж і не красти. Попросити, щоб продали, наприклад.

У першому прикладі відсутній фрагмент «どう?」/до:?!/ («що ти на це скажеш?»), який може бути легко відновлений, оскільки є частиною граматикалізованого сполучення. У другому прикладі конструкція «я скоро прийду» не є безпосередньою причиною пиття чаю – опущений фрагмент типу «я хочу, щоб ви мене тут дочекалися», але, незважаючи на це, причинний сполучник *から* /кара/, який виявляє у розмовному стилі дивовижну багатофункціональність, допомагає відновити необхідну частину змісту.

Речення в третьому та четвертому прикладах закінчуються на іменну частину мови, а відсутність дієслова-зв'язки компенсується підрядною частиною, введеною умовними формами: домогосподарці часто доводиться чистити каструлі, але зараз вона у шкільному класі, отже можна спрямувати свої зусилля на парти. つまらないものだけど /цумаранай моно да кедо/ зазвичай розпочинає розмову про подарунки, тож немає потреби в уточненні змісту за допомогою дієслова-зв'язки, натомість можна ефективно використати стилістичний потенціал закінчення на іменну частину мови і загострити увагу читача на останньому слові речення. В останньому прикладі також бракує конструкції типу «що ти на це скажеш?», яка може бути зрозуміла реципієнтом із загального змісту висловлювання.

Речення, що відрізняються неповнотою свого складу, посідають особливе місце у системі підрядності. Їх активне функціонування привертає увагу в різних регістрах мови як прояв тенденції до економії мовних засобів, особливо – у синтаксисі живої розмовної мови, де найчастіше реалізуються неповні за складом речення.

Неповнота речення – явище не лише самого речення, а й усього мовлення, його умов та функцій. Тому в цих випадках, перш за все, потрібно враховувати три найважливіші характеристики мови: широкий контекст, ситуацію та функціональну спрямованість. Граматична організація таких речень виявляється в неповноті складу однієї з частин складного цілого. Саме неповним реченням притаманне яскраво виражене емоційне забарвлення, відтінки якого створюються всією сукупністю мовних засобів, як результат взаємодії граматики та лексики. Важливу роль при цьому відіграє й інтонаційний фактор. Семантичне багатство, емоційна насиченість, притаманні таким структурам, роблять їх яскравим і характерним стилістичним прийомом.

Окрім компресії неповні речення використовуються ще й при *замовчуванні*, яке притаманне усім типам японських умовних конструкцій (і не випадково, оскільки завдяки стійким логічним відношенням між аподозисом та протазисом можна легко встановити, яку частину випущено, і що саме мав на увазі співрозмовник) і може бути стилістично використано, наприклад, для надання шанобливості комунікативному акту:

そんな人にインフルエンザうつしたら……[454, c.18]

/Сонна хіто-ні інфуруендза уцушітара.../

Якщо заразити таку людину грипом...

だ、だから、それはやめたほうがよろしいかと……[454, c.9]

/Да, дакара, соре-ва ямета хо:-га йорошії ка то.../

To... Тому від цього варто відмовитись...

そう言われると、痛くなってきたような……[454, с.6]

/Со: івареру то, ітаку натте кіта йо:на.../

От коли Ви мені про це сказали, то, схоже, заболіло...

いやあ、ですから去年から今年にかけては忙しくて…[454, с.8]

/Я:, дескара кьонен-кара котоші-ні какете-ва ісогашікуте.../

Ну, то я й кажу – з минулого року і весь цей рік такий заклопотаний...

Таким чином, проаналізувавши вживання складнопідрядних речень у текстах різних функціональних стилів сучасної японської мови, можна дійти певних узагальнюючих висновків.

1. Тексти офіційно-ділового стилю через тенденцію до вживання простих та складносурядних речень містять не дуже широкий спектр умовних форм, однак загальна частотність їх використання досить висока.

2. Науковий стиль залучає умовні форми практично всіх логіко-граматичних типів. Це пояснюється потребою широкої та переконливої аргументації авторської думки і необхідністю виявлення причинно-наслідкових зв'язків.

3. У текстах офіційно-ділового та наукового стилів частотними є сполучні слова, які утворюють додаткові умовні форми.

4. У сучасній японській мові синтаксичні засоби стилістики часто відіграють важливішу роль у порівняно з іншими мовними засобами, зокрема, лексичними.

5. Відхилення від синтаксичної норми в текстах публіцистичного стилю не створюють перешкод для ефективної комунікації, а слугують своєрідним засобом передачі інформації другого плану, необхідної для повноти сприйняття предметно-логічної інформації.

6. У сучасній художній літературі існує тенденція максимального наближення читача до реальних життєвих ситуації, змальованих у відповідних текстах художнього стилю, і це прагнення автора реалізується через використання лексичних та синтаксичних елементів, які так чи інакше мають розмовно-побутове стилістичне забарвлення. Крім того, навіть стилістично нейтральні елементи, особливо синтаксичні, набувають згаданого вище конотативного забарвлення, потрапивши у художній текст (сполучники と /то/ та なら /нара/, синтетична форма ば /ба/ тощо).

Розмовний стиль широко залучає стилістичні прийоми, засновані на неповноті речення та на нетрадиційному розташуванні відповідних елементів речення. Це пояснюється, з одного боку, спонтанністю мовлення, а з іншого – прагненням мовця розставити акценти над першочерговими смисловими елементами.

Особливості функціонування умовних конструкцій у японському ввічливому мовленні

Багатогранним та надзвичайно цікавим є питання диференціації ввічливих форм (敬語/кейго/), але оскільки тут ми не маємо можливості докладно зупинитися на ньому, візьмемо за основу розповсюджену новітню класифікацію, де виділяються наступні структурно-функціональні типи ввічливих конструкцій:

1. 尊敬語 /сонкейго/ (вираження поваги, коли говорять про інших осіб);
2. 謙讓語 /кенджьо:го/ (вираження поваги, коли говорять про себе, але по відношенню до поважних осіб);
3. 丁寧語 /тейнейго/ (ввічливо-нейтральні форми, які використовуються малознайомими співрозмовниками або у формальних ситуаціях);
4. 丁寧語 /тейчо:го/ (мова суто формальних ситуацій; ввічливі форми вживаються без установки на конкретну особу);
5. 美化語 /бікаго/ (засоби прикрасення мови).

Найактуальнішими для міжособистісного спілкування є перші три типи⁴⁹. Приклади вживання цих ввічливих форм наводилися, зокрема, у Табл. 14 (розділ «Загальні питання граматики», підрозділ «Граматична категорія соціально-особистісних відносин (категорія ввічливості)»).

☞ **Форма たら/тара/.** У ході аналізу мовного матеріалу з'ясувалося, що суттєві відхилення від морфологічної норми мають місце при вживанні форми たら /тара/. Нормативний варіантом є приєднання суфікса -たら /тара/ до так званих «простих» форм дієслова, прикметників (предикативного і напівпредикативного) та іменника:

この仕事が完成したら、長い休みをとるつもりだ。[499, с.205]
/Коно шігото-га кансейшітара, нагай ясумі-о тору цуморі да/
Коли закінчу цю роботу, збираюся взяти довгу відпустку.

もしも、あまり高かったら誰も買わないでしょう。[499, с.205]
/Мошімо, амарі такакаттара даре-мо кава най дешьо:/
Якщо воно буде дуже дороге, ніхто, мабуть, не купуватиме.

⁴⁹ В.М.Алпатов називає ці три типи ввічливих конструкцій "категорією гоноратива", "категорією депреціатива" та "категорією адресива" відповідно [7].

新型MMCの報告原稿だったら、
青木係長にも見てもらったほうがいいと思いますから、
都合を聞いてきます。[533, c.35]

/Шінгата емуемуші:-но хо:кокугенко: даттара, Аокікакарічо:-німо міте
моратта хо:-га ій то омоімас кара, цуго-о кійте кімас/
Якщо йдеться про ескіз реклами нової моделі MMC, я вважаю, що слід
показати це також керівникові групи Аокі. Тож я підумав запитати, коли він
матиме час, щоб подивитись.

Однак, на відміну від наведених вище нормативних прикладів, у ввічливому мовленні спостерігається приєднання суфікса -たら /тара/ до ввічливо-нейтральних форм на -です /-ます /дес/мас/:

もし、ご不要でしたら、
こちらで勝手に張らせていただきます。[329, c.63]
/Моші, гофуйо: дешітара, кочіра-де катте-ні харасете ітадакімас/
Якщо Вам не потрібно, я дозволю собі повісити це тут.

私でしたら、こうします。[481, c.133]
/Ваташі дешітара, ко: шімас/
А я на Вашому місці зробив би так.

何かご希望がありましたらどうぞ遠慮なく。[232, c.20]
/Наніка гокібо:-га арімашітара до:дзо гоенрьо нау /
Якщо Ви маєте якісь побажання, будь-ласка, не соромтесь.

Це не єдиний спосіб утворення ввічливих форм. Існує також нормативний з морфологічної точки зору варіант приєднання суфіксу до “простих”, але, в даному випадку, ввічливих форм:

じゃあ、戻られたら、
すぐ第三応接室に電話してください。[533, c.58]
/Дзя:, модораретара, сугу дайсано:сецушіцу-ні
денвашіте кудасай/

У такому разі, коли він повернеться, зателефонуйте, будь-ласка,
до третьої приймальної.

お母様もお誘いしたら？[588, c.115]
/Ока:сама-мо осасойшітара/
А якщо Вам запросити й маму?

Форма ば/ба/. Форма ば/ба/ використовується у ввічливому мовленні досить обмежено. Існує тенденція замінити її семантично близькою формою たら /тара/, коли наявна безпосередня установка на слухача. Порівняймо:

質問があれば、聞いてください。
/Шіцумон-га ареба, кійте кудасай/
Якщо маєте питання, запитуйте, будь-ласка.
(нейтральний варіант)

ご質問がありましたら /おありでしたら、お聞きになってください。
/Тошіцумон-га арімашітара/оарідешітара, окікі-ні натте кудасай/
Якщо маєте питання, запитуйте, будь-ласка.
(ввічливий варіант)

У зафіксованих нами випадках, коли форма ば/ба/ вживається з орієнтацією на конкретного слухача, авторами повідомлення є керівники, начальники, люди похилого віку, а адресатами – підлеглі, молоді люди тощо. Такі речення є стилістично нейтральними – шанобливість у них не виражається:

では、他に案件がなければ、
今日の打ち合わせはここまでにしましょう。[533, с.29]
/Дева, хока-ні йо:кен-га накерeba, кьо:-но учіавасе-ва кокомаде-ні
шімашьо:/
Якщо інших пропозицій немає,
давайте закінчувати сьогоднішню раду.

もし何かのご都合で短くしていただければ、質問などにたくさん時間が
使えて有効だと思います。[232, с.71]
/Моші наніка-но гоцуго:-де міджікаку шіте ітадакерeba, шіцумон надо-ні
такусан джікан-га цукаете ю:ко: да то омоімас/
Якщо Ви знайдете можливість зробити свою доповідь коротшою, то
корисно буде залишити більше часу на запитання.

Коли ж установка на конкретну особу чи групу осіб відсутня, форма ば/ба/ широко використовується у своєму кондиційному значенні, яке має відтінок усталеної умови, загальної тенденції:

どういう敬語を使って、どんなふうに表現していけばよいのかということが
分からなければ、実際のコミュニケーションには役に立ちません。[481, I]

/До:ю: кейго-о цукатте, донна фу:-ні хьо:геншіте
ікеба йой но ка тою: кото-га вакаранакереба, джиссай-но
комюніке:шьон-ніва яку-ні тачімасен/

Якщо не знати, які ввічливі форми використати і як висловитися, це не стане в нагоді у реальній комунікації.

☞ **Сполучник** と /то/. Сполучник と /то/, як і попередньо розглянутий синтаксичний формант ば /ба/, використовується у ввічливому мовленні обмежено. Це пояснюється його семантико-стилістичними особливостями.

По-перше, ядерне значення даної форми (обов'язкове здійснення вираженого в головному реченні за умови здійснення вираженого у підрядному) відрізняється чітко виявленою безпосередністю, і це є причиною того, що зазначений граматичний засіб не вибирається автором повідомлення для шанобливого мовлення, де безпосередньої спрямованості на поважних осіб намагаються уникати (зокрема, форма пасиву використовується у значенні активу; замість займенника другої особи *あなた* /аната/ нормами етикету передбачено вживати прізвисько або назву посади співрозмовника; замість того, щоб сказати «зробіть це, будь-ласка», бажано сказати «чи не можна просити Вас зробити це?» тощо). Наступні речення ілюструють вираження безпосередності і до ввічливого мовлення не належать:

あまりそばへ寄ると、風邪がうつるよ。[566, с.29]

/Амарі соба-е йору то, кадзе-га уцуру йо/

Якщо будеш сильно наближатися
до мене, заразишся грипом.

この仕事をしてくれないと困る。

/Коно шігото-ва шіте курунай то комару/

Ти повинен виконати цю роботу.

(Дослівно: Якщо ти не виконаєш цю роботу, я матиму клопіт)

このボタンを押さないと、お釣りが出ないよ。

/Коно ботан-о осанай то, оцурі-га денай йо/

Якщо не натиснути цю кнопку, решта не випаде.

По-друге, периферійне значення поради чи інструкцій, що його має форма と /то/, знаходить вираження у висловлюваннях, де у пораді наявний елемент наполягання з боку мовця, а це, як і безпосередність, не відповідає комунікативній меті категорії ввічливості:

ああ、それなら課長が保管しているディスクに入っているから、
借りてくるといいよ。[533, c.50]

/A:, соренара качо:-га хоканшіте іру дісуку-ні хайтте іру
кара, каріте куру то іі йо/

A, це... Воно на дискеті, яка зберігається у начальника секції,
і буде добре, якщо ти позичиш у нього.

クリーニングなら、A店に行くといいです。
サービスがいいから。[554, c.84]

/Курінінгу нара, Ейтен-ні іку то ій дес/

Якщо потрібна хімчистка, підіть до фірми «А». У них хороше
обслуговування.

Аналогічну функцію має й розглянута вище форма ば /ба/:

必要な個所をこの「変換」
キーを押して漢字に変えればいいんです。[533, c.47]

/Хіцууйо:на кашьо-о коно «хенкан» кі:-о ошіте
канджі ні каереба ій н дес/

A потрібні місця слід змінювати на ієрогліфи натисканням
на цю клавішу “зміна”.

インターネットのことなら、山田さんに聞けばいいです。[554, c.85]

/Інта:нетто нара, Ямадасан-ні кікеба ій дес/

Якщо це щось, пов'язане з Інтернетом, то вам краще запитати у пана
Ямади.

☞ **Форма** なら /нара/. Форма なら /нара/, як і дві попередні форми, не
зазнає морфологічних змін і не вступає у семантико-стилістичну вза-
ємодію з іншими засобами формування ввічливого висловлювання.

3時なら都合がいいそうですから……。[533, c.35]

/Санджі нара цуго:-га ій со: дес кара.../

Якщо о третій, то він матиме час.

それなら、この「書式」と書いてあるフロッピーに入っていますよ。
[533, c.51]

/Соренара, коно «Шьошікі» то кайте ару фуруппі:-ні хайтте імас йо/
Якщо Ви про це, то воно на диску
з написом «Форми написання».

Якщо існує потреба, виразити умову зі спрямованістю на шановану особу, форма *なら/нара/* зазвичай замінюється на *～でしたら/дешітара/*.

☞ **Сполучники** *から/кара/ та* *ので/ноде/*. Щодо причинно-наслідкових форм зі сполучниками *から/кара/ та* *ので/ноде/*, то носії японської мови вважають, що ввічливою буде друга форма, але складність вивчення функціонування цих форм полягає у тому, що це не єдина відмінність між ними. Різняться ці конструкції не лише у стилістичному, а й у морфологічному та семантичному планах.

Нормативно форма *から/кара/* утворюється від простих предикативних форм у нейтральному варіанті мовлення, і від форм *-です/-ます/дес/мас/* за потреби виразити ввічливість. Визначальну роль тут також відіграє наявність чи відсутність установки на конкретних осіб.

大山課長から毎日矢の催促でしたから、
超特急で仕上げました。 [533, c.34]

/О:ямакачо:-кара майнічі я-но сайсоку дешіта кара, чо:токкю:-де
шіагемашіта/

Оскільки нас щодня добряче поквалював начальник секції
Оояма, то ми впоралися із цим рекордно швидко.

それは上司の許可が必要だと思いますから、
少々お待ちください。 [533, c.61]

/Соре-ва джьо:ші-но кьока-га хіцуйо: да то омоімас кара,
шьо:шьо: омачі кудасай/

Я думаю, на це потрібен дозвіл начальства, тож зачекайте, будь-ласка.

Шанобливі форми також зазвичай приєднуються до сполучника *から/кара/* за допомогою форм *-です/дес/ та -ます/мас/*:

あ、部長がいらっしゃいましたから、
代わっていただきます。 [533, c.58]

/А, бучо:-га ірашшіямашіта кара, каватте ітадакімас/
А! Прийшов начальник відділу, і я передаю йому слухавку.

При появі елемента фамільярності кінцева форма речення може залишатися ввічливо-нейтральною, а форма *から/кара/* «реагує» на цей додатковий відтінок значення і утворюється від простої предикативної форми:

納豆はきらいだから、食べたくないんです。 [554, c.40]

/Нато:-ва кірай да кара, табетакунай н дес/
Я не хочу їсти натто, бо не люблю його.

ブラウンさんは英文タイプができるから、
ローマ字転換にしましょう。 [533, c.46]

/Бураунсан-ва ейбунтайпу-га декіру кара, ро:маджітенкан-ні шімашьо:/
Оскільки Ви, пане Браун, можете друкувати англійською,
то використаємо принцип набору латинськими літерами.
(Розмова секретарки з молодим працівником фірми, який не є її
безпосереднім начальником)

Форма ので /ноде/ нормативно утворюється виключно від простих
предикативних форм:

先週休んだので、今度の試験の範囲を教えてくださいませんか。
/Сеншю: ясунда ноде, кондо-но шікен-но хан'і-о ошіете ітадакемасен ка/
Ви не могли б сказати мені за яким матеріалом буде наступний іспит, а то
я пропустив заняття минулого тижня?

ブラウン君もわが社の書式になれてきたので、
ほとんどひとりで書き上げましたよ。 [533, c.24]
/Бураункун-мо вагашы-но шьошікі-ні нарете кіта ноде,
хотондо хіторіде какіагемашіта йо/
Оскільки Браун засвоїв правила оформлення
документів нашої фірми, то написав майже все сам.

Однак, у повсякденному діловому та приватному спілкуванні з'явилася
тенденція до утворення цієї форми також від ввічливо-нейтральних форм
на -です/-ます /дес/мас/. Такий прийом спричиняє підвищення ступеню
ввічливості висловлювання:

貴殿を平成13年度海外日本語教師長期研修(9月コース)に招へいす
ることに決定しましたので、お知らせいたします。 [3 офіційного
повідомлення]

/Кідоно-о хейсейджю:саннендо кайгайнїхонгокьо:шічо:кікеншю
(кугацуко:су)-ні шьо:хейсуру кото-ні кеттейшімашіта ноде,
ошірасеіташімас/
Оскільки нами було прийняте рішення запросити Вас на Довгострокову
програму підготовки викладачів японської мови з-за кордону 2001 року
(з вересня), повідомляємо Вам про це.

また書いて、持ってまいりますので、
よろしく申し上げます。[573, c.230]

/Мата кайте, мотте маірімас ноде, йорошіку онегайшімас/
Я напишу і знову принесу це Вам, з Вашого люб'язного дозволу.

イギリス企業の買収は成功しましたので、
そうお伝えください。[533, c.39]

/Гірісукігьо:-но байшю:-ва сейко:шімашіта ноде, со: оцутае кудасай/
Продаж англійського підприємства пройшов успішно. Перекажіть йому це.

Треба відзначити, що в останніх двох прикладах причинно-наслідковий характер зв'язку дещо слабшає під впливом ввічливого настрою висловлювання.

Серединна форма て /te/. Категорія ввічливості в японській мові має ще один формальний засіб вираження причинно-наслідкового значення. Це серединна форма て /te/. Вона є багатофункціональною, а за морфологічними нормами утворюється специфічно в залежності від частини мови, дієвідміни (для дієслів), та підгрупи дієвідміни (для першої дієвідміни). Проте, задля досягнення комунікативної мети ввічливості, дану форму стали утворювати і від ввічливо-нейтральної форми на -ます /mas/.

先生にご相談したいことがありまして、
一度お会いいたしたいのですが……。[533, c.38]

/Сенсей-ні госо:даншітай кото-га арімашіте,
ічідо оай ітадакітай но дес га.../

Я маю справу, стосовно якої хотів би порадитися з юристом,
то чи не міг би я з ним зустрітися?

あなたのことを記事にしたいと思ひまして……。[533, c.61]

/Аната-но кото-о кіджі-ні шітай то омоімашіте.../

Хотілося б написати про Вас статтю.

ご迷惑かとは思ひますが、
それで推薦状が必要になりまして……。[481, c.141]
/Гомейваку ка то-ва омоімас га, соре-де суйсенджьо:-га
хіцуйо-ні нарімашіте.../

Мабуть, я дуже відволікаю Вас від справ,
але оскільки мені необхідно мати рекомендацію...

☞ **Сполучник が /ga/**. Протиставний сполучник が /ga/ виявляє у ввічливому мовленні чималу парадигму значень. Нормативним вважається його використання у суто протиставному значенні:

私はこの土地の人間ですが、
博多の会社に通勤している者です。[588, c.57]
/Ваташі-ва коно точі-но нінген дес га, Хаката-но кайшыя-ні
цу:кіншіте іру моно дес/
Я мешкаю у цьому районі, але їжджу на роботу до Хакати.

大山課長からはまだ何も聞いていませんが、
どんな広告ですか、それは？[533, c.34]
/О:ямакачо:-карава мада нані-мо кійте імасен га,
донна ко:коку дес ка, соре-ва?/
Я ще не чув про це нічого від голови секції Ооями,
але що то за реклама?

Схоже протиставне значення може використовуватися й у функції вибачення:

失礼ですが、どちらさまでしょうか。[533, c.37]
/Шіцурей дес га, дочірасама дешьо: ка/
Я перепрошую, але хто це говорить?

お忙しいところ誠に申し訳ありませんが、
先生のお話が伺えることを同好会員全員が楽しみにしております。
[481, c.227]

/Оісогашій токоро макотоні мо:шіваке арімасен га, сенсей-но оханаші-га
укагаеру кото-о до:ко:кайіндзен'ін-га таношімі-ні шіте орімас/
Мені надзвичайно незручно турбувати Вас, коли Ви так заклопотані,
але всі члени нашого товариства сподіваються на те, що матимуть змогу
почути Вашу розповідь.

Якщо ж говорити про функцію прохання, то тут виникають сумніви щодо суто протиставного характеру значення. Вірогідно, форма が /ga/ використовується тут факультативно і слугує для введення пояснення особистих обставин або ситуації перед тим, як попросити про щось:

先生、今度の日曜日に学生たちのパーティーがあるんですが、
来ていただけませんか。[481, c.135]

/Сенсей, кондо-но нічійо:бі-ні гакусейтачі-но паті:-га
ару н дес га, кіте ітадакемасен ка/
Вчителю, у цю неділю буде студентська вечірка.
Ми просимо Вас прийти.

При висловленні прохання широко використовуються незакінчені структури. Зміст другої (випущеної) половини речення мовець, як правило, розуміє сам, виходячи зі змісту першої:

ちょっと、伺いたいんですが……。/
Чотто, укагаітай н дес га.../
Я хочу у Вас дещо запитати.
(Не обов'язково додавати ще й "слухайте мене")

書式が分からないんですが……。/
Шьошікі-га вакаранай н дес га.../
Я не знаю, як слід писати.
(Зрозуміло, що мовець просить пояснити йому, як писати)

日本語で企画案を打ってみたいんですが……。/
Ніхонго-де кікакуан-о утте мітай н дес га.../
Я хочу спробувати надрукувати план-проект японською мовою.
(Необхідна допомога у друкуванні).

Не слід плутати з виразами прохання формально ідентичні конструкції реакції на запит чи прохання, де міститься елемент очікування на подальші інструкції. У таких випадках можна констатувати суто протиставне значення:

父は今おりませんが……。/
Чічі-ва іма орімасен га.../
Батька зараз немає, але чим я можу допомогти?

応接室は満室ですが……。/
О:сецушіцу-ва маншіцу дес га.../
Всі приймальні зайняті, та, певно, ми можемо якось зарадити.

Наступна група, яку можна виділити у зв'язку з уживанням сполучника *が* /*га*/ в межах категорії ввічливості, це речення, в першій частині яких описано ситуацію на даний момент, а друга може містити різноманітну за

метою висловлювання інформацію (повідомлення, запит, прохання, пропозицію тощо).

至急ご相談したいんですが、
部長は今お手すきでしょうか。 [533, c.58]

/Шікю: госо: даншітай н дес га, бучо: -ва іма отесукі дешьо: ка/
Мені потрібно терміново порадитись.
Начальник відділу зараз вільний?

こんな写真がございますが、記念にひとついかがでしょうか。 [329, c.63]

/Конна шяшін-га годзаімас га, кінен-ні хітоцу ікага дешьо: ка/
Я маю ось такі фотографії. Чи не бажаєте одну на згадку?

До окремої підгрупи можна віднести речення, де в першій частині в якості обставин подається ім'я людини, яка розпочинає комунікативний акт. У такий спосіб часто відрекомендовуються на початку розмови.

わたし、東洋銀行のブラウンと申しますが、
田中先生いらっしゃいますか。 [533, c.38]
/Ваташі, То:йо:гінко:-но Бураун то мо:шімас га,
Танакасенсей ірашшіяімас ка/
Я Браун з банку «Тойо». А юрист Танака є?

こちら交換ですが、京都の小林さんという方から電話が入っています。 [533, c.36]

/Кочіра ко:кан дес га, Кьо:то-но Кобаяшісан тою:
ката-кара денва-га хаітте імас/
Це оператор. Надійшов телефонний дзвінок від пані Кобаяші з Кіото.

アジア広告の今井ですが、しばらくでした。 [533, c.97]

/Аджіако:коку-но Імаі дес га, шібараку дешіта/
Це Імаі з «Азія Кококу». Давненько не спілкувалися!

Функція сполучника が /га/ тут зводиться до відокремлення власних обставин від інформації, спрямованої безпосередньо на співрозмовника. Якщо протиставне значення й зберігається у таких конструкціях, то єдиним протиставленням у цьому випадку є сфера мовця та сфера адресата взагалі.

І нарешті, можна виділити групу складнопідрядних речень, головна та підрядна частини яких з'єднані між собою сполучником が /га/,

а протиставлення явно відсутнє, і зміст предикативних частин просто пов'язаний через дану комунікативну ситуацію:

女の方ですが、
ブラウンさんのお友達の知り合いだそうです。[533, c.36]
/Онна-но ката дес га, Бураунсан-но отомодачі-но шірай да со: дес/
Це жінка. Каже, що вона знайома Вашого друга.

ジェームズという方ですが、
筆頭株主の譲渡条件を持参しています。[533, c.59]
/Дже:мудзу тою: ката дес га, хітто:кабунуші-но
джь:тоджь:кен-о джісаншіте імас/
Це чоловік, який назвався Джеймсом.
Він приніс умови передачі акцій від їх власника.

部長はただ今役員会ですが、3時までの予定です。[533, c.58]
/Бучо:-ва тадаіма якуінкай дес га, санджі-мадено йотей дес/
Начальник відділу зараз на засіданні ради директорів.
Воно закінчиться о третій.

春になりましたが、お元気でいらっしゃいますか。
/Хару-ні нарімашіта га, огенкі деірашшіімас ка/
Настала весна. Як Ваше здоров'я?
(Характерний для весни початок листа)

Сполучник *けれども* /кередомо/. Протиставний сполучник *けれども* /кередомо/ (та його розмовні варіанти «*けれど* /кередо/» та «*けど* /кедо/») є синонімічним до розглянутого вище сполучника GA, однак, у порівнянні з останнім, використовується категорією ввічливості досить обмежено. «*けれども* /кередомо/» виявляє свою приналежність до літературно-розмовного та публіцистичного стилів мовлення і вживається здебільшого на письмі, а варіанти «*けれど* /кередо/» та «*けど* /кедо/» належать до фамільярно-розмовного стилю, який категорія ввічливості не охоплює. В усному ввічливому мовленні дана форма вживається переважно літніми людьми або особами, які обіймають високі посади, по відношенню до молодших людей або підлеглих.

すみません。
お金をいただくつもりじゃなかったんですけど。[329, c.65]
/Сумімасен. Окане-о ітадаку цуморі джнянакатта н дес кедо/
Вибачте. Я не мав наміру брати у Вас гроші, але виникла така ситуація.

Ми розглянули далеко не всі можливі синтаксичні конструкції, що вживаються при вираженні різних форм ввічливості. Однією з причин цього є те, що не кожна умовна конструкція здатна «реагувати» на категорію ввічливості, тобто взаємодіяти з ввічливими формами дієслів, прикметників тощо. Так, складнопідрядні речення з підрядними допустовими можуть містити в собі ввічливі форми, але такі висловлювання не є частотними (їх уникають через уже згадану нами занадто безпосередню спрямованість на адресата, яка може зіпсувати шанобливе забарвлення), і не дивно, що під час аналізу відповідних джерел ми жодного разу не зустріли синтетичні форми типу *～読みまして* /*йомімашітемо*/ («навіть якщо прочитати»).

Серед конструкцій, які ми розглянули та проаналізували, деякі більшою мірою взаємодіють з формами ввічливості, деякі меншою. Основним чинником у цій ситуації виступає ступінь орієнтованості висловлювання на адресата, і не виключено, що саме цей елемент у національній свідомості японців зумовив появу та розвиток у японській мові такої граматичної категорії, як категорія ввічливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович А.В. Особенности структуры описания и его композиционная роль в жанрах публицистики // Вопросы стилистики. – М., 1966. – С. 202-214
2. Абуков Х.Х. К вопросу о словах китайского происхождения в современном японском языке // Японский лингвистический сборник [Отв. ред. А.А. Пашковский]. – М., 1959. – С. 220-223
3. Аванесов Р.И. Русское литературное произношение. – М., 1972. – 415 с.
4. Аванесов Р.И. Фонетика современного русского литературного языка. – М., 1956. – 240 с.
5. Адмони В.Г. Основы теории грамматики. – М.- Л., 1964. – 105 с.
6. Акимова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. – М., 1990. – 166 с.
7. Алпатов В.М. Категории вежливости в современном японском языке. – М., 2009. – 152 с.
8. Алпатов В.М. О выделении деривационных единиц в японском языке // Актуальные проблемы японского языкознания. – М., 1986. – С. 4-12
9. Алпатов В.М. О соотношении исконных и заимствованных элементов в системе японского языка // Вопросы языкознания. – №4. – М., 1976. – С. 87-95
10. Алпатов В.М. Структура грамматических единиц в современном японском языке. – М., 1979. – 149 с.
11. Алпатов В.М. Япония: язык и общество. – М., 2003. – 208 с.
12. Алпатов В.М., Аркадьев П.М., Подлеская В.И. Теоретическая грамматика японского языка. [В 2-х кн. Кн. 1]. – М., 2008. – 560 с.
13. Алпатов В.М., Басс И.И., Фомин А.И. Японское языкознание VIII-XIX вв. // История лингвистических учений. Средневековый Восток. – Л., 1981. – С. 262-299
14. Алпатов В.М., Вардуль И.Ф., Старостин С.А. Грамматика японского языка. – М., 2000. – 150 с.
15. Апресян Ю.Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. I: Парадигматика. – М., 2009. – 568 с.
16. Апресян Ю.Д. Типы информации для поверхностно-семантического компонента модели «Смысл ↔ Текст». – Wien: Wiener Slawistischer Almanach, 1980. – 119 S.
17. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. – М., 1991. – 139 с.
18. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. – М., 2004. – 384 с.
19. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. (Логико-семантические проблемы). – М., 2003. – 384 с.
20. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. – Ростов н/Д., 1946. – 316 с.
21. Ахманова О.С. Словарь омонимов русского языка // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания [Сост. Л.А. Ивашко, И.С. Лутовинова, Д.М. Поцепня и др.; отв. ред. Д.М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2002. – С. 162-170
22. Ашукин Н.С., Ашукина М.Г. Крылатые слова. – М., 1998. – 336 с.

23. Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Современный русский язык. – ч. 3 (Синтаксис, пунктуация). – М., 1981. – 271 с.
24. Бабкин А.М. Лексикографическая разработка русской фразеологии // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания [Сост. Л.А. Ивашко, И.С. Лутовинова, Д.М. Поцепня и др.; отв. ред. Д.М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2002. – С. 336-346
25. Бакулина Н.С. Эмоционально-фонетические подсистемы языка: фонетика скороговорок, фонетика междометий. – М., 1992. – 156 с.
26. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка ; [пер. с франц. Е.В. и Т.В. Вентцель]. – М., 1955. – 416 с.
27. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». – К., 1998. – 32 с.
28. Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. – М., 1960. – 422 с.
29. Батюк І. Лексичні особливості жаргону японської мафії якудза // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – Випуск 27. – С. 3-7
30. Белошапкина В.А. Сложное предложение в современном русском языке. (Некоторые вопросы теории). – М., 1967. – 160 с.
31. Белошапкина В.А. Современный русский язык. Синтаксис. – М., 1977. – 41 с.
32. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М., 1979. – 416 с.
33. Бессонова Е.Ю. Японские письменники на рубеже XX и XXI веков // Сборник тезисов докладов профессоров, преподавателей и научных сотрудников ИСАА при МГУ, подготовленных для конференции «Ломоносовские чтения 2004». – М., 2004.
34. Благовещенская О.В. Язык молодежи в Японии : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.22 «Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии (индо-иранские языки; синитические языки; алтайские языки; афразийские и нигеро-конголезские языки). – М., 2007. – 24 с.
35. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики: Учеб. – 3-е изд., испр. – М., 2002. – 160 с.
36. Богородицкий В.А. Общий курс русской грамматики. – Казань, 1935. – 356 с.
37. Богуславская Г.П. Коммуникативная направленность обучения грамматике иностранного языка // Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей. – К., 2003. – С. 15-16
38. Большой японско-русский словарь / [под ред. Н. И. Конрада]. Т. 1. – М., 1970. – 807 с.
39. Большой японско-русский словарь / [под ред. Н. И. Конрада]. Т. 2. – М., 1970. – 919 с.
40. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания [Сост. Л.А. Ивашко, И.С. Лутовинова, Д.М. Поцепня и др.; отв. ред. Д.М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2002. – С. 223-230
41. Бондар О.І. Японські запозичення в українській мові: правила написання // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Випуск 17/2012. – К., 2012. – С. 5-9

42. Бондаренко І.П. Практична транскрипція японських слів літерами українського алфавіту (3 практики створення перших вітчизняних українсько-японського і японсько-українського словників) // Доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу україністів. – К., 2002. – С. 406-412
43. Бондаренко І.П. Транскрипція японської лексики літерами українського алфавіту // Записки з українського мовознавства (Opera annua in linguistica Ukrainiana): Збірник наукових праць ОДУ. – Одеса, 1999. – Випуск 7 (Fascicillum 7). – С. 77-88
44. Бондаренко І., Хіно Т. Українсько-японський словник / За ред. Ю.О. Карпенка. – К., 1997. – 250 с.
45. Бондаренко І., Хіно Т. Українсько-японський, японсько-український словник. Навчальний словник японських ієрогліфів. – К., 1998. – 592 с.
46. Бондарец О.Э. Иноязычные заимствования в речи и языке: лингвосоциологический аспект. – Таганрог, 2008. – 144 с.
47. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. – Л., 1978. – 176 с.
48. Бондарко Л.В., Вербицкая Л.А., Гордина М.В. Основы общей фонетики. – СПб., 1991. – 152 с.
49. Борченко Е.Д. Синтаксический стандарт в газете // Языковая норма и статистика. – М., 1977. – С. 102-113
50. Босова Л.М. Соотношение семантических и смысловых полей качественных прилагательных: психолингвистический аспект. – Автореферат дис. ... д-ра филол. наук. – Барнаул, 1998. – 43 с.
51. Быкова С.А. Диалекты восточной и западной ветвей и их роль в японском обществе // Япония. Язык и культура: Альманах. – М., 2002. – С. 7-15
52. Быкова С.А. Устойчивые словосочетания в современном японском языке. – М., 1985. – 63 с.
53. Быкова С.А. Японско-русский фразеологический словарь. – М., 2000. – 272 с.
54. Быкова С.А., Ямада Мидори. Японский язык. Пособие по переводу документации. – М., 2001. – 144 с.
55. Валгина Н.С. Современный русский язык. Синтаксис. – М., 2003. – 416 с.
56. Вардуль И.Ф. Очерки потенциального синтаксиса японского языка. – М., 1964. – 148 с.
57. Васина Н.И. Так говорят японцы. Крылатые фразы на японском и русском языках: учеб. пособие. – М., 2006. – 175, [1] с.
58. Вербенец М.Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: дис ... кандидата філол. наук : 10.02.01. – К., 2004. – 242 с.
59. Вербицкая Л.А. Давайте говорить правильно. – М., 1993. – 143 с.
60. Вербицкая Л.А. Теоретические проблемы интерференции при обучении русскому языку (система и норма) // Национальное и интернациональное в развитии языков: Межвузовский сборник научных трудов. – Иваново, 1984. – С. 22-27
61. Вербицкая Л.А., Игнаткина Л.В. Практическая фонетика русского языка для иностранных учащихся. – СПб., 1993. – 151 с.
62. Веренинова Ж.Б. Текст лекций по теоретической фонетике английского языка: Интонация. Часть III. – М., 1991. – 62 с.
63. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике [составители М.В. Ляпон, Н.Ю. Шведова]. – М., 1975. – 560 с.
64. Виноградов В.В. Из истории изучения русского синтаксиса. – М., 1958. – 400 с.

65. Виноградов В.В. История русских лингвистических учений. – М., 1978. – 367 с.
66. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 140-161
67. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения // История советского языкознания. – М., 1981. – С. 316-321
68. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. – М., 1981. – 320 с.
69. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М., 1986. – 640 с.
70. Виноградов В.В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. – М., 1963. – 255 с.
71. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К., 1992. – 224 с.
72. Вихованець І.Р. Формально-граматична структура речення // Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К., 1983. – С. 6-24
73. Володина М.Д. Национальное и интернациональное в процессе терминологической номинации. – М., 1993. – 112 с.
74. Володина М.Д. Термин как средство специальной информации. – М., 1996. – 120 с.
75. Вопросы японского языка: сб. ст. / Отв. ред. И.Ф. Вардуль. – М., 1971. – 255 с.
76. Врубель О. «Васейейго» як феномен запозиченої лексики у японській мові // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – Випуск 27. – С. 18-20
77. Гак В.Г. Русский язык в сопоставлении с французским. – М., 1975. – 278 с.
78. Гак В.Г. Сопоставительные исследования и переводческий анализ // Тетради переводчика. – Вып. 16. – М., 1979. – С. 11-21
79. Галочкина И.Е., Бурая Е.А. Текст лекций по теоретической фонетике английского языка: Мелодика. Ритм. Часть IV. – М., 1991. – 62 с.
80. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. – М., 1958. – 459 с.
81. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985. – 360 с.
82. Гвишиани Н.Б. Язык научного общения (вопросы методологии): Монография. – М., 1986. – 280 с.
83. Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка. – М., 1965. – 408 с.
84. Гвоздев А.Н. Современный русский литературный язык. – ч. 2 (Синтаксис). – М., 1973. – 350 с.
85. Головин Б.Н. Основания и условия вероятностно-статистического изучения языка и речи // Общее языкознание. – Минск, 1987. – С. 238-245
86. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для филол. спец. вузов. – М., 1987. – 104 с.
87. Головин И.В. Введение в синтаксис современного японского языка. – М., 1979. – 376 с.
88. Головин И.В. Грамматика современного японского языка. – М., 1986. – 316 с.
89. Головин И.В. Признаки предложения в японском языке // Вопросы японского языка. / Отв. ред. И. Ф. Вардуль. – М., 1971. – С. 133-158
90. Головин И.В. Учебник японского языка. – В 3-х томах. – М., 1971-1973. – 804 с.

91. Голубовская И.А. Структурно-семантические особенности глагольной полисемии: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.19. – К., 1989. – 270 с.
92. Горошкевич О. Соматичний сегмент японської мовної картини світу (концептосфери лексем 腕 ude, 手 te – рука та 足 ashi – нога) // Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна. – Вип. 45. – С. 234–241
93. Горошкевич О.Г. Оцінка людини в соматичних фразеологізмах японської мови // Мова і культура. – К., 2005. – Вип. 8, т.5/1. – С. 242–247
94. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Навчальний посібник. – К., 1999. – 207 с.
95. Грамматика современного русского литературного языка. / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М., 1970. – 767 с.
96. Грамматическое описание славянских языков. Концепции и методы. / Отв. ред. Н.Ю. Шведова. – М., 1974. – 256 с.
97. Грязнухина Т.А., Дарчук Н.П., Критская В.И. Синтаксический анализ научного текста на ЭВМ. – К., 1999. – 272 с.
98. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – 400 с.
99. Данилов А.Ю. Японский язык. Глагол: категория вида. – М., 2001. – 176 с.
100. Данилов А.Ю. Японский язык. Побудительный и побудительно-страдательный залого. – М., 2000. – 72 с.
101. Данилов А.Ю. Японский язык. Потенциальный залог и конструкции возможности. – М., 2004. – 215 [1] с. – (Грамматические трудности японского языка)
102. Данилов А.Ю. Японский язык. Страдательный залог. – М., 2000. – 64 с.
103. Данилов А.Ю., Сыромятников Н.А. Японский язык. Пунктуация, знаки повтора, вспомогательные пометы. – М., 2004. – 112 с. – (Грамматические трудности японского языка)
104. Дебейко О.В. Інверсія та парцеляція як ієрархічні різновиди стилістичних засобів породження тексту // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: східні мови та літератури. – № 3. – К., 2000. – С. 24–35
105. Дерді Е.Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : дис ... кандидата філол. наук: 10.02.04. – К., 2003. – 284 с.
106. Ди Пьетро Р. Дж. Языковые структуры в контрасте // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV: Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – С. 82–121
107. Диброва Н.В., Мирам Г.Э., Тарануха Л.А. О соотношении синтагматических и синтаксических связей в языке // Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей. – К., 2003. – С. 42
108. Докулил М. К вопросу о морфологической категории // Вопросы языкознания. – 1967. – №6. – С. 5–6
109. Долгова О.В. Синтаксис как наука о построении речи. – М., 1980. – 191 с.
110. Дорофеева В.О. Мова міжнародних договорів // Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей. – К., 2003. – С. 44
111. Дресслер В. К вопросу о реконструкции индоевропейского синтаксиса // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXI. – М., 1988. – С. 409–432
112. Лудик П.С. Стилістика української мови. – К., 2005. – 368 с. (Альма-матер.)
113. Дыбовский А.С. Изучение междометий в японской лингвистике // Вопросы японской филологии – Вып. 5. – М., 1981. – С. 103–112

114. Дыбовский А.С. Междометия в современном японском языке. – Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – М., 1981. – 22 с.
115. Дыбовский А.С. Универсальные свойства междометий и их лингвистическое описание. – Владивосток, 1983. – 74 с.
116. Ельмслев Л. Можно ли считать, что значения слов образуют структуру? // Новое в лингвистике. Вып. II. – М., 1962. – С. 117-136
117. Есперсен О. Философия грамматики. – М., 1958. – 404 с.
118. Жуков В.П. Фразеологическая синонимия и словарь фразеологических синонимов // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания [Сост. Л.А. Ивашко, И.С. Лутовинова, Д.М. Поцепня и др.; отв. ред. Д.М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2002. – С. 365-370
119. Жукова И.В. Стилистика японского языка. – М., 2002. – 111 с.
120. Забуранна О.В. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення // Мовознавство. – 2003. – № 2. – С. 55-59
121. Забуранна О.В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». – К., 2003. – 18 с.
122. Забуранна О. Майбутня подія у фразеологічному вираженні (українська, перська, японська мови: пошук спільних моделей) // Культури народів Причорномор'я. – Симферополь, 2002. – № 32. – С. 53-56
123. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. – Донецьк, 2001. – 662 с.
124. Закирьянов К.З. Двужычые и интерференция. – Уфа, 1984. – 80 с.
125. Зализняк А.А. Исходные положения // Общее языкознание. – Минск, 1987. – С. 321-332
126. Зарубин С.Ф., Рожецкий А.М. Большой русско-японский словарь. – М., 1998. – 896 с.
127. Збірка старих і нових японських пісень 905-913 рр. : поетична антологія *Кокінсю (Кокінвакасю)* / [передмова, пер. з японської та коментарі І.П. Бондаренка]. – К., 2006. – 1280 с.
128. Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория. – М., 1973. – 248 с.
129. Звягин Ф.Е. Анализ актуального употребления категорий вежливости японского языка // Вестник Омского университета. – Выпуск 3. – Омск, 1998. – С. 59-62
130. Зеленцова М.Г. Проблема детерминации фундаментальных свойств имён прилагательных современного английского языка // Культура народов Причорномор'я. – 2000. – №13. – С. 125-127
131. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. – М., 1979. – 312 с.
132. Златоустова Л.В. Фонетическая структура слова в потоке речи. – Казань, 1962. – 153 с.
133. Золотова Г.А. О характере нормы в синтаксисе // Синтаксис и норма. – М., 1974. – С. 145-175
134. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М., 2005. – 352 с.
135. Золотова Г.А. Синтаксическая синонимия и культура речи // Актуальные проблемы культуры речи. – М., 1970. – С. 178-217

136. Иванов В.В. Семантические особенности медицинских терминов (на материале немецкого языка): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04. – М., 1996. – 160 с.
137. Изергина И.А. Синонимия в современной английской терминологии электроники : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». – Л., 1980. – 20 с.
138. Инвариантные синтаксические значения и структура предложения / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М., 1969. – 180 с.
139. Ицкович В.А. Новые тенденции в образовании аббревиатур (О путях включения аббревиатур в систему языка) // Терминология и норма. О языке терминологических стандартов: Сборник статей [отв. ред. Даниленко В.П.]. – М., 1972. – С. 88-101
140. Івахненко М.О., Шпігунов А.В. Транскрипція та транслітерація японських назв засобами української мови // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Випуск 13/2008. – К., 2008. – С. 14-18
141. Кавабата Я. Країна Снігу. – К., 2000. – 262 с.
142. Капелюшний А.О. Стилiстика i редагування журналістських текстiв. – Львів, 2003. – 344 с.
143. Капелюшний А.О. Стилiстика i редагування. – Львів, 2002. – 576 с.
144. Касарова В.Г. Речевые ошибки иностранных студентов и их причины // Гуманитарные науки. – Вып. 21. – М., 2003. – С. 118-123
145. Квитко И.С. Термин в научном документе. – Львов, 1976. – 127 с.
146. Китай. Корея. Япония: Библиографичний покажчик / Упорядники І.П. Бондаренко, Д.В. Близнюк, А.В. Брожичек та ін. – К., 2007 – 380 с.
147. Кизда М. Грамматика японского языка. Т. 1: Пер. с яп. / Общ. ред., послесл., коммент. и указ. Н.И. Фельдман. Изд. 5-е. – М., 2010. – 672 с., вкл. (Языки народов мира.)
148. Кизда М. Грамматика японского языка. Т. 2: Пер. с яп. / Общ. ред., послесл., коммент. и указ. Н.И. Фельдман. Изд. 5-е. – М., 2010. – 264 с. (Языки народов мира.)
149. Колпакчи Е.М. Некоторые проблемы истории японского языка // Краткие сообщения института востоковедения АН СССР. – Вып. XII. – М., 1955. – С. 3-12
150. Колпакчи Е.М. Строй японского языка. – Л., 1936. – 33 с.
151. Комарницька Т.К. Абревіація у японській мові: проблема номінації та класифікації // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Випуск 17/2012. – К., 2012. – С. 21-25
152. Комарницька Т.К. Антоніми у сучасній японській юридичній термінології: структура та функціонування // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Випуск 14/2009. – К., 2008. – С. 28-31
153. Комарницька Т.К. Критерії розмежування полісемії та омонімії у сучасній японській юридичній термінології // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Випуск 16/2010. – К., 2010. – С. 16-19
154. Комарницька Т.К. Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології : дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.13. – К., 2010. – 247 с.

155. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание. – Свердловск, 1991. – 155, [1] с.
156. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Курс лекций. – М., 1999. – 192 с.
157. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Учебное пособие. – М., 2004. – 424 с.
158. Комісаров К.Ю. Актуальні питання синтаксичної стилістики сучасної японської мови // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 16. Книга 1. – С. 200-203
159. Комісаров К.Ю. Головні критерії класифікації речень в японській мові // Сучасні тенденції сходознавства: Матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. – Харків, 2011. – С. 40-46
160. Комісаров К.Ю. До питання про визначення поняття «умовні конструкції» у японській мові // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К., 2005. – Вип. 8. – С. 20-22
161. Комісаров К.Ю. До питання про класифікацію умовних конструкцій у сучасній японській мові // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К., 2004. – Вип. 9. – С. 20-23
162. Комісаров К.Ю. Категорія дієслова у сучасній японській мові: лінгводидактичний аспект // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 28. – К., 2010. – С. 62-75
163. Комісаров К.Ю. Категорія іменника в сучасній японській мові: семантико-функціональний аспект // Proceedings of the First International Scientific Conference 'China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation'. – Kyiv, 2009. – pp. 94-97
164. Комісаров К.Ю. Морфологічні та семантико-синтаксичні особливості вживання умовних конструкцій у японському ввічливому мовленні // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 12. Частина 1. – С. 249-252
165. Комісаров К.Ю. Особливості викладання нормативної дисципліни «Теоретична граматики японської мови» у вищій школі // Проблеми сходознавства в Україні: Матеріали VI науково-практичної конференції. – Харків, 2010. – С. 137-143
166. Комісаров К.Ю. Особливості використання умовних конструкцій у художньому стилі сучасної японської мови // Проблеми сходознавства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. – Харків, 2005. – С. 73-82
167. Комісаров К.Ю. Проблема визначення слова та частин мови у граматиці японської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 27. – К., 2009. – С. 51-57
168. Комісаров К.Ю. Проблема перекладу японських умовних конструкцій українською мовою // Записки з українського мовознавства. – Одеса 2005. – Вип. 15. – С. 20-28
169. Комісаров К.Ю. Проблема стратифікації мовних одиниць у японській мові // XIII Сходознавчі читання А. Кримського: Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – К., 2009. – С. 121-123
170. Комісаров К.Ю. Семантико-структурні особливості умовних конструкцій у сучасній японській мові // Сходознавство. – К., 2004. – № 27-28. – С. 56-67
171. Комісаров К.Ю. Соціально-особистісні відносини як специфічна граматична категорія сучасної японської мови // XIV Сходознавчі читання А. Кримського: Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – К., 2010. – С. 136-138

172. Комісаров К.Ю. Соціологічний аспект мовленнєвого етикету (на матеріалі японської мови) // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2006. – Вип. 19. – С. 90-94
173. Комісаров К.Ю. Стилiстичні особливості умовних конструкцій у сучасній японській мові // Східний світ. – К., 2004. – № 4. – С. 138-142
174. Комісаров К.Ю. Умовні конструкції у японському ввічливому мовленні: Матеріали до курсу «Стилiстика японської мови». – К., 2005. – 30 с.
175. Кононенко В.И. Синонимика синтаксических конструкций в современном русском языке. – К., 1970. –143 с.
176. Конрад Н.И. Краткий очерк грамматики японского разговорного языка. – Л., 1934. – 65 с.
177. Конрад Н.И. О «языковом существовании» // Японский лингвистический сборник. – М., 1959. – С. 5-16
178. Конрад Н.И. Очерк грамматики современного японского письменного языка // Военный японо-русский словарь / Сост. Жуков Д.П., Манзгур Б.И. – Л., 1934. – С. 15-22
179. Конрад Н.И. Синтаксис японского национального литературного языка. – М., 1937. – 375 с.
180. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К., 2003. – 280 с.
181. Корнеев В.М. Текстова локалізація прихованого впливу у літературі й публіцистиці // Наукові записки. – Випуск 50 – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград, 2003. – С. 205-209
182. Корчагина Т.И. Омонимия в современном японском языке. – М., 2005. – 173 с.
183. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К., 2002. – 368 с. (Альма-матер)
184. Кочерган М.П. Основи зiставного мовознавства. – К., 2006. – 424 с. (Альма-матер)
185. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М., 2003. – 375 с.
186. Кротевич Е.В. Предложение и его признаки. – Львов, 1954. – 52 с.
187. Крушельницкая К.Г. Очерки по сопоставительной грамматике немецкого и русского языков. – М., 1961. – 265 с.
188. Крыжановская А.В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков. Проблемы унификации и интеграции. – К., 1985. – 204 с.
189. Крючков С.Е., Максимов Л.Ю. Современный русский язык. – М., 1969. – 192 с.
190. Кубик М. Условные конструкции и система сложного предложения. – Прага, 1967. – 229 с.
191. Кудряшова А.В. Лексические сокращения в японской разговорной речи // Япония. Язык и культура: Альманах. – М., 2002. – С. 85-91
192. Кузнец М.Д., Скребнев Ю.М. Стилiстика англійського языка. – Л., 1960. – 173 с.
193. Кузьмин Ю.А. Изменение значения слов как средство качественного обогащения словарного состава экспрессивной лексики (на материале немецких глаголов) // Структурно-семантические исследования на материалах западноевропейских языков: Межвузовский сборник. – Барнаул, 1979. – С. 76-84
194. Кулешов В.В., Мишин А.Б. Сопоставление артикуляционных баз английского и русского языков и фонетическая интерференция. – М., 1987. – 116, [2] с.

195. Кунихиро Тэцую. Идеальный толковый словарь (Рисо но кокуго дзитэн) ; [пер. с яп. / предисл. В.М. Алпатова]. – М., 2009. – 256 с.
196. Куртсеїтов А.М. Лексико-семантичні особливості фразеологізмів у кримськотатарській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії». – К., 2006. – 20 с.
197. Лаврентьев Б.П. Практическая грамматика японского языка. – 3-е изд., испр. – М., 2002. – 352 с.
198. Лаврентьев Б.П. Самоучитель японского языка. – М., 1992. – 352 с.
199. Лаврентьев Б.П. Японские аббревиатуры // Японский язык (сборник статей) [отв. ред. И. Ф. Вардуль]. – М., 1963. – С. 35-41
200. Лаврентьев Б.П. Японско-русский словарь. – М., 2000. – 576 с.
201. Лавров Б.В. Условные и уступительные предложения в древнерусском языке. – М.- Л., 1941. – 144 с.
202. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику ; Пер. с англ. В.А. Звегинцев; под ред. В.А. Звегинцева. – М., 1978. – 544 с.
203. Левицкий А.Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка: Монография. – Житомир, 2001. – 168 с.
204. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница, 2006. – 512 с.
205. Левицкий А.Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі англійської мови) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – №23. – С. 16-21
206. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. / За ред. проф. А. Яртия та проф. В. Мельника. – Львів, 2005. – 568 с. з іл.
207. Леонтьева С.Ф. A Theoretical course of English phonetics. (Теоретическая фонетика современного английского языка). – Изд. третье, испр. и доп. – М., 2004. – 360 с.
208. Лингвистический энциклопедический словарь / [под общ. ред. О.С. Ахмановой]. – М., 1990. – 685 с.
209. Лисиченко Л.А. Читач і літературна мова // Літературна мова у просторі національної культури. – К., 2004. – С. 74-88
210. Лихолетова О.Р. Особенности функционирования синтаксических субстантиваторов в японском языке на примере субстантиваторов «но» и «кото». – Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – М., 2007. – 25 с.
211. Лобачев Б.З. О понятии стиля во французском и русском языках // Синтаксис и стилистика: функциональный аспект. – М., 1982. – С. 83-106
212. Ломтев Т.П. Очерки по историческому синтаксису русского языка. – М., 1956. – 596 с.
213. Ломтев Т.П. Предложение и его грамматические категории. – М., 2004. – 200 с.
214. Ломтев Т.П. Структура предложения и состав предикатных предметов // Общее и русское языкознание. – М., 1976. – С. 201-207
215. Ломтев Т.П. Язык и речь // Общее и русское языкознание. – М., 1976. – С. 54-60
216. Лопатюк О.В. Умова як логічна і лінгвістична категорія (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовні і концептуальні картини світу. – Випуск 16. – Книга 1. – К., 2005. – С. 243-247

217. Лотте Д.С. Краткие формы научно-технических терминов. – М., 1971. – 84 с.
218. Любимова Н.А., Егорова И.П., Федотова Н.А. Фонетика в практическом курсе русского языка как иностранного. – СПб., 1993. – 92, [1] с.
219. Маевский Е.В. Графическая стилистика японского языка. – М., 2006. – 173 с.
220. Маевский Е.В. Сохранится ли японская система письма в третьем тысячелетии? // Япония. Язык и культура: Альманах. – М., 2002. – С. 183-213
221. Маевский Е.В., Рысина Н.Г. Гайрайго. Японская транскрипция иностранных слов. – М., 2000. – 48 с.
222. Маковецкая Н.А. Семантическая структура слова и синонимические отношения // Аспекты семантического изучения германских и романских языков: Межвузовский сборник научных трудов. – Воронеж, 1983. – С. 97-101
223. Малахова Ю.В. Японські лексичні запозичення в контексті міжкультурної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії». – К., 2007. – 19 с.
224. Малаховский Л.В. Теория лексической и грамматической омонимии. – Л., 1990. – 239 с.
225. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. – М., 1998. – 272 с.
226. Матезиус В. О системном грамматическом анализе // Избр. труды по языкознанию. – М., 2003. – С. 148-160
227. Матезиус В. Попытка создания теории структурной грамматики // Избр. труды по языкознанию. – М., 2003. – С. 40-53
228. Матезиус В. Язык и стиль. // Избр. труды по языкознанию. – М., 2003. – С. 54-133
229. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. – К., 2003. – 462 с.
230. Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ↔ Текст». – М., 1974. – 314 с.
231. Мещанинов И.И. Понятийные категории в языке // История советского языкознания. – М., 1981. – С. 325-332
232. Мишина М.А. Японский язык. Устный перевод на средних семестрах. – М., 1995. – 190 с.
233. Мігдальська В.І., Мігдальський О.І. Базова граматики японської мови. – Одеса, 2000. – 65 с.
234. Молодожонова Н.В., Михайлова О.Ю. Проблема вивчення складного речення у сучасній китайській мові // Проблеми викладання східних мов - 2004. – Харків, 2004. – С. 19-22
235. Молотков А.И. Фразеологизмы русского языка и принципы их лексикографического описания // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания [Сост. Л.А. Ивашко, И.С. Лутовинова, Д.М. Поцепня и др.; отв. ред. Д.М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2002. – С. 346-364
236. Мукаржовський Я. Мова літературна і мова поетична (фрагменти) // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів, 2002. – С. 425-445
237. Мурат В.П. Об основных проблемах стилистики. – М., 1957. – 43 с.

238. Мухин А.М. Структура предложений и их модели. – Л., 1968. – 230 с.
239. Мухин А.М. Лизгвистический анализ: теоретические и методологические проблемы. – Л., 1976. – 282 с.
240. Нагорна В.М. Багатозначність іменника в японській мові // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – Випуск 28. – С. 83-88
241. Нарушевич-Васильєва О.В. Структурно-семантична організація і прагматичний потенціал спонукальних конструкцій в українському розмовному літературному мовленні // Записки з українського мовознавства. – Випуск 13. – Одеса, 2003. – С. 96-107
242. Неверов С.В. Некоторые особенности языка массовой коммуникации современной Японии // 4-й Всесоюзный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 1972. – С. 69-78
243. Неверов С.В. Области распространения иноязычных слов в общественно-языковой практике современной Японии // Исследования по японскому языку. – М., 1967. – С. 123-131
244. Неверов С.В. Общественно-языковая практика современной Японии. – М., 2005. – 152 с.
245. Нельгин Е.С. Основы грамматики книжного японского языка. – Иркутск, 1922. – 52 с.
246. Нікітіна Ф.О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології: Навч. посібник. – К., 1978. – 31 с.
247. Новиков Л.А. Русская антонимия и ее лексикографическое описание // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания [Сост. Л.А. Ивашко, И.С. Лутовинова, Д.М. Поцепня и др.; отв. ред. Д.М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2002. – С. 196-206
248. Норенко О. «Вакамоного» як феномен сучасної японської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – Випуск 28. – С. 88-93
249. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна. – Харків, 1968. – 71 с.
250. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М., 2000. – 955 с.
251. Омонімія: аспектологія, проблематика : [філологічна розвідка з лексикології та стилістики / упоряд.: Г.І. Кузьменко / за ред. Л.І. Шевченко]. – К., 2000. – 36 с.
252. Орлов К.П. Парадигматика сложноподчиненных предложений: Учебное пособие. – Тула, 1976. – 95 с.
253. Основы терминотворения: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / [Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б.]. – К., 2000. – 218 с.
254. Остин Дж. Л. Избранное. – М., 1999. – 332 с.
255. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса. – М., 1974. – 292 с.
256. Падучева Е.В. О способах представления синтаксической структуры предложения // Вопр. языкознания, 1964. – № 2. – С. 99-113
257. Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью. – М., 2002. – 288 с.
258. Палевская М.Ф. Синонимы в русском языке. – М., 1964. – 128 с.

259. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. – Львів, 1994. – 216 с.
260. Панькова А. Определение понятия «аффиксоид» и необходимость изучения аффиксоидного словообразования в японском языке // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – Випуск 28. – С. 93-98
261. Папіш В.А. Семантико-функціональна природа фразеологізмів у художній прозі закарпатокраїнських письменників (40-90 рр. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – Ужгород, 2004. – 21 с.
262. Пашковский А.А. Грамматика японского литературного языка. Морфология. – М., 1941. – 218 с.
263. Пашковский А.А. К изучению стилевой ситуации в Японии // Вопросы японской филологии. – Вып. 2. – М., 1973. – С. 83-96
264. Пашковский А.А. Классификация японских сложных слов // Японский лингвистический сборник / [отв. ред. А.А. Пашковский]. – М., 1959. – С. 35-74
265. Пашковский А.А. Особенности японской лексики // Вопросы японского языка / [отв. ред. И.Ф. Вардуль]. – М., 1971. – С. 169-186
266. Пашковский А.А. Слитные именные словосочетания в японском языке // Японский язык: Сборник статей [отв. ред. Вардуль И.Ф.]. – М., 1963. – С. 5-34
267. Пашковский А.А. Слово в японском языке. – М., 1980. – 207 с.
268. Пашковский А.А. Словообразование в современном японском языке (типы сложных и аффиксальных слов) : дис. ... д-ра фил. наук. – М., 1952. – 427 с.
269. Пашковский А.А. Типы и виды синтаксических конструкций в современном японском языке // Труды института. Иностранные языки, №4 – М., 1968
270. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1956. – 511 с.
271. Пешковский А.М. Школьная и научная грамматика // История советского языкознания. – М., 1981. – С. 276-286
272. Пирогов В.Л. Етнолінгвокультурні засади фразеологічних знаків // VI Сходознавчі читання А. Кримського. Тези доп. міжнар. наук. конф. – К., 2002. – С. 92-93
273. Пирогов В.Л. Логіко-семіотична та предметно-образна категоризація паремійних номінативних одиниць // Вісн. Київ. лінгв. ун-ту. Сер. Філологія. – 2002. – Т. 5, №2. – С. 51-61
274. Пирогов В.Л. Структурно-семантичні особливості японських та китайських паремій: методика порівняльного дослідження // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – Випуск 28. – С. 98-103
275. Пирогов В.Л. Фразеологізми китайського походження в евентуальній системі класифікації сучасної японської фразеології // X Сходознавчі читання А. Кримського. Тези доп. міжнар. наук. конф. – К., 2006. – С. 252-255
276. Пирогов В.Л. Японські прислів'я та приказки // Японська література: Хрестоматія. Том I (VII-XIII ст.) / [упоряд.: Бондаренко І.П., Осадча Ю.В.] – К., 2010. – С. 48-85
277. Плетнер О.В., Поливанов Е.Д. Грамматика японского разговорного языка. – М., 1930. – XXXV+188 с.

278. Подлеская В.И. Сложное предложение в современном японском языке: материалы к типологии полипредикативности. – М., 1993. – 164 с.
279. Позднеев Д.Н. Грамматика разговорного японского языка. – М., 1923. – 171 с.
280. Пономарів О.Д. Культура слова. Мовностилістичні поради. – К., 2001. – 240 с.
281. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. – 4-те вид., доповн. – К., 2011. – 272 с.
282. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000. – 248 с.
283. Попов П.С. Суждение и предложение // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М., 1950. – С. 5-35
284. Поспелов Н.С. О грамматической природе сложного предложения // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М., 1950. – С. 321-337
285. Поспелов Н.С. Сложноподчиненное предложение и его структурные типы // Вопросы языкознания. – № 2. – М., 1959. – С. 19-27
286. Потапова Р.К. Слоговая фонетика германских языков. – М., 1986. – 143 с.
287. Потебня А.А. Грамматические формы // Общее языкознание. – Минск, 1987. – С. 295-308
288. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М., 1990. – 344 с.
289. Потебня О. Думка й мова (фрагменти) // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів, 2002. – С. 34-52
290. Прокопович Н.Н. Вопросы синтаксиса русского языка. – М., 2006. – 352 с.
291. Прохорова В.Н. Актуальные проблемы современной русской лексикологии: Учеб. пособие по спецкурсу. – М., 1973. – 74 с.
292. Прохорова В.Н. Полисемия и лексико-семантический способ словообразования в современном русском языке: Лекции по спецкурсу. – М., 1980. – 87 с.
293. Пряхина Л.В., Колесникова А.А. Очерки практической грамматики японского языка. – 3-е изд., испр. – М., 2007. – 161 [15] с.
294. Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К., 1998. – 191 с.
295. Радионов А.Ю. Нетрадиционное употребление катаканы // Япония. Язык и культура: Альманах. – М., 2002. – С. 138-147
296. Раевская Н.Н. Очерки по стилистической грамматике современного английского языка. – К., 1973. – 144 с.
297. Распопов И.П. Очерки по теории синтаксиса. – Воронеж, 1973. – 220 с.
298. Реформатский А.А. Введение в языковедение ; Под ред. В.А. Виноградова. – М., 1996. – 536 с.
299. Реформатский А.А. Из истории отечественной фонологии. – М., 1970. – 527 с.
300. Реформатский А.А. Число и грамматика // Лингвистика и поэтика. – М., 1987. – С. 76-87
301. Розенталь Д.Э., Голуб И.Б. Секреты стилистики. – М., 2003. – 208 с.
302. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Пособие для учителей. – М., 1976. – 543 с.
303. Руднев А.Г. Синтаксис современного русского языка. – М., 1968. – 364 с.
304. Русско-японский словарь / [под ред. М.Того, С.Сомэя, Т.Исоя, С.Исияма]. – Токио, 1988. – 2764 с.

305. Рябоволенко І.В. Інтернет-ресурси й газетний текст як джерело лексико-семантичних неологізмів // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – Вип. 35. – С. 82-86

306. Рябоволенко І.В. Функціональні особливості застарілої лексики японської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії». – К., 2010. – 16 с.

307. Салькова В.Е. Некоторые проблемы синонимии в языке и речи. – Саратов, 1971. – 32 с.

308. Сафронова Е.Г. Русская интонация (для иностранных филологов). Уч. пособие. – СПб., 1992.

309. Сводка синтаксических конструкций и грамматических форм японского разговорного языка / Сост. преподавателями кафедры по японск. языку И-та востоковедения им. Н.И. Нариманова. – М., 1936. – 34 с.

310. Севбо И.П. Графическое представление синтаксических структур и стилистическая диагностика. – К., 1981. – 190 с.

311. Селиванова Е.А. Новые векторы исследования фразеологии в современном парадигмальном пространстве лингвистики // *Premie narodu slovanskych II*. – Ostrava, 2005. – S. 14-22

312. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2002. – 336 с.

313. Селиванова Е.И. Фраземы и паремии в синергии дискурсивного пространства языка // *Актуальні проблеми менталінгвістики*. – Черкаси, 2005. – С. 88-92

314. Селиванова Е.А. Фразеосистема языка как «осадочный» дискурс: параметры самоорганизации // *Национально-культурный компонент в тексте и языке : материалы докладов 3 Международной науч. конф.: В 3-х ч.* – Ч. 2. – Минск, 2005. – С. 130-132

315. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. – К., 1999. – 148 с.

316. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава, 2008. – 712 с.

317. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. – 716 с.

318. Семиколенова Е.И. Функциональная парадигма русского глагола как отражение когнитивного опыта // *Международный конгресс исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность»*, Сборник тезисов. – М., 2001. – С. 114-115

319. Серебряков В.Я. Основные грамматические конструкции современного японского языка. – М., 2000. – 76 с.

320. Сеше Альбер. Программа и методы теоретической лингвистики. Психология языка: Пер. с фр. / Вступ. статья В.М. Алпатова. – М., 2003. – 264 с. (Женевская лингвистическая школа)

321. Силин В.Л. Структура и семантика слов: Учебное пособие. – Днепропетровск, 1989. – 68 с.

322. Силин В.Л. Этимология и лексическая семантика. – Днепропетровск, 1992. – 136 с.

323. Склад і структура термінологічної лексики української мови / [Богуцька М. П., Крижанівська А. В., Марченко В. С. та ін.]. – К., 1984. – 194 с.

324. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К., 1985. – 968 с.
325. Слово и образ: Новое в японской филологии: Сборник / Под ред. И.В. Головина, В.С. Гривнина. – М., 1990. – 174 с.
326. Смирницкий А.И. К вопросу о слове (проблема отдельности слова) // Вопросы теории и истории языка. – М., 1952. – С. 182-203
327. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М., 1956. – 260 с.
328. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания [Сост. Л.А. Ивашко, И.С. Лутовинова, Д.М. Поцепня и др.; отв. ред. Д.М. Поцепня]. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб., 2002. – С. 5-16
329. Смирницкий А.И. Лексическое и грамматическое в слове // Вопросы грамматического строя – М., 1955. – С. 11-53
330. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. – М., 1959. – 440 с. (Библиотека филолога)
331. Смирницкий А.И. Некоторые замечания о принципах морфологического анализа основ // Доклады и сообщения филологического факультета МГУ. – Вып. 5. – М., 1948 – С. 21-26
332. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка // История советского языкознания. – М., 1981. – С. 321-325
333. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. – М., 1957. – 286 с.
334. Соколов А.Н. Явление аморфности в японском иероглифическом письме // Японский язык: сборник статей. – М., 1963. – С. 121-132
335. Солганик Г.Я. О структуре номинативных прозаических строф // Вопросы стилистики. – М., 1966. – С. 156-165
336. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. – М., 1991. – 182 с.
337. Солдатова Л.П. Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії (словниковий та функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – К., 2007. – 24 с.
338. Сорокін С.В. Категорія «умовності» у сучасній турецькій мові (на прикладі роману Орхана Памука «Біла фортеця») // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: східні мови та літератури. № 3. – К., 2000. – С. 60-66
339. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – М., 2004. – 256 с.
340. Ставицька Л.О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. – К., 2005. – 464 с.
341. Старостин С.А. Алтайская проблема и происхождение японского языка. – М., 1991 – 298 с.
342. Стеблин-Каменский М.И. О предикативности // Спорное в языкознании. – Л., 1974. – С. 34-47
343. Стеблин-Каменский М.И. Об основных признаках грамматического значения // Спорное в языкознании. – Л., 1974. – С. 3-19
344. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. – М., 1975. – 271 с.
345. Судо К. Японская письменность от истоков до наших дней. – М., 2006. – 139, [5] с.
346. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М., 2007. – 248 с.
347. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ. – К., 2001. – 430 с.

348. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За ред. І.К. Білодіда. – К., 1972. – 516 с.
349. Сучасна українська мова: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / [Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю.] – К., 2001. – 400 с.
350. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; за ред. О.Д. Пономарева – 3-тє вид., перероб. – К., 2005. – 488 с.
351. Сыромятников Н.А. Развитие новояпонского языка. – М., 1978. – 299 с.
352. Сыромятников Н.А. Система времен в новояпонском языке. – М., 1971. – 236 с.
353. Сыромятников Н.А. Система наклонений новояпонского языка // Вопросы японского языка. / Отв. ред. И.Ф. Вардуль. – М., 1971. – С. 5-52
354. Сыромятников Н.А. Существуют ли разные типы условной связи в японском языке? // Советское востоковедение. – № 3. – М., 1955. – С. 119-135
355. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М., 1988. – 656 с.
356. Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии. – Томск, 1987. – 200 с.
357. Толкачев П.Ф. Из истории японской научной лексики // Исследования по японскому языку. – М., 1967. – С. 132-133
358. Томашевский Б.В. Стилистика: Учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. – Л., 1983. – 288 с.
359. Топоров В.Н. О структурном изучении языка // Общее языкознание. – Минск, 1987. – С. 226-237
360. Торсуев Г.П. Вопросы акцентологии современного английского языка. – М.-Л., 1960. – 92 с.
361. Торсуев Г.П. Вопросы фонетической структуры слова (на материале английского языка). – М.-Л., 1962. – 155 с.
362. Торсуев Г.П. Константность и вариативность в фонетической системе. – М., 1977. – 125 с.
363. Трубецкой Н.С. Основы фонологии. – М., 1960. – 372 с.
364. Трухин Н.В. К вопросу о синтаксической синонимии (на материале придаточных предложений и неличных глагольных сочетаний с причинным значением в современном французском языке) // Проблемы синтаксиса. – М., 1973. – С. 135-153
365. Трухин Н.В. Придаточные предложения и предикативные сочетания со значением причины как потенциальные члены синонимических рядов в современном французском языке // Проблемы синтаксиса. – М., 1973. – С. 154-174
366. Тумаркин П.С. К характеристике японской разговорной речи // Япония. Язык и культура: Альманах. – М., 2002. – С. 16-37
367. Тумаркин П.С. Лексика, фразеология, жест в японской разговорной речи. – М., 2004. – 248 с.
368. Туркин В.Н. Опыт формально-логического представления структуры русского синонимического ряда (на материале семантических синонимов, различающихся степенью проявления признака) // Вопросы синонимии: Сборник работ кафедры русского языка. – Днепрпетровск, 1969. – С. 64-68
369. Українська афористика / [упоряд.: Коваль Р., Шевчук В., Михальченко М.]. – К., 2001. – 320 с.: іл.

370. Ульман С. Стилистика и семантика // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск IX: Лингвостилистика. – М., 1980. – С. 227-253
371. Учебник японского языка. Курс для начинающих / И.В. Головнин (ред.), А.Г. Рыбкин, Л.А. Лобачёв и др. – Минск, 1999. – 260 с.
372. Фашченко М.М. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Практикум. – К, 2010. – 176 с.
373. Федоришин М. Про транскрипцію / транслітерацію японських слів українськими літерами // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – Випуск 28. – С. 152-158
374. Федорова Н.А. Фонетические особенности русской разговорной речи. Методические рекомендации и учебные задания. – Л., 1987. – 48 с.
375. Фельдман Н.И. Грамматический очерк // Краткий японско-русский словарь / Сост. Глускина А.Е., Зарубин С.Ф. – М., 1950. – С. 925-1000
376. Фельдман Н.И. Краткий очерк грамматики современного японского языка // Японско-русский словарь / Сост. Немзер Л.А., Сыромятников Н.А. – М., 1951. – С. 831-887
377. Фельдман Н.И. Японский язык. – М., 2005. – 96 с.
378. Фельдман-Конрад Н.И. Японско-русский учебный словарь иероглифов. – М., 1977. – 680 с.
379. Формановская Н.И. Стилистика сложного предложения. – М., 1978. – 240 с.
380. Формановская Н.И., Тучны П.Г. Русский речевой этикет в зеркале чешского. – М. – Прага, 1986. – 237 с.
381. Фролова О.П. Японский речевой этикет (лингвистический аспект). – Новосибирск, 1997. – 44 с.
382. Фролова О.П. Фразеология современного японского языка. Новосибирск, 1979. – 87 с.
383. Хатояма С. Японско-русский и русско-японский словарь современного сленга и ненормативной лексики. – М., 2008. – 96 с.
384. Холодович А.А. Грамматика (морфология, синтаксис) японского литературного языка. – Л., 1935. – 242 с.
385. Холодович А.А. Синтаксис японского военного языка (язык военной документации). – Л., 1935. – 247 с.
386. Хомский Н. Язык и мышление // Публикации отделения структурной и прикладной лингвистики. – Вып. 2. – М., 1972. – 122 с.
387. Хомський Н. Роздуми про мову. – Львів, 2000. – 352 с.
388. Хрустик Н.М., Цехмейструк О.Г. Стилiстичнi особливостi дипломатичного листування Богдана Хмельницького // Записки з українського мовознавства. – Випуск 13. – Одеса, 2003. – С. 16-21
389. Цибуля Н.Б., Медведева Т.Г. Текст лекций по теоретической фонетике английского языка: Интонация текста. Качество голоса. Часть V. – М., 1991. – 55 с.
390. Чубрикова О.О. Семантико-структурні особливості складнопідрядних з'ясувальних конструкцій у турецькій мові // Сходознавство. – №25-26. – К., 2004. – С. 187-196
391. Шаляпина З.М. О морфолого-синтаксическом статусе некоторых японских грамматических единиц (в связи с общими проблемами разграничения морфологии

- и синтаксиса в естественном языке) // Актуальные проблемы японского языкознания. – М., 1986. – С. 69-103
392. Шаляпина З.М. О способах выражения семантических параметров в английском языке // Машинный перевод и прикладная лингвистика. – Вып. 11. – М., 1969. – С. 106-121
393. Шахматов А.А. Очерк современного русского литературного языка. – М.-Л., 1941. – 288 с.
394. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – Л., 1941. – 620 с.
395. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. – М., 2003. – 378 с.
396. Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В. Сучасна українська мова: Довідник. – К., 1996. – 320 с.
397. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. – М., 1990. – 142 с.
398. Шевченко Т.И. Теоретическая фонетика английского языка: Учебник. – М., 2006. – 192 с.
399. Шевчук В.Н. Производные военные термины в английском языке: Аффиксальное словопроизводство. – М., 1983. – 231 с.
400. Шиловский А.Н. К истории синонимических отношений общественно-политических терминов в русском языке (на материале письменных памятников Московской Руси XIV-XVII вв.) // Вопросы синонимии: Сборник работ кафедры русского языка. – Днепропетровск, 1969. – С. 74-79
401. Широков О.С. Языковедение. Введение в науку о языках. – М., 2003. – 736 с.
402. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). – М., 1973. – 280 с.
403. Шмелев Д.Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке. – М., 2006. – 152 с.
404. Штернеманн Р. и коллектив авторов. Введение в контрастивную лингвистику // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV: Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – С. 144-178
405. Шулежкова С.Г. История лингвистических учений. – М., 2004. – 400 с.
406. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К., 2004. – 408 с. (Альма-матер.)
407. Щерба Л.В. О тройном аспекте языковых явлений и эксперименте в языкознании // Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – М., 1974. – С. 77-100
408. Щерба Л.В. Современный русский литературный язык // Избр. работы по русскому языку. – М., 1957. – С. 110-129
409. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – М., 2004. – 432 с.
410. Щеулин В.В. Сложноподчинённые предложения в отечественном языковедении. – Ростов н/Д, 1967. – 44 с.
411. Щеулин В.В. Структура сложного предложения. – Ростов н/Д, 1968. – 102 с.
412. Эмирова А.М. Семантические основы фразеологической идиоматичности // Вопросы фразеологии: IV. – Новая серия, Вып. № 217. – Самарканд, 1971. – С. 45-49
413. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М., 1998. – 685 с.: ил.

414. Якубинский Л.П. Ф. де Соссюр о невозможности языковой политики // Избр. работы. Язык и его функционирование. – М., 1986. – С. 71-82
415. Ярцева В.Н. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языка // История советского языкознания. – М., 1981. – С. 332-347
416. Akhmanova O. Linguistic terminology. – М., 1977. – 188 p.
417. Alfonso Anthony. Japanese Language Patterns. – Tokyo, 1992. – 735 p.
418. Brown P., Levinson S.C. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge, 1987. – 352 p.
419. Einführung in die germanistische Linguistik / [Jörg Meibauer u.a.]. – Stuttgart, Weimar, 2002. – 364 S.
420. Englische Lexikologie: Einführung in Wortbildung und lexikalische Semantik / [Hansen Barbara, Hansen Klaus, Neuberg Albrecht, Schentke Manfred]. – Leipzig, 1982. – 246 S.
421. Gardiner A.H. The Theory of Speech and Language. – Greenwood Press, 1979. – 348 p.
422. Grynenko A. Die Terminologie des Gerichtswesens der Ukraine und Deutschlands im Vergleich: Eine übersetzungswissenschaftliche Analyse juristischer Fachbegriffe im Deutschen, Ukrainischen und Russischen. – Stuttgart, 2007. – 199 S.
423. Hallier E. Japanese. – Berlin – Schöneberg, 1913. – 165 S.
424. Iguchi Yuko. Functional Variety in the Japanese Conjunctive Particle Kara 'Because' // Studies in Japanese Gramaticalization: Cognitive and Discourse Prospectives. – くろしお出版, 1998. – PP. 99-134
425. Jones D. English Pronouncing Dictionary. – 15th ed. – Cambridge, 1997. – 472 p.
426. Kaiser S., Ichikawa Y., Kobayashi N., Yamamoto H. Japanese: A Comprehensive Grammar. – London and New York, 2001. – 636 p.
427. Kakuko Shoji. Basic Connections Making Your Japanese Flow – Tokyo, 1997. – 218 p.
428. Kantor J.R. An Objective Psychology of Grammar. – Bloomington-Evanston, 1952. – 344 p.
429. Löbner S. Semantik: Eine Einführung. – Berlin, 2003. – 387 S.
430. Makino Seiichi, Tsutsui Michio. A Dictionary of Basic Japanese Grammar (日本語基本文法辞典) – Tokyo, 1997. – 634 p.
431. Makino Seiichi, Tsutsui Michio. A Dictionary of Intermediate Japanese Grammar (日本語文法辞典 [中級編]). – Tokyo, 1997. – 760 p.
432. Minna no Nihongo I. Переклад і граматичний коментар [Текст] / ред. Х. Егава [и др.], 2009. – 189, [3] p.
433. Miram G. Translation Algorithms. – Kyiv, 1998. – 176 p.
434. Mizutani Osamu, Mizutani Nobuko. How to Be Polite in Japanese. – Tokyo, 1987. – 160 p.
435. Mori T., Nakagawa H. Zero Pronouns and Conditionals in Japanese Instruction Manuals // Proceedings of the 16th International Conference on Computational Linguistics (COLING 96). – Copenhagen, 1996. – PP. 782-787
436. NHK 日本語発音アクセント辞典 (単行本). NHK放送文化研究所. – 東京, 1998. – 1280頁
437. Ohori Toshio. Polysemy and Paradigmatic Change in the Japanese Conditional Marker Ba // Studies in Japanese Gramaticalization: Cognitive and Discourse Prospectives. – くろしお出版, 1998. – 135-162頁

438. Pelz H. Linguistik: Eine Einführung. – 8. Aufl. – Hamburg, 2004. – 352 S.
439. Schwarz M., Chur J. Semantik: Ein Arbeitsbuch. – 4., aktualisierte Auflage. – Tübingen, 2004. – 224 S.
440. Takeuchi Lone. The Structure and History of Japanese: from Yamatokotoba to Nihongo. – London and New York, 1999. – 347 p.
441. Tatematsu Kikuko, Tateoka Yoko, Matsumoto Takashi, Sato Tsukasa. Writing Letters in Japanese. The Japan Times. – Tokyo, 2000. – 142 p.
442. The Complete Japanese Verb Guide / Hiroo Japanese Center. – Vermont-Tokyo, 1989. – 352 p.
443. Wells J.C. Pronunciation Dictionary. – London, 1993. – 896 p.
444. Wenzlaff J. Die Stabilität der politischen Sprache im Transformationsprozeß beider deutschen Staaten – dargestellt an Schulbüchern zur politischen Bildung: Ein Beitrag zur Bildungsreform in den alten und neuen Bundesländern. (Materialien zur sozialwissenschaftlichen Forschung, Bd. 11). – Frankfurt am Main, 1998. – 224 S.
445. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie / [mit einem Vorw. von Richard Baum]. – 3. Aufl. – Bonn, 1991. – 239 S.
446. 秋元美, 晴有賀千佳子. ペアで覚えるいろいろな言葉. 武蔵野書院. – 東京, 2002. – 247頁
447. 浅野信. 文法入門. とうこう. – 東京, 1955. – 169頁
448. 新しい科学 1 (上). 東京書籍. – 東京, 1999. – 226頁
449. 新しい家庭分野. 東京書籍. – 東京, 1999. – 215頁
450. 安部公房. 砂の女. 新潮文庫. – 東京, 1999. – 237頁
451. 天沼寧, 大坪一夫, 水谷修. 日本語音声学. くろしお出版. – 東京, 2007. – 191頁
452. 雨宮民雄. 言語と哲学 – 日本語の哲学的効用 – // Journal of the Tokyo University of Marine Science and Technology – Vol. 3, 2007. – PP. 5-12
453. 有田節子. 日本語の条件文と知識 // 日本語の条件表現. くろしお出版. – 東京, 1993. – 41-72頁
454. あんこ坂のお医者さま // ビッグ・コミック・オリジナル. – 31.4. – 小学館. – 東京, 2004. – 1-19頁
455. 飯野勝己. 言語行為と発話解釈 – コミュニケーションの哲学に向けて. – 勁草書房, 2007. – 340頁
456. 医学一般. 福祉士養成講座編集委員会. – 東京, 1994. – 301頁
457. 池津丈司. 心と心の日本語教育 // CIS巡回セミナー (ウクライナ). – 2005. – 9頁
458. 五木寛之. 大人の時間 (上). 新潮文庫. – 東京, 2000. – 310頁
459. 五木寛之. 大人の時間 (下). 新潮文庫. – 東京, 2000. – 285頁
460. 今泉忠義. 国文法講 (口語篇). ぶんきょうしゃ. – 東京, 1947. – 197頁
461. 今泉忠義. 国文法講話 (下). 研究社. – 東京, 1942. – 116頁
462. 今泉忠義. 精説国文法. 聡明社. – 東京, 1955. – 235頁
463. 岩井良雄. 教師のための口語法. 二宮書店. – 東京, 1957. – 223頁
464. 岩井良雄. 新標準語の語法. さんかいどう. – 東京, 1948. – 216頁
465. 岩井良雄. 標準語の語法. さんかいどう. – 東京, 1944. – 206頁
466. 岩岡登代子, 岡本きはみ. 動詞 // 外国人のための日本語: 例文・問題シリーズ. – 東京, 1993. – 190頁
467. 岩淵悦太郎. 新しい口語文法. 新日本辞書出版社. – 東京, 1948. – 244頁
468. 岩淵悦太郎. 面表国文法. 武蔵野書院. – 東京, 1948. – 129頁

469. 植木香, 植田幸子, 野口和美. 完全マスター日本語能力試験文法問題対策 (1級). スリーエー・ネットワーク. - 東京, 2001. - 95頁
470. 大石初太郎. 新しい敬語 - 美しいことば // 日本語シンポジウム. - 4. - 小学館, 1983. - 187頁
471. 大石初太郎. 敬語. - 筑摩書房, 1986. - 279頁
472. 大石初太郎, 林四郎. 敬語の使い方. - 東京, 2000. - 246頁
473. 大島弓子. 秋日子かく語りき. 角川書店. - 東京, 1992. - 204頁
474. 大槻文彦. 言海. 筑摩書房. - 東京, 2004. - 1349頁
475. 大槻文彦. 口語法附別記. こくてい教科書協同販売所. - 東京, 1916. - 736頁
476. 岡田正美. 日本文法文章法大要. 古河. - 東京, 1900. - 196頁
477. 外国人のための日本語教授法. 国際交流基金日本語国際センター. - 埼玉, 2001
478. 外国人のための日本語教授法: 資料編. 国際交流基金日本語国際センター. - 埼玉, 1996.
479. 加藤秀俊. 自己表現 (文章をどう書くか). 中公新書. - 東京, 1979. - 174頁
480. 加藤泰彦, 福地務. テンス・アスペクト・ムード // 外国人のための日本語: 例文・問題シリーズ. - 東京, 1995. - 170頁
481. 蒲谷宏, 川口義一, 坂本 恵. 敬語表現. 大修館書店. - 東京, 1998. - 236頁
482. 蒲谷宏. “待遇コミュニケーション” というとらえかた // 日本語教育通信, 2005, 52号
483. 川和孝. 日本語の音声レッスン. 新水社. - 東京, 2006. - 198頁
484. 川口義一. 「文脈化」による文法項目の提出順再考 // ヨーロッパ日本語教育. - 7号. - 2003. - PP. 119-126
485. 漢辞海. 第二版. 三省堂編修所. - 東京, 2006. - 1888頁
486. 金澤庄三郎. 日本文法新論. 早稲田大学出版社. - 東京, 1912. - 350頁
487. 金澤庄三郎. 日本文法論. きんこうどう. - 東京, 1903. - 264頁
488. 川端康成. 雪国. 角川文庫. - 東京, 1995. - 183頁
489. 木枝増一. 高等口語法講義. 目黒. - 東京, 1931. - 1085頁
490. 木枝増一. 高等国文法講義. 東洋図書. - 東京, 1929. - 648頁
491. 木枝増一. 語法の論理. しゅうぶんかん. - 東京, 1941. - 317頁
492. 木枝増一. 文語法精説. 明治. - 東京, 1933. - 206頁
493. 北方謙三. 彼が狼だった日. 集英社文庫. - 東京, 2000. - 341頁
494. 北川千里, 井口厚夫. 助動詞 // 外国人のための日本語例文問題シリーズ. - No 8. - 荒武出版, 1993. - 136頁
495. 北川千里, 鎌田修, 井口厚夫. 助詞 // 外国人のための日本語例文問題シリーズ. - No 7. - 荒武出版, 1997. - 162頁
496. 北原保雄. 日本語の形容詞. - 大修館書店, 2010. - 254頁
497. 木下りか. 形容詞の装定用法をめぐる一考察 // 日本語教育研究集会. - 第2回. - 日本語文化専攻, 2006. - 頁 34-37
498. 木下りか. 対をなす名詞と形容詞の連体用法 // 日本語教育研究集会. - 第5回. - 日本語文化専攻, 2007. - 頁 26-29
499. 教師と学習者のための日本語文型辞典. くろしお出版. - 東京, 2001. - 693頁
500. 金水敏. 歴史的にみた「格助詞」の機能. - 大阪, 2002. - 11頁
501. 金田一京助. 新国文法. 武蔵野. - 東京, 1941. - 288頁
502. 金田一春彦, 秋永一枝. 新明解日本語アクセント辞典 (単行本). 三省堂. - 東京, 2001. - 1037頁

503. 金田一春彦. 日本人の言語表現. 講談社. - 東京, 1975. - 241頁
504. 金田一春彦, 林大, 柴田武. 日本語百科大事典. 大修館書店. - 東京, 1995. - 1505頁
505. 金田一春彦. ホンモノの日本語を話していますか? 角川. - 東京, 2001. - 218頁
506. 広辞林. 第六版. 三省堂編修所. - 東京, 1983. - 2210頁
507. 国語学辞典. 東京堂. - 東京, 1955. - 1249頁
508. 故事ことわざ辞典ノ守随憲治監修. 新文学書房. - 東京, 1984. - 429頁
509. 故事ことわざ辞典. 学研, 1988 [електронний ресурс] - режим доступу до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス. - シャープ株式会社 (Copyright © Gakken, 1998)
510. 小林賢次. 日本語条件表現史の研究. ひつじ書房. - 東京, 1996. - 1-35頁
511. 小林好日. 通俗文法講話. こくと書院. - 東京, 1925. - 148頁
512. 小林好日. 標準語法精説. いくせい. - 東京, 1922. - 379頁
513. 小矢野哲夫. 裏目条件—接続のモダリティ副詞—「たとえ」の使用条件— // 日本語文法: 体系と方法. ひつじ書房. - 東京, 1997. - 73-87頁
514. 近藤安月子, 丸山千歌. 中・上級日本語教科書・日本への招待. 東京大学出版会. - 東京, 2001. - 193頁
515. 斎藤純男. 日本語音声学入門. 三省堂. - 東京, 2006. - 211頁
516. 佐々木瑞枝. 日本語教師という仕事. The Japan Times. - 東京, 1992. - 236頁
517. 澤崎宏一. 日本語教育における普通体と丁寧体の使い分けに関する考察と提案 // 外国語学習と外国語教育. - 創刊号. - 2005. - PP. 1-16
518. 清水一行. 動脈列島. 角川文庫. - 東京, 1988. - 448頁
519. 白石大二. 国語慣用句大辞典. 東京堂出版. 東京, 1983. - 664頁
520. 新日本語の基礎I. AOTS. - 東京, 1996. - 289頁
521. 新日本語の基礎II. AOTS. - 東京, 1996. - 293頁
522. 上級日本語教材日本を考える五つの話題. スリーエーネットワーク. - 東京, 1995. - 156頁
523. 上級日本語. 東京外国語大学留学生日本語教育センター. 凡人社. - 東京, 1998. - 237頁
524. ジョージア M. グリーン, 深田淳. プラグマティクスとは何か—語用論概説. - 産業図書, 1990. - 231 p.
525. 白石大二. 国語慣用句大辞典. 東京堂出版. - 東京, 1983. - 664頁
526. 白石大二. 日本語の発想・語源・イディオム. 東京堂. 東京-1967. - 239頁
527. 新日本語の基礎I. AOTS. - 東京, 1996. - 289頁
528. 新日本語の基礎II. AOTS. - 東京, 1996. - 293頁
529. 上級日本語教材日本を考える五つの話題. スリーエーネットワーク. - 東京, 1995. - 156頁
530. スーパー大辞林 [електронний ресурс] - режим доступу до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス. - シャープ株式会社「スーパー大辞林」三省堂 (copyright © Sanseido Co., Ltd. 2005)
531. 接続の表現 // 外国人のための日本語: 例文問題シリーズ. - 6. 荒竹出版. - 東京, 1996. - 144頁
532. 全国方言一覽辞典. 学研, 1998 [електронний ресурс] - режим доступу до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス. - シャープ株式会社 (Copyright © Gakken, 2003)

533. 高見澤 孟. オフィスの日本語. アルク. - 東京, 1996. - 163 頁
534. 高山善行, 青木博史. ガイドブック日本語文法史, 2010. - 198頁
535. 田中真理. 視点ヴォイスの習得 // 日本語教育. - 6. - 1996. - 104-116頁
536. 田村泰男. 現代日本語の複合形容詞・派生形容詞・疊語形容詞について // 広島大学留学生センター紀要. - №16. - 広島, 2006. - 13-20頁
537. たのしい理科6年(上). 大日本図書. - 東京, 2002. - 50頁
538. 楽しく聞こう. 文化外国語専門学校. - 東京, 2002. - 53 頁
539. 楽しく聞こう. 文化外国語専門学校. - 東京, 2007. - 55頁
540. 楽しく聞こう: 教師用. 文化外国語専門学校. - 東京, 2004. - 115頁
541. 聴解が弱いあなたへ // 初級から中級への橋渡しシリーズ. 日本語教育研究所. - 東京, 2002. - 65頁
542. 通信用符号化 // International Standards for Multimedia Encoding. - 東京, 1995. - 84-95頁
543. 辻村敏樹. 敬語の史的研究. 東京堂出版. - 東京, 1968. - 424 頁
544. テーマ別上級で学ぶ日本語. 研究者. - 東京, 2005. - 158 頁
545. 寺村秀夫. シンタクスと意味. 第I巻. くろしお出版. - 東京, 2005. - 326頁
546. 寺村秀夫. シンタクスと意味. 第II巻. くろしお出版. - 東京, 2003. - 365頁
547. 寺村秀夫. シンタクスと意味. 第III巻. くろしお出版. - 東京, 2006. - 356頁
548. 寺村秀夫, 鈴木泰, 野田尚史, 矢澤真人. ケーススタディ日本文法. - おうふう, 2002. - 139 [27 (参考文献)] 頁
549. テンス・アスペクト・ムード // 外国人のための日本語: 例文・問題シリーズ. - 15. 荒竹出版. - 東京, 1995. - 170頁
550. 康 先希. 複合動詞「～ぬく」、「～とおす」、「～つくす」の類義分析 // 日本語教育学講座定例研究会. - 第4回. - 東京, 2006. - PP. 1-4
551. 時枝誠記. 日本文法 (口語篇). 岩波書店. - 東京, 1957. - 350頁
552. 時枝誠記. 日本文法 (文語篇). 岩波書店. - 東京, 1954. - 396頁
553. 徳田政信. 新訂近代文法図説. 明治書院. - 東京, 1997. - 231頁
554. どんな時どう使う日本語表現文型200 (初・中級). Alc. - 東京, 2000. - 237 頁
555. どんな時どう使う日本語表現文型500 (中・上級). Alc. - 東京, 2001. - 233 頁
556. 中井幸比古. 京阪系アクセント辞典. 勉誠出版. - 東京, 2002. - 611頁
557. 新美和昭, 山浦洋一, 宇津野登久子. 複合動詞 // 外国人のための日本語例文問題シリーズ. - No 4. - 荒武出版, 1987. - 173頁
558. 西口光一. 基礎日本語文法教本. - アルク, 2000. - 199頁
559. 仁田義雄. 日本語の文法カテゴリをめぐって (仁田義雄日本語文法著作選第1巻) - ひつじ書房, 2009. - 326頁
560. 日本国憲法. - 東京, 1982. - 127頁
561. 日本語「語源」辞典. 学研, 2004 [електронний ресурс] - режим доступу до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス. - シャープ株式会社 (Copyright © Gakken, 2004)
562. 日本を話そう. 15のテーマで学ぶ日本事情. The Japan Times. - 東京, 1994. - 142頁
563. 橋本進吉. 改制新文典別記 (口語篇). ふざんぼう. - 東京, 1938. - 268頁
564. 橋本進吉. 国語学研究. ゆうさんかく. - 東京, 1935. - 118頁
565. 橋本進吉. 国語法研究. 岩波書店. - 東京, 1948. - 256頁
566. 蓮沼昭子, 有田節子, 前田直子. 条件表現 // 日本語文法セルフマスターシリーズ. くろしお出版. - 東京, 2001. - 203頁

567. 長谷川守寿. 複文構造における節の主語と接続表現の関係について // 現代日本語の語彙文法. くろしお出版. - 東京, 2000. - 29-50頁
568. 花蘭悟. 条件形複合用言形式の認定 // 国語学. - 197. - 東京, 1999. - 23-35頁
569. 百科事典マイペディア. 平凡社, 2005. [электронный ресурс] - режим доступа до энциклопедии: Sharp 電子辞書Parurus パピルス. - シャープ株式会社 (Copyright © Hitachi Systems & Services, Ltd., 2005)
570. 平林周祐, 浜由美子. 敬語 // 外国人のための日本語例文問題シリーズ. - No 10. - 荒武出版, 1988. - 143頁
571. 深谷久美子, 野間珠江, 小林公巳子. どんどん身につく動詞 (初・中級) // すぐに使える実践日本語シリーズ. - 5号. - 東京, 1993. - 114頁
572. 深谷久美子, 野間珠江, 小林公巳子. 広がる表現: 動詞 (上級) // すぐに使える実践日本語シリーズ. - 6号. - 東京, 1994. - 121頁
573. 文化中級日本語I. 文化外国語専門学校. - 東京, 1994. - 237頁
574. 文化中級日本語II. 文化外国語専門学校. - 東京, 1997. - 277頁
575. 星新一. 盗賊会社. 講談社文庫. - 東京, 1989. - 198頁
576. 星新一. ほら男爵現代の冒険. 新潮文庫. - 東京, 1978. - 235頁
577. 保科考一. 教師のための文語法. 育英書院. - 東京, 1939. - 231頁
578. 保科考一. 大正日本文法. 育英書院. - 東京, 1917. - 270頁
579. 保科考一. 日本口語法. どうぶんかん. - 東京, 1911. - 307頁
580. 益岡隆志. 条件表現と文の概念レベル // 日本語の条件表現. くろしお出版. - 東京, 1993. - 23-40頁
581. 益岡隆志. 日本語の条件表現について // 日本語の条件表現. くろしお出版. - 東京, 1993. - 1-22頁
582. 益岡隆志. 条件表現再考 // 日本語文法の諸相. くろしお出版. - 東京, 2000. - 153-176頁
583. 松下大三郎. 漢訳日本口語文典. せいぶんどう. - 東京, 1907. - 406頁
584. 松下大三郎. 日本俗語文典. せいしどう. - 東京, 1901. - 308頁
585. 松下大三郎. 標準日本口語法. ちゅうぶんかん. - 東京, 1930. - 450頁
586. 松下大三郎. 標準日本文法. きげんしゃ. - 東京, 1924. - 660頁
587. 松本清張. ガラスの城. 講談社文庫. - 東京, 1998. - 344頁
588. 松本清張. 点と線. 新潮文庫. - 東京, 1979. - 228頁
589. 松本曜. <第3巻> 認知意味論. - 東京, 2006. - 324頁
590. 松本節子, 星野恵子. 実力アップ! 日本語能力試験 1・2級対策. 文法・語彙編. - 東京, 2004. - 312頁
591. 三上章. 日本語の論理. くろしお出版. - 東京, 2002. - 274頁
592. 三島由紀夫. 春の雪. 新潮文庫. - 東京, 1996. - 416頁
593. 三矢重松. 高等日本文法. 明治. - 東京, 1926. - 832頁
594. 三矢重松. 文法論と国語学. ちゅうぶんかん. - 東京, 1932. - 502頁
595. 南博. 心理学がわかる事典. 日本実業出版社. - 東京, 1985. - 318頁
596. 宮部みゆき. 龍は眠る. 新潮文庫. - 東京, 1999. - 537頁
597. みんなの日本語初級I. スリーエーネットワーク. - 東京, 1999. - 244頁
598. みんなの日本語初級II. スリーエーネットワーク. - 東京, 1999. - 247頁
599. みんなの日本語初級I翻訳・文法解説ロシア語版. スリーエーネットワーク. - 東京, 2003. - 189頁
600. みんなの日本語初級II翻訳・文法解説ロシア語版. スリーエーネットワーク. - 東京, 2003. - 167頁

601. 山口明穂, 秋本守英. 日本語文法大辞典. - 明治書院, 2001. - 974頁
602. 山田孝雄. 日本口語法講義. ほうぶんかん. - 東京, 1922. - 398頁
603. 山田孝雄. 日本文法学概論. だいいち書房. - 東京, 1936. - 1174頁
604. 山田孝雄. 日本文法講義. ほうぶんかん. - 東京, 1922. - 514頁
605. 山田孝雄. 日本文法論. ほうぶんかん. - 東京, 1908. - 1500頁
606. 湯澤幸吉郎. 解説日本文法. - 岡山, 1931. - 531頁
607. 湯澤幸吉郎. 現代語法の諸問題. 日本教育進行会. - 東京, 1944. - 305頁
608. 湯澤幸吉郎. 口語精説. 明治. - 東京, 1953. - 408頁
609. 吉川武時, 小林 幸江, 柏崎 雅世. 形式名詞がこれでわかる. - ひつじ書房, 2003. - 215頁
610. 吉川武時. 日本語文法入門 (NAFL選書). - アルク1989, - 227頁
611. 吉澤義則. 日本文典. しゅうぶんかん. - 東京, 1915. - 213頁
612. 吉澤義則. 日本文法 (理論篇). 教育タイムズ. - 東京, 1950. - 146頁
613. 四字熟語辞典. 学研, 1994 [электронный ресурс] - режим доступа до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス. - シヤープ株式会社 (Copyright © Gakken, 1994)
614. 吉本ばなな. キッチン. 福武書店. - 東京, 1991. - 237頁
615. 類語新辞典 [электронный ресурс] - режим доступа до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス. - シヤープ株式会社「類語新辞典」角川書店 (copyright © Susumu Ono / Masando Hamanishi 1981)
616. 例解 慣用句辞典. 創拓社出版, 1992 [электронный ресурс] - режим доступа до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス. - シヤープ株式会社 (Copyright © Sotakushashuppan, 1992)
617. 渡辺学. ヴィルヘルム・フォン・フンボルトの言語論における「古典古代」の意味 // 学習院大学文学部研究年報. - 56号

Интернет-джерела

618. <http://allabout.co.jp/gm/gl/12536/>
619. <http://blog.hankyu-travel.com/kaigai/00100/00108/2010/027479.php>
620. <http://blog.livedoor.jp/aritouch/archives/2556294.html>
621. <http://civilpro.law.kansai-u.ac.jp>
622. <http://d.hatena.ne.jp/midoka1/20070312>
623. http://detail.chiebukuro.yahoo.co.jp/qa/question_detail/q1218640787
624. <http://ir.lib.fukushima-u.ac.jp/dspace/bitstream/10270/9421/1/5-378.pdf> (佐藤宣男『氏麴乎波義慣紗』とテニヲハ)
625. <http://gogen-allguide.com>
626. <http://ja.wikipedia.org/wiki/動詞>
627. <http://ja.wikipedia.org/wiki/名詞>
628. <http://ja.wikipedia.org/wiki/形容詞>
629. <http://ja.wikipedia.org/wiki/慣用句>
630. <http://ja.wikipedia.org/wiki/語彙機能文法>
631. <http://komachi.yomiuri.co.jp/t/2009/0305/228342.htm?g=08>
632. http://linguist.univ.kiev.ua/courses_syntax.htm
633. <http://lingvisticheskiy-slovar.ru/description/mezhdometiia/342>

634. <http://nicopedia.com/文法カテゴリー-.html>
635. <http://retpagxo.xxxxxxxx.jp/linguistics.html>
636. <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200301102>
637. <http://ryukyushimpo.jp/news/storyid-168040-storytopic-18.html>
638. http://sakka.org/lesson/koubun_1.html
639. <http://sano.tufs.ac.jp/samples/basic1.pdf>
640. <http://ssatqblog.blog47.fc2.com/blog-entry-23.html>
641. <http://texty.org.ua/pg/article/newsmaker/read/24885>
642. http://uk.wikipedia.org/wiki/Класична_японська_мова
643. http://uk.wikipedia.org/wiki/Японська_мова
644. http://vseslova.com.ua/word/Емпірична_психологія-125686u
645. <http://w01.i-next.ne.jp/~g140179870>
646. <http://www1.kiwi-us.com>
647. http://www1.doshisha.ac.jp/~karai/intlaw/docs/paris_convention_1929.htm
648. http://www.bunka.go.jp/kokugo_nihongo/pdf/jouyoukanjihyou_h22.pdf
649. <http://www.hatena.ne.jp>
650. http://www.houko.com/00/FS_ON.HTM/商法
651. <http://www.kiwi-us.com/~shibayan/shuron/1-3.html>
652. <http://www.lingvotech.com/develop>
653. <http://www.mofa.go.jp/mofaj>
654. <http://www.nikkansports.com/entertainment/cinema/news/f-et-tp1-20101023-693580.html>
655. <http://www.ninjal.ac.jp>
656. <http://www.osaka-kyoiku.ac.jp/~kokugo/nonami/mou/mou20041001.html>
657. <http://www.pref.hokkaido.lg.jp/sm/bsh/words/w-hourei.htm>
658. <http://www.r.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/~nakagawa/academic-res/tatsuno.pdf>
659. <http://www.scribd.com/doc/2346347/よく使う副詞の機能別一覧>
660. <http://www.sju.js.cn>
661. http://www.tohmatu.com/view/ja_JP/jp/knowledge/ek/glossary/contract/article/0b9fc9e2d1230210VgnVCM100000ba42f00aRCRD.htm
662. <http://www.wretch.cc/blog/Japan2010324/16349262>
663. <http://www.xn--38j2b6b6e.com/articles/120278/文法史>
664. <http://yutori7.2ch.net/test/read.cgi/news4plus/1262032445>

МОРФОЛОГІЯ

СИНТАКСИС

СТИЛІСТИКА